3 1761 03616 0984

OCSKAY LÁSZLÓ

II. RÁKÓCZI FERENCZ FEJEDELEM BRIGADÉROSA

ÉS

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI HADJÁRATOK

1703—1710.

TÖRTÉNETI TANULMÁNY

EREDETI LEVELEZÉSEK S MÁS EGYKORÚ KÚTFŐK NYOMÁN

IRTA

THALY KÁLMÁN.

MÁSODIK, BŐVÍTETT ÉS ILLUSTRÁLT KIADÁS

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1905.

LIBRARY
NOV 28 1909
UNIVERSITY OF TORONTO

DB
932
.9
02T5
Köt. 2

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

Bottyán János

BOTTYÁN JÁNOS, VEZÉNYLŐ-TÁBORNOK.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Bercsényi működése Pálffy és Heister ellen; Heister táborát mindennap csapdozzák; Pálffy visszahúzódik Érsek-Újvár alá, honnét okt. 11-én szégyent vallva szállanak el a császáriak, s Újvár fölszabadúl; néhány részlet az újvári ostromból. — A császár tábora a bányavárosok felé indúl; Bercsényi Ebeczkyvel, Rétheyvel stb. harczol ellenök; Ocskay «nyelvel», hogy ő fogja el Bercsényit. — Bottyán a császáriak háta mögé kerűlve, Újvárhoz, majd Pozsonyig nyomúl; Galánthát megveszi, Újvárt romlásaiból megépítteti s élelemmel mindenfelől megrakja. — A bányavidék védelme; Bercsényi és Ottlyk; Ocskay megint egy foglyot lő agyon sajátkezűleg; Korponát és Zólymot Andrássy György porrá égetteti; Heister brutális fenyegetései; Ocskay üzen a kuruczokhoz, s csábítja testvérét és Elek Zsigmondot. — Heister a bányavárosokat keményen megsarczolván, Selmeczet, Körmöczöt, Beszterczét, s a felső Garamvonalat megszállja; Steinville tábornokot a Nyitra-völgyi kastélyokba küldi. — Bottyán Cusani tábornoktól Heister bányavidéki prédáját elnyeri; Heister dühében négy foglyot megcsonkíttat és Bottyánt durván fenyegeti; a barbarizmus visszatoroltatik, s kemény válasz kél. — Heister téli szállásokra: falak, sánczok közé helyezvén hadait, elballag Bécsbe.

Mig Ottlyk ilyes dolgokkal bajlódik vala Trencsényben: azalatt Pálffynak Ebergényivel és Ocskayval Nyitrán tartózkodása nem kis fejtörést okozott Bercsényinek, kivált azért, mert nem voltak megbizható hadvezérei, egyszerre Heister ellen is Újvár, és Pálffy ellen is Nyitra felé működni. Igen óhajtá Bottyán gyógyúlását, mivelhogy «nincs csak olyan is az generálisok közt.»* Minthogy pedig a lovasság java részével Ebeczky folyvást Újvár körűl járt, Pálffy azonban Ocskayval okt. 4-én Apponyhoz s 5-én Nyitrához szállásával Bercsényinek füzes-gyarmati táborát oldalról fenyegeti vala: a kurucz fővezér kénytelen volt báró Andrássy Pál tbkot Füzes-Gyarmat és Nyitra közé Nagy-Kozmályra s a jó vígyázó Balogh Istvánt Apátira szállítani öt lovas-ezreddel, a kik is a Garam és Zsitva hídjait, gázlóit folyton őrizzék és Nyitra alá szorgalmasan portyázván, a bánnak mozdúlataira vígyázzanak. E mellett — jegyzi meg Bercsényi — «magamnak is résen van a fülem. Innen is elküldtem a javát az hadnak ismét másfelől, magam igazán csak sátorőrzőnek maradtam, és csak egy részit is visszavárom ma az hadnak, és

* *Bercsényi* Rákóczihoz, okt. 3-káról. (*Archiv. Rákócz.* VI. 118. l.)

túdósítást: Pálffy hova lett? s kimozdúlok innen helyemből.» Mert «Babócsay beteges, Szeniere nem tudom, Balogh előttem van, — csak kínlódom; az kapitányok (ezredesek) közt egy sincs próbára (mutatta Bokros esete); egyedűl Ebeczky fut-fárad: lauf her! lauf hin!»*

Pálffy okt. 5-én Nyitrára szállván, még 6, 7, 8-án is ott feküdt, Kis-Tapolcsány felé szándékozó hírterjesztéssel. Tulajdonképeni czélja azonban az vala, hogy Bercsényit, 4—5000 lovassal elfoglalt fenyegető oldalállásából sakkban tartsa, úgy, hogy ez kénytelen legyen erejének tetemes részét — az Andrássy és Balogh Istvánnal lévő öt ezredet — ő ellene fordítani és így ezalatt Heister háborítlanabbúl folytathassa Érsek-Újvár ostromát. Ugyanis, a könnyű kurucz lovasság különben éjjel-nappal rajta csiripelt az ostromló táboron. Keszi és Surány között egy ízben 200 ráczot lekonczoltak; máskor Beleznay 70 németet vágott s vagy 40 lovat nyert Újvár alatt; több-kevesebb foglyot mindúntalan hoztak a táborrúl, s tíz—húszat lecsaptak; a várbeliekkel a bástyákról összekiabálának, s örökösen háborgatták, bosszanták az ostromlókat. A vakmerő Beleznay utóljára úgy elbizá magát, hogy csak 20—25 jó paripás huszárral is be mert ugratni Heister táborába, ott irtóztató riadást idézett elő — kivált éjtszakákon, — két-három foglyot csipett, s azzal, mire a nehézkes készűletű németek ellene lóra kaphatának, ő már régen a Tormás berkeiben rejtőzködék.

Ebeçzky 2—3000 lovassal így is folyvást ott körűl barangolt, s ha más oldalról Balogh István is ugyan ennyivel ezt tehette volna: bizony, dolgot adnak a császári tábornak! Azért Pálffy jónak látta Heisternek a nyitrai oldalállás, vagyis Bercsényi lovas-erejének megosztása által könnyebbséget szerezni, annálinkább, minthogy a bombázás ekkor foly vala a vár ellen a legdühösebben. Azonban a kurucz fővezér is átlátott a horvát bán szándékán; okt. 7-ikén összevoná hadait, és éjtszaka a Garam berkeibe, a Macskarév és barsi híd közé szálla, oly föltevéssel, hogy a hír szerint másnap Kis-Tapolcsányra indúló Pálffyt megtámadja. De a bán nem mert kimozdúlni. Erre Bercsényi okt. 8-ikán 3000 lovassal átjött a Gara-

* *Ugyanaz,* ugyanahhoz, okt. 5-kéről. (U. o. 119. l.)

mon Váradhoz, s míg Nyitra felé folyvást küldözé az apró portákat: Andrássy Pál s Balogh Istvánnak most már 6 ezredből álló tábora fölött Barsnál szemlét tartván, 800 jó paripás huszárt kiválogatott, s a legjobb fiatal törzstisztek: Vajda András ezredes, Ocskay Sándor alezredes, és Beleznay János őrnagy vezérlete alatt Újvár alá indítá, Heister táborának megcsapására,[1] hogy Ebeczkyt váltsák föl.

Mert Ebeczkyre Pálffy tábornok megszorítása végett volt szüksége Bercsényinek, a ki föltevé magában, hogy a bánt Nyitra alatt is — ámbár nehezen hozzáférhető helyen feküvék, — csak fölkeres és megpróbálja;[2] tehát most mindenekelőtt e czélra kelle egyesítenie erejét.

Pálffy viszont megértvén, hogy Bercsényi személyesen — tehát gondolhatta, nem csekély erővel — indúlt ki táboráról ellene: okt. 9-ikén, az éji sötétség födözete alatt, Ocskayval, Ebergényivel együtt kiszökött előle Nyitrából, s Nagy-Tapolcsánytt ejtett foglyait is magával hurczolva, visszaszálla Heister táborába, Újvár alá.[3] Itt Ebergényi és Ocskay László a tábornak egyik végére szállíttattak; épen azon végére, a melyre Vajda András, az árúlónak testvéröcscse Ocskay Sándor s Beleznay, a Bercsényitől kivezényelt 800 huszárral okt. 10-éről 11-ére virradó éjjelen reáütöttek. Tehát a két Ocskay-testvér itt szemtől-szemben egymás ellen küzdött. A megrohanás oly hírtelenül s oly nagy hévvel történt, hogy a cs. tábor azon oldala egészen zavarba jött. A kuruczok behatoltak a német táborba, s lőtték, vagdalták Ebergényi, Ocskay ide-oda futkosó katonáit; még az előttök álló készültségből (Bereitschaft) is csak vagy negyven ember tudott lóra kapdozni. A zavar «sok ideig» tartott, mígnem Heister a tábor más oldaláról nagy tömeg lovasságot küldvén, ennek sűrű sortüzei elől a merész támadók visszafordúlának. Keményen űzték őket, s a sötétben az útakban nem igen válogathatva, sokan közűlök lovastól az apró tábori kutakba és gabnás-vermekbe buktak.

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 123—124. l.

2 *Ugyanott.*

3 «Pálffy megértvén az én kinnjárásomat, — étszaka ment ki Nyitráról az táborra.»(*Bercsényi,* okt. 10-kéről Füzes-Gyarmatról Rákóczinak. *Archiv. Rákócz.* VI. 126. l.)

Vajda okt. 11-ike reggelén, Tajnay hadnagyot hagyván maga után vigyázóúl, hadaival a Zsitva mellé Csifárra telepedék, s onnét tudósítá főparancsnokát az éji támadás részleteiről,[1] és arról, hogy a császáriak immár minden készületet megtettek Érsek-Újvár alól elszállani; mit különben az újváriak már 10-ikén észrevőnek, s azonnal megírták Bercsényinek.[2]

Heisternek Érsek-Újvár megostromlása sehogysem sikerült. A dölyfös tábornagy dühe, 40 bombavető mozsarának, 20 faltörő és 16 vísáncz-lövegének, petárdáinak, a vívóárkokból szórt sűrű lövéseknek romboló ereje megtörött Érsek-Újvár kemény bástyáin, mellvédein; a 13,000-nyi harczedzett, híres császári hadseregnek megújított rohamait, erőszakolt támadásait visszaveré a várban lévő 3000 becsmérlett kurucz. A bombák, a háztetők leverése s utczai kövezet fölszedése következtében, nem sok kárt tehettek; sőt, mivel kivált eleinte igen rosszúl irányoztattak, és sok volt köztük a régi töltésű: többnyire általjártak a váron, vagy a sánczárkokban, vársíkokon (glacies), avagy a levegőben pattogtak széjjel, nem gyújtva, keveset rombolva, és alig ölve meg valakit. A hajdúság utóbb már egészen megszokta s közömbösen fogadá dörgéseiket; ellenben ők Csajághy és Rivière alatt a víárkokba tett kirohanásaikkal s a vártüzérség jól irányzott lövéseivel tetemes károkat okoztak az ostromlóknak.

Szept. 30-ikán a váron kívűli malomerőd ellen Heister szárnysegéde br. Duffini erős rohamot vezetett 500 válogatott gyaloggal;

1 *Vajda András* levele Csifárról, 11. 8-bris 1708. Bercsényihez: «Exciád parancsolatjához képest, több tiszt uraimékkal egyetértvén, elmúlt étszakán az ellenségnek táborát megcsaptuk, úgy annyira, *hogy oly confusióba hoztuk vala az egy végét,* a mely részén levén Ebergényi és *Ocskay László, hogy sok ideig alig tudták magokat recoligálniok;* az előttök lévő Pradcsofban alig tudott negyvenig való lóra kapdosni. Annakutána az ellenség magát megszaporítván, erősen kipuskázott helyünkből; akkorban magunk is confundáltattunk, nagyobb veszedelmünkre a sok kútaknak és búzavermeknek alkalmatlansági mián sokan közűlünk azon vermekben lovaikkal együtt hullottanak. A mi pedig az ellenség dolgát illeti: minden készűletivel elkészűlve és indúlófélben találtuk lenni; úgy gondolom, hogy eddig is kimozdúlt helyéből.» (*Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 125. l. És a *vörösvári* «Érsek-újvári fasciculus»-ban foglalt okt. 10-iki levelek.

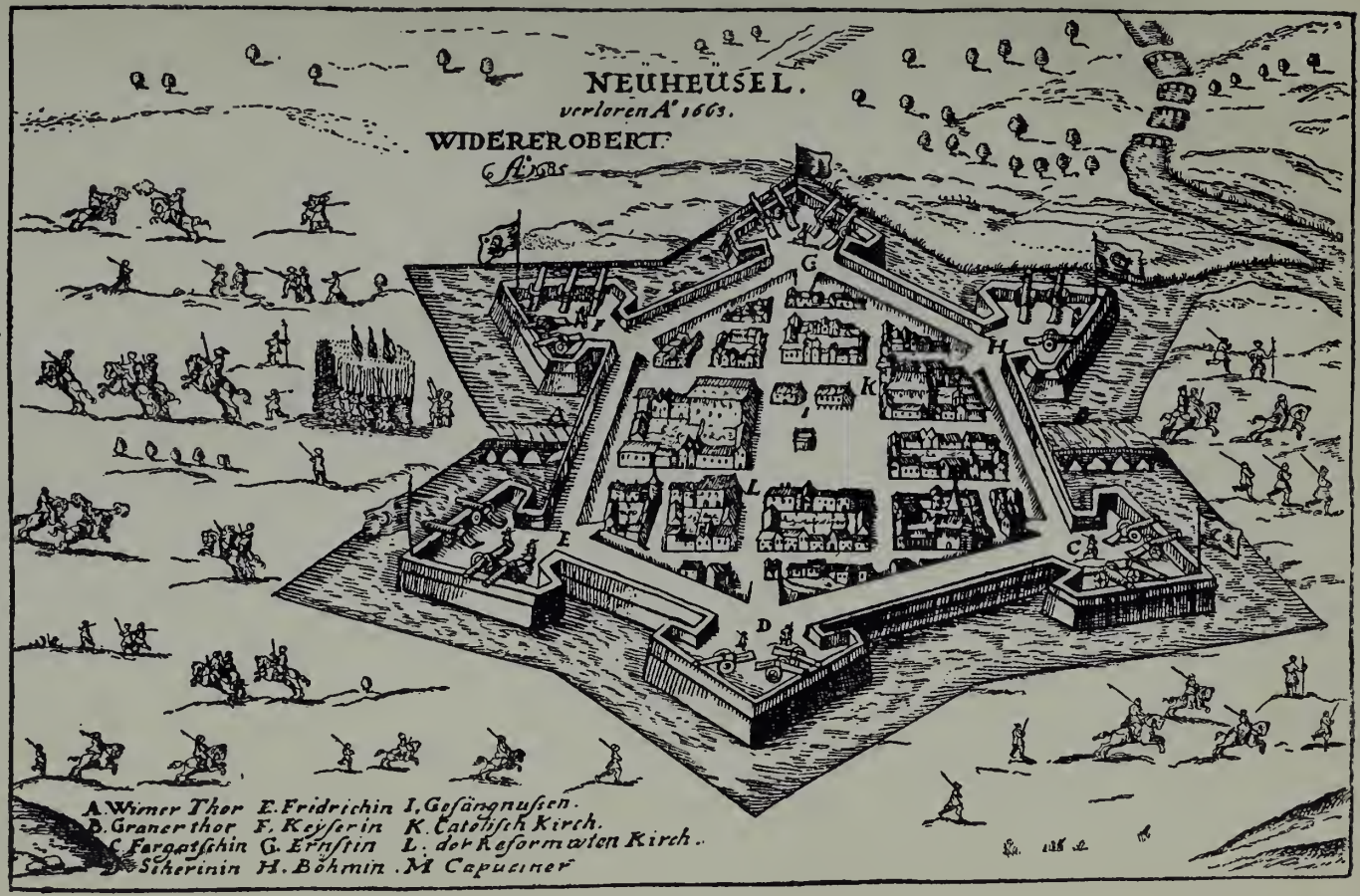

ÉRSEK-ÚJVÁR. (6—7. lap.) II.

azt mondá tábornagyának: csapassa őt ki a táborról csúfosan, ha a malmot meg nem veszi! Pedig nem vette meg. Egy órai küzdelem után már a pallizátákig nyomúlt és ezeket 10 ölnyi szélességben kivágatá, hogy petárdáival a kapunak rontson. Ekkor kirohan a vitéz Riviére két század granátossal, és mellet mellnek vetvén, a törésre áll, Duffini petárdáit elfoglalja, s a rohamoszlopot majd 200 ember — közöttük jeles főtisztek — veszedelmével, egy órai véres tusa után irgalmatlanúl visszaveri. «Mintha marhát vágtak volna, olyan véres volt ott a föld,« — írja drasticus kitétellel Berthóty, ki nem győzé a többi főtisztekkel együtt dicsérni a derék franczia bravourját, melyet az ellenség is kénytelen-kelletlen elismert.

Így veretett vissza a malomnak második ostroma is; mígnem végre Heister, Gútától a nehéz ostromágyúkat iszonyú erőfeszítéssel — állat- s ember-kínzással elhozatván a sáros útakon: a malom előtt sánczot emeltetett, s nagy munkával lelöveté a malomerőd külső falát, — el még sem foglalhatta. Mert Berthóty látván, hogy a romlott erőd többé nem tartható: okt. 5-kén este kivonatá belőle a 300 főnyi őrséget s ágyúkat, a malmot fölgyújtatta, és falait másnap a várbástyákról halomra lövette, hogy a német belé ne szállhasson.

Heister ezen kudarcz után már a várkapuk előtti huszárvárakat (ravelines), — melyekből a lovasság gyakran kicsapdozott, — meg sem meré rohammal próbálni: csak a bombázást folytatta nagy dühösséggel; de ezzel a várvédők a jó casamátákban, sőt még a contrescarpe-okban és bástyatetőkön is, keveset törődtek, hanem keményen felelgettek vissza. A cs. maréchal pedig, miután 40 mozsarából már 14 szétszakadt a nagysűrű lövésekben, s több mint 3000 bombát bevetvén, lőszere is fogyatkozni, és gyalogsága — melyből 2000 ember folyvást a vízárkokban feküdt — nagy mértékben betegesedni, halni kezdett: okt. 9-kén mégegyszer írásban fölhívá Berthótyt a capitulálásra, még mindíg gőgösen és fenyegetődzve. De a várbeliek a dölyfös levélre, megvetésük jeléül írásban épen nem, hanem kirohanással s ágyúkkal válaszoltak.

Ekkor tájban érkezett bé a táborra Nyitráról Pálffy Ocskayval. Heister tanácskozott a bánnal; s minthogy már 1200 emberök esett el, és sebesültet csak Komáromba 600-nál többet küldtek, a mel-

lett a gyalogságot kórok, koplalás és a hideg őszi éjtszakák mindinkább elbetegítették: elhatározák az oly nagy fennhéjázással kezdett várvívásnak abbanhagyását.

Ezért okt. 10-kén elkezdék lövegeiket a sánczokból kivonatni, s ostromkészleteikkel stb. együtt Komáromba szállítani.[1] Ide küldik vala további rabságra Bokros Pált és társait is; sőt még *Pyber püspök* is — tán Ocskaynéval? — Komáromba menekűlt a táborról, mivelhogy Nagy-Szombatba, káptalanjához, a kuruczoktól való féltében nem mert visszatérni.[2] Eszélyes is volt e cselekedete: mert nehány nap múlva Rácz Miska érsek-újvári kapitány 300 huszárral már Nagy-Szombatban volt, s bizony, ha a püspököt ott kaphatja, — aligha meg nem lakatják vele az egri vagy munkácsi vártömlöczöt.

Heister tábora okt. 11-ikén mindenestől elszégyenkedék Újvár alól; és a vitéz várbeliek — kik közűl jelentősebb tiszt csak az egy Bakó Péter esett el, az okt. 9-iki kirohanáskor — diadallal szoríthattak kezet az üdvözletükre Bercsényi táborából besietett bajtársaikkal, s jó kedvvel fogtak hozzá a malomerőd fölépítéséhez, az egyéb romlások és leszedett háztetők helyreállításához, nemkülönben a németek ágyútelepei és vísánczai lerontásához.

Ezzel a háború más irányt vőn, s a hadjáratok főszínterévé más vidékek lőnek, úgymint Bars, Hont, Zólyom, Felső-Nyitra, Túrócz- és Trencsény-vármegyék. Heister ugyanis Pálffyval, — érsek-újvári kudarczukat mégis, a hadjárat végére némi eredménynyel takarandók el, — arra támaszkodva, hogy a bányavárosok környékén fekvő hegyszorúlatokat s szűk völgyeket, csakis gyalogsággal lehet megvédeni, a kuruczok pedig a trencsényi harcz óta főként e fegyvernemben szenvednek hiányt: elhatározák Sz.-Benedek, Léva, Korpona, Selmecz, Körmöcz, Zólyom, Besztercze- és Breznóbánya vidékeire nyomúlni elő, s hadaik nagy részét e városokban helyezni téliszállásokra. Miután tehát az ostrom alatt sokat szenvedett dán gya-

1 Az «*Érsek-újvári correspondentiák, 1708.*» című csomagbeli eredeti levelek Vörösvártt; úgy Bercsényi ezen időszakbeli levelezései.

2 «Pyber ma ment Komáromba, mert Szombatba nem mer menni.» (*Bercsényi* okt. 10-iki levele. *Archiv. Rákócz.* VI. 126. l.)

logságot Gútához visszaszállították s innét a hidat Komáromhoz aláúsztaták: magok a lovasság- és német gyalogsággal okt. 11-kén Surányhoz szállának táborba.

Minthogy pedig Újvár környékét, a várbeliek szorongatása czéljából merőben el akarák pusztítani s a falukat tőből kiégetni egész a Garamig;* sőt a kegyetlen Heister még e folyamon túl is egyátalában minden oly helységre nézve, melynek népe a császáriak elűl az erdőkre stb. költözik s tőlök előre átalomleveleket nem vált, kimondá a fölprédálás és elhamvasztás súlyos ítéletét, — ehhez képest mindenütt a rácz és Ocskay-féle könnyű-lovasságot száguldoztatá tábora előtt, a falukat rabolni és égetni. *Saját házáját kelle tehát pusztítania a lelkét, hitét eladott pribék-ezredesnek.* Hozzája méltó nemes föladat!

Bercsényi ekkor, okt. 12—13-án, a Garam mellett Tergenyénél álla táborával, hová 12-ikén estvére Szécsényből Bottyán tábornok is megérkezék, a fővezér nagy örömére. Mert az öreg oroszlán az ellenség mozdúlásának hírére mindjárt felgyógyúlt, hogy küzdeni indúljon, — ellenben a puha Andrássy Pál megbetegedék s Krasznahorkára viteté magát. Jött helyette öcscse, a részeges György, kire — mint «gyalog generálisra,» — Bercsényi a Sréter és Radvánszky által a Garam elsánczolt szorosaira: Zsarnócza és Szent-Kereszt tájára gyűjtött zólyomi népfölkelés a Gyürky és Nagy János-féle dragonyosok s az Újvárból Csajághyval kirendelt hajdúság vezényletét bízá. Maga Babócsyaval mint központon Ipoly-Ság körűl volt táborozandó, míg Réthey János és Vajda András a Szent-Benedeken alól fekvő ú. n. Macskarévnél őrködtek Verebély s Nyitra felé. Bottyán vagy harmadfélezer huszárral az ellenség hátába volt kerűlendő, hogy Érsek-Újvárhoz hatolva, az ott körűllévő lovasságot is magához vonja, és Pozsony környékéről az osztrák határokat fenyegesse, Újvárt pedig az ostrom rombolásai után helyreállítsa és élelemmel megrakja. Ottlykhoz is gyorsfutárt bocsáta Bercsényi levéllel: hogy «az Istenért, ne *zsolnázzon*» *most, hanem*

* «Túl az Garamon egy falu sincs már — írja okt. 15-ikén Ipoly-Ságról *Bercsényi*, — mert az német valamerre ment, égetett, rablott, annál is inkább mind elszaladtak.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 129. l.)

siessen a vármegyékkel és Thúróczy hadával Szent-Kereszthez. Végre, közvetlenül az ellenség előtt ki csatározott volna dandárával más, mint a fáradhatlan *Ebeczky*?[1]

Okt. 12-kén a Zsitva és Garam közötti Beséről tudósítja e vitéz dandárnok a fővezért, hogy ő ma megcsapá a császáriak hadtestét, nem tudva még, hogy egész táboruk általköltözék Suránynál a Nyitrán. Az égető rácz előhaddal összeakadván ugyanis Ebeczky portája Hull falunál, ellenkezve megfordúl és a szomszéd Rendvénél lesben álló dandárra viszi a ráczokat. Erre a dandárnok előtör, megfordítja, keményen megűzi, megzavarja a ráczot, be egész a német táborig, mely e napon Kis-Mányához telepedék; a miből Ebeczky jól következteté, hogy Heister onnét Verebélyhez, s úgy vagy Szent-Benedek vagy Léva felé fog tartani. Vígyázó csapatokat indíta melléje, maga pedig az éjjel átkészült a hegyen Nagy-Sarló tájára, ott Réthey Györgygyel egyesülendő.[2]

Bercsényi okt. 14-kén virradóra Bottyánt Lévához indítá, mivel kitanúlta egész szándékát Heisternek: e várat és várost elfoglalni s négy ezredet fektetni bele. Bottyánhoz csatlakozék most Ebeczky is; maga pedig a fővezér e napon Magyaradhoz, 15-kén Ipoly-Sághoz szálla.

A császári tábor okt. 13-kán Verebélyhez, s 14-kén — miután a barsi hídat előtte Ebeczky, Bottyán rendeletéből fölgyújtatá, — a Macskarév tövében fekvő Kozáróczhoz telepedék, porrá égetvén e lakóitól pusztán hagyott falut.[3] A rácz- és labanczság gázlóban átvergődik, s az ott vigyázó Réthey és Vajdáékat megüti; de «azok is rajtafordúlván, *böcsülettel visszahajtják.*»[4] És alkalmasint ezen esetre vonatkozik a pozsonyi hír, melyet br. Berényi Ferencz gróf Pálffy Miklós országbírótól hallott s naplójába így jegyeze be: «*Ocskayt is mondják, hogy fölkolompozták valahol;* az regimentje is hogy igen megkevesedett, úgy mondja (Pálffy), hogy *talám másfél száz katonájánál sincs már több.*»[5] Ez alkalommal egyszersmind

1 L. *Bercsényinek* okt. 13-kán Tergenyéről s 15-kén Ipoly-Ságról Rákóczihoz irott leveleit. (*Archiv. Rákócz.* VI. 127—129.)

2 *Ebeczkynek* idézett levele. (*Eredetije Vörösvártt*, az újvári csomagban.)

3 *Ottlyk* okt. 16-kán Bajmóczrúl Radvánszkyhoz. — *Bercsényi,* az idézett helyen.

4 *Bercsényi,* Ipoly-Ságról okt. 15. (U. o.)

5 *Berényi-napló,* okt. 22-ike alatti bejegyzés.

nehány labancz és rácz katona fogságba esvén, Bercsényihez Magyaradra küldettek; kiket a főtábornagy szorgosan kikérdezett s jelentékeny értesüléseket nyert tőlök az ellenség czélzatairól. E rabok referálák a bán s különösen Ocskaynak nagy fennhéjázó, dicsekvő szátyárkodását is, melyről azonban Bercsényi csak megvető gúnynyal nyilatkozik:

«Hallom, Pálffy mondja: felkeres és Ocskay nyelvel, *hogy ő fog el engem.* Elfárad Pálffy, ha sokat űz; *Ocskay kutya, — engem nem mar!*»[1]

A Macskaréven azonban, okt. 14-kén este, előhadának visszaveretése után maga Heister általkele a reguláris lovasezredekkel s csatavonalba állott. Erre Réthey és Vajda visszavonúltak Báth s Bakabánya felé, Ebeczky pedig Lévához és innét Bottyánnal a magyaradi táborra húzódott: de a népétől elhagyott Lévára még azon okt. 14-kéről 15-kére virradó éjjelen 200 lovast küldvén, Bercsényi parancsára várat és várost fölégettetett, nehogy a német belészálljon s «labancz-fészket» csináljon belőle,[2] a mi az Érsek-Újvárral való összeköttetést fölöttébb megnehezítette volna. Bercsényi most már nagyon bízott, hogy «talám megváltoztatja Léva égése Heisternek szándékát, és másutt keres kvártélyt, s mi is segíthetünk Újváron.» S ismét: «Az faluk mind szaladnak előtte az ellenségnek; nincs már Lévàn helye, meglássuk, hol feneklik. Mert úgy jártunk volna Lévával, valamint azelőtti kuruczvilág Szakmárral... Nagyon bízom hozzá: nagy eszét fordítja meg az németnek Léva, s Bottyán általmenetele! Talám sohasem volt annyi élés Újvárban, mint az mennyi lesz, — azt már nem féltem.»[3]

Várakozásában nem is csalódott, mint látandjuk. Ő maga, azon éjtszakán, mikor Léva égett, Ipoly-Sághoz vonúlt Bottyánnal, Ebeczkyt jó vigyázó portákkal maga előtt hagyván Magyaradnál. Heister pedig lovasságával Garam-Szőllős és Csejkő közé szálla, s midőn 16-kán éjjel gyalogsága s podgyászvonata is általkőltözék a Macskaréven: rögtön megindúla Léva látására. Ebeczky portyázói épen akarnak vala beállani Ó-Léva táján a Perecz vize berkeibe les-

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 130. l.
2 *Bercsényi, ugyanazon,* okt. 15-iki levelében.
3 U. o. 133. l.

helyekre okt. 17-kén hajnalban, mikor a cs. lovassággal Pálffy érkezék. Megpuskáztak vele; azután a német tábor a szomszéd Kelecsényhez telepedék. Heister mellette lévő tábornokaival (Pálffy, Steinville, Löffelholtz, Cusani, Viard, Hartleben, Gerstorff, Ebergényi, Koháry, Gombos stb.) váltig vizsgálgatá a fontos fekvésü Lévát,[1] de bosszankodva kelle meggyőződnie, hogy az annyira porrá égett: egyhamar föl nem épithető. Látván tehát, hogy a majd semmi ótalmat, sőt maradást sem nyújtó helyen a katonaság ki nem telelhet: a Garam-vonal megszállását föl kelle adnia; ekként elhatárzá, hogy összes hadával a bányavárosok felé forduland, hol legalább nyúgodt téli szállásokat remélt, ha Újvárt már el nem rekeszthetí is.

Ezalatt Bercsényi ugyan e napon, okt. 17-kén, Mikolához gyűjtvén Szemere László, Bessenyey s gr. Csáky Mihály ezredeit és Bottyánnak dunántúli három századát, velők, — mindössze 1300 fővel — és egy Újvárba szánt élésszállitmánynyal általindítá a Garamon Bottyánt, kihez másnap még Balogh István és Géczy Gábor ezredeit csatlakoztatá, oly utasítással: szedje föl útjában a túl faluzó katonaságot is, és Újvárban «semmit se késsék, menjen által a Vágon, csináljon diversiót, és az Vágon túl való földrűl is hajtasson Újvárba élést.»[2]

E föladatot a derék tábornok kitűnően betölté. Népszerű nevének hírére az elszéledt katonaság mindenfelől sereglett melléje, a kikkel erejét csakhamar úgy felszaporitá, hogy Nyitra, Gúta és Komárom alá, a Csallóközbe, Séllye, Szered, Lipótvár, Nagy-Szombat felé sűrűen portyáztathatott, a németek nagy-magyari hídját s fészkét fölégettette; maga pedig a Vágon átnyomúlván, 2000 huszárral Pozsony alatt foglalt fenyegető állást, becsapdoztatott a város alá, Récséből a németeket kiűzé, Nagy-Szombat, Modor, Bazín, Szent-György városokat megadóztatta, katonái a pozsonyi szőlőhegyek közt s a város alatt, úgy egyebütt, — még a Fehérhegyeken túl is járva, — gazdag nyereségre tőnek szert, melylyel aztán a tábornok, különösen pedig a mindenfelől, kivált a termékeny Mátyusföldéről

1 A bán okt. 17-kén Léváról ír gr. Pálffy Miklósnak. (*Berényi-napló* okt. 22-iki bejegyzése.)

2 *Bercsényi* okt. 17-iki levele. (*Archiv. Rákócz.* VI. 131., 132., 137.)

KURUCZ HUSZÁROK ÉS NÉMET DRAGONYOSOK CSATÁJA.
(Rugendas eredeti olajfestménye. Thaly Kálmán birtokában.)

(12 lap.)

KURUCZ HUSZÁROK ÉS NÉMET DRAGONYOSOK CSATÁJA.
(Rugendas eredeti olajfestménye. Thaly Kálmán birtokában.)

(12: lap.)

hajtatott éléssel, Érsek-Újvárt bőven megrakta. Maga a bécsi cs. k. Hoff-Kriegsrath bevallja, hogy Bottyán ekkor egész a bécsi hidakig hatolhatott volna, tetszése szerint;[1] ámde a hiú dicsőségen nem kapdozó tapasztalt vezér Ausztria e megrémítésénél sokkal hasznosabbnak vélé s följebb becsűlé a magyar ügy legfontosabb védbástyájának, Érsek-Újvárnak érdekét: azért azon volt hogy hadait főként ezen erősségnek jól fölszerelésére fordítsa. Legalább 800 szekér gabonát, 2—3000 szekér szénát hordatott tehát oda össze a Vágontúlról, leginkább az újra behódított Pozsonyvármegyéből; továbbá az összebombázott házak fölépítésére szükséges tömérdek épületfát és nádat a Csallóközből, tűzi fát, szalmát, stb.; nemkülönben sok vágó-marhát nyert és hajtat vala Újvárba, hol a romhalmazok csakhamar ismét ép házakká változának, s a raktárak éléssel jó félévre megteltek.[2] Pozsony alól visszatértében pedig gr. Eszterházy József cs. ezredest labanczaival a galánthai kastélyból kifutamítván, Szeredvárába űzé. Galántha a csata közben meggyúlad és leég.[3]

Bottyán, miután Újvárba visszaérkezék, ott mindent jó rendbe vőn, s a főtisztek között eredett veszélyes jellegű viszálykodásokat

1 *Tiell,* a Hoff-Kriegsrath alelnöke írja Bécsből okt. 27-kéről *Savoyai Eugen* hgnek: «Der blinde Bothyan ist mit 2000 Pferd bis unter die Thor von Pressburg gekomben, taxiert den Weinlesen und leert den Comitat an Früchten völlig aus, die er alle zur Proviantierung in Neuhäussel ohne einigen Widerstand einbringet, daraus man die Einsperrung selbigen Platzes wohl abzunehmen ist. *Wann Ihm die Lust ankhombete über die March in Nieder-Oesterreich uud Mähren zu streiffen, — ist niemand der es verhindern könnte.*» (Cs. kir. hadi levéltár.)

2 *Bottyán,* 1708. nov. 1-jéről Újvárból Rákóczinak, «Fölségedtűl elválásommal igyenessen küldetvén némely regimentekkel Újvárnak megprófontozására, mihelyt fölérkeztem, azonnal az Vágon általmenvén, szintén Pozsonig penetráltam ... Az egész Pozsony-vármegyét contributió alá hajtván, Szencztűl fogvást mindennap hordják az lisztet, búzát, kenyeret, fát és egyéb naturálékat; már szállítottak bé közel 4000 pozsonyi szapu lisztet s búzát és fát eleget. Háta megett járván az ellenségnek, innen is szűntelen portáztatok és éjjelnappal körűlötte jár az katona, apró csapásokat gyakran tészen, rabokat is hordanak,» stb. *(Eredeti, gyűjteményemben.)* V. ö. a *Berényi-napló* okt. 30-iki jegyzetét: «*Újvárban nyolczszáz szekér élést vitetett Vak-Bottyán.*» — úgy ezen naplónak Bottyán Vágon túli működéséről szóló okt. 23., 24., 25., 26., 29-iki hasontartalmú s mind egybevágó följegyzéseit.

3 *Bottyán* idézett levele. — A *Berényi-napló* okt. 22-iki jegyzete. — *Szluha* válasza Heister nov. 5-iki fenyegetődzésére.

szerencsésen lecsillapította.* Szóval, Érsek-Újvár biztosítására nézve a küszöbön álló téli időre mindent elkövetett, — hogy azután a vár és őrség sorsa iránt teljes megnyúgovással s jó reménységgel távozhassék a fontos erősségből, midőn a vezényletet Hont, Nógrád és a bányavárosok vidékein Bercsényitől nemsokára átveendő vala.

Most tekintsünk vissza a Garam és Ipoly tájaira. Épen azon napon, okt. 17-kén, a melyen Bottyán Mikolától Újvár felé indúlt lovasságával: érkezett meg e nevezett erősségből a maga bent volt pár száz hajdújával és 200 dragonyossal Bercsényi ipoly-sági táborára Csajághy, kit is a fővezér azonnal a többi gyalogsághoz Andrássy György mellé Bábaszékre indíta. Kit is azért hívatott ki az ostrom után Újvárból, hogy csekélyszámú gyalogságát, mint a hegyszorosok védelmére hívatott fegyvernemet, vele is szaporítsa. Ugyane czélból Ottlyk lejövetelét is folyton sürgeté.

A főudvarmestert okt. 16. és 17-kén csakugyan már Bajmóczon találjuk. Innét tudósítja az előbbi napon sógorát Radvánszky Jánost jöveteléről s egyszersmind némi késedelme okairól: «Én sok galibás dolgomat elvégezvén Zsolna táján, ideérkeztem Bajmóczra. *Ocskayféle katonáit*, kiket Bokros Pálnak resignáltak volt, *nehezen tudom összecsuportoztatni*, ide s tova való kóborlásnak adván magokat (Bokros és Gellért elfogatása után;) *azoknak tiszteket most konstituálni akarom* Méltóságos Fő-Generális Úr parancsolatjából. Egyéb hadam nincs; (csak még Thuróczy hajdúi: mert Luzsinszky ezerét Trencsényben kelle hagynia, Czelder Orbán hajdúit pedig még mindíg Liptóban, Andrássy Pál battalionját Árvában heverteti vala.) Vármegyék elszöktek mellőlem, kit húsz lóval, kit tizenöttel ma visszabocsátottam; meghadtam ugyan, hogy időhalasztás nélkül jöjjenek vissza a többivel. Túrócz-vármegye gyalogságának parancsoltam Szklenóra gyülekezni, — *magam is, mihent megszaporodhatok jobban, mindjárt indúlok Szent-Benedek felé*, mert tegnap

* «Isten jól adta, hogy ide találtam jőni: mert sok rendetlen állapot és az tisztek közt való competentia kezdett regnálni, mellyet commendáns urammal együtt alkalmasint sopiáltuk, — semmi fogyatkozás, szükség és visszavonás nincsen immáron.» (*Bottyán* nov. 1-ji levele Újvárból Rákóczihoz.)

ott volt még az ellenség Kozárócznál, — fel is égette az falut; vágyása vagyon bányavárosokra.»[1]

Ottlyk is főként a gyalogság gyűjtését látá szükségesnek, abban működött, azért késett, és ezért írja Bercsényinek okt. 17-ikén: «Látom, hogy az ellenség dühösködik; kinek mink *nem hiszem, ellent állhassunk*... Hacsak az ellenség bányavárosokra igyekezik: *azt mink lovassal nem impediáljuk, sőt inkább lovasunk oszolni fog. Gyaloggal többet tehetni ott.*»[2]

Igaza volt. A Bars- és Hont-vármegyei huszárság: Ebeczky és Vajda ezredei, a mint az ellenség szülőföldükre tette lábát, — mind hazaszélede, övéi és vagyona mentésére; úgy némely más szomszédságbeli ezerek is igen megritkúltak. A gyalogság pedig oly lassan gyűlekezik vala, hogy Bercsényi már a németnek Lévához érkeztekor átlátta, miszerint Bozókot, Korponát, Zólyomot nehéz lesz megótalmazni, s talán csak a besztercze-rózsahegyi és breznó-murányi, vagyis zólyom-liptai és zólyom-gömöri hegyszorosokon lehet majd Heisternek gátat vetni.[3] Ellenben a garam-völgyi, ú. m. az új-bányazsarnóczai sánczolatokban s a szent-antali szűk völgyben, és így Selmecz, Körmöcz megtarthatásában még bízni látszék. Meghagyá tehát Ottlyknak: jőjjön tüstént, a kivel jöhet, Bajmóczrúl Körmöczbányának Garam-Szent-Kereszthez, s vegye át a Zsarnócza körűl őrködő gyalogság, dragonyosok, bányavárosoki és zólyomi népfölkelés vezényletét; más részről pedig, mivel látta, hogy Heister útjában mindenütt pogányúl égettet, hogy azért őt a meg nem védhető, de viszont az ellenségnek alkalmas téli szállásúl, sőt erődített fészkűl kínálkozó helyek elpusztításában megelőzze: rendeletet adott Andrássy Györgynek és Csajághynak Kékkő, Bozók, Korpona, Zólyom — különösen a vár — elhamvasztására, ha a császáriak valamelyikbe beszállni akarnak.[4]

1 *Eredeti levél* a b. Radvánszky-archivumban.

2 *Eredeti levél* az *Orsz. Levéltárban.*

3 «Már ugyan Lévától az ellenség csak elment Korponára, Zólyomra, azt nehéz impediálni, mert Osztroluka felé elmehet, ha akar; legalább az liptai és murányi passusokat impediálhatjuk,» — írja *Bercsényi* már okt. 17-kéről Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz.* VI. 133. l.)

4 *Bercsényi* levele okt. 22-kén Ráróstúl a fejedelemhez: «A német már látja, nincs haszna az Garam liniájának, Lévát nem is építi. Én meghadtam: Korponát, Zó-

Heister okt. 18-kán az égett Lévától serege egy részét, ú. m. a gyalogságot ismét a Macskarévnek s Szent-Benedeknek küldé, míglen maga a lovassággal, mintha a Szécsény felé hátráló Bercsényit akarná nyomni, Ipoly-Viskhez szálla. De e kirándúlásának czélja egyedűl a zsákmánylás és pusztítás vala. Kedve szerint dúlatta szerteszáguldozó csapataival 18—20-kán a lakóiktól pusztán hagyott falvakat, elannyira, hogy Visktől fogva a Garam felé, a fölégetett puszta helységekben ezentúl «csak varjak és hollók laktanak». Az ily kóborló, tüzelő csapatokkal a körűlportyázó kuruczok, Ebeczky, Babócsay, Réthey György osztályaiból gyakran összecsaptak s megverekedtek; a Macskarévnél szállott gyalogon pedig Réthey János, Vajda és Géczy tőnek próbát, a mely után azonban a két utóbbinak ezrede, — mint környékbeli — csak széjjeloszlott. Bercsényi tehát Labancz Miklóst küldé 400 Deák Ferencz-féle huszárral helyettök, Réthey erősbítésére.

Heister Visktől a barmaival erdőkre, hegyekbe rejtőzött falusi lakosságnak fölhajhászására vezényelte ki a már alig 200 főre leolvadt ezredével a táboron ténfergő Ocskayt, mivelhogy kenyérsütésre és vonó-marhákra szüksége vala. Ocskayhoz ráczok is csatoltattak, hogy pribékjei ne szökhessenek; s midőn e bitang haddal a Csábrág vize körül bolyongana: visszatértében Palástón egy megkötözött kuruczot pillant meg egyik rácz osztályának kezében, kit is e martalóczok Ebeczky portyázói közűl elfogtak. Lehet, hogy a fogoly épen azon barsi századok katonáinak egyike vala, melyek azelőtt Ocskay ezeréhez tartozának, s az 1707-iki reductió alkalmával jutottak Ebeczky részére. Elég az hozzá, hogy *Ocskay* megismerte őt; a mi a vadlelkű ember szívében lappangó gyilkos szikrát lángra lobbantván, a labancz vezér pisztolyt ragad, s a szegény ártalmatlan rabot — a hadi jog értelmében immár kegyelmet nyertet, — *ott a ráczok kezében főbe lövi* . . . E vérlázító gonosz kegyetlenség még a martalócz ráczoknak is sok volt; becsűletökre légyen mondva: *reátámadtak Ocskayra.**

lyomot, Kékkőt, Bozókot bocsássák Léva tűzére. Bent nem subsistálhat az bányákon, ha kívűl körűl nem keríti.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 143. l.) V. ö. Csajághy válaszát Zólyomtúl, okt. 25. Bercsényihez. *(Eredetije Vörösvártt.)*

* *Ocskay*nak 1710. január 2-kán Érsek-Újvártt fölvett vallatási jegyzőkönyvé-

Látjuk ezen újabb gyilkossági esetéből Ocskaynak, hogy a Pálffytól hasonló bűnéért Nagy-Tapolcsányon kapott pirongatás mitsem javított elvetemült lelkén; sőt 1709-ben egy saját maga által is bevallott meg újabb gyilkosságát fogjuk tapasztalni. Bizony, Berthóty szerint, mindinkább megérett az *akasztófára!*

Visktől Heister okt. 21-kén reggel nem Ipoly-Ság és Szécsény felé Bercsényi után, hanem a Selmecz vize mentén fölfelé indúla, tehát látszólag Korpona vagy Selmeczbánya felé. De az útban megint egyet gondolt, s Egegnél balra kanyarodván, Báthoz szálla vissza.[1] Talán Szent-Benedeknél álló s e helyet erődítő gyalogságától nem akart messzetávozni, és attól is tart vala, hogy a kuruczok a szentantali szűk völgyet s Bozókot, Korponát netalán erősen megszállották volna s ótalmazni fogják. Meg akara tehát mindezekről kémszemlézés által győződni, s azért nehány napig Báthon nyúgosztalá tábora zömét, míg könnyű-lovasságát szerteküldözé.

Korpona alá vezényelt kémszemléző csapataival *Ocskay* is ott volt. Azonban, Bercsényi okt. 21-iki parancsát Bozók, Korpona, Zólyom esetleges fölégetése iránt Andrássy György másnap este Bábaszéken részegen vevén, Korponára nyargal, ott meglátja Kókay Márton ezredest a jász-huszárok két századával, bolond fővel labanczoknak nézi, — és se kérdve, se hallva, a nélkül, hogy a lakosságot előre értesítené, — csak fölgyújtatja Korponát okt. 23-ika éjjelén. «Sírtakríttak az emberek: mert öregek, asszonyok, gyermekek égtenek benne. Ezt hozta a részegség!» ... Írja méltán bosszankodva Csajághy; s Andrássy «ugyanazon étszaka Bábaszékről elszaladván, Beszterczéig meg nem állott, ott az várost megijesztvén, hogy fölégeti: úgy hallom, *egynéhány arany az tüzet megoltotta.* Háromszor szaladott már meg ezen a földön, egyebet nem tett: részegeskedett; sok érdemlene így Magyarországon generálisságot! De én, hogysem tőle többször függjek: inkább kívánok megölettetni, vagy soha többé fegyvert nem viselni.»[2]

ben olvassuk: «Nemkülönben Palástokon Ebeczky uram katonáját főben lőtte az ráczok kezében, kiért az ráczok rá is támadtak volt.» *(Ghyczy-levéltár.)*

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 143—144. l.

2 *Csajághy János,* Zólyomtúl, okt. 25. Bercsényinek. (Eredeti levél, Vörösvártt.)

Bercsényit még Csajághy e levelének vétele előtt méltó felháborodással tölté el az iszákos Andrássy badar viselete s futása; nyakára is írt rögtön: «menjen haza Krasznahorkára, (ezért szaladt György úr Besztercze és Breznó felé!) ne légyen csúf, s ne csináljon confusiót! . . . Íme, micsoda *korcsma-generális; vasat érdemel, nem commandót*, s én is büntetést, hogy csak ennyit is biztam — *bolondra!*»[1]

Bercsényi a «bolond» Andrássyt annál is inkább hazaűzheté: mivel okt. 21-iki határozott rendelete folytán Ottlyk Bajmóczról 300 Ocskay-Bokros-féle huszárral és Thúróczy nehány gyalogszázadával elvégre 23-kán Bábaszékre érkezett, s a vezényletet egyik felől ő, másik felől Sréter és Csajághy átvették. Egyébiránt a fővezér nem volt megelégedve vele sem: mert mindúntalan csak visszakívánkozék Zsolna és Rózsahegy felé, a «*szokott oldalra*».[2]

Heister balszárnyának 500 főnyi előcsapata Szent-Benedektől Új-Bányáig fölment, s ott, — nehogy a kuruczok vozniczai sánczába ütközzék, — a derék hadat bevárandó, megtorpadt; míg a jobbszárny kiküldött portája egyelőre Szebellébtől zsákmányával meg visszatére Báthra.[3] S ez a szegény korponaiaknak szerencséjök volt; mert így legalább idejök maradt okt. 24-kén, füstölgő falaik közűl kimenthetett vagyonkáikkal a szomszédos erdők-hegyekbe Nógrád-megye felé elmenekűlniök. Ebben az őrt álló Kókay segített nekik, a ki ott tanyázott a hamvadó város zsarátnokai közt; és midőn e nap estéjén a báthi táborbúl Ocskay pribékjeivel és ráczaival a pusztulás meglátására odaérkezett: a jászhuszárok kicsaptak reá, jól levagdaltak

1 *Bercsényinek* okt. 24. és 25-iki levelei Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 145. l.) *Andrássy György* okt. 23-kán d. u. 2 órakor Bábaszékről írja Bercsényinek: «Korpona, Bozók most ég, az ágyúkat elhozattam belőle. Zólyomnak is lészen hírével, a mit (t. i. a fölégetést) Ngod parancsolt; megírtam Sréter uramnak, hogy az kőfalakat döntögettesse ki, úgy Korponának is, ha későn nem leszen.» *Okt. 25-kén* Besztercéről tudatja, hogy Breznóra megy; *okt. 26-kán* Zólyom-Lipcséről ír. *Nov. 23-kán* pedig Halmajon kelt levelével igyekezik magát Rákóczi előtt védeni, bányavidéki viselt dolgaiért. (*Eredeti levelek* az Orsz. Ltárban.)

2 L. *Ottlyknak* Szent-Keresztről okt. 25. Bercsényihez, és *Bercsényinek* Balogról okt. 27. Rákóczihoz irott levelét. (Amazt *Vörösvártt*, ezt *Archiv. Rákócz.* VI. 145—146. l.)

3 *Csajághy* levele okt. 25-kén Zólyomtúl Bercsényihez.

katonáiban, s magát Ocskayt is úgy megszorították, hogy kalpagját elhúllajtva futhatott csak el Korpona alól. Kicsinybe múlt, hogy el nem fogták, — ezúttal immár *harmadízben*.[1]

Ocskay visszahúzódék Báthoz, s utána Szebellébnél Réthey János foglalt állást, Ottlykától odavezényelve. A főudvarmester maga okt. 24-kén Korpona és Zólyom közt, Osztrolukán állott, hol azonban a kuruczok jobbszárnyáról, Zsarnóczáról váratlan zavart jelentő hírt vőn, minek következtében lóhalálában nyargalt Szent-Kereszthez. A lovasság egy részét is ide fordítá Bucsától, s Nagy Jánost a dragonyosokkal és Thúróczy gyalog-századait a Garam-völgy elzárására rendelé, lovas-portákat bocsátván Zsarnócza felé. Ezek jelentéséből tudá meg okt. 25-kén a hirtelen réműlés okát. Ugyanis a vozniczai sánczot őrző zólyomi népfölkelés — tótság és selmeczi hevérség — hírét vevén, hogy Szent-Benedektől feles német indúlt meg, melynek előhada már a közel Új-Bányához szálla: nagy rettegés fogá el, és a sánczban vezénylő br. Révay Imre-féle alezredes Groczky István parancsaival mitsem törődve, csak odahagyá állásait, és hazaszéledt. Ezek példáját követé Groczkynak pár száz hajdúja is, úgy, hogy az alezredes elvégre csak 36-od magával maradt a sánczban. Győri Nagy János portájával azután ő is feljöve Szent-Kereszthez, Gácshoz igyekezvén többi hajdúságához.[2]

Ezzel a Garam-vonalon fekvő szorosok az ellenség előtt jóformán megnyíltak. Bercsényi Selmeczet, Körmöczöt, — mint nem erődített helyeket — a fölégetéstől megkímélvén, csupán a kir. bányagépeket rontatta el, s az aknákat ereszteté tele vízzel. Beszterczebányáról minden öntőgyári és olvasztó-eszközt stb. Tiszolczra, Dobsinára, Szomolnokra szállíttatott Sréterrel; Csajághynak meghagyá, hogy Zólyom várát a német előtt égesse föl, s vonúljon a fűrészi szoros védelmére Dívényhez; végre Ottlykot utasítá, hogy, ha már vissza

1 *Br. Berényi Ferencz* naplója beszéli nov. 1. és 2-iki jegyzeteiben Korpona égéséről, hogy az először odament Ocskayékra a kuruczok kiütöttek «s jól levagdaltak bennek; Ocskayt majd elfogták, süveg nélkül futott el alóla;» mígnem Heister nagyobb erőt küldvén, úgy nyomták ki a magyarokat. *Kolinovics* is említi (Hist. Belli Rákócz. 713. l.) Ocskaynak Korpona alatti csatározását s a kuruczok kiütését reá.

2 *Ottlyk* levele Szent-Keresztről október 25. Bercsényihez. *(Eredetije Vörösvárott.)*

kellend Szent-Keresztről Bajmóczra vonúlnia, — legyen gondja Liptóra és Szepes felé.[1]

Heister pedig okt. 24-kén délután — Ocskaytól értesülvén Korpona sorsáról — tábora derekával maga is azonnal megindúla Báthtól, és estvére Szebellébnél telepedék meg, miután onnét Rétheyt puskázva kinyomta.[2] Okt. 25., 26. és 27-kén is azután e helységnél feküdt, visszavárva mindenfelé kibocsátott portáit. Ezek egyikét a leégetett Korpona megvizsgálására; másikát Németinek, Szent-Antalnak, a selmeczi útra; harmadikát pedig, a legerősebbet, ú. m. 3000 lovast, Babócsay és Ebeczky ellen, s prédálni az Ipoly felé küldé. Ebeczky Csábrág mögé Cserihez vonúlt, őt nem érte veszély. Babócsay ellenben épen e cs. lovas hadosztály útjában Palástón áll vala: de jó vigyázást tartván, ő is idejében, kár nélkűl félre nyomúlhatott, — úgy, hogy a nagy-gyorsan járó 3000 lovas, mely rabolva, égetve egész az Ipolyig, Balogig hatolt, csupán Fekete László Balogh István-féle főhadnagynak őrt álló századát verhette föl Nyéken, néhányat leölvén s elfogván közűlök. Heisternek e portája, — melyet a pribékekkel s ráczokkal Ocskay őrnagya Pestvármegyey József kalaúzol vala, — zsákmánynyal terhelten tére meg Szebellébhez, hová a Korponán jártak is visszajövének, de olyan jelentéssel, mely Heistert szintúgy felbosszantá, mint Léva pusztúlása; hogy t. i. Korpona, Bozókkal együtt annyira porrá van égetve, mikép ott kitelelni nem lehet, és hírlelik, hogy már Zólyom is ég. A Selmecz felé járt porta az útat oda nyitva találá.[3]

A cs. tábornagy a német fészkeknek kiszemelt helyek ily elhamvasztásán annyira dühbe jött, hogy egy Szebellébtől oct. 27-kén

1 *Bercsényi* okt. 27-iki levele a fejedelemhez. (*Archiv. Rákócz.* VI. 145. l.)

2 *Réthey János* okt. 25-kén Dobroniváról — a hová hátrált — jelenti br. Andrássy Györgynek. «Az némettel tegnap estve *szebelébi falunál jól összepuskázódván, az falubúl kinyomott,* és ottan az oldalban megszállott; merre lészen indúlása? jó portát hadtam, ki fogja tanúlni. Minthogy Ngod ordere szerint az hadakkal Szent-Körösztfelé actu utazok, én a tájon meg fogok szállani. — *Jó hasznot tehetett volna ezen a földön csak 200 gyalog is.*» (Eredeti levél, az Orsz. Ltárban.)

3 L. ezekre nézve *Ebeczky Istvánnak* Bercsényihez Cseriből okt. 26-kán éjfélkor, — továbbá *Bercsényinek* Rákóczihoz Jolsváról okt. 27-kén irott levelét. (Amannak eredetije *Vörösvártt*, emez *Archiv. Rákócz.* VI. 147—149. l.)

keltezett «*Hisce rebellibus intimatur*» kezdetű «*brutális notitiát*»[1] bocsáta ki, melyben azzal fenyegetődzik, hogy, ha a kuruczok Zólyom, Nógrád, Hont, Bars, Nyitra, Trencsény és Pozsony vármegyék terűletén ezentúl még csak egy házat is föl mernek gyújtani: *(mikor ő mindenfelé szabadosan égettetett!)* tehát a közűlök elfogottakat és elfogandókat (mintha a *cartella* nem is létezett volna,) irgalom nélkűl tűzbe vettetendi, mint gyújtogatókat.[2]

Bercsényi hasonló keménységgel válaszolt e fenyegető levélre, melyet Heister egy Mikes János nevű, a nyéki porta által okt. 26-kán Siroknál elfogott, azelőtt Ocskay ezerebeli, s most Ebeczky második századában szolgáló közvitéz által juttatott a kuruczok kezébe, Ocskay kértére bocsátván el ezt a katonát, kitől a volt kurucz dandárnok jónak látta leveleket és mindenféle — többnyire csábító irányú — izeneteket küldeni egykori bajtársainak. E Mikes János Bercsényinek losoncz-kovácsii táborában kihallgattatván, érdekes vallomásairól jegyzőkönyv vétetett föl, melyből a következő kivonatot közlünk:

1. «Elfogattatván Siroknál egy rácz kapitány által és rabúl vitettetvén Nyék felé, az útban megszóllíttatott Pestvármegyeytűl, Ocskay főstrázsamesterétűl; azon Pestvármegyey *(a ki tehát már megbáná labanczczá lételét!)* mintegy sajnálva azt mondotta neki: «*Mérthogy el nem tudtál előttünk szaladni?*» Azután szólván egy Ocskay közkatonájával, attól értesűlt, hogy midőn Pálffynál ordonáncz-szolgálatot tőn, a bán szájából hallotta: a pápa a császárnak hadat izent, s egy német ruhában járó csallóközi fi labancz kapitánytól, hogy meglesz a fegyverszünet és békesség is a kuruczokkal, Tolvay Gábor közbenjárása folytán. (Tolvay ítélőmester csakugyan fáradozik vala ekkor tájban s még nehány hónapig, ily munkában.)

2. Bevitetvén Szebellébre a német táborra, Pestvármegyey egyenest *Ocskay* elé vezette őt, a ki is mindjárt azt kérdezte: «Ez-é az, az ki az én katonám volt? Mely kérdésre maga felelt a rab, s megmondotta, hogy ő volt. Tovább kérdezte: miérthogy őutána nem ment s labanczczá nem lött? És hogy csudálkozik rajta, hogy az

1 Ily czím alatt találtatik ez az *Orsz. Levéltárban,* Bercsényi cancelláriáján készűlt egykorú másolatban.

2 Heisternek e pátensét s Bercsényinek reá írt csattanós válaszát l. az *Archiv. Rákócz.* VI. 151. lapján, Vörösvárról kiadva.

többi is utána nem mennek». Erre meg akará esküdtetni a foglyot, hogy, ha «*ezen dologban*» levelek és izenetekkel elbocsáttatnék, megint visszatérend a válaszszal; de a becsületes Mikes vonakodék a hitet letenni, — mire aztán Ocskay kikérte őt Heistertől, és «simpliciter elbocsátották[1] az levelekkel és az alább megírt izenetekkel», t. i. «*Ocskay László izenetei:*»

3. «Mondja meg (Mikes János) Méltóságos Locumtenens és Fő-Generális (Bercsényi) Úrnak ő Excjának: ő (Ocskay) azért lött labanczczá, *mérthogy őneki is oly bőven, mint másoknak, nem adtanak köztünk jószágot.*» Valóban, *Ocskayhoz méltó* mentség! Tehát ő *csakis jószágnyerésért* szolgálá a hazai ügyet, — íme önként s kérdetlenül bevallja. Egyébiránt, hogy mentsége hazug: annak csattanós bizonysága a gr. Petheő Mihály-féle, Rákóczi által őneki adományozva volt *sztropkói uradalom.* Jellemző azonban már magában az is, hogy Ocskay — úgy látszik, — *mintha immár szégyelni kezdte volna undok hitszegését*, midőn magát Bercsényi előtt *mentegetni* megkísérlé. Kérdezte továbbá: «Micsoda tiszt most köztünk Ebeczky István? S midőn a rab felelte volna, hogy mint azelőtt, brigadéros, — *csudálkozott rajta*».

Ezzel Ocskay nyilván Ebeczkynek elégedetlenségét akará felkölteni: miérthogy oly kitűnő szolgálatai és hűsége jutalmául még tábornokká nem léptették elé?

4. «Mondja meg Bercsényinek: ne égettessen, mert ha égettet: a kiket — akár tiszteket, akár közlegényeket — megkaphatnak, úgy bánnak velök, mint égetőkkel». Ezen üzenet egyenesen Heister parancsából történt, a ki féltette a bányavárosokat, melyeket jó téli szállásoknak s hasznos kincsszerző helyeknek ítélt.[2]

1 Bercsényinek mély érzését s nemes szívét árúlja el, a mit ezen egyszerű közvitéznek ilyetén elbocsátásáról megjegyez: «Csúfosnak tetszett nekem ezen rabnak elbocsátása; *de talám ugyan Isten áldása rajta, — mert ezen katonának van Marosfalván Léva mellett egy anyja, ki Isten nevében az kuruczvilágban 60 sebesnél többet gyógyított már maga.* (Archiv. Rákócz. VI. 150 l.)

2 Igen helyén tapogatva írá Bercsényi: «Nagyon haragszom Haister büszkeségéért: «*Rebellibus intimatur.*» Megvallom, minthogy ex professo hozzám küldte (Mikest), nehéz volna válasz nélkűl hagynom. *Azt elhiszem, szerette volna megrakni Lévát, Korponát, Zólyomot, s attúl fél: nyakába ne gyújtsuk Selmeczet!*» (U. o.)

5. «Nemkülönben azt is izente Ocskay: Ha mi katonái ezután rabbá esnek, az Méltóságos Úr föl ne akasztassa s meg ne lődöztesse (mint esküszegő hadszökevényeket,) *mert ő is hasonlót fog cselekedni*». — Láttuk már előbb Tapolcsánynál s utóbb Palástón, mint vagdalta össze s lövé főbe maga — teljes jogtalanúl! — az ő ezredebeli, de vele labanczczá nem lett s alkalmilag foglyúl esett kurucz katonákat. Mért ne akasztathatta, lövethette volna tehát Bercsényi a kézrekerülő hiteszegetteket?!

6. «Izente, hogy ő, az mostani állapotjában is, a miben szolgálni tud, szolgálni fog az országnak az békesség megcsinálásában.» — Nagylelkű izenet; de a pártos pribék kegyes közbenjárását a magyarok nem vették igénybe.

7. «Izent öcscsének *Ocskay Sándornak, hogy labanczczá legyen*, és őnéki s többeknek is, a kik azokká lesznek, grátiát fognak nyerni». Úgy

8. «*Elek Zsigmond* felől is csudálkozva mondotta: mérthogy, *oly kedves lévén nála*, mégis utána nem ment? Kérdezte, hol légyen? s azt felelvén néki az referens, hogy gondolja, Fejérhegyen túl, — arra azt mondotta: utána lészen, hogy kezére kerithesse!»

Sem a derék Ocskay Sándor, sem a vitéz Elek Zsigmond nem kívánt élni a fölajánlott grátiával és kedveskedéssel; sőt mindaketten — noha az egyik testvér s a másik volt kegyencz, — nem egyszer keményen összemérik vala kardjaikat Ocskay pribékjeivel, mintegy válaszúl a hiábavaló csábításra.

9. «Izent Jeszenszky uramnak is (Jeszenszky Ferencz, Réthey Gy. alezredese) fenyegetőképen, *Radosnyay Pétertűl elvitt jószágáért mutatván haragját ellene;* s úgy

10. *Beleznay* uramnak is: mérthogy *az ökreit elhajtotta?* (az udvarnoki nyereség,) így fenyegetődzvén, hogy e télen postírungbúl, ha tíz mértföldnyire köll is, ki fog portázni ellenök, valahol híröket hallja, *s bosszút állani igyekezik.*» — Nem tette, nem tehette; sőt egy év múlva ő maga került Beleznay egyik hadnagyának kezébe!

11. «Ezek után elbocsátván (Mikest), újonnan megszólította s adott néki egy rhénes-forintot, s azt mondotta: «Mondd meg az Úrnak (Bercsényinek), *illyen pénzzel fizetett már kétszer az császár*

nékünk!» — A mi nem volt egyéb a *Júdás-pénzzel* való hivalkodásnál s a köz kurucz katonaságra számított csábítás. Végre

12. Parolát (kezet) adott néki, intvén, hogy *csak magánosan* mondja meg az izeneteket az Méltóságos Úrnak, *válaszszal menjen vissza*, és ha maga (Ocskay) obsitja nem lenne elegendő: azt a generálisságtúl kiszerezvén, elbocsátja (a rabságból) őtet.»[1]

Eddig az érdekes vallomás az izenetekről; az ugyancsak Mikes János által Ocskaytól hozott «levelek» tartalmáról nincsen tudomásunk, — azonban a föntebbiek után azokra is következtetést vonhatunk.

Heister, Mikest akkor bocsátá el Szebellébtől, mikor a tőből kiégett Korpona lakhatlanságáról már meggyőződést szerezvén, seregéből egy az Új-Bányától a Garam mellett előnyomúló balszárnynyal párhuzamosan haladó erős dandárt 3000 emberrel és hat ágyúval, három mozsárral, Löffelholtz és Viard tábornokok alatt Szent-Antalnak Selmeczre indított, — maga pedig Pálffyval, Steinville-el, Ebergényivel, Ocskayval, s a Hontban szerzett tömérdek ragadománynyal együtt ugyanaz nap, okt. 27-kén, visszaindúla Báthhoz.[2] Ebeczky és Babócsay «utánaestek» s keményen környékezték. Löffelholtz és Viard pedig, miután Selmeczen 500 gyalogot s Bélabányán is valamelyet hagyának helyőrségűl, s a Szent-Kereszt felől Körmöczöt megszállott balszárnynyal Breznicska táján egyesültek, 28-kán Badínig nyomúlának, s a Zólyombúl előlök Murány és Gács felé kimenekvő nemesség (a Radvánszkyak, Garamszeghi Géczyek, Gerhártok, Hajniki Bezeghek, Királyfalvi Róthok, Beniczkyek, Platthyak stb.) üresen hagyott kastélyait elfoglalván, 29-kén ellentállás nélkűl vonúltak be Beszterczebányára.

1 A *Mikes Jánossal* «Kovácsinál, 29. 8-bris 1708.» fölvett jegyzőkönyv, «Brigadéros Ebeczky István uram regimentje második compániájabeli, Siroknál most elfogott és Ocskay László által levelekkel s ez alábbi izenetekkel visszabocsátott Mikes János névő, ezelőtt azon Ocskay László katonája relatiója» czím alatt. (Bercsényi cancelláriáján készűlt eredeti példány az *Orsz. Levéltárban.*)

2 «Szebelébtűl Haister és Pálffy együtt az rácz- és Ocskay labanczival mentek vissza Báth felé, s akkor bocsátottak el egyet az mostani nyéki portán fogott katonáink közűl, ezen includált levelekkel és Ocskaynak ilyen izenetivel,» stb. (*Bercsényi,* okt. 29-én Kovácsitól, Rákóczihoz. *Archiv. Rákócz.* VI. 149. L. továbbá ugyanott a 153. és 156. lapokat.)

Csajághy ugyan, ki okt. 27-kén Tót-Lipcsénél álla, a német jöttének hírére másnap Besztercze alá nyomúlt 3—400 hajdúval, ép midőn Löffelholtz Badinnál letelepedék; és maga a vitéz dandárnok Groczkyval s egynehány tisztjével bemenvén a városba, fölhívá a tanácsot: szánja el magát a polgárság védelmére, s ő kész hajdúságával azonnal beszállani, és a város megtartására mindent elkövet. Azonban a bár kőfallal kerített, de a szomszédos hegyektől uralt város előljárói féltvén házaikat a bombázás által okozandó elpusztúlástól, kérték Csajághyt: «Ne cselekedje!» Mire ez is, nem akarva magát kötni «kedvetlen emberekre», — kijött éjtszakára gyalogjaihoz, kikkel aztán 29-kén reggel megindúla Bercsényi parancsa szerint Dívény felé, s estvére a fűrészi szoros torkába, Gyetvához szálla, hová a zólyomi és nógrádi népfölkelést várá magához a szoros ótalmára.[1] Zólyom-vára már ekkor föl vala égetve, és a város hozzá közelebb eső része is.[2]

Bercsényi Csajághynak meghagyá, hogy a Zólyom és Gyetva közötti, egyébként jelentéktelen kis «szarkafészek»: de a fűrészi szoros út nyílását fedező véglesi várkastélyba vessen némi őrséget; azonban Löffelholtz, mi közben Beszterczebánya polgárságát a császár hívségére esketé, mintha csak tudta volna Bercsényi szándokát: Viardot éjjel Végles felé küldi sietve, és az őrség bevetésében Csajághyt megelőzi;[3] a mi miatt aztán emennek, a szoros elejének eltorlaszolása után, a beljebb, de még mindig a szorúlatokban fekvő második védvárhoz: Divényhez kelle vonúlnia, hol állandó őrtanyát (Postierung) ütött. Viard pedig visszamene Zólyomhoz, mely fontos fekvésű pontot a kuruczoknak Gács, Dívény és Korpona felől történhető betörései ellen sehogysem hagyhatván üresen Besztercze födözése végett, elkezdi vala a fölégetett várat, a mint lehetett, tataroztatni.[4]

1 *Csajághy János* jelentése Gyetváról okt. 29. Bercsényihez *Vörösvártt.* V. ö. *Bercsényi* okt. 29., 31. és nov. 3-iki leveleit a fejedelemhez. (*Archiv. Rákócz.* VI. 150—157. l.)

2 «Az németség mind beszállott Beszterczére. Leffelholtz van ottan, az ki Selmeczen volt, — az hol maradt 500 gyalog; — *Zólyomban semmi sincs, mert elégett.*» (Bercsényi, okt. 31-kén Rákóczinak.) S ismét, nov. 4-kén: A német «Zólyomnak tért; *hacsak nem épít: ott nem lakik.*» (U. o. 155—159. l.)

3 *Bercsényi* nov. 4-iki levele. U. o. 159. l.

4 *Pollereczky Mátyás* kapitány írja Predajnáról nov. 2-kán Bercsényinek: «Teg-

Heister keményen megsarczoltatá a bányavárosokat és Zólyomvármegyének elfoglalt részeit; a Hontból, Barsból — hol tisztán zsákmányolási és pusztítási czélra űzé barangoló hadjáratait[1] — elhajtatott sok ezer darab szarvasmarhát, lovat, s több száz rakott szekéren hurczolt gazdag prédát pedig Cusani tábornok födözete alatt Báthról Szent-Benedeken, Aranyos-Maróthon s Ghímesen át Nyitrára indítá. És miután a Löffelholtz altbgy. parancsnoksága alá helyezett bányavárosok ótalmára[2] Szent-Benedeken, Zsarnóczán, Szent-Kereszten erődített őrségeket hagyott, Selmecznek is Windschacht felőli oldalát elsánczoltatni rendelé (az ú. n. «Versali»-sánczok) és más felől Koháry szent-antali kastélyának megszállatása által biztosítá e várost, — seregeit még két felé osztá.

Ugyanis Pálffynak megengedte, hogy mintegy 3000 emberrel — Ebergényivel és *Ocskayval* — a tulajdonát képező *Bajmócz* vára kiostromlására indúlhasson, előbb a kis-tapolcsányi üres kastélyba s Hrussó váracskába őrséget vetvén; másrészről Steinville és Hartleben tábornokokat a Nyitra-völgyébe indítá, oly utasítással: Mivelhogy Bajmócztól le a Nyitra vize mentén akar hadaival a télre vonni lineát, tehát az alkalmasnak látszó kastélyokba oszszák szét a kato-

napi napon (a német) vármegyében (Zólyom) és városban (Beszterczebánya) szedte vaslapátot és csákánokat, hirdeti, hogy zólyomi várat akarja fortificálni.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 161. l.)

1 *Ebeczky István* már okt. 26-kán észrevevé és írja Heisternek honti száguldozásairól, hogy az «nem kíván megtelepedni, *hanem csak nyereséget keres.* «(Föntebb idézett levele.) *Beszterczebánya* megzsaroltatásáról többek között Bercsényi is emlékezik; (Archiv. Rákócz. VI. 150. l.), de szomorúan szólanak magok a bányavárosok levéltári adatai. — *Heister* iszonyú égetéseivel s pusztításaival pedig telvék az egykorú kútfők, még a császárpártiak is, pl. a *Berényi-napló:* «Dufini *(Heister szárnysegéde,* ki a bányáktól jöve föl Pozsonyba,) mondja, hogy Heister semmitsem vitt végbe, *az országot pusztítja,* az hadakat ruinálja, — s aligha vissza nem dobol. Beteg sok van, naponként hal is; az lova vész: *de valamerre jár, pusztítja kímélés nélkül az földet.*» S ismét: «Igen malecontentus Haisterrel *az Cardinális, hogy elpusztította az jószágát, az kit az kuruczok is conserváltak volt.*» (Az 1708. okt. 30. és nov. 1-ji följegyzések.)

2 Löffelholtz-al ezer lovas és nehány battalion muskatéros maradt Zólyommegyében, melyből a főerő Beszterczén feküdt az altábornagygyal; Selmeczen 500 gyalog, 200 lovas, Körmöczön egy battalion gyalog; azonkívül *Viarddal* Zólyomvárában nagyobb, s Véglesen és a radványi, királyi, garamszegi, hajniki kastélyokban kisebb őrségek. *(Archiv. Rákócz.* 161—164.)

naságot, s a hol a kastély magában nem elég erős: erődítsék sánczokkal, czölöpzettel. Steinville ekként Nagy-Ugrócz, Chinorán, Bán, Bossány, Tavarnok, Nagy-Tapolcsány (a vár), Radosnya, Szerdahely, Kovarcz, Ludány, Bodok, Appony, Pereszlény, Elefánt és Szalakúz, kastélyok s váracskákban, — tehát Bajmócztól le Nyitráig — szállítá meg apró osztagokra (de a melyek egymással lánczolatot képeztek) darabolt csapatait.[1] És valamint Heister Barsban az esztergomi bíbornok-érsek (Keresztély szász herczeg) jószágait is fölégetteté: úgy Steinville sem kegyelmezett még a labancz urak falvainak, majorjainak sem: égetett, raboltatott, dúlatott mindenütt,[2] s paraszttal és nemessel, labanczczal és kuruczczal egyaránt rútúl bánék.[3]

Végre maga a császári fővezér mindezen kikülönítések (detachements) után még oldala mellett maradott lovasságával Szent-Benedekből Bécs felé intézett útjában, nov. 3-kán Nyitrára érkezék, Babócsay s Ebeczkyék által egészen a vár alá kísértetve.[4]

Nyitrán új bosszúság híre várta. Ugyanis tapasztalnia kelle, hogy a Cusani födözete alatt útnak indított zsákmány, ebűl gyűjtött szerdék lévén, — csakhamar ebűl is veszett el. A főmester ebben az öreg Bottyán volt, kinek Újvár alól mindenfelé kiterjedett figyelme.

1 *Bottyánnak* É.-Újvárból nov. 6-kán Bercsényihez, és nov. 21-kén Rákóczihoz irott levele. (Emez *gyűjteményemben,* amazt lásd kiadva «*Bottyán élete*» 308—309. l.)

2 Keserűen panaszkodva írja erre nézve br. *Berényi Ferencz* nov. 8-iki naplójegyzetében a maga bodoki várkastélyáról s birtokáról: «Ma érkezett megint az ripényi ember (ispánja vagy gazdája), azt mondja, hogy már Bodokon is bent van az német; hatvanat vertek le az én disznaimbúl, az szegény-emberek (Ferencz úr jobbágyai) marháját is vágják, az házát fölégetik; a túlsó soron már csak Holinszky háza van fönt. Az innentső részét sánczolják az falunak. Az majorokban csak az szobákat hadták meg, az többit mind elégették.»

3 Maga Steinville altbgy, Nagy-Tapolcsányban, a tőle ótalomleveleket váltó vidékbeli nemeseknek ezt mondá: «Iam vestra nobilitas ob nequitiam (!) vestram difluit per Vagum, *et eritis similes Bohemis rusticis!*» (A «Haister brutális notitiái»-val egy ívre írt egykorú följegyzésről, az *Orsz. Levéltárban.)* Így gondolkoztak, így éreztek íme, a német tábornokok a magyarok és jogaik felől; — s ily ügyet szolgált *Pálffy,* ily párthoz szegődött *Ocskay!*

4 «Babócsay már megtért az Garam mellől — írja *Bercsényi* Szuháról nov. 4-én, — elkísérék Nyitráig Haistert, ott elbúcsúza ágyúlövésekkel.» S ismét nov. 8-kán Rima-Szombatból: «Ebeczkytűl ma veszek fris levelet Lévátúl; már elbocsátá Haistert egynehány regimenttel Pozsonynak, Pálffyt penig Bajmócz felé. Az Nyitra mellett, Szent-Kereszten csuportosabban maradott német.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 159. és 165. l.)

Midőn nov. 1-jén a honti prédával Cusani a Macskarévtől Aranyos-Maróthnak, Ghimesnek Nyitra felé nyomúlna: Bottyánnak egyik vitéz portyázó tiszte, Illavay Mátyás alezredes ott körül leskődvén, Tóth Pál őrnagygyal egyesülten háromszor megtámadta az oldaltjáró német lovasság födözete mellett hosszan elnyúló szekér- és falka-vonatot. Úgymint első ízben a mint Ghimesből kivonult a menet, — ott csapták meg a kíséretet, s levágtak belőle; másodszor, a mint Pogránynál a szőlőhegyen pihenőre szállottak volna, ismételve megüték őket s 18-at megöltek, és nehányat elfogtak közülök; és harmadízben, Pográny s Gerencsér között menetközben az oszlopvonal közepének rohanván mindkét felől, áttörték a kíséretet, s 12 németet levágva, jól elnyerének s elhajtának a zsákmány-rakott társzekerekből. Azután az összeszedkőzött császáriak megűzék ugyan a merész támadókat, hármat elejtvén, egyet megsebesítvén, és négyet foglyúl Nyitrára hurczolván katonáik közül:[1] de a portékás társzekerek és a bitangmódra zsákmányolt szarvasmarhák egy része csakugyan a kuruczok kezei közt maradt.[2] Mikor pedig Cusani másnap útját Nyitrától Pozsony felé folytatta volna s Galánthán megpihenne: Bottyánnak egy más csapatosztálya ütött reá s ismét sok rablott marhát és portékát nyert el tőle s hajtott be Újvárba.[3]

Heister mind ennek hírét vévén Nyitrára megérkeztekor: képtelen dühre gerjedt Bottyán ellen, s a Gerencsérnél elfogott négy szegény kuruczon — Géczy Gábor ezredebeli közhuszárok valának — állt nemtelen bosszút, olyképen, hogy *orrukat és füleiket lemetszeté*, s így megcsonkítva, Nyitrán nov. 5-kén keltezett «*Notitia Bottyánio perferenda*» című, gőgös és otromba nyilt-levéllel bocsátá őket Érsek-Újvárba vissza. E levélben fölakasztatással s elevenen karóba vonatással fenyegeti a fogságába kerülendő kuruczokat, a carthelával mitsem törődve; Bottyán tábornokot pedig «rebellisek coriphæusá»-nak nevezvén, ha — úgymond — élve kezeibe ejtheti: ízzó vasrostélyon fogja megsüttetni.[4]

1 L. *Tóth Pál* levelét Csáriból, nov. 2-kán Bottyánhoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 158. l.)

2 *Heisternek* Bottyánhoz írt «notitiája», s *Szluha* válaszjegyzéke.

3 *Szluha Ferencz* második válasza, Eszterházy Antal tábori könyvében; s *Kolinovics* commentárjai.

4 *Egykorú másolat* a vörösvári Rákóczi-levéltárban, «Miscellanea et curiositate digna, 1708.» czím alatt. Megvan továbbá gr. Eszterházy A. tábori könyvében is.

Bottyán maga mitsem felelt a bőszült ember durva levelére: hanem Szluha Ferencznek, mint carthelæ commissariusnak adá azt át; a ki aztán Bercsényi parancsából, az ugyancsak Gerencsérnél elfogott és Újvárba vitt öt német fogoly közül négynek orrát s füleit visszatorlásúl levágatván, egy «*Notitia, Heistero responsi loco perferenda*» című, szintén Bercsényi megbízásából írt erélyes válaszszal bocsátá őket el Pozsonyba.[1] E válaszban kemény óvás foglaltatik Heisternek barbár kegyetlensége s az Anglia és Hollandia jótállásával biztosított carthela durva megszegése ellen; s egyszersmind szilárd kijelentése annak, hogy hasonlót mindig hasonlóval fognak viszonozni a kuruczok. A «méltóságos tábornok Bottyán János úr, az ennél még dicsőbb czímre érdemes hős» ellen szórt embertelen fenyegetéseért pedig szégyelje magát a császári fővezér, s gondolja meg, hogy Bottyán *szabad*, és nincsen ő neki hatalma alatt: ellenben az ő unokaöcscse, gr. Heister Hannibál cs. altábornagy jelenleg is a kuruczok foglya; úgy vígyázzon és fenyegetődzzék tehát a maréchal, hogy a Bottyánnak szánt ízzó vasrostélyt, a saját öcscsével meg ne próbáltassák![2]

Az ilyen levél használt Heisternek; a ki aztán még a Vágon túl Nagy-Szombatban, továbbá Diószegen, Kossuthon, Vízkeleten s Galánthán hagyván elsánczolt helyőrségeket az újváriak kicsapásai ellen,[3] — a dánokkal Söprűsnél a Dunán általköltözék, s Cusanit Magyar-Óvárba béültetve, fölballaga Bécsbe.[4] Viszont pedig Bottyán is nemsokára kivonúlt a télire mindennel jól fölszerelt Érsek-Újvár-

1 *Szluha Ferencz* levele É.-Újvárból nov. 9-kéről Bercsényihez. (Eredeti, Vörösvártt.) Ugyanannak válasza Heisterhez; végre a *Berényi-naplóban* is olvassuk nov. 7-kéről: «Haister az hol kóborló kuruczot kaphat, orrát, fülét metélteti el, — csak valakin meg ne adják az kölcsönt az kuruczok; mert ha megkaphatják az olyant, az ki elszökött, fölköttetik.» Továbbá ugyanitt olvassuk az Újvárott megcsonkítottakról, decz. 26-ika alatt: «Ma három vagy négy német volt (alamizsnáért) az Cardinálisnál (Pozsonyban), az kiknek Újvárban az orraikat elmetélték és úgy bocsáták el; az mint mondják, egynihányat föl is akasztottak. Azt azért cselekedték, hogy az nyitrai commendant kezdette el.» (Heister parancsából.)

2 L. e választ Vörösvártt, Eszterházy tábori könyvében, s magyarra fordítva «*Bottyán élete*» 304—306. l.

3 *Bottyán* levele nov. 21-kéről Rákóczihoz. (Eredetije gyűjteményemben.)

4 *Bottyán* nov. 6-iki levele Újvárból Bercsényihez. (Vörösvártt.) — A *Berényi-napló* nov. 7., 9. és 10-iki bejegyzései. — *Eszterházy* A. tábori könyve.

ból, s ott a kicsapdozásokra a Géczy-ezredből 5—600 lovast hagyva, aláindúlt Szécsénybe, hogy a bányavárosok s a Garam és Duna között állomásozó hadosztály vezényletét, a sáros-pataki országgyűlésre távozott Bercsényitől kezére vegye.*

* Bercsényi már nov. 4-kén Szuháról írá Rákóczinak: «Úgy is nincs Bottyánon kívűl más generálisom, *kit Szécsénbe akarok helyheztetnem.*» (*Archiv. Rákócz.* VI. 106. l.) L. Bercsényinek további és Bottyánnak nov.—deczemberi leveleit is.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Pálffy Ocskayval Bajmócz alá megy: Ottlÿk védelmi intézkedései. Bajmócz vára vitézi ótalom után, az árok lecsapolása miatt, kaput tár; Ocskay az elbocsátott várparancsnokot a szerződés ellenére kiraboltatja. — A Facskó-hegyszorúlat megostromlása; Thúróczy labanczczá lesz, minek következtében Zsolna és utána Budatín elesik. — Pálffy Túrócz-megyét meghódítja; a kuruczok Liptót és Árvát elsánczolják s trencsényi váraikat védik. Ocskay Lietavát hazugsággal, ijesztéssel és vesztegetéssel akarja megvenni, de hasztalan; a magyarok beportyáznak Trencsénybe és Túróczba. Kurucz hadvonalak a bányavárosok alatt; Heister alájő Bécsből. Lednicze, Lietava és Óvár végtére meghódolnak. Ocskay katonái 1708. végeig majdnem mind visszaszöknek a kuruczokhoz.

Ideje Pálffy felé tekintenünk, a kivel Ocskay is vala. Tóth Pál őrnagy már nov. 2-kán jelenté Csáriból Bottyánnak, s ez Bercsényinek, hogy «Pálffy János és Ocskay László (s Ebergényi is) Kis-Tapolcsányig, nem tudjuk mennyi számú haddal (3000 emberrel) általment az (Garam és Zsitva közötti) hegyen.»[1] A bán menetének czélpontja, mint már említők, Bajmócz-vára lévén: Kis-Tapolcsánytól Hrussónak, Kolozsoknak, Nagy-Ugrócznak tartott; ágyúkat, mozsarakat is átvontata a hegyi útakon,[2] s miután rácz és labancz előcsapataival Thúróczy Gáspár hajdúi összepuskázának és Ottlÿkot Privigyéről Próna felé kinyomta, — nov. 3-kán d. u. két óra tájban Bajmóczhoz érkezék. Itt Marsinszky András, a derekas őrséggel megrakott s Nyitra és Bars-vármegyei menekült nemesekkel teljes vár elszánt parancsnoka, becsülettel kiágyúztatott reá: Pálffynak mindazáltal sikerült néhány száz gyalogot a vár körűlzárására a préposti residentiába és az urasági épületekbe behelyeznie; a bán a lovas had nagy részével Privigyére — maga a piaristákhoz — szálla, míg a más rész Apáti faluba.[3]

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 159. l., hol azonban hibásan áll, mintha e levél Bercsényinek szólt volna. (V. ö. Bottyán nov. 4-iki tudósítását Bercsényihez, a melyhez Tóth Pál jelentése credetileg csatolva volt.)

2 *Thúróczy* ugyan csak két taraczkot említ: de *Kolinovics* előadása nagyobb tüzéri készlet jelenlétéről tanúskodik.

3 *Thúróczy Gáspár* levele Temesről nov. 3-kán este Ottlÿkhoz, Zsolna, vel ibiubi. *(Eredetije gyűjteményemben.)*

Pálffy ekkor hitre szólott Thúróczynak egynehány tisztjével és utánok magával ezen ezredessel is, kitől most határozott ígéretet csikart ki ezredével leendő mielőbbi átpártolása iránt.[1] Thúróczy ezután a hegyek aljában feküvő Temes faluhoz húzódott, s innét tudósítá Ottlykot.[2]

Érdekes megjegyeznünk Thúróczy leveléből, hogy Ocskay labanczai számát ő is csak mintegy 200-ra teszi («és magyar circiter kétszáz» vala, t. i. Pálffyval;) nem kicsinyítés tehát br. Berényi Ferencznek azon gr. Pálffy Miklós értesülése után följegyzett adata, mely szerint az árulónak pribékekké tett egykori híres ezrede ekkor már 150—200 emberre szállott volt alá.

Ottlykkal, mikor okt. 30—31-kén Szent-Keresztről Privigyére húzódott, sok aprólékos ezred vala: ú. m. Réthey János, Labancz Miklós és Bokros Pál (Elek Zsigmond) huszárai, Bercsényinek Győri Nagy Jánosféle, továbbá Forgách és Gyürky dragonyosai; de mind ezek úgy meg voltak oszolva, s részint egyes lovas-osztályok belőlök másutt, ú. m. Breznóbánya, Polonka vidékén alkalmazva, hogy összevéve sem mentek többre 15—1600 embernél, kikhez még Thúróczy 4—500 hajdúja járult, mert ez utóbbi ezred egy battalionja, mint tudjuk, Újvárban volt. A főudvarmester tehát ennyi erővel, — kivált ily kevés gyalogsággal s oly kedvevesztett haddal, kiket szerinte, «valamint az ebet pálczával vagy korbácscsal nyúl után: úgy ezeket is csak erővel kölletik kínszeríteni,» — nem tartá tanácsosnak a bán 3000 főnyi hódító seregével való megmérkőzést, nehogy a történhető vereség vagy zavar, az egész felső vidéket elrémítse.

1 Thúróczy maga, természetesen, csak annyit említ Pálffyval való beszélgetéséről: «Maga Pálffy uram hitre szólott tiszteimmel, azután magamot is előhivatván, *szólott velem bővségesen;* kinek discursusából megértettem, hogy meglészen az armistitium: de erről az földről csak ki akarnak tudni bennünket.» *(A föntebbi levélben.) Kolinovics* azonban határozottan említi, hogy midőn Ebergényi cs. tbk. néhány nap múlva Zsolnánál Réthey János és Thúróczy által hevesen megtámadtatnék, ez utóbbi *adott ígéretére emlékezteté:* «Sed cum *promissum in memoriam revocaret,* Thúróczyum tandem cum tota sua pedestri legione videt ad se migrantem amicum.» (Hist. Belli Rákócz. 725. l.) Mely ígéretet csakis Bajmóczon adhatta Pálffynak, s talán Ebergényi és Ocskay jelenlétökben, mindhármok által csábíttatva.

2 Temesről nov. 3-kán kelt és már idézett levele.

Véleményünk szerint azonban Ottlÿk óvatossága túlságig terjedett, és ő nem bírt elég katonai képességgel erejét a kellő helyen s kellő időben összpontosítva, fölhasználni. Ha ugyanis Czelder Orbánt a maga harczedzett 800 hajdújával (Andrássy gyalogjairól nem is szólván) Liptóbul — hol őt tétlenül hevertette, — november első napjaira Bajmóczhoz rendeli, s ugyanide parancsol Trencsényből 3—4 század Luzsinszky-huszárt, br. Révay Mihály dragonyos-századát Túróczból, végre a trencsény-nyitra-túrócz-liptai fölkelt nemességből 3—400-at: akkor mintegy 2500 lovast s 12—1300 gyalogot vonhat vala össze, köztük 600 reguláris-dragonyost és 800 szintén reguláris hajdút; huszárságából is vagy 600 (a Luzsinszky és volt Ocskayfélék) e fegyvernem legjavából való volt. Ágyúkat a bajmóczi várból elégséges számban vonathatott volna le, s a privigyei téres völgy lovasság kifejlesztésére igen alkalmas lévén: a csatát itt és ily erővel, — jobbszárnyával a Nyitra vizére és Bajmócz várára, baljával a túróczi hegyekre támaszkodva, s homlokzatában a privigyei árkos pataktól födve, — bátran fölvehette volna Pálffynak ekkor még alig több mint 3000-nyi hadaival.

De erre katonai tehetsége, vagy bátorsága hiányzott; s erejének szétdarabolása miatt, legszorosabb védelmi természetű intézkedései sem sikerültenek. Az egyenként ellentálló kisebb csapatokat s helyőrségeket az ellenség egyenként verte le; s az egészben szép dandárt tevő haderő százakkal meggyengűlt, és ő nyolcz várat s három vármegyét elvesztett, a nélkűl, hogy csak egy jelentékenyebb összecsapást megkisérlett volna.

Bajmócz várát, igaz, jól fölszerelé, — de nemcsak hogy csata nélkűl elvonúlt alóla Pálffyék érkezésekor, sőt midőn látta, hogy a bán ezen erősség kiostromlására komoly erőfeszítéseket tesz, — nemhogy a várőrség buzdítása s kűlről való segítése czéljából ott közelében maradott volna: hanem hadát ismét kétfelé szakasztá, s míg Győri Nagy Jánossal a 600 dragonyost és Deák Ferencz (Labancz Miklós) karabélyosait, tehát a reguláris hadat, vagyis erejének javát Túróczba indította, addig maga a könnyű-lovassággal ú. m. a Réthey és Bokros-huszárokkal Trencsénybe távozék, sőt Thúróczyt is maga után rendelé Temesről.* Minthogy pedig a Rajecz és Zsolna felé vivő

* *Ottlÿk* ily jelentést küldött intézkedéseiről, Zsolnáról nov. 6-kán a fejedelemnek: «Miólta Farkas János volentér-hadnagy az ellenséghez, bányavárosok táján

Facskó-hegyszorosnak kitűnően védhető átjáratát több helyütt eltorlaszoltatta ugyan, ledöntögetett fákkal: de az ilyes feladatokra fölöttébb alkalmas trencsényi tót puskásokat elmúlasztá nagyobb számmal e szorosokra gyűjteni, s helyt állásuk iránt kellőleg gondoskodni; ekként az átjárat megoltalmazásában egyedül a gyanús Thúróczy 500, legfölebb 600 (?) hajdújára kell vala szorítkoznia. Holott a Kisuczákon ekkor még vagy ezer pór gyalog állt fegyverben, és Liptó szélén Rózsahegyen Czeldernek jól begyakorlott, igazi vitéz 800 hajdúja, s Árvában Andrássy Páléi. Mindezekkel, vagy — ha már Czeldert a Beszterczebányától Liptó felé vezető stureczi szoros védelméért, melyre ezredének fele is bőven elég lesz vala, nem meré Rózsahegytől elmozdítani, — legalább a kisuczai pór gyalogságot okvetetlenül a Facskó-hegy szorosaiban emelt bevágásokra (Verhau)

létemkor szökött: mindazólta persequál engem Pálffy János; mert legelsőben is Szent-Kereszten reám akart volna hozni másfélezer dragonyost, ha időnek előtte magamra nem viseltem vala gondot és Privigye tájékára hadaimmal együtt el nem nyomúltam volna; de onnét is az elmúlt pinteken (nov. 3.) kiszorított, midőn 3000 lovassal maga Pálffy János és Ocskay László Privigyére szállott, és két gyalogcompániát Bajmócz városában bloquáda-formában helyheztetett; mindazáltal jó rendben hagyván a præsidiumot, — *csak jól viseli magát bajmóczi commendáns.* Így lévén a dolog, igazgatásom alatt lévő hadamot kétfelé szakasztottam: egy részét vigyázóban Túróczba küldvén, más részszel pedig ide Zsolna és Rajecz tájékára általjővén, szűntelen portáztatok az ellenség felé, noha erre Trencsény-vármegye felé némely passusokat be is vágattattam. — A minap parolára beszédes volt Thúróczy Gáspár uram Pálffy Jánossal, megvallom, *minden kedvem ellen is,* azt referálván, hogy Pálffy János igen emlegette volt az armistitiumnak meglételét. Bezzeg, ők jól járnának, annyi földet már is occupálván; noha most is lehetne az ellenséget bányavárosok és egyéb helyekről kitudni, ha a hadaknak jobb kedvök lehetne, de igen elkedvetlenedtek, kiki inkább az prédálásnak eredvén s maga privatumát lesvén.» *(Eredeti levél, Vörösvártt.)* Másnap, nov. 7-kéről pedig ugyan Zsolnáról *Bercsényit* tudósitja a főudvarmester, hogy a bajmóczi parancsnoktól levelet vőn, melyben ivóvíz szűkéről panaszkodik; bor, hús, liszt elég van a várban. «E mellett tegnap jött volt hozzám egy privigyei igaz emberem is, a ki azt referálja, hogy *bőven vagyon Pálffy Jánosnak háromezerig való ereje,* igen emlegetvén Zsolna tájékát is, ide nyomúlni kívánó szándékával.» (Íme, tehát Ottlyk Pálffy szándékát előre jól tudá, s mégsem gondoskodott a facskói szorosnak *jól* megrakásáról s tökéletes elzárásáról!) Csajághy ezerét kéri segítségül magához Bercsényitől, s Thúróczyról írja: «Thúróczy Gáspár uram is már velem conjungálta magát; bővebb relatiót tévén Pálffy János parolájárúl, azt referálja, hogy minden bizonynyal nemsokára armistitiumot várna, ezen földet is mindazáltal magáévá tévén prævie. *Mire köllessék ez illyen confidens beszédeket magyarázni?* nem capiálom.» *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)*

kellett volna raknia ; úgy, hogy ekkép azok megostromlása az Ebergényi-Ocskayénál sokkal nagyobb erőnek is legyőzhetlen vagy legalább igen súlyos munkát fogott vala adni.

Ottlÿk Györgynek a hadak czéltalan szétforgácsolása által elkövetett hibája még saját alvezéreinek is föltűnt; így pl. Győri Nagy János dragonyos-ezredes, — ki a Privigyéről Túróczba vivő szoros útat szorgalmasan őrizteté, s Pálffy előhadának három támadását szerencsésen visszaverte, — nov. 7-kén Mossóczrúl ekképen értesíti Ebeczky Sámuelt, Bercsényi főtitkárát :

«Sok éjjeli-nappali nyughatatlanságimat meg sem írhatom; mivel az ellenségtűl nem messze lévén, éjjel-nappal fegyverben és Bereitschaftban vígyázunk. *Már az istrázsáimra háromszor ütött az ellenség : de készen lévén, őket mindenkor megsegítém és az ellenséget visszavertük.* Istennek hála, kárt egyszer sem tehetett bennök. Én ugyan vagyok itt vagy hatszázad-magammal: de mégis a sok portázást, strázsálást és batalérozást alig győzik már el katonáim. *Ottlik uram is az hadat sokfelé distrahálta ; mi okra nézve cselekedte ő Kglme? nem tudom.* Mi, valamíg tőlünk lehet, szívesen szolgálunk, csak az hadak győzhessék. Itt az armistitiumnak igen nagy híre van; nem tudom, leszen-é valami belőle ? Pálffy és *Ocskay* Bajmócznál vannak, kiktűl egy keveset mink is tartunk; mindazonáltal csak föltettem, hogy addig Túróczból ki nem megyek, míg Pálffynak egész ereit itt Túróczban lenni nem látom.» S még utóiratban:

«Nagy híre vagyon, *Bossányi Gábor* és *Thúróczy Gáspár labanczczá lettek*, — ollyan ember beszélte, *az ki őket szemeivel látta Privigyén Pálffynál.** Mi mindennap elég ellenséget látunk mind Körmöcz s mind Bajmócz felől, (s ezért vezényel vala Nagy János Mossóczrúl mint köz-helyről,) kire nézve az nyári táborban való heverést valóban nyughatatlansággal, vígyázással és álomszakasztással pöcsétlem, — de csak édes hazámnak szolgálhassak! De, kevés

* *Ifj. Bossányi Gábor* tartományi főhadibiztosról meglehet, hogy már ekkor letevé a hitet Pálffynak ; de *Thúróczyra* nézve a «*szemmel látás*» csak a bánnal való nov. 3-iki privigyei «*hitre szólásra*» vonatkozhatik, minthogy ő — legalább nyilván — csak nov. 13-kán pártolt által, midőn t. i. hajdúinak elárulására alkalma nyílt. Ugyanis Pálffynak ő — mint egykor Ocskay, — csak *ezredével* kellett.

és rongyos lévén az had: Istennek nagy gondviselése rajtunk, hogy eddig széltiben nem ment. *Bajmócz várát Pálffy sokat próbálja.*»[1]

Midőn Ottlÿk hibás intézkedéseit már az alparancsnokok megrótták: csoda-e, ha a fővezér, Bercsényi élesen fakad ki a fejedelem előtt a kedvelt főudvarmester ellen, s keserű gúnynyal nyilatkozik katonai képességeiről? «Ottlik uram levelét is veszem, — írja nov. 8-kán Rima-Szombatból, — hálá Istennek: *még ő Kegyelmét sem érte el az német! Csak el-elhagyogatja az hadat*, mint a rák a lábát. Turóczba küldte az dragonyosokat és Diák Ferenczét (optime, mert *hajdúk!*[2]) az szorosokra; maga csak az könnyű haddal ment, Réthey Jánossal (Elek Zsigáékkal is) és Thúróczyval, által az Facskón. Arra bizony nem félti már az nyomát, — meglakja már ott Zsolnát, míg belé nem bújtatják Trencsént Árvában;[3] osztán Rosenbergre várom ő Kegyelmét. De, ha *csak Ottlikon* kellene bosszúmat töltenem, *magam kérném Pálffyt: menjen Rosenbergre*, osztán Ottlik uram to oty Árvába; — *miért nem fogad szót?* Már Babócsayt küldöm oda.»[4]

Pálffy időközben — úgy látszik, még nehány száz gyaloggal szaporodva Nyitra vagy Szent-Kereszt felől — keményen ostromolta Bajmóczot, melynek fekvését s gyöngéit, mint tulajdonosa, legjobban ismeri vala. Mindazáltal Marsinszky őrnagy a leghevesebb szorongatások- s támadásoknak is vitézűl ellent álla nyolcz napon keresztűl, sőt jól irányzott lövéseivel nem kevés kárt tőn, a közeli házakból, pinczékből s egyéb épületekből koronként előtörő császári gyalogságban, egy ízben Pálffynak egy kedvencz kapitányát is lelővén, a bán nagy bánatára.[5] Nov. 10-kén estve Pálffy 500 muskatérost állit föl éjszak felől, a vár kapujával szemközt, és velök folyton sűrűen lövet, mintha rohamot akarna az éjjel, az így kifárasztandó védők ellen intézni. Marsinszky készen várta őket.

Ezalatt a bánnak egy uradalmi halászsza, Laczkó János nevű jeles ácsmesterrel, s még nehányad magával, egy tizedalja gyalogtól

1 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

2 Deák Ferencz e *lovas*-ezere t. i. a *hajdú-városokból* alakúlt, — innét a szójáték.

3 Azaz, Trencsény-vármegyéből kiszorúlnak Árvába.

4 *Archiv. Rákócz.* VI. 165—166. l.

5 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócziani, 723. l.

kísérve és a sötétségtől födöztetve, 9 óra után a vár déli oldalát védő, halastóúl szolgált széles sánczhoz hatol; itt harmadfél óra hosszat nagy erőfeszítéssel addig dolgoznak, — a túloldalon ropogó sűrű lövöldözés döreje és az éji sötétség miatt észre nem vétetve, — míg éjfél közelegtével tág rést nyitván, oly erővel tört ki a tó vize, hogy magok is csak nyakig gázolva menekűlhetének.[1]

E szerencsés vízontás folytán a sáncz reggelre kiszárasztva állt; mit a helyőrség meglát, — a további védelem lehetősége felől kétségbe esik, és a vár feladását zajjal követeli. Ezt a parancsnok még most is megtagadta, — mire a hajdúság fölzendűlt ellene, s kényszeríté őt capitulálni, nov. 11-kén.[2] Marsinszky fegyveresen való szabad elvonúlhatást kívánt és nyert vala Pálffytól, kinek egykor ezredében szolgált szállásmesterűl. A bán meg is tartotta a szerződést: útlevelet adott neki nejével Túróczba mehetni, s kocsit rendelt alájok; de a gaz *Ocskay*, — kinek pedig Pálffy épen e napon és Bajmócz várában akasztotta nyakába nagy-ünnepélyesen a megígért s a császártól lovagi jelvényűl kiszerzett aranylánczot,[3] meg nem tagadhatá zsivány-természetét. Ugyanis Marsinszkynak, — kire talán régi időkből valami haragja lehetett, — eléje külde pribékjeiből egy csapat huszárt, s a lazányi erdőben útját állván, *kiraboltatta*. A szegény őrnagyot ezen latrok mindenéből úgy kifosztották, hogy csak egy ingben, lábravalóban, födetlen fővel és mezítláb marada. De erélyét Marsinszky ekkor sem veszté el; hanem feleségét Lazányban hagyván, úgy a mint volt, visszamene Bajmóczra, s ott a várkapu elé állva s a capitulationalis szerződés és Pálffy által adott hit íly rút megszegése ellen tiltakozva, a cs. tábornagy elé kíváná magát vezettetni. A cs. tisztek azonban ekkor — valjon a bán rendeletéből-e? — nem átallották a rabló Ocskay pártjára állani, s nemcsak, hogy jogos

1 *Ugyanott.*

2 *Ottlyk György* jelenti Rózsahegyről nov. 14-kén a fejedelemnek: «Midőn Pálffy Heisterrel általjütt kolosi és gímesi passuson, Nyitramellyékin az egész kastélyokban s városokban egész Bánig elszállította népit, Heister Bécs felé, Pálffy penig 4000 emberrel, Ebergényivel és Ocskayval és két battalion gyaloggal följütt Privigyére, nyolcz napig szorongatta Bajmócz várát, kapuja eleíben bészállítván pinczékbe és istállókba gyalogját; azután *bennvaló hajdúság rebellálván,* mégis capitulatióval várát megvette, beszállítván feles népit.» *(Eredeti levél, Vörösvártt.)*

3 *Ocskay* vallomása, az érsek-újvári 1710. jan. 2-iki jegyzőkönyvben, 22-ik pont.

kívánatát nem teljesítették: de a várba be sem bocsátva, nehány német közemberrel fegyver közé fogatták őt, s elkísértették a trencsényi úton Német-Prónáig, hol azután az ily gyalázatosan kifosztott és meghurczolt törzstiszt polgári ruhát vásárolván, Zsolnára távozék.[1]

Marsinszky ezen esete egyaránt szégyenfolt úgy Ocskay, mint Pálffy jellemén; mert lehetetlen, hogy a dolog ez utóbbinak tudta nélkül intéztetett volna el ekkép.

Bajmócz capitulatiójával az odaszorúlt Nyitra- és Bars-megyei sok nemesség is a már Privigyén átpártolt ifj. Bossányi Gábor kerületi hadbiztos rábeszéléseire,[2] letevé a hódolati esküt József császárnak, a bán kezeibe.[3] És ezzel a nagy Nyitra-vármegyéből csak Érsek-Újvár vidéke maradott volt még magyar kezekben.

Pálffy a mint Bajmóczot nov. 11-kén kezéhez vevé, maga ugyan még a vár rendbenhagyása végett egy napot ott késék: azonban az őszi időt használni akarván, Ebergényit 1500 némettel,[4] Ebermonttal, Ocskayt 200 labanczával s nehány taraczkkal azonnal megindítá Zsolna felé. Velök bocsátott egyszersmind saját bajmóczi uradalmából összeparancsolt több száz fejszés jobbágyot, a facskói eltorlaszolt, bevágott szoros-út gátjainak elhárítására.[5] Ebergényiék nov. 11-ike éjjelére a Facskó-hegy aljában fekvő Tussina faluban telepedének meg,[6] s jövetelük hírére a szorosban elrejtett trencsényi pór gyalogság — talán az árúló Thúróczy titkos machinatióiból — hazaszélede; és így

1 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. 723—724. l., a hol ezen egész történet igen részletesen leiratik, még azon német-prónai polgároknak is megnevezésével, kiktől Marsinszky ruhákat vásárolt.

2 *Ottlÿk* nov. 14-iki levele Rákóczihoz. (L. alább.)

3 «Bajmócz várát föladván, sok nemesség tette le az homagiumot, az kik benne voltak, bán uram előtt, az Nyitra- és Bars-vármegyei nemesség közűl.» *(Berényi-*napló, nov. 14-iki jegyzete. *Kolinovics* meg is említ közűlök nehányat: Majthényi, Szőgyéni, stb.)

4 A «*Theatrum Europaeum*» (Frankfurt, 1718.) ugyan — és utána Kolinovics — 150-et említ: de nyilvánságos sajtóhibából 1500 helyett, minthogy az katonailag absurdum volna, hogy egy *altábornagy* 150 főnyi csapatkával küldessék ki mintegy 2000 számú ellenség ellen, egy erősen bevágott hegyszoros megvívására s egy vármegye és több hegyi vár megvételére. Különben, Bogády András alábbi levele is nem egészen *kétezerre* (1500+200=1700) becsüli Ebergényi s Ocskay erejét.

5 *Ottlÿk* nov. 14-iki levele a fejedelemhez.

6 *Theatrum Europaeum.* — *Kolinovics.*

az oly fontos átjárónak, Trencsény-vármegye kulcsának védelme egyedül Thúróczy hajdúira marada,[1] s Ottlÿknak (a ki pedig Thúróczy több mint gyanús viseletét méltán feltűnőnek találá, mint láttuk leveleiből) megfoghatlan könnyelműsége miatt, épen ezen ezredes parancsnoksága alatt.

Különben, Pálffynak Zsolna felé irányzott nyomúlása combinált hadművelet vala; mert míg egyik felől Ebergényit, Ocskayt Trencsény éjszakkeleti széleire Ottlÿkkal szemközben küldé: ugyanakkor Morvából a nyúgati széleken Lisszánál Hochperg tábornok ütött be egy dandárral, s Lednicze várát Morelli trencsényi parancsnokkal együtt megkörnyékezvén, a kuruczokat onnan oldalban, — maga pedig a nov. 13-ikán hátra levő egész erejével Túróczba betört bán, őket Strecsnó felől esetleg hátban fenyegette, úgy, hogy visszavonúlási útjok Liptó felé elvágathaték.[2]

Ebergényi Ocskayval és Ebermonttal nov. 12-kén hajnalban Tussináról megindúlván, nekivágtak a Facskóhegyének. Az ezen átvivő szoros út hét helyütt el volt torlaszolva. De a gonosz Thuróczy, a császáriak jövetelének láttára a védelmet megkísérleni sem engedve, az első torlasztól a másodikhoz, s midőn amazt Ebergényi fejszés embereivel kibontatta, s emehhez közelgett: a harmadikhoz vezénylé vissza hajdúit. Így adá föl a nap folytában mind a hét erődített állást egymásután, puskalövés nélkül. Mit látván a bevágásoknál itt-ott még megmaradott puskás pórság: elszélede a nagy erdőkben haza; Thúróczy pedig estére kelve Zsolna felé vezeté gyalogságát, jelentvén Ottlÿknak az ellenség általhatolását. Ebergényiék, mire a sok torlaszt, bevágást széjjelbonthatták s a nagy hegyen keresztűlhatolva, a már Trencsényben a Zsilincze völgyében fekvő Facskó

1 Thúróczy hajdúi létszámát a Theatrum Europæum teszi 600-ra: de tán 200-zal is nagyítva; mert, ha az érsek-újvári battaliont az ezred állományából levonjuk: sehogysem maradhat fenn több 4, legfölebb 500-nál. Hogy pedig Thúróczynak egy battalionja még 1708. augustusban bement volt Újvárba, már föntebb láttuk; és hogy bentmaradott folyvást, ott volt még 1709-ben is: bizonyítja az újvári helyőrség ügyében ott járt főszállásmester *Súgó György* Tokajon 1709. június 14-kén költ jelentésének 8-ik pontja: «8-vo. Az Thúróczy hajdújaféle igen rongyos, mivel annak mundírungot nem adtanak. Ha ezért benn fog maradni azon hajdúság az quarnizonban, szükség hováhamarabb megmundérungozni őket.» *(Eredeti, Vörösvártt.)*

2 *Kolinovics.* — *Theatr. Europ.* — Az alább idézendő *tudósítások* és a *térkép.*

helységet elérhették, késő éjtszaka lőn, itt tehát megtelepedének. Innen írt vagy izent azután éjjel titokban Ebergényi tbk. Thúróczynak, s az árúlás-, illetőleg nyilt átpártolásnak másnap leendő végrehajtása iránt megegyeztek egymással.*

Ottlyk ekkor már Luzsinszky ezredét is maga mellé vonta Zsolnához, hol egyébként a Réthey János és Bokros-féle huszárokkal és a trencsényi menekvő nemességgel állott, s a facskói hegyszoros elvesztése hírére rögtön útra kész állapotba helyezkedék, hogy, ha kell, Varín és Turány felé Liptóba, a Rózsahegynél álló Czelder Orbánhoz húzódjék vissza, hová Nagy János és Labancz Miklós is vonúlandók valának Túróczból, veszély esetében. Minthogy azonban a Zsilincze völgye Zsolna és Rajecz között meglehetősen kiszélesedik, úgy hogy lovassági hadműködésre is alkalmas: a főudvarmester s dandárnok tehát még egy ellentállást kívánt megkísérleni, az általa már annyiszor gyanúba vett Thúróczyban — csodálatosan — még mindig (a Facskó-szoros árúlóul lett föladása után is!) bízván. Rétheyt vezénylé azért melléje huszárezredével, melyhez némely Luzsinszky-féle tisztek és katonák is csatlakozának. Ottlyk beállítá őket nov. 13-ika hajnalán a rajeczi úton egy, támadásra igen alkalmas helyen az erdőbe, oly utasítással, hogy az előnyomúló ellenségre egyszerre mindenfelől rohanjanak ki, a mikor is azt könnyű-szerrel zavarba hozhatják és megverhetik. A huszárok és Thúróczy hajdúi így behelyezkedének rejtett állásaikba. Ottlyk pedig visszatért a tartalékhoz Zsolnára.

Ebergényi nov. 13-kán virradtakor, málháját és taraczkjait Facskón hátrahagyván, kiindúlt e faluból Rajecz és Zsolna felé; s Thúróczy

* *Theatrum Europaeum,* 1718. «So hatte auch Pálffy das feste Schloss Boinitz (Bajmócz) eingenommen, und gab Ordre, dass General Ebergényi nach Sillein marchiere, um sich des Orts, auch der Grafschaft Trencsín, worinnen er gelegen war, zu versichern. Dieser begab sich den 11. Novembris nach Thusina, von da er denn grossen Berg Facskó übersteigen musste, ohngeachtet solcher an 7 Orten verhauen, und mit 600 Rebellischen Heyducken besetzt war. Inmassen er sich dann des folgenden Tages vor anbrechender Morgenröthe bewegete, und mit 150 commandierten vorausmarschierete, um diese 600 Heyducken ab zu schneiden. Allein, die Couruzzen *hatten die Posten verlassen,* und sich ins Gebirge, auch folgends zu ihren Wohnungen reterirt, man langte aber wegen ungeheueren Grösse des Berges in der späten Nacht zu Facskó an, allwo der General sich bemühete den Obristen *Thúróczy,* welcher mit Fussvolk und Reuterey zu Sillein stunde, zum kayserl. Gehorsam zu vermögen, *worzu er sich auch endlich erbote.*» V. ö. *Kolinovicsot* is, 724—725.

ígéretében bizakodva, a lassan nyomúló gyalogságot megmellőzé, s maga állítólag csak 150 német lovassal, továbbá Ocskayval és ennek 200 labanczával előrenyargalt. Egyszerre, nem messze Zsolnától, a lesbe állított kuruczok hevesen kitörnek reá, és a zavarba jött császáriak ellen gyors támadást intéznek. Ugyanis, a mellé állított Réthey miatt Thúróczynak is — akarva, nem akarva, — ki kelle csapnia Ebergényire. Ez nem kissé megzavarodik; — s e váratlan kirohanás alkalmával történhetett, hogy Ocskayt a kuruczok most már vagy *negyedízben*, alighogy el nem fogták.[1] — Azonban Ebergényi odakiáltván Thúróczynak, figyelmezteti őt Pálffynak tett s az éjtszaka ismételt ígéretére.[2]

A cs. tbk. ezen emlékeztetésére a hitszegő Thúróczy, hajdúinak nagyobb részével s nehány Luzsinszky-féle — általa titkon immár elcsábított — tiszttel és katonával nyiltan a császáriakhoz csatlakozék. Rétheynek egy hadnagya állt mellette vigyázóúl nehány huszárral, a kik labanczczá lenni nem akarván: Thúróczy egy huszárt agyon vág, egyet megsebesít, mire a hadnagy elmenekűl ezredeséhez.[3]

Thúróczynak e meglepő tettével, természetesen, a kuruczok egész csatarendje összezavarodék. Réthey János huszáraival Zsolnára, s innét Ottlykkal egyetemben Túrócz felé húzódott vissza, a császári kútfők szerint a német és Ocskay-féle lovasságtól Varínig üldöztetve.[4]

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk, Pozsony, nov. 17. kelettel: «Ocskay felől is megént van olyan hír, hogy Zsolna táján fogták el az kuruczok.»

2 «Bey so gestalteten Dingen brach der General (Ebergényi, Facskórúl) auf, und weil Silleín annoch auf 3 Meilen entfernt war: so wurde díe Bagage zurückgelassen; worauf man bis an jetzt gedachten Ort einen starken Marsch mit 150 Reutern und zwei Compagníen vom Regiment des Obrísten Ocskay thate. Unweit von hier begab sich der Obríster Thúróczy mit seinem Regíment, nebst den Brigadier Réthey János mit seiner Reuterey aus einen Hínterhalt, und fingen an mít dem kayserlichen General zu fechten. Sobald aber díeser dem Obrister Thúróczy zuredete, — ging er mit einiger Mannschaft zu ihm über.» *(Theatrum Europaeum. Kolinovícs* szint így, úgy látszik, közös forrásból, talán a *Wiennerisches Diarium* egykorú illető számából merítve.)

3 *Ottlyk* nov. 14-iki levele Bercsényihez. (L. alább.)

4 «Da immittelst die Ocskaysche Hussaren sammt der Teutschen Reuterey, auf den Überrest losgingen, und denselben bis über die Waag auf Varín verfolgten.» *(Theatr. Europ.)* És *Kolínovicsnál:* «Quo viso (t. i. Thúróczy átpártolását), Ocskayan cum Germanis Rétheyum et reliquias per Vagum Varinum usque persequuntur.»

Minthogy pedig Thúróczy málhás-szekerei 50 hajdú födözete alatt, a csatahelynél hátrább, Zsolnánál állottak, s urok árúlását és Réthey visszavonúlását észrevévén, a Vágon túli Budatín várába akarnak vala menekűlni: Ebergényi a lovassággal eleikbe vágott; és sikerűlt neki őket a vártól elszorítani, s körűlkerítvén, majd megadásra bírván, estére Zsolna városába visszavinni.*

A kuruczok ekként, öt kis sziklavárat kivéve, Trencsény vármegyéből kiszoríttattak; és Ottlyk alig érkezék nov. 14-ikére virradó éjjel hadaival s a menekűlőkkel Rózsahegyre: midőn Győri Nagy Jánostól üzenetet vőn, hogy 13-ika reggelén Pálffy Bajmócztól egész erejével, továbbá déli oldalról is valami körmöczi német had betört Túróczba; s miután ő 600 dragonyosával és Deák Ferencz 400 huszárjával annyi ellenséget föltartóztatni elégtelen: ellenkezve ugyan, Szucsány-, Turánynak s a fátrai sáncznak vonúl előttök vissza csöndesen, Rózsahegy felé. Úgy látszik, 14-kén estére meg is érkezék az utóbbi helyre, — és ezzel Túrócz-vármegye is el volt vesztve.

A bán, — kinek a nem épen állhatatos jellemű emberek személyes megnyerésére, mint Ocskay, Bossányi Gábor s Thúróczy példái és későbben Károlyi Sándoré világosan mutatják, kitűnő tehetsége volt, — ezúttal is, mondhatni, *már készre* ment Túróczba. A hű br. Petrőczy István, br. Révay Imre és nem kevesen a nemesek közűl eleve eltávoztak ugyan, vagy most húzódtak Nagy Jánosékkal Rózsahegy felé: azonban a Pálffy által sugalmazott ép oly szájas, mint jellemtelen Platthy Sándornak s a vén cselszövő Okolicsányi Pálnak sikerűlt a Révayak Blatnicza és Szklabina váraiba szorúlt nemesség zömét reábeszélni, hogy e különben semmi rendes helyőrséggel nem bíró ódon lovagvárak kapuit tárják ki a bán előtt, és tegyék le a hódolati esküt. Így lőn kénytelen meghódolni a többivel a Blatnicza várába szorúlt öreg tanácsúr br. Zaÿ Lőrincz is, a ki — mint láttuk, — Zaÿ-Ugróczból Ocskayt kizárta volt, és azután menekűlt Túróczba.

Szóval, november 13-ika Ottlyk parancsnokságára nézve úgy Trencsényben, mint Túróczban, igazán szerencsétlen nap volt, a mint másnap Rózsahegyről keltezett jelentéseiben maga sem leplezheti a

* *Theatrum Europaeum.* — *Kolinovics.*

vett csapásokat. «Beszállítván feles népit Pálffy Bajmóczra, — írja a főudvarmester a fejedelemnek, — mindgyárt indúlt ellenem Zsolnára. A hegyeket (a Facskó-szoroson) jól bevágattam volt: de fölszedvén az egész (bajmóczi) dominiumjában parasztságot, azon passusokon szállított vármegye gyalogjait elszéljesztette csak a hírével is; azután kivágatván a passusokat, általgyütt. Elsőbben az átkozott lölkű Bossányi Gábor provinciális-commissárius, kitanúlván minden dolgaimat, sok böcsületes embert elcsábítván, Privigyén labanczczá lött; azután Thúróczy Gáspár hasonlót cselekedett, — *kitűl én mindenkor féltem*,[1] *az Isten is valóban megoltalmazott, hogy ellenség kezibe engem nem adott*, — Zsolnánál tegnap Pálffyhoz állott, jó tiszteket seducálván Luzsinszky regimentibül, s másokat is. Az átkozott ember jobban tudja, hányadán vagyok.[2] Passusokat sem találtam (Túrócz és Liptó, Trencsény és Árva, s Túrócz és Árva közt) oly dispositióban, a mint régen intimáltam, — többet bíztam volna Liptó és Árva-vármegyei főemberekhez! Árvai passusra Andrássy Pál uram battalionját és ingeniert, liptói és túróczira Urbán Czeldert rendeltem. Bár annyi időt nyerhetnénk, hogy elrekesztethetnének említett passusok: bízom hozzá, hogy ezen hajduság ellent áll. — *Trencsén vármegyébűl mind kigyütt már hadam; az emberek széltiben pártolnak, nem tudom soha, kinek higyjek?* Túróczban megtartóztattam egynehány sereget (századot,) de — hallom — Mosóczra is érkezett már ellenség. Nincs 500 lovasom, kivel valamit tehetnék; az sok prédálást hogy nem engedtem, mind elszökött a katona. Itt a sok exulans (menekvő nemesség), a kiket eleve béiktattam, sír-rí körűlöttem, soha egy forintnak ura nem lehet; bíztatom mindnyájokat patientiával. Itt vagyon Rozenberken (phárószi) püspök Pongrácz Imre uram is. — Ez étszaka gyütt hírem, hogy Pálffy bécsavarodott Túróczba, mind a két várba (Blatnicza, Szklabina) bément, és sok

1 Igaz, hogy már szeptember elején írt leveleiben is kifejezi gyanúját Thúróczy ellen: de hát, miért bízá a Facskó-szoros védelmét mégis reá? Ottlyk ebben igen nagyot hibázott, ő, a máskor annyira óvatos, túlóvatos ember.

2 Thúróczy árúlásának hire nehány napra már Gömörben is széltére el vala terjedve; *Babócsay Ferencz* írja róla nov. 18-kán Murányaljáról Bercsényinek: «Túróczot már az ellenség bírja, és Bossányi Gábor, Thúróczy Gáspár több nemességgel együtt bizonyosan loboncczágra léptenek. Igen megbódultak az emberek, úgy az vármegyék is.» *(Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

főembert labanczczá tőn; attúl tartok, hátán ne gyűjön az ellenség Liptóba Nagy Jánosnak, mert a sánczunk (a Fátrán) készületlen. Ha segítség vagy armistitium nem lesz: félek attúl, hogy elvesztjük még ezeket a vármegyéket is. Az Istenért, Fölséged gondolkozzék haza dolgairúl, hogy ne fordúljanak nyakra-főre; mert elláttam: *többnek van kedve bugyogóhoz, semmint confoederatióhoz!*»[1]

Látszik e levélből, mennyire meg volt rémúlve Ottlyk maga is, a váratlanúl jött újabb árúlás és zavar közepette. Azonban még bővebben tájékoz bennünket különösen a katonai helyzetről, a főudvarmesternek ugyanez nap Bercsényihez gyorsfutár által küldött, segítséget és újabb intézkedéseket kérő sürgönye, melynek főbb pontjai ezek:

«Akartam alázatosan jelentenem Exciádnak mai bús és gondos occurentiáimat. Én már nem tudom, kinek higyjek?! Districtualis-commissárius (Bossányi Gábor) minden dolgaimat kitanúlván, Privigyén labanczczá lött, sok böcsületes főembert eltántorítván. Tegnap, átkozott lölkű Thuróczy Gáspár Zsolnánál Pálffyhoz állott, jó tiszteket magával csalván Luzsinszky regimentibűl; mennyi katonát csalhatott el? még nem tudom: de azt látta Réthey hadnagya, a ki Thúróczy mellett maradott volt vígyázóúl, hogy egy katonáját levágta, a másikat igen megvágta, kik nem akartak labanczczá lenni. Azon leginkább búsúlok, hogy minden dolgaimat tudja, hányadán és mi karban vagyok?

Pálffy (Ebergényi) tegnap beszállott Zsolnára; sem Túrócz felűl, sem Terchovától (Árvának) nem zárták el a passusokat, — csak hajszálon függ minden dolgom itten.[2] Már Trencsín vármegyébűl mind kigyütt az hadam. Bokros katonáit, kik elgyüttek Juhász Andrással, Paurhoz (Luzsinszky) applicáltam és azt Árvába szállítottam, (t. i. őrködni Kralován és Terchova felé.) Andrássy Pál főstrázsamesterit pedig hajdúival parniczai passusra (Árva vm., Kralován mögött) ren-

1 *Eredeti levél,* Vörösvártt. (Kelt Rózsahegyen, 1708. nov. 14-kén.) V. ö. *Prileszky Pál* tudósítását Vazseczről nov. 14-kéről b. Klobusiczky Ferenczhez: «Stubnyán, Blattniczán, Szklabinán, Trebosztón, klastromba, Tót-Prónán nemes Turócz vármegyében és Zsolnán Trencsénben benn van az német præsidium.» *(Orsz. Levéltár.)*

2 Ennek is maga volt az oka: Zsolnán lévén, miért múlasztotta el annak idejében biztosan meggyőződni, hogy a szorosokat jól elsánczolták és torlaszolták-e?

deltem, hogy azt erősítse és oltalmazza, — de most veszem levelét: panaszolkodik, hogy fizetetlenség miatt a hajdúi (többnyire szökevénynémetek) kész rebelliót csinálnak, tisztektűl függni nem akarnak; ha talál az ellenség arra irrumpálni, — rettentő confusiótúl tartok. Paurt — a ki embereknek lángja — melléje rendeltem vígyázásra. Urbán Czeldert kis-fátrai (kralováni) passusra küldtem ma; ott is újonnan köll csináltatni sánczot, — ahhoz bízom legtöbbet, csak volna ideje említett sánczokat elkészíteni. Bár Csajághyt[1] ideküldte volna Exciád, talám Zsolnán is próbálhattam volna, ha betelepedik az ellenség.[2] Írtam Keczer Sándor (tartományi hadbiztos) uramnak: bár csak ezer forintot küldjön annak az átkozott Andrássy uram hajdúságának. — Nekem bizony ötszáz katonám sincs, kihez bizhatnék. Nagy Jánost, Labancz Miklóst Túróczban tartom, de csak Szucsány és Turány körűl; — Mosóczra is érkezett már valami lovas ellenség, de még nem tudom, mennyi?

Vagy segítség, vagy armistitium ha nem subsequál: féltem ezeket az vármegyéket. Most volna szükséges Nagy-Tapolcsány tájára valamely hadat küldeni, hogy revocáltatnék hátomrúl az ellenség; ha megszakadoznék itt, — én is rajta csiripelnék, (eddig is csak *csiripelt*, s nem ütközött!) et per consequens nem hagynánk nyúgodni. *Itten Pálffyval vagyon okvetetlen több négyezer embernél, de sokan ötnek mondják.* Itt vagyon véle Ebergényi, Ocskayval együtt. — Csak ellátom, hogy sokaknak bugyogóba vágy a szíve; már nem is tudom, kinek higyjek? Trencsin vármegyeiek is valóban reávettek engem: odasüllyedtek az átkozottak kik utánam készűltek, de — úgy hallom, — mind Thúróczy ebsége miatt.

Kérem nagy alázatosan Exciádat: méltóztassék engemet fölváltani vagy Csáky Mihály urammal ő Ngával, vagy Andrássy Pál urammal. Itt már csak hajdúsággal köll emberkedni, és nem katonával, (lovassal). Egynéhány napja rosszúl érzem magamat; újonnan is kérem Exciádat, — azután megint, valahová parancsol Exciád, adván Isten egészségemet, szívesen elmegyek.

1 Erre Divénynél a fűrészi szoroson vala szükség. Kezénél volt Czelder, Andrássy, — miért nem használá őket annak idején?

2 Ennek a facskói szoroson kellett volna útját állani!

Ez étszaka üzent egy főtiszti által Nagy János Túróczból, hogy Pálffy maga bejütt Túróczba, Ebergényi Ocskayval van Zsolnán. Mit írnak mind ő, mind Urbán Czelder liptai passusról, megérti Exciád.» Ha Árva felől komolyabb veszély fenyegetné: Andrássy gyalogságát Dunavecz felé Kézsmárkra fogja küldeni; hanem a kisfátrai hegyszorost nem örömest hagyná el egy-könnyen, — lelkére is kötötte Czeldernek; noha azon passus még alig van bevágva s elsánczolva, a mit liptai uraimék hanyagságának kíván betudatni.[1]

A katonai helyzet teljes áttekintésére, az e nagyérdekű tudósításban elősorolt részletek kiegészítéséül még csak az említendő, hogy a Nagy-Fátrán Túróczból Liptóba, Nolcsó és Gombás közt átvezető hegyi út védelmére fölhányt sánczban Czeldernek nehány század hajdúja álla őrt Bilek Izráel őrnagy alatt, és midőn másnap (nov. 15-kén) Nagy Jánosékat a Turány felé nyomúló Pálffy Túróczból kiszorítá: e vitéz őrnagy az érintett sánczban emberül helyt állván, a németek további előnyomúlásának gátot vetett.[2] Az árvai szorosokon őrködő Paurék és a Zólyom felé a Stureczen vígyázó Czelder Orbán szint ily derekasan megállák a sarat; úgy, hogy Ottlÿk, első ijedelme daczára békén maradhatott Rózsahegyen egész november 25-kéig, mely napon a vezényletet átadá a Bercsényi gróf parancsából odaérkezett Babócsay Ferencz dandárnoknak.

Ottlÿk fölmentetési kérvénye ugyanis nagyon időszerűleg érkezett Bercsényihez, kiről láttuk, hogy már nov. 8-kán — midőn a főudvarmester által elkövetett hibás intézkedéseket megtudá — eltökélé az ügyetlen vezérnek Babócsayval leendő felváltatását; és midőn ebben némileg mégis késlekedék: azt csak Rákóczi iránti kíméletből tette, kinek Ottlÿk egyik belső udvarnagya lévén, nem akart

1 *Ottlÿk György* staffetális levele, Rózsahegyről 1708. nov. 14-kén estve gróf Bercsényihez intézve. *(Eredetije gyűjteményemben.)*

2 *Ottlÿk György* Rózsahegyről 1708. nov. 21-kén Czeldert és őrnagyát Bileket, mint különösen hű és vitéz főtiszteket melegen ajánlván a fejedelemnek, az utóbbiról írja: «E mellett Billegh nevű főstrázsamesterit is alázatosan recommendálom: az is talpig vitéz ember, maga szép resolutiójával sokaknak jó példája. A minap is, szerencsémre, magát commendíroztam fátrai sánczra, *a midőn az német Turánba érkezett, sánczunk felé indúlván,* a több tisztek, ha ő nem lett volna, éppen kiszaladtak volna a sánczból. Ilyeneket méltó, Fölséges Uram, fiscális jószágokkal jutalmazni.» *(Eredeti levél,* Vörösvártt.)

személyéről a fejedelem előleges jóváhagyása nélkül rendelkezni. Midőn azonban Ottlykuak föntebbi, nov. 14-iki sürgönyét vette, egész határozottsággal írá Rákóczinak:

«Nekem Ottlik iránt, Kegyelmes Uram, nincs egyéb consideratióm, hanem — látom, — *elvesztette az tramontánát;*[1] mert, ha már eddig azokon az szorosokon, kivált az Facskón s Privigyén fel nem élesztette az tótok lelkit, — *nem sokat bízom hozzá*, kivált mivel Andrássy és Urbán Czelder regimentjei kezénél lévén: sem oda, az hová parancsoltam nem vitette, sem ott nem applicálta, hanem Liptóban, Szent-Miklóson; másikat Árvából kivitte Rosenberghez, maga semmivel Zsolnához ment, Túróczba ad nihilum quasi (lovas) hadat küldött. *Úgy tetszik, nincs tovább mit bíznom dispositióihoz.* Ha penig Ottlik uram vagy most, vagy azután elmegyen: tehát Babócsay uramnak kell ott maradni, mert — hitemre — nincs sem mást, sem kit ollyat találnunk most.»[2]

El is küldé Babócsayt azonnal, előbb Murányhoz, azután — a fejedelemtől az Ottlykot visszahívó parancs megérkezvén — Liptóba, holott is, ú. m. Rózsahegyen, mint mondók, nov. 25-kén vevé által a parancsnokságot a főudvarmestertől.[3]

Trencsény vármegye meghódítása Thuróczy Gáspár árulásával és e miatt a kurucz hadaknak Ottlykkal Zsolnáról való kitakarodásával még korántsem vala befejezve: mivel az öt hegyi vár (Óvár, Budatín, Lietava, Vág-Besztercze, Lednicze) még szilárdúl ellent állott, s azonkívül a Szilézia felé vivő Kisucza-völgyét is a csaczai sánczczal 6—800 puskás pór tartá megszállva, s fegyvereit és hódo-

1 Akkoriban divatos olasz táncz, tán kergetődző jelleggel, mint a hadjáratok.

2 *Bercsényi* levele november 15-kéről Rima-Szombatból. *(Archiv. Rákócz.* VI. 170—171. l.)

3 *Ottlyk* jelenti Eperjesről nov. 28-kán Rákóczinak: «Felséged kegyelmes parancsolatját vévén elmúlt szombaton (nov. 23.) Rosenberken, hogy resignálván commandót Babócsay uramnak, felmenjek Felséged szolgálatjára, azonnal indúltam. Babócsay urammal odavaló postírungot jó rendben hadtam.» *(Eredeti levél, Vörösvártt.) Babócsay* is ezzel egyezőleg értesíti Bercsényit Rózsahegyről nov. 26-káról: «Én, parancsolatom szerint mindenekben eljártam; és minémű constitutiókban vannak mind Árva és Liptó? in inclusis Ngodnak írva megküldöttem mind az hadak effectivus státusát, mind pedig az passusok mivoltát; s úgy reménlem, az dispositiókból és vigyázatlanságból sem az T. N. Ország, sem Fölséges Urunk, úgy Exciád nem fog frustráltatni.» *(Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)*

lati esküjét letenni sehogysem akará a császáriaknak. Pálffy tehát Ebergényit Ocskay- és Thúróczyval továbbra is Trencsényben hagyá oly utasítással, hogy a Morva felől bejött Hochperg tbkkal egyetértve, kövessenek el mindent a vármegyének teljes alávetésére, különösen a várak megvételére. Maga azonban a bán, mihelyt Túrócz-megye rendeivel a hitet letétette, miután az ottani két várban némi őrséget, s a kuruczok liptai és árvai hadállásaival szemben vígyázó csapatokat hagya, — sietett Mossóczrúl aláindúlni Körmöczre és úgy a többi bányavárosok segélyére, mivelhogy ezeket Bars és Hont felől Ebeczky portyázói, a még kurucz kézben lévő Breznóbánya felől pedig Gyürky Pál és Babócsaynak szüntelenül Besztercze alá csapdozó katonái keményen szorongatták s a kiéheztetés veszélyének tevék ki Löffelholtz helyőrségeit.*

Mindazonáltal Pálffy hadosztályával odaérkezvén, mindjárt lendített e bajon; mert Beszterczéről nov. 24-kén éjjel kiindúlva, másnapra virradóra Breznórúl kinyomta a Hangossy Imre dragonyosezredes vezényelte kuruczokat az elsánczolt polonkai szorosra, s Breznóbányára helyőrséget vetett. E pontot ilykép biztosítván, annál több erőt fordíthatott azután Zólyom, Korpona és Selmecz felé.

Pálffy és Löffelholtznak Breznó s Polonka felé való terjeszkedése Liptó felől is nehézséget okozott. Ugyanis Zólyomnak Liptóval való második közlekedési vonala, a boczai hegyszoros, Breznóbánya fölött torkollik ki, és így ezen városnak császári kézre jutásával szintén fenyegetve volt. Nehogy tehát a németek e szoroson át a rózsahegyi hadállásnak hátába kerűlhessenek, és így azt egyfelől innen, másfelől Ebergényi-Ocskayék Trencsényből, két tűz közé szorítsák: Babócsay, a mint nov. 26-kára virradó éjtszaka Hangossy-

* A *Berényi-napló* írja *nov. 14-kén:* «Leffelholcz generális azt írja Körmöczrűl, hogy, ha két hét alatt meg nem lészen az armistitium: ott kell hagyni Körmöczöt.» S *nov. 17-kén:* «Leffelholczot mondják, hogy már Körmöczrűl ki kellett gyünni, mert nem volt mit enni.» *Nov. 19-kén:* «Az bányavárosokon hogy lassan van az militia.» *21-ken:* «Megint szaporán beszélik, hogy ha ki nem gyüttek is az németek eddig Körmöczből: de, ha meg nem segítik, ki köll gyünniek, mert szorongatják őköt; kenyérből, fából és másokból is szűkölködnek.» Végre *24-én:* «Az bányavárosokra Pozsonyból viszik az prófontot.» A bányavárosok ilyes szorúltságáról emlékezik *Kolinovics* és a *Theatrum Europaeum* is; a kuruczok gyakori becsapásairól pedig alájok, tanúskodnak *Pollereczky Mátyás* kapitány és mások levelei az Orsz. Levéltárban.

tól tudósítást vőn, Nagy János dragonyosait és a Deák Ferencz ezredéből még Rózsahegynél volt másfél száz karabélyost nyargalva indítá Boczára addig is, míg e szoros állapotának megvizsgálására maga is utánok mehetne, s bevágatása- és gyalogsággal megszállatásáról intézkedhetnék.[1]

E csapatoknak kénytelenségből lett elvezényeltetése következtében, a kuruczoknak rózsahegy-parniczai vagyis liptó-árvai hadállása kivált lovasságból igen megfogyatkozott; elannyira, hogy ott immár a Paur-Bokrosféle huszároknál, összesen vagy 700 embernél egyéb lovas had épen nem maradt. Ennek kelle úgy Túrócz, mint Trencsény felé az őrjárati szolgálatokat teljesíteni, sőt a mikor mód és alkalom vala, a trencsényi még mindig híven álló várak felé, helyőrségeik biztatása s az ostromló császáriak háborgatása czéljából beportyázni. Mindez, hála a jeles Paur fáradhatlanságának s katonai erélyességének, — kellőleg végrehajtatott; és Ocskayval Óvár, Zsolna, Lietava tájain gyakorta összecsapdozának egykori saját dandárának s tulajdon ezredének derék vitézei: a Luzsinszky- és Bokros-huszárok,

Sőt Babócsay, a hozzá követeket küldött kisuczai fölkelő pórok közé is, csapataikat katonailag szervezendő vezérnek beküldéséről gondoskodék, a milyenűl vagy az állhatatos Marsinszky András volt bajmóczi parancsnokot, avagy Luzsinszky vitéz századosát Maszelnik Mártont, kitünő guerilla-főnököt szemeli vala ki.[2] A kisuczai kuruczlelkű tótoknak volt is okuk meg nem hódolni: mert a császáriak irtóztató zsarolást követtek el a szegénységen. Úgymint Ebergényi tbk. és a trencsényi várparancsnok Morelli, a háború elejétől 1703-tól óta el-

1 «Ma veszem Hangosy levelét — írja *Babócsay* nov. 26-kán Rózsahegyről Bercsényinek, — hogy 25-kén viradóra az beszterczei német rajta együtt Breznyóra, és ő minden kár nélkűl húzódott Polonkára. Én is azon hírre mindgyárt még az étszaka az két dragonyos-regementet (Bercsényi és Gyürky) küldöttem Boczára, az másfélszáz Deák Ferencz katonáival együtt; magam is ezen órában indúlók utánok, ha látom szükségét, ottan leszek valameddig.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

2 *Babócsay,* ugyanazon levélben: «Az kisuczai parasztság szintén most küldötték bizonyos embereit hozzám, hogy valami tisztet adjak nekiek, *(Ottlyk* gondtalanúl, fej nélkűl hagyá szegényeket!) mivel *vannak még hatszázan,* és az német is hitegeti őket, és száz puskást és száz kapásembert kérnek: *de ők bizony inkább velünk fognak tartani!* Vagy Moszelniket Luzsinszky kapitányát, vagy bajnóczi commendánst fogom közikbe expediálni.»

maradott *öt évi adót* követelték most egyszerre a behódított helységeken, mitsem törődve azzal, hogy ezek azon öt év alatt az ország — illetőleg a confœderatió — kincstárának rendesen megfizették adóikat, s a hadjáratok miatt is töméntelen szenvedésen, pusztuláson kellett keresztülmenniök. Ocskay pedig, régi szokása szerint, neki esett a bicsei uradalom községeinek, és «karácsonyi kántor» czímen negyedévi külön adóért nyomorgatta, zaklatta őket.[1]

Liptó- és Árva-vármegyét viszont ezalatt a Bajmócz vidékéről, Túróczból és Trencsényből a császáriak elől kivonúlt nagyszámú bujdosó nemesség emészté, kiknek — mint atyjafiainak — Ottlyk a jobb helységeket szállásokúl kiosztogatá; minek következtében e családostúl, cselédestől, lovastól, marhástúl, málhástúl menekülő tömérdek nem-harczos nép rövid időn annyira kiélé az egyébként is szűk termékenységű Liptót s Árvát, hogy miattok a katonaság majd alig nyomoroghatott, s kivált nagyobbszámú lovasság ott épen nem tanyázhatott volna. Ezért tehát a dragonyosok- és karabélyosoknak a boczai szorúlat fenyegetése nélkül is rövid időn hátrább kellend vala Rózsahegytől takarmányhiány miatt vonúlniok. Mindezek folytán Babócsay, mihelyt a vezényletet átvevé: mindjárt sürgette Bercsényinél a hadműveleteket csak nehezítő e menekültek Szepes, Gömör, Sáros-megyékbe, — szóval a harcz-színtértől távolabbra — leendő elszállíttatását.[2]

Winkler Vilmosnak árvai, trencsényi tótságból toborzott hajdúezrede a turnai ütközet óta a trencsényi öt várban, a csaczai sánczban, Bajmóczon és Árva-várában volt helyőrségül elosztva. Árvában, mint aránylag legerősebb várban, Winkler maga parancsnokolt két-

1 *Bogády András* ledniczei parancsnok írja e várból nov. 20-kán Ottlyknak Rózsahegyre: «Ocskay László bicseiektől karácsoni kantort, és trencséniek az hódolt faluktúl öt esztendőre portiót kérnek. Névedy Gáspár, Szádeczky Miklós, Prileszky János és más némely nemesek, kik vármegye zsírját emésztették exulansok formában, labanczokká lettek. Hacsak Kglmetek nem ütik meg Zsolnánál levő németet: egész nemességet kihajhászsza.» *(Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)*

2 *Babócsay Ferencz,* Rózsahegyről nov. 26-kán Bercsényihez intézett levelében: «Itt ezen két nemes vármegyében a sok exulánsok miatt annyira enerváltattak az helységek, hogy a mikor legjobban kellene az postírungokat (hadvonalak, hadállomások) manuteneálni: akkor félben köll hadnunk, az subsistentia miatt. Jól esnék az exulánsokat valahová remetébe tenni.» *(Eredeti levél, ugyanott).*

harmadfél száz gyalog fölött; Bajmóczon — mint láttuk — a míg állott, vitéz őrnagya Marsinszky vala egy századdal s holmi más segédhaddal; Lietavában és Budatínban is egy-egy század, amott Pöckl János Jakab szökevény német tisztből lett kurucz százados, itt Lipthay Jakab nevű kapitány alatt. Ledniczén szintén lehetett 80—100 hajdú Bogády Andrással. Óváron Bálint János volt a parancsnok, a helyőrség létszámát, — valamint a vág-beszterczeiét — nem tudjuk; nem valószínű azonban, hogy a trencsényi öt kis sziklavár őrsége a *négyszáz főt* mindössze meghaladta, avagy legfölebb 40—50 hajdúval is fölözte volna. S mégis, ezen maroknyi hadtúl védett apró sasfészkek elfoglalása és a kisuczai 600 tót puskás szétoszlatása Ebergényi, Ebermont, Ocskay, Thúróczy, Hochperg és Morelli együtt legalább 3000 főnyi hadainak *másfél hónapon át* dolgot adott.

Az első várral, a Zsolnával átellenes Budatínnal ugyan könnyűszerrel boldogúlhattak, s itt alkalmasint Thúróczy volt a mester, a parancsnok eltántorításában. Ez mindjárt a zsolnai esemény utáni napokban történt. A mint ugyanis Ebergényi megfészkelé magát Zsolna városában; írásban fölszólítá a csak két ágyúlövésnyire fekvő Budatín parancsnokát a vár föladására. Lipthay azonban gúnyosan felele, hogy ő hallott ugyan beszélni a császáriakról: de még egyet sem láthatott közülök! Erre a cs. tábornok körűlvéteté a váracskát, melyet 107 hajdú, 6 kisebb fajta ágyú és vagy 20 szakállas ótalmazott.

Midőn a németek a várat megközelítették: a kuruczok oly heves tüzelést kezdének reájok, hogy Ebergényi kénytelen volt hátrább vonúlni, és vívóárkok fölvetését, szóval rendes megszállást elrendelni, melyhez Trencsény-várából kellett volna ostromágyúkat felhozatnia. Most a hóbortos Lipthay Jakab még egyszer megkérdeztetve végső elhatározása iránt, — meggondolási határidőt kívánt, és ennek elteltével, a császáriak meglepetésére, átküldé a capitulationalis pontokat. Ebergényi ezeket örömmel aláírta: de mielőtt a várba visszaküldhette volna, — hát íme Lipthay, időközben hajdúival együtt jól felborozván, ismét harczias kedvre gyúladt, s elkezdett még hevesebben mint előbb, kilövetni az ostromlókra.

Ebergényi elbámult, — de hidegvérét el nem vesztve, parolára beküldé a várba Thúróczy Gáspárt és Ebermont alezredest Lipthay

capacitálására, — a mi csakugyan sikerült is. Thúróczy ugyanis magához édesgetvén a félittas Lipthayt, rábeszélé, hogy adja fel a várat és álljon be eddigi rangjában, tiszteivel és századával együtt az ő ezredébe császári szolgálatra! Az állhatatlan ember erre kezet adott és megnyitá a várat, a melyben, igaz, hogy — meglehetős mennyiségű élelmi készlet mellett — immár nem vala több hat mázsa lőpornál, úgy elpuffogtatták a többit, bolondmódra. Hanem a szegény közvitézek becsületesebbek valának tiszteiknél: mert nekik semmi áron nem kellett a császári szolgálat, daczára Thúróczy minden csábításainak. Letétetvén tehát velök a fegyvert, hazabocsáttattak szülőfalvaikba.[1]

Annál több bajt és munkát okozott a többi négy vár meghódítása. A megadási felszólítást ép oly határozottan visszautasíták Hochpergnek és Morellinek Lednicze, mint Ebergényinek és Ebermontnak Lietava s Vág-Besztercze parancsnokai; az óváriak pedig érintkezésbe nem is bocsátkozva, keményen lövöldöztek és kiütöttek a vár alá száguldó ellenséges csapatra, a melyben kárt is tőnek.[2] Azonkívül mind a négy vár fenn tudta tartani az összeköttetést Árvába Winklerrel és Rózsahegyre Babócsayval,[3] s előbb Ottlykkal, a kit pl. Bogády Ledniczéről nov. 20-ikán irott elszánt levelében ekkép hív és biztat vala a zsolnai németre:

«Minket itt trencséni commendáns Morelli *mind fenyegetésekkel s mind ígéretekkel elpártolásra csábítani és corrumpálni akarván*, próbálgat; de az Istenben bízunk: haugyan megpróbálna is

1 *Theatrum Europaeum.* (Frankfurt, 1718.) — *Kolinovics:* Hist. Belli Rákócz 725—726. l. Mely napon történt Budatín feladása? egyik, különben igen részletes kútfő sem említi: de bizonyára *nov. 20-dika előtt,* mert Bogády e napon kelt ledniczei levelében már olvassuk, hogy «*Budeténtaz hitetlen Lipthay eladta.*»

2 «Óváriak, hallom, az ellenség portájából egynehányát elejtettek, — írja *Bogády András* Lednicze várából nov. 20-kán Rózsahegyre Ottlykaak, — Besztercze is még áll; jó volna ezeknek egy bíztató szép írással külön-külön szívet adni. Litavaiak is emberűl feleltek az ellenségnek. Most egy beszterczei ember vala itt az várban,» stb.

3 *Babócsay* nov. 26-iki leveléből: «Még Trencsén-vármegyében Letava várában, Óvárban, Vág-Beszterczén és Ledniczén is benn vannak (a mieink) és eddig szépen correspondeáltak Vinkler urammal, és actu is ki s be járnak hozzája, jóllehet igen emlegetik az succursust. *Magam is írtam nekiek, és pénzt, dohánt is* küldöttünk be.» *(Orsz. Levéltár.)*

ostromlással, — *kudarczot fog vallani*, mert mi mindnyájan — vagy hat, vagy vak! — elvégeztük magunkban utolsó veszedelmünkig oltalmazni magunkat, — csak az úr (t. i. Ottlÿk) confœderált magyar fegyverrel és minden úttal-móddal az ellenséget rontani és szándékát akadályozni el ne múlassa. *Zsolna táján kétezer is nincs* (német), az mint halljuk, *az is elég nyomorúlt s fáradt nemzetség; jó volna azt megütni, az míg bé nem sánczolná magát.*[1]

A várparancsnokok ily elszánt hangúlatát Ebergényi első felhívásaira kapott válaszaikból megismervén, — jónak látta őket, különösen a lietavait, mégegyszer fölszólítani, s egyrészről fenyegetéssel, másrészről hazugságokkal rémíteni; minthogy azonban ezt az utóbbi fegyvert ő maga átallá használni: tehát az ilyesekre is — mint az aug. 30-kán Pálffy megbízásából Érsek-Újvárba írt rút, hazug és rágalmazó levélből láttuk — készségesen ajánlkozó *Ocskay Lászlót* alkalmazta, Pálffy példájára. Ocskay ennek folytán egy csábító és fenyegető, de mindenekfölött hazudozó német levelet írt nov. 20-kán Bicséről (a hol az uradalmat zsarolá) a lietavai parancsnoknak Pöcklnek, «Hochgeehrter Herr Commendant!» megszólítással. Először mindjárt egy nagy hazugsággal kezdi:

«*Vág-Besztercze várának kézhez vétele után* (jól tudjuk pedig Babócsay nov. 26-iki leveléből, hogy e vár még ekkor is, tehát hat nappal Ocskay levelének kelte után, kurucz kézben volt!) *visszatérvén*,[2] parancsot veszek Önt tűstént felszólítani, hogy a már útban lévő faltörő-ágyúk és bombák[3] megérkezését ne várja be,» hanem gondolja meg magát, és mivel segítséget úgy sem várhat: «tehát ne késsék elfogadni az általam ezennel a generálisság nevében fölajánlott császári kegyelmet, méltányos és észszerű föladási szerződés biztosításával,[4] olyképen, hogy, ha ismét be kíván lépni császár ő Fel-

1 *Bogády Andrásnak* Ledniczéről nov. 20. Ottlÿkhoz szóló levele. *(Eredeti az Orsz. Levéltárban.)*

2 «Nach meiner Zurückkunft undt Übernehmung des Schloszes Biestrietz an der Waag,» stb.

3 «Die schon unterwegens schwere Geschütz und Bommen,» stb.

4 «Alsz wirdt hiemit im Nahmen der Generalität dem Herrn Commendanten die Kayserlich Gnade angetragen, mit Versicherung, eines billigen und raisonablen Accord einzugehen,» stb.

sége szolgálatába: mostani tiszti rangját itt is megtarthatja, melyben továbbra is alkalmaztatni fog.» A mivel annálinkább siessen, minthogy tudva lehet már Ön előtt is, «hogy Hochperg tábornok bombákkal és nehéz-ágyúkkal Lednicze vára alá szálla, honnét is most értesülök *ezen várnak is már megadatásáról.*»[1] Tehát a hazugsággal kezdett levél szintoly hazugsággal végződik!

Választ várván, maradok, — stb. Ladislaus Ocskay.

Ranggal, szolgálattal, jó capitulatióval való édesgetés; bombákkal, falrontó ágyúkkal, Hochperggel való fenyegetés; Besztercze és Lednicze föladásáról szóló hazudozás, — mind nem használt semmit. A derék német parancsnok elég jellemszilárdsággal bírt a hitiszegett magyarral szemben az egészet visszautasítani; sőt azonnal s csak röviden azt felelé reá, hogy eszében sincs Lietava várát föladni: mert először is, még igen kevés ellenséget látott; másodszor elegendő lőpora, ónja s élelmiszere van; és harmadszor, el van határozva harczosaival együtt utólsó csepp vérig védeni magát.[2]

Ez a férfias válasz elég lehetett volna Ocskaynak, — és még sem volt elég. Másnap, nov. 21-kén megint írt, most már Zsolnáról Pöckl Jánosnak, felelvén: «Monsieur! Hogy mennyi lő- és élelmiszer van Lietavában, azt igen jól tudom, mert hisz e várat én szereltem volt föl.[3] Minthogy azonban más, Lietaváénál jóval erősebb hegyi várak, ú. m. Budatín, Bicse, *Vág-Besztercze és Lednicze* (ismétli hazugságát,) már kaput tártak, — hajoljon meg Ön is! Mert kéznél vannak a kívántató ostromló eszközök, melyek ha a vár alá vitetvén a vivás megkezdetik, kérdés: *ha fognak-é az úrral majd akkor is még capitulatióra lépni?* miután segítségre nem lehet reménye.»

1 «Zudeme, Ihme auch schon bekannt ist, dass der General Hochberg mit Bommen und Stucken vor das Schlosz Letnietze gerücket, *undt gleich vernehme, dasz sich solches ergeben habe.*»

2 «.... welches (t. i. hogy Lietavát föladja) ich aber keinesweges gesinnet sey oder werde die Festung zu übergeben; denn, zum ersten habe ich gar wenig Feindt gesehen; zum andern, habe ich Pulwer undt Bleÿ undt Esszen undt Trincken genug; zum dritten, bin ich resolviert mit meiner commandierten Mannschaft mich zu währen bis auf den letzten Bluts-Tropfen.» (Mikor nejét odavitte volt.)

3 «Welches mír zwar wohl bewust ist: *weilen ich selber darein habe helfen verproviantieren.*»

Ennek előrebocsátása után Ocskay elkezd más húrokat pengetni, kibúvik belőle az árúló: bizalmaskodni, csábítani akar, *hogy egy becsületes katonát magához hasonló hitszegővé tehessen.* «Én azonban azt gondolom — folytatja, — *hogy ha mi ketten kéz alatt egyetértenénk és leveleznénk, ez az úrnak bizonyára nagy becsületet fogna szerezni.*»* Itt aztán jő egy csodálatos passus, mely mivel némi megbánást láttatik szinlelni, a mi azonban az Ocskay által elérni kívánt s az utómondatban is hangsúlyozott czéllal kapcsolatban alig érthető, szükségesnek tartjuk az egészet szórúl szóra az eredeti szerint idézni:

«*Hätte ich sambt der Túróczy undt anderen, unsere Aufnehmens gespühret: versichere, wir hätten uns nicht darzu resolviert;* dahero glaube, dass der Herr *diese meine gegen ihme gehaltene Affection nicht miszbrauchen wirdt,* sondern vielmehr zur Ernährung eigener Ehre, und Ihro Kayserl. Majestät gegen ihme erwiesene Genaden, sich darzu bequemen, *undt resolvieren wirdt solches Schlosz ausraümen undt übergeben.* Erwarte die Resolution.»

Miként szolgálhat a mondat előrésze rábeszélő indokolásúl, az utórészben kifejezett kívánsága teljesítésének eléréséhez? Alig magyarázható; hacsak olyképen nem, hogy az előmondatban homályosan érintett megbánási érzet bizalmas közlésével az elérni óhajtott czél, t. i. a várfeladás tekintetéből, annálinkább maga iránti bizalomra indíthassa s titkos érintkezésre bírhassa a parancsnokot. Az utóiratban e titkos érintkezés szükségessége megint élénken hangsúlyoztatik:

«P. S. *Der Herr darf nur unter der Handt zu wisszen thun;* ich begehre nicht, dasz derselbe jetzt gleich ordentlich soll übergeben: *sondern mit mir correspondierend sein, alsdann, wann ich hinkäme, würde zu guttem Endt geruht (?) werden.*»

Mennyi csábítás, mennyi aljas ravaszság, és a becsületérzetből való mily nagyfokú kivetkőzés rejlik ezen levélben, a t. olvasó ítélje meg. Azonban a mélyen süllyedt ember ez újabb kísérletével

* «Aber, wie ich vermeine, wann wir zwey unter der Handt einer den andern verstehen und correspondieren: versichere, dasz dem Herrn zu einer grossen Ehre fallen wirdt.»

sem érhetett el semmit. A becsületes Pöckl igen röviden és katonásan csak ennyit válaszolt neki:

Mai levelét vévén, belőle mindent megértettem. «Dasz ich soll die Festung übergeben: ist kein andere Resolution beÿ mír vorhanden, alsz wie derselbe in den Brief vom 20. dito lesen wirdt, *dann mein Bravheit lässet es nicht zu;* und *zum andern*, sollte ich ja keinen Succurs zu hoffen haben: so will ich ihnen erweisen, *dasz ich ein Soldat bin* und mich wehren werde bis auf den letzten Blutstropfen. — Litava, den 21. 9-bris 1708. *Johann Jacob Pöckl*, Commendant.»[1]

Tehát a titkos egyetértést s érintkezést kívánó fölhivásra a derék parancsnok megvető hallgatással felel, vagy legfölebb azon hivatkozással, hogy ő *becsületes* (meine Bravheit) és *katona*. Valóban a legszebb, legcsattanósabb felelet! Egyúttal Ocskaynak hozzáintézett két rendbeli csábító levelét eredetiben, és azokra adott válaszainak mását, rendíthetlen hűsége jeléül megküldötte Bercsényinek.[2]

A szegény hű ember kísértésének mindazáltal még ezek után sem hagytak békét. Mivelhogy sem fenyegetés, sem ígéret, csábítás, sem koholt hírekkel való rettentés semmi sikerre nem vitt: Ebergényi az *arany hatalmát*, a megvesztegetést is megkísérlé. De a becsületes főtiszt ennek is ellentállt, s a dolgot följelenté mint közvetlen parancsnokának, Babócsaynak.[3]

Ekként Lietava és Óvár tovább is, még jó sokáig ellentállának, — sőt a kuruczok Rózsahegy felől Trencsénybe be-beszágúldozó portyázóinak sikerült e várakba koronként némi élelmi és fölfrissítő szereket is, lőporral, ónnal stb. beszállítani. Hanem, a vármegye távolabbi, nyúgati részeiben fekvő ledniczei és vág-beszterczei várak kénytelenek voltak Hochperg tábornok alájok vontatott ostromlövegeinek elvégre meghódolni, *deczember első napjaiban;* legalább

1 A föntebbi három levéllel egy ívre írott *egykorú másolat*, gyűjteményemben.

2 Az idézett egykorú másolat, Bercsényi hadi cancelláriáján vétetett az eredetiekről.

3 *Babócsay Ferencz* említi Rózsahegyről nov. 26-kán Bercsényihez írott levele végén: «Letavai commendantot *már aranyozni is kezdették vala*, de semmit sem tehettek neki.» *(Orsz. Levéltár.)*

Czelder Orbán dandárnoknak *Rózsahegyről decz. 7-kéről* Babócsayhoz Liptó-Szent-Miklósra irott tudósításában már csak Lietava és Óvár említtetnek, mint még fennálló magyar várak. E tudósítás, mely a trencsényi akkori állapotokra érdekes világot vet, főbb pontjaiban így szól:

«Épen ezen órában az Túrócz vármegyébe kiküldött portám visszatérvén, négy labancz rabot hozott, melyeket is ezen katonák által általküldöttem az úrhoz. A mellett azt is hozta hírül, hogy az elmúlt napokban Zsolnán vármegye gyűlését tartatván Ebergényi maga jelenlétében: *öt esztendőre hátramaradott portiókat praetendál rajtok*, oly szorosan, hogy ha gyermekeiket is eladniok kell, — csak ki kell annak telni![1]

Én ismét *újonnan fris portát mind Trencsén-vármegyébe és mind Túróczba expediáltam;* mihelyt visszatér és valami újságot hoz, az urat tudósítani el nem mulatom. Lietavai és óvári commendans uraimék ekkoráig *frisen tartják magokat*, kiknek is mai nap holmi provisiót pálinkából, vajból, borondzából (gyúrt sajt), nemkülönben port és ólmot beküldtem; noha azt is írják, hogy borbúl valami gazdálkodást tegyünk, mivel pedig itt igen szűk a bor: nem ártana, ha az úr egynéhány hordócskát leküldene, — hogy *annál jobb kedvök lehessen.*»[2]

Talán ezen, Rózsahegyről decz. 7-kén megindúlt és minthogy két vár számára is élelmi s lőszereket szállító: tehát szükségkép nagyobb létszámú porta lehetett az, mely — bizonyára a merész Paur Ferencz vagy Elek Zsiga vezérlete alatt — az eleségnek beszállítása után a császáriak hadvonalai közt a zsolnai németekből jól lecsapdozva, áttört, és egész Ledniczén alól bekalandozván, decz. 10-ike táján, a morvaiak nagy réműletére, a hrozinkói határszorosban kibontott zászlókkal mutatta magát.[3]

1 V. ö. *Bogády Andrásnak* Ledniczéről nov. 20-kán kelt és ugyanezt állító levelével, s *br. Berényi Ferencznek* a császáriak zsarolásairól 1708. deczember havában tett naplófőljegyzéseivel.

2 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

3 A *br. Berényi-naplóban* olvassuk decz. 17-ike alatt: «Olyan hír van, hogy az bányavárosokon lévő németekben és az zsolnai præsidiariusokban lecsapkodtak. Az hrozinkói völgyön megint zászlósan voltak circa 10. præsentis az kuruczok.»

Ugyane napokban a bányavárosokon feküvő németek ellen is kissé erősebb mozgalom kezdődött. Bercsényi ezt már régóta előkészíté; nevezetesen még nov. 18-kán meghagyá a Breznóbányára vivő polonkai szoroson Murány felől őrt álló br. Andrássy Pálnak: hogy, ha a németnek, mint hírlelik, Liptó felé való szándékát venné észre, tehát «irrumpáljon Besztercze felé; és Bottyánnak megírtam: ha Andrássy tudósítja, mihelyt Ebeczky mostani (Nyitra felé tett) portáját megjárja, — gyűjjön fel (Érsek-Újvártól) egész haddal, s irrumpáljanak Selmecznek elsőben is; mert, ha valahogy Pálffy Liptóba bécsúszhat, — Lőcse tartja meg csak.»[1]

Bercsényi ezen intézkedéseit a sáros-pataki gyűlésre mentében, már a távol Zemplén-vármegyei Medgyaszón adta ki; míg tehát Andrássy az ő levelét vehette, s ez viszont a németek fenyegető mozgalmai felől (ú. m. Pálffynak Túróczból s Körmöcztől alájövetele és Breznóbányának nov. 25-iki elfoglaltatása) Bottyánt tudósítá; és míg végre e tábornok Andrássynak értesítése nyomán Érsek-Újvárból alá jőhetett, — mind erre idő kívántaték. Úgy, hogy mire Bottyán, Újvárban Ocskay Sándor, Beleznay és Iváncsayval a kiportyázásokra 500 válogatott huszárt, Nagy-Sarlón Ebeczky Ádámmal a közlekedés fenntartására százat, s az Esztergom felé vigyázásra Bény körül két századot hátrahagyva,[2] még fönnmaradt 900 lovasával[3] (Balogh Istváné egy részével, Somogyi és Zsámbokyéival) a bányavárosok körüli vezénylet átvételére az ottani hadak közé, nevezetesen Gács-várába leérkezett, — deczember 6-ika volt.[4]

A kuruczok hadvonala ekkor mindenütt a bányavárosok alatt, a Garamtól, nevezetesen a Szathmáry Miklós által vezényelt gr. Csáky-ezred szálló-helyétől Nemes-Oroszitól, Szőllőstől kezdve, Báthon, Szebellében, Szenográdon, Turopolyán át Dívényig húzódott; Bottyán főhadiszállása pedig a tartalék-csapatokkal — ú. m. decz. elején a Zsámboky Nagy István alatti Eszterházy-ezerrel és pár század Boty-

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 176. l.

2 *Bottyán* levele Gácsról, decz. 7-kén Bercsényihez. *(Eredetije gyűjteményemben.)*

3 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. 719. l.

4 *Bottyánnak* imént idézett levele. — Bercsényi ugyan már nov. 13-kán Losonczról előre tudatá e tábornokkal, hogy az Ipoly-Garam-Vágvidéki vezényletet ő reá fogja bízni.

tyán-huszárral — Szécsény városában vala. Somogyit és Baloghot egyelőre pihenő-szállásokra bocsátá. Báthban, a szőllősi fiók-állománsal Gundelfinger Dániel, Szebellében Kókay Márton, Szenográdon, Szuhány fiók-állománsal Vajda András lovas-, végre Dívényen s a fűrészi szorosban Csajághy János gyalog-ezere és a volt Bezerédy-féle lovas-ezred (Horváth István alatt) vala elhelyezve, folytonos vígyázással, portyázással be Zólyomba a bányavárosok alá — melyektől minden élelmi és fűtő-szer bevitelét elzárni igyekeztek, — szakadatlan összeköttetésben egymással. Ebeczky István ezere pedig a Garam-mellyéki helységeken tanyázott.

Bottyán már decz. 7-iki levelében írja, hogy rendeletet adott Kókay és Vajdának, a Beszterczéről Selmeczre szállítandó borok kísérése végett Zólyomba ment császáriak megtámadására, — s ez alkalommal történhetett az, mit a Berényi-napló decz. 17-iki idézett jegyzetében említ; továbbá Andrássy Pál decz. 6-iki levelében Csajághynak a beszterczei németen ekkor megejtett szerencsés hadműveletéről,[1] a «Theatrum Europæum» pedig mindjárt a trencsényi sziklavárak meghódításának előadása után arról emlékezik, hogy a kuruczok Beszterczebánya és Selmecz körül sűrűen mutatkoztak, sőt az utóbbi helyet a windschachti sánczoknál hevesen megtámadták.[2]

E fenyegető csapdozások bírhatták arra Heister cs. főparancsnokot, hogy Pozsonyból, — hová a labancz főurak értekezletére jöve alá decz. 13-kán Bécsből, s a császárnak behódított vármegyékre irtóztató hadi adót vetett,[3] — kornyadozó létére s a kemény

1 L. *Andrássy* ezen, Bercsényihez irott levelének eredetijét az *Orsz. Levéltár*ban Budapesten.

2 «Dargegen liessen sich die Rebellen beÿ Chemnitz und Neusohl stark sehen, setzten auch an der erstgedachten Orte, bey dem so genanten Windschacht heftig an.» — Hasonlókép ír *Kolinovics* is, 726. l. És a *Berényi-napló* is említi decz. 15-kén: «*Az bányavárosokon hogy nem igen jól vannak.*» (V. ö. decz. 17-iki jegyzetét.)

3 L. a *Berényi-napló* decz. 13—18-iki följegyzéseit; pl. Nyitra-vármegyére 15 ezer portió (tehát egy-egy portára 185 portió) esett «az commendérozottakon és recruttákon kívül.» Pedig ezen megye terűletéből a kurucz kézben lévő Érsek-Újvárt és vidékét is le kelle még számítani. Ki is fakad keservesen a császárpárti főúr: «Heister együtt. Az kit az előtt nagy erővel is az egész német nemzet végben nem vihetett, — az már végben ment. *Boldog Isten, ne hagyj el bennünköt!*» Azután megemlíti, hogy

téli idő daczára is, személyesen indúljon segédcsapatokkal a bányavárosokba.[1]

Azonban, a végzetteljes 1708-ik év befejezése előtt még vissza kell Trencsény-vármegyébe pillantanunk. Itt, miután Lietava várával a császáriak Ocskaynak minden mesterkedései mellett sem boldogúlhattak:[2] Ebergényi elvégre is kénytelen lőn nagy-messziről, Trencsény- vagy Bajmócz-várából nehány bomba-mozsarat és nagyobb ágyút odavonszoltatni s az ódon erődöt rendes vívás alá fogatni. Lietava régi védművei nehéz-ágyúknak, természetesen, ellent nem állhattak; s így történt — a részleteket nem ismerjük, — hogy a derék Pöckl János decz. 21 vagy 22-kén a cs. altábornagynak, bizonyára kétségbeesett védelem után, foglyává lőn.

Erre Ebergényi azonnal a kuruczok trencsényi utólsó fészkére: a báró Pongráczoknak Lietavához hasonló óságos családi várára, a Vág-parti sziklán meredező Óvárra vetette szemét. E hely már nov. közepe óta körűl volt zárolva, de azért a megadásról hallani sem akart. Ebergényi decz. 22-kén esti 7 órakor Zsolnáról «*utólsó*», igen cathegoricus fölhivást intéz Bálint János óvári parancsnokhoz:

«Én hivatalom ellen Kglmednek már jelentettem: adná föl Óvárát, tudván, se fizetése, se segítsége nem érkezhetik, s *ollyan gaz várért* nem is méltó küldeni; de mindeddig Kglmed hímezihámozza a dolgot. Azért rövideden irom Kglmednek: holnap 12 órára, ú. m. vasárnap, 23. hujus, egyátalán fogva írja meg délre akaratját s szándékát: föladja-é? nem-é? Ha azt írja, hogy föladja, — tehát tudom én is az emberséget; ha pedig írja, hogy nem

a «rendek» a hadi adó ügyében több napon át «nagy kiáltással» gyűlésezvén Heister jelenlétében, miután vele semmire sem boldogúlhattak: elvégre is könyörgésre fogták a dolgot, s a 80 egynéhány ezer portió kivetését egészen Heisterre bizták nagy sóhajtással.

1 A gyűlésezés 18-kán végződött; Heister 19-kén már indúlni akara: de «kornyadozása miatt» csak 20-kán d. u. mehetett el.

2 Úgy látszik, Lietava szorongatására vonatkozik Ebergényi egyik labancz tisztének *Podhorszky Istvánnak* tbkához Podhoránvról (Podhorje, Lietava alatt) 1708. decz. 14-kén intézett e tudósítása is: «Én mai napon virradtakor jó formán megállottam volt az lest várbelieknek, de aligha parasztemberek el nem árúltak engem, mivel az hajdúság ki nem gyütt a várból, csak az ágyúkból az elrendelt szekerekhez egynihányszor lűtt.» (*Eredeti,* a gr. Csákyak archivumában Szepes-Mindszenten.)

akarja, — tehát én is tudom akkor, mit köll cselekednem! Mert én tovább nem várakozom; *mivel Littava várát is megvettem:*[1] abban bizonyos lehet, ott nem szenvedem, s hacsak holnap délig bizonyos válaszom nem gyün, — azután se nemesember, se hajdú, se Kglmed, se egy szóval senki capitulatióhoz ne bízzék, mert én tudom, mit érdemlenek az illyen ok nélkül való nyakas emberek,» stb.[2]

Bálint János ezen fenyegető levélre sem ijedt meg, hanem elküldé azt eredetiben Czelder Orbán útján Bercsényinek. Döntő segélyt azonban csakugyan nem kaphatott; és így, miután Ebergényi a sziklafészket lövetni kezdette, — kénytelen lőn vagy egy heti vitézi védelem után, deczember végnapjaiban feladási szerződésre lépni. S a cs. altábornagy, nagyhangú levele daczára, mégis csak capitulált vele; milyen föltételekkel? — nem ismerjük.[3]

Ekként a trencsényi öt kis vár megvétele az Ebergényi, Hochperg, Morelli, Ocskay, Ebermont és Thúróczy parancsnoksága alatti császári haderőknek mégis *másfél hónapi* munkájokba került.

Az év végéhez jutván, még csak azt említjük meg, hogy deczember 10—12-ike táján több oldalról azon hírt vitték Érsek-Újvárba: *Ocskay László egy esteli lakoma után hirtelenül meghalt, — mérget kevertek italába a németek.* Mire az egyeneslelkű öreg Berthóty jellemzőleg megjegyzi, hogy «*az ki ördögnek szolgál: kínnal fizetnek neki!*»[4] Továbbá deczember közepe táján olyan hír

1 Hogy ezt Bálint elhigyje: Ebergényi foglyával Pöckl-lel is iratott Lietava megvételét igazoló levelet neki. *(Melléklet, leveléhez.)*

2 *Br. Ebergényi László* s. k. aláírásával s czímeres gyűrűpecsétével biró eredeti levél, az Orsz. Levéltár Bercsényi-féle actái között. U. o. még egy ily levél is van, mely Háczay Jánosnak szól ugyancsak Óvárba, hasonló tartalommal s dátummal.

3 *Gerhárt György* kormánytanácsos írja Lőcséről 1708. dec. 12-kén Bercsényinek: «... Másfelől nem szintén jó hír érkezett; mert Ebergényi megijesztvén (ostromágyúkkal) az letavai commendantot, az várat megvette, *és talám már Óvárat is vijja, vagyis megvette.*» (Eredeti, ugyanott.) V. ö. *Sréter János* tüzérdandárnok Eperjesről 1709. jan. 10-kén Rákóczihoz irott levelét: «Az minemő váraink voltanak Trencsínvármegyében, ú. m. Lednicze, Besztercze, Budatín, Letava és Óvár, — *már egészlen az ellenség kezibe estenek.*» (Eredeti, gyűjteményemben.)

4 *Berthóty István,* Érsek-Újvárból 1708. decz. 12-kén Bercsényinek: «Már két helyünnen is hozták Ocskay László halálát; estve jól lakott, — reggel halva találták; gondolom, hogy *innia adtak.* Az ki ördögnek szolgál, kínnal fizetnek neki.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

is futamodék, hogy Ocskay és Thúróczy pribékjeinek, (mivel itthonn nem sok hasznukat vehették, és inkább fogytak, a helyett hogy szaporodnának), föl kelletik menni a franczia ellen, Németországba.[1] Ilyesmire azonban magyarországi — akár magyar, akár tót születésű — hadnak, nem sok kedve volt. A hír hatása tehát mindjárt mutatkozék, mint a Berényi-napló följegyzi: «*Ocskay katonái szöknek.*» S ismét: «Johannes gyütt meg Verbórúl; olyan hír van ott, hogy *Ocskay katonái közűl alig maradott meg valamely*, — *mind visszaszöktek az kuruczokhoz.*»[2] A mi ha nem volt is betűszerint igaz: mégis közel járt a valóhoz.

És most, az Ocskay László életében oly nagy változást előidézett 1708-ik esztendőtől végbúcsút vévén, lássuk vázlatos történetét a következő 1709-ik évnek, mely hősünkre nézve, pár napot hozzátoldva, az *utólsó* vala.

1 E hír a kuruczokhoz, természetesen, csak később juthatott el. *Babócsay Ferencz* 1708. decz. 26-káról újságolja Lőcséről Bercsényinek: «Ocskaynak, halljuk, Thúróczyval hadastúl Bécs felé kellett menni.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 181. l.)

2 Az 1708. decz. 19-iki és 1709. jan. 4-iki naplójegyzetekben.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Heister megsegíti a bányavárosokat; combinált hadjáratot tervez Árva, Liptó elfoglalására. — A kuruczok hadműködései és tervei; Bottyán gyalogságot kíván a bányavárosok és Steinville megtámadására. Csatározások 1709. január elején; Károlyi Sándor fölrendeltetik; Eszterházy utasításai; a tél iszonyú keménysége sokat meggátol. — Pálffy, — Ebergényi, Viard, Tollet tábornokokkal, Ocskay-, Ebermont- és Thúróczyval — háromfelől megtámadja a kuruczok árvai és lipta sánczait; a Czelder Orbán által vezetett vitézi védelem; a rettentő hideg miatt a kuruczok nem tarthatják soká a sánczokat, de Pálffynak is sok katonája fagy el. — A magyarok Liptóból Szepes széleire szorúlnak; Árva-vára ellent áll, ostromzároltatik; Lubomirszky Tivadar herczeg, a szepesi hűbérúr, a császáriak felé hajol, Ocskay alkudozik vele. Lubomirszky Czeldert hiába csábítja.

Heister, midőn 1708. decz. 20-kán Pozsonybúl kiindúlt, a vén Koháry s a fiatal, erélyes br. Tollet tábornokokat vivé magával, a Csallóközben megpihent dán ezredekkel és a mátyusföldi elsánczolt hadállomásokon fekvő csapatok egy részével.[1] De, hogy mind a bányavárosoknak az eddigi, nagyon szorongatott helyzetnél szabadabb lélekzést szerezhessen, mind pedig — miként terve vala — Árva és Liptó felé támadólag léphessen föl: még ennél is nagyobb segéderőkre volt szüksége. Tavarnokra érvén tehát, rendeletet ada az e várkastélyban szállásoló Steinville altábornagynak, hogy a vezényletet a Nyitravölgyi hadvonalon Hartleben tbkra ruházva, maga az itt tanyázott csapatok részével, ágyúkkal s gyalogsággal, csatlakozzék hozzá.[2] Így azután 5—6000 emberrel indúlhatott tovább a bánya-

1 *Bercsényi* írja Munkácsról 1709. jan. 11-kéről Károlyi Sándornak: «Tegnap gyütt az híre, hogy Haister általhozván ismét az dánusokat is az Dunán, s az Vágon túl melléjek szedvén az postírungokat, általgyütt az Vágon; négy felől kicsapva megnyargalák Újvár környékét, az ágyúk alatt jól megellenkezének, és az bányavárosoknak mene Haister.» *(Thaly:* «Rákóczi Tár» II. 237. l.) *Csetneky János,* Csetnekről, jan. 10-kéről hasonlót újságol br. Klobusiczky Ferencz közjövedelmi tanácsi elnöknek, Babócsay Ferencz levele után, hogy. t. i. «a mely dániai militia volt Érsek-Újvárnál in obsidione, (Heister) onnét revocálta, és hogy (az) most gyütt volna Haisterrel s Pálffyval bányavárosokra.» *(Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)*

2 A *Berényi-naplóban* olvassuk decz. 28-ika alatt, — midőn egyszersmind a fegyverszünet ügyében fáradozó b. Tolvay Gábornak Heister által Tavarnokon lett

városok felé Bajmócznak, hová Pálffyt még Pozsonybúl előreküldött futár által hadi tanácsra hivatta vala; mire nézve a bán Selmeczbányáról csekély kísérettel még decz. 19-kén megindúla Körmöczre, és onnét a hegyen át Privigyére, Bajmóczra sietett, hogy a főparancsnokot és tábornoktársait családi várában vendégekűl láthassa.[1]

Mialatt a tábornokok Bajmóczon értekezletet tartanának: azonközben Luzsinszkynak, Bokrosnak, vagy a Réthey-huszároknak, szóval a Rózsahegy és Kralován táján állomásozó és Túróczba, Trencsénybe beszáguldozó lovasságnak egyik csapatától, — mely talán az ostromlott Óvár segélyére mene, — Ocskay pribékjein némi csorba esék. Pozsonyban legalább, deczember 30-kán erősen járta ez a hír.[2]

Nem tudni, valjon Heistert Pálffy bekíséré-e a bányavárosokra, legalább Körmöczig, és aztán innét, avagy — a mi hihetőbb — egyenesen Bajmócztól indúla meg új feladata teljesítésére Zsolnához? Az azonban bizonyos, hogy miután a főparancsnok a bánnak a bányavárosokon az ő távollétében tett intézkedéseiről tüzetes tudomást nyert, — azokat, Pálffy nem kis bosszúságára, fenekestől felforgatta, magát pedig a bánt 2000 emberrel oly utasítással indítá Trencsénybe, hogy Ebergényit, Ocskayt, Thúróczyt is maga mellé vévén, igyekezzék Árvából és Liptóból a kuruczokat, három felől intézendő combinált támadással kiszorítani, és Árva várát elfoglalni. Az egyik támadás Terchovától Zazrivának Árvába, a másik a Nagy-Fátrán át Túróczból Gombásnak, Rózsahegynek Liptóba, s a harmadik, — melyet ugyanazon napon Zólyom felől Heister vala végrehajtandó, — a szuchai vagy sztarahorai szoroson, vagyis a Sturecz-hegyen át szintén Liptóba, Czelder Orbán ellen volt megkísérlendő, és pedig minden oldalról nagy óvatossággal s előkészülettel. Úgymint, mind a három hadoszlop a hegyek minden zege-zugát ismerő jó kalaúzokat és sok száz fejszés és hólapátos parasztot volt magával magával viendő, a

fogadtatása is említtetik, — hogy «*Steinville* feles commendérozottal megy az bányavárosok felé, és ágyúkat is viszen magával.»

1 *Vajda András* jelenti Szenográdról 1708. decz. 19-kéről Bottyán tbknak: «Az portásaim azt referálják, hogy Pálffy János valami ötvened magával Körmöcz felé ment; onnét hová divertál? Nem tudhatom.» *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

2 A *Berényi-napló* 1708. decz. 30-iki bejegyzése: «Ma olyan hír is volt, hogy Ocskayn és az emberein valami esett, és talám az bányavárosok táján is.»

végből, hogy míg a hadak egy része a szorosok sánczait védő magyarok ellen fog tüntetőleg támadni: addig a másik rész, a kalaúzok útmutatása mellett, s a fejszés és hólapátoló pórok segélyével az erdőkön titkos ösvényeken áthatolva, a védőket megkerűlje s hátban fenyegesse, visszavonúlási útjokat Rózsahegy felé elvágni törekedvén. Egyszersmind — hihetően Pálffy, Ebergényi és Ocskay által — e terv elősegítésére vagy legalább nem gátolására, ifj. br. Révay Mihály, Eszterházy Antal alezredese, sőt állítólag a Túróczból kiszorúlt és Rózsahegy táját ellepett nemesség, valamint Árva- és Liptómegyék tisztikara s nemességének nagy része is előre meg vala már nyerve.[1]

Annyi bizonyos, hogy a németek e Liptó ellen s onnét a Szepesség felé irányzott hadi próbájának híre oly gyorsan elterjedt, hogy a kuruczok azt már decz. végén vagy jan. első napjaiban megtudták;[2] bizonyos továbbá, hogy Révay 80 dragonyosával s a túróczi menekűlt nemességgel, nemkülönben az árvai és liptai alispánok is megyéiknek majdnem egész nemességével a betörő Pálffyhoz csatlakozván, labanczokká lőnek; következőleg épen nem valószínűtlen azon állítás, hogy a német oda már «*készre ment*».[3]

Míg azonban Pálffy és Ebergényi az árva-liptai hódításokat és szepesi lármát készítették elő, Heister pedig azalatt a bányavárosoktúl délnek fekvő kurucz hadállások fenyegetése által igyekezék a confœderált magyarok vezéreinek figyelmét arra vonni: addig Rákóczi és Bercsényi sem voltak tétlenek, hogy a cs. fővezért a bányavárosok környékéről s a Liptó felé terjeszkedéstől visszavonúlni kény-

1 L. *Babócsay Ferencz* alább idézendő levelét.

2 *Bottyán* 1709. január 2-kán válaszolja Bercsényinek: «Mint emlékezik levelében Exciád, *hogy csaknem közhírűl hallatik (az ellenségnek) Szepesség felé szándékoskodása,* — nagyon tarthatunk is attúl,» stb. *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)* V. ö. a *Rákóczi* január 3-iki, Károlyihoz szóló leveléből vett idézetet. *(Thaly:* «Bottyán élete,» 323. l.)

3 *Br. Révay Mihályt* ipa, a vén gaz *Okolicsányi Pál* már húzamosabb idő óta csábítgatta a császáriak pártjára, mint ez kiderűl *Prileszky Pálnak* Vazseczről 1708. nov. 14-kén br. Klobusiczky Ferenczhez irott leveléből: «Útban lévén Ottlik uramhoz, itt szembe akadtam Okolicsányi Mihály urammal; ő Kglme mutatta leveleit Justh Ferencz uramnak, kit írt Blatniczárúl Okolicsányi Pál uramnak Szklabinára, hogy *német generális urak odaérkeztek és hogy Platthy uramhoz Szklabinára mennek. Azon levelet Okolicsányi Pál uram megküldte vejinek Révay Mihály uramnak.*» (Ered. az Orsz. levéltárban.)

szerítsék, illetőleg visszatartsák. E czélra igen hasznosnak látszék 1. egy dunántúli erős diversió Bécs tájára, s 2. a bányavárosok gyöngébbjeinek, mint pl. Selmecznek, de különösen a Nyitra-völgyi, most Steinville kivonúlása óta igen megritkúlt helyőrségű apróbb várkastélyoknak gyalogsággal való megtámadása, mit kivált Bottyán szakadatlanúl sürgetett.

A mi az elsőt illeti, gr. Eszterházy Antal, mihelyt Rákóczi rendeletét vevé, hadtestével azonnal a császáriak Fertő-melléki, ballai sánczaira ütött, azokat száznál több gyalog német és vagy 70 Savoyai Eugen-dragonyos leölése után ostrommal megvívta; s azzal a szorongatott Soprony alól Béri Balogh Ádámot 3000 lovassal átküldé a Lajtán. E vitéz dandárnok jan. 3-kán becsapott Ausztriába, hol nagy riadást tőn, s majd Bécsig fölhatolva, a császár testőreiből is foglyokat ejt vala, és több helységet fölégetvén, kiraboltatván, gazdag zsákmánynyal tére meg.* Azonban Eszterházy hadműködésének további ily erélyes folytatását a ravasz bécsi udvar, br. Tolvay Gábor és Cusani tábornok útján, a fegyverszüneti színlett alkudozások által bírá — legalább egy időre — meglankasztani.

A másodikra, ú. m. Bottyánnak a fejedelemtől is helyeselt terveire nézve megjegyzendő, hogy ez az öreg, tapasztalt tábornok, mihelyt Érsek-Újvárból leérkezvén, a bányavárosok körűli parancsnokságot átvevé s a vezényletére bízott hadakat és hadállások természetét, terepét (terraine) megvizsgálá: tüstént belátta, hogy *lovassággal* itt, a hegyes-völgyes, szorúlatos, elsánczolt helyeken, körülbástyázott városok ellen — az egy körűlzárolva tartáson és az élelmiszerek bevitelének akadályozásán kívűl — az ellenségnek érzékeny kárt tenni lehetetlen; gyalogja pedig, Csajághynak a divényi szoroson őrt álló nehány száz hajdújánál több épen nem vala. Azt tervezé tehát, hogy Dunántúlról kellene legalább némi rövid időre egy-pár gyalog-ezredet általhozni, kiknek átszállítását a karvai réven, magára vállalta. Ily értelemben írja főhadiszállásáról Szécsényből már 1708. decz. 13-káról Rákóczinak:

«A német az Nyitra mentében lévő helységekben és kastélyok-

* *Bottyán élete*, u. o. — A *Berényi-napló* január 6. és 7-iki bejegyzései. — *Eszterházy A.* tábori könyve.

ban, nemkülönben az bányavárosokon, valamint bészállott, most is mindenütt helyben vagyon; de — az mint értem, — kezd szűkűlni és halni, főképen az gyalogja, mert a szűntelen körűlötte járó porták semmit bévinni nem engednek. Minémű lovakat néha nyernek portásaim, igen félhúsúak, — elhiszem, nincsen bő abrakja. Az nagy Istenért kérem Fölségedet: *az Dunántúl való földrűl* (hol ekkor igen kevés ellenség volt) *két regiment gyalogot általhozatni méltóztassék*, Karvánál szépen általhordatom őket, — hiszem, egy hólnap alatt vissza lehet küldeni megint, s azonkívűl is túl marad még két regiment (t. i. gyalog). *Meglátja Fölséged, mily hasznos operatiót viszek vélek végben;* az aprólékos helyekben egyet-kettőt felvervén, mindgyárt megindúl az bányákon levő német, és revocáltatik. Ha reánk felesednék: egy étszaka Újvár alá vinném az gyalogságot, szekerek közé vétetvén; ha szintén az lovassa utolérne is: gyalog közikbe szállanék, és semmitsem tartanék. Tudja Fölséged, ezen lovassággal semmi olyas derekas próbát nem lehet tenni, mert nem száll gyalog, *gyalogság nélkül penig az városok körűl semmit végbe nem viszünk, mert szorosok az helyek*».*

A fejedelem igen távol: Munkácson, Bercsényi Unghvárott telelt, — a rendelkezések tehát oly messze földrűl, kivált télvíz időn, nagyon lassan érkeztek. A tettvágyó Bottyán azonban buzgalmában nem szűnik meg a fejedelmet és a fővezért egymást érő leveleiben folyvást ostromolni. Decz. 15-kén ismét írja Rákóczinak: «Tovább is kérem Fölségedet: *ha akarunk hadakozni*, az dunántúli hadak közűl két regiment gyalogot méltóztassék általszállíttatni» Ugyanezen napon hasonlókép ír Bercsényinek is, hozzá tévén, hogy az ellenség a bányavárosokon maholnap kikopik az élelmi szerekből, «mert sehonnan semmit bévinni nem engedek». Sürgős tehát a gyalogság érkezése, hogy a kiéheztetett németre fészkeiben rátámadni lehessen. Decz. 26-kán újból, immár lázas türelmetlenséggel sürgeti Rákóczit a vén oroszlán:

«Az Istenért kérem Fölségedet: valamely gyalogságot szereztetvén, méltóztassék mellém küldeni; *emberségemre s parolámra fogadom: oly nevezetes actust teszek, kit nem is reménlenénk.*»

* *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

Bercsényinek pedig szemrehányólag írja: «Exciád minémű hajdúságnak jövetelével biztatott, — *még hírit sem hallom neki.* Kérem Exciádat, az dunántúli gyalogságból méltóztassék általhozatni; bízom, Isten által megszégyenítjük a németet!»

Három nap múlva (decz. 29-kén) újra hasonlókép zaklatja Bercsényit gyalogságért; s az év utólsó napján már szinte gúnynyal veti oda neki: «Az ideküldött gyalogságot *föld nyelte-é el? vagy ég?* — nem tudom, hogy mind ennyi időtűl fogvást nem érkezhetik».

Végre, január 2-ikán jelenti, hogy a Bercsényi leveleiben többszörösen említett gyalogság Szécsénybe bevonúlt. Ez azonban nem volt rendesen fölfegyverzett s begyakorlott had: hanem a Szent-Pétery Imre dandárnok és volt borsodi alispán buzgalmából e harczias szellemű vármegyében fölszedett s Nyárády András kapitánysága alatt hamarjában szervezett — *nemesi fölkelés*,* melyben hogy maga Szent-Pétery is mennyit bízott? mutatja decz. 31-kéről Losonczrúl Bottyánhoz intézett s ettől jan. 2-iki tudósításához eredetiben csatolt levele: «Tegnap ezen velem levő Borsod-vármegyei gyalog nemességet Nyárády András kapitány urammal megindítottam, kérvén Ngodat: *minthogy ez nem mezei had és szokatlan is az hadakozáshoz*, oly helyre alkalmaztassa, az hová méltónak ítéli, és patrocinálni nekik ne terheltessék».

Bottyán a Heisternek Dobronyiva felől való kicsapása által fenyegetett szenográdi hadállomásra küldé őket, Vajda András erősbítésére. De nem vehette semmi hasznukat; mert a kegyetlen hideget tűrni nem akaró nemesség még Szenográdra sem ért, hanem az «útban, tisztei szeme láttára felzendűlt s egytűl egyig elment, hazaszökött, okúl adván, hogy őket csak új esztendőig insurgáltatták».

* E hadról irja *Szent-Pétery* 1708. decz. 29-kén Losonczról Bercsényinek: «Én mind ily rosz lábaimmal is feljöttem 560 gyaloggal és vagy 70 lovassal, még az ünnep első napjaiban ideérkezvén. Nyárády uram tegnap érkezett utánnam. Generális Andrássy Pál uram még meg nem mustrálta, az meglévén, Nyárády uram kezéhez adom, és magam az lovasoknak egy részével megyek Heves vármegye felé, mivel még egy hajdút sem küldött vice-ispán uram; azokat megindítván, megyek az Tisza-melléki passusok meglátására. Alázatossan kérem Ngodat, ruhátalan lévén ezen (borsodi) nemesség: ha oly szükség nem lesz reájok, bocsáttassanak vissza, — ezek mindenkor készek, már 9 heti lesz, miólta fegyverben vannak, s mások otthon.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

A haragos tábornok utánok indíta egy lovas-századot, a mely őket Eger táján beérvén, vagy nyolczvanat közűlök visszahajtott. Ezeket Bottyán Szécsényben tömlöczre hányatta, s január 16-án azt kérdi a fejedelemtől: mit csináljon velök? Egyszersmind úgy ezen, mint jan. 13-iki, Bercsényihez szóló levelében újra és újra sürgeti a dunántúli hadak jövetelét: «Exciádnak is eddig hírévé lehet, hogy az német Árva és Liptó vármegyékre terjedett, s talám Szepesbe is penetrált; nem is szűnik meg, hacsak dunántúli hadak segítségével nem revocáltatik, mert mi itt gyönge erővel vagyunk, s *gyalogságunk nincs.* Kérem azért az Istenért is Exciádat: *dunántúli hadakból* méltóztassék succursusra hozni. Most az Duna befagyván, mindenütt folyvást jöhetnek; a nélkűl is, túl ellenségök sehol, — ott csak hevernek, s mi itt lelkünket is majd kifojtjuk az sok fel s alá való szakadozásban. Most sok hasznot tehetünk innét, ha dunántúli had succurrál; máskint csak imígy-amúgy leszünk. *Csak serényen látnánk dolgunkhoz!*»[1]

A hív és tettvágyó Bottyánnak föntebbi javaslatai és lankadatlan hévvel ismételt szorgalmazásai nagyszabású hadi tervet teremtettek meg Rákóczi agyában, mely terv az egész háborúra döntő befolyásúvá válhatik vala. De előbb meg kell említenünk, hogy a fejedelem Bottyán javaslatát a dunántúli gyalogság fele részének áthozatala iránt tökéletesen helyeslé s elfogadta, és pedig — szokása ellenére — mielőtt még arról Bercsényivel tanácskozott volna. Ugyanis 1709. jan. 5-kén válaszolja öreg tábornokának — meleghangú s kegyteljes levélben, — hogy ő mindenkép törekszik a gyalogság szaporitásán, de a míg ez ténynyé válhatnék is: «a Duna általállván, *azonnal mégyen orderünk* Generális Gróf Eszterházy Antal úri atyánkfiára, *az Kegyelmed által kívánt gyalogságnak általjövetelirül.*»[2]

Bercsényit már csak e határozatának kelte után két nappal, január 7-kén utasítja a fejedelem: találjon módot benne, miként jöhessen által lehető legczélszerűbben és a dunántúliak kedvetlensége nélkűl, a Bottyán által sürgetett gyalogság, különösen a Fodor László-

1 *Bottyánnak* ez eredeti levelei gyűjteményemben vannak.

2 *Válaszfogalmazat,* Bottyán decz. 29-iki levele hátlapjára írva.

féle igen jó, reguláris hajdú-ezer, «melyre — megvallom — magam is látom, hogy szükségünk volna».[1] Majd megérlelvén azalatt nagy hadi tervét, «Bottyán relatióira nézve»: tíz nap múlva, jan. 17-kén kelt levelében indokolva előadja azt, és elrendeli, hogy Károlyi rándúljon fel a Tisza-mellékéről 5—6000 lovassal Érsek-Újvár tájára s a Bottyán által Nógrád- és Heves-vármegyékben összegyűjtött élést bevivén az erősségbe: egyesűljön a Dunántúlról a jégen a Csallóközbe teljes erővel átköltözendő gr. Eszterházy Antallal. Fodor László gyalog-ezredét be kellene helyezni Újvárba; s míg Bottyán a maga hadosztályával a Garam és Duna mellékein forogván, a budai és esztergomi németnek a bányavárosokon s Nyitra táján lévőkkel való érintkezését megakadályozná: addig az egymással egyesült Eszterházy-Károlyi hadtest a hadászatilag oly fontos fekvésű Csallóközt megszállván, annak állandó bírhatását készítse elő, a gyalogsággal Komárom városa ostromlását kísérelje meg, s viszont a lovassággal a Vágontúlra tegyen excursiókat. Csallóköz elvesztése és Komárom fenyegetése Heistert okvetetlenűl visszakényszerítené a bányavárosokból, melyek tehát ismét magyar birtokba kerűlnének. Mire pedig ő a Csallóközhez érne: Eszterházy a lovas haddal könnyen átmehet ismét a Dunán, a jégnek felbomlása előtt.

Meghagyja tehát a fejedelem Bercsényinek, hogy mindezek iránt azonnal adja ki a rendeleteket a három, egy értelemmel működendő vezénylő-tábornoknak: *Károlyi*, *Eszterházy* s *Bottyánnak*.[2]

Bercsényi még ugyan jan. 17-kén kiadá, s Eszterházynak nagyobb biztosság okáért két felé is, ú. m. Bottyánnak ajánlva az átjuttatást, Karva felé, — továbbá Duna-Földvár és Simontornya felé elküldé a megparancsolt rendeleteket;[3] mindazáltal Antal úrnak Horvát-

1 *Archiv. Rákócz.* II. 431. l.

2 L. *Rákóczi* 1709. január 17-iki levelét Bercsényihez. (*Archiv. Rákócz.* II. 433.) és a jan. 25-iki Bottyánhoz. (1706—1709-iki leveles-könyve. Nemz. Múzeum.)

3 *Bercsényi* 1709. jan. 19-kéről Unghvárról Károlyinak. (*Rákóczi Tár.* II. 240. l.) *Eszterházy* e vett parancsok következtében Szombathelyről 1709. febr. 6-kán rendeletet ada ki ezredeseinek, melyben a Károlyi és Bottyán hadtesteivel a Dunamellékén és a Vágontúl egyesűlve teendő hadműveletek czéljából, indúló-készen lenni inti őket, s lelkesen buzdítja ezen együttes hadjáratra. Egyszersmind kárhoztatja némely tisztek csüggedezését, s *elrettentő példáúl* állítja eléjök *Ocskayt*, kit a «Nemes Confœderatiótúl elszakadott *hitetlen pártos*» czímmel illet. (L. *Bottyán élete*, 331—332. l.)

országba való beütési s Károlyinak Újvártól Dunántúlra átkelési kedvéről értesülvén: nem mulasztá el a fejedelemnek ez értelemben tenni javaslatot. De Rákóczi jan. 29-iki válaszában hadászati alapos okokkal ugyancsak kimutatta ezen eredetileg Eszterházytól eredett javaslatnak hiábavalóságát, sőt veszedelmes voltát, s csodálkozék Bercsényin: *hogyan pártolhatott ily képtelenséget!*[1] Ragaszkodott tehát a jan. 17-iki levelében elrendeltekhez, és sietteté Károlyi fölmenetelét.

Károlyi föl is ment, s Bottyántól segíttetve, gazdag élésszállítmányokkal egész az új termésig fölfrissíté Újvárt. És ezzel itt lett volna az ideje Eszterházy általjövetelének, s a föntvázolt döntő befolyású hadi terv végrehajtásának. De a kuruczok fegyvereinek már, úgy látszik, a természet is ellenök esküdött. Január folytán oly irtóztató hóesések valának, a minőkre élő emberek alig emlékeztek. Még az érsek-újvári és csallóközi síkokat is több mint félölnyi magasságban takarta a hó, úgy, hogy a nagynehezen történtetett keskeny csapásokat kivéve, egyebütt járni teljességgel lehetetlen volt. Ha a ló a csapásból kilépett: beledőlt a szügyig érő hóba. Ily időben elég nehéz föladat volt az élelemszállítmányokat is Újvárba juttatni, — de azok mégis egy vonalban, a tört úton haladtak: hanem katonai evolutiókról, párhúzamos hadoszlopokban való nyomúlásról, csatarendek, szárnyak kiterjesztéséről, szóval csapatmozgalmak és hadjáratok végrehajtásáról, a szörnyű havak elolvadásáig még csak álmodni sem lehetett. Eszterházy ennélfogva, noha készen volt minden órán indúlni, — az említett elemi akadály miatt át nem jöhet vala Dunántúlról;[2] s Károlyi is az ellenséges hadállomások felé nagyobb szágúldozásokat nem tétethetvén, — kénytelen volt a Garam s Ipoly közé visszatéríteni hadait, a hóolvadást bevárandó.

A kuruczok tehát a hónak: a németek ellenben a Duna és Garam jegének olvadásáért imádkoztak. Löffelholtz cs. tbk. száz forintot ígért jutalmául annak, ki a Garam jegének bomlása hírét először megviszi neki.[3] És a kuruczok szerencsecsillaga már annyira lehanyatlott, hogy az időjárás még ebben is a császáriaknak kedvezett.

1 *Archiv. Rákócz.* II. 439. l.
2 *Bottyán élete,* 341. l.
3 U. o. 342. l.

Február közepén ugyanis egyszerre meleg idők jövén, a Duna és Garam jege még a nagy hó elenyészte *előtt* megrepedezett és elbomlott, — a szegény, egymással egyesülni óhajtó magyar hadtestek közlekedési útját elvágva, s következőleg Rákóczinak fönt vázolt messzeható hadi tervét megsemmisítve. Azután pedig, a szokatlanúl nagy hó gyors olvadása miatt a folyamok mindenfelé hallatlan áradásban törtek ki, — még a kis Zsitva vize is egész tengerré dagadt, — hídjaikat stb. elsodorták, úgy, hogy a hadműveleteket és közlekedést a tavasz felé sokáig viszont az árvizek gátolták.

Balsorssal, ellenséggel, bősz elemekkel kelle tehát küzdeni; és egyenesen ez utóbbiak okozák, hogy Károlyi feljövetelének Érsek-Újvár megélelmeztetésénél egyéb haszna, nevezetesen offensiv eredménye nem lőn, a németek a bányavárosokon továbbra is bentmaradhatnak, s ezek birása mellett lábaikat Árvában, Liptóban is mind jobban megvethetik vala.

A hadászati helyzet és czélzatok megértése végett szükségelt e kitérést befejezve, térjünk vissza Heisterhez, Pálffyhoz, Ocskayhoz.

Heister, miután Pálffyt 2000 emberrel Zsolnára indítá, Kohárval decz. 28-kán szállott be Selmeczre, hol nehány napon át megpihene, míg mintegy 4000-nyi hada Steinville és Tollet tábornokok alatt decz. 31-én nyomúlt Szent-Keresztről Zólyom és Besztercze felé.* 1709. január első napjaiban maga a tábornagy is ez utóbbi helyre követé csapatait. Itt szervezé aztán azon, vagy 1200 válogatott vitézből: úgymint 600 gyalog- és 600 dragonyosbúl álló expeditiót, melyet Tollet gyalogsági és Viard lovassági tábornokok (a tábornoki kar e két legügyesebb fiatal tagjának) vezérlete alatt, a Pálffyval megállapított terv szerint január 5-kén Liptó felé, a Stureczhegy aljában fekvő Ó-Hegy (Sztarahora) faluba indított egy sereg favágó és úttisztító zólyomi paraszttal.

* *Vajda András* ezredes jelenti Szenográdról 1709. jan. 1-jéről Bottyán tbknak: «Haister, Pálffy, (?) úgy Kohárv labancz generálisok ötödnaptúl fogvást Selymeczen bent vannak, az hadok pediglen tegnapi napon marsolt Szent-Kereszt és Zólyom felé, circiter négyezerig való.» (*Eredeti,* melléklet Bottyán jan. 2-iki leveléhez, gyűjteményemben.) V. ö. *Bercsényi* jan. 11-iki levelével Károlyihoz: «Haister maga Selmeczen s az hada circa 4000, Zólyom felé mozgott. Rima-Szombatot is emlegetik, Szepest is czélozzák.» (*Thaly:* «Rákóczi Tár,» II. 237. l.)

Pálffy, — a ki előbb Ocskayt Thúróczyval és Ebermonttal s mintegy ezer harczossal oly utasítással bocsátá Túrócznak, hogy a Fátrán bizonyos titkos úton akként hatoljanak át, hogy a kuruczok sánczait megkerülve, Sztankovánnál bukkanjanak ki és ellenfeleiket Rózsahegytől elszorítani igyekezzenek, — ugyancsak jan. 5-kén maga is megindúla Ebergényivel és 2000 emberrel Zsolnáról, Varín és Terchova felé, vagyis a kuruczok parniczai szorost védő árvai sánczának.

E napokban éktelen hideg volt, s a völgyeket ölnyi magas hófuvatagok boríták, a hegyeken is több lábnyi hó. Tört út csak az országúton vala : keskeny, jéggé taposott csapás. A lovasságot — Luzsinszky, Réthey és Bokros ezerei s Deák Ferenczének valamely kis része valának e vidéken, — ily körűlmények közt teljességgel nem lehetvén használni, a Babócsay távollétében parancsnokló Czelder Orbán egy csoportba Rózsahegyre szállítá. A nagy- és kis-fátrai, parniczai és stureczi sánczokat, — a Zólyom, Túrócz és Trencsény, most már ellenségbírta vármegyékbe vivő hegyszorosok védpontjait a gyalogság őrizé, úgymint magának Czeldernek és Andrássy Pálnak ezredei. Csakhogy ezen ezredek tényleges létszáma igen csekély vala; Orbáné ugyan még 7—800 főre csak fölment: de Andrássyé a 400-at alig haladná meg, 500-nál mindenesetre kevesebb volt, — úgy, hogy a kettőt összesen körűlbelűl 1200 főre becsűlhetjük. És ennyinek kelle a *négy* fontos fekvésű sánczolatban, évtizedek óta nem tapasztalt csikorgó hidegben (az 1709-iki tél európaszerte roppant kemény vala) szabad ég alatt, 4—5000 lábnyi magas hegyek süvöltő széljárta tetején, éjjel-nappal helyt állnia.

E téli hadjáratról jegyzé föl Rákóczi Emlékírataiban: «Könnyű lett volna az ezen felső-vidéki hegyszorosokat megvédeni: de sehogysem lehetett többé *gyalog hadtestet* összeszednünk; *még a várőrségekre is alig volt elegendő gyalogságunk.* A lovasság állapota is is szánandó vala; tisztek s katonák egyaránt csak a híreken kapkodának, s az ellenség legkisebb mozdúlatára megdöbbentek, noha ennek ereje nem volt hasonlítható ahhoz, melylyel egykor Herbeville és Rabutín törtek ellenünk.»*

* V-ik kiad. 258. l.

És bár Czelder minden emberileg lehetőt elkövetett, — ily körülmények között nagyon is érthető, hogy a három különböző oldalról egyszerre, hegyi kalaúzok, titkos ösvények és hólapátoló munkások ezrei segélyével, 4200 ember combinált előnyomúlásával támadó Pálffy előnyomulását siker koronázta. Tagadhatlan, a császáriaknak e hadművelete ügyesen volt tervezve, és a természeti akadályok daczára jelesen, kivált időkiszámítás tekintetéből kitűnő pontossággal végrehajtva, — mindazáltal, ha meggondoljuk, hogy a folytonos nehéz hegyi marsban mégis oly igen át nem fázhatott *négyezer* támadóval csak *ezerkétszáz*, a folytonos egy helyben állás miatt kezelába elfagyott, hidegvette védő állt szemben: el kell ismernünk, hogy nemcsak a hadászati intézkedések és a harczászati végrehajtás ügyességének tudható be a különben elég áldozattal kivívott eredmény, hanem a sikerben az imént jelzett körűlményeknek — nevezetesen az időviszonyoknak — és a túlszámnak is tetemes része volt.

Czelder Orbán először — ú. l. még január 5-kén — a Túrócz és Trencsény felől készűlő támadásnak vevé hírét, tán kémei által; azért, a zólyomi oldalról most kevésbbé tartva, maga személyesen a nagy-fátrai és parniczai sánczokba sietett, vitéz tiszttel derék őrséget hagyván a Stureczen, — a minthogy ezek is három órai ostromot vertek vissza, s csakis hátban két felől megkerűltetve hagyák oda azután sánczukat. Azonban, ezen igen érdekes téli és hegyi hadjáratról több rendbeli eredeti tudósítás maradt fönn, magoktól a két fél hadintézőitől, telvék a közvetlenség megragadó részleteivel. Megkísértjük tehát magokkal a szereplőkkel beszéltetni el a történteket.

Czelder Orbán ezredes jelenti Liptó-Szent-Miklósról 1709. január 8-ikáról Rákóczinak: «Trencsénben és Túróczban lévő ellenség árvai és liptai passusokra stratagémát bocsátván: hogy szándékának eleit vehettem volna, midőn árvai és liptai sánczoknak constutióit annyival is inkább jobb vígyázat alá venni és mindenképen azokat segítenem igyekeztem: azalatt die 6. præsentis véletlenűl beszterczei ellenség *(Tollet* és *Viard)* szuchai (stureczi) passusra kicsapván, nem kevés gyalogságával,* ottan lévő hajdúimra rajta ütött egy része. Me-

* Tollettel csupa gyalogság vala, Viarddal dragonyos-csapat, mely fegyvernem azonban, — mint az orosz hadseregben ma is — lovon s gyalog szolgálni egyaránt hivatva és begyakorolva volt.

lyekkel *három egész óráig* puskázással népeim ellenkezvén, azon passust megtartották; de alattomban más két része paraszt kalaúzoktúl hátokra vezettetve, — ott lévő tisztem hajdúsággal passustól elszoríttatott, és az ellenség Liptóba bészállott *Revuczához.*» Ez a Sturecz alatt fekvő legközelebbi falu. A császáriak tehát annyira kifáradtak a három órai ostromban s illetőleg az álútakon járók a hegymászásban, hogy korántsem valának képesek a visszavonúló kuruczokat Rózsahegy felé üldözni, hanem a legelső helységben megtelepedének.

«Másnap — tehát *január 7-kén* — Túróczból, hasonlóképen Trencsénből is, *az igaz sánczot elkerűlvén*, más titkos helyen hátúlkerűlvén, az ellenség mindenütt rajtam jütt; úgy, hogy nem lévén hamarjában segítségem: nem lehetett neki ellent állnom; más az, kimondhatatlan hideg miatt az egész vitézlő rend elbágyadván és elfagyván, úgy, hogy a fegyvert nem foghatták, — Generális Andrássy Pál uram árvai (parniczai) passusra rendelt gyalogságával Óbester Luzsinszky urammal kíntelíttettünk magunkat ide Szent-Miklóshoz recipiálnunk, tartván attúl: Árvában három titkos helyekről, Liptóban két felől (egyik az Ocskayék betörése Túróczból), a mint kicsapott, — azon kevés vitézlő rendet odavesztettem volna. Istennek hála, az ellenségtűl annyira a vitézlő rend nem esett el, mintsem az erős hideg miatt: mivel az erre felé való marsírozáskor csak el-elmaradott, Diák Ferencz és Réthey János uraimék katonaságában is felesen elszéledvén.»

Megjegyzendő, hogy Czelder hajdúinak nagy része liptai és árvai fiak lévén, nem csoda, ha elfagyott tagjaik gyógyíttatására szülőfalvaikba oszlának. Andrássyében pedig sok volt a szökevény-német, kik a sok nyomorúságot elúnván, fölhasználák az alkalmat, hogy egykori feleikhez visszapártoljanak.

«Írtam — fejezi be levelét Czelder — Brigadéros Babócsay Ferencz uramnak is: énnekem ide jó fegyveres, állandó vitézlő renddel succurrálna, hogy megszűnvén ezen kemény hideg, tehessek dicséretes operatiókat,» stb.*

* *Eredeti levél,* gyűjteményemben. Ezzel egyezőleg írja Lőcséről jan. 9-kéről *Berthótÿ Ferencz* altbk, Andrássy Istvánnak Rozsnyóra: «Ezen órában érkeztek bizo-

Még teljesebb világításban mutatják be a történteket Czelder levelénél *Okolicsányi Mihály* kincstári főügyész, árvai inspector és később bártfai parancsnoknak a Liptó-Szent-Miklóssal tőszomszédos Kis-Palugyáról 1709. jan. 9-kén Rákóczihoz s Bercsényihez irott bővebb tudósításai, melyekben a valóban derék katona és hű hazafi Czelder Orbán érdemes magatartása melegen kiemeltetik, s egyszersmind hangsúlyoztatnak a szegény, hidegvette hajdúság szánalmas szenvedései.

«Az ellenség — jelenti a causarum director a fejedelemnek — hírt költvén, mintha másfelé csapni szándékoznék: három felől Árva és Liptó felé marsát fordította egyszersmind. Kinek mind az három passuson akarván elég emberűl és dícsíretesen ellenállani Óberster Czelder uram, igazán eleget tött; de az kimondhatatlan nagy hideg miatt szegény hajdúságnak — fegyverben kelletvén állani éjjel-nappal, — kinek lába, kinek keze, kinek füle megfagyott; annyira az állásban megvette őket az hideg: *alig fegyvert tarthattak kezökben*, kit szemeimmel láttam magam is; mert oly kegyetlen derek járnak itten, hogy öreg emberek is nem emlékeznek róla. Akár földre se hágjon az ember, *egész Túrócztúl Liptóig mind jégen járhat.* Jóllehet ugyan, *az ellenség nem gyütt sáncz felé*, hanem *az Nagy-Fátrát* (a gombási bevágott szorost) *parasztsággal megtisztíttatván*, egyik része az ellenségnek *(Ocskay*, Ebermont, Thúróczy) arra, *háta megé* Óberster (Czelder) uramnak, (ki tehát vagy a kralováni, vagy a parniczai sánczban állott volt); másik része (Pálffy) penig szemtűl szembe akart esni ő Kglminek; harmadik corpus penig (Tollet, Viard)

nyos híreim, hogy mind a Nagy-Fátrán, mind pedig az szuhai passuson Liptóba általjütt az ellenség, úgy Árvába is.» Hadak küldését kéri tehát, mert periculum in mora; ha Szepest elvesztjük, — jó éjtszakát a többinek is!» *(Orsz. Levéltár.) Bercsényi* csak jan. 12-kén tudá meg a fontos eseményt a távoli Unghvárott, honnét e napon értesíti Károlyit: «Ezen órában hozák hírit: már az ellenség Árva vármegyében bent van, az Nagy-Fátra felűl kerűlt, s midőn azzal viaskodnának az mieink: Besztercze felűl bécsapott az ellenség Liptóba, s már Rozenberg körűl nyargalódzott. Az mi hadaink — kár nélkűl ugyan — de csak retirálták magokat 8. præsentis Szent-Miklóshoz. Pálffy ment Árva felé, Beszterczén volt még 6-ta Haister Kohárival. Elhiszem, ha operálni akarnak, azok is kerestek diversiót; ha penig csak kicsapása Pálffynak, — már Árva vármegyét elcsapá. — Pálffy Árva vármegyére irott leveléből ugyan úgy látszik: bírnia akarja Árvát.» *(Rákóczi Tár,* II. 239. l.)

Revuczára Beszterczérűl épen Rosenbergnél eleit vette volna, — *kire nézve az sánczokbúl retrahálni kelletett ő Kglminek magát, első nap* (január 7-kén) *csak Rosenbergre, tegnap pedig* (tehát 8-kán) ide Szent-Miklósra.

Az ellenség még eddig Rosenbergnél felebb nem gyütt és Revuczánál, (ott Ocskayék, itt Tollet;) megválik, ma erre fordúl? *Az egész hadaink itt Szent-Miklós tájikán vadnak.* Ha most hevenyiben volna segítségünk: bizony, az Úr-Isten confundálná őtet! Írt Óberster uram Babócsay uramnak is, — talám ő Kglme elérkezik hadakkal; *de ide gyalog kívántatnék*, megtisztítanánk ezen vármegyéket ellenségtűl. Inkább hiszem, Árva-várát akarná megpróbálni; mivel sója nem volt, a mint hallatik: *árvai passust akarná lengyelországi só kedvéért tartani.*[1] Az okbúl, hogy azt impediálhatnánk: jó volna lármázni bányavárosok vagy Bajmócz tájára is,[2] *kintelen volna visszamenni többi corpusához.*

Mert, hacsak itt eleit nem veszszük neki: meglátja Fölséged, ha ezen a szoroson begyütt, valamentire pihenvén, — már az széles útakon nemsokára Lőcsére és Kézsmárkra próbálni fog. Most kellenék azért minden erőnkkel csiripelnünk rajta: *mert abban is az Isten és a dér sok koldust csinált*, (l. Pálffy alábbi levelét), *a ki most rosenbergi kastélyban földön hever és majd meg sem mozdúlhat, megfagyván keze-lába.*

Írtam ezekrűl Méltóságos Fő-Generális úrnak is, — tudom, disponálni fog segítség felől, csak lenne hamar!»

Végűl igen melegen ajánlja Czelder Orbánt, hogy a fejedelem az elpártolt Szinnyey Kristóf jószágával jutalmazza meg, «hadd legyen consolatiója; *mert ha egy ember megérdemlette Fölséged kegyelmességit: látja Isten, — ez megérdemlette*, mostani magavise-

1 E dolog csakugyan így vala, mert a máramarosi sóaknák Rákóczi kezében s az erdélyiek igen távol lévén: Ausztria kénytelen-kelletlen a galicziai sóra volt szorúlva, melynek behozatalát azonban a Wieliczkára vivő utat uraló Árva-vára elzárta. Egyébiránt, mint alább szó lesz, még a lengyel hadak bérbeadásával kínálkozó két Lubomirszky herczegi testvérrel való közvetlen érintkezésbe léphetés is vonzá a császáriakat Árva, Liptó, Szepes felé.

2 Ezért sürgeti vala — mint láttuk — Bottyán is a dunántúli gyalogság általhozatalát, a mi min múlt el? föntebb röviden előadtuk.

lésire is. Csak resolválta magát: ha valamennyire meglágyúlna az idő, és lenne segítsége, — kifüstöli innét az ellenséget; ki sem megyen a vármegyéből, ha fegyverrel ki nem szorítják.»

Okolicsányinak *Bercsényihez* szóló, ugyanegy keletű, de előadásában ismét érdekesen s új részletekkel különböző levele pedig főbb pontjaiban ez:

«Az ellenség új esztendőben akarván próbálni szerencsét, legelsőbben olyan hírt bocsátott, hogy *Szécsény felé fog gyülekezni;* azonban más stratagémárúl gondolkodott: mert három felé, úgymint Beszterczérűl Szuchára; Turóczrúl nem a (kralováni) sáncz felé, de Nagy-Fátrára; harmadik (parniczai) passusra penig Árvára alattomban elrendelvén marsát, *majd egy órát vött magának, hogy három felől rajtunk s árvai passusokra rohanjanak.*

A minthogy 7-ma præsentis véghez is vitte dolgát, egyszersmind háromfelől reánk gyüvén rettenetes nagy hidegben, mivel *hidat sehol nem kellett keresni*, nagy erősen béfagyván az vízek... Való dolog, Óberster Czelder uram úgy viselte magát, ki felűl egyebet nem mondhatni, hanem: *plus fecit, puam debuit;* mert meg akarván tartani ezen passusokat: addig bíztatta a hadi rendet, hogy a nagy hideg időben éjjel-nappal fegyverben tartván maga gyalogságát, — az iszonyú nagy hideg kinek lábát, kinek kezét, kinek fülét megvette; *mert az ellenség marsban megmelegedvén, ellenben ez helyben állván*, — egy szóval, hideg miatt nem subsistálhatott, és a ki nagyobb szerencsétlenség: havak esvén e napokban, *hófuvások miatt se erdő felé, se útfélen nem lehetett reménsége szegény hajdúnak salválni magát*, hanem országútján kellett retirálni Szent-Miklósig. *Az lovas penig nem segíthette alkalmatlan idő miatt az gyalogságot.*

Így lévén már az dolog, jóllehet az ellenség is eddig tovább nem mert *(és a nagy kimerültség, elfagyás miatt nem is tudott)* indúlni, hanem a ki Árva felé gyütt, (Pálffy és Ebergényi) sánczokban és Zazrivára szállott; a ki Túrócz felől, *(Ocskayék)* ide Liptóba, — általvágattatván az Nagy-Fátrát, Czelder uramot sánczban Kis-Fátránál (tehát Kralován táján) akarta rekeszteni, — az Gombásra és Rosenbergre; a mely ellenség pedig Beszterczérűl Szuchán általverte magát, az Revuczára bészállott, *és most is ott helyben ma-*

radt. Inkább hiszem: Árva-várára nézve Rosenberken conjungálni fogja magát és nyilván Árva alá megyen; vagy ha nem, Rosenbergen s ott lévő kastélyban securitást fog magának keresni. Óberster Czelder uramnak szándékja az: míg innét fölső végről ki nem szorítja ő Kglmit, itt lévő hadakkal, — addig pusztára nem hagyja ezen vármegyéket. Csak volna *gyalog-segítsége*, vagy jó lovas is, — bizony, gyalázattal ki kellene menni az ellenségnek: nem vélem, mindenestől légyen kétezer (Pálffy csupán *maga* volt ennyivel!) gyalázat lesz, ha itt szenvedjük. Babócsay uramnak írt ő Kglme, de még nem gyütt; talám lehetne pro interim *valamely gyalogsággal succurrálni*, bizony, az Úr-Isten megsegítene bennünket, *mert evvel az emberséges, resolutus Óbersterrel készek vagyunk mindnyájan fegyvert fogni.* Ha itt késik az ellenség: lehetne bányavárosokon, vagy Bajnócz táján lármázni, kíre nézve ennek vissza kellenék menni, — mi is hátán mehetnénk ezeken a szorosokon.»*

Így a kuruczok jelentései; s most lássuk ugyanezen nevezetes hadműveletekről annak főintézője: *gr. Pálffy János* tudósítását, mely annál becsesebb, minthogy a bán egyik benső barátjának, *gr. Illyésházy Miklós* udv. cancellárnak egész bizalmas hangon írja, úgy, hogy még Heister ellen táplált élénk gyűlölete is több helyütt élesen kitűnik belőle. E levelet Pálffy «*Datum Nagyfalu seu Velkavesz, die 10. Januarÿ 1709.*» kelettel írá: tehát már bent Árvavára alatt, mely erősségnek megvétele, — mint e tudósításból is kiderül, — csakugyan egyik főczélja volt az erőszakolt téli hadjárattal Heisternek. A cs. tábornagynak a kuruczok jelentéseivel lényegileg összeegyező, — de a dolgokat épen ellenkező oldalról tekintő, tehát a föntebbi adatok ismerete után kétszeres érdekű levele így szól:

«Valamit ezelőtt hat-hét héttel jovallottam, s akkor a jó üdővel könnyebben lehetett volna véghezvinni, — most köllött *nem kevés kárral, az vén ember* (Heister) parancsolatjából effectuálni. Elérkezése után, midőn már az bányavárosok iránt tett jó dispositióimat confundálta volna, egyszer csak azt parancsolja, hogy *gyűjjek Árvában s vegyem meg a várat*, — mezítelen kézzel; talán azt gon-

* *Okolicsányi Mihály* e mindkét levelének s. k. írt eredetije (Datum Kis-Palugyae, 9. Jan. 1709.) gyűjteményemben van.

dolta: csak pisztolylövésre is föladják! Osztán, télen Árvában, kiváltképen most a minémű hidegek vannak, mezőben várat vínya mesterség.

Én ugyan, parancsolatjának eleget akarván tenni, új esztendő nap után, úgymint quinta currentis, Zsolnárúl megindúlván, igyenessen *másnap* Zazriva nevű faluba, — mely az kurucz sánczhoz Árvavármegyében félóráig való föld — érkeztem. Onnénd recognitióra küldvén az sánczhoz, — mellyet praviczai (parniczai) passusnak hínak, másképpen is jól tudja Kglmed, minémű situatió legyen, — *még az kuruczság benne volt;* másfelől pedig annyira be voltak vágva a hegyek: *lehetetlenségnek állították lenni* (kémszemlészei) *az általmenetelt.* Azon sáncz franczia munka volt,[1] s oly helyen vagyon: ha szíves ötven ember lett volna is benne, — bár tízezer emberem lett volna is lovas, lehetetlenség lett volna általmenni,[2] mert csak egy s legföljebb két embernek lehet menni egymás mellett; mindenfelől az rettenetes kősziklák, a mellyeket meghágni lehetetlen. Az sáncz is oly erős, hogy faltörő ágyúknak is ideig gondot adott volna.

De mivel már annyira gyüttem s *oly kimondhatatlan hideget szenvedtem, kinek mássát sohasem próbáltam,* — mert csak *legalább négyszáz embernek vette el a hideg* kezét, lábát, orrát, fülét, *sokan meg is holtak,* parasztokban is, — *még az tisztek is hasonló szerencsétlenségben estek némelyek,*[3] — resolváltam magamat, s

1 Igen valószínű állítás, miután Rákóczi hadmérnöktisztei többnyire franczíák valának.

2 A minthogy nem is úgy vette be Pálffy e sánczot, hanem mint Czelder és Okolicsányi leveleiből már tudjuk és alább maga a bán is bevallja: egy másik hadoszlop a fejszés, hólapátos pórok segítségével meghágván a hegyet, úgy kerűlt a kuruczok hátába; különben hiszen, majd megpróbálhatta volna bán uram, a hős Czelder buzdításaira a borzasztó hideget is álló-helyben éjjelnappal eltűrt hajdúk vitézségét! Hiábavaló dicsekvés tehát az *ötven elszánt ember* fölemlegetése.

3 *Pálffy* e levelében kétszer is hangsúlyozza, hogy vállalatát «*nem kevés kárral*» vihette csak végbe, a mint is csupán a saját és a vele együtt haladó Ebergényi hadoszlopaiból elfagyott katonák számát «*legalább négyszázra*» teszi. Ocskayék fagyosairól pedig Okolicsányi írja, hogy betöltötték a tágas rózsahegyi kastélyt; s végre Tollet osztályát is annyira kifárasztá a stureczi sáncz három óráig tartó ostroma és a hegyek átalhágása, hogy harmadnapig kelle Revuczán pihennie. A *Berényi-naplóban* is olvassuk jan. 22-ike alatt: «Pálffy (Miklós) uramhoz hoztak valami német tiszttűl egy levelet, az kiben írják, *hogy Haister árvai expeditiójában 330 egynihány embert*

Generális Ebergényi László uramat azon hegyeknek, mellyek annyira be voltak vágva, *expediáltam*, feles parasztokat is adván melléje az útak kivágására és hányására.» (Ez volt tehát az a megkerülő csapat, mely Czeldernek és különösen Luzsinszkynak háta mögött bukkanván elő: a védők kényteleníttettek az erős sánczot, nehogy odarekesztessenek, hirtelen pusztán hagyni.) «Magam középen igyenesen az sánczna vettem útamat, harmadrészét (Ocskayékat) Túrócz vármegyén által még praevie dirigálván, hogy Sztankovánnak gyűjjön. Azalatt az bányavárosokrúl is Generál Tollettel volt egy porta expediálva Rosembergnek, — és így közben akarván venni az ellenséget, úgy indúltunk, s úgy adta Isten, *hogy egyszersmind*, *egy nap* (január 7-kén), *mintha zsinórra vettek volna bennünket*, *érkeztünk*, *kiki maga helyére.*» (Ezen tagadhatlanúl igen ügyes hadi intézkedésnek ily kitűnő szabatossággal lett végrehajtása valóban dícséretére válik mindegyik hadoszlop vezérének, köztük a különben aránylag legkönnyebb feladatot kapott Ocskaynak is.)

«De megszagolván az ellenség: még étszakának idején mind az sánczot üresen hagyván s mind az vármegyékbűl kiszaladván, Szepességen tartózkodott meg.» (Ez nyilvános hazugság; mert láttuk, hogy Czelder és Okolicsányi még január 9-kén is Liptó-Szent-Miklósról datálnak, s e hely körűl feküdt az összes megmaradott kurucz haderő.) «Már Istennek hála, Liptó, Árva, Túrócz egészlen mienk; (??) de ennekelőtte kevesebb kár nélkűl is mienk lett volna, ha szót fogadtak volna.

Már most, édes Méltóságos Bátyám-Uram, semmit sem parancsol *a vén ember;* attúl tartok, egyszer megént — szokása szerént — oly ordert ad, a ki lehetetlen lészen: mert ő nem tudja ennek a földnek csínyját; s ha véghez nem viszem, disgustatus lészen. A minémű rettenetes üdő vagyon: *csak masérolják*, — *az egész népet is elrontom;* osztán kevés, bár csak ezer lóval volna több. Maga (Heister) Beszterczén űl, nyugszik, s én szenvedek, — s övé a dücsőség! Bár csak már azt hagyná helyben, a mit cselekszem: de leveleimre csak választ sem ad. Én, Istennek hála, szerencsésen béhoztam

vett meg az hideg, specificálván: hányan holtak meg közűlök, s hánynak lába, orra, füle fagyott el.»

a népet, vármegyéket s nagy földet szabadítottam, — lássa már, mit csinál! Többen nem akarom magamat avatni, ha csak így folytatja dispositióit, megírtam mind az Bellicumnak s mind magának is. Kglmed is repræsentálhatja in debitis locis; sőt lekötelez vele, mivel az országgyűlésének megént folyamotja lészen, ha énnekem mennél hamarébb újabb regálist expediáltat, — csak szabadúlhassak meg tőle![1]

Tegnap kérettem Árva várát: de rövid és gömbölyű válaszom lőn; még egyszer *más móddal* próbálom, ha succedál, — jó; holott nem, üres kézzel meg nem vehetem, de ugyan sokáig nem tarthatják.»

Pedig bizony, e szép lovag-várat a számos sebbel koszorúzott hív és derék *Winkler Vilmos* ezredes-parancsnok elszántsága még ugyan sokáig: *három hónapon át* meg bírá tartani, nem fogván rajta sem fenyegetés, sem szép szó, sem erős ostromzárlat, sem pedig *csábítás* és *aranyozás*, mert a bán által imént említett «*más mód*» alatt — Pálffy jellemét és eszközeit ismervén — egyebet alig érthetünk. Winkler megmutatta, hogy nem mindenki *Ocskay* és *Thúróczy!* . . . .

«Itt köll még — folytatja a bán — két-három napig nyúgodnom, *mind az nagy hideg miatt, s mind az sok bágyadt lóra nézve, úgy az elfagyottakért is;* (azután) beljebb nyomakodom Liptó felé az dispositióknak tételére nézve, miképen t. i. csinálhassak új postírungot?»[2]

A mely napon Pálffy ezen levelét írá, azon napon, ú. m. január 10-kén egyesültek Rózsahegyen, harmadnapi nyúgovás, fűtőzés után Tollet, Viard csapatai Ocskayékkal; s míg a fagyossát, betegessét népöknek Ebermonttal, Thúróczyval bent hagyák helyőrségűl az ottani várkastélyban s városban: a két cs. tábornok és Ocskay megindúlt Liptó-Szent-Miklós felé. Itt Czelder Orbán hiába várta segít-

1 E pontra nézve megjegyzi utóiratban: «De, azon kérem Kgldet kedves Bátyám-Uram: maradjon sub rosa, ne menjen világosságra, hogy én magam kívánjam az regálist; hanem csak quasi proprio motu irattatnék: *mivel bán vagyok, szükséges jelenlétem.*»

2 *Eredeti levél,* a kihalt gr. Illyésházy-családnak Köpcsényen gr. Batthyányi József úrnál levő archivumában.

ségre Babócsayt; mert ennek nem volt semmi gyalogsága, lovassal pedig ott, a jelen nagy havakban mitsem lehetett végbe vinni. Más részről, Andrássy Pál battalionja a visszavonúláskor annyira elállott, szétoszlott, sőt részben labanczczá is lett, hogy csoporton nem sokkal marada több 200-nál belőle; s maga Orbán liptai, árvai hajdúi is egyelőre — kissé fölmelegedni, megpihenni — úgy hazaszéledének, hogy ezredéből jóformán csak a szepesi fiúk maradtak a zászlók alatt, mintegy 400 ember. Az összesen 600 hajdúval tehát, — kivált mivel annak is egy részének keze-lába el vala fagyva, s valamennyi elcsüggedt, kifáradott, kedvevesztett volt a sánczokból való kiszorítatás miatt, — nem lehetett remény valami derekas ellentállást kifejthetni a nyílt fekvésű Liptó-Szent-Miklóson.

Ennélfogva Babócsay segítség helyett azt tanácslá Czeldernek: hogysem e megzavart kevés gyalog hadat is odaveszítsék, jobb lesz kivonúlnia Liptóból és vele egyesülni Szepes szélein; hanem a lovasságból járőrködési szolgálatra hagyjon bent Liptó szélében meglehetős erőt, a kik portyázzanak befelé az ellenségre, mígnem majd a hó és nagy hidegek múltával nagyobb hadosztálylyal megkisérelhetik Liptót visszafoglalni és Árva-várát az ostromzár alól felszabadítani.

Ehhezképest Czelder a jan. 10-kén Rózsahegytől megindúlt ellent nem várta be, hanem ezen a napon szép csöndesen kivonúla Liptóból, hol azonban mégis Vazseczen vígyázóban hagya Luzsinszky és Deák Ferencz karabélyos-huszáraiból tizenegy századot. Többi hadával jan. 12-kén a Káposztafalván szállásoló Babócsayhoz érkezett, ki is aztán saját és Czelder dandárából Szepesnek liptai szélétől ú. m. Lucsivnától Lőcséig terjedő hadvonalat húzott.

Czelder visszavonúlását az élelemhiány és a liptaiaknak a bekövetkezett catastropha után követett kislelkű maguktartása is okozá. Ugyanis a nemesség Pálffy, Ebergényi, Ocskay csábításaitól megnyeretve, Árvában egészen, Liptóban is nagyobb részben labanczczá lőn a császáriak közeledésére; a parasztság pedig a kuruczok háta mögött is többnyire pusztán hagyá falvait, — és így élést sehonnan sem kaphattak.*

* *Babócsay Ferencz* írja 1709. január 12-kén Káposztafalváról Bercsényinek: «... Mivel az üdő és szerencsétlenség így hozta magával: csak így kellett meglenni, noha ugyan szintén annyira nincsen, hogy az egész ellenség bent volna Liptóban és

Babócsay nehány nap múlva, ú. m. jan. 14. és 16-ikáról ismét értesíté fővezérét a Liptóban újabban történtekről; de e leveleinek

Árvában. Árvában Pálffy János Ebergényivel irrumpáltak; *az sáncznak mentek először is,* (ez lehetett a Pálffy levelében említett *porta,) de ott nem penetrálhattak;* hanem az árvai parasztság *más titkos passuson hátok mögé bevitték az ellenséget, úgy, hogy Luzsinszky uram maga is hadakkal együtt alig salválhatá még magát,* mindazonáltal elgyütt, szerencsénkre, *minden kár nélkül,* hanem az kik lobonczokká lettek, hajdúság és nemesség. *Az vármegye (Árva) is hamis volt, mivel* — úgy hallom — *egészlen közlött dolog volt köztök;* csak el is kell hinni: mivel mind ottbenn maradtak egészlen. Liptóban pedig egyszersmind három felől, egy nap valamikor Árvában, beütöttek, úgymint Szuhára, Revuczákra, Nagy-Fátrára és Kis-Fátrára, — *ott is az sánczuuknak nem is az hegyeken: hanem csak az vizen* (a Vág vizén, vagyis inkább jegén, Kralovánnál) *gyüttek rajtok.* Már sok felé nem is tudták, hogy mihez kapjanak és mellyiket oltalmazzák? Retirálták magokat Rozenbergre az infantéria, és onnan az egész benn levő lovas hadakkal Szent-Miklósra, az ellenség pedig Rozenbergre. Szent-Miklósrúl is másnap (nem áll, csak *10-kén!)* kimozdúltak mieink előre, mivel nem tudhatták: sok-é az ellenség, vagyis kevés? Más az is: sok confusiók közt az szívek elveszvén mieinknek, derekast velök próbálni nem lehetett. A mi az ellenség miatt embereinkben kár esett, *az legkevesebb;* de az kimondhatatlan hideg sokat, *sőt egynehány száz emberünket,* mind az gyalogság és lovasok közűl is, és nemcsak közönséges vitézlő rendet: de még tiszteket is vett meg az hideg, kinek lábait, kezeit, orrát, fülét és egész ábrázatát is; azonkívűl is felesen lobonczczá lettek Urbán hajdúi, mivel árvaiak és liptói is; a minthogy ez a mi hadunk jobban is tart a föld-nép, exul és az illyen selmáktúl, mintsem az ellenségtűl. Mind az két vármegye vice-ispánjai is lobonczokká lettek. — *Árvában ugyan* (t. i. a *várba) segítséget úgy munitiót is elégségeset beküldöttük.* Pálffy Ebergényivel actu is kétezered magával subsistál, *Liptóban pedig Viard, Ocskayval és Thuróczyval,* — azok is mintegy másfélezerig lehetnek. A mi hadaink pedig, a mi kevesen maradtak, mind Urbán uram, mind Luzsinszky uram Szepesbe gyüttek, mivel a parasztság Liptóban a potiori az helységeket mind pusztán hadták, és *semmiképen subsistálni hadainknak nem lehetett, úgy is majd negyed napig semmi kenyerök sem volt az hadaknak,* se lovaiknak szénájok, abrakjok. *Az két reguláris regimentből még tizenegy compánia hátra vagyon Liptóban Vaszeczen vígyázóban,* kik is azt vígyázzák: ha az ellenség erre felé fog-é indúlni? A mi pedig az többi hadakat illeti; egészlen itt és Lőcséhez egy mélföldnyire dislocáltam Liptó-vármegyétűl fogvást, hogy jobban subsistálhassanak, és szűntelen kemény portákat bocsátván be Liptóba is, kik is az ellenségre fognak vígyázni, mit akar? ha akar-é tovább nyomúlni, vagy sem? *Urbán és Andrássy hajdúi kik vannak, nem reménlem hogy több legyen öt- vagyis hatszáznál,* mellyeket is Berthótÿ uram parancsolja, hogy Lőcsére és Kézsmárkra szállíttassam. Az lovas hadak is szokások szerint igen megkevesedtek; de mindazonáltal valameddig ki nem fog nyomni az ellenség, én csak itt fogok subsistálnom. Csak *Lubomirszky* (a szepesi XIII. város lengyel hűbér-ura) valamit ne kezdjen; a mint egész hadai éjjelnappal készen is vannak, fegyvereket készítik, puskaport vásárlanak.» (*Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

csak rövid kivonatait bírjuk, Bercsényinek Károlyihoz jan. 17. és 19-kén irott tudósításaiban:

«Most nem régen érkezék frissebb (ú. l. január 14-iki) levele Babócsaynak, cum declaratione: Pálffy és Ebergényi még 12-én Árvában voltak, circiter 2000, *Viard Ocskayval, Thúróczyval Rosenbergen*, circiter 1500. Szent-Miklósig még nem volt az német. — *Révay Mihály*, az átkozott, *labanczczá lett 80 dragonyossával*,[1] *az túróczi és liptai nemességgel.*» Pár nappal ezután azonban Babócsay már Pálffy hadteste derekának Liptó-Szent-Miklóson létéről értesít, s egyszersmind Lubomirszky hg. gyanús viseletéről:

«Babócsay uramnak de dato 16. veszem utólsó tudósítását; ki is nem az németre nézve, — *az kinek akkor corpusa Szent-Miklóson volt és Liptó-Újvárt praesideálta s építeni akarta*, — hanem Lubomirszkyra nézve retirálta vala magát Szepesvára alá Almásra, és Kézsmárkban 200-at, Lőcsében Andrássy regimentét hagyták vala præsidiumúl. Lubomirszky Kézsmárk mellett csendesen felmasérozott Iglyóra,[2] minden hadi készületivel, taraczkjával; *közhíre, hogy ellenséggé lészen*, s Babócsay béküldött hozzája kérdezni: tu, quis es?»[3]

Eperjest ekkor tájban már azt is akarták tudni, hogy *Ocskay* a szepesi városok egyikében Szombatban találkozott ezek hűbérurával, az immár ellenséggé válandó Lubomirszkyval,[4] nyilván Pálffytól megbizatva, a herczeggel kötendő egyezség végett. Találkozott-e

1 A depot-század, Eszterházy Antalnak különben Dunántúl lévő dragonyosezredéből.

2 E hely tudvalevőleg a XIII. elzálogosított szepesi városok egyike vala, tehát Lubomirszky kormányzata alá tartozott.

3 *Thaly:* «Rákóczi Tár,» II. 240—242. l. *Babócsay* 1709. január 18-káról is ír Bercsényinek: Semmi ártalmas híreink nincsenek, «és portám is egy rendbéli referálja, hogy Szent-Miklóson és Rozenbergen légyen az ellenség, és hogy Pálffy Ocskayval valamely felé elment, de nem tanúlhatta ki, hogy merre? Most actu is Liptóban bent vagyon portám, mit fog referálni? azt is Ngodnak azonnal megírni el nem múlatom.» *(Eredeti,* Orsz. Levéltár.)

4 *Szluha Ferencz* írja Eperjesről 1709. jan. 16-áról Bercsényinek újságúl: «Mondják, Berzeviczy János Lublyó (Lubomirszky vára) felé vonta el magát, és hogy több nemesség is arra szivódnék. Beszélik azt is, hogy Lubomirszky hg. lett volna Szombathelyen (Szepes-Szombat) szemben *Ocskayval,* és a maga hadát csuportozza, valamely taraczkot is lehúzatott Lublyó-várából.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

csakugyan Ocskay hg. Lubomirszky Tivadarral? avagy csak jellemző hír volt az egész? Adatok híjján nem tudhatni; de az bizonyos, hogy a szepesi lengyel hűbérúr ekkor még, sokkal inkább rettegte Rákóczi fejedelem hatalmát és a kuruczok földén szétszórva fekvő XIII. városon elkövethető bosszúállását, semhogy idejét látta volna már *nyílt ellenségül* lépni föl ellene. Ezen, kétségkívül már ekkor tervelt szándéka kimutatását tehát a Szepességnek a császáriak által leendő elfoglalása idejére halasztá; a mi azonban nem gátolta abban, hogy az őt fényes ígéretekkel kecsegtető németeknek kéz alatt hasznos szolgálatokat tegyen.

Így pl. ő vala eszköz abban is, — és ha Ocskayval vagy Pálffynak más küldöttével 1709. január havában csakugyan találkozott, kétségkívül ekkor főzték ki, — hogy testvére, a «szondeczki sztaroszta obezni», hg. Lubomirszky György, jó pénzért zsoldba adott a császárnak tavaszszal egynéhány lengyel ezredet,* melyekre Heisternek most annyival nagyobb szüksége volt, minthogy a dán segédcsapatokat királyuk hazarendelé. *És főként a Lubomirszkyakkal való ezen érintkezés indítá a németeket oly kemény télidőben Liptó-vármegye meghódítására.*

Másik jóakaratú szolgálata Lubomirszky Tivadar hgnek a császár iránt abban állott, hogy az idegen ajkú tiszteket és katonaságot Rákóczi ezredeiből elkezdé mindenféle édesgetésekkel a saját zászlói alá vonni. Ekként, midőn január közepén a Czelder-ezred Igló alatt elvonúlt: a hg. három tisztet, név szerint Schulcz György századost, Stenzel Szaniszló zászlótartót, Ganzer Martín élésmestert és több közvitézt magához Iglóra becsala s tulajdon zsoldosai közé esküdtetett; midőn pedig ezen, a jó szomszédság és semlegesség szabályaival semmiképen össze nem egyeztethető eljárás iránt a kurucz ezredes kérdést tőn nála: a hg. csak hímezett-hámozott, s városát sűrű őrjáratokkal környezteté; sőt azután annyira vetemedék, hogy magát Czelder Orbánt is egyenesen árúlásra szólította föl, bizonyos követe által izenvén neki, hogy, ha egész ezredével a császár hívségére állana: ő, Lubomirszky «oly grátiát fog ő Fölségénél számára szerezni, hogy sokkal nagyobb böcsűlete lesz, semmint mostanában.»

* *Kolinovics* ezek létszámát 4000 emberre teszi.

De valamint Pálffy Winklerben: úgy Lubomirszky Czelderben — nem foghattak *második Ocskayt*, noha a csábító hg. az ígéretekhez ijesztésül még azt is odatette: «mivelhogy — úgy mond — *már az magyar hadakozásnak mostan úgy is utólsó vége van.*»

A hű Czelder megbotránkozva utasítá vissza a galád ajánlatot, s tüstént jelentést tőn arról Bercsényinek; Lubomirszkynak pedig felelé: Köszöni ő hgsége grátiáját, — de nincs reá szüksége. Mert «ámbár az ellenség országunkba ennyire elhatott volna is, — azzal még az egész országot meg nem hódította! Isten ő szent Fölsége maholnap mi fegyverünket is megvígasztalja. Más az, hogy mivel ő herczegsége országunkban nem úr, hanem XIII. városoknak mintegy csak præfectusa, vagyis directora: azért ő hgsége grátiájához nem lehet semmi bizodalmam; az én kegyelmes fejedelmem ő Fölségéhez is alázatos hívségemet és hazafiúi kötelességemet utólsó csöpp vérem-mel pöcsétlenem és megbizonyítanom akarom. Azért tovább ne infestáltassam!» *

Orbán ezredes tehát kerek választ ada a kísértőnek, melyből átláthatták a császáriak, és átláthatja az utókor, hogy ha találkoztak is a kuruczok soraiban helylyel-közel *Ocskayak*, *Thúróczyak*, *Pongrácz Gáspárok:* ám találkoztak *Bottyánok*, *Eszterházy Antalok*, *Ebeczkyek*, *Berthóty Istvánok*, *Winklerek* és *Czelder Orbánok* is, és pedig, — hála a magyar lángoló hazaszeretetnek s romlatlan közerkölcsiségnek, — sokkal felesebb számban amazoknál!

* *Czelder Orbánnak* ezen, szülővárosából Wagendrüsselből (Szepes) «— Januarÿ (a *nap*-szám kimaradt) 1709.» Bercsényihez irott eredeti levele az *Országvs Levéltárban* van. Hogy január közepe táján kelt, mutatja a körülmény, hogy miután Bercsényi Unghvárott (hová pár nap múlva érkezhetett csak el) megkapta s még Rákóczinak ira felőle, a ki is *január 26-kán* válaszol Munkácsról ez ügyben főtábornokának: «Lubomirszky, barátságára nézve, est filius fortunæ . . . de ellenség nem lesz: mert jól tudja, hogy ő nem oly nagy úr, hogy hadakozást indíthasson . . . *Urbán Czeldernek tett izenete, igenis, ebség;* de evvel, — elhiszem — hízelkedni kíván csak az németnek. Jónak ítélném mindazonáltal lenni, ha az desertorok *és az illyenek megszűnése iránt* maga írna Kglmed néki; fogok én is iratni az Asszonynyal.» (Sieniawska Erzsébet hgné, Lubomirszky nővére, Rákóczi barátnője.) Archiv. Rákócz. II. 438. l.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Csatározás a bányavárosoktól délre és Zólyom, Besztercze körül; Beszterczebányát a kuruczok körülzárolják; Heister Viardot Liptóból segélyül visszahívja s a dívényi szoroson átűzi Csajághyt. Ocskay a liptai és árvai nemességet Beszterczére kíséri Heisterhez; a császáriak keményen sarczolják az elfoglalt vármegyéket; Pálffy Árva-várát szorongatja. Szepesben a kurucz szaporodik; csatározások Liptóban; kísérletek Árva-vára fölmentésére; a császáriak megszállják a batizfalvi kastélyt, de megint kiszoríttatnak. — Heister Ocskayt Bécsbe rendeli; fogadtatása az udvarnál, nagy ígéretei: tetemes pénzt kap hadak fogadására; a bécsi nép kíváncsian bámulja «*Rákóczi villámá*»-t. Ocskay visszatér és újonczozni, toborzani kezd. — Károlyi és Bottyán Nyitráig, Tapolcsányig csapdoznak s Újvárt élelmezik. Árva-vára végre április hóban capitulál; herczeg Lubomirszky György, a szondeczki, 4000 emberrel a császár szolgálatába szegődik. E tény jelentősége.

Láttuk föntebb, hogy Bercsényi, a mint megtudá Pálffyéknak Liptóba való betörését s viszont azt, hogy Heister és Koháry jan. 6-kán még Beszterczebányán voltak: mindjárt megjegyzé rá: «Elhiszem, *azok is keresnek diversiót*, vagy Rima-Szombat, vagy Rozsnyó felé.»* Föltevésében nem is csalódék, csupán a diversió irányában. Heister ugyanis nemcsak a Tollet s Viard alatt a Sturecznek küldött hadosztálylyal: hanem avval is kívánta segíteni Pálffynak árvaliptai működését, hogy maga addig másfelé teendő kicsapásával elvonja a kuruczok figyelmét. E czélra azonban nem mint Bercsényi hivé a keleti, hanem a *déli* irányt választá, és pedig hihetően azon okból, mivelhogy a termékenyebb honti tájakról eleséget inkább szállíthatott a bányavárosokon éhező németjeinek, mint Gömör nyugati részének sziklás, erdős, vad vidékeiről, melyek még hozzá, csak egyetlen igen szűk s jól bevágott és védett szoroson: a breznóbányapolonkain át közelíthetők meg. (A tiszolczi hegyi út akkor még hadakkal épen járhatlan vala.)

Heister ennélfogva január 10-ike táján a beszterczei, zólyomi és selmeczi lovas-németet Dobronyivánál összegyülekeztetvén, — kicsapatott a magyarok *szenográdi őrállomására*, (Postierung). Itt, tudjuk, Vajda András vígyázott, a Bottyán-féle huszárezred néhány szá-

* *Rákóczi Tár*, II. 239.

zadával. Miután pedig a vezénylő-tábornok bölcs számításából iderendelt borsodi hajdúság még az útban fölzendült és hazaszéledt volt: Vajda csupán magára álla; és így a túlerőnek sokáig ellent nem állhatván, puskázva, ellenkezve, hátrább nyomták őt, előbb Szuhányra, majd Palojtára s Kékkőre. De az ezredes mindjárt eleintén gyorsfutárt külde Szécsénybe segítségért, és Bottyán a maga mellett az őrállomások segélyére mindig készen tartott lovasságot (Zsámboky, Balogh, Somogyi ezredeiből) sietve indítá. Ezek Vajdával még oly jókor egyesülhettek, hogy megfordúlván, a Szuhány és Szenográd helységeket kirablott s a requirált élelmi szert szekerekre rakott németeket útközben utolérték. Rögtön oly hévvel rájok támadának hogy hirtelen 50—60 németet lecsapdozva, összes, éléssel terhelt szekereiket elnyerék és szerencsésen el is hozák. Azután Vajda megint beszálla Szenográdba.*

Heisternek e kicsapatása tehát épen nem mondható sikerűltnek. Sőt Bottyán, hogy a kölcsönt mielőbb visszaadja és egyszersmind a szorongatott liptai kuruczokon is segítsen, legalább egy rész ellenségnek róluk való elvonása által, mihelyt az árvai és liptai beütésekről positiv hírt kapott, tüstént meghagyá a Dívénynél őrködő Csajághy Jánosnak: bontassa ki valamennyire a fűrészi szorost, és gyaloggallovassal beütvén Zólyom vármegyébe, Zólyom-vára, de kivált a Heisternek és táborkarának szállásúl szolgáló Beszterczebánya alá sűrűen portyáztasson, élelmöket szorítsa el, s lármákat, riadásokat tegyen; mely czélra a különben is mellette Vámosfalván lévő Bezerédy-

* *Bottyán tbk* tudósítja Szécsényből 1709. jan. 13-káról Bercsényit: «Előbbi levelemben írtam vala selmeczi, zólyomi és beszterczei megegyezett németnek szenográdi postírungra csapásárúl, — az minthogy azon Szenográdot és Szuhánt felprédálván: meghallotta mellettem lévő hadaknak menetelét, visszatért; kire is útban a mieink ráütvén, benne lecsaptak 55-ig valót, éléssel terhelt szekereit elnyervén, szerencsésen el is hozták.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.) *Rákóczi* pedig Munkácsról, jan. 17-kén így ír Károlyinak: «Tegnap vettem vala Bottyán levelit, hogy az Beszterczén maradott lovas német a szenográdi postírungot kinyomta vala; melynek visszaverettetését minden prófontszekerei elnyerésével és ötven ember kárával e levelében adta tudtomra. A rosenbergi német is, az tegnap vett levelek szerint még fűtőzött a kastélyban, s csak elhiszem, ő is alkalmasint prüszkölt a hidegtűl!» *(Archiv. Rákócz.* II. 435. l.) Bottyánnak viszont jan. 25-kén megköszöni «Szenográdnál az ellenség ellen való serény vigyázását s tött activitását.» (Nemz. Múzeum.)

féle ezreden kívül, még Orosz Pál, Szalay Pál és Mikházy György huszáraiból is több századot vezényelt hozzája, úgy, hogy a dandárnok — már január 13-kán — háromszáz gyalog mellett vagy 900 válogatott lovassal törhetett be Zólyom vármegyébe.

Csajághy ezen aránylag csekély haderővel, melyet a császáriak bizonyára sokkal számosabbnak hisznek vala, elég zavart és félelmet, szorongást okozott a bányavárosokon. Mert a Gyetvára helyezett gyalogsággal a különben is őrizett fűrészi szoros kijáratát háta mögött biztosíttatván, nemkülönben Végles és Zólyom várak elé a lovasság némi részéből zárlatot vetvén: a többi lovas haddal maga a dandárnok egyenesen Heister, Steinville, Löffelholtz és Koháry cs. tábornokok főhadiszállása Beszterczebánya alá nyomúlt. E várost sűrű őrségekkel fogatta körül, s négy napig valódi zárlatban tartá. A német ezalatt kétszer ütött ki reá: mind a kétszer szerencsésen visszaveré, levagdalván s foglyúl ejtvén belőlök.[1]

Ezen foglyoktúl azt hallá Csajághy, hogy Tollettel csak ötszáz német ment volna Beszterczéről Liptóba, és hogy ott Pálffyval is csak 2000 volna, «kivel *Ocskay* és *Pongrácz* (Gáspár) is ott vannak». (A két régi ivó pajtás tehát ismét összekerült!) A cs. tábornokokat mind Beszterczén vallották beszorúlva lenni a foglyok; de ezeknél fontosabb volt azon vallomásuk, *hogy a kuruczokra ki akarnak ütni*,[2] csakhogy még ki nem tanúlták erejök nagyságát.

1 «Én az Liptóban ment ellenségnek revocatiójára szándékozván — írja *Csajághy* jan. 21-kén Losonczrúl Bottyánnak vagy Károlyinak, — tegnap egy hete Zólyom vármegyébe általmentem . . . *Víglest, Zólyomot bloquadálván, Beszterczén Heistert, Steinvillet is úgy megszorítottuk, hogy sem élést nékik nem vihettek körül lévő strázsáim miatt, sem penig kétszernél többször kijőni nem mertek,* — akkor is mindenkor levagdaltunk s fogtunk bennök,» stb. (L. *Thaly:* «Bottyán élete,» 326. l.)

2 *Csajághy* levele Gyetváról, jan. 17-kén, Gyürky Pál tbkhoz Csetnekre, hol a már elmondott liptai részletek előadása után írja: «. . . Mihelyt én megértettem az ellenségnek Liptóba, Árvába mentét: mindgyárt az mellettem lévő hadakkal általjöttem az bányavárosok infestatiójára, és most is itt vagyok Zólyom vármegyében, elfogván élését azúlta mind az víglesi, zólyomi, mind az beszterczei ellenségnek erről az részről; azúlta ki sem jött az ellenség: *de készül, a mint értem, ki is kell jönni, csakhogy még ki nem tanúlt bennünket.* Ha volna mivel operálódnom, megcselekedném; de *kőfalnak menni s kőfal közt nagyobb erővel bíró ellenségnek, ki mezőben is sokkal meghalladna, — nehéz dolog!* Vagyon ugyan réműléssel az ellenség, az mint magok referálják (a rabok). Tegnapelőtt akart elmenni Heister Körmöcz felé Besz-

Azt a német rabok vagy nem tudták, vagy bölcsen elhallgatták Csajághy előtt, hogy Heister nyakra-főre küldözi a futárokat Liptóba Viard után: jöjjön vissza rögtön mennél felesebb lovassal, és mentse föl őt az ostromzár alól! Ugyanezt üzené a báthi kurucz őrállomás megtámadására Selmecz felé kiküldött más lovas-osztályának is, — és e két rendbeli segítség érkezését várja vala szorongva és bosszankodva Beszterczén, hol igen kevés lovas ereje maradt bent.

És így Bottyán elérte czélját, a mennyiben Csajághynak zólyomi beütése s Besztercze alatti vakmerő paczkázása által Liptóból az ellenség jó részét csakugyan sikerült elvonnia. Viard ugyanis, Heisternek sürgető parancsait vévén, a lovasságból csak a Wolffskehl-vasasezredet és Ocskayt hagyá Liptóban, maga a többivel lóhalálában sietett a szorongatott tábornokok segedelmére. Csakhogy, míg az üzenet hozzája s ő a hadakkal Liptó-Újvártól, Szent-Miklóstól, Rózsahegyen és a Stureczen át Beszterczére elérkezhetett, — jó négy nap telt bele. Január 17-ike éjjelén vonúla be csendben a városba, hová ugyanakkor vagy valamivel előbb érkezének meg a Báth felé jártak is. Heister mind e csapatokból dandárt alakítván, maga Steinvillel és Viarddal január 18-kán virradtakor 1400 lovassal, öt század gyaloggal és két ágyúval kiütött Beszterczebányáról.*

Csajághy, a ki, mint láttuk, a 17-kén ejtett foglyoktúl hírt kapott a németek kicsapási szándéklatáról, maga ezen napon hátrábbszálla Besztercze alól, s hajdúihoz Gyetvára rándula; azonban minden elővigyázati intézkedést megtőn. Még az estve «hat rendbéli patrolírozókat és két portát küldött két felől Beszterczének, az patro-

terczérűl: de megtartózkodott, mert mindennap két felűl az városig portáztatok. Bécsbe fog menni, az mint értem.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

* «Csütörtökön estvére *Liptóból revocáltatván Heister az cavallériát,* — csak az Wolffskehl regimentjének némely részét hagyta oda, — pénteken reggel Beszterczérűl kijött erre 1400 lovassal, és öt compánia gyaloggal s két taraczkkal.» *(Csajághy* jan. 21-iki levele, az id. helyen.) A Báth felé járt németek visszaérkeztéről pedig lásd *Szent-Pétery Imre* tudósítását, u. o. 329. l. Végre *Bottyánnak* még az nap, ú. m. jan. 18-kán éjfélkor jelenti Gács-várából *Csajághy:* «Az elfogott németek azt mondják: *tegnap tértek meg ők sietve Liptóbúl, s ma hajnalban indúltak Beszterczérűl;* Heister, Steinvill, Viard itt vannak; az lovassa ezernél nem sokkal több, az gyalogja egy battalion, két taraczkkal. Liptóban Wolffskehl regimentibűl maradott.» (*Eredeti,* gyűjteményemben.)

lírozók az Garamig járván mindenkor». Az Orosz Pál, Szalay és Mikházy ezereiből való lovasságot pedig ezek mögé s maga elé Ocsovára szállitá, végre a Bezerédy-Horváth-ezredet magával vitte az utóhadhoz Gyetvára.

Heister előhadát Viard vezette. Ez 18-kán reggel beléakad Csajághy egyik — Szalay-féle — portájába Garamszegen; összecsapnak, Mező nevű kurucz főhadnagy elhull, alhadnagya fogságba esik, Zolnáig űzik őket sebesen. Itt szembejő a más rendbéli porta, — mire az űzöttek is megfordúlnak, s az újon érkezőkhez sorakozva, neki a németnek. Viardot megfordítják, megfutamtatják, «derék tisztet s más rajtárokat (Reiter) megölnek». A puskázásra az Ocsován lévők is lóra kapdozának, reáfelesednek az ellenségre, és Viardot Ribárig, egészen a Heistertől vezetett dandárra űzik,[1] tüzökben elmúlasztván megvizsgálni: mennyi ellenséggel van dolguk? A mi mindenesetre hiba volt.[2]

A kész csatarendben nyomúló Heister most Steinvillel fölfogja a keményen megűzött Viard hadsorait, és zárt oszlopokban maga, összes lovasságával reárohan az űzésben megbomlott harczrendű s jóval kisebb létszámú ellenfélre. Ezek természetesen megfordúlnak, és könnyű huszárság lévén, kár nélkül ugyan: de úgyszólván a hátukon viszik Heister vasasait Gyetvára. Innét be a fűrészi szoros torkolatába rohannak, s tovább. Csajághynak csak annyi ideje volt, hogy 300 hajdúját két felől az erdőkbe beállítsa; maga, Horváth István lovasaival hátramarada, — de a megnyitott torlaszok elrekesztésére már nem érkezhetett; különben, hogyha ezt végbeviheti vala: bízott, hogy 300 hajdújával megvédi a szorost, sőt a német «ott romlott volna meg».[3]

1 *Bottyán* élete, 329. l.

2 *Rákóczi* válasza jan. 29-kéről Bercsényinek, 26-iki levelére: «Hála Istennek, hogy rosszabbúl nem jártak balgatag s maguk kárukon ennyi hadakozás után is nem tanuló tiszteink; mivel különben előljáró által megvizsgálták volna az jövő ellenség számát, s nem mindgyárt futottak volna az gyenge, troupig űzött előljáróra, s gondoskodtak volna az szorosrúl is. De mi haszna? mivel két extremitás van bennök: vagy vakmerő, vagy felettébb okos.» (*Archiv. Rákócz.* II. 439. l.)

3 «Ha én az katonaság (lovasság) miatt — irja *Csajághy* jan. 18-iki levelében Bottyánhoz — az passusra vehettem volna magamat az gyalogsággal: *el nem űzhetett volna* (az ellenség), *sőt ott romlott volna meg.*»

Így, miután hajdúit beállítá, maga a Bezerédy-huszárokkal az ismét elől járó Viardot oly hévvel csapta meg: kevés híjja, hogy el nem fogá e tábornokot, a ki mellől jól hullottanak el.[1] De Heister megint segélyére érkezvén Viardnak, Csajághy is megfordúla, s huszárai a többi után rohanának, be a szoroson. A dandárnok, gyalogságánál az erdőszélben megáll, s midőn Viard odaérkezik, — két oldalról keményen reája tüzeltet. Azonban a vitéz tábornok és hada kiállja a lövést, s erősen nekihajt Csajághynak és a körűlte lévőknek. A katonaság szétugrik mellőle, s Csajághynak már a lova csótárját, sőt magát is rángatni kezdik a németek, elevenen akarván őt elfogni; Viard már «pardon!»-t kiabált. Ekkor a rettenthetlen kurucz vezér elszántan rántja ki pisztolyát, mellbe lő egy németet, — s azzal beugrik az erdőbe. Tíz-húsz lövés dördűl utána, egyik sem találja, és ő hajdúival szerencsésen a szoros túlsó nyílásánál fekvő Gácsvárába menekűl.[2]

A magyarok mind e csatározásokban 20—30 embernél s vagy 40 lónál nem vesztettek többet;[3] ellenben a császáriak vesztesége számosabb vala, kivált egynéhány elhullott jó tisztet sajnáltak.

Heister csak Vámosfalváig, Dívényig mert nyomúlni s e két helységet szokása szerint — a templomokat is — kiraboltatván, harmadnapi pihenés után visszament Beszterczére. Csajághy pedig jan. 21-kén már ismét elfoglalá szokott helyét, a dívényi kastélyt, s a szorost újra jól bevágatta.[4]

1 *Csajághynak* jan. 18-kán Bottyánhoz, és 21-kén ugyanahhoz vagy Károlyihoz intézett leve. (Amannak eredetije *gyűjteményemben,* emezé a *gr. Károlyi-levéltárban.)*

2 *Csajághynak* jan. 18. és 21-iki, imént idézett levelei.

3 «Nekem nem veszett talám csak egy hajdúm is, — a sűrű erdőkön salválták magokat, — katonaságbúl (lovasságból) mintegy 20, de lovok maradott oda 30—40-ig való.» Ismét: A katonaságbúl «nem hiszem, 30-ig való veszett volna.» *(Csajághy,* most említett két levelében.)

4 *Csajághy, 1709. jan. 22-kén Dívényről* Bercsényinek: «Én ismét ide Dívényben visszaszállottam tegnap. — Heisternek egyéb nyeresége nem volt, hanem az egynehány lovak, és talám 800 frtokat vont az itt körűl való falukon, egynehány szekér abrakkal együtt, felprédáltatván az dívényi és vámosfalvi templomokat is. *Embert többet vesztett mint mink, kivált officiereket jókat,* kiket magok is sajnállottak. Az mint értem, három szánkón sebesseket és két szánkón holttesteket vitetett el innend Beszterczére. Heister már talám tegnap elment Bécsbe.» *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)*

Csajághy jan. 22-iki levelében említett értesülése Heister Bécs felé indulásáról a valónak megfelelt. A cs. fővezér ugyanis megelégelvén nehány heti tartózkodását a bányavárosokon, a parancsnokságot Zólyomban Steinvillere bízva, Kohárylyal csakugyan útra kelt. Január 28-kán érkezett Pozsonyba, honnét másnap póstán Bécsbe mene.[1] Az a hír járt róla, hogy ő sem ellenzené a fegyverszünetet, «hogyha másért nem is, de az bányavárosokon lévő németekre nézve, — mert nem volnának a nélkül sem békével, se nem élhetnének.»[2] Azonban a fegyverszünetből nem lett semmi, mivel az alkudozó felek, a császáriaknak kivált a Dunántúl követelt túlságos terűletátengedési föltételei miatt, meg nem egyezhettek.

Ezek után ideje, hogy visszapillantsunk Liptó felé. Itt Viardnak Beszterczebányához Heister segélyére való elsietése után egyelőre nem sok német maradt Tollettel, a kik is a rózsahegyi kastélyba, Lipcse és Szent-Miklós mezővárosokba s Liptó-Újvár (Hradek) várába helyezkedtek be, hogy a Szepes felől folyvást becsapdozó kurucz porták elűl biztosságban legyenek. Liptó-Újvárnál beljebb nem is terjedének Szepes felé, s újabb segély érkezéséig védőleg tartották magokat. Idejárúlt, hogy Heister rendeletére Ocskay az egész liptai és árvai nemességet alispánjaikkal együtt összeszedvén, mindenestől Beszterczebányára kísérte,[3] hogy ott valami gyűlést tartsanak,[4]

1 A *Berényi-napló* Pozsonyban, jan. 28-káról: «Haister maga gyüve meg, Koháry urammal.» *Jan. 29-éről:* «Haister elmene Bécs felé póstán; az vármegyéket oly szépen alleviálta, hogy megént több portiót vetett mindenikére.»

2 U. o.

3 «Most recenter 500 emberből álló portám érkezvén Liptóból, referálják, hogy az ellenség még Liptó-Újvárban, Szent-Miklóson és Lipcsén benn legyen, Ocskay pediglen árvai és liptói nemességet öszveszedvén, magával Beszterczebányára elvitte.» *Babócsay Ferencz,* Almásról 20. jan. 1709. Bercsényinek. *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.) Ugyan *Babócsay* másnap, jan. 21-kén Lőcséről ismét tudósítja Bercsényit: «Liptó-Újvárban, Szent-Miklósban, Lipcsén *és Rosenbergen* az ellenség benn vagyon; de nem igen felesen lehetnek: mivel portásimat meglátván, azonnal egynehány lovas, ki is kinn volt, mindgyárt az várakban beszaladtanak. Pálffy Árvában viszont bement, Ocskay pediglen árvai és liptói nemességet elvitte magával Beszterczére.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.) *Bercsényi* alkalmasint e tudósítások után írá Unghvárról jan. 23. Károlyinak: «Liptóban és Árvában még helyben vagyon a német, Rosenbergnél és Szent-Miklósnál tovább nem is volt. Írják azt is: *Pálffy Ocskayval visszatért Zsolna felé.*» Ez vak hír vala. *(Rákóczi Tár,* II. 243. lap.)

4 *Berthótÿ Ferencz* írja Eperjesről jan. 23. Bercsényinek: «Ocskay mind árvai,

talán együtt a Zólyom-megyeiekkel, valószinűleg a reájok is immár kivetett hadi adó repartitiója, további hűségükről reversálisok kiállítása, labancz zsoldosok fogadásának megajánltatása stb. végett. Mely dolgokra jobban rá voltak kényszeríthetők idegen helyen, s épen a hatalmaskodó cs. maréchal és tábornokai főhadiszállásán, — honnan míg a tőlök kívántakat nem teljesítették, haza nem bocsáttattak.*

Minthogy pedig az újon meghódított két vármegye tisztikarának és nemességének Beszterczére kísértetése január 20-ika *előtt* történt: következőleg a zordon Heister még maga végezett velök, dívényi kicsapásából visszatértében. Jellemzi e cs. főparancsnok mérhetetlen gőgjét, hogy a megzsarolandó törvényhatóságok tisztjeit és előkelőit a saját hadi-szállására hurczoltatja — mintegy foglyokképen — gyűlésre, hogy így megalázza s kénye-kedve szerint bánhasson el velök. És ily hazafias föladatok teljesítésére kelle eszközül szolgálnia az egykor oly szilaj kurucz vezér Ocskaynak. Méltán; miért adta el lelkét, hitét, urát, véreit, hazáját, nemzetét! . . .

Sajátságos és a közerkölcsi tudatra nézve jellemző, hogy — mint más helyütt is reámutatunk, — az áruló Ocskayt üldöző nemezis fenyegető bosszújáról már ekkor is sűrűen olvasunk híreket egykorú tudósításokban. Így pl. Heister iménti expeditiója alkalmából is már erőszakos halála hírét találjuk, és pedig igen tekintélyes embernek, az ő 1703-ban volt alezredesének, most vezénylő ezredesnek: a vitéz *Berthóty Zsigmond*-nak 1709. január 19-kén Gömörből br. Károlyi Sándor tábornokhoz intézett levelében, ú. m.

«Kétezerig való német *(Selmeczbányáról)* Szenográdig kigyött

mind liptai labanczczá lött nemességet, azon két vármegye vice-ispányival Beszterczére kísérte, és ott valamely gyűlést tartanak.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

* *Okolicsányi György* árvai alispán Zaszkalról 1709. márcz. 10-kén Ebergényi tbkhoz Zsolnára irott levelében panaszkodik, hogy nagy a teher a vármegyén: mert Heister 39-el megszaporitván portáik számát, 1365 portiót és sok egyéb terhet vetett reájok, úgy, hogy a nép a lengyel széleken már is pusztán kezdi hagyni falvait, nem lévén képes a reávetett nagy adót megadni. *Révay Zsigmond* pedig Justh Ferencz túróczi alispánt arról értesiti, hogy közbenjárására Heister a Túróczra kivetett lovasokat elengedvén, csak 80 gyalog kiállítását, tartását, fizetését stb. követeli; Árvamegye 100 gyalogot, Liptó is 100-at és 50 lovast, Trencsény pedig 100 gyalogot, 100 lovast köteleztetik zsoldban tartani. (*Eredeti levelek,* a gr. Csáky-család szepesmindszenti levéltárában.)

volt, 300 szekere lévén, megrakván, visszament a bányavárosokra.[1] *Ocskay megholt*, mivel maga hadnagya, — ki is azelőtt kurucz volt, — felséges urunkot mocskolván Ocskay, az hadnagy mondta volna, *hogy jó ura volt Rákóczi Ferencz!* . . . Ezért Ocskay (talán szokása szerint *részegen)* az hadnagyhoz lőtt, de nem igen sértette meg az testét. *Az hadnagy is megragadván karabélyát, két golyóbissal úgy meglőtte, egy óráig sem élt utána*, — ezt referálja egy zászlótartó, az ki most kiszökött, hogy *jelen volt akkor;* az hadnagy is kiszökött, de nem tudja, melyik *(nógrádi* vagy *gömöri)* passuson gyött ki?»[2]

A hitiszegett Ocskaynak Rákóczi-gyalázása s az ezért őt megintő hadnagyára lövöldözése egészen az ő elvetemedett, garázda természetére vall; mire, hogy a megsebesített hadnagy is visszalőtt, — csak természetes. E jeleneteket az elbeszélő zászlótartó láthatta, de már abban tévedett, hogy Ocskay a lövés miatt meghalt volna, sőt megsebesüléséről sem tudunk; a hadnagy tehát rosszúl czélzott és nem talált, s hogy kézbe ne akadjon, csak elszökött utána, épen mint a jelen volt zászlótartó. Mert az ennyire positiv alakban, ezredestől tábornoknak jelentett hírt puszta mesének nem tarthatjuk.

Pálffy ezen zólyommegyei események története alatt Ebergényivel Árva-várát zaklatta, hol Zsolnáról, hol Rózsahegyről, hol közvetlenül a vár alól, melyet különben a Lancken vezérőrnagy parancsnoksága alatti zárlattal folyvást körűlfogva tartatott. Azonban a Winkler által föllelkesített őrség vitézi ellentállást fejtett ki, sőt állhatatos védelemre s a Confœderatió iránti törhetetlen hűségre újból összeesküvék, mint múlt évben az érsek-újváriak. Rákóczira az erről vett hír örvendetesen hatott, s ezért írá jan. 26-kán Bercsényihez: «Árva-várát csak bíztatni kell; hiszem Istenemet, két hólnap alatt (a meddig t. i. a várat megtarthatni Winkler ígéretet tőn) lesz is mód segítségében; penighogy oly resolutióval vannak, az mint eskövésekből kitetszik!»[3] Mivel továbbá az újabban jött jelentésekből értesült, hogy Liptóban a német Viard elmenetele óta kevés, egyúttal arra

1 L. föntebb, 89. l.
2 Eredeti levél a gr. Károlyi-család levéltárában.
3 Archiv. Rákócz. II. 438. l.

bíztatja Bercsényit: «bezzeg jó volna, ha felverhetné Babócsay a Szent-Miklóson maradt németet!»[1]

A fejedelem ezen, Liptó visszafoglalására irányzott támadást annál jogosabban czélozhatta: mivelhogy az ő hadai az árva-liptai kivonúlás óta a szomszéd Szepesben tetemesen megszaporodának, és pedig nemcsak új csapatoknak — mint br. Perényi Miklós egy battalionja, Pongrácz János lovasai s hajdúi stb. odaküldése, — hanem az által is, hogy a Liptóban a visszahúzódáskor hazaszéledt s megoszlott hajdúság ismét szép számmal összegyűlt zászlói alá. Így, *Babócsay* már jan. 22. és 24-kén Lőcséről kelt leveleiben jelentheté Bercsényinek, hogy Czelder Orbánt a maga «plus minus 700 hajdújával,»[2] továbbá Elek Zsigmondot egykori Ocskay-ezredbeli 360 huszárjával, nemkülönben Semsey Miklóst Berthóty Ferencznek 140 főnyi két lovas-századával, — tehát összesen 700 gyalog és 500 lovassal helyezé be Kézsmárk városába; Lőcsére pedig Perényi Miklós hajdúit 500, Andrássy Pálét 450,[3] Pongrácz Jánosét 200 gyalog, 160 lovas, és Deák Ferencz karabélyosait, kik ekkor már 600 főt számláltak. S még ezeken fölűl künn tanyáztak Káposztafalva és Styavnik táján Luzsinszky ezere 500, Gyürky Pál dragonyosai 450, Forgáché (Hangossy Imre ezredes alatt) szintén 450, Réthey Jánosé (Márkusfalván) vagy 500, — és így mindössze 5010 ember,[4] tehát nemcsak a Szepesség biztosítására, hanem a liptai német háborgatására, sőt fenyegetésére is elégséges erő. E hadaknak a körűlményekhez képest leg-

1 U. o.

2 Látszik e számadatból, hogy Czelder valódi vesztesége az Árvában és Liptóban végkép odamaradottak-, elpártoltak- és megfagyottakban mindössze sem ment legföljebb 100 emberre. (Mindkét levél eredetije *gyűjteményemben.)* Sőt Czelder ezredének Kézsmárkon febr. 6-kán kelt létszámkimutatása már 856 főnyi tettleges állományt sorol föl, melynél népesebb az árva-liptai eset előtt sem volt ezen ezred. *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.) Tán némi újonczokkal is szaporodának.

3 E szám viszont az Andrássy-féle hajdú-ezernek is aránylag nem nagy veszteségéről tesz tanúságot. A veszteséget az első napokban rendesen túlozni szokták. Az elpártoltaknak vélt hajdúk ugyanis idővel megtértek.

4 *Babócsaynak* idézett, jan. 22. és 24-iki levelei. Az előbbiben említi: «Luzsinszky uram igen gyönge és beteges állapottal lévén, — *valami kis nyúgodalomra*» szükség mennie, jól esnék tehát vice-collonellus Paur uramnak az ezerhez küldése. Ez meg is lőn, — hanem szegény Luzsinszky Lőcsén nemsokára *örök nyúgodalomra* költözött.

helyesebbnek ítélt föntebbi mód szerinti elhelyezését elrendelni jan. 22-kén gr. Csáky Mihály tábornok is berándúlt kluknói kastélyából Lőcsére, mint a kire Bercsényi e különben Babócsay és Czelder dandárnokok alatt álló csapatok fővezényletét bízá.[1]

A kuruczoknak ezen erős csoportozása s következőképen Liptónak is veszélyben forgásáról Pálffy — alkalmasint Lubomirszky Tivadartól — hírt vévén, a várat zárlat alatt hagyva, Árvából 2000 emberrel Tollet segélyére Liptó-Szent-Miklóshoz sietett, sőt Viardot is vagy 500 lovassal újra a Liptóságra rendelé. Ekként a császáriak is tetemes haderőt vontak össze Liptóba, s az előörsöket a bán január 23-kán L.-Újvártól Pribilináig és Hibbéig előretolá.[2]

A németeknek ez előbbnyomúlása hírét Babócsay Liptóban járt kémszemlész-csapata még azon nap megvivé Lőcsére;[3] mit hallván Pongrácz János: rögtön portára kéredzék Csákytól, hogy elmegy ő tüzetes hírt hozni az ellenség mozdúlatairól és létszámáról, Liptóba. A tábornok beléegyezett, csapatokat rendelt melléje. Árvába viszont, «mivel a föld népe ellenségeskedése miatt mostan portákkal nem progrediálhatni,» — kémeket küldött vala Csáky,[4] hogy «kitanúlván: miben légyen ott is az ellenség állapotja? ha csak a præsidium (az árvai várőrség) megvígasztalására nézve is, valami *nevezetes irruptiót* tétethessen oda, Liptóban pedig, ha egyebet nem: vagy Szent-Miklóst, vagy Liptó-Újvárt az ellenség nyakába égettesse.»[5]

1 *Berthótÿ Ferencznek* Eperjesről jan. 23. és *gr. Csáky Mihálynak* Lőcséről s Újmajorból jan. 24-kén Bercsényihez szóló levelei. *(Eredetiek, gyűjteményemben.)*

2 *Bercsényi* újságolja Kassáról jan. 29-én Károlyinak: «Pálffy ismég Liptóba ment 2000 némettel, s Scsavnikot s többet akarja elfoglalni.» *(Rákóczi Tár,* II. 246. l.) A többire nézve lásd az alábbiakat.

3 *Babócsay Ferencz,* Lőcse, 1709. jan. 24. Bercsényihez: «Tegnapi portásim referálták Liptóból, hogy Hibbére valami lovas és gyalog német érkezett volna, — más újabb portát küldöttem experiálni; megválik, mit fog hozni? *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

4 *Gr. Csáky Mihály,* jan. 24. Lőcséről Bercsényinek: «Pongrácz kapitányt, minthogy maga kéredzett, el is küldöttem portára, úgy, hogy Liptóban végire menvén: ha csak azon német van-é benn, a ki volt? (t. i. Tollet,) és nem szaporodott-é — az iránt bizonyos reportumot hozzon. Árvában kémek által is kívántam kitanúlni az ellenség constitutióját,» — stb. *(Eredeti, u. o.)*

5 *Gr. Csáky,* imént idézett, továbbá ugyanaz nap estéjén Újmajorból irott levelében.

Hogy ezen, a fejedelem intentióival is egyező kettős tervét végrehajthassa: az árvai kémek visszaérkezésére és Pongrácz jelentésére kelle várnia. Addig hazavonúlt szomszédos szepes-mindszenti (*«Újmajor»*) kastélyába.

Pongrácz Deák Ferencz ezere egy részét, Elek Zsiga (Bokros Pál) 360 és saját 160 lovasát vette maga mellé, s így mintegy 800—1000 emberrel indúlt be Liptóba, január 25-kén. «Azon felszedett haddal — jelenti jan. 26-káról Batizfalváról Csákynak — megindúlván azért Hibbe felé, előreküldöttem volt egyik hadnagyomat bizonyosszámú katonasággal Vazsecz nevű faluba. Mely hadnagy egy parasztembert fogott, az ki Pribilínárúl az ellenségtűl leveleket hozott; és azon parasztember mondotta volt, hogy körűlbelől 200 német lovas, magyar labanczczal (Ocskay és Dudás Mártonfélék) egyveleges, Pribilínán maradott éjtszakára. Én is azért rajta indúltam volt. Bemenvén Vichodna nevű faluba, ollyan hírem gyütt, — az kit maga a falusi bíró is hitivel bizonyította, — hogy azon német Pribilínáról visszatért Szent-Miklós felé. Én azalatt, a nagy erős hideg miatt, egy kis tűznél való melegedés okáért lóról leszállottam, és Elek Zsigmond uram Hibbére ment volt vagy 13-mad magával, megtudni bizonyosabban: visszatért-é vagy sem azon német? Másfél fertály óráig alig voltunk a faluban készen, — azonnal jött labancz rajtunk, *(mennyi?* azt nem írja) igyenesen strázsánknak, űzvén a falun által; egy németet elejtvén az katonaság űzésben, nem jött tovább utánunk a falunál.» Hír szerint Kézsmárk felé készűl. «Hátról hagytam portát, az ki motussiról tudósítani fog; magam addig lészek Hunszdorfon.»*

Egyebet Pongrácz nem jelent, — a ki tehát nem igen tüzetesen járt végére elvállalt dolgának. Azonban *Elek Zsigmond* magaviselését dícséri, de ellenben vallott kárairól is emlékezik Kézsmárkról jan. 28-kán Bercsényihez irott ajánló levelében Czelder Orbán: «Lévén nálam mai nap ennekelőtte Ocskay, most Bokros Pál uram ő Kglme regimentjebéli főstrázsamester Elek Zsigmond uram .... ő Kglme felől azt írhatom Exciádnak, hogy mind Liptóságon és Árvában dícsíretesen viselte magát; *most is maga alattavalóival*

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

úntalanúl Liptóságra portázván, insperate ellenségtűl lovait, portékáját elvesztette.»[1] Ez alkalmasint Hibbénél történt. Látjuk azonban e bizonyságtevő levélből, — mely pedig egy Czeldertől, tehát igen megbízható férfiútól ered, — hogy az Ocskay elárúlt ezredéből visszaszökött, s épen volt vezérök ellen is annyiszor harczoló vitézek, jelesűl szolgálták a haza ügyét.

Míg ezek így folyának: Bercsényi január 31-kén több oldalú intézkedést tőn, hogy Pálffyt Liptóból kiszoríthassa és Árva-várába élésszállítmányt juttathasson. E végből combinált támadást tervezett a bányavárosok s Érsek-Újvár felől Károlyi és Bottyán, s Liptóba és Árvába Csáky Mihály s Andrássy Pál tábornokok alatt; kik között az összeköttetést fenntartani és a tartalékhadakkal — ha kellene — akár a jobb, akár a balszárny felé segélyt nyújtani Andrássy Istvánt Rozsnyóra helyezé, lévén oda Rima-Szombat is, Lőcse is öt mértföld.[2] «Reménlem is — írja Bottyánnak jan 31. Kassáról, — Károlyi uramnak Vágon túlsó földre való menetelével mind bányavárosi, mind liptai, úgy árvai lovassa az ellenségnek, ha nem egészen is, nagyobb része mindazáltal fog revocáltatni; olyformán Csáky Mihály uram Liptóba bémenvén, az elmaradott ellenséget bírhatnák, Árvát is fölszabadíthatnák.»[3]

Csáky megbízásából Babócsay, február elején be is ütött 800 válogatott lovassal s egy Árva-várába szánt élelmi szállítmánynyal Liptóba, honnét, a németek hadállásait ügyesen megkerűlve mármár az árvai várhoz közeledék, — de a vállalat mégis alig sikerűlt. Mert a Pálffy által Ebergényi gondjai alatt Árva-vára körűl vont ostromzárlat éber parancsnoka: Lancken tbk. észrevevé a közelgőket,

1 *Eredeti levél,* az Országos Levéltárban. Ugyanitt fenmaradt a Bokros-féle ezer ekkorbeli *állománykimutatása* is: «Lista lustralis Inclÿti Regiminis Bokrossiani, ordinis equestris, in ordinem redacta Anno 1709.» czímmel, s «Extradata per me Supr. Vig.-Præfectum, die *31. Januarÿ* Anno ut supra. *Sigismundus Elek m. p.*» aláírással. E tábiázatos kimutatás szerint, az ekkor öt századból álló csonka ezer összesen 367 főre ment, köztük közember 314. Bokros, Gellért és az első század parancsnoka Török István még mindig fogva voltak, a 2-ik század Eleké vala, a 3-ik Horváth Jánosé, a 4-ik Juhász Andrásé, az 5-ik Kiss Jánosé. *(Eredeti,* Elek Zs. gyűrűpecsétével.)

2 L. *Bercsényinek* Károlyihoz Kassáról jan. 31. és Unghvárról febr. 5-én irott leveleit. *(Rákóczi Tár,* II. 247—248. l.)

3 *Eredeti fogalmazat,* gyűjteményemben.

s elzárni igyekezék útjokat. Mindazáltal, hogy a szállítmányt bevihették-e? vagy nem? — arról forrásunk hallgat.[1]

E 800 lovasból álló portán kívül Csáky maga még be nem törhetett Liptóba, — megelőzé őt Pálffy. E tábornagy ugyanis czélszerűbbnek tartá a gyülekező kuruczokat inkább Szepesben megbolygatni és ha lehet zavarba hozni, mintsem őket magára várni Liptó-Szent-Miklósra. Azért tehát, mihelyt Viard Zólyombúl megérkezett, vele és Tollettel fölkészíte vagy kétezer válogatott lovas és gyalog németet, nehány taraczkkal s Ocskay és Eszterházy József labanczaival; aztán febr. 6-kán éjtszaka oly utasítással indítá őket Szent-Miklóstól Szepes felé,[2] hogy lehetőleg hirtelenűl, váratlanúl igyekezzenek megjelenni; és míg Viard a lovassággal a kuruczok megzavarása végett mennél beljebb száguldjon: addig Tollet a gyalogságból rakja meg ottmaradandó helyőrséggel s taraczkokkal a batizfalvi és styavniki várkastélyokat, (ezeknek bírása által akará a bán Szepes szélein a lábát megvetni) és iparkodék az immár barátságos Lubomirszky Tivadart — a XIII. városi kormányzót — reábírni a nyílt csatlakozásra.

Messzevágó föladatok, két bátor s tehetséges ifjú vezérre bízva! És bár ezek serényen és merészen láttak a munkához: a kuruczok erélyén s Lubomirszky félénkségén múlt, hogy a czél nem sikerűlhetett. Tollet és Viard febr. 7-kén Szepes nyugati határaira lépvén, az előbbi a Máriássyaknak terjedelmes, de gyarló erősségű s épen ezért a magyarok által üresen hagyott batizfalvi kastélyába csak-

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójegyzete, Pozsonyban, 1709. febr. 11-kén. «Ma estve nálam lévén Jeszenszky István uram (nádori titkár,) azt mondja, hogy ma Heisternél lévén, tőle hallotta, hogy Liptó-Újvárbúl írja neki az commendant, hogy az kuruczok 800-an gyüttek Szepesbűl által, Árva-várába akartak succursust vinni; de észrevévén az alatta bloquádában lévő óberst-bochmeister (hibásan, «*Generál*-Bochmeister» helyett, minthogy Lancken vezérőrnagy volt) megkerűlte, és 9 rabot fogott, 50 lovat nyert tőlök.» *Azonban az élésszállítmány tán mégis bejutott?* V. ö. *Bottyán élete,* 348. lap.

2 *Korvínyi János* írja «werbiczei exiliumban» (*Verbicze,* falu L.-Szent-Miklós mellett) 7. február 1709. Ebergényi altbgynak Zsolnára: «Mi itten eddig csak inter spem et metum voltunk, én is nem lakhatom szegíny házomnál az kurucz miatt. Tegnapi ítszakán ugyan Generális Tollet indúlt hadakkal Szepes felé, — mégeddig semmi hírünk nincsen, mint vannak ottan, s mit efficiálnak?» (*Eredeti levél* a gr. Csáky-archivumban Szepes-Mindszenten.)

hamar beszálla, és elküldött Styavnik felé is: de innét portája azzal tére meg, hogy e kastélyt előttök Csáky fölégettette s leromboltatá, — lehetetlen benne kitelelni. Ezalatt Viard a lovassággal vakmerően nekivágott Szepesnek, s miután a meglepett kuruczok egyelőre félreállottak előle Merény és Svedlér tájára,[1] be egészen Lőcséig hatolt. Itt azonban tudjuk, hogy mily erős helyőrség vala; készen várák, s a gyalogság zárt sorokban kitörvén reá, — keményen megpuskázták.[2] Viard kénytelen volt visszafordúlni, s a mindenfelől reágyülekező kurucz lovasságtól kísértetve, előbb Káposzta-, majd Bethlen- és Batizfalvára hátrálni.

Viarddal jártak volt a labanczok is, mint könnyű-lovasság. Lubomirszky csapatai ott feküvének Felkán, Poprádon, Szepes-Szombatban, Strázsán, Iglón és a többi zálogos városokban, s valamerre a császári hadak megjelentek, — kijövének eléjök, tisztelegve üdvözlék őket, s barátkoztak velök.[3] Azonban Rákóczi jól ismeré a lengyel helytartó-herczeget, a ki is ezen barátkozásnál többet tenni még most csakugyan nem mert, részint a Kézsmárk és Lőcse

1 *Andrássy István tbk.* már febr. 9-kén megküldi Rozsnyóról Szécsénybe Bottyánnak, «mit írjon Babócsay Ferencz uram *az ellenség Szepesbe való menetele felül, mely is bizonyos,*» és kéri Babócsay e levelét közölni Károlyival is. Febr. 12-kén ismét írja Bottyánnak, ugyan Rozsnyóról: «Ennekelőtte is tudósítottam Kglmedet, hogy *már negyednapja múlt az ellenség Szepes-vármegyébe való menetelének,* holott most is mégeddig ott volt, *Káposztafalva* nevű faluba és a körűl; a mieink két mérföldnyire tűle *Vogendrez* (Merény) *felé.*» Végre febr. 13-kán Károlyinak jelenti: «Az elmúlt pénteken Liptóból *mintegy kétezerig való német, nem sok labanczczal együtt* béjövén Szepességre, Káposztafalvára és a közelebb való helyekre, a mieink penig két-három mérföldnyire retirálták magokat *Vogendrez, Svedlér felé.* (L. *Bottyán élete,* 347—348. l.)

2 «Már Viard Lőcse körűl nyargalódzott némely nap; ott jól megpuskázódtak Lőcse alatt, azólta hová lett? nem tudom.» *Bercsényi* levele Unghvárról 1709. febr. 13. Károlyihoz. *(Rákóczi Tár,* II. 250 l.) — *Andrássy István* febr. 13-kán Rozsnyóról Károlyihoz intézett levelében említi: «Tegnap penig (a német) újobban az kijött nyomán visszafordult Liptóba.» És utóiratban: «P. S. Még tegnap Bethlenfalvánál volt az német Liptó széliben, noha azon hely még Szepesben van.» *(Bottyán élete,* 348. l.)

3 *Dudás Márton,* Eszterházy József-féle labancz kapitány, a ki Tollettei és Viarddal Szepesben járt vala, 1709. febr. 26-kán írja Liptó-Szent-Miklósról gr. Kohárý István tbknak, Pozsonyba: «... Másként, mikor bementünk Szepességre, az városokon lévén marsalk (Lubomirszkyt érti) hadai: mindenütt előnkbe gyüttek, és az városok végén, valamerre mentünk, fegyvert præsentáltak a kapukon.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

körül erősen gyülekező kuruczoknak, részint pedig az orosz-párti lengyel korona-marsall: hg. Sieniawsky, Rákóczi barátjának félelme miatt, ki is hadaival a határok közelében, Novi-Targnál (Neumark) állott. Hiába volt Viard minden capacitatiója, ígérete: Lubomirszky vele egyesülni és ezzel magát a magyar ügy nyilvános ellenségéül kimutatni még nem merészkedék.[1]

Megjöve e helyett a tudósítás Pálffytól gyorsfutárral, hogy Károlyi Sándor átlépvén a Garamot, Érsek-Újvárba érkezett, csapatai Nyitráig, sőt Nagy-Tapolcsányig száguldoznak, Bottyán pedig a szent-benedeki németeket levagdaltatta, stb.[2] Viard tehát haladék nélkül siessen vissza a bányavárosokra, a bán után, a ki maga is nyakrafőre indúlt Bajmócz s Nyitra felé, hogy onnét magát a Garam és Nyitra vizek közé ékelvén, Károlyit oldalban fenyegethesse.

Ekként Károlyi s Bottyán mozdúlatai következtében, mint Rákóczi s Bercsényi hitték és óhajták,[3] — a császáriak Szepesből csakugyan kihúzódni voltak kénytelenek. Mert Tollet, ki Viard nélkül ott megmaradni elég erővel nem rendelkezék, febr. 12-kén szintén visszavonúlt Liptóba, de Batizfalván — melynek kastélyát még holmi czölöpzetekkel, földhányásokkal hamarjában erősbítgette — 100 gyalog és 200 lovasból álló helyőrséget hagya.[4]

1 *Korvínyi János* levele 1709. febr. 14-kén Verbiczéről Ebergényihez: «Generális Tollet uram 12. hujus visszatért Szepességről, batizfalvi kastélyban hagyott ugyan præsidiumot 200 lovast, 100 gyalogot: scsavniki kastélyt pedig az kurucz prævie megégette, — abban kellett hagyni. Lubomirszky hg. sem meré magát resolválni, hogy velünk conjungálhassa magát, nem látván teljes securitást; más az: ő is nagyon tart Lengyelországtól, mivel most Sunaveczky (Sieniawsky) hg. sokszámú hadakkal Novi-Targhoz érkezett, az kurucz pedig igen gyülekezik Késmárk és Lőcse körül.» *(Eredeti levél,* a gr. Csáky-archivumban Szepes-Mindszenten.)

2 L. *Bottyán élete,* 339—340 l.

3 L. *Bercsényi* jan. 31-iki leveleit Bottyánhoz és Károlyihoz. *Rákóczi* pedig febr. 13-kán ismételve írja Unghvárról — a történteket még ekkor nem tudva — Károlyinak: «Rövideden írom Kglmednek, hogy mivel az ellenség nemcsak Liptót, de Szepesnek is nagyobb részét (?) elfoglalta: *Kglmed minden szándékát és tehetségét arra fordítsa, hogy aztat vagy revocálja, vagy visszaverje.*» (Archiv. Rákócz. II. 442. l.)

4 L. *Korvínyinak* febr. 14. levelét fölebb. — *Viard* pedig, miután a nagy hótörtető hegyi s téli útat Beszterczén kissé kipihené, a bányavárosokról összeszedett lovas és gyalog haderővel febr. 20-kán már Zólymon túl, Ocsován és Szalatnán szálla

Csáky Mihály tábornok azonban ezúttal megemberlé magát; keményen eltökélvén a németet szülő vármegyéjének ezen egy, határszéli falucskájában sem tűrni meg: erős kémszemléző csapattal — Luzsinszky ezerével — Batizfalva alá küldé az ekkor épen Lőcsén időző jeles tüzér-törzstisztet Rottensteint; a ki is a kastélyt jól szemügyre vévén s alatta vitézmódra megellenkezvén, azon jelentéssel tért vissza, hogy vagy ötven bombával és ugyanannyi tüzesgolyóval ki fogja onnét a németet füstölni.[1] Erre Csáky Szepesvárából kirendele két ágyút és két bombavető-mozsarat, s míg ezek érkeznének, maga Kézsmárkra rándúlt, az ostromot Czelderrel előkészítendő. Egyszersmind addig is mindennap sűrűen portyáztat vala Batizfalva alá és be Liptóba, Tollet után.

E cs. tábornok valami hírt fogott az ostromszerek érkezéséről: azért Szent-Miklósról csak könnyű-szerrel Liptó-Újvár közelébe Szent-Péterre jött febr. 22-kén, azon dicsekedéssel, hogy már mint a kuruczok ágyúit elfoglalni megy;[2] valódi czélja azonban egészen más volt, az t. i., hogy a komolyan fenyegetett s bombázást ki nem tartható batizfalvi kastélyból, ott hagyott, de kikívánkozó tiszteit és népét valahogy szép szerével kilophassa. Ez sikerült is neki valamelyik következő éjjelen; úgy, hogy mire az ágyúk Szepesvárából Kézsmárkra érkezének, — Batizfalva már a némettől üres volt, s Tollet teljesen visszavonúlt Liptó-Szent-Miklósra.[3]

meg, Bottyánnak dívényi és turopolyai őrállomásait fenyegetve. (L. *Bottyán élete*, 354—355. l.)

1 *Rottenstein*, Kézsmárkról, febr. 25-én Bercsényihez. *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

2 *Anton Freyherr von Tollet* írja Liptó-Szent-Péterről 22. febr. 1709. Winkler Andrásnak, a XIII. szepesi város grófjának: «. . . Weilen ich habe keine Bagage bey mir, und nur herkommen bin, *in der Hofnung, die Kuruzische Stucke zu bekommen*, wann sie, laut ihre Pralerey, Batisfalva belagern.» *(Eredeti levél*, az Orsz. Levéltár *Bercsényi-actái* között. *Tehát fölfogatott.)*

3 *Dudás Márton* L.-Szent-Miklósról 1709. febr. 26-kán Kohárynak: «Egyéb új hírt nem irhatok Ngodnak, hanem Szepességen egy posteriumot csinált volt Tollet Generális uram ő Excja, a mely posteriumot mindennap látogaták az kuruczok. Panaszolkodván azon posteriumbeli tisztek: *lehetetlen megmaradni nekiek az ellenség miatt*, és úgy megnevezett Generális uram, *ú. m. Batizfalvából*, kihozta őket. Igaz dolog, a mennyi fáradságunk volt azon posterium miatt, ha tovább is ott maradtak volna, lovaink el nem győzték volna az sok utazást.» *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

Így tehát a császáriak szepesi expeditiójának ezen utolsó kis vívmánya is leomlott, sőt Liptóban is folyvást védőleg kelle magokat ezentúl tartaniok, a gyakran beportyázó kuruczok miatt.[1]

Ocskaynak ezen liptó-szepesi csatározásokban csak pribékjei vettek részt, — maga azalatt egészen másfelé járt. Nevezetesen, midőn a liptai és árvai nemességet Beszterczebányára kísérte volt, — tehát január 20-ika táján, — Heister tudtára adá a Bécsből kapott rendeletet, hogy Thúróczy Gáspárral egyetemben tüstént a cs. udvarhoz kell utaznia. Ocskay e parancsot vévén, azonnal megindúla árúló társával Zólyom és Szent-Benedek felé, Nyitrának. Mielőtt ez utóbbi városba érkezett volna: Emőke falunál valami, Nyitra-várába visszatérő német portával akad össze, a kik is a Zsitva mellől egy érsek-újvári kurucz katonát, — Szörényi Ferencz, Géczy Gábor ezredebeli kapitány századából valót — hozának fogva. Szörényi 1706-ban Ocskaynak hadnagya s a most fogoly vitéz is egykor Ocskay katonája volt; régi ezredese fölismerė őt, láttára képtelen dühre lobbant, reárohana, és az összekötözött kezű, már vallomását is letett szegény védtelen hadifoglyot *saját kezeivel megölé.*[2] Ocskay tehát ekkor már *harmadízben* (először Nagy-Tapolcsányt, azután Palástokon, és most Emőkénél) követett el *gyilkosságot*, mióta szabadsághősből árúlóvá és zsoldos-katonává lőn; s midőn e vérlázító gonosztetteiért később az érsek-újvári hadiszék által felelősségre vonatott: a sokak jelenlétében végrehajtott gyilkosságot el nem tagadhatva, csupán azzal kísérlé meg menteni magát, hogy azon katonát «*első dühében*» lőtte agyon.[3]

Ugyanott őriztetik *gr. Csáky Mihálynak* is egy, Kézsmárkról 1709. márcz. 10-ikén kelt levele, melylyel Bercsényit értesíti, hogy miután a németek a batizfalvi kastélyt üresen hagyták, — az annak ostromára hozatott ágyúkat beküldé Lőcsére.

1 *Gr. Csáky Mihály, Czelder Orbán* stb. levelei Bercsényihez; a *Berényi-napló* is említi márcz. 6-ika alatt: «Ferenczfi azt írja, hogy *Árva táján megverték az nemeteket.*»

2 *Ocskay* 1710. jan. 2-iki vallatási jegyzőkönyvének 26-ik kérdőpontja: «Tavalyi esztendőben Emőkénél Szörényi Ferencz elfogott katonáját examen után maga kezével miért ölte meg?»

3 *Ocskay* válasza a föntebbi kérdőpontra: «Nem Szörényi Ferencz katonája, hanem ő maga előbbi regimentebéli katona volt, kit is midőn lóról levertek, in prima furia lőtt agyon.» *(Eredeti,* a Ghyczy-család levéltárában.)

Valjon tudta-e József császár ezt az esetet, midőn a Bécsbe érkezett gyilkost, — különben nagy aranyéremmel kitüntetett császári ezredest, — nyilvános fogadásban részesíté udvaránál? Egyébiránt Ocskaynak Bécsbe hivatása, úgy látszik, egyszersmind érdekes *farsangi látványosságúl* volt szánva a piaczi népnek, mely sűrű tömegekben lepte el az utczákat a napon — január 27—28-ika táján, — melyen az egykor oly rettegett kurucz vezér a székvárosba bejövendő vala. Mindenki óhajtotta látni a nagyhírű vitézt, Rákóczi pusztító villámát, az ádáz farkasból engedelmes kuvaszszá változott Ocskayt, a ki Ausztria, Morva, Szilézia határainak annyi éven át réme volt, a ki annyi ezer németet levágott, fogságba hurczolt, annyi várost, községet megsarczolt, kirabolt, fölégetett, tartományokat hódoltatott meg, vagy elpusztíta, a kinek nevével ijesztgették az osztrák és morvai asszonyok síró gyermekeiket, — és a ki most itt jő meghunyászkodva, hódolni s hátralékos zsoldjáért könyörögni a hatalmas császárnak! Valóban ritka «*utczai spectáculum*» volt ez, a milyet ritkán láttak a jó bécsiek; meg is bámúlták szörnyen!*

Különben Ocskay és Thúróczy Bécsbe idéztetésének komoly s főczélja úgy látszik, ez vala: Mivel az udvar immár félévi tapasztalatból belátta, hogy Ocskay átpártoltatott katonái nemhogy szaporodnának, de a folytonos visszaszökések következtében fogyton-fogyván, már alig másfél száznyi csoportocskára olvadtak le, s épen ezért saját hazájukban az ily pribékek lényeges hadi szolgálatok tételére megbízhatlanok, s azonfölűl magoknak is vezéreiknek semmi becsületök nincs, — tehát ismét fölmerűlt azon eszme, hogy Ocskay, Thúróczy és Eszterházy József labancz ezerei mihamarabb teljes számra egészíttessenek ki újonczozás útján, s úgy a tavaszszal Németországba indíttassanak, a francziák ellen; ott talán majd állandóbbak leendnek és az idegen földön jobb hasznukat is lehet venni, s helyettök viszont német ezredek jöhetnek alá.

* *Kolinovicsnál,* Hist. Belli Rákócz. 741. l. olvassuk: «Hoc mense Januario, Josephus Cæsar Ladislaum Ocskayum cum Thúróczyo Viennam evocat, quod virum fortitudinis laude insignem (!!) coram intueri cuperet. Quare Ocskayus in Urbem ibit, *ibique ineundum, sui spectaculum praebet omnibus, qui militem tot antea damnis, caedibus, incendijs cognitum,* Cæsareo-Regiæ Militiæ nomen dedisse sibi, et toti Austriæ gratulabantur.»

Ocskay — kiről Rákóczi Emlékirataiban följegyzé, hogy nemcsak vitéz katona, de igen nagy szájhős is vala, — József császár előtt szörnyen feldicsekedhetett; mert, *csak elegendő pénzt adjanak kezéhez*: annyi zsoldos fogadására kötelezé magát, hogy ezredét *kétezer emberre* föl fogja szaporítani; ajánlkozék továbbá, hogy Rákóczi fejedelemnek több főhívét általvonandja a császár pártjára, — csak ő Felsége módot nyújtson neki! És József lépre ment a szószátyárnak. Ugyanis *kétezer huszárból álló ezred* ezredességéről való decretumot, s újonczok fogadására és vesztegetési czélokra egyelőre *húszezer rhénes forintra szóló utalványt* adatott ki Ocskaynak, s azon fölül, Kolinovics szerint, *cs. k. vezérőrnagyi rangot és fizetést*,* szerintünk talán csak ily rangra kilátást nyújtó *ígéretet*, ha t. i. megajánlott föltételeit teljesíteni fogja. Mert tény, — akármit írjanak is Kolinovics és a Theatrum Europæum, — hogy *Ocskay László cs. tábornokká nem lett soha.*

Ocskay a tapasztalt császári kegy említett nyilvánulásaival nagyon is meg lehetett elégedve. Zsebében a 2000 lovasra szóló decretummal, kezében a 20,000 frtos utalványnyal rohant az udvari főpénztárba. De az emberséges főpénztárnok tán mélyebben bepillantott lelkébe, és sajnált ekkora összeget — a mai pénzértéknek azon idők szerint legalább ötszörösét — ilyen ember kezébe adni; elég az hozzá, pénzhiányt emlegetvén, vonakodott fizetni. S most Ocskayból teljes mérvben kitört a kapzsi és a szájhős. Nagy lármával elkezdett esküdözni, hogy ő holnap, — akár kap pénzt, akár nem, — minden bizonynyal elmegy, s ünnepélyesen tiltakozik: hogy, ha az ezredéből a hátralékban levő zsold miatt (?) Rákóczihoz átszökött, de neki már titokban ismét visszajőni ígérkezett (?!) *több mint kétszáz huszár, most bosszújában a császár örökös-tartományaiban a többi kuru-*

* «Cæsar ipse non solum legionem ejusdem e 2 millibus equitum conflatam scripto confirmat: sed etiam Generalis-Vigiliarum-Magistri nomen ac stipendium decernit, simulque mandat 20 millia florenorum eidem ex ærrario dari, ut solutis stipendijs, militem ad fideliora servitia moveat et reliquos Confœderatorum primores ad parendum suo exemplo jam propensos, (? ?) eo citius a Rákóczio abstrahat.» (*Kolinovics*, az idézett helyen.) Mit kapott *Thúróczy?* arról hallgat a krónika; bizonyos azonban, hogy a cs. kir. ezredesi rangot ő is elnyeré, s viselte Érsek-Újvár alatt bekövetkezett megérdemelt haláláig. (1710.)

czokkal az ezelőttieknél még nagyobb károkat fog okozni, — ő oka ne legyen!....[1]

A lármás fenyegetődzés használt, — a megrettent udvari pénztárnok még azon estve fizetett. És most már Ocskay sem akart háladatlan vagy szűkmarkú lenni, sőt a bőkezű magyar nemest játszván, nehány átalag tokaji borral ajándékozá meg ő Felsége udvari szolgáit, s azzal másnap alámene Pozsonyba. Midőn a vendégfogadóból távozott volna: ennek gazdája hálásan csókolá meg jobbját a hírhedett magyarnak, alázatosan megköszönvén neki, hogy hozzá szállott, mivel az az egy-két nap őneki — úgymond, — nyolczszáz forintnál több tiszta jövedelmet hozott: mert naponként 2—300 kíváncsi előkelő, pénzes vendég jöve étkezni hozzá, csak azért, hogy a híres Ocskayt *(hajh, Rákóczi kihamvadt villáma!)* megláthassa, megbámúlhassa!....[2]

Ocskay Bécsből visszaérkezése után tüstént hozzálátott az újonczok fogadásához. Maga leginkább Pozsonyban, vagy ocskói jószágán időzvén, Nyitra-megye felső részeiben: nevezetesen a szomszédos Verbón, Nagy-Tapolcsánytt ütteté föl toborzó állomásait;[3] alezredesét, a Fehérhegyen túli születésű Blasskovich Istvánt pedig Szakolcza tájékára küldé újonczozni, kivel együtt aztán április közepén még egyszer Bécsbe hivatott a k. k. Hoff-Kriegsrath által, ezrede dolgában.[4]

1 «Quia vero Quæstor Aulicus, cui onus dependendæ incumbebat pecuniæ, tergiversari visus esset: testatur palam Ocskayus se die sequente obtenta vel non obtenta discessurum pecunia, non debere incusari, si redeuntibus e sua legione ad Rákóczium jam pene 200, etiam plures, ob tarditatem solutionis deficiant, ac de se quoque, qui certam solutionem pollicitus, ad partes Cæsaris eos traduxerit, vel certe Provincijs Cæsareo-Regijs majorem ac antea summere vindictam quærant,» etc. *(Kolinovics,* u. o.)

2 «Die sequente descendit (Ocskayus) Posonium, caupone apud quem in Urbe hospitabatur, abeuntis dexteram exosculante, gratiasque agente, quod brevi eo quo apud se Viennæ demorabatur tempore, sua præsentia ultra 800 florenorum lucrum eidem procuraverit, cum vix dies abiret, quo non 200—300 et plures viri etiam, genere ac dignitatibus longe spectatissimi, illius nonnisi videndi gratia cauponam accedentes, res ad victum necessarias largissime consumpsissent.» *(Kolinovics,* i. m. 742. l.)

3 *Balogh István* 1709. febr. 9-én Barsról újságolja Károlyinak: «Közhírűl hallatik: Ocskay László Nagy-Tapolcsánynál gyűlekeznék, — de nem bizonyos.» *(Bottyán élete,* 340. l.) E «*gyűlekezés*» alkalmasint a nagy lármával megindított toborzás híréből eredt.

4 *Blasskovich levele* Szakolczáról, 1709. ápr. 18. Ebergényihez. (Eredetije a gr. Csákyak szepes-mindszenti levéltárában.)

Később azonban, úgy látszik, — talán a hadfogadásra szánt pénzek fölött? — összeveszett Blasskovich-csal, a ki elvált tőle s a Heister zaklatásaira Pozsony-megye rendei által gr. Eszterházy József ezrede számába állítandó huszároknak és a vármegyének lőn kapitányává, — Ocskay ezredében az alezredességet a volt őrnagy Pestvármegyey József örökölvén utána.*

Míg ezek történtek, az Ocskay-ezred — legalább annak régiebb része — folyvást br. Ebergényi főparancsnoksága alatt Árvában és Liptóban feküdt, — tekintsünk tehát mi is arra, hogy az események folyamát kövessük.

Mióta Bottyán és Károlyi az Ipoly és Garam mellékeiről Érsek-Újvár felé jártatták vala hadaikat, s ellenök Pálffy és Viard Liptóból vissza a bányavárosok és Nyitra tájaira vonúltak: a hadi mozgalmak inkább ezen vidékekre költözének át, a mennyire t. i. ilyeneket előbb a nagy hó, s utóbb az ennek rögtöni olvadása folytán keletkezett képtelen árvizek engedtek. Liptó-Szent-Miklóson Tollet s Árva-vára alatt a zárlattal Lancken tbkok maradtak, s hátuk mögött Zsolnán parancsnokuk Ebergényi altbgy, — aránylag mindhárman nem valami számos hadi néppel. Ezen okból, és mivel az időviszonyok is, ú. m. ott a nagy hegyek között még erősebb havak s még rohamosabb olvadások mind a két hadakozó fél működését márczius, sőt még ápril hó folyamában is nem kissé gátolták, majdnem lehetetleníték, — meglehetős csendesség állott be mindkét részről. A hadak szállásaikon pihenének, legfölebb aprós kurucz porták jelentek meg olykor, a mikor t. i. gázolhattak, Liptóban, Árvában, megkémlelni: mit csinál a német? Az bizony semmi mást nem csinált, hanem fűtőzött, nyújtózott, újonczait várta, fészkeit: ú. m. Rózsahegyet, Liptó-Újvárt, Szent-Pétert erősítgette, és Árva alatt szigorún őrködék, legfőbb feladatául tekintvén egyelőre ezen várnak kiéheztetését.

Winklernek ugyan ez a hallatlan havas és árvizes idő épen nem kedvezett: mert szabadító pártfelei közeledését Szepesből, Gömörből lehetetlenné tevé, — mindazáltal csak tartotta ernyedetlenül tovább

* *Polcsicz György* nevű, Ocskay ezeréből elfogott katona vallomása 1709. aug. 10-kén, a sági táboron: «Blaskovicsot letették, és most Pozsony vármegye kapitánya, mivel az nemességet ültetik. Pestvármegyey vicéje Ocskaynak, Trencsényi főstrázsamester.» *(Eredeti, gyűjteményemben.)* V. ö. a Berényi-napló bejegyzéseivel.

is a körűlzárt várat. Okolicsányi György árvai alispán panaszosan írja Zaszkalról 1709. márczius 10-kén Ebergényinek Zsolnára, hogy a lengyelországi só behozatala s azzal való kereskedés még mindig lehetetlen, és «valameddig a várat fel nem adja Winkler, — *haszontalan arrúl még gondolkodni is*, mert a várat commode el nem kerűlhetni, le sem szállíthatni (az Árva vizén s országúton is) semminémő portékát.»[1] A hű Winkler Vilmos pedig, Ebergényi, Tollet és Lancken minden erőfeszitései daczára, még ezután egy hónap múlva is csak bent űlt Árvában. Immár nemcsak a két havi időhatár, a meddig a vár megtartására a helyőrség összeesküdött, telék le: hanem elfolyt a harmadik hónap is, — de a várva várt segély csak nem érkezhetett.

Az ezredes és derék tisztei még tovább is akartak várni; azonban hasztalan! Az őrség már a hosszas megszállás folytán igen elkedvetlenedék, megúnta a koplalást, sok sanyarúságot. Még a harmadik hónapot végig kitűrték, — de már a körűlzáratás negyedik havának első napján, ú. m. ápril 10-kén fölzendűle az egész hajdúság, és az engedelmességet fölmondván, a parancsnok lakására tódúlva, követelé a capitulálást. Hiába tiltakozott, parancsolt, kért, fenyegetődzött Winkler, — a föllázadt gyalogok végkép elálltak tőle, kitűzték a fehér zászlót, s a feladási szerződés pontjait kiküldék Lanckenhez. Mire egy-két napi fegyvernyugvás köttetett, hogy ezalatt kölcsönösen megalkudhassanak.[2] Ez alkudozások tartama alatt Lancken tbk. értesűlvén a helyőrség és tisztek között kitört meghasonlásról, — a lázadást a kolomposok megnyerésével nyilt árúlássá fokozá, úgy, hogy aztán csupán a tiszteitől elpártolt hajdúkkal szerződött, őket császári szolgálatba fogadva; a vitéz és állhatatos Winklert és a többi tiszteket pedig *mint hadi-foglyokat* őrizet alá vetteté.[3]

1 *Eredeti levél,* a gr. Csákyak szepes-mindszenti archivumában.

2 *Okolicsányi György* jelenti Zaszkalról 1709. ápr. 11-kéről Ebergényi tbknak Zsolnára: «Winkler is másképpen már gondolkodik; (?) tegnap reggeltűl fogvást capitulálni kívánván, armistitium alatt van. Feladván a várat, remélhetjük mi is a militia némely részének vármegyénkből kiköltözködését.» (U. o.)

3 A várőrségnek Lanckenhez czímzett, capitulatiót ajánló levele — csak «in Arce Árva, die — Aprilis 1709.» dátummal — Ebergényi correspondentiái között a szepes-mindszenti levéltárban. Ugyanott őriztetik *Okolicsányi György* alispán újabb levele is Zaszkalról 1709. április 16-káról Ebergényihez: «Idevaló várnak dolga miben

ÁRVA VÁRA.

Ekkép bukott el Árva-vára, oly hosszas ellentállás után; pedig a régóta várt segítség immár útban volt, legalább a kuruczok április közepén megfeszítették minden erejöket Szepesben és Gömörben, hogy az elvégre már valamennyire járhatóbbakká váló utak segélyével élelmi szállítmányt és friss helyőrséget juttathassanak a rég szorongatott erősségbe. Gr. Csáky Mihály hadai zömével Gömörből Breznóbánya ostromára ment, hogy a liptai ellenséget is arra vonván: ezalatt Babócsay, a márczius első napjaiban Lőcsén meghalt Luzsinszky ezredét öröklött vitéz Paur Ferenczczel,[1] Elek Zsigáékkal és Czelder alezredese Bajcsy Györgygyel, egy részről Liptóban lármáskodva, s más részről Szepes-Ófalunak, Turdosinnak kerülve, — bevihesse a szállítmányt s őrséget Árvába.[2]

Már későn jártak, s azonfölül a császáriakkal régóta alkudozó szandeczi sztaroszta, Lubomirszky György hg. is, az obezni, — ki a szomszéd Novi-Targról éber figyelemmel kiséré őket, — minden mozdúlataikat elárúlá Ebergényinek. Ez, az öcscsével egyaránt ingatag

légyen? másképen is constál Exciádnak; most értem pedig: az ellenség motussira nézve *(Csáky és Babócsay hadműködései)* itt lévő Tolletianus battalium Liptó felé indúlni fog.» «P. S. Az várnak feladása olyformán succedált, hogy *a hajdúk Commendánstúl elállván, kéntelen volt a Commendáns fehér zászlót kiterjeszteni,* kit megértvén Generál Langen uram: *capitulálni sem akart a tisztekkel,* hanem mind egészlen, portékájokkal együtt, ad ulteriorem Excellmi Dni Campi-Marschalli (t. i. Heisternek) dispositionem *árestomban tartatni fognak.*» Heister pedig úgy disponált Winklerről és rabtársairól, hogy a messze Győrré vitette várfogságra. — *Berényi Ferencz* Csejtevárában már április 15-kén értesűl Árva feladasárúl, e napon írván be naplójába: «Az újhelyi (vág-újhelyi) commendant hozta azt az hírt, hogy Vinkler föladta Árva-várát, az mely hírrel valami német tiszt (Ebergényi futára) ment Bécsbe.» — *Berthótÿ István* később elfogatott egyet az árvai zendülő hajdúk közűl, s Érsek-Újvárból 1709. jún. 6-kán ily levél mellett küldé ki Ebeczky Istvánnak: «Ezen hajdú *jelen volt, midőn Árvát az hajdúk feladták,* szerencse, ha ő is közös nem volt a dologhoz; küldje Kglmed Fő-Generális Úr ő Excjához pro examine.» *(Egykorú más,* gyűjteményemben.)

1 *Paur Ferencz* 1709. ápr. 4-kén az Ófalu melletti Kaczvinkról ír Bercsényinek. *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

2 «Csáky uram próbának indúlt, elvált eddig kezdeti. Maga Breznyónak ment, *Babócsay Árvának viszen élést.*» Írja Bercsényi Unghvárról ápr. 15-kén Károlyinak. *(Rákóczi Tár,* II, 271. l.) Sokkal részletesebb ennél *Babócsay Ferencznek* Kézsmárkról ápr. 18-kán Bercsényihez intézett levele. *(Eredetije gyűjteményemben.)* Végre Rákóczi is említi ezen árvai próbát Munkácsról ápr. 19. Károlyihoz szóló levelében: «Sietséggel akarván valamely próbát tétetni *Árvára* és Breznóbányára: a végre küldetett vala a Kglmed regimentje is Csáky Mihály generális mellé.» *(Archiv. Rákócz.* II. 471.)

jellemű lengyel főúr már márczius elején «ott berzenkedett» áruba bocsátott csapataival Árva körűl,[1] s míg maga be-bejárt az ostromzárlat parancsnokához Lanckenhez lakomákra:[2] addig Bécsben a múlt évi Palocsa-vidéki gyülevész tolvajság szervezője Hodermarszky János dissidens orosz püspök által folytatá dolgait. Ez április 13-kán tudósítja Bécsből Ebergényit, hogy a császári udvar Lubomirszky dolga fölött immár határozott;[3] minek következtében aztán a zsoldba átveendő lengyel ezredek ára iránt Lubomirszkyval megalkudni Heistertől utasított cs. altábornagy, az obezni megbizottjától Blumen századostól, a «De dato Neuschantz (Neumark?) 15. Aprilis 1709.» keltezett alkupontokat átvevé. Ezek szerint Lubomirszky késznek nyilatkozik, személyéhez és állásához méltó katonai rang mellett (cs. altbgyságot kapott) maga is a császár szolgálatába állani és hadait is átadni. E hadak valának: 1. ő hgségének egy teljesszámú német lovas-ezrede, 12 századból álló, századonként 70 legényt számlálva; 2. négy század dragonyos; 3. négy század gyalog; 4. 30 század «Wallachen oder Wallonen zu Pferd», századonként száz ember. Tehát összesen jóval több mint 4000 fő, a mennyire t. i. Kolinovics teszi. Csakhogy a kufár lengyel, zsoldosaiért busás árakat szabott; így pl. csak egyedűl a német ezred lóanyagáért egyszerre kifizetendő 99,000 frtot követelt.[4]

Ebergényi fölterjeszté Bécsbe a föltételeket. Ott pedig, az államkincstár a hosszú háborúk miatt ki lévén merűlve, sokáig habozának,

1 *Bercsényi* értesíti Károlyit Unghvárról, 1709. márcz. 15-kéről: «Lubomirszky György, az obezni, Árva körűl berzenkedik hadával, *az némethez készül.* Szepesben, igen féltem, ott ne lepjék az városokon gyalogunkat.» És 18-káról: «Kglmed (gyalog-) regimentjét Kassárúl visszabocsátani parancsoltam, hacsak az másik Lubomirszkynak — Györgynek — *mostani új lármája* tartóztatását nem okozza.» *(Rákóczi Tár,* II. 260—261.)

2 *Okolicsányi György,* Zaszkalról márcz. 10. Ebergényinek: «Lubomirszky hget Generális Lanken uram még tegnap ebédre magához várta, eleibe is harmadik faluba járt, de még el nem érkezett volt, a *hada pediglen Naimark táján, a mi vármegyénktűl egy mérföldnyire fekszik.*» (Gr. Csáky-levéltár.)

3 *Joannes J. Hodermarszky,* Viennæ, 13. Aprilis 1709. Ebergényinek Zsolnán: «Celsissimi Principis (Lubomirszky) *negotium est resolutum.*» Ugyanaz, ugyancsak Ebergényinek Bécsből, ápr. 23-káról bővebben is ír, többek közt, hogy Heisterre «aliquot vicibus sum locutus *in negotio bene noto, et res est in opere;* quidnam resolutionis fiet? (t. i. Lubomirszkynak alábbi, április 15-iki föltételeire nézve) oretenus referam, nam his diebus movere intendam.» *(Eredeti,* u. o.)

4 A Rittmeister Johann Benedikt von der Blumen által Ebergényinek átnyújtott e «*Propositiones*» eredetijét l. szintén a *szepes-mindszenti levéltárban,* fasc. 132. nro 17.

míg végre Heister döntött, — Lubomirszky javára. A cs. maréchal ugyanis kereken kijelenté az udvarnál, hogy mivel a dán király a maga segédhadait — a mi még t. i. belőlök megmaradt — májusnál tovább immár semmiképen nem engedi Magyarországban használtatni: ő, hacsak ezek helyett a Lubomirszky-féle csapatok föl nem fogadtatnak, kényszerűlve lesz a kuruczok ellen, — kiknek hadait 12,000 új hajdúval szaporítá sáros-pataki országgyűlésöknek épen most nagy erélylyel végrehajtás alatt levő határozata, — magát az egész nyári hadjárat alatt csupán védőleg tartani; és így a tavalyi nagy erőfeszítésbe kerűlt őszi és téli hadjáratok eredményei is koczkára lesznek téve.

Heisternek ezen s ezekhez hasonló előterjesztései végre is döntöttek. Lubomirszky György megkapá a cs. altbgyi rangot, és hadai zsoldba fogadtatván, május havában átvétettek; június első napjaiban már verekedtek velök a kuruczok s az első foglyokat közűlök *Ocskay volt huszárai* ejtették Árvában, vitéz őrnagyukkal Elek Zsigmonddal.*

Egyesűlésök a császáriakkal csakis Liptó és Árva — különösen Árva — meghódítása által válék lehetővé; és az ő csatlakozásuk képesítette Heistert arra, hogy az ezen évi nyárra két hadtestet alakíthatott, melyek egyikével míg ő maga túl a Dunán támadólag, sikerrel működik vala: addig a másikkal Pálffy Zólyomban s Liptóban, Bercsényinek Gömör és Szepesből reátörő erejével szemben, ha védőleg is, de állandóúl, tért nem veszítve s nagyobb csorbát nem vallva, tarthatá magát. *Az egész 1709-iki hadjárat jóformán e körűlményen fordúlt meg*, — azért tartottuk szükségesnek ezen ügyet kissé tüzetesebben vázolni.

* A *Berényi-napló* jegyzetei közt olvassuk: Április 24-kén Hradistyára érkezvén Krumpach tbk, hozza hírét, hogy «*lengyelek is gyünnek az kuruczok ellen.*» Április 27-kéről: «Kampel de 24. írja: «*Haister még Bécsben van, embereket és pénzt sollicitál,* (v. ö. Hodermarszky ápr. 23-iki levelét;) mindenik szűkön vagyon.» Továbbá, június 1-jéről: «Tersztyánszky uram írja de 24. (Maji) Trencsénből: «*Ebergényi conjungálta magát Lubomirszky grojkóival.*» — *Bercsényi* is 1709. május és júniusi leveleiben többször emlékezik Lubomirszky zsoldba állásáról; pl. május 14-kén, Csáky sürgönye után, hogy «Árvának megyen és hadait recruttának adja az császárnak obezni uram.» Június 1-jén megint küld egy «Szondeczkirűl (Lubomirszky György) való hírt;» és *jún. 6-kán* Kassáról ezt írja: «*Szondeczki hada már* ellenkezik, hozott is (foglyokat) közűlök *Elek Zsigmond* Lőcsére, holnap idehozzák. (*Archiv. Rákócz.* VI. 189—190., 192. és 195. ll.)

HUSZADIK FEJEZET.

A kuruczok gyalogságukat 12,000-rel szaporítják; ezek fölfegyverzése. Bottyán és Károlyi másodszor is megrakják Érsek-Újvárt s Pozsonyig és Trencsényig száguldoznak. — Ocskay új katonái sűrűn szöknek Újvárba, még tiszteik is. A Fehérhegyek lakói fegyvert fognak; Jávorka Ádám és Maszelnik Márton guerilla-expeditiói; becsapnak Ausztriába, stb. — Rabok kicserélése és szökevények ügye. A császáriak az alsó Garam-vonalat is meg akarják szállani, Mocsonokon és Surányánál sánczolnak, de innét kiveretnek. Bottyán Léva-várát elhányatja, Zselíznél hidat vet a Garamon; a németek itt később nagy sánczot emelnek s Párkánynál hídfőt. — A császáriak zselízi erődített tábora; Heister Dunántúl, Pálffy a bányavidékeken vezényel; Liptót és Selmeczet elsánczolják a németek és Zólyom várát megépítik. Bottyán a zselízi tábor és sánez ellen; a kuruczok tompai, viski tábora. — Pálffy Zselízhez érkezik; Bottyánt Eszterházy Dániel váltja föl Szécsényben.

A pataki gyűlés által a dunán-inneni és tiszai részekre kivetett 12,000 hajdút a vármegyék nagy serénységgel kiállították, a lovasezredek pótlására szolgálandó zsoldosokkal és pótlovakkal együtt. Bercsényi a tavaszi hónapokban leginkább ezen hadi anyag szervezésével foglalkozott, hogy legyen mivel hadakozni a nyáron. Az anyag tehát megvolt, s még az egyenruházást, fölszerelést is csak elő lehetett nagy ügygyel-bajjal teremteni: de a *fölfegyverzés* majdnem legyőzhetetlen nehézségekkel járt. Boroszlótúl Trencsény és Árva vármegyék elvesztése óta a kuruczok el valának zárva, s Krakkóbúl is alig-alig lehetett nehány ezer puskát nagy titkon és drága pénzért becsempésztetni, a Lengyelországban dúló belháború és fegyverkiviteli tilalom miatt. Legnagyobb részt az itthoni gyártásra kell vala tehát támaszkodni. Igen, de Beszterczebányának az ellenség kezére jutása óta, az ottani jól berendezve volt ágyúöntőde és fegyvergyár Tiszólczra, Dobsinára, Szomolnokra telepíttetvén át, működésének megkezdése ezen új helyeken s így szétdarabolva sok időbe került s többféle akadályokba ütközött. A puskacsövek öntése, furása, fölszerelése stb. a szakképzett mívesek csekély száma miatt is lassan ment. A kassai kardgyár ugyan a télen át elkészített vagy 8000 aczélat, s Csetneken, Rozsnyón is szorgalmasan dolgoztak a csiszárok, itt, Eperjestt, Lőcsén, Kézsmárkon stb. a puskamívesek és lakatosok, — mindazáltal már június-július volt, és a 12,000 új hajdúból

elvégre is majd 3000 puska nélkül maradt, csak egy szál karddal, lándzsával fegyverezve. De hagyján, így is jó volt a többi lőfegyveresek közé beosztva; most mégis lehetett némi gyalogság fölött rendelkezni, és velök — mint látandjuk — támadólag is hadakozni, nem úgy, mint a múlt évben, midőn a hegyszorúlatok védelmére sem maradt hajdú.

Míg a hajdúság szervezése Tokaj, Kassa, Lőcse, Rima-Szombat, Miskolcz, Eger, Gyöngyös, Kecskemét, Czegléd, Szécsény, Losoncz stb. tájain javában foly vala: azalatt a Károlyi és Bottyán szerencsés expeditiói által fölfrissített és megszaporított érsek-újvári helyőrségből, s úgy a Garam mellől, vígan és merészen csapkodott fel a kurucz lovasság egész Trencsényig,* s túl a Vágon Pozsonyig sőt a morva szélekig, többnyire szerencsésen, — foglyokkal, zsákmánynyal — térve meg kalandos vállalataiból, a mi harczi kedvöket s vállalkozó bátorságukat még inkább növelé. Igen emelé a hangúlatot továbbá *a labanczoknak* — újaknak úgy, mint régieknek — *sűrű átszökése is.* Ezek pedig leginkább *Ocskayánusok*, kisebb részben Eszterházy József-félék és Thúróczy hajdúinak magyar része valának, s átszökdösésüket főként abbeli félelmök okozá, hogy ezredeikkel — a mint híre vala — az országból ki, a német birodalomba ne vitessenek.

Ez a hír pedig valóságon alapúlt, mint már föntebb, Ocskay Lászlónak Bécsbe hivatása alkalmával említők. Ocskay azóta folyvást serényen toborztat vala; látván ugyanis, hogy idehaza a honfiak előtt mint árúló, s a német főtisztek előtt mint pártváltoztató és hitszegő semmi becsületre nem kaphat: maga is lelkéből óhajtani kezdé a külországra vezényeltetést, a mi hogy megtörténhessék, el kelle követnie mindent ezredének teljes létszámra való szaporítására. Mivel pedig e czélra most feles pénzzel rendelkezék: a csengő érczczel való

* Így pl. *Károlyi Sándor* 1709. ápr. 30-kán Érsek-Újvárból Tapolcsányon át egész föl Bánig (Trencsény-várm.) küldözé nyertes portáit, kik innen és vidékéből foglyokkal tértek meg. (*Kolinovics*, i. m. 748. l.) A *Berényi-napló* följegyzései szerint a morvaiak már márczius közepén rettegtek a kuruczok beütéseitől, kik a következő hetekben s még inkább április és május folytán a Vágon túl sűrű csapatokban száguldoznak, valamint e napló bejegyzései és egyéb — alább vázlatosan még érintendő — egykorú adatok mutatják. Érsek-Újvárba élelmet, marhákat sokat hajtának be.

fizetés, itatás, toborzás, mindenféle csalogatás és mesterfogás, — sőt itt-ott némi erőszakoskodás is — számos fiatal zsoldossal gyarapítá ezredének annyira hézagos sorait. Pár hó alatt nehány száz, Vág és Nyitra-vidéki újoncza lőn, fegyverezve, egyenruházva. Kiknek még további szaporítása és a már fölesküdötteknek katonai kiképezése czéljából, ő maga is márczius, április és május havak alatt folytonosan Pozsonyban vagy Nagy-Szombat környékén tartózkodott.[1]

Valószinűen ő sem csinált titkot, — sőt szószátyárkodó természete szerint tán fennen is emlegeté poharazás közben tisztei között a német birodalomba a francziák ellen való fölmenetelt, a mit egyébiránt a németek is igen jókor elkezdtek hirdetni, sőt foganatosítani: a mennyiben a hatalmuk alá hajtott éjszaknyúgati vármegyékben a fegyverviselésre alkalmas ifjúságot már márczius folyamában erővel is összefogdostatni kezdék, és mivel másként elmenni vonakodtak: *bilincsekbe veretve is fölhurczoltatták Bécsbe, és onnét a Rajnánál küzdő, rémségesen leolvadt állományú magyar ezredekbe.* Ezen erőszakoskodás természetes következménye aztán az lőn, hogy az ilyen, akár fogott, akár önként felcsapott új labanczok, hacsak szerét tehették, — sűrűen szökdösének által a kuruczokhoz.[2]

Így Ocskay Lászlónak nagy költséggel és fáradsággal összetoborzott és fogdozott új labanczai is, mihelyt neszét vevék az «Imperiumba» való menetelnek, tizenként—húszanként szökdösének Érsek-Újvárba, új egyenruháikkal, szép fegyvereikkel, lovaikkal; és pedig közöttük főtisztek: zászlótartók, hadnagyok, századosok is, Ocskaynak még régi tisztei közűl valók.

1 *Ocskay László,* maga és házastársa «Nemzetes Tisza Ilona» nevében 1709. május 12-kén Pozsonyban ír alá egy zálogos szerződést. *(Egykorú más,* a gr. Esterházy-család zólyomi ágának levéltárában.)

2 *Bottyán János* tbk. Szécsényből 1709. márcz. 26. jelenti Rákóczinak: «Bizonyos az, feles bilincseket hozott alá az ellenség, maga birtoka alatt lévő helységekben erővel hajtja valakit talál fegyverhez alkalmatosnak, — úgy vagyon a híre: Imperiumba viszi, *az minthogy a labanczok gyakor szökéssel contestálják; kik tartnak az felmeneteltűl, naponkint közinkbe szöknek.*» (Eredeti levél, gyűjteményemben.) *Ugyanaz,* 1709. ápr. 9-kéről írja Károlyinak: «Az dánusokat feles magyar labanczokkal együtt elvitték, *összebékózván az labanczokat.*» (Bottyán élete, 379. l.) Végre *Nagy Gábor,* Károlyi hadsegéde, jelenti Szécsényből 1709. ápr. 17-kéről urának: «Ocskay Sándor uram katonái most érkezvén Újvárbúl, hozzák hírűl, hogy mindennap németet fognak, mely németek is beszélik, *hogy az labanczot felvitték odafel,*» t. i. az Imperiumba. (U. o. 383. l.)

Ezek sorát ama *Turkoly Sámuel* nevű, Ocskay-féle önkéntes hadnagy nyitja meg, ki még 1708. május havában Beczkó táján lett vala labanczczá, — mint annak helyén említettük volt, — s most visszaszökvén, a gyanakvó kuruczok által egyelőre, mint kétes jellemű ember, Kassán tömlöczre vettetett. De Turkoly azzal védé s illetőleg igazolá magát, hogy ő «mint igaz magyar» a Bercsényi kibocsátott s a visszatérőknek bocsánatot ígérő pátensének akart engedelmeskedni, «és a német ellenség között tébolygó magyaroknak útat a visszajövetelre mutatni».* A nehézség a dologban csak az volt, hogy Turkoly még az Ocskay elpártolása *előtt* lévén labanczczá, nem tartozott az elárúltak közzé, és így az idézett pátens hatályán kívül esék; mindazáltal 600 frt kezesség mellett szabad lábra helyezték.

Ily visszaszökött, 30—40 legénynyel egyenesen Újvárba benyargalt Ocskay-féle tisztek valának még *Károlyi Ferencz* főhadnagy s Ocskay testőrszázadának parancsnoka, továbbá az általunk egy levele után már a strázsniczai expeditió idejéből ismert *Szórad István* hadnagy, s még egy névtelen.

Sőt még mind ennél fontosabb dolog is következett ezen labanczok fölvitelének szándokából. Nevezetesen a Fehérhegyeken túli, mindenkor igen magyarérzelmű tót népnek fiataljaiból, hogy az őket labanczoskodásra erőltető Ocskay és Blasskovich zaklatásaitól s a Németországba idegen ügyért hadakozni elhurczoltatástól menekűlhessenek, számosan a határszéli hegyekbe, erdőkbe vonták meg magokat a tavasz kinyíltával; a kikhez azután májusban egy bátor hadnagy: Kosztolányi *Jávorka Ádám* nehány katonával Érsek-Újvárból általmenvén, csakhamar 500 főnyi, részint lovas, részint gyalog guerillacsapatot szervezett belőlök, s velök a császáriak hadvonalai mögött kitűnően forgatá magát, hol a Vág-melléki cs. várak alá, hol Morvába csapdozva. Ezekhez csatlakozni indúlt ki újabb expeditióval Újvárból Szórad István is, maga is Malaczka tájáról való.

De, hogy mindezekről közvetlenebb szemléleten alapúló fogalmunk legyen: lássuk az egykorú levelezésekből idevonatkozólag meríthető adalékokat május végétől fogva, a mikor t. i. az Ocskay-féle

* *Turkoly Sámuelnek* Kassán, 1709. ápr. 28. Bercsényihez intézett kérvénye. *(Eredeti, az Orsz. Ltárban.)* Később, mint emigráns, híres főtiszt lett e Turkoly az orosz hadseregben.

labanczok szökése és a Fehérhegyeken túli új támadás nagyobb mérveket kezdett ölteni.

Balogh István dandárnok írja 1709. május 31-kén Losonczrúl Bercsényinek: «Ma érkezett Újvárbúl Ilavay Mátyás (alezredes) uram, Iváncsay hadnagyommal; kik is referálják: Pozsony vármegyében új kuruczok támadtak, előljárójok Jávorka, — lehetnek immár gyalog és lovasok circiter 500-an; mert tartnak attúl, hogy németek közé ne applicáltassanak, aminthogy erővel fogdossák, kiváltképen vásári alkalmatossággal. (Mikor t. i. a nép leginkább összegyűlni szokott.) Elpártolt kuruczok is és lobonczok igyekeznek kijünni, *félve az Imperiumba való meneteltűl.* Az én ezerem is jól szaporodnék, ha közeljebb eshetném azon földhöz.»[1]

Szintén *Balogh István*, ugyancsak Losonczrúl jún. 3-káról valamelyik főtiszt-társának, talán Ebeczkynek: «Tegnap *Ocskay László 12 katonája*, — a kik azelőtt az én ezerembeliek voltak, de per reductionem estenek oda, — *érkezvén ide*, referálják *Ocskaynak Zsolnán létét.* Negyednapja, hogy megindúltak, huszan jöttek volna: de megegyezésre a mely helyt rendeltek volt magok közt, — a nyolcza előbb oda találván menni, mivel azonnal lövés és lárma lett Zsolnán, a 12 a 8-át ott nem találta, és így a 12 békével eljütt, Besztercze felé. *Ocskaynak nincsen több háromszáz katonájánál, azok is jobbára eljünnének, csak adatnék módjok, mivel Imperiumba megyen Ocskay, attúl félnek.*»[2]

E túdósítás több tekintetben érdekes. Megtudjuk ugyanis belőle, hogy Ocskay a császár pénzén — *a kuruczok számára újonczozott:* mivelhogy íme, már is annyira átszökdöstek újon fogadott katonái, hogy Bécsben nagy-büszkén 2000-re tervezett ezrede — megint csak 300 labanczkából álla; és másodszor megtudjuk, hogy ő május végén ismét fölrendeltetett Trencsénybe, Árvába, Ebergényi mellé. Nyilván belátták, hogy, ha Németország felé indítanák, — még tán ez a háromszáz ember is elhagyja; de továbbá Pozsony és Újvár között a talaj ki is siklott lábai alól, az újváriak egymást érő kiszágúldozásai miatt, a Fehérhegyeken túl pedig épen mindent lángba borított

1 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.
2 *Eredeti levél,* ugyanott.

Jávorka. Végre, azzal is bíztathatta az udvart — és talán nem egészen valószínűtlenül, — hogy Trencsény, Árva, Turócz tótjaiból tán mégis inkább fog kaphatni újonczokat, amazoknál állandóbbakat, fölépűlni sehogysem tudó ezrede számára.

Berthótÿ István újvári parancsnok nagy súlyt helyezett a Fehérhegyen túli támadásra, tehát szítá és erejéhez képest segíté azt, sőt nagyobb szabású hadműködés alapjául tanácslá fölhasználni, jún. 3-kán ekként írván Bercsényinek: «Ha hirtelen most valamely hadak felgyöhetnének, *talám jó volna Morva felé tétetni valami diversiót*, mert az Vágontúl igen kevés német vagyon, az dánus ha még nem indúlt is: megindúl Imperiumba. Én pro interim küldék által valamely katonaságot *(Jávorkáékat) Fejérhegy mellett lévő kuruczokhoz, minthogy azok is naponként szaporodnak;* vagyon olyan emberem, az ki ajánlja magát arra, hogy két hét forgása alatt három-négyszáz emberrel megszaporítja hadainkat túl az Vágon. Meglátom, az mostani általküldendő embereim mire mehetnek? Ha látom az dolognak effectusát, — megint küldök melléjek vagy kétszáz lovast, *(Rácz Miska és Szórad Istvánék);* addig talám Exciád is küldhet valamely hadat. *Bár csak kétezer emberünk lehessen az Vágontúl, reménlem: revocálhatjuk az Dunán általment németeket*, és az föld népét is fölvehetjük. Én mindenfelé pátens-leveleket küldöttem.»[1]

A fejedelem, a dolgok ezen állását az udvarlására Szerencsre rándúlt Bottyán tábornoktól megtudván, hasonlókép ítélt mint ez és Berthótÿ; s már jún. 4-kén ekként közli gondolatait Bercsényivel: « . . . Én immár lehetősnek látom az *offensiva próbákat is*, annyival is inkább, mivel az Vág-mellyéki ellenségnek gyengeségét tapasztalom és az Fejérhegyen túl valóknak indúlatját, az kik magokat ötszázan öszvevervén, *kezdik Morvát bizgatni*,[2] s eljövetele előtt két nappal már másodszor írtak *Bottyánnak* és túdósították aprólékos szerencsés próbájokrúl, rabokat is fogtak, de nem tudják hová tenni őket. *Elöljárójok valamely, Ocskaytúl régen disgustál-*

1 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

2 Erre vonatkozólag olvassuk a *Berényi-naplóban,* jún. 1.: «Tersztyánszky uram írja Trencsénből de 24., hogy *Morvába becsaptak volt a kuruczok,* és az hrozinkói völgyön az trencsényi követet megölték, az kinél sok levél volt. Generális Hochperg búsúl is az leveleken.»

tatott s ugyan annakelőtte ezerében szolgált tiszt, (Jávorka). Bizonyítja ez opiniómat, hogy egy kapitány is elindíthatja azokat, az kiknek kedvök van az tánczhoz, s valóban szükségesnek is ítélném az bennök felindúlt reménség táplálását, csak volna kit küldenünk. Bottyán ugyan ajánlja magát, hogy kész vagy 1200-ad magával benyargalni Pozsony eleit: de olyan is kéne, a ki osztán, ha kevesed magával is, mellettök maradna.»[1]

Erre válaszolja *Bercsényi:* «Bottyán Pozsony eleit elhiszem, megnyargalja, — de az nem sokat segít az Fehérhegyen. Azon újon támadt kuruczok közé kit kellene küldeni? eleget törődöm; de, ha csak lovas-porta: az ott járkál, s nem múlathat (késhetik). Az mely 500-nak híre van, az *Jávorka* nevő volentír-hadnagyom, kik gyalog mentek, — kikről emlékeztem vala Fölségednek.»[2]

Limprecht János ezredes Érsek-Újvárból jún. 4-kén tudósítja Bercsényit: «Istennek hála, az elmúlt egynehány napokban szerencsésen járt az mi katonaságunk, hun raboknak s hun nyereségnek behozásával. Az németek közzűl szöknek hozzánk, *kiváltképen Ocskay László magyar labanczi közzűl hun tiz, hun húsz, hadnagyostúl;* azt beszélik, hogy Ocskay Lászlónak *minden bizonynyal Imperiumba kell menni*, — az mellette valóknak pedig egyikének sem volna kedve, *egyedűl csak Ocskay Lászlónak.* A mint mondják: egyik a másiknak megírták, hogy idejűjjenek hozzánk.»[3] E szerint Ocskay pribékjei között a kuruczokhoz való átszökésre nézve egész titkos összeesküvés létesült. Idehaza, mint volt kuruczok megbízhatók nem lévén, semmitsem értek, külföldre menni pedig nem akarnak vala. Az árúlás fanyar gyümölcsöket hozott. De menjünk tovább!

Berthóty István értesíti Ebeczky Istvánt, Érsek-Újvárból jún. 6-kán: «Itten az kótyavetye szűntelen foly, Isten jóvoltából. *Harmadnap alatt több jött bé negyvenig való labancznál, — Ocskay alig maradott másfél század magával,*[4] *mind elszökött az hada*, és Fejérhegyen túl igen szaporodik a kurucz, *innét is küldöttem százig való jó katonát melléjek*, hogy annyival inkább szaporod-

1 *Archiv. Rákócz.* II. 478. l.
2 U. o. VI. 195. l.
3 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.
4 Talán azokon *kívül,* a kik vele Liptóból a télen le nem jöttek volt.

hassanak. Egy *Szórad nevű hadnagy* is, ki Ocskay mellett volt, kuruczczá lett, az is elment vélek; hiszem Istent, egy hét alatt elég kurucz leszen az Vágon túl!»[1]

Ugyane napról és Újvárból sokkal tüzetesebben ír *Takács Ádám* százados, Szilágyi János hadbiztosnak Losonczra: «Itt az mi részünkről igen jól folynak dolgaink. Nem régenten vagy háromszáz lovas Pozsony alá lévén katonáink közűl, az odavaló csordát elővették; az országgyűlésiben levő uraknak szolgái megértvén az lármát: sietve mentenek utánok, kik is az lesünkön általmenvén, az mieink elszorították az várostúl és halomba vágták. *Ocskay penig az regimentjét Imperiumba akarván fölvinni: az katonái sereggel jönnek, tisztjeikkel együtt, közinkbe.* Csejtérűl jött jó nemes ifiú szökésképen, azt referálja, hogy minden nemesembert personaliter insurgáltatja az német, és a ki nem arra való: zsoldost prætendál rajtok, *és azokat mind kötözve tartván, úgy szándékoznak őket fölvinni.* Az iránt már *Fávorka nevű kapitány* háromszáz lóval és kétszáz hajdúval az Fehérhegyek táján német ellen támadott, kiket is az Úr-Isten az elmúlt héten oly szerencsével áldotta meg, hogy mostani, Mocsonokon lévő commendánsnak *Thúróczy Gáspárnak az ő clenodiumját és pénzit 800 tallérig valót Trencsín táján elnyerték és az mellette lévő németeket, kétszázig valót, halomba vágták.* Kiknek succursusára Rácz Mihályt vagy kétszáz lovassal, a minapában elfogott Ocskay hadnagyával Szóraddal — assecurátiójára nézve — általcommandérozta commendáns (Berthóty) uram, magával és Bezenyaival (Beleznay?) együtt, oly instructióval, hogy vármegyéket, úgy hegyen túl valókat szépen hódítsák és ültessék föl, magok kívánságok szerént.»[2]

Íme tehát, valamint Ocskaynak prédált portékáit mindjárt elpártolása után Beleznay elnyeré: úgy a hitszegő Thúróczyt is hasonlóval lakoltatá a sors, — ő sem bírhatá sokáig összekóborlott kincseit, azok is a szegény kuruczok zsákmánya levének, és sajátságosan, szintén Trencsényből aláhozataluk alkalmával. Thúróczy

1 *Egykorú másolat,* Bottyán tbknak Szécsényről jún. 9-kén Bercsényihez irott s gyűjteményemben levő eredeti leveléhez csatolva; mely levélben, a mellékletre hivatkozván, hangsúlyozza *Bottyán:* «Mindenekfelett igen jó az Fejérhegyen túl való új támadás, kit mind segíteni, s mind bíztatni jó volna.»

2 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

ugyanis a Hartleben tbk. által az újváriak kicsapásai ellen vettetett mocsonoki sáncz parancsnokává neveztetvén ki, — tábori málháját Zsolnáról lehozatá, s ezt kísérik vala ama, Jávorkáék által szerencsésen fölvert németek.

Ugyane napokban fordúl Bercsényihez Érsek-Újvárból *Ocskay Sándor* is, kifelejtett nap-dátumú levelével: «Ez iránt is kérem alázatosan Exciádat, hogy sokan, *megismervén magok vétköket*, Eszterházy József és *Ocskay László hadából* — az kik azelőtt más regimentekben itt köztünk voltanak, — *ide az regimentben* (Géczy Gábor huszárezrede) *jönnek*, itt lévén nagyobb kedvök szolgálni: azokat ne köllessék kit-kit maga (régi) regimentibe visszaadnunk, Exciád gratiája járúljon ez iránt is hozzánk, — *gyűjtünk egy compániát labanczságból együtt katonaságból.*»* Tehát az Ocskay Lászlót odahagyott szökevényekből ennek *saját testvére* alakított egy külön századot a Bercsényi-Géczy-féle híres huszárezredben.

Balogh István Losonczrúl jún. 10-kéről ismét tudósítja Bercsényit a további fejleményekről: «Az ellenség státussát Garamon és Vágon túl is vizsgáltatván, onnét megtért emberem recognoscálja és Újvárban lévő hadnagyom is írja: a dánus elment, és Nagy-Szombatbúl is a præsidiumát kivitte. Eszterházy József Galánthát pusztán hagyván a præsidium iránt, Séllyére húzódott valamely kevés (300) lobonczsággal. Kossuthról és Vízkeletről is kiment a német. *Ocskaynak mivel Imperiumba kölletik menni: három hadnagya, katonasággal együtt bement Újvárba.* Bizonyos imperialisták (azaz, a Rajna mellett alkalmazott régi labancz ezredek tisztei) lejüvén országunkba recrutázni, — *azok is igaz magyarokká lettek, bemenvén Újvárba.* Pozsony vármegyében az nemességet — a ki magát meg nem válthatja — Imperiumba való menetelre kénszerítik. Thúróczy

* *Eredeti levél,* az Országos Levéltárban. Dátuma: «Érsek-Újvárban, die — (üres hely) Junij 1709.» *Géczy Gábor* is ír e dologban É.-Újvárból 1709. júl. 31-kéről Bercsényinek, mint ezredtulajdonosnak, századosúl ajánlván a Mocsonok alatti csatában elesett Kurucz Márton helyett «egy jó katonaembert *Károlÿ Ferencz* nevőt, az ki *Ocskay Lászlónak* labanczok között kapitány-lajdinantja volt, ideszökött egynihányad magával, olyan katonákkal, az kik azelőtt is reductió szerint ideestek volt, idevaló fiak is, nagyon van kedvök itt (t. i. az ezredben) megmaradni.» *(Eredeti, gyűjteményemben.)* E K. F. később, mint emigráns, a lengyel hadseregben volt kapitány.

Gáspár mocsonaki sánczba szállott valami kevés tót hajdúval és circiter 30 lovas-némettel (s Pongrácz Gáspárnak is egy század labancz lovasával); a mely német peniglen Zsilízre ment, 2000 lehet. Zólyom vármegyében a portám meg nem szűnik. Szalay Pál uram ezere ma mellőlem, Ebeczky István uram orderét vévén, Ipoly mellé ment».[1]

Bercsényi ezenközben, jún. 6-iki levele szerint, addig keresett, míg csakugyan talált egy alkalmas tisztet a Fehérhegyeken túli fölkelők közé: az ily hegyi guerilla-harczok rendezésében már Trencsényben ügyesnek tapasztalt *Maszelnik Márton*, Luzsinszky-Paurféle, morvai születésű századost, kire nézve jún. 15-kén Kassáról e rendeletet küldi *Babócsaynak:*

«Mivel *Maszelnik Márton*, Luzsénszky Sándor regimentjebeli compániás-kapitány által az Vágon kívánkozik, hogy ott hasznos haza-szolgálatját tehessen: megengedtetett, hogy ott (Babócsay brigádájában) 20 vagy 30 katonával — kik azon földet tudják és kedvök van, akármely regimentből légyenek, — menjen; elsőben magát jelentse Ebeczky István uramnál (a tergenyei vagy tompai táboron,) s onnét Újvárba menjen, Berthóty István uramtúl újabb ordert vévén s informatiót: *hol légyen Jávorka?* hogy magát vele conjungálja, és ha mi katonákat ott öszveszed, azt említett néhai Luzsénszky Sándor regimentjébe annak idejében incorporálja». — Ugyan *Ebeczkyre* rendelet, hogy midőn Maszelnik társaival jelentkezni fog nála: «bátorságosan ereszsze Érsek-Újvár felé, hogy onnét, ordert vévén, az Vágon általmehessen.» Végre *Berthótyra* is meghagyás: adjon utasítást Maszelniknak; kinek is «orderében fel kell tenni: templomok, papok, malmok és efféle dolgoknak károsításától tartózkodjanak, s Jávorkával magát conjungálván, az mennyi katonát öszvevehet, azt incorporálja Luzsénszky regimentjében».[2]

1 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

2 Mind a három rendelet fogalmazata Bercsényi 1709-ik évi tábori könyvének töredékében. *(Gyűjteményemben.)* Hogy ezen időtájban a Fehérhegyekbeli fölkelés jól haladt, mutatja *Bottyán* tbk. Szécsényből 1709. jún. 22-ikéről a fejedelemhez szóló levelének e pontja: «Az Fejérhegyekben lévő új támadást is mondják, jól forgatja magát és naponként szaporodik.» (Eredeti, gyűjteményemben.) *Kolinovics* szerint pedig (Hist. Belli Rákócz. 753. l.) június végén gr. Schaumburg ezredessel Nagy-Lévárdnál verekedett e fölkelőknek egynehány századuk. — A vakmerő vitéz Maszelnikre nézve érdekesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy *Trencsény* vármegye rendei még 1705. július

És így az *Ocskay* erőszakos toborzásai, katonafogdosásai elől az erdőkre menekült hegylakók- s szökevény labanczokból *Géczy Gábor* és *Luzsinszky Sándor* ezredei gyarapodának. Hogy pedig *Maszelnik* csakugyan általmene a Fehérhegyekbe: bizonyítja *Berthóty István*nak a fővezérhez Érsek-Újvárból 1709. júl. 7-kén intézett jelentése:

«Két rendbeli leveleit Exciádnak egymásután csakhamar vettem. *Fávorkát* újobban általcommendéroztam (tehát, úgy látszik, egyszer — talán foglyait bekísérni — visszarándúlt Újvárba), azon *Luzsinszky uram kapitányával;* mit vihetnek véghez? elválik, — sok jó embereink vannak azon az földön. Itten az portázásoknak szűneti nincsen, Istennek hála, szerencsésen. Ma negyednapja Komárom felé bocsájtottam vala embereimet: egy hajót az Dunán szerencsésen felvertek, sok szép egyet-mást nyertek, egy lajdinandot hoztak tizedmagával rabúl. Ugyanaz nap Nyitra alá is bemenvén portásim, minden marhájokat elhajtották az nyitraiaknak. Megvallom, Kegyelmes Uram, *gyönyörködöm az itt lévő lovas hadakban: mert nem kell kénszerítenem őket az portázásra, sőt hat-hét rendbeli is gyün egyszersmind* (egyszerre) *hozzám, portát kérvén magának.* Most is két rendbeli portám vagyon *túl az Vágon*, egyikével *Beleznay* uram, másikával *Iváncsay* vannak, harmadik rendbéli *Fávorkáék*».*

6-kán Belluson tartott közgyűlésükből felirván a fejedelemhez, melegen ajánlják ennek kegyeibe a Morvába vivő szernyei (sztrányai) szoros bejáratát őrizö sereg (század) hadnagyát *Maszelnik Mártont,* mint a ki, — ámbátor morvai születésű, — mindazáltal a magyar nemzet igaz ügyéhez s a fejedelemhez táplált hő ragaszkodásától viseltetvén, *szülőit és szülőhazáját odahagyta, igen erős kuruczczá* lőn s hűségeskedését sok ízben hasznosan megmutatta; úgy, hogy ha a dolog valaha netalán békességre kél is, — ő már többé vissza nem térhet maga hazájába, mivelhogy «*a mezei hadak előtt, praevie az ellenséget megkémlelvén, Morvában sokszor kalaúzkodott és mint egy vitéz emberhez illett, emberséget mutatott.* Ezt mindenek jól tudják és Trencsény vármegye rendei agnoscálják»; a miért is a föntnevezett vitéz hadnagyot ezennel a fejedelem kegyes reflexiójába hathatósan ajánlják. *(Eredeti,* a vgye pecséte alatt, az Orsz. Levéltár volt kir. kamarai osztályában.) Alkalmasint e meleg ajánlat következtében nevezte ki aztán Rákóczi Luzsénszky Sándornak Trencsény megyei fiakból álló reguláris lovaskarabélyos ezredébe századossá a derék Maszelnikot, a kit egyszersmind honfiúsított is és ugyan Trencsény vármegyei kincstári részjószággal megadományozott.

* *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

Az utóbbiak tovább is a Fehérhegyekben működének, Ausztria s Morva felé csapdozván és Blaskovich-csal verekedvén, — Beleznay s Iváncsay azonban Pozsony körül tett szerencsés csatározásaikból számos rabbal — és pedig *labancz rabokkal* is — érkezének vissza néhány nap múlva Érsek-Újvárba. Már júl. 11-kén jelenti innét *Berthóty*, Bercsényinek róluk: «Beleznay és Iváncsay uraimék Vágon túlról megtérvén, Beleznay uram hozott egy prófontmestert *és tíz magyar labanczot*, — ahhoz egy német lajdinandot és 27 muskatélyost. Iváncsay hozott egy dánus lajdinandot. Istennek hála, portásaim mindenfelől szerencsésen járnak. Azon dánus lajdinand beszéli, hogy bizonyosan nyolczadnap alatt el kell menniek, marsrutájuk is ki van adva Morva- és Csehország felé».[1]

Limpreeht János báró, ezredes, Újvárból júl. 9-éről tudósítja Bercsényit: «Katonáinknak derék szerencséjök vagyon, mostanában is 36 gyalog németet lajdinantostúl Vágontúl fogtak el, behozták, s majdnem minden héten kótyavetyéznek. Mocsonokon *Thúróczy* vagyon Pongráczczal, — *onnan is egynehány hajdú szökött mihozzánk*».[2]

Végre a Fehérhegyekbeli kuruczok működéséről július 10-ike táján, a *Berényi-napló* is szolgáltat érdekes adatokat. Ezek szerint Maszelnik-Jávorkáék, nyilván a mint Újvárból jövének, egy Lipótvárból Vág-Újhelyre igyekvő szállítmányt Verbó táján meglepvén, a 40 muskatérosból álló födözet előlök a krakováni templomkerítésbe menekült: de kipörzsölték és levagdalták őket. Ezután azon kuruczok, «kik is egynihány százan» valának, által a Fehérhegyen, s Brezován át — itt már megszaporodva, «12 zászlóval» — Szeniczére nyomúltak; és júl. 12-kén Pozsonyba érkezik a hír, «hogy az mely kuruczok Szeniczén voltak ez napokban, — *Ausztriába csaptak és Ausztriából sok ember szaladott Stomfa felé*».[3] Jól forgatták tehát magokat ezek is.

Ocskay és Thúróczy labanczai e föntebbi tudósításokból látható nagymérvű visszaszökésének meg lőn a maga humanisticus eredménye is. Nevezetesen láttuk, hogy mióta Heister vagy Pálffy a biro-

1 *Eredeti levél*, ugyanott.
2 *Eredeti*, u. o.
3 L. a *Berényi-napló* 1709. júl. 8—12-iki följegyzéseit.

dalomból alájőtt s 1708. aug. elején Verebélynél elfogott Tarics kurucz főhadnagyot Nyitránál mint cs. hadszökevényt fölakasztatá: viszont a kuruczok is azóta, az egykor soraikban szolgált s később a németekhez pártolt katonák közül elfogottaknak hasonlóval fizettek vala. Különösen áll ez *Ocskay pribékjeiről*, a kik közül ejtett foglyaikat Berthóty Újvárban és Bercsényi, Bottyán stb. künn a táborokon tíz-húszával köttette bitóra. Most azonban belátván, hogy e nyomorúak többnyire csak vak eszközei valának árúló uroknak, sőt ha szerét tehették, — mint az újabbi tömeges szökések bizonyíták, — szivesen visszatérének volt bajtársaikhoz: megsajnálták őket, s elkezdtek velök szelidebben bánni.

Így pl. Berthóty sem jelenti most már — mint tavaly — a Beleznay fogta «tiz magyar labancz» rab után, hogy: «*már készen a hóhár*!» hanem, vagy föleskette őket, ha kedvök volt reá, újból kuruczságra; vagy pedig, mint egyéb hadi foglyokon, kurucz rabokat cserélt ki rajtok. Sőt Szluha Ferencz magyar cartell-biztos, 1709. július 1-én Ó-Gyallán, gr. Heister Hannibál cs. altábornagy, Rácz-Tököli, Pflueg és más cs. rabtisztek, s viszont Nagyszeghy Gábor, Deák Ferencz, Bokros Pál, Krucsay János rab kurucz ezredesek stb. kölcsönös kicserélése végett személyesen összejövén osztrák collegájával Romeisennel: emberiségi szempontoknak hódolva, «ennek alkalmatosságával, Exciád továbbvaló dispositiójáig — mint Szluha jelenti Bercsényinek — azt is végeztük, *hogy mind a két részről való magyar desertorok simpliciter és minden büntetés nélkül, úgy, mint más közrabok elbocsáttassanak, és ezután németnek Imperiumból avagy máshonnét confoederált Hazánk szolgálatjára együtt magyarokat büntetni, ha megfogattatnak, szabad ne légyen, — viszont mink se büntessük azokat, az kik császárhoz szöktenek.* Ebben mostanában (Győrött) raboskodó óberster Volfordt uramot és más imperiális tiszteket tekintetbe lehet venni. De ezek usque ad ratificandum Excellentiæ».*

Nem tudjuk, ha egy részről Bercsényi és más részről Heister ratificálták-e csakugyan a biztosok e humanisticus egyezményét?

* *Szluha Ferencz* Érsek-Újvárból 1709. júl. 12-kén, Bercsényihez. *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

Annyi azonban tény, hogy *Ocskay László ezredéből elfogott* s az egri vártömlöczökbe vetett *kilencz oly rabot, kik azelőtt kuruczok valának*, — köztük Farkas Ádám hadnagyot — br. Perényi Miklós egri várparancsnok 1709. június második felében (tehát még a formális egyezményt megelőzőleg is) a többi cs. rabokkal együtt beküldött Budára, magyar rabokkal kicserélni.*

Most ideje a bányavidékekre és azután Árva, Liptó felé fordúlnunk.

A császáriak minden áron szerették volna, a hadviselés szabályaihoz híven, a Garamvonalnak állandóúl, Esztergomtúl Szent-Keresztig leendő megszállása által a kuruczok közlekedését Érsek-Újvárral elzárni, és úgy azután e fontos erősséget mindig közelebb vonandó sánczgyűrűzettel körűlrekeszteni. Láttuk, hogy Heisternek már 1708. őszszel is ideczélzott főigyekezete: de az alsó-Garamvonal biztosíthatását számára Bercsényi Léva fölégetése által, legalább a tél tartamára, lehetetlenné tevé. Meg kellett tehát egyelőre elégedniök a bányavárosok birtokával.

Azonban, a mit 1708-ban végbe nem vihettek: 1709-ben igyekeztek megvalósítani, és pedig a mint a föld fagya engedett s az árvizek szűntek: mindjárt hozzá akartak látni mind a Garamvonalon, mind Újvár körűl. Heister márczius vége felé adá ki a parancsokat e czélra; ú. m. 1. Kukländer esztergomi tábornoknak: hidaltassa által a Dunát s Párkánynál a Garam-torokban hányasson terjedelmes hídfő-erődöt, továbbá a valamivel fölebb fekvő bényi ó-sánczot újittassa ki, s mindkettőbe helyezzen őrséget; 2. Löffelholtz bányavárosokbeli parancs-

* «Eger várában levő labancz rabok, Ocskay László regimentjebéliek, kik is már kuruczok voltak: Farkas Ádám vice-hadnagy, Czeglédy István káplár, Kemenczey Gergely, Osztrodics Márton, Mészáros János, Krall Mihály, Mészáros György, Szabó György, Tóth Mihály gregáriusok.» (Egri rabok specificatiója; melléklet *Perényi Miklósnak* Egerből 1709. jún. 14-kén Bercsényihez irott leveléhez. *(Orsz. Levéltár.)* Ugyanitt létezik br. *Pfeffershoven* budai cs. tábornoknak valamelyik várbeli cs. ezredeshez (ú. l. a székes-fehérvári várparancsnokhoz) intézett, de a kuruczok által felfogott levele, melyben egyebek közt ez áll: «Ich will ja nicht hoffen, dass die Kuruzzen mit denen 7 Gefangenen auf diesseithiger Boden, (t. i. Dunántúl), ohngeachtet sie vormals auch Kuruzen gewesen, rigoroser als jenseits, — *wo sie zu Erlau von denen Ozkayschen auch verschiedene Gefangene gehabt, jedoch gleich anderen wieder entlassen,* — verfahren werden.» *(Eredeti*, u. o.)

nokló altbgynak: a fölégetett Léva-várát megépíttetvén és megerősíttetvén, szállja meg állandóúl; 3. Wallis nyitrai várparancsnoknak: az Érsek-Újvár fölött csak egy jó mértföldnyire lévő Surányból csináljon állandó őrállomást, sánczczal erődítve; 4. a Nyitra vize mentén vezénylő Hartleben tábornoknak: az Újvártól éjszaknyúgotra fekvő Mocsonokon hányasson erős sánczot.

Április elején mind négyen hozzá is fogtak, egyet kivéve, kinek — mint látni fogjuk — nem volt benne módja sehogysem, ámbár ő is neki készült. Névszerint Hartleben nagyobb részben kiszállítván hadát a kastélyokból, Mocsonokhoz szálla, s április első hetében már serény kézzel kezdé a sánczot vettetni;[1] s így Wallis is, ki a bányavárosokrúl kapott 400 gyaloggal s a nyitrai lovas-századokkal ugyanekkor Surányba leereszkedett.[2] De a vitéz és friss hadakkal megerősödött újváriak egyiket sem hagyták békén dolgozni; mivel pedig a surányi sánc, mint közelebb fekvő, rájok nézve amannál sokkal alkalmatlanabb leendett: megfeszíték erejöket, hogy ennek elkészültét minden áron megakadályozzák.

Kivonúlt tehát ápril 11-kén Újvárból az egész lovashad, sőt valószinűleg némi gyalogság s egypár könnyű ágyú is velök, és a surányi sánczásó németeket megrohanván, kemény ellentállás után, sokakat leölve közűlök, szerencsésen kiverték Surányból; s míg a lovasság Wallist Nyitráig üzé: a hajdúk a sánczok alapjait széthány-

1 *Bottyán* tbk. jelenti Szécsényből 1709. ápr. 11-kéről Bercsényinek: «Újvárban expediált tiszteim megérkezvén, confirmálják, hogy két regiment lovas némettel Generál Hartleben Mocsonokot erősen sánczolja.» Nagyobb bizonyságúl mellékeli *Berthótynak* Újvárból április 7-kéről őhozzá irott levelét: «Hartleben már erősen sánczoltatja Mocsonokot, Wallis Nyitrárúl Surányba száll. Én az Játórúl behajtattam hatszázig való marhát, megtudván, hogy az ellenség el akarja hajtatni. Esztergamnál fogják az hidat csináltatni.» *(Eredeti levelek,* gyűjteményemben.) *Bottyán* másnap, ápr. 12-kén is írja Károlyinak: «Az Mocsonokhoz szállott ellenségnek híre csak verificáltatik, és hogy maga Generál Heister (Hartleben) benn két regiment lovassal már jóformában be is sánczolta magát, várván óránként gyalogot hozzája. Vallis, ki ezelőtt nyitrai commendáns volt, Surányban igyekezik.» *(Bottyán élete,* 381. l.) V. ö. Rákóczi és Bercsényi leveleit április 17. és 19-kéről, *Archiv. Rákócz.* II. 468. és *Rákóczi-Tár* II. 271. l.

2 A br. *Berényi-naplóban* olvassuk, 1709. április 8-ika alatt: «Az németek Surában akarnak postírungot tenni, *sánczolják is már.*» (V. ö. a megelőző jegyzet idézeteivel.)

ták, s az ott talált palánkfákat, czölöpzeteket Érsek-Újvárba vitték.[1] E véres kudarcz után a surányi sánczkészítés híre ha egy darabig kísértett is még, — Heister végkép fölhagyott vele, átlátván maga is, hogy e hely a hatalmas Újvárhoz nagyon is közel fekszik, úgy, hogy ha az erőd nagy áldozatok árán elkészűlhetne is: éjjeli meglepések ellen őrsége alig volna biztosítható.

Az újváriak néhány nap múlva Mocsonok alatt is — de csupán lovassággal, távolabbi hely lévén, — tettek hasonló kísérletet, bár kevesebb sikerrel. Hartleben ott tetemes haderővel, csak lovassal is két ezreddel álla, s általa a magyarok rövid, heves csatározás után visszaverettek.[2] Itt esett el Géczy Gábor egyik vitéz századosa Kurucz Márton, egy másik kapitány Kóta András pedig súlyos sebet kapott.[3]

A mocsonoki sánez el is készűle, noha Újvárnak valami nagy hátrányára sohasem lehetett. Hartleben körűlötte tartá füvellő táborát májusban, s midőn e hó végén népével a Garamhoz távozék: Thúróczy Gáspárt hagyá benne parancsnokúl a maga 300 új, szedettvedett tót hajdújával s 30 német, 70 magyar lovassal.[4]

A mi már a Garam körűli sánczokat és Lévát illeti: a párkányi hídfőerődöt Kukländer Esztergom ágyúi alatt természetesen, akadály nélkűl elkészíttetheté:[5] hanem a bényi ó-sánez kiújítását és Léva

1 *Berényi Ferencz* április 12-kén Csejtevárában ezt jegyzi naplójába: «Suránban megszorították az kuruczok az németeket, és igen megverték, úgy, hogy ki is űzték Suránból. Az kiknek 300-nál több szekerök volt. Pőstyénnél sok sebes németet hoztak ma által az Vágon.» (U. o.) A nyitrai lovas németben pedig az újváriak májusban is tetemes kárt tőnek Ivánkánál. (L. *Archiv. Rákócz.* II. 479. l.)

2 *Ugyanaz,* április 15-kén: «Mocsonoknál valami velitatio volt, de megszalasztották az kuruczot. Leopoldban nagy lövést hallottak.» Ismét, ápr. 30-ika alatt: «Nemcsÿk mondja, hogy az mocsonoki németekben levagdaltak,» — a mi nyilván egy második támadásra vonatkozik, mikor már Károlyi Újvár körűl járt és tábora Suránynál feküvék, honnét egész Trencsényig fel-felcsapkodott.

3 *Géczy Gábor,* föntebb idézett levelében.

4 *Érsek-újváriak tudósitásai* június elejéről. *Bottyán* is említi, 1709. június 9-iki levelében: «Mocsonokon negyvenig való német, és valamely új, szedettvedett tót hajdúság minden öreg-munitió nélkűl vagyon, ama hiteszegett Thúróczy Gáspár benne az commandó, ki köztünk gyalog-óberster vala.» *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

5 Május elejére e sánez már készen volt. *Zsámboky Nagy István* ezredes jelenti Hont-megyei Patakról 1709. április 24-kéről Bottyán tábornoknak: «Szintén most valának nálam berzsenyiek, kik is hozták hírűl, hogy Esztergamnál a hidat most köti a német, Párkánynál penig sánczot ásat.» Két nap múlva, ápr. 26-kán, *Laky István* szá-

fölépítését Bottyán tábornok ébersége s előrelátása szerencsésen meg tudta gátolni, következőleg az alsó-Garamvonalat és így az Érsek-Újvárba vezető útat továbbra is megoltalmazá. Szerencséje volt e tekintetben, hogy a császáriak szándékáról jókor értesült. Már április 12-kén tudósítja «fia-urát» Károlyi Sándort: «Egy fegyverneki ember, ki hatodnapig közöttük volt az németeknek Mocsonokon, beszéli, hogy *minden bizonyosan Lévát is meg akarják szállani s a Garam-mellyékit valamely helyen másutt is imposterálni.* Esztergomban is verificáltatik, hogy hídhoz való eszközöket készítnek».[1]

Pár nap múlva kémjei megerősítik Bottyánt a jelzett hírek valóságában, a mint is Szécsényből április 15-kéről sietve értesíti Bercsényit: «Az csak bizonyos, *hogy Lévát meg akarja az német szállani, úgy a bényi sánczot reparálni.*[2] Ekkor tehát már határozottan megjelölni képes a *másik* megszállani tervezett Garam-melléki pontot is, t. i. Bényt, melyet április 12-iki levelében még csak «*valamely hely*» névvel bírt jelölni.

A mit pedig az öreg Bottyán egyszer határozottan megtudott: az ellen gyorsan és hatályosan intézkedni is szokása vala. Intézkedék ezúttal is. Ő Esztergom előtt rendesen két lovas-századot szokott tartani, — mint már említettük volt, — a várőrség kicsapdozásainak meggátlására; továbbá a múlt ősztől fogva a Bénynyel átellenes Börzsönyben tartá erődített helyen, Mártonffy Izráël honti kapitánynak guerillaszerű fürge hajdúcsapatát, mely a császáriak dunai hajózásán nem egyszer érzékeny csorbákat tudott a honti hegyekből

zados is meghozza, mint bizonyost, «hogy az esztergami ellenség a hidat általkötötte, járnak rajta által .... Esztergami híd előtt a német sánczot most vettet.» (*Bottyán élete*, 390. és 394. l.) Maga az öreg tábornok pedig már mint kész dologrúl, úgy értesíti Bercsényit Szécsényből május 10-kén: «*Esztergamnál az híd által vagyon kötve s Párkánynál az sáncz, kiben éjjel-nappal strázsa vagyon.*» (*Eredeti*, gyűjteményemben.)

1 L. *Bottyán élete*, 381. l. Ugyanott 383. l. olvasható *Berthóty István* Újvárból apr. 21-én irott levelének kivonata is, mely szintén megerősíti Léva megszállásának szándékát: «Az innen való németnek egy része derekasan besánczolván magát Mocsonokon, azt is hírlelik, hogy *táborostúl Lévához igyekeznék szállani.*»

2 *Eredeti levél*, gyűjteményemben. Utóirata pedig így szól: «Generál Hartleben Mocsonoknál már be is sánczolta magát. *Levának elrontására compániákat az posté-rungokból küldöttem;* elválik, mit vihetek végben.»

ejteni, s Párkány felé is beportyázgatott. Most Bottyán a Zsámboky vagy Ebeczky ezredéhez felváltva tartozó ama két őrszázad parancsnokát és Mártonffyt kellőleg utasítá: kiváló gonddal legyenek a bényi ó-sánczra, a mint lehet, rontassák, és ha mit észrevennének: azonnal hírévé tegyék. Ezek serény vígyázása okozá azután, hogy Kukländer megelégli vala a párkányi hídfőt, és följebb terjeszkedni nem mere, legalább míg a németek lábukat a más oldalról Léván meg nem vetik. Arra pedig ugyancsak várhatott.

Mert Bottyán e szándékukban is megelőzé őket, amavval egyidejűleg. A mint ugyanis április 15-kén positív tudósítást kapott Lévának tervezett fölépíttetése s helyőrségeltetése felől: tüstént, még az nap kivezényelt a legközelebbi, ú. m. a báthi és szebellébi hadállomásokból bizonyos századokat — különösen a jász ezerből — Lévára, «*puszta kőfalt rontani*;» a kikkel aztán úgy széthányatá a leégetett régi vár kapuit és bástyáit, hogy azokat ugyan egy hirtelen senki meg nem építhette; sőt a várkútakat is betemették.[1]

Bottyánnak e gyorsan tett és ép oly gyorsan végrehajtatott intézkedése nagy szerencsére esék: mivel, hogyha csak egynehány napot is késlekedik vele, — már beűlt volna Löffelholtz Lévába. Mert alig végezték be derék katonái a várfalak bontását, s már is, ú. m. április 22-kén Patakról erről tudósíthatta tábornoktársát Károlyit: «Írhatom bizonyosan Kegyelmednek: *már ezelőtt negyednappal Kovácsihoz* (Kozárócz, a Garamnál) *Szent-Benedeken alól szállott az ellenség, circiter ezerig*; másra nem *vélem, hanem hogy Lévának igyekezzék.* Ha híremet meghallják, hogy Garam körűl jártam, tudom, — másként gondolkozik».[2]

Úgy lőn. Miután ezen Léva megszállására kiindúlt németség megtudá, hogy e vár bástyáit helyenként földig lerontották előtte, és így ott fészket már egykönnyen nem verhet; miután továbbá meghallá magának Bottyánnak a Garam körűl forgolódását, — szépen visszaballagott Szent-Benedekre.

1 L. a föntebbi jegyzetet, továbbá *Kókay Márton* jász ezredesnek Szuhányról 1709. ápr. 23-án Károlyihoz intézett ezen levelét: «Mostan is Generál Bottyán János uram ő Nga Lévára fárasztott bennünket, puszta kőfalt rontani s kútakat tölteni.» *(Eredeti,* a gr. Károlyi-levéltárban.) V. ö. *Bottyán élete,* 351. l.

2 *Eredeti,* a gr. Károlyi-levéltárban.

Bottyán pedig azért járt a Garamnál személyesen, hogy e még mindig hatalmas áradattól dagadozó folyam partjain a hídvetésre legalkalmasabb pontot kijelölje. Mert Szécsényben szekereken tovaszállítható tombáczokat s egyéb hídkészleteket faragtatott, oly czélból, hogy az Érsek-Újvárba szánt második nagyobb élelmi szállítmányt, az újból tetemesszámú lovas haddal feljött Károlyi általvihesse s kísérhesse. E végre legkedvezőbb átkelési helyűl a viski Ipoly-híddal egy vonalban fekvő *Zselízi* jelölé ki, a hová csakhamar el is indítá Csajághy Jánost válogatott 700 hajdúval, hídfősánczot hányni, és a hídhajókat s készleteket is Zsámboky Istvánnal.

Ez ápr. 27-kén érkezett Zselízhez, s 29-kén a híd már készen állt. A lovas porták még az napon átkeltek rajta Újvár, Nyitra, Tapolcsány felé, Károlyi pedig a sereg és szállítmányok derekával 30-kán követi vala őket. Bottyán a hajdúsággal a hídnál várta be Károlyit, a ki hadai egy részével már másnap visszaérkezett. De azért a híd még vagy 14 napig állott, minthogy a szállítások Újvárba még mindegyre folytanak, s a közlekedés fölélénkűlt. Csak midőn az erősség és őrsége lő- és élelmi-, valamint tüzelő-szerekkel, friss néppel, ruhaneműekkel, sóval, borral, vassal stb. bőven ellátтatott, az átjárást pedig a lovasságnak a május közepén megapadt Garam itt-ott gázlókon is lehetővé tevé, — akkor szedette föl Bottyán Csajághyval a zselízi hidat, s viteté Ipoly-Ságra, levonatván a hídfősánczokat.*

Azonban a zselízi partok nem sokáig maradának sánczok és híd nélkűl, — csakhogy ezeket most már a *császáriak* kezdték építeni. Löffelholtz altbgy, úgy látszik Bottyántól megtanúlta: hol van a legalkalmasabb átkelő hely az alsó-Garamon? El akará tehát ezt, — s vele lehetőleg az egész Garamvonalat zárni jövőre a kuruczok elől; és minthogy az igen elrontott Léva fölépítésénél sokkal előnyösebbnek s hamarabb munkának látszik vala előtte *Zseliznél* egy jóforma földerődöt hányatni, egyszersmind hídfőkkel: május végnapjaiban ő maga is a bányavárosokrúl, hol a vezényletet Steinville vette át, Szent-Benedekre s innét összes málhájával és 6 ágyúval Zselízhez

* L. mindezekre nézve *Bottyánnak* 1709. május 1. és 10-kéről Bercsényihez irott leveleit gyűjteményemben, továbbá élettörténetének 388—406. lapjait.

szálla, odarendelvén az immár teljesen elkészült mocsonoki sánczból Hartleben tbkot is. Rögtön hozzá fogatott teljes erővel a sáncz és hídépítéshez.

Ő Zselíznél Hartlebennel együtt mintegy 4000 emberrel fekűvék: körűlbelől ugyanennyi, mások szerint 3000 főre menő erőt pedig — ú. m. a Bajmócz és N.-Tapolcsány tájéki kastélyokban kiteleltek s Lubomirszky lengyelei egy részét — jún. 2-ikán Lancken tbkkal az esztergomi hídon átküldte Dunántúlra, hogy ott Heisternek Pozsony és Győr felől érkező más dandáraival egyesűljenek.*

Heistert ugyanis a cs. kir. főhadi-tanács odautasítá, hogy mindenekelőtt a Bécs környékét gyakori beütéseikkel örökös rettegésben tartó dunántúli kuruczokat igyekezzék megsemmisíteni, vagy legalább a Dunán általűzni. Ehhezképest a maréchal június elején gr. Eszterházy Antalnak 10,000 főnyi hadteste ellen, a saját csapatrészeiből, továbbá a Magyar-Óvárt szállásolt Cusani altbgy, a Sopronyban tanyázott gr. Nádasdy Ferencz és Croix tbkok, s a Regede felől az országba törő gr. Breuner (Prayner) styriai kapitány osztályaiból, végre br. Nehem péterváradi tbk. rácz és horvát határőrei s Lubomirszky lengyeleiből — a tetemes helyőrségeken fölűl —

* *Berthótÿ István* Érsek-Újvárból 1709. jún. 3. Bercsényinek: «Az Vágon innen való németség csoportra vervén magát mintegy 3000-ig, az Dunán általment Esztergamnál.» *(Eredeti,* gyűjteményemben.) *Balogh István* dandárnok Losonczrúl, jún. 3. Bercsényinek: «Liptói, (?) túróczi németnek a lovassa Szent-Köröszt felé, — Leffelholcz is Garam felé ment, Zólyom-vármegyei pedig Zólyomhoz (város) igyekezik szállani, ásókat, kapákat készíttet, hogy besánczolhassa magát.» (Orsz. Levéltár.) *Somogyi Ferencz* ezredes jún. 3. a tompai táborrúl Bercsényinek: «Az ellenség már mezőre szállott. Tegnapi portám szemmel látta és megszámlálta, hogy 35 trup (század) német, kik között gyalogság circiter ezer, Esztergamnál a hidon s Dunán általköltözött; a minthogy némely rabokat, németet és ráczot hozván a portások: azok is referálták prævie, hogy az ellenségnek nagyobb része általordereztetett a Dunán.» *(Eredeti,* ugyanott.) Ismét *Somogyi F.* jún. 7-kén a gyerki táborrúl, ugyanannak: «A német *Zsilíznél actualiter sánczolja magát, mely corpusa lovas és gyalogbúl álló vagyon négyezer;* a másrésze pediglen, a ki többet teszen, az túlsó félre ment által az esztergomi hidon. *Az Garamon* (Zselíznél) *bizonyosan egy-két nap alatt a hídját elkészíti, már ahhoz való requisitumi készen vannak.*» (Eredeti, gyűjteményemben.) *Ebeczky István* dandárnok, jún. 12. a pereszlényi táborbúl, ugyanannak: «A minémű lengyelséget Lubomérszky eladott pénzen a németnek, azok is elérkeztek, circiter 3 vagy 4000-ig való volt; semmit sem késleltették őket, az Dunán általvitték Esztergamba.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 200.)

10—12,000 embert egyesített személyes főparancsnoksága alatt Dunántúl, s megkezdé a támadó működést.

Addig odafel Steinville, Löffelholtz, Hartleben, Viard, Ebergényi és Tollet tbkok osztályai felett a fővezényletet az ifjabb tábornagy gr. Pálffy János vala viendő; de ő még július elejéig Pozsonyban időzött az országgyűlésen, a bányavárosokon feküvő cs. gyalogezredek pótlására szükséges újonczok érkezését várva az örökös-tartományokból. Ezekkel együtt a rendelkezésére adott haderő kerekszámmal 10,000 emberre tehető, mint az alábbi részletekből ki fog tűnni.

A császáriak a tavasz kinyiltával nemcsak Mocsonoknál, Párkánynál, Zseliznél kezdettek el sánczolni, erődíteni: de éjszakon Liptóban is, ú. m. Tollet tábornok, ki a szepesi kuruczok beütései ellen Liptó-Újvártól a havasokig építtetett igen szépen készült, nagy munkájú, számos csillagerőddel és redoute-al bástyázott sánczvonalat, Szent-Péter, Dovaló, Vavrisó és Pribilina helységeken át, a Bella vize mentén. Hasonlókép — bár nem ily nagy mértékben — erődítettek a bányák déli és keleti oldalain is Steinville és Viard tbkok, kik e munkájokhoz már május elején hozzá kezdenek vala. Nevezetesen a szenográd-szuhányi és szebellébi, sőt részben még a divényi kurucz hadállomások őrségeinek is becsapásai ellen Dobronyiva régi várát, mint központban fekvőt megépíttették, sánczczal vevék körül s ágyúkkal és helyőrséggel rakták meg.[1] Ezenkívül, miután Zólyomvárának helyreállítását befejezték és magok 3000 lovassal előbb Végles, majd Zólyom alá szállának füvellő táborba,[2] hogy ennyi vagy

1 «Dobronyiva várában is vagyon (labancz) hajdú, és már árok is vagyon; a minthogy portám a táján lévén, ki is lőttek, hírt bocsátván azzal,» — írja *Balogh István* dandárnok Losonczról 1709. május 8-kán. *(Bottyán élete,* 405. l.)

2 *Bercsényi,* Unghvárról 1709. május 15. Rákóczinak: «Gácsból írják: *Vigleshez szállott mezőre 3000 lovas-német;* elhiszem, az bányavárosiak füvellése.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 190. l.) *Bezegh Imre,* Bercsényi gróf udv. kapitánya jelenti urának Rozsnyóról május 27-kéről: «Breznón az német megszaporodott. Balogh István uram is írja, hogy Viard zólyomi rétekre ki akar szállani háromezered magával; magam emberei (hajniki jobbágyai) is e napokban lévén itten, azok is azt beszélik, s hogy Zólyomnál prófunt-kemenczéket csináltak.» *(Orsz. Levéltár.) Bottyán János* tbk. tudósítja Szécsényből jún. 16-kán a fejedelmet: «Breznyói, beszterczei, véglesi s más körülbelől való ellenség Zólyomhoz minden bagázsiástúl kiszállott.» *(Eredeti levél,* Vörös-

több hadnak is a Dívény felől netalán jöhető erősebb támadás ellen biztosított fészke lehessen: Zólyom városának a várral kapcsolatos ódon körfalait védképes állapotba helyezék, kitataroztatván s lőpadokkal vétetvén azokat körül.[1]

Végre gr. Erps selmeczi parancsnok is mind jobban kiépíté a Windschacht felé eső ú. n. Versali-sánczokat, s körülsánczoltatá, czölöpözteté a szent-antali kastélyt; mely építések megszemlélésére Steinville egynehányszor maga is berándult Zólyom alól Selmeczre.[2]

Mindezeknél aggasztóbb vala az érsek-újvári közlekedés elzárására nézve Löffelholtz munkája Zselíznél. E sánczolat különben is oly nagyszabású volt, hogy 4—5000 ember mellett az összes császári tábor podgyászvonatának is biztosított védhelyet szolgáltasson. Szóval, egész elsánczolt tábor, termékeny vidék közepette, dús réteken, sebes vizű, derekas folyam partján, állandó híddal s a balparton hídfőerőddel. Mind Bars, mint Hont-megyét jóformán uralni lehetett e sánczból.[3]

vártt.) *Bercsényi* ugyane napon Kassáról Rákóczihoz intézett levelében megerősíti ezt: «De 14. írja Csajághy: Beszterczérűl Viard az lovassal és valami 500 gyaloggal Zólyomhoz ment öt taraczkkal; de mind is másfélezernek írja, — *nem gondolom!* Az többi gyalogja Beszterczén maradt.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 201. l.) *Ebeczky István* dandárnok, egy, Selmeczről jún. 18-kán kiszökött német katona vallomása után jelenti jún. 20-kán a tompai táborról Bercsényinek: «Viard Zólyomnál fekszik, Stainvil, Latour és Althan hat-hat compániával, (lovasság); Beszterczén Tirheim regimentje van, de abból is együvé-másuvá (az apróbb helyőrségekbe) vannak commendéroztatva.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

1 «Zólyomot (a várat) megépétette a német,» írja *Bercsényi* Kassáról jún. 1-jén Rákóczinak, Balogh István levele nyomán. *(Archiv. Rákócz.* VI. 194. l.) *Bottyán* pedig a város reparatiójáról tudatja Szécsényből, jún. 22-kén a fejedelemmel: «Zólyomhoz a mely német gyűlekezett vala, az városra beszállott, az város kűfalain köröskörűl állást csináltat, — az mint bentlévő emberem referálja.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

2 Így pl. bent volt jún. 18-kán is. *(Ebeczkynek* jún. 20-iki, föntebb idézett levele.)

3 Megtapasztalák ezt csakhamar. Alig készűle el t. i. a híd: Löffelholtz már «Zselíz mellett levő ő Felsége táborában, die 20. Junÿ 1709.» kelt körrendeletet bocsáta ki a Hont-megyei falvak lakóira, be egész a Selmecz vizéig, keményen meghagyva nekik, «hogy vévén ezen parancsolatomat, *mindgyárt az ellenségnek hírét, hollétét és számát jól megvizsgálván és bizonyosan megtudván, hozzátok bé, és ennekutána minden két nap múlva embereiteket hozzámküldjétek.* Másként, valaki ezen parancsolatomat vakmerőképen elmúlatja: *tüzzel-vassal emésztem meg, sőt a szófoga-*

Ily terjedelmes védmű elkészítése azonban míg a híddal együtt teljesen befejeztethetett, — arra a legserényebb munkálkodás mellett is egy havi időtartam kívántatik vala. S ezt az időt a tettvágytól buzgó Bottyán tábornok arra akará felhasználni, hogy Löffelholtzot Zselíztől elverje, mielőtt még sánczát elkészíthetné. Eleinte a június kezdetén megint hirtelenül megáradott Garam nagy volta, s részint hajdúságnak kéznél nemléte hátráltatá őt e szándéka valósításában, melyre pedig immár kész terve volt, s hogy csak kedvet kapathasson reá Bercsényivel, — még vagy 2000 embert is letagadott Löffelholtz hadai létszámából. Mert a vakmerő ősz vezérnek csak támadási engedély és 1000 hajdú kellett volna, hogy ezzel s vagy 2—3000 lovassal nekirohanjon a félig kész zselízi sánczoknak.

«Zselíznél, úgymint Zselíz és Mikola közt, — értesíti *Bottyán*, Szécsényből jún. 9-kéről Bercsényit — fekszik a német, ki is négy regimentnek hirdeti magát, de az mint onnét érkező tiszteim (mert folyvást portyáztatott Tergenyéhez és a Garamhoz) recognoscálják: mind lovassával s gyalogjával együtt alig van kétezer; hat taraczkja vagyon. Rajtamenni s megcsapni nem lehet: mert az Garam árja nagy, gázlóban által nem mehetni; másként is, két víz között áll a tábora: innét a Garam, túl egy sáros ér keríti; noha ugyan azon ér nem tenne sok akadályt, mert tágos az közi és körül nem veszi, — hanem az Garam árja nagy akadály».*

Egy hét múlva azonban a Garam ép oly hirtelen, a mint áradott, ismét megapadván, a kuruczok Zselízen fölül Szent-Györgynél gázlót fedeztek föl, s át is járt a fürge lovasság a németet csípdezni. Most Bottyán nyughatatlan, maradhatatlan volt, csakúgy égett a vágytól Löffelholtznak markába szakasztani a munkát, egy váratlan, heves támadással. Csakhogy *nem volt kivel!* Csajághy levitte volt összes hajdúságát Gyöngyös tájára Hevesbe, a hol dandárát szervezé, újonczait fegyverezte, ruházta, gyakorolta. A lovas had is igen megfogyott. Balogh Istvánt a maga dandárával Dívénytől Steinville és

datlan falunak bíráját felakasztatom, jószágát felprédáltatom és még a gyermekét is kardra hányatom; máskint is, *már az Garanyon való híd elkészülven,* könnyen a szófogadatlanokat megbüntethetem». (A currens-parancsolatnak egy *eredeti példánya gyűjteményemben.)*

* *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

Viard miatt el nem lehet vala mozdítani; a jász ezer, Horváth István és Vajda a talmácsi, báthi, szebellébi, szuhányi, turopolyai őrállomásokon, s Szécsényben Bottyánnak régi századai (Laky és Szalkay) Mártonffyval Esztergom elején kellettek; Csáky Mihály, Guldenfinger és Mikházy ezredeit a fejedelem másfelé rendelé; Géczy Gáboré april 30-ika óta egészen Újvárnál volt, hová Balogh István és Somogyi Ferencz némely csallóközi és mátyusföldi századai is vezényeltettek. Nem maradt tehát fönn egyéb, csak az egy Ebeczky-brigáda, e dandároknak, Szalay Pálnak és Somogyi Ferencznek ezredeiből, vagyis tényleg mintegy 2000 lovasból álló.[1]

Ez a dandár az Ipoly szögletében: Visk, Pereszlény, Gyerk és Tompa faluk körűl feküdt felváltva füvellő-táborban, s onnét portyázott Löffelholtzékra Tergenye és Füzes-Gyarmat felé.[2] Bottyán, a mint a Garam apadásáról értesült, rögtön odamene Szécsényből közéjök a táborra (jún. 15.) Pereszlényhez, a hol hírét vevé, hogy Löffelholtz épen e napra «az egész Garam-mellyéki molnárokat» Zselízhez rendelé, a Szent-Benedekből készen lehozott híd megvetése czéljából. E hírre az öreg tábornok, bár az Ebeczky-dandárt nagyon csekélyszámúnak találá, szinte lázat kapott a szentgyörgyi gázlón át a németnek nyakába rohanni;[3] sietve írt tehát Csajághynak: indítson azonnal ha nem többet, csak ezer hajdút. A kapott válasz azonban csak elszomorítá:

«Írhatom Fölségednek — tudósítja nagy-szomorúan a fejedelmet Szécsényből jún. 22-kén, — hogy az Zselíznél levő ellenség az sánczoknak és hidaknak csinálásában sörényen halad; még ugyan tökéletességre nem hozta, — rövidnap az is meglészen. Én teljes tehetségemből igyekeztem volna megakadályozni, *s még a szívem is majd sír bennem, hogy nincs kivel ellene harczolnom!* Csajághy János brigadíros uramtúl csak ezer hajdút kértem: azzal menti magát, hogy az minémő 800 flintát hoztak hajdúi számára, — csak húsz sincs ép bennök, mind csináltatni kell, azért fegyveretlen hajdút nem

1 *Archiv. Rákócz.* VI, 209. l.

2 Ebeczkynek Somogyi Ferencz ezredes Pereszlényen jún. 12-kén egy fölfogott levéllel együtt *Ocskay Lászlónak* is valami levelét adá kezéhez, melyet Ebeczky Bercsényihez külde; miféle irat volt ez? nem tudjuk. *(Archiv. Rákócz.* VI. 200. l.)

3 Bottyán jún. 16-iki levele a fejedelemhez. *(Vörösvártt.)*

adhat. Most volna penig egyszer ideje az operátiónak! . . . Azon ellenség mihelyt észrevenné gyalogsággal való menetelemet: elhiszem, félben hagyná igyekezetit».[1] Ugyane napról Bercsényinek még határozottabban ír, s csaknem lázasan sürgeti a gyalogság küldését, mielőtt a zselízi sáncz végképen elkészűlne.

Az bizony elkészült, és pedig, mint Bottyán megírá: «*rövidnap*». Jún. 26-kán ugyanis már arról tudósíthatá a fejedelmet és a fővezért, hogy mind Esztergombúl Heisternek, mind Pozsonybúl Pálffynak 200 szekérből álló podgyászvonata Zselízre érkezett, hol Löffelholtz immár a főerőddel elkészűlvén, *a balparti hídfősánczokat vetteti.* Egyébiránt — jelenti, — Csajághy mégis küldött 500 hajdút, kikhez Balogh dandárából szakasztván hét század Orosz Pál-féle huszárt, ő maga is «ezen órában» indúl velök Szécsénytől az Ebeczky-dandárhoz, ha valamit az ellenségen tehetne. Jelenti továbbá, hogy Gál Péter nevű szabad-hajdúk hadnagyával — ki is legényeit jól felszaporítá, — egy, Zólyomba Szent-Kereszttől élelmi és lőszer-szállítmányt kísérő 300 főnyi német csapatot a Garamon túl oly szerencsével támadtatott meg, hogy egy cs. századost, egy hadnagyot, egyéb tiszteket s vagy kilencz közembert lelőttek, sokat pedig megsebesítének. Most azon bátor szabad-hajdúkat a hegyeken Túróczba indítá, háta mögé az ellenségnek.[2]

Másnap már a tompai táborról ír (Berthótynak) Bottyán, — kinek a Garam felé közeledése épen kapóra esett. Mert Löffelholtz hídfőjének elsánczolása után elbízván magát, összes lovasságával átköltözék a Garamon, s hogy a kuruczoktól a szent-györgyi gázlót elvegye: ezen utóbbi helységhez telepedett.[3] Meghallván azonban, hogy Bottyán maga is Tompához érkezék hadakkal, név szerint gyalogsággal, — megint szépen visszatért a Garamon át zselízi sánczába. Ám, Bottyán itt is alkalmatlankodni akara neki hajdúival; hanem bosszúságára oly rendeletet vőn Bercsényitől, hogy a gyalogságot bocsássa Gyöngyös-Pásztóra Csajághyhoz, «mivel az exercitiumra kívántatik vissza».[4] Az öreg megtette, visszabocsátotta; azon-

1 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

2 *Eredeti levél,* ugyanott.

3 *Bottyán,* Szécsényből, júl. 13-kán Bercsényihez. *(Eredeti,* u. o.)

4 A fejedelem mindjárt Heisternek dunántúli támadó föllépése első hírére meg

ban meg nem állhatá, hogy levelében gúnyosan oda ne vágjon Bercsényinek: «de hiszen, *az ellenség körül* jobban exerceálhatták volna magokat! Jó is volna az Garam berkén három- vagy négyszáz hajdút bújkáltatni: mégis, tartózkodnék az ellenség és nem kaléjzolna oly bátran az Garamon innét». Egyszersmind ekkor — július 13-kán — már azt is tudta és jelenté Bottyán, hogy Pálffy János útban vagyon Zselízhez, honnét Löffelholtz — Hartlebent hagyván 3 battalion gyaloggal s 8 század lovassal a sánczban, — három lovas-ezreddel eleibe indúlt Nyitra és Pozsony felé.[1]

Igaza volt. A bán még júl. 7-kén kivonúlt Pozsonybúl 5—600 főnyi újonczczal, egyelőre Bajmócznak, (legalább ezt hireszteli vala;[2]) és mivel az Újvárból szerteszáguldozó kuruczok miatt ily csekély födözettel nem tartá tanácsosnak Nyitráig vagy épen Zselízig az útat megkísérleni: ezért rendelé maga elé legalább Szeredig Löffelholtzot, kivel együtt aztán júl. 16-kán érkezék meg Zselízhez, 27 század lovassal és az 500 újoncz gyaloggal.[3]

Midőn Pálffy Zselízhez érkezék: a bányavidéki fővezénylet átvétele következtében hosszabb időt igénylő teendői valának, ú. m. a messze kiterjedt hadállások iránti tüzetes értesülést, egyes csapatosztályok változtatását, a hadműködések egybevágó vezetését, a kapcsolatos érintkezést, az élelmezés biztosítását, az erődítvényekben maradandó s viszont a tábori működésre hivatott seregrészek kiválasztását,

akarja vala rohantatni gyalogsággal a bányavárosokat: ezért volt szükség a hajdúság nagyszámú újonczainak gyors begyakorlására, a mi csak a régibb legénységgel együttes hadozások útján történhetett. L. Rákóczinak jún. 9-iki levelét. *Archív. Rákócz.* II. 482 l.)

1 *Eredeti levél,* gyűjteményemben. V. ö. Ebeczky jelentését Bercsényihez, *Archív. Rákócz.* VI. 218. l. — *Berthóty István* is írja Újvárból júl. 11-kéről: «Pálffy János valamely száz recrutával az bányavárosok felé megyen; úgy is beszélik, hogy az zsilízi némettel akarna megegyezni.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

2 *Br. Berényi Ferencz* naplójegyzete Pozsonyban, 1709. július 7-kén: «Bán uram ma indúla meg valami recrutákkal Bajmócz felé; onnand tovább megy. Andrássy Péter és Gombos Imre (tbk.) uraimék is elmentek az táborra.» És folytatólag elbeszéli, hogy Pálffy kíséretét az Újvárból feljött kuruczok mindjárt Pozsonyon kívűl megcsapták, vágtak is, fogtak is belőle, még pedig tisztet. Mint az újvári levelekből kitűnik: Balogh István vitéz őrnagya *Ivánczay* volt ezen támadó, 200-ad magával. — Volt tehát Pálffynak oka Löffelholtzot maga elé várni.

3 *Bercsényi* Rozsnyóról, júl. 18-kán Rákóczinak, Bottyántól ekkor vett újabb tudósítások után. *(Archív. Rákócz.* VI. 219. l.)

stb. illetőleg. Ezen és hasonló okokból pár hétig időzött Zselíznél, figyelő és várakozó állásban. Bottyán pedig Szécsényben július 21-kén átadá a vezényletet gr. Eszterházy Dánielnek, hogy maga, a fejedelem intentiói szerint, a dunántúliak megsegítését czélzó diversió végett aláindúljon az ekkor már a pestis-ragálytól pusztított Duna-Tisza közére,* nemannyira a rendelkezésére álló csekély erővel, t. i. négy lovas-ezreddel, a jász népfölkelőkkel, nehány ágyúval és hajóval: mint inkább népszerű nagy neve hírével viendő vígaszt és bíztatást Solt, Földvár és Simontornya felé Eszterházy Antal mindinkább szorongatott hadainak s a tartomány. népének.

Hagyjuk tehát mind őt, mind Pálffyt; s most már — a katonai helyzetet mindenképen előterjesztve — lássuk: mi történt ezalatt Árvában? hová, mint tudjuk, június elején Ocskay László is érkezett.

* *Bottyán* júl. 21. és 24-iki levelei Szécsényből, Bercsényihez. *Bercsényi* 1709-iki tábori könyvének töredéke. *(Gyűjteményemben.)* «Bottyán élete», 425. l. stb. Júl. 23-kán már *Eszterházy* D. értesíti Szécsényből mint vezénylő-tábornok Bercsényit, hogy Balogh Istvánnak Divényből 22-kén költ jelentése szerint 500 német érkezett Gyetvához. *(Eredeti* az Orsz. Levéltárban.)

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A kuruczok Árvába portyáznak s Turdosínnál győznek; Ocskay Árvában; katonáinak hangúlata. Pálffy Ocskayt magához rendeli; Kolinovics téves állítása. — Pálffy hadainak létszáma és elhelyezése; Bercsényi hadainak létszáma és elhelyezése. Hadászati combinatiók s előnyök és hátrányok; a kuruczok osztálytábornokai.

Ocskaynak egykori kurucz ezredével, mely ekkor mintegy 400 huszárt számlált, hajdani kedvencze Elek Zsigmond, Szepes vármegye éjszaknyúgati csúcsában Új-Béla, Krempach, Fridman, Nedecz stb. falukon, szóval a lengyel széleken, a Dunajecz völgyében feküdt. Június első napjaiban, midőn Hangossy és Paur Lucsivnáról Liptóba portyáztatnak vala, egyidejűleg Elek is fölkészűle, s többi népét a szorosok őrzésére hátrahagyván, 2—300 fürge huszárral egy éjjel csak átosont Galicziának itt tán csak másfél vagy két mértföld szélességű besarkallásán Neumark (Novi-Targ) alatt, Árva vármegye határaira.

Ebergényi ekkor Zsolna mellett, Budatín várában pihene, s Árvában alig tartott számosabb hadat, — a többit Tollet tbk. mellé az inkább fenyegetett Liptóba bocsátván, — mint a várban őrségűl 100 német gyalogot, Váralján járőri és hírvívő szolgálatra egypár szakasz lovast, továbbá Turdosín városában s Trsztenán ama 100 hajdút és 50 lovast, kiknek kiállítását Heister vetette volt a vármegye nyakába, s a kik közé osztattak be az Árva-vára feladása alkalmával császári szolgálatot vállalni hajlandó volt-kurucz őrségbeliek is. Parancsnokuk Smisskó György főhadnagy vala. Ezek a vármegye éjszaki részeinek biztonlétére tartozának vígyázni; de úgy látszik, nem jól vígyáztak!

Legalább midőn Elek Zsiga Új-Béláról a lengyel beszögellésen átcsapva, egy hajnalban beütött a szuha-horai szoroson Árvába: oly vígyázatlanságban találá őket, hogy Trsztenán nehányukat levágván s elfogván, Turdosínba rohant, s ott az egész csapatot, kurucz részről «semmi kár nélkűl» fölverette. Meglepetésökben rendszeres ellent-

állást tán nem is fejthettek ki; elég az hozzá, hogy Smisskó többi tiszteivel, zászlójával, dobjaival, 48 hajdújával s 20-nál számosabb lovasával elfogatott; hátra levő 80 emberét pedig úgy levágták, hogy a 100 gyalog teljességgel megsemmisíttetett s lovas is csak «egynehány» futamodhatott el. Szép fegyvereik, lovaik a győzőknek jutottak.[1] Ezután Elek őrnagy benyargaltatá Turdosín, Námesztó, Trsztena környékét, honnét pár nap alatt sok lovat, marhát hajtatott el s egyéb zsákmányt takaríttatott össze;[2] és vissza sem tér vala Árva-megyéből, ha hírét nem veszi, hogy *Ocskay* regimentestől Árva-vára alá érkezett. E hírre azonban, nehogy foglyait és prédáját kezéből a túlerő esetleg visszaragadhassa: jún. 7-kén visszatért Új-Bélára, honnét szerencsés járását Bercsényinek jelenté,[3] rabjait pedig Lőcsére kísértette.[4]

1 *Valovics János* tudósítja Kézsmárkról 1709. jún. 10-kéről gr. Csáky Mihály tbkot: «... Éppen akkor találtam vala Dunaveczre mennem, a midőn Elek Zsigmond uram az egész commandója alatt lévőkkel Árvába portára ment volna, — azért eljövetelire kölletett néhány napig várakoznom. Mely dícséretesen járt oda, s hasznosan, ellenség confusiójával tért onnét ő Kglme: nem kétlem, máshonnét méltóztatott már megérteni Ngod. *48 hajdút, húsznál feljebb lovas labanczot, sok szép fegyvert hozott ő Kglme.* Megérdemlik az abrakot!» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

2 *Árva vármegye közönsége,* Árva-várában 1709. jún. 18-kán tartott közgyűléséből felírván br. Ebergényi László cs. kir. altbgyhoz Budatínba, jelenti, hogy a nemesség összeírását parancsolatjára végbevitették. «Mi illeti peniglen az reánk esett portális gyalogok s lovasok számát: azokat egészlen kiállítván, resignáltuk vala is az nékik commandójúl rendelt főhadnagy (Elek *kapitánynak* írja) *Smisskó György* kezéhez; de az elmúlt napokban bizonyosszámú kuruczság az szepesi passusrúl Lengyelországon által becsapván az fölső vármegyénkben, sok prédálási s feles ló- és szarvasmarhahajtogatási fölött *azon gyaloginkat egészen, s úgy az lovasokat is egynihányon kívül* az fölülnevezett *előljárókkal együtt* nagy szerencsétlenűl elfogdosta *s rabúl vitte el magával.*» (Eredeti, a gr. Csáky-család szepes-mindszenti levéltárában.)

3 *Elek Zsigmond* Új-Béláról, jún. 7-kén írja a fővezérnek Kassára: «Nem akartam elmúlatni, hogy Exciádat ne tudósítottam volna mostanság Árván lévő portám felűl. Hála Isten, semmi kár nélkűl Twerdosín névő városnál elfogtunk 61 labanczot, dobokkal, kapitányjokkal együtt; a többit levágtuk szerencsésen. Bárcsak két- vagy háromszáz hajdúm volna, ahhoz vagy hatszáz katonám: assecurálnám Exciádat, hogy egészlen Árva-vármegyét meghódítanám, — de 200 emberrel nem sokat vihet véghez az ember. Ki sem jöttem volna: de *Ocskay* maga regimentivel Árva-várához szállott.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

4 A «Specificatio captivorum, puta equitum, peditum, pro parte Cæsarea per Comitatum Arvensem conductorum et per Dominum Sigismundum Elek adductorum» czímű, «*Signatum Leucsoviae, die 13. Julij Anno 1709.*» keletű eredeti rabkimutatás

Árva vármegye a kuruczok e beütésétől megréműlvén, Ebergényitől segélyt sürgetett.[1] Az altábornagy azonban már ezt megelőzőleg intézkedék. Ugyanis az épen fölérkezett Ocskay bosszankodván, hogy a turdosíni szerencsés próbát az ő volt katonái vitték végbe: nagy lármásan ajánlkozik vala azokat új-bélai fészkökben megbolygatni, csak saját magokban megbízhatatlan pribékjei mellé valami német csapatosztályt kaphasson. Ebergényi tehát kivezényelt a liptai vavrisói sánczból egy osztály Wolffskehl-vasasnémetet, s Árva-Váraljához rendelvén, Ocskay parancsnoksága alá adá, hogy őket labanczaival egyesítse, s a szepesi revanche-próbára indúlhasson velök.[2] Ocskaynak e becsapása, melyet Elek Zsigáék nyomán Galiczián át Dunavecz (Nedecz) felé tétetett, úgy látszik, jún. 15—16-kán történt; legalább Árva-megye közönsége jún. 18-kán épen gyűlésezése közben értesűl Ocskaynak szerencsés járása felől: «.... Az minthogy ez órában megvígasztalva értettük: az Exciád (Ebergényi) bölcs rendeléséből *azon szepesi passusokra rendelt porta az ott talált kuruczságot szeren csésenfölverte.*»[3]

De Ocskay ezen próbája mégsem volt oly szerencsés, mint ahogy a vármegyéhez érkezett *első hír* tudni akará. Mert a kurucz források nemcsak hogy hallgatnak minden «fölveretésről»: sőt Elek

tanúsága szerint, *ekkor még* a következő rabok valának Lőcsén az Elek Zs. árvai beütése alkalmával fogottakból: ú. m. Capitaneus seu Ductor fuit Smisko; 1 tizedes, 8 közlovas. Gyalogok: 1 tizedes, 22 közhajdú, árvai tótok. Ezek után 2 árvavári volt kurucz tüzér, «qui erant in Arce Árva detenti, post deditionem vero Arcis ad Vice-Comitem Arvensem missi et per eundem V.-Comitem pagensibus [(zsoldos gyanánt) venditi et inter portales (Haydones) applicati.» Továbbá br. Andrássy Pál gyalog-ezredebeliek «ad Arcem Árva commendirizati, dein vero pariter inter portales *violenter* applicati» öten. *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

1 *Árva-megye közönsége,* már idézett jún. 18-iki feliratában: «... Mindezek (t. i. Elek győzelmes beütése) constálván Exciádnak, s nemkülönben az is, hogy mivel azon fölsű processusunknak nyílt s mód nélkűl széles Lengyelország felűl az passzusa: ő Felsége népe lineáinak távulkább létében, akármely őrködő magunk iparkodásával is nem reménlhet magának securitást további csapdozásitúl az ellenségnek azon fölsű processusunk addig, *az míglen az Szepességen, Béla névő falunál és a táján postirungoló kuruczság ki nem irtatik,*» — kérik tehát a tbk. kegyes gondviselését azon fölső járásra.

2 *Csáky Mihály* levele Tótfaluról 1709. jún. 22-kén Bercsényihez. (Eredeti, gyűjteményemben.) L. alább.

3 A már többször idézett megyei fölterjesztés Ebergényihez.

Zsigmond küldött ismét Lőcsére most már *Ocskay László pribékjeiből* ez alkalommal elfogott rabokat: «Ex Regimine Ocskayano, *occasione irruptionis in passum Dunavecz factae, per Dominum Sigismundum Elek capti:* Stephanus Török ex Comitatu Trincsiniensi, Alsó-Ozorócziensis, Joannes Kovács ex Comitatu Posoniensi, ambo corporales; Joannes Szabó ex Comitatu Castriferrei, communis. Item unus Germanus (Wolffskehl-féle vasas) Paulus Zoch, in Trsztinye (Trsztena?) captus.»[1]

A betörés tehát «a dunaveczi szoroson» történt. Csakhogy ezalatt Dunavecz vára, vagy a Dunavecz (Dunajecz) folyó értessék-e? melynek szorosai pedig nemcsak a szepesi, hanem az árvai határon is vannak, — nevezetesen Szuha-Horára is csak a Dunavecz passusán lehet általmenni. Már pedig Elek Zsigmond Hangossyt arról tudósítja, hogy Ocskay portája *csak Szuha-Horáig* (tehát Árva keleti határszéléig) járt, és ő, Elek, még egy portácskát küldött be utána Árvába, megvizsgálás végett.[2] Igaz ugyan, hogy Elek e levelét *június 13-kán* irá, s ez nem zárja ki azt, hogy Ocskay pár nap múlva, ú. m. a Wolffskehl vasas-osztály megérkeztével, egész a Dunajecz szepesi passusáig vagy Dunavecz váráig hatolt, és itt történt amaz összecsapás, melynek eredménye az Elek által Lőcsére küldött labancz és német foglyok. Vagy pedig, ha Ocskay csakugyan nem járt volna a szuha-horai Dunavecz-passusnál odább s a foglyok itt ejtettek, — akkor Árva-megye értesült a dologrúl kissé későcskén, s az «ezen órában» kifejezés jún. 18-káról nem épen szó szerint értendő.

Ocskay vállalatának mindenesetre vagy kudarczát, avagy kevés sikerét bizonyítja az a körülmény, hogy Ebergényi Árva felső vidékeit a szepesi kuruczok betöréseitől épen nem látván biztosítva: gyorsan ott hagyá budatíni fészkét, s nehány század német lovassal és gyaloggal *személyesen* ment Turdosínba és e hely elsánczoltatá-

1 A Lőcsén lévő hadi foglyok lajstroma, 1709. júl. 13-káról.

2 *Hangossy Imre,* a gr. Forgách Simon-féle dragonyosok ezredese írja Lőcséről 1709. jún. 13-kán gr. Csáky Mihálynak: Liptóban portánk még bent van, kiérkezvén, tudósítom Ngodat. «Elek Zsigmond uram írja nekem, hogy az *Ocskay portája Szukahora nevű faluig járt,* a ki Árva szélin vagyon, Bélához legközelebb, (de közben a lengyel föld); melynek recognoscírozására, írja, hogy bizonyos portácskát küldött bé (Árvába). *Pauer uram is ügyekezik be Liptóba.*» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

sához tüstént hozzá kezdetett. E sánczépítést a Szepesben vezénylő gr. Csáky Mihály jún. 22-kén már tudta, s annak elkészültét Árvába mielőbb teendő erős becsapással javasolá megakadályozni, ekkép írván a nevezett napon Szepes-Tótfaluról (Béla városán fölül) sógorának Bercsényinek:

« . . . . Ezekre nézve azért (a liptai sánczokra és Breznóra tervezett támadás ellen nehézségeket hoz föl,) legjobbnak s alkalmatosabbnak ítélném *Árva vármegyében tétetni egy kemény portát*, mivel azonkívül is Elek Zsigmond uram próbái — a kitűl, azt referálják, hogy úgy megijedett volna Ebergényi, hogy Zsolnán halálra fekszik belé,[1] — s minapi véletlen cásussa után *Tvurdosínt actu sánczolni kezdette az ellenség;* a kinek szorgalmaztatására, — a mint Elek Zsigmond uram is confirmálja — ment ki Liptóbúl bizonyos németség más úton, nem arra, a merre *Ocskay próbájárúl visszaszálló commendírozott németség*, (a kik ugyan vavrisói sánczbúl azon actusra commendíroztattak volt,) a mint portás hadnagyának tudósító levelébűl kitetszik, hogy az nap, a mely nap ezek beérkező félben voltak, amazok kimentek. Ha azért most hamarjában attúl (t. i. Turdosín elsánczolásától) nem præpediáljuk s rajta nem fogunk: *egészen elesik tőlünk Árva vármegye*,[2] a dunaveczi passus is nagy veszedelemben lészen: mivel az olyan oldal-zúg Szepeshez, mint Árva Liptóhoz; a kiben ha a nevezett sánczbúl fészket verhet, — csak egy-két sánczvetéssel is bízvást ki foghatja hozhatni Árvábúl is, másunnan is hátmegűl a népit, cum securitate foghatja bírnia hát megett a földet, a kit azután oly erővel kell visszafoglalnunk, valamint szinte a liptai sánczokat s lineákat. Nem kevés zabolája lesz (Árva) még Szepes vármegyének is: mert egy mértföldnyire lévén a dunaveczi járásbéli passusok Kézsmárktúl, — úntalan a város alatt alkalmatlankodhatik; sőt előtte lévén egészen a lucsivnai vígyázónk, a sem foghat a miá megmaradhatni, sőt még a styavniki is nem igen nagy securitással vígyázhatna a liptai ellenségre, mivel mintegy félhód formára (a kik között kellene nevezett vígyázóinknak maradni) körűlvétetődnének,

1 E hír nem volt igaz, de jellemző Elek Zs. győzelmes becsapásának hatására nézve.

2 Árvát tehát még nem tekintették ekkor a kuruczok egészen elveszettnek.

azonkívül, hogy (a kézsmárk-ófalui út helyett) egészen Palocsa felé esnék és folytatódnék az egész communicatió és kereskedés Lengyelországba, — mert Lublyó felé nem tudom, hogy hogy eshetnék meg, annyivalisinkább, hogy most Lubomirszky (Tivadar, a hűbérúr) ottan tábort ütött.

Hogyha pedig csak egy batalion gyaloggal is Babócsay uram mellé talám már eddig Tiszántúlról érkezett két ezerből méltóztatnék Ngod mennélhamarébb az itt lévő corpust (a ki is nem sokkal több ezer embernél,[1]) megerősíteni, reménleném: *míg az ellenség a (turdosíni) sánczot elkészíthetné, Árva vármegyét magunkévá tehetnénk*, és a liptai ellenséget hát megűl előregyünni nem bocsátanók, Zsolnáig is éppen beportázhatnánk, s még talám Túróczon által is tehetnénk nem kevés lármáskodást. Azalatt talám Isten útat nyitna további előmenetelünkre; hiszen, ha az ellenség megcsuportozva reánk erősödnék, úgy, hogy előtte kinyomúlni is kénteleníttetnénk: más, linealiter elrendelt brigádabélieknek mindgyárt módja volna hasonlót követni, és így a veszni indúlt német nemzetség nem győzne bennünket vízre hordani, *mint a hajdú a papot.*

Azonban, minapi *Ocskay kicsapásakor* minémő emberök veszett el a labanczoknak: az adnectált pátensökből[2] méltóztatik megérteni; a minthogy most is csak *tegnapelőtt bizonyos tisztöket vágták le a mieink*, a kinek még nevét ki nem tanúlhattuk, a mellett rabot is fogtak el vagy hármat, s *egynehányan is szöktek el közülök.*»[3]

Ezen előterjesztés tagadhatlanúl annyi józan számítással, annyi körültekintéssel, a katonai, földirati, közlekedési viszonyoknak oly beható ismeretével, sőt még a kereskedelmi tekinteteknek is megfontolásával van írva, hogy a jó Csáky Mihály sugalmazójáúl — vagyis a javaslat tulajdonképi szerzőjéűl — önkéntelenűl Berthóty Ferenczet, Czelder Orbánt, vagy Babócsayt kell gyanítanunk, kivált a két előbbinek valamelyikét, mint a szepes-árva-liptai viszonyok és

1 A hadak dereka ugyanis ekkor már Gömörben vala concentrálva Bercsényi közvetlen vezérlete alatt.

2 E melléklet ma már hiányzik.

3 Elek Zsigmond tehát még folyvást derekasan paskolá Ocskay pribékjeit, a kiknek viszont átszökdösésök sem szűnék meg, a mint látjuk. (Csáky e levelének *eredetije gyűjteményemben.)*

helyrajzi állapotok tüzetes ismerőit. Mit válaszolt reá Bercsényi? nem tudjuk, miután Rákóczival folytatott levelezéseiben épen ezen hetekben, a Sáros-Patakon tartott gyűlésezés által teljesen indokolt hézag merül föl.* Annyi azonban az események tanúságából bizonyos, hogy Árva ellen nevezetesebb támadás *nem* történt, csupán apró lovas-portyázások folytak. Ezek miatt pedig Ebergényi Turdosín elsánczoltatását szépen elvégezhette, a minthogy július közepére el is végezé.

A sánczolat kettős védműből állott: egy hosszvonal a várostól északra, a két folyam között, és egy erős redout a várostól délre, az Árva vizén túli dombon. Kuzma György nevű, azelőtt Andrássy Pál ezerében szolgált zempléni hajdú, — kit a zazrivai sáncz veszedelme után a medzibródi pórok menekűlés közben elfogván, a németek kezébe szolgáltattak volt és köztük mindaddig raboskodott, mígnem júl. 10-ke éjjelén Turdosínból egy társával szerencsésen megszökhetett, — júl. 18-kán Rozsnyón érdekes vallomásokat monda jegyzőkönyvre. A turdosíni védműveket így írja le:

«A mint Turdosín városa fekszik, azon fölűl, a pajták mellett Oravecz vizétűl Árva vizéig csinálták a sánczot, mely vizek az városnak másik végén öszveszakadnak. A sáncz árkának szélessége egy öl, mélysége is annyi, semmi palezáta nincs körűlötte, ágyú sincs benne, víz sincs az árkában.» Ez volt az elővéd. A kérdésre: «Második sánczot hol csináltak?» ekként felel: «Mindgyárst a városon alól nem messze, Árva vizén túl, egy dombon. Azt regulariter csinálják, fákkal rójják s földdel töltik, az árka is szélesebb, — de még el nem készűlt (t. i. júl. 10-kéig). Hallotta, hogy ágyúk is lesznek benne. Oly nagy lészen a sáncz, hogy *ezer ember* benn fog lehetni a sánczban.» E dombon épűlt nagy redout bizonyára az egész várost és az előtte fekvő folyamközi védsánczolatot is uralá ágyúival.

Árvában azonban ez időben, Kuzma állításai szerint, nem sok had vala; ú. m. Turdosínban csak «hat standár (êtandarte) rajtár, (Reiter) vagy kétszázig való mindenestűl. *Ocskay katonái* 5 zászlóalja, *az is kétszázig való. Ocskay nincs ottan;* Ebergényi benn van a városban, bagázsiája vár alatt vagyon. Lovason kívűl másfél-

* Jún. 16-kától júl. 10-kéig. (L. *Archiv. Rákócz.* VI. 201—202. l.)

százig való muskatéros vagyon még, — meddig ő ott volt: semmivel sem szaporodott azon had. Ezen kívül Árvában több had nincsen az várban lévő 100 præsidiariusoknál. Lovas hadnak lovai benntartatnak; mindennap százig való vígyázójúl Trsztyenára kicommandíroztatik rajtárok (német lovasok) és katonák (Ocskay huszárai) közűl, — de éjtszakára mindenkor visszamennek a városra».

A magyar labanczok tehát, hogy át ne szökdöshessenek, mindig németekkel vegyest küldettek ki.

Az összes cs. had ekként Árvában csak 6—700 főre ment, Liptóban sem igen volt több Tollettel 1000-nél. De Ebergényi erősen akarja vala hadait szaporítani, tótságból. «Mind katonát, mind hajdút köll állítani minden parochiától — folytatja Kuzma, — kitűl hét, kitűl nyolcz lovast és gyalogot.» E lovasokból igyekezett aztán *Ocskay* is a maga ezredét gyarapítani, s alkalmasint ilyes újonczozási ügyben távozott volt el akkor Turdosínból «csak harminczad magával», mint a másik szökevény Pucz János, Bercsényinek Trencsénynél elfogott karabélyosa, vallja. De a gyarapodás átkozottúl lassan ment még így is. Igen jellemző erre és általában Ocskayra nézve a karabélyos további vallomása:

«*Ocskay négy zászlóját Árva-várában letette, nem lévén embere. Igen bánja a hitszegését, a maga katonáitúl fél, hogy el ne vigyék.* Ott lévő katonái azt mondják, hogy ha kuruczok odajönnének: *magok segítenék a németeket verni.* Sok labancz-német szökne, ha parasztoktúl nem félne. Liptóban, Árvában nem véli, hogy másfélezerig való ellenség legyen. Igen félnek, kivált Árvában; ha csak hírét hallják a mi hadaink készűletinek: harmad-negyednapig sem bocsát (Ebergényi) embert ki a városbúl.»*

Ocskay tehát félt azoktól, a kiket egykor elárúlt, hogy most viszont őt árúlják el, s méltó büntetése elvételére kézhez szolgáltatják. Elgondolható, hogy folyvást legbizalmasabb embereivel környezteté magát, s ilyen lehetett az a harmincz lovas, kiknek kíséretében Turdosínból Árva-várához, vagy Zsolna felé rándúlt vala. Hogy voltak pillanatai, melyekben «hitszegését igen bánta», — az könnyen meg-

* «Árvábúl ennekelőtte egy héttel kiszökött két rabnak examenje, 18. Julij 1709. Rozsnyó.» (*Egykorú másolat,* gyűjteményemben.)

lehet; csak kuruczkori fényes szereplését kelle összehasonlítania mostani kisszerű és szánandó helyzetével, s lehetetlen volt lelkében a megbánás keserű érzetének föl nem támadni. Ámde az ő lelke alapjában romlott volt; a gyakori pártváltoztatás és esküszegés már állhatatlan jellemében gyökerezett. Lehet, hogy most már megint a császáriaktól is örömest visszament volna, ha biztosítják, hogy bántatlanúl teheti. Azonban, ki biztosíthatta volna ilyesmiről az országúl annyira megútált, elátkozott árúlót, — kinek a nemzeti bosszúvágy a vérére szomjúhozik vala? A krónikákból tudjuk, hogy még a nála sokkal kevésbbé bűnös *Bezerédynek* sem adhatott kegyelmet Rákóczi — noha egyénileg hajlandó lett volna reá, — a föllázadt és az árúlónak véres halálát fenyegetőleg követelő közérzület nyomása miatt.

A szemtanú Pucz Ferencz vallomása szerint Ebergényi tbk. Turdósinban ugyancsak elzárkózva, a legtúlzóbb mértékben védőleg tartotta hadait, — s július közepén egyszer mégis szerencséje akadt, és pedig a régi Ocskay, most Bokros-ezrednek egyik portája ellen. Ezen ezredet július elejétől fogva már nem Elek őrnagy: hanem a komáromi fogságából még a tavaszszal kiszabadúlt, s nehány hónapi házánál pihenés után a harcztéren újra megjelent *Gellért Imre* alezredes vezénylé.* Ő, Csáky tbk. parancsából, júl. 15—16-kán egy válogatott 75 huszárból álló kémszemlész-csapatot küld vala át Új-Bélától a szokott galicziai sarkon keresztűl Árvába, Juhász András fő-, Szánboch alhadnagygyal s Tesinszky zászlótartóval. De, rossz csillagzat alatt esett indúlásuk.

Kuzma vallomásából tudjuk, hogy Turdosínból minden reggel 50 német s 50 magyar lovas mene ki járőrség gyanánt Trsztena felé. Ezek beleakadának a kurucz portába, mielőtt az utóbbi a leshelyre beállhatott volna; s mivel a meglepett kuruczok, kisebb számmal is lévén, megzavarodtak, vagy hogy a császáriaknak tán még több segítségök érkezett, — elég az hozzá, Juhász Andrásékat meg-

* Revír János és *Gellért Imre* uraimék Újvárbúl kijővén, oly szándékkal, hogy Exciádhoz (Bercsényi) menjenek . . . Gellért Imre uramat recommendálom, s kérem is Exciádat: méltóztassék minden kegyelmességét ő Kglméhez *kárvallási iránt* (Nagy-Tapolcsánynál, mikor elfogták) mutatni.» Írja *Bottyán, 1709. márcz. 20-ikán Szécsényből.* (Eredeti, a gr. Károlyi-levéltárban.)

futamították. Alig menekűlhetett közűlök harmincznál több Szepesbe; mintegy negyvenöten levágattak vagy fogságba kerűltek Szánboch hadnagygyal együtt, kinek életéért Gellért igen aggódott, minthogy Ocskay pribékjei közűl szökött volt által régi bajtársaihoz.[1]

És ez vala az Ocskayánusoknak első s utólsó szerencséjök Árvában. Mert Pálffy tábornagynak, miután Zselízhez érkezvén, magát mindenekről informáltatta, többek között egyik intézkedése az volt, hogy Zólyombúl, Túróczbúl vagy 300 német lovast vezényelvén Árvába Ebergényihez: helyettök viszont kedves Ocskay Lászlóját labanczaival — talán ennek saját kérelmére — maga mellé lejőni rendelé.

Erről az érsek-újváriak már július 25-kén tudtak valamit. Szluha Ferencz tudósítja e napon Bercsényit: «Generál Pálffy Kis-Sárónál (Zselíz fölött félórányira, a Garam partján) most is vagyon a cavallériával, a gyalogja pediglen zsilízi sánczban; — mind a két corpussa plus-minus ötezeret tészen, de a gyalogja több a lovassánál. Hallani, Ebergényit és *Ocskayt magához várja*, noha tegnap (Vág-) Újhely tájárúl oly hírünk gyütt, mintha ezek Árvábúl és Liptóbúl elveréttettek volna, és az Ocskay negyvened magával úgy bémene ma negyednapja Vág-Újhelybe».[2]

Ez az utóbbi hír, t. i. az Árva-Liptóból való kiveretés, nem volt igaz; Ocskayról azonban igen valószínű, hogy megfordúlt Újhelyben, de egészen más okból. Azért t. i., hogy Trencsény vár-

1 *Gellért Imre* sietve tudósítja a Szepes-Ófalu melletti Oszturnáról 1709. júl. 17-kén gr. Csáky Mihály tbkot Hunfalvára: «Én Exciád parancsolatja szerint Juhász András és Szánboch hadnagy uraimékat mintegy 75-öd magokkal Árvába beküldöttem volt, jó, válogatott lovasokkal, nem is erővel, hanem kiknek kedvök és akaratjok volt. Bemenvén szegények, szerencsétlenűl jártak: mert minekelőtte lesben beállottak volna, — már az német, magyar labanczokkal együtt, készen várták; reájok ütvén, szegény Szánbochot is mintegy negyvenötöd magával elfogták, hacsak gyalogúl még némelyek el nem jűnek. Alázatosan kérem Exciádat szegény Szánboch iránt, ha (a harczon) életben megmaradhatott: méltóztassék mellette írnia, *minthogy közűlek jött ki, valami példát rajta ne mutassanak.* Tesinszky zászlótartó uramot adjutanttal együtt Exciádhoz expediáltam, kik is jelen voltak az actusban, — bővebben fogják Exciádat informálni.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban, *gr. Csáky Mihálynak* Hunfalváról ugyanez nap Bercsényihez irott leveléhez csatolva, melylyel egyszersmind hat liptai szökevény-németet is küldé.)

2 *Eredeti levél,* ugyanott.

megyében szedetett — nevezetesen Bicse-várában mint ezred-depotján egyenruháztatott — újonczait is lehetőleg fölvévén, ezredét velök is szaporíthassa, és így minél felesebb létszámmal jelenhessen meg Pálffy táborában. Sőt e czélból még a személyesen fölkelni parancsolt Trencsény-megyei labancz nemességet is maga mellé iparkodott volna venni, — de csak nagyon kevesen követték. (L. alább.) Egyszersmind nejét s gyermekeit Vág-Újhelyre mint biztos erődbe helyezte be a nyárra, míg maga táborozni fog.[1]

Mielőtt őt Pálffy grófhoz követnők: nem hagyhatjuk czáfolat nélkül *Kolinovics* Gábor egy badar állítását Ocskaynak árva-liptai működéséről. Ez a különben történeti igazságra törekvő, szorgalmas, és elég hazafias szellemű, de a kútfőkben nem igen válogató krónikás ugyanis, «Historiæ Belli Rakocziani Libri XII.» czímű munkája VIII-ik könyvében (751. l.) azt beszéli, hogy Ocskay a Rózsahegy és Alsó-Kubín között, Liptó és Árva szélén fekvő Likava-várát 1709. június havában «fegyveres kézzel megostromolván, az 5—600 főnyi őrséget részint levágatja, részint foglyúl ejti».[2] A hány szó: annyi valótlanság, sőt annyi képtelenség! Először is tény az, hogy Rákóczi fejedelem Likava-várának, — Thököly Imre végrendelkezése folytán különben is tulajdon birtokának — De la Mothe franczia műszaki és tűzérezredes által megvizsgált s haszontalanokúl nyilvánított erődítményeit már *két évvel azelőtt*, ú. m. 1707-ben, *tőből lerontatta*,[3] s a helyőrséget, ágyúkat stb. belőle végkép kivonatá. Másodszor tény, hogy a kuruczok e várat — vagyis inkább ezentúl csak hegyi kastélyt — később is, ú. m. Liptóból kivonúlásukkor teljességgel üresen hagyták, a minthogy soha és sehol nincs semmi nyoma védelmének vagy megszállatásának. Harmadszor, a ki e kis szarkafészket

1 *Polsicz György* nevű katonájának vallomása. (L. alább.)

2 «Ocskayus Likavam, non obscuri nominis in agro Liptoviensi arcem, armata manu expugnat, et 5 vel 600 præsidiarios aut cædit, aut in captivos redigit.» *(Az idézett helyen.)*

3 Rákóczinak Likava-vára lerombolását elrendelő leirata Liptó-vármegyéhez, Terebesen 1707. szept. 11-kén kelt egykorú kivonatban így hangzik: «*Liptó-vármegyének.* Likava-várából az hajdúságot resolváltuk kihozatni, *a várat penig demoliáltatni;* azért a nemes vármegye rendeljen gyalogszeres embereket, kik azon várnak demolitiójára fordíttassanak.» (Minuta az *Orsz. Levéltárban.*) Hogy pedig e rendelet csakugyan végrehajtatott: arról számos egykorú följegyzés tanúskodik.

megnézi, meg fog győződni, hogy nem 5—600: hanem csak 50—60, vagy 100 főnyi helyőrség férhetett el ép korában is benne, olyan parányi az egész. Ocskay tehát ott 1709. nyarán legfölebb baglyokat és denevérfiakat ostromolhatott, — nem kurucz hajdúkat. A jó Kolinovicsot így alkalmasint valami egykorú bécsi «*nyomtatott hazugság*»-nak (vulgo: «Wiennerisches Diarium» s több efféle német hírlapok és röpívek) irányzatos, de *egészen költött* tudósítása vezette félre. Legyen itt végkép megczáfolva!

A Pálffy és Bercsényi hadtestei közötti nyári és őszi hadjáratok leírását megelőzőleg, meg kell ismerkednünk csapatlétszámaikkal s a hadászati körülményekkel.

A gr. Pálffy János vezénylete alá helyezett cs. hadak tényleges létszámáról, 1709. jún. 20-kától aug. 13-káig nyolcz egykorú tudósítás fekszik előttünk: részint fogoly vagy szökevény németek vallomásai, — részint pedig kurucz főtiszteknek szemmel látásra, kémek, rabok és szökevények jelentéseire alapított hivatalos értesítései. Jól tudjuk ugyan, hogy egy kém nem láthat meg s egy rab — rendesen — nem vall be mindent, és a többnyire az alsóbb katonai osztályokhoz tartozó szökevények ritkán bírnak oly míveltségi fokkal, hogy a saját szorosabb harczászati egységet képező csapattestük keretén kívűlre is biztos tekintetet tudnának vetni, avagy ha tudnának: ez nem igen áll módjában sem közkatonának, sem altisztnek. És noha a rendszeres éber megfigyelés sokat elérhet: mindazáltal az ily tudósításoknak *föltétlen hitelt* mégsem adhatunk. Hanem a hol *nyolcz* különböző tudósítás van: ha mindnyáját szemügyre vévén, összevetjük, és valamennyinél körűlbelől ugyanazonos végeredményre jutunk, — akkor a kétségbevonhatlan valóságról mégis csak tiszta képet nyerünk. Kísértsük meg tehát ezt!

1. *Ebeczky István* dandárnok, mint a tompai tábor parancsnoka, innét 1709. jún. 20-kán keltezett levelében, a zselízi és az alsó bányavárosokon fekvő ellenség erejéről ekként tudósítja Bercsényit: Hogy úgy kémjei bejárván Löffelholtz táborát, mint portái is a Garam-parton Zselízzel szemben több ízben összepuskázván a némettel, foglyot ejtettek és hoztak magokkal. Portyázóinak tisztei 50 lovas- és gyalog-zászlót olvastak meg a zselízi sánczban s a mellette fekvő táboron; kémjei is ezt mondják, a fogoly vallomásai is ugyanezt

tartják, — tehát háromszoros bizonyság. Azon időben minden századnak volt egy-egy lobogója. Ez tehát kerek számmal 5000 embert tenne, egyremásra száz fővel számítva, a mi a gyalog-századoknál (nem lévén teljes létszám) bátran elfogadható. Különben is, más tudósításból tudjuk, hogy Löffelholtznak 2400 gyalogja volt = 24 zászló, — és csakugyan, midőn az altbgy. «az egész lovassággal» Pálffy elé mene: a kurucz portások 27 zászlóját olvasták vala meg. Tehát 24 gyalog és 27 lovas zászló = 51, vagyis csak egygyel több (a mely hihetően bent az őrszázadnál lévén, nem láthatták), mint Ebeczky írja. Mivel pedig a lovas-századok szintén nem voltak ekkor teljes állományúak, hanem átlag véve csakis 60—70 emberrel számlálhatók: a 27 század középszámmal 17—1800 lovast tenne; mit hozzáadván a 2400 gyaloghoz: jóval fölözi a 4000-et. De, vegyük Löffelholtz hadosztályát kerekszámmal csak ennyinek, a mi Somogyi Ferencz ezredesnek június 7-iki, föntebb idézett tudósításával teljesen megegyez. («A német Zsilíznél . . . . . lovas és gyalog vagyon négyezer.») Ugyan Ebeczky írja levelében, hogy katonái Szent-Benedek alatt két németet fogván, ezek vallomása szerint ott 100 gyalog és 50 lovas feküdt helyőrségül. Továbbá, egy Salm-ezredbeli katona szökött hozzá jún. 18-kán Selmeczről, a ki vallja, hogy ott azon ezred gr. Erps alezredes parancsnoksága alatt 450 emberből áll: 11 században, de a melyekből az «apró váracskákba» (Dobronyiva, Szent-Antal, Szent-Kereszt, Zsarnócza, stb.) is voltak kivezényelve. E szökevény szerint Steinville akkor (jún. 18-kán) csak 30 lovasból álló kísérettel bent vala Selmeczen Zólyomrúl, a hol Viard feküvék a Steinville, Latour és Althan lovas-ezredekből hat-hat századdal, = 18 század. Végre, hogy Beszterczén (és Breznón) a Thÿrheim-gyalogezred fekszik, őrségeket tartva az apróbb helyeken is (Zólyom-Lipcse, Radvány, Garamszeg, Királyi, Hajnik).* Vegyük ezen ezred létszámát — mely pedig csupán Besztercze- és Breznóbányán együtt 1000 főnyi helyőrséget számlált — az említett apró helyekkel és még Körmöczbányával egyetemben csak 1200 főre. A zólyomi 18 lovas-század = 1260 fő, 70 emberével számlálva; az ugyanott több föntidézett források szerint feküdt 700 gyaloggal

* *Ebeczky* ezen idézett levelének eredetije *gyűjteményemben.*

együtt = 1960, vagyis 2000 ember, noha vannak egykorú kútfők, a melyek 3000-re teszik. Bakabányán is feküdt még 170 ember, összesen = 7930. Ehhez járúl a gróf Pálffyval Pozsonybúl leérkezett 500 újoncz, az Ocskayval lejött 300 huszár, s végre az Ebergényi-Tolletféle hadosztály Árva- és Liptóban. Ennek létszámát az ellene működő gr. Csáky Mihály 3000 emberre teszi:[1] de mi ezt túlzott számnak veszszük, annyira, hogy Ebergényit s Tolletet együtt csak 16—1700 emberre, és a Túróczban s Trencsényben Zsolna táján elszórva fekvő nehány tartalékszázaddal egyetemben 2000-re számítjuk. Most már a 2800-at a 7930-hoz hozzáadva, annyi mint *10,730 ember.*

E szám: *tízezerhétszáz, adja a Pálffy tábornagy fővezénylete alatti hadtestnek tényleges állományát,* (ide nem értve még a Kis-Tapolcsány, Hrussó, Nyitra, Nagy-Tapolcsány, Tavarnok, Bajmócz, Lietava, Illava, Trencsény, Beczkó, Vág-Újhely, Csejte, Lipótvár, Szomolyán, Nagy-Szombat, Szered, Séllye, Mocsonok stb. várakban levő kisebb-nagyobb helyőrségeket, mint a melyek nem a Bercsényi-hadtest, hanem az érsek-újvári kuruczok működési körébe estenek.)

Állításunk bizonyításául szolgáljanak az alábbi egyéb relatiók, ú. m.

2. A gömöri és nógrádi várak erődítészeti megvizsgálására kiküldött *De Riviére* hadmérnökkari ezredes által beszerzett adatok szerint, június végén a bányavárosokon a németség így volt feloszolva: Breznón 300 gyalog, Beszterczén is 300 és 40 lovas, (az apróbb várakat nem említi;) Zólyomban 150 gyalog és Steinvillel s Viarddal 18 standár-alja — vagyis 1260 — lovas. Selmeczen 300, Véglesen 40 gyalog, (Dobronyivát, Szent-Antalt mellőzi;) Bakabányán 100 gyalog, 70 lovas; Szent-Kereszten 30 gyalog, Szent-Benedekben 100 gyalog, 40 lovas, Körmöczön 60 gyalog. Összesen tehát 2790. Melyhez adva a zselízi 4000, a Pálffy-Ocskayféle 800 és az Ebergényi-Tolletféle 2000 embert: annyi mint 9590 ember.[2] A különbség

1 «Az mint tartja Csáky uram: *van több 3000 németnél Árvában és Liptóban.*» Írja Bercsényi 1709. júl. 14-kén Rákóczinak. *(Archiv. Rákócz.* VI. 208.)

2 *De Riviérenek* Fülekről jún. 30-kán Bercsényihez irott levele. *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

tehát csak 1140 főre rúg, mit az érintett kihagyások és a Zólyomban, Beszterczén, Breznón tanyázó gyalogságnak a valódinál jóval kevesebbre tétele eléggé megfejtenek.

3. Egy, *Szlava Pál* nevű, Uhlefeld vasas-ezredbeli szökevénynek — ki is a zselízi sánczból júl. 27-kén estve szökött vala ki, — júl. 29-kén jegyzőkönyvre vett vallomása szerint Pálffynak ottani ereje így álla: A maréchal a zselízi sánczon följűl, Sáró felé feküdött táborban. Vele valának a Hohenzollern és Uhlefeld vasas-ezredek, mindegyik 12—12 századdal; de mivel sok felé (Esztergom, Érsek-Újvár, a bányák stb. tájaira) volt katonaság minden escadronból kivezényelve: egy-egy század bent lévő legénységének létszámát átlag csak 40 emberre teszi = 960 fő. Ott volt továbbá hat század dragonyos — az sem egészen teljes állománynyal — az Althan-ezredből, = 400. (A másik hat század, mint láttuk, Viarddal Zólyomnál vala.) Gyalogot mond 1600-at, kiknek Löffelholtz volt közvetlen parancsnokuk, s részben bent a sánczban feküdtek. Összesen 2960 ember. Óránként várják még — úgymond — vissza a Schönborn vasas-ezredet és a föntebbi harmadfél lovas-ezredből kivezényelteket. Ha ezeknek létszámát együtt 1000—1100 főre teszszük: kijő a 4000 fő; hozzá véve az Ocskay 300 emberét és a bányavárosokon, továbbá a Liptóban, Árvában stb. lévőket, úgy, mint az 1. sz. a., *10,230* jő ki; sőt mivel a Czitner Christián és Prangh Gáspár nevű, Salm-ezrebeli, — Szlava Pállal együtt kihallgatott — selmeczi szökevények vallomása szerint e városban már, nem mint előbb 450, hanem 600-ig való német feküdt, (nyilván 150 újonczczal szaporodtak,) tehát igazabban *10,380*. Különbség ekként csupán 500, illetőleg 350 fő, mit a Pálffyval lejött újoncz-csapat okoz, melyet itt már úgy vettünk, mintha az illető ezredekbe beosztattak volna; ez esetben azonban a bányahelyeken feküvő gyalogságnak kell vala velök megfelelően szaporodniok, mint a selmeczi eset mutatja is.*

4. *Balogh István*, a fűrészi szoroson őrt álló dandárnok jelenti Losonczrúl 1709. aug. 3-kán Bercsényinek, hogy Réthey János ezerebeli portája megtérvén Zólyombúl, Nagy-Rétfalu nevű helységben németeket vágott le és hármat elevenen fogott; kik is egyenlő-

* *Szlava Pál* jegyzőkönyvi vallomása *egykorú másolatban* gyűjteményemben.

képen vallják: «Zólyomban 18 kornéta lovas-német (= 1260 fő) vagyon, *gyalog hétszáz*, velök Steinville és Viard generálisok. Beszterczén lovas 40, gyalog 500; Breznón is gyalog 500, lovas 40.»[1] Összesen 3040; kikhez hozzáadva az Ebergényi-Tolletféle 2000, a a zselízi 4000, a selmeczi 450, a bakabányai 170, a szent-benedek és szent-kereszti 180, a körmöczi 60, a véglesi 40 és az Ocskayféle 300 embert: kijő megint *10,240 ember*, tehát csak 10 főnyi különbség a közvetlenül megelőző számítástól.

5. Füleken aug. 5-kén hallgattak ki egy *Hagenauer Péter* nevű, előbb gr. Eszterházy Antal dragonyosai közt szolgált, de a múlt télen Liptóban elfogott s az Althan-féle cs. dragonyos-ezredbe sorozott és most, júl. 31-kén a zselízi táborból visszaszökött katonát, ki is egészen azon a nyomon vall, mint a 3. alatti Szlava Pál. Ugyanazon lovas-ezredekről emlékezik, s csak 40 lovassal mond többet, kik egy nyitrai őrmesterrel érkeztek. Hanem a gyalogságot jobban specificálja; ugyanis szerinte a Salm, Haslinger, Sickingen (Zickin) és Neuburg-ezredeknek volt ott egy-egy battalionja, per 400 ember = 1600. A többi helyben feküvék, hanem szokás szerint Esztergomba vala vezényelve élésszállítmányért 300 lovas valamely gyalogsággal és gránátosokkal, kik is «harmad nap alatt szoktak visszajőni.»[2] Az eredmény a föntebbivel majdnem egészen ugyanaz, úgymint *10,270 fő*. Szóval ismét az eddigi létszám.

6. *Ebeczky István* sietve tudósítja a sági táborról 1709. aug. 9-kén Bercsényit, hogy Pálffy aug. 7-kén «az javával az lovas hadaknak» és 300 gránátossal, 7 ágyúval megindúlván, szállott Szent-Benedeken fölül; mire Löffelholtz 8-kán Új-Barstól az összes gyalogsággal, a véle maradott tán 300 lovassal és a tömérdek tábori podgyászvonattal szorosan a zselízi sánczhoz telepedék. Portyázói Löffelholtz marsa-közben egy német tisztet és egy labanczot fogtak, s a mint «minden környűlállásokbúl kitanúlhatta: csak ment 3000

1 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

2 A kihallgatási jegyzőkönyv eredetije az *Orsz. Leveltárban*. Jellemző, hogy a császáriak Zselíznél még júl. 31-kén is úgy tudták, hogy Bottyán tbkkal állanak szemközt. «A magyaroknak micsoda híre, a kik Zsilíz táján vannak? *Felelet:* Olyan híre volt, hogy *Generális Bottyán uram* négyezered magával volna körűlöttök, — *kiért is vigyázva futrazsíroztak*.» Pálffy tehát elég rosszúl volt értesűlve az ellenfélről.

emberrel Pálffy.»* Tehát 3000 emberrel, ebből 300 gyalog; Zselíznél maradt az összes gyalog, 300 híjjával, vagyis 1300, és 300 lovas = 1600. Hozzáadva a Pálffy 3000 emberét = 4600, és így 600 fővel még több, mint ahogy eddig a zselízi hadosztályt számláltuk. E szerint az összes létszám *10,870 főre* menne. Mely 600 főnyi szaporúlat hihetően az Esztergom vagy Nyitra felől időközben Sáróhoz érkezett új — avagy kivezényeltetéseikből visszatérő — csapatok csatlakozásában leli magyarázatát: miután Ocskay csakis Szent-Benedeknél egyesült Pálffyval, a miről Ebeczkynek föntebbi levele írásakor még nem volt tudomása; valamint a Bakabányáról kivitt 170 ember is (vagy csak 70, mert alkalmasint csupán a lovas ment ki) Szent-Benedeken jóval fölűl, Zsarnóczánál vagy Szent-Keresztnél csatlakozhatott csak Pálffyhoz, minthogy Ó-Bars és Bakabánya között a kuruczok — s épen Ebeczky — foglalának állást.

Pedig Ebeczky Pálffy létszámáról *jól volt értesűlve*, miután azt írja, hogy azt «*minden környűlállásokból*» így tanúlta ki, foglyokat is ejtett, és maga is ott jár vala a német körűl. A derék főtiszt állítása alaposságában tehát annál kevésbbé van jogunk kételkedni: minthogy ellene nem szól semmi, mellette pedig a föntebbiek szerint igen sok valószínűség.

7. Megerősíti Ebeczky híradását, sőt a császáriak létszámát még többnek lenni bizonyítja *Velker György*, Sickingen-ezredbeli elfogott gyalog-hadnagynak a sági táboron augustus 10-kén jegyzőkönyvre vett vallomása. E szerint Zselízen volt ekkor: a Sickingen-ezredből Köpping ezredes vezénylete alatt 6 zászlóval tényleges 800 ember; a Salm-ezredből öt század — egyike gránátos — br. Steindorf alatt, tényleges 500 ember; a Haslinger-ezredből 7 század — egyike gránátos — br. Rohrseid alatt, ez is 500 ember; a Neuburg-ezred öt százada — egyike gránátos — Thalberg ezredes alatt, és a De Vent-ezred egy százada. Ezeknek létszámát határozottan megmondani nem tudta. A hat századot vegyük az eddigiek szerint 600-ra. Annyi mint 2400 gyalog. Ezeknek — úgymond — Löffelholtz tbk. a parancsnoka. «*Equitatus, uti putat, consistit ex hominibus 4000.*» Tehát lovas négyezer, az Ocskay később csatlakozott 300 emberén kívűl,

* *Ebeczky* levelének eredetije az Orsz. Levéltárban.

a kiről Velker még nem tudott semmit. «*Pálffy* — vallja — nudius tertius (tehát aug. 8-kán) abivit (t. i. Új-Barstól), *accipiens circiter 3 millia hominum*, insimul cum 300 circiter granaderis, nocte abivit (Szent-Benedek felé) et iste (t. i. Velker hadnagy) captus est *heri mane* circa Bars.» A tábornokok közűl — úgy tudja — Pálffy Hartlebent, gr. Draskovich Ádámot és Gombos Imrét vitte el magával.*

Íme, e német tisztnek vallomása Pálffyra nézve teljesen megerősíti Ebeczky levelét, s a Löffelholtz-czal maradott gyalogságot még jóval többre mondja, úgymint a 2400-ból levonván a bánnal elment 300 gránátost = 2100 fő, nem 1300. Pedig Velker mint gyalogsági tiszt: épen ezen szempontból fölötte illetékes; s hogy vallomásai mily lelkiismeretesek: mutatja a Neuburg és De Vent-compániákról tett megjegyzése: «nescit, quam fortis;» látszik, hogy a többieket igen pontosan és nemcsak úgy gondolomra ismerte.

A zselízi hadtest tehát Velker bizonyságtétele szerint így állott: 2400 gyalog és 2700 lovas, mely Pálffyval elment volt. Ehhez hozzá kell még adnunk Ebeczky szerint 300, a következő 8. alatti rabnak vallomásához képest 350—400 lovast, mely Pálffytól még Zselíznél maradt, a convoi-szolgálatok teljesítése végett; vagyis összesen 5800. Mihez adva a zólyom-breznó-beszterczei 3040, (l. 4. alatt) az Ebergényi-Tolletféle 2000, a selmeczi 450, a bakabányai 170, a szentbenedek és szent-kereszti 180, a körmöczi 60, a véglesi 40, és az Ocskay-féle 300 főt: *mindössze 12,040 emberre rúgna a teljes létszám.* Tehát minden eddigieknél jóval nagyobb.

8. Végre nem akarjuk még elmellőzni *Rajmann Jakab* Althanezredbeli dragonyos vallomásait sem, ki a zselízi sáncznál elfogatván, aug. 13-kán a sági táboron vallotta: «hogy itten az sáncznál nincs egyéb lovas, hanem azon regimentekből (Uhlefeld, Hohenzollern, Althan), melyek Pálffyval mentek, minden compániából 7—8 commandírozott lovas, és azon felűl *egy serege Ocskaynak, az ki Szent-Benedektűl az szekereit idekísérte, midőn Pálffy magát elvitte volna;* in summa az *jó lovas* az (zselízi) táboron nem több negyedfélszáz vagy *négyszáznál.* Item, három batalio gyalogja van, az ki

* *Egykorú jegyzőkönyv,* gyűjteményemben.

12 compániából álló: de fele is beteg, a szegény kenyér és rossz víz miatt. A granatírosokat suppleálta Pálffy az javával az muskatírosoknak, s egy bataliót (ez 400 embert tenne) vitt el. Harmincz lovas-zászlót vitt magával Pálffy, — Generál Hartleben, Gombos, Draskovics mentek el véle; úgy mentek el: hamar vissza ne térjenek. Ezen zsilízi corpust Leffelholcz és Lang (De Langlet) nevű generálisok commendírozzák. Uhlfeld regimentje, mivel recrutáztatott, erősebb az Hohenzollern regimentjinél,» stb.* A többi a zselízi sáncz és tábor topographiai fekvésére vonatkozik.

Újat e tudósítás egyebet nem mond a Zselízen elmaradott lovasság létszámánál; a gyalogságról — maga dragonyos közember lévén — nem volt jól értesűlve, legalább korántsem oly alaposan, mint a gyalogsági tiszt Velker.

Most már mind e föntebbieket egybevetve, úgy tapasztaljuk, hogy tudósításaink szerint Pálffy hadtestének létszáma 9590 és 12,040 között, de legtöbbször a 10 és 11,000, között ingadozik. S ámbár a Velker adatai alapján eszközölt 7. alatti számítás tán valamennyi közt a legalaposabbnak látszik is: minthogy az adná a 12,000-es eredményt, — elvetjük, és nehogy túlzással vádoltathassunk: Pálffy erejét csak *tíz, legfölebb tizenegyezer emberre becsüljük.*

Ennek ellenében Bercsényi mit állíthatott? *Három* gyalog és *ötödfél* lovas-dandárt. A gyalogok valának: *Csajághy János, Czelder Orbán* és *Nyáray László.* E nárom gyalog-dandárban lehetett összesen vagy 9000—10,000 hajdú; de a Csajághy-dandárból Perényinek két battalionja Egerben, egy század Csajághy-hajdú pedig Gácsban, 30—40 Hajnácskőn, a Nyárayéból a volt br. Révay Gáspár és Thúróczy-félék — szintén két battalion — és egy battalion Radics-hajdú Érsek-Újvárott, kettő Kassán, végre két század Murányvárában, egy Szepesvártt, s a Czelderéből is vagy két battalion Lőcsén, Kézsmárkon és Dunavecz-várában feküdt helyőrségűl. Tehát az összesen 9 ezredet s ebben 27 battaliont (szándékosan nem mondjuk: *zászlóaljat*, mert ez akkor századot jelentett) számláló három dandárból tíz battalion várőrségeket képezvén, tábori szolgálatra számba nem jöhetett. Maradt ekként 17 battalion, vagyis teljes létszámmal

* *Egykori más,* gyűjteményemben.

véve 6800 ember; azonban a tettleges állomány az újonczozás után sem volt meg ilyen teljesen, mert pl. Czelder ezredének Liptóra és Árvára esett újonczjutaléka e vármegyék közbejött elvesztése következtében még csak papiroson vala kiállítva. Úgy, hogy 6000 főnél nem igen vehetünk többet, s ebből is legalább másfélezer újoncznak nem volt lőfegyvere.[1]

Lovas-dandárok valának: *Ebeczky Istváné*, mely a zselízi német tábor körül vigyázott; *Balogh Istváné*, mely Divénytől Zólyom és Besztercze felé, Steinville és Viard ellen teljesité a portyázó szolgálatokat; *Szent-Pétery Imréé*, mely e kettőnek tartalékja gyanánt Szécsény táján, gr. Eszterházy Dániel mellett állomásozék: ha kell, ezeknek, vagy esetleg Rima-Szombat s Murány felé Bercsényinek segélyt viendő. A negyedik dandár: a három reguláris dragonyos-ezer (Bercsényi, Forgách, Gyürky) *Babócsay Ferenczczel* részint Gömörben, Murány, Telgárt, Polonka táján, részint pedig Szepesnek Liptó felőli oldalán feküdt, Breznó és Liptó-Újvár felé beportyázni. Velök vala Szepesben *Szemere László* dandárnok is, a saját és Bessenyey ezredéből ha sokat mondunk, 500 huszárral; továbbá Szepesnek éjszaki részein Árva felé portyázni a Bokros és Paur-ezredek, amaz negyedfél száz, emez tán ötödfélszáz emberrel. És ezen 12—1300 huszárt számítjuk az ötödik *(fél)*-dandárnak.

Az első három lovas-dandár tényleges létszámát bőven veszszük 5500 főre, miután Bercsényi aug. 9-kén így ir róluk: «Ezen három brigádában *nincs még csak ötezer lovas is.*»[2] Végre a Babócsay-féle három reguláris dragonyos-regiment együtt vagy másfélezer főre rúg vala. Tehát az összes lovasság 8300, kerek számmal 8000, a gyalogság pedig 6000 főre, vagyis Bercsényi egész hadteste 14,000 emberre tehető; kikből leszámítván a lőfegyverrel nem biró és így inkább csak tartalék-szolgálatra alkalmazható 2000-nyit: fennmarad 12,000 combattans, — vagyis alig valamivel, (a 7. alatti számítás szerint semmivel sem) több Pálffy erejénél.

1 Pl. *Bercsényi* jún. 19-kén ezt írja: «Van az brigádában együtt (az egrieken kívül) 2137 embere Csajághynak: de 1500 fegyverest nem fog előállíthatni, ha romlott fegyvere elkészűl is. Az mint colimálom: lészen 3000 fegyver híjával az gyalogság, kivel elég búm.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 201. l.)

2 U. o. VI. k. 259. l.

Ha most már az ország legéjszakibb csúcsán fekvő Új-Bélától vagy Dunavecztől egy, Lucsivna, Vikartócz, Telgárt, Murány, Tiszolcz, Dívény, Kékkő, Ipoly-Ság felé húzódó, s innét a Zselízzel átellenes Tergenyénél a Garamba ütköző vonalat húzunk: egy óriási félhold alakjában megkaptuk a kuruczok hadfelállítását. Azok szélső jobbszárnya fent Dunavecz, lejebb Kézsmárk és Lőcse erődítvényeire, a közép Murány-várára, s a balszárnynyal érintkezésében Hajnácskőre és Gácsra támaszkodhatott; az Ebeczkyféle balszárny épen semmire, miután Szécsény erődítve nem volt, Nógrád-várát pedig alig kezdették megépíteni, — megint abban hagyták s október elején épen széthányatták, mint komoly támadás ellen tarthatatlan helyet. E nagy félholdnak egyes kisugárzó küllői valának: a gyakori beportyázások Új-Bélától Gácsország sarkán által Árvába, — Lucsivnától, Vikartócztól Liptóba, — Muránytól, vagyis inkább az előretolt őrállomás: Polonkától Breznó és Besztercze alá, — végre Dívénytől Zólyom, — s Tergenyétől Szent-Benedek és Érsek-Újvár felé.

A középet a Gömörben, Tiszolcz, Murány és Telgárt körül concentrált gyalogság képezé, maga a főparancsnok Bercsényi gróf közvetlen vezénylete alatt; a jobbszárnyat Szepesben előbb gr. Csáky Mihály és br. Andrássy Pál vezénylék, utóbb br. Andrássy István; a balszárnyat Nógrádban gr. Eszterházy Dániel.

A császári hadsereg helyzete kedvezőbb vala: mivel ők az említett nagy félholdnak *belső átmérőjében*, tehát aránylag rövidebb vonalban feküdtek, és így az egyes csapattestek harczászati érintkezése kurtább távolságokban történhetett, következőleg kevesebb időbe került, s a fővezénylet ennélfogva sokkal egységesebb lehetett. Azonkívül őket hegylánczok, könnyen őrizhető szorosok, és tömérdek vár, sánczolat, kerített város erődítvényei védték, ú. m. Árvában Turdosín s Árva-vár; Liptóban a Pribilinától Újvárig (Hradek) húzódó, redoute-okkal rakott sánczolat s a rózsahegyi várkastély; Zólyomban Breznó, Besztercze, Radvány, Garamszeg, Királyi, Végles, Zólyom, Dobronyiva várak, városok és kastélyok; Hontban Selmecz, Windschacht, Bakabánya, Szent-Antal városok, sánczok és kastély; és végre Barsban Körmöcz, Szent-Kereszt, Zsarnócza, Szent-Benedek s a hatalmas zselízi körülsánczolt tábor, mely Nyitrával és Esztergommal is összeköttetésben állt.

E fölött tüzéri készletekben a magyaroknál gazdagabbak voltak; és ha csapataik létszáma a kuruczokénál egy, legföljebb kétezerrel kisebb vala is: ezt bőven kipótolá azoknak sokkal jobban fölfegyverzett, gyakorlottabb, fegyelmezettebb, harczedzetebb, s a harczászati mozdúlatok végrehajtására általában ügyesebb volta. Bár másrészről az sem tagadható, hogy lovasságuk, gyorsaságra és győzősségre nézve, a kuruczoknak apróbb csatározásra oly kitűnő könnyű-lovasságával nem mérkőzhetett.

Balszárnyuk Ebergényi, — középjük előbb Steinville, utóbb maga a főparancsnok Pálffy, — jobbszárnyuk pedig Löffelholtz tbkok vezénylete alatt álla, — emez alatt előbb Hartleben, utóbb Langlet, Pálffy alatt Steinville, Viard, Hartleben, s Ebergényi alatt Tollet és egy ízben Viard működvén alvezérekűl. (Drasskovich és Gombos csak Pálffy kíséretében jöttek; vezényletök nem volt.) Mind megannyi rendszeresen iskolázott, tapasztalt és vitéz tábornok: kivált Viard és Tollet tehetséges, elszánt, vakmerő és kitartó férfiak; Ebergényi s Löffelholtz két kitanúlt ravasz, amaz a lovassági, emez a gyalogsági fegyvernemben.

Bercsényi viszont, mióta Bottyánt a hadászati viszonyok a Tisza-Dunaközére szólíták, — egyetlenegy számbavehető tábornokkal sem rendelkezett. Mert Eszterházy Dánielnek ha feje és akarata jó volt is: de a teste nyavalyás, lába csonka, mozgékonysága lassú; határozott, önálló működésre nem való. Csáky pedig s a két Andrássy, csupán protectiós mágnás-tábornokok valának, mint már őket ismerjük. Tehetségtelen, bátortalan, önállótlan, puha, eszem-iszom emberek. Szegény Csákyban legalább a jó szándék meg lett volna: az Andrássyakban ez sem, mert szertelenűl tunyák voltak, és csak lakmározás-, heje-hujára gondolók. E három képtelen, sőt részben (Andrássy István) megbízhatatlan ember alkalmazása a magyar ügynek elvégre is kipótolhatlan veszteségeket okozott 1709. nyarán és 1710. elején: ú. m. Csáky és Andrássy Pálnak vázolandó liptai kudarczát, s Andrássy István lőcsei ocsmány árúlását. Csákyért egyenesen Bercsényi tehető felelőssé: mert sógora volt, ő pártfogolta, emelte, alkalmazta elejétől fogvást. Az Andrássyak ellen ugyan gyakran panaszkodik a fővezér, és nem egyszer hangsúlyozza róluk, hogy csak *mások hiányában* kénytelen egyet-mást rájok bízni, — a mi azonban nem mindenkorra

áll; mert pl. Lőcsére százszorta jobb, vitézebb, megbízhatóbb, népszerűbb parancsnok lett volna Czelder Orbán. De hát az csak egyszerű szepesi polgár-fiú volt, s Andrássy híres mágnás! . . . Ez döntött; s döntött volna talán még napjainkban, a XX-ik század kezdetén is, — nincs tehát mit csodálkoznunk az aristocraticus XVIII-ik század elején, kétszáz év előtt történt ilyes dolgokon.

De, térjünk át a nyári hadjáratok vázolására, melyeket itt a magyarok kezdtek meg, támadólag.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Bercsényi tervei. A támadás Breznóbánya és Liptó ellen; ennek részletes előkészítése; az új gyalogság. A fejedelem Ocskayról és Babócsayról. — A liptai próba; a sánczok megvétele, levonása, veszedelme; Pálffy segélyre indúl; Czelderék megharczolnak Viarddal. Csáky s Andrássy túlóvatossága s visszavonúlása; vizsgálat Csáky ellen; a fejedelem méltó haragja. — Lubomirszky.

Bercsényi, mihelyt a 6000 hajdú július közepén Gömörben együtt volt, — a főtisztek informatióit meghallgatván, — azon tervvel foglalkozék, hogy 3000 gyaloggal és a lovas had egy részével Szepesből a liptai sánczokat, s ezeken általesvén, Árvát, Túróczot támadtatja meg; a másik 3000-et pedig ugyanakkor Riviére-rel s bombákkal és a Balogh-dandárral Zólyom-vára megszállására küldi, mire a német remélhetőleg feljővén az Ebeczky által szintén fenyegetendő Zselíztől a bányákra: Ebeczky csapjon föl utána Bajmócznak, Eszterházy pedig zárja körűl a zselízi sánczot.[1] E tervet Rákóczi is jóváhagyá, a fősúlyt kivált Liptóra óhajtván fektetni, mivel itt remélt leghamarabb sikert.[2]

A szándék azonban Zólyomot illetőleg Breznóra változott, melyet a júl. 17-kén Gömörbe érkezett Bercsényi amannál könnyebbszerrel remélt megvehetni, s hírtelenűl megvévén, onnét — fekvésénél fogva — a liptai próbát jobb móddal támogathatni.[3] Nyomban el is küldé Riviéret Breznóbánya erődítvényei megszemlélésére; de biz a szakértő vélemény nem volt ajánló. A nehány nap múlva visszatért hadmérnök akként nyilatkozott, hogy a város erődítvényeit réslövés —

1 *Bercsényi*, 1709. júl. 12. s 14-kén Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 205—210. l.)

2 *Rákóczi*, 1709. jul. 15-kén Bercsényihez. (U. o. II. 499—500 l.)

3 «Mivel csak látom, — írja *Bercsényi* Rozsnyóról júl. 18-kán Rákóczinak — nincs jobb az liptai próbánál, s az jól nem lehet Breznyó nélkűl, Breznyót pedig, hiszem, jól lehet: azért ott kezdem jól, s hoc finito, az gyalogot úgy intézem, hogy itt is maradjon, — s Liptóra is menjen az 4000-ig való fegyveres hajdúból. — Csáky uram is most küldte meg opinióját, igen helyesen, (?) hogy nem lehet előbb Breznyónál semmit.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 221.—222. l.)

GRÓF BERCSÉNYI MIKLÓS, FŐHADVEZÉR. (164. lap.)

tehát faltörő-ágyúk odavontatása nélkül,[1] puszta bombavetéssel nem lehet megadásra kényszeríteni. Mely értesülés vételével Bercsényi, Jolsváról júl. 21-kén költ levelében így okoskodik:

«Legnagyobb előttem, hogy Breznyónak ágyú s tűz nélkül — az mint informáltatom — semmit sem tehetni; ottan ha napokat töltünk: elvesztjük ideit az liptai operatiónak; mert ha Breznyót megsegíti az ellenség, visszaszállva elmúlik az többi, rakáson ér bennünket, s rakáson nyomúlunk a gyaloggal. Ha penig reá nem érne is Breznyóra Pálffy: legalább felér Zólyomig, — s akkor osztán a liptai próba is talám késő volna. Azért úgy szeretném, *hogy Breznyót megkörnyékezve egy részivel: menne azon füst alatt az gyalog Liptónak*, — egy nap az próbája; ha succedál, factum est, et sit gloria Deo, s menne tovább (Árvának és Túrócznak) Csáky; ha nem succedál: cum securitate egyezhetik meg ismét az Breznyót piszkáló gyaloggal; s úgy, hiszem Istent, Pálffy sem piszkálja meg az gyalogot, hogy confusió érhesse. — E szándékomhoz képest már ordereztem Csajághyt Tiszolczra, Murányhoz (mely alatt már ott voltak a Nyáray- és Czelder-dandárok) egy mértföld, Babócsayt ide Jolsvára. Riviére ma érkezik az kis könnyű munitióval, (20 fontos bombák.) Összevárom az hadakat».[2]

És bár gyalog-porták a hegyeken át Liptóba egész be Rózsahegyig jártak, háta mögött a sánczvonalaknak, — úgy, hogy Perényinek egyik hadnagya júl. 25-kén egy Rózsahegy táján fogott cs. kapitányt hozott a jolsvai táborba,[3] — a sánczokról pedig számos leírás mellett immár rajzokkal is, s az ellenség erejéről a sok szökevény vallomásaiból tüzetes ismerettel bírtak a kuruczok,[4] és a liptai támadás mindenképen sikeresnek ígérkezik vala; mindazáltal a Bercsényi körül levő főtisztek többsége folyton csak azt javaslá: el kell előbb foglalni Breznót, másként a liptai vállalat nem nyugszik biztos alapon, minthogy a nagy munkával összeszedett gyalogságnak, siker-

1 Ilyeneket pedig nagy messziről, sok fáradsággal és idővesztéssel Kassáról lehetett volna csak odaszállíttatni.

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 224. l.

3 *Archiv Rákócz.* VI. 230. l.

4 Rákóczi júl. 23-iki levelében a liptai sánczok «*delineatiójá*»-ról beszél, s ennek nyomán tervez. (U. o. II. 505. l.)

telenség esetében nincs hová visszavonúlnia, *(hát Murány?)* s hátrálási útja fenyegetve van. A fővezér ezen ellenvetések miatt még júl. 25-kén is habozott.[1]

Igen alkalmason érkezék tehát a fejedelemnek Sáros-Patakról júl. 23-kán kelt levele, melyben a «Breznyóval való piszmogást» haszontalan idővesztésnek nyilatkoztatva, más módját mutatta a dolognak; úgymint, mellőzze meg Breznót a hajdúság, s a szűk hegyi útakat maga után bevágván, elrontván: bizton mehet Liptónak, hiszen hátrálás esetében nem szükséges ugyanerre visszavonúlnia, mert a liptai apróbb sánczok mellett kár nélkűl eljöhet; ha pedig a két nagy sáncz közé veszi magát s Csákyval egyesűl, — «akár ott dohányozzék,» nem történhetik confusiója, visszatérhet Szepesnek. És így, végzi a fejedelem utasítását Bercsényihez: «*quod deliberatum diu, — fac cito!*»[2]

E parancs megszűntetett minden további habozást. Bercsényi júl. 29-én Murányallyára ment, hogy másnap «megindíthassa az gyalogot Telgártra,» s «összepallérozván az tiszteket, úgy indíthassa meg az liptai próbának». Gyülekezési helyűl pedig azért választá Telgártot, hogy e körűlményből az ellenség Breznóbánya régóta hirdetett megszállására következtessen, lévén Telgárt Polonka felé Breznónak egyenes útjában, és így félrevezettessék. «S jóllehet — írja Bercsényi júl. 30-kán Murányallyáról Rákóczinak, — Tergárt igen Breznyót czélozza: mindazáltal onnan igen alkalmatosan elmehetni Liptónak is (Vernárt és Hranovicza felé), az hová nagyobb kedvem van bocsátanom őket oly erővel Szepesből szemben, taraczkkal, mozsárral nyomukban, hogy se ne restistálhasson az német kívűl az sánczán, se az sáncz ne akadályozza (nyomúlásukat), se az liptó-újvári kőfal, az hol az bagázsiája vagyon (Tollet hadosztályának,) üttetlen ne maradjon. Kivel útat nyithatunk Isten által, s (azután) Breznyó-

1 Jolsváról júl. 25-kén írt levelében említi: «Abban nagy bajom van még, hogy látom, egészen Breznyót vetik pro fundamento, mivel csak nehéz a nélkűl a retiráda. Ily munkával összeszedett gyalogunkat nehéz periclitálni; kevés közt sok az recrutta, azért megosztanom nehéz. De, ha lehet, nem recedálok intentiómtúl, hogy környűlvétetem Breznyót, s Liptót támadják meg; ha az nem lehet: talám inkább szemben bocsátom őket Szepes felől, s hátúl diversiót.» (U. o. VI. 230. l.)

2 U. o. II. 504—505. l.

hoz is könnyebb férni kevesebbel is.» Még egy-két napig ugyan Telgárttól el nem indúlhatnak: mivel Csajághy csak ezután érkezik Tiszolczrúl, és a magokkal viendő élelem is még hátra van, mely nélkűl pedig indúlni a hegyek közé nem volna tanácsos.[1]

A fővezér júl. 30 és 31-kén minden intézkedést megtőn; a vezérekűl működendő tábornokoknak részletes, írott utasítást ada, a főtisztek közt kiosztotta a szerepeket, összetanítá őket, s a legénységet megszemlélé, kiválogatta, hópénzt, fegyvert, egyenruhát, élelmet osztatott ki köztük, föltüzelé, neki bíztatta, — úgy, hogy aug. 1-jén örömmel és megnyúgovással írhatá a fejedelemnek Jolsváról:

«Alázatosan vettem tegnap estve Rédey uram által Fölséged parancsolatját, midőn szintén Murányallyárúl megtértem volna, az hol eligazítottam az próbára Isten hírivel az hadakat, s az mennyire lehetett, fizetéssel consoláltam, az gyalogot fegyveresítettem, mundíroztattam (a murányvári raktárakból) alkalmasínt, úgy, hogy az három brigádábúl *ötödfél ezerig való fegyveres hajdút* válogattattam ki, s mind szemem láttára marsírozott Tergárt felé, ugyan kiváltképen való kedvvel, az honnan ma meg is indúltak, s úgy írja Babócsay uram: *ritkán látott hadat jobb kedvvel sietni*.[2] Provisiójok nem egészen érkezett vala, — mégis tűrhetetlen volt az had várakozásra.» A többi élés, liszt hordókban, hús, kenyér, etc. Murány alól folyvást szállíttatik nyomukban. «S csak azért is bízhatom ezen operatióhoz, hogy Generális Csáky Mihály, Andrássy Pál és Brigadéros (Babócsay, Csajághy, Czelder és Szemere) uraimékat mindenképen contentálhattam s informálhattam, s minden difficultás nélkűl bocsáthattam».[3]

Valóban, alig volt az összes Rákóczi-kornak biztosabb alapokon megindított, alaposabban átgondolt s kiszámított hadi vállalata, mint e liptai próba; miről bő tanúságot tesz a tábornokok számára kiadott terjedelmes utasítás, melynek Bercsényi főtitkára kezével irott

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 232. l.

2 *Babócsay Ferencz* Tergárt, aug. 1-jén Bercsényihez írott levelének idevonatkozó szavai: «Nagy jó és fris kedvvel vagyon az egész had, — reménlem, Isten meg fog áldani bennünket.» S ismét: «Meg nem írhatom Ngodnak, az hadnak minemű kedve legyen; alig tudunk commandóra is valamerre rendelni, — nem akarván elmaradni ezen munkárúl.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi* aug. 1-ji levele Jolsváról Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 233—236. l.)

egykorú példányát a fővezér imént idézett leveléhez csatolva birjuk. Rövidség okáért csak főbb pontjait érintjük. «Sok okokra nézve — úgymond — hasznosabbnak találtatik az liptai ellenség ellen, mintsem Breznó ellen kezdeni az operatiót, annyival is inkább, hogy már Breznóra való készületeknek az híre megvan, Tergárton való gyülekezeti is az hadaknak azt fogja mutatni; és így nagyobb reménsége lehet az liptai próba titkolásának. Kire való készületeknek rendi így következik:»

Föltételeztetik, hogy Csáky a Szepesben lévő lovas hadakat, t. i. a Babócsay alatti három dragonyos-ezredet, Paurt és Bokrost Szemere Lászlóval, utasítása szerint előre Hranovicza tájára csoportoztatja. E falunál egyesüljenek azért e 2000 számot fölöző lovassággal a Tergártról indúló gyalogok, ú. m. Czelder Orbán dandára, s a Nyáray-dandárból ennek saját és Bercsényi palotásainak egy-egy battaliona, összesen harmadfélezer hajdú. Utánok nyomon megyen bizonyos kivezénylendő fedezet alatt a tüzérség. Úgy egyezzenek pedig meg e hadak egymással Hranovicza táján, hogy azután — Csáky személyes parancsnoksága alatt — «egy corpusban nyomúlhassanak (Liptóba) mennél titkosabb útakon, tartózkodás nélkül, hogy késedelmök hírt ne bocsásson».

Feladata leend e 4500 főnyi hadoszlopnak az ellenséget szemben támadni meg, és pedig mindenekelőtt Tollet lovasságára ütni, mely is ha általok nyomatva «be talál szorúlni vagy a sánczokba, vagy Hradek várába, vagy Liptó-Újvárba»: Riviére ezredes uram maga a lovassággal mindenütt előljárván, vizsgálja meg azon erősség mivoltát, és azzal a tüzérséget maga után rendelvén, az ellenséget bombázással kell «megbódítani, az környúlsánczolt falukat nyakába gyújtogatni, egy szóval a rátámadásnak minden alkalmatosságát keresni.» Emberi mód szerint nincs is lehetség benne, hogy Tollet a maga ötszáz lovasával (ennyire becsúli vala Bercsényi a foglyok és szökevények jelentései szerint a Wolffskehl-ezred tényleges létszámát) valami zavart okozhatna, ily számosan lévén, közöttük.

Azonban, «más felől ugyan Tergárttúl kell elindúlni bizonyos számú gyalogságnak valamely lovassal; az kinek is azért is kell könnyebb hadnak lenni, hogy az holyákon (a Kralova-hora s más nagy hegyek Gömör és Liptó határain) messzebb s nehezebb útja

lészen. És így arra rendeltetik Generális Andrássy Pál urammal Csajághy uram maga brigádájával és Perényi Miklós uram regimentjével, azonkívül Nyárády András kapitány uram, kinek is egy rész hajdúság commandóját fogja Csajághy uram adni, és Réthey György regimentjéből válogatva legalább háromszáz lovas».*

Hogy pedig e 2000 gyalogból és 300 lovasból állandó második hadoszlop pontosan érkezhessék s felelhessen meg feladatának: «szükséges Tergárton előre elrendelni jó reflexióval az idejét s óráját: mikor fogja Csáky uram az ellenséget megtámadni? hogy annál elébb Andrássy (az erdőkből, oldalban) ki ne mutassa magát; akkorra peniglen mentűl közelebb lehet és titkosabban, az hegyekben készen légyen, úgy, hogy mindjárt az első lármára kimutathassa magát,» s leszállván az hegyekről: míg Csáky szemben, ők oldalt rohanjanak a németre. «Ebben azt kell observálni: mivel Csáky uramnak szükségképen az lovasok sánczára kell elsőben ütni, ha Andrássy uram Csajághyval (az erdőkből) kiütvén magokat, látnák, hogy Csáky uram része felől még bajoskodnak az lovassal, — tehát Andrássy uramnak is oda kell succurrálni; holott penig irányzanák, hogy a gyalog német akarna sánczokba beszorúlni: annak kellene eleibe állaniok».

Hogy továbbá a sánczokba szorúló Tolletnek (kinek is lovassa, gyalogja 1000—1200 embert tehetett) segítsége Ebergényitől ne jöhessen: «lehet irruptiót is akkorra tétetni másfelől Árvába, az mennyi lovas had nélkűl itt el lehetni, portaképen, csak azért: hogy, ha híre jőne is a liptai lármának, ne tudna merre kapni.» De, ha megegyezhetnék is Ebergényi Tollettel: annak is «egy a munkája a többivel,» mert azzal erőnket még följűl nem múlja.

Nagyobb erő jöhetne Tolletnek segélyűl Zólyom felől. Ezt így kell megelőzni: Csajághy útjában «egy jó hadnagy alatt» 200 gyaloggal megszállatja, bevágatja a Breznótól Bocza felé vezető, különben is igen nehéz járatú szoros hegyi útat; és ugyanő egy másik jó tiszttel — Nyárádyval, ajánlá, de Szinay Mihály ezredes küldetett —

* Jellemző, hogy a hegymászás, erdőkben bujkálás kényelmetlenségeit kerűlő puha Andrássy kedvéért ez a pont annyiban változást szenvedett, hogy csak Csajághy ment e hadoszloppal, — Pál úr, személye szerint Csáky mellé kerűlt az országútra, s inkább átengedé a vezényletet a dandárnoknak, — a mi egyébként — Csajághy igen ügyes katona lévén, — csak szerencse vala.

szintén 200 válogatott hajdút előreindít az erdőségeken, a sztarahorai (stureczi) passus megszállására, a mely felé a síkon át lovas porta is indúljon valamely a föld csínyját ismerő főtiszttel (Paur) Rózsahegynek, jó vígyázást tartván mindenfelé. A többi lovas és gyalog had fogja körül és ostromolja a sánczokban Tolletet s tartóztassa esetleg Ebergényit.

Ezalatt a zólyomi, beszterczei, breznói és zselízi németeknek elég dolgot adand Bercsényi, hogy segitségre lehetőleg ne indúlhassanak. Pálffy Zselíznél másként is Liptótúl oly messzire van, hogy míg oda fölérkezhetnék, — addig Tolleten, Ebergényin általeshetnek. De meg, ha mégis elindúlna: Ebeczky a maga dandárával utána vagy mögéje, Bajmócznak, Túrócznak fog ereszkedni, az érsek-újváriak Pozsony táját beszáguldozni, s Eszterházy Dániel körúlszállandja a zselízi sánczot, hogy Pálffyt visszatérésre bírja. Másfelől Szent-Pétery Imre Selmecz ellen demonstrál, Balogh István pedig Divénytől, mikor ők Liptóba: ugyanakkor becsapand Zólyom és Besztercze alá, benyargalja Zólyom-vármegyét, oly hírt bocsátva mindenütt, hogy Bercsényi jön utána ágyúkkal és 4000 gyaloggal a bányavárosokat ostromolni.* Ezen hírek kétségkívül meg fogják akasztani Pálffyt, ki azt sem fogja tudni: hová kapjon? Végre Tóth Márton őrnagy a Réthey György ezredének másik felével s Pollereczky Mátyás kapitány egy század Bercsényi-dragonyossal Polonkától Breznó alá fognak becsapkodni s ott lármáskodni, sőt Zólyom-Lipcséig beportyázni; kik is a Besztercze felől bármelyik szorosnak netalán igyekvő német segítségről leghamarább adhatnak hírt Boczán Csajághy gyaloginak, és úgy tovább. Ha pedig az ellenség Liptó felé menni nem tudván, esetleg Polonkának csapna: akkor előtte ezen passust eltorlaszolják, s a Murány alatt lévő gyalogság maradékával megvédelmezik.

Ha Isten Liptóban szerencsét ad: Andrássy maradjon ott tovább is, Rózsahegy táján, a Babócsay lovas- és Czelderféle gyalogdandárral s a Bokros-Paur ezredekkel; Csáky pedig a felső-Garam

* Lásd ezekre nézve és vesd össze *Eszterházy Dániel* levelét is Szécsényből 1709. aug. 4-kéről Bercsényihez, — különösen Ebeczky és Balogh működéseit illetőleg. (A levél eredetije az *Orsz. Levéltárban.*)

mellett alakítandó hadtest képzésére Csajághyval, Nyárayval és Szemerével jőjjön vissza Tergárthoz, Dobsinához. Rózsahegytől aztán a gyalogsággal Árvát is, Túróczot is lehet bírni.

Ellenben, ha bármely, előre el nem vélhető ok miatt visszavonúlni lennének kénytelenek Liptóból: semmiképen ne menjen ki a gyalogság Kézsmárk és Lőcse felé a síkra, «hanem csak oldalt az hegyeknek kell kiállani az ellenség elűl, és az lovas hadnak könnyebb része kavalyogjon, vígyázzon előtte, s meg nem mellőzi az német az gyalogságot, hogy háta mögé mehessen, s nem is késhetik sokáig» a Zselíz és bányavárosok elleni míveletek miatt. «Megtartózkodván azért oldalt az gyalogság: mihelyt megfordúl az ellenség, — mindjárt ismét az hátába mehet később az had; és mivel legalább az sánczok egészlen való elbontásához s öszveégetéséhez lesz idő a segítség érkezéséig: nem fog olyan kevés német már Liptóban megmaradhatni, s Rosenbergig fölszabadúl az ország.»

Bármily, el nem gondolható kedvezőtlen esetre: a visszavonúlási pont ismét Hranovicza és Dobsina, hol az élés már készen fog várni, s az új működések megint ott kezdődnek.*

A nagyreményű expeditió aug. 4-kén hajnalban, ezen majdnem csalhatatlanúl biztos, — ha nem Csáky a vezénylő-tábornok: bizonyára teljesen bíztos — terv szerint indúlt meg Telgárt- s illetőleg Hranoviczáról be Liptóba.

Míg ők eleintén valóban igen szerencsés sikerű működéseiket ott folytatnák: Csáky és Babócsay ellen a fejedelemnél kemény vádak terjesztettek elő, s nem minden alap nélkűl. A hír már régóta suttogott vala hadaiknak Szepesben elkövetett nagy kihágásairól, és hogy a csapatok fizetésére, zsoldosok fogadására s fölszerelésére, lovak vásárlására szánt tetemes összegű pénzeknek jogtalan visszatartásában az altábornagy és dandárnok vétkesek. Szigorú nyomozás lévén elrendelve, az eredmény e napokban terjesztetett a fejedelem elé, ki is az ügyiratokból meggyőződött, hogy — mint S.-Patakról aug. 6-kán Bercsényit értesíti, — Csákyra nézve is «*nincs semmi nélkűl az dolog*, — de nemzetünknek tulajdonsága hozza magával,

* *Archiv. Rákócz.* VI. 240—246. l. És a liptai hadjáratról szóló iratcsomag *Vörösvártt.*

hogy az midőn vizsgálásra megyen: kiki elhallgatja suttogását, az ember ki nem keresheti nyilván, s *magában csak úgy van az dolog.* Szánjon meg Isten bennünket: mert az illyenek miatt következnek minden rendetlenségek!» Még élesebben nyilatkozik Babócsayról, s jellemzőleg hozza fel *Ocskaynak azelőtti hasonló* példáit:

«Ehhez járúl azon panasz is, az mellyet Babócsay ellen nem régen hallottam valamely 6000 forint iránt, mellyet Hammertől vett föl és az quietantiáját visszakérvén oly prætextussal, hogy látni kívánja: ha maga kezeirása-é? az tisztek jelenlétében elszaggatta, — az mely bizonyára nem brigadéroshoz illendő dolog, és kéz alatt jó volna Kglmednek megvizsgálni, s úgy találtatván, példásan megbüntetni. Mert bizonyára jobb egynehány ha jó tiszt nélkűl is el lennünk, mintsem az illyenekkel az hadat elkedvetlenítenünk, az melynek ha kevés fizetése is az tiszteknél marad, — nem csuda, ha szökik. Az remunda dolgában is, úgy hallom, praxisban vették az tisztek, hogy széltiben megengedvén (katonáiknak) az lopást: lopott lóért öt-hat forintot adnak az katonának, az többit erszényökbe teszik. Az mundírral is igen gazdálkodnak. Tudom ugyan, mily nehéz az illyeneket feszegetni az midőn ellenség előtt áll Kglmed: de mentől tovább halad, annál veszedelmesebb lesz; *mert az illyen tiszteket az lelkiismeret furdalván, ha meggazdagodnak: hamar fordítják az köpenyeget, és akkor még nagyobb confusiót okoznak. Illyen vala Ocskay dolga, az kit szükségesnek tartottunk vala és ezen okból sok dolgát elnéztük,* et reliqua.»*

Ocskaynak élet- és jellemrajzát írván, lehetetlen volt a fejedelemnek ezen igen sokat megfejtő sorait elhallgatnunk.

S most fordúljunk vissza a liptai próbához, melynek híre Pálffyt és vele Ocskayt is kimozdítá Zselíztől.

A kuruczok betörése Liptóba aug. 4-kén oly meglepőleg történt, hogy Tollet báró csak akkor vette észre őket, midőn Csákyék Hibbe felől belékaptak, s más oldalról, ú. m. Király-Lehota és Porubka felől a Csajághy-dandár is kimutatá magát. A támadás tehát egy időben mindakét oldalról pontosan hajtatott végre, a terv szerint. A hajdúság Dovalónál több helyütt szétbontá az összerótt fák-

* *Archiv. Rákócz.* II. 510—511. l.

s tüskeboronákból készült előgátat, útat nyitván a lovasságnak. Tollet gyalogsága Liptó-Újvártt, a szent-péteri nagyobb és a Vavrisó fölötti kis redoutban, Szent-Miklóson az ó templomnak várszerű falkerítésében, s a rózsahegyi várkastélyban feküdt; lehetett 500 főnyi. 600 főnél erősebb volt a Wolffskehl vasas-ezred,[1] melylyel a tábornok a sánczolatok között, a Szent-Péter, Dovaló és Vavrisó közti háromszögben táborozik vala, s a két oldalról jövő támadás láttára csak épen annyi ideje maradt, hogy csatarendbe állhasson. Menekülési útja Liptó-Újvár és Szent-Miklós felé, Csajághyék oldaltámadása által el volt vágva.

Megkísérlé az ellentállást, — hiába: a mindenfelől reátörő négyszeres számerejű kurucz lovasság rohamait ki nem állhatva, néhány emberének eleste után mindenestől bemenekűlt a körűlsánczolt Vavrisó faluba. Körűlfogták, és megérkezvén a gyalogság, három oldalon elhelyezkedett dandáronként, ostromnak indúlandó. Ezt észrevéve Tollet, — felgyújtá a falut maga után, s tábori málhástól, lovastól, népestől visszavonúlt a falun túl szabályszerűen épűlt csillagsánczba. Csajághy, a beczkói ostrom hőse, ide is üldözni akará őt, s a nekibuzdúlt és az ostromot hangosan követelő hajdúságot azonnal rohamra vezetni, mielőtt bennt a német még jóformában elhelyezkedhetnék. A gyalogság már puskalövésnyire nyomúlt, lődözött is erősen be a sánczba. A golyók sok kárt tőnek a menekűlők sűrű soraiban; egy lövés magát Tollet tábornokot találá: egyik orczáján be, a másikon ki, állkapcsát szétzúzva, iszonyú sebet okozott.[2] Egy Pichler nevű százados halálos sebbe esék, és a tábornoknak is már másnap — noha alaptalanúl — halála híre járt.

1 Az 1709. sept. 16-kán kelt és a kuruczok által felfogott kimutatás ezen ezred létszámát 620 emberre teszi. (Egykorú más, gyűjteményemben.)

2 «*Der arme General Tollet ist durch den Kinnbacken geschossen.*» (Beszterczéről 1709. aug. 16-kán valami német tiszttől («Z. Z.») irott, de a kuruczoktól fölfogott levél. (*Eredetije* az Orsz. Levéltárban.) Más egykorú levelek is u. o. és Ebergényihez a *gr. Csáky-archivumban;* a *vörösvári* irat-csomag a liptai harczokról; *Kolinovics* is. (Commentarij.) «Tollet maga is sebbe esett; az állát lőtték által.» (Rab *Szegedy Ignácz* vallomásai.) «Az liptai harcz felől hallgatásban vannak az dolgok, de azt mondják, hogy *Tolleten lövés esett: az orczáját lőtték által.*» (Br. Berényi-napló, Pozsonyban, aug. 27-ike alatt.)

Csáky, Andrássy, Babócsay, az eddigi sikertől elkapatva, már kezökben tartani hitték a madarat, s vérkímélésből-e, vagy túlóvatosságból? ellenezték az ostromnak menetelt, azt állítván, hogy az ellenség a szűk sánczban úgy is okvetetlenül kénytelen lesz kegyelemre föladni magát, ha néhány bomba közéje vettetik, — és Csáky a harczvágyó hajdúságot, Csajághynak s Riviérenek nem kis bosszúságára, a rohamtól eltiltván, valamivel hátrább rendelé.

A Szent-Pétertől Pribilína felé húzódó halmokon, Vavrisó fölött két kis négyszög-redout volt, egyike — úgy, mint a pribilínai sánez — üres; a másikban egy hadnagygyal vagy 40 muskatéros képezett őrséget. Az előbbi sánczot felgyújtatván, az utóbbit Riviére tanácsára körűlfogatta Csáky, s megadásra szólítá. A parancsnok meghajolt, s 40 emberével foglyúl adá magát.

Erre Riviére fölvonatá e redoutba, mint a vavrisói sánczot uraló pontra, négy darab, 20—30 fontos bombákat hányó mozsarát, s míg a lovasság az elfoglalt torlaszokat, fa-rovásokat és sánczolatokat széltére rontá, égeté, a gyalog pedig megkezdette a vívóárkok ásását: addig a tűzérség is fölállítván telepét, augusztus 5-ike hajnalán már bombadörgéssel üdvözölte a csillagerődbe szorúlt németet. Ez noha, kivált a málhás-szekerek és lovak miatt, alig fért el a szűk sánczban, és így a jól irányzott bombák bevágása, szétrobbanása emberbenlóban roppant károkat okozott, — sem kitörést nem kísérlett meg csak egyszer is, sem pedig, Csákyék várakozása ellenére, föl nem adá magát. Szorongott, hullott, éhezett, — de állhatatosan várta a segítséget; bár akadtak közöttük, a kik éj idején kiszöktek a magyar táborba, mely az erőd közvetlen közelében feküdt.

Ezen közben, még aug. 5-kén figyelmeztető levelet vesz — aug. 3-kán Rima-Szombatban keltet — Bercsényitől Csáky, hogy a megállapított tervhez képest Divénytől lármáskodni Zólyomba beütött Balogh István jelentése szerint Viard tbk. a zólyomi németnek felével Beszterczének ment; ki is netalán Liptónak igyekezzék Tollet segélyére, — jól vigyáztasson tehát a hegyszorosok felé!* De Viard

* «Jütt híremmé, hogy Beszterczе felé megindúlt volna a zólyomi német közűl; én is parancsolatom szerint mindjárt indúlok és experiálom a dolgokat.» Írja *Balogh*, 1709. aug. 3-kán Losonczrúl Bercsényinek. *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.) V. ö. Bercsényi aug. 4-iki levelét a fejedelemhez. *(Archiv. Rákócz.* VI. 249. l.)

aug. 5-kén Radványtól Balogh lármájára s Bercsényinek Losoncz felől gyalogsággal jövő hírére ismét megtért Zólyomhoz. Talán Tollet beszoríttatásáról a sánczba, nem volt még biztos tudósítása.*

Csáky, a ki Szemerét Paurral és Gellérttel a könnyű-lovassággal már 4-kén előreindítá Liptó-Szent-Miklós és Árva felé, midőn Bercsényi figyelmeztető sorait vevé, — noha még sem Boczáról, sem a Sztarahora felé ment hajdúságtól semmi értesítést nem kapott valamely ellenség jövetele iránt: mindazáltal Czeldert is brigádástól utána indította a könnyűlovas hadnak, be Liptó nyúgati felébe, részint a lakosság bátorítására, s részint esetleg a passusoknak is oltalmazására. Különben is, Tolletnek körűlzárva tartására a másik két gyalog-dandár és Babócsay dragonyos-ezredei teljesen elegendők valának.

Tollet fenyegető veszedelméről legelőször a rózsahegyi cs. főtiszt adott hírt úgy Turdosínra Ebergényinek, mint Beszterczére s következőleg Zólyomba Steinvillenek, a ki viszont Pálffyt értesíté sietve. Ez aug. 5—6-kán történhetett. Ebergényi a rendelkezésére állott 6—700 lovast Árvából és Zsolnától összevonván, 7-kén Árvának Liptó felőli szélére Felső-Kubínhoz nyomúlt: de tovább onnét, a közelében járó Czelder, Paur és Gellérték csapatainak nagy híre miatt egyedűl kijőni nem merészelt; hanem Túrócz felé ő is tudósította Pálffyt, és a Zólyombúl Rózsahegyre érkezendő segítséggel való egyesűlhetésre várakozott.

Rózsahegyről a tudósítás annál könnyebben juthatott el Beszterczebányára, mivel a stureczi (szuhai, sztarahorai) hegyszoroson lévő sánczot már előbb ötven muskatéros őrizé, kikhez az első hír vételére Beszterczéről rögtön még 150 dragonyos nyargalt. Úgy, hogy mire a Csajághytól a hegyeken át ideküldött hajdúk Revuczát érhették, — a passust már e mondott 200 némettől megszállva találák. Ugyanezt jelenté az aug. 7-kén Liptó-Selmeczre (Schavnik, Styavnicza) érkezett Czelder Orbánnak Beszterczén megfordúlt kémje is, azon hozzáadással, hogy ama kétszáz főnyi őrség, a rózsahegyiek hívására e város felé indúlt volna. Mely hírre Czelder tüstént előreküldé ellenök alezredesét Bajcsy Györgyöt 300 hajdúval, s maga is utána-

* *Bercsényi* Losonczrúl, aug. 4-kén Rákóczihoz. (U. o. 251. l.)

ereszkedék, oly föltevéssel, hogy megüti és fölveri őket. Paur útján Csákyt is mindjárt tudósítá e szándékáról. Ezen altbgy. tehát, — Czelder, Paur, Szemere mind előtte lévén, — biztosan folytathatá a vavrisói csillagsáncz ostromát.

Folytatta is, de csak körűlzárással s bombázással; a rohamtól még mindig kímélé a vért. Riviére bombái nagy pusztítást okoztak a sebében fekvő Tollet hadai között. A néppel tömött, szűkre szorult sánczban az ötödnapi bombázás folytán 6—700-ból «12 ép lónál több nem maradt,» s a 600 vasasnémet közűl «száznál több holt meg, harmincznyolcznak kezét-lábát metszették el, kis-sebesnek száma sincs, — mégis megesküdtek vala: auf ein Mann tartsák!»[1]

A nyári hőségben megbűzhödött számtalan ló hullája dögleletessé, kiállhatatlanná tevé a sánczban maradást, — úgy, hogy az ostromló hajdúság a vívóárkokból is kezd vala kifutni az irtóztató hullabűz miatt. S a németek még ezt is eltűrték; nagy erőlködéssel a sánczokra vonszolák, s fölemelve, a mellvédeken át az árkokba kihajigálták a a rothadó dögöket. Bomba- és puskatűz fogyasztotta, éhség, fáradság, álmatlanság, hőség, bűz és nyomor gyötörte őket, — és mégis ellentálltanak megsebesűlt vezérök bíztatására, utolsó erővel, makacsúl.

Hagyjuk egy kissé őket, és nézzük Pálffyt. A bán talán a Garam balpartjáról leendő takarmányozás kedveért, lovasságával júl. 25-kén «Kis-Sárótúl alább szállott az sánczon, az zsilízi templom mellé táborostúl, s az hídon az Garamon általgyütt vala lovassa, s gyalogja mepállapodott.» Ebeczky csak közel ott forgódék serény vigyázással: tüstént rá is csapott Pálffy előhadára. Mire az átkelt német had «összeverte magát, s visszament az táborára.»[2]

A császáriaknak e tartózkodó viseletét a sokkal kisebb erővel szemben (Ebeczky csak 2000 lóval, s ők több mint 4000 lovassal-gyaloggal valának) az magyarázza meg, mivel «az volt a híre közöttök, hogy Ebeczky uram *hatezered magával* vagyon ottan.»[3] E hiedelmet a páratlan kurucz könnyű-lovasságnak itt is amott is mindúntalan előt-

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 289. l.

2 *Bercsényi,* Ebeczkynek júl. 25-iki jelentése alapján, Rákóczihoz. (Archiv. Rákócz. VI. 232. l.)

3 *Szlava Pál* vallomása, júl. 29-kén. Szlava 29-kén szökött ki Zselízből. *(Egykorú más,* gyűjteményemben.)

tük forgása, merész csapdozásai, továbbá a magyaroktól sokaságuk felől czélzatosan terjesztett hírek okozták, és Pálffy kémeinek vagy hiánya, vagy megbízhatatlansága.

Egyébiránt Ebeczky ezután is folyvást ott czékázott merészen a Garam két partján — Szent-Györgynél és Szőlősnél gázlók lévén — a zselízi cs. tábor s a szintén ellenséges Szent-Benedek között, mint a sági táborbúl maga írja júl. 29-kén éjjeli 11 órakor Eszterházy D. tbknak: «Ezen órában érkeztem meg az Garam mellől leskődésemből, hogy az Mlgod levelét vettem. Én váltig mesterkedtem, hogy mennél jobban árthatnék német uramnak. Tegnap s ma mind leskődtem, hogy az minémű gyalog-német (Nyitráról?) Szent-Benedekbe érkezett és az táborra kölletett volna mennie, megüthessem, — de éppen reá nem leshettem. Tegnap újobban béküldtem az német táborra, hogy mindeneket jó módjával kitanúlhassak, — holnap meg fog jünni emberem. Hallottam olyat is, *hogy harmad-negyed nap múlva el fog Pálffy menni, mivel nem subsistálhat;* (az élelmet, mint tudjuk, Esztergombúl kellett nagy bajjal szállíttatnia,) de én is váltig fogok vigyázni reá, hogy el ne szökhessék előlem.»[1]

Jól vígyázott; és ő Zselíz felé, Eszterházy pedig Szécsényből a bányavárosok ellen hiresztelt támadásaik zajával úgy megzavarák Pálffyt, hogy ez — Dániel úr szerint — e miatt vette magát táborostúl a zselízi sáncz mellé, hol is «egész éjjel lóháton a hada; kinek valamely felé indúlását observálván, ha (Zólyomnak, Liptónak) segítségre megyen, — nyomúlok háta megé; ha pedig nem megyen: annyival szaporábban folynak operátióink, melyek miatt lehetetlen, hogy Haister is ne revocáltassék» Dunántúlról. Így ír a helyzetről, Esterházy Antalt vígasztalólag, Dániel úr Szécsényből aug. 3-kán.[2] S a mikor ezt írá: a bán azon a napon, Ebeczky említett föltevése szerint csakugyan megindúlt táborostúl Zselíztől, föl Szent-Benedek felé. «*Már bizonyos a jele* — kiált föl e hír vételekor, Losonczon aug. 5-ike reggelén Bercsényi, — *hogy segítségre indúlt*, s ha elhagyja Szent-Benedeknél gyalogját: ma Zólyom körűl s tovább is lehet.» De, teszi hozzá vígasztalásúl, «igen jól elrendelte mindgyárt

1 *Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.

2 *Egykorú másolat*, gyűjteményemben.

az hadakat vígyázóúl Generális Eszterházy Dániel uram, és igyenesen nyomában indúlt neki (Pálffynak) Ebeczky, orderem szerént. Már elválik majd, mit akar? ha ott várja-é Szent-Benedeknél a többit? Zólyomnak megyen-é? Körmöcznek (s úgy Túróczon átkerűlve Rózsahegynek) megyen-é? Én azonban megyek Fülekre, s ott várom az hírt».[1]

A hír harmadnapra meg is érkezett, és pedig kedvezően; ugyanis Pálffy — ekkor még tudósítást nem vévén Liptóból, — nem segítségre indúlt: hanem, úgy látszik, csak az alkalmasabb füvellés kedvéért mozdúlt ki Zselíztől:[2] mert a csak 2—3 mértföldnyire följebb fekvő Új-Barsnál ismét tábort veretett. Vígyázója a túlparton álló ó-barsi toronyban foglalt vala állást. Ebeczky megint csak ott nyargalódzott, puskázott körűlte, s Szent-Benedekbe élést vivő portáját a németnek jól megütteté.[3] «Tegnap veszem — írja Bercsényi Fülekről aug. 7-kén — az lévai kalváriárúl irott levelét Ebeczky uramnak, hogy az első hírire (Pálffy mozdúlásának) orderem szerént megindúlván utána az hadakkal, beérte Barsnál, s belékapott. Azonban csak megszállott ottan Barsnál Pálffy, sátorokat veretett, *3., 4. és 5-kén is ott helyben volt*, s Ebeczky úntalan körűle csergett-forgott, már meg is únta s túl akart menni rajta, de meg nem engedtem, míg hírét az felső (liptai) operatiónak nem hallhattam. Ezt ugyan mindennap kétszer is megírtam Csáky uramnak, úgy az *zólyomi motussát* is az németnek, kit Szent-Pétery egy felől, Balogh más felől s az magam (költött) híre az 4000 gyalogra való várásommal úgy megbotránkoztatott (megakasztott), — csak meglippent, hol Besztercze, hol Selmecz felé indúlt s megint megtért, s tegnap csak letelepedett (Zólyomnál) ismét. Pálffy mi dolgos volt tegnap? nem tudom», hanem úgy intézkedtem, hogy «ha Pálffy csak az lovas táborával fetreng ott Bars körűl:» Szent-Pétery, Dániel úrral arra közelítsen, «s ha lehet, étszakai próbát tegyenek

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 252. l.

2 *Szalay Pál* ezredes levele Ságról aug. 6-káról, gyűjteményemben.

3 *Ebeczky István*, 1709. aug. 7-kén a szántói mezőről Eszterházynak irott levelében említi: «Szent-Benedek felé is, mihelt Barshoz szállott, portát küldvén, a táborárúl Szent-Benedekbe élést késéró commendérozottjait visszajövetelekor az portám megcsapta.» *(Eredeti, gyűjteményemben.)*

rajta, Ebeczky Szent-Péteryvel, s ha nem lehet: maradjanak azelőtti positurákban».[1]

Azonban ezen éjtszakai próba megtételére már nem maradt idő. Ugyanis Pálffy aug. 6-kán még ott feküdt ugyan Barsnál: de másnap délelőtt *hírt vevén Tolletnek a vavrisói sánczba lett beszorittatásáról*, gyorsfutárt küldött Zólyomhoz, parancsolván Viardnak: sietve menjen rögtön Liptóba segélyre, a mivel mehet, csak mintegy előhad gyanánt, mivel ő, a tábornagy is ezennel indúland nyomába a derék hadtesttel. És ezzel vagy 3000 java lovast, 300 granátost s hat-hét ágyút kiválogatva, Löffelholtzot a maradék-hadakkal visszarendelé a zselízi sánczba, maga pedig dél tájban indúlót veretett,[2] és még az nap estvére a kiszemelt hadakkal Szent-Benedekhez érkezék,[3] hol az Árvából Túróczon át levonúló *Ocskay László* is hozzá csatlakozott. Sokadmagával ugyan minden iparkodása daczára sem jöhetett: csak 6 zászló alatt mintegy 300 katonájával és vagy ötven, félig-meddig erőszakkal elhozott trencsényi insurgált nemessel. A 3 megyében (Trencsény, Árva, Túrócz) minden erély és kényszereszközök mellett is, a zsoldosállítás igen lassan haladt, úgy, hogy Ocskaynak reájok vetett újonczaiból több háromszáznál még kiállítatlan volt. Az újonczozás folytatására ugyan nehány tisztét — mint

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 253—254. l.

2 *Szalay Pál* levele a sági táborból aug. 7. esti 6 órakor Eszterházyhoz: «Voltam Ebeczky urammal szemben az dalmadi réteken; az ellenség még Barsnál helyben volt: de sokat dobolt ma délben. Ő Kglme (Ebeczky) arra felé ment, s mihelyt valamit experiál, azonnal tudósít.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi* aug. 9-kéről, Ebeczky levele nyomán. *(Archiv. Rákócz.* VI. 258. l.) *Ebeczky István* a sági táborról aug. 9-kén írja Bercsényinek Fülekre: «Pálffy az javával az lovas hadnak és valamely granatíros-compániákkal — circiter 300 emberből állóval — *tegnapelőtt* megindúlván (Új-Barstól), 40 társzekeret, 24 fűhordó parasztszekeret, hét taraczkot vitt magával, Szent-Benedeken túl, az malomnál hált meg. Portásim mindenfelől voltak körűlötte, s most is felessen oda vadnak; magam vígyázóban maradtam Lefelholcz motusira s indúlására, ki is minden bagázsiával — az mely számtalan szekérből állott, — infanteriájával, és véle való lovas haddal *tegnap reggel* megindúlván, az zsilízi sáncz mellé szállott. Lovas had (vele) itten igen kevés maradott, nem több plus-minus 300-nál; az standárokat (Pálffy) mind elvitte magával, úgy az dobokat. Generál Hartleben és Gombos mentek el véle; — az mint minden circumstantiákból kitanúlhattam: csak ment 3000 emberrel. Katonáim tegnap egy német tisztet, egy rajtárt és egy labanczot fogtak masírozásában Lefelholcznak» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

Kovács Márton századost és ifj. báró Ritschant, szintén reménybeli századparancsnokot — Trencsényben hátrahagyta volt: de maga, a további hadállítás eredményét immár be nem várhatva, Pálffy parancsára kénytelen volt alásietni, annyival, a mennyivel lehetett. Már az Árvában raboskodott Bercsényi-féle karabélyos Pucz Ferencz vallomásából tudjuk, hogy «*Ocskay négy zászlóját Árva-várába letette, nem lévén embere*».

E lobogók a még hátralékos zsoldosokból alakítandó századok számára voltak szánva. A többi hat zászlót lehozá magával Ocskay: de ezek alatt sem volt több, hanem csak vagy 50 legény egy-egy században. Ez vala híres ezrede!

Pálffy elhatározta Ocskay csapatát — mint épen kapóra érkezett könnyű-lovasságot — előlszáguldozó szolgálatokra magával vinni; egy századot azonban, Ocskaynak és az ezrednek podgyász-szekereivel Löffelholtzhoz bocsát közülük, mivel az Esztergomból szállítandó élés kíséréséhez Zselízen is szükség volt legalább némi könnyű-lovasságra.[1] E század az Emődy Mátyásé volt, és mikor aug. 8-kán Löffelholtz-czal Új-Barstól Zselíz felé marsolt volna: ebből kapták el a kurucz portyázók ama labanczot, kiről Ebeczky aug. 9-iki, imént idézett levelében emlékezik. Ezt a labancz katonát *Polsicz György*-nek hítták («Polcsicz Gyurka, Emődy Mátyás katonája, Ocskay ezeribűl») s aug. 10-kén az ipoly-sági kurucz táboron Velker fogoly hadnagygyal együtt hallgattatván ki, a következő vallomást tevé, melyet mint Ocskay dolgait élénken érdeklőt és világositót, ideiktatunk:

«Ocskay Szent-Benedeknél egyezett meg Pálffyval, *hat zászlóval, circiter 300 emberrel*,[2] — még az régi zászlókkal s mundírral.

1 A zselízi sáncz alatt elfogott és Ságon aug. 13-kán kihallgatott Rajmann Jakab dragonyos vallomásából láttuk már, hogy Zselízen Pálffytól nem maradt hátra több lovas, mint a 2 vasas és 1 dragonyos-ezrednek minden századából kivezényelt 7—8 ember, «és azonfölűl *egy serege Ocskaynak, az ki Szent-Benedektűl az szekereit idekísérte.* In summa, az jó lovas az (zselízi) táboron negyedfélszáz vagy négyszáz.» (L. fölebb.)

2 Épen így voltak értesűlve Ocskay erejéről az újváriak is: «Pálffy uram — írja *Szluha Ferencz* É.-Újvárból aug. 12-kén Bercsényinek, — nagyon bízik, hogy maga oda való menetelével is a hadaink retirálását fogja okozni ... *Ocskay László is conjungálta magát, — 300-ig való labancz nehezen lehet, penes totum corpus.*» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

Itt maradt egy szászlóalja közzűlök. — Ezt (t. i. Polcsiczot) Szuhánál fogták volt el (1709. január; tehát azelőtt Czelder hajdúja volt,) onnan Ocskay kivévén (t. i. a fogságból,) lött labanczczá. Blaskovicsot letették, és most Pozsony vármegye kapitánya, mivel az nemességet ültetik. Pestvármegyey vicéje (alezredese) Ocskaynak, Trencséni (István) főstrázsamester, Zsidó Imre, Kovács Márton, Emődy, Rudnay az kapitányok, úgy Janovics is és Zsigovínyi.[1] *Feleségét Újhelyben hadta Ocskay.* Köztök — folytatja — volt híre, hogy Tvurdosínon Ebergényit megszorították az mieink, *s annak segítségére mennek*» Pálffyval.[2]

Látható ezen utólsó mondatból, hogy a bán csakugyan Tollet veszedelmének hírére indúlt meg a lovassággal Új-Barstól fölfelé, csakhogy a neveket és körűlményeket nem ismerő s azelőtt Árvában táborozott közkatona, Tolletből Ebergényit, Vavrisóból Turdosínt csinált. Egyébiránt a név ha más vala is: a lényeg egy.

Rákóczi ugyan — mint S.-Patakon aug. 13. kelt levelében említi — azt hívé, hogy «*még talám nem is tudott Pálffy az liptai dolgokrúl valamit: hanem csak az Balogh István lármájára s az Kegyelmed* (Bercsényi) *gyaloggal* való jöveteli hírére gyütt fel;»[3] de, hogy ebbeli hiedelmében a fejedelem tévedett: Polcsicznak iménti vallomása eléggé mutatja. Sőt, hogy a bán határozottan a szorongatott Tollet megsegítése végett sietett föl egyszerre Új-Barstól Zólyomhoz: azt egy Haann nevü német lovasnak «Feldlager bey Dewín, den 13-ten August 1709.» kelet alatt atyjához Benoit Hannhoz Német-Újhelybe irott, de a kurucz portyázók által fölfogott levele még jobban bizonyítja: «Mein jüngstes (t. i. Schreiben) aus dem Laager von Új-Bars, würde wohl angelanget seyn, welcher Zeit nicht geglaubet hätte, dass sobaldt von der Gran entfernet werden dürfte; *als aber inzwischen der Feind in Lyptau unsere Postirungen sehr starkh angefallen, und man von selbiger Seithen zu Hülfe*

1 Tehát az ezredes, alezredes és őrnagy századain kívűl az itt előszámlált hat kapitánynak volt — már olyan a milyen százada — 9 escadron, a 10-ik lett volna az ifjú br. Ritscháné, s a 11. és 12-ik tán a két Szopek morvai úrfié, vagy az ifjú báró Krumpaché, kit Ocskay szintén századdal biztatott, hazugúl. (L. alább.)

2 *Egykoru másolat,* gyűjteményemben. (Velker hadnagy vallomásával egy íven.)

3 Archiv. Rákócz. II. 517. l.

gehen müssen: bin mit dem Herrn Feld-Marschallen Grafen Pálffy Excellenz anfangs in die Bergstädte, und nach von denen gegen Lyptau mit Herrn General de Viard detachirten Succurs gahr in diesen Boden herausgekommen; und als inzwischen Lyptau wieder befreyet, — stb».[1]

Úgy szintén *Leszkáry János is*, gr. Koháry István altbgy. tisztje, Szent-Antalról 1709. aug. 15-kén ezt írja urának: «Bercsényi, *Generál Tollet uramat* Liptó-Újvárban szorítván, úgy hallatik, hogy megszállotta volna; *kinek segítségére Méltóságos Bán uram*, Generál Stainville és Viard az *egész cavalleriával mentek*, — General Leffelholtz pedig még most is Nagy-Sárónál (Zselíznél) fekszik, Vak-Bottyán (nem ő, hanem Eszterházy D.) pedig Visknél».[2]

Ezen egykorú, eredeti tudósítások nyilván kétségtelenné teszik, hogy Pálffy a már említett rózsahegyi híradásokat vevé aug. 7-kén Új-Barsnál, s ezek miatt, vagyis Tollet és Ebergényi segélyére, nem pedig a Balogh István divényi lármája s a Bercsényi gyaloggal való jövetele hírére sietett föl Szent-Benedekhez és tovább.

Balogh István különben csakugyan szorgalmasan portyáztatott Divénytől be Végles, Zólyom, Dobronyiva, s más részről Besztercze felé; Breznót viszont Polonka felől Tóth Márton és Pollereczky annyira nyugtalanították, hogy — mint Balogh Divényről aug. 7-kén Bercsényinek jelenti — több oldalról vett hiteles tudósításaihoz képest, a Zólyomban lévő 18 század lovas-németből 6-ikára virradó éjjel 500 ment el sietve Lipcséhez Breznó segélyére, (vagy talán a boczai szorosra?), Zólyom-vármegye hajdúiból is hatvanat elvivén; sőt még a beszterczei gyalogság egy része is Lipcséhez vezényeltetett, — *Pálffyt pedig Zólyomhoz várják.*

Hogy ezeket írja: hoznak íme újabb portásai egy Latour-ezredbeli németet, kit takarmányozás közben a motyovai réteken fogtak el, s az hittel erősíti: kiadatott a parancs a Zólyomban lévő összes lovasságnak, hogy *patkoltassanak és indúlásra készen legyenek*, — 160 lovast már a múlt éjjel kivezényeltek.[3]

1 *Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.
2 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban, szintén fölfogva a kuruczok által.
3 *Balogh István* e levelének eredetije gyűjteményemben.

Rercsényi, — a ki Csáky jelentéseiből jól tudá: «Liptóban mily keményen viseli magát az sánczba szorúlt német, s Pálffyt reménli,» — Baloghnak e híradását vévén, hogy t. i. «Zólyomtúl is indúlt volna el német»: Ebeczkynek a cs. tábornagy Szent-Benedekhez szállását jelentő levelét megküldé Csákynak, s ekkép írá meg neki gondolatait: «Hogy mivel meg nem várta az zólyomi Pálffyt, csak maga menvén Besztercze felé: elhiszem, az addig lármáskodni fog az líptai passuson, (a stureczit fogja érteni), míg Pálffy megyen Körmöcz és Túrócz felé s az Fátrára; és mivel előbb ment az zólyomi: megvárja Pálffyt Rosenbergnél, — de mivel már Urbán Czelder elment az passusokra, azt még meggátolhatja, és így lesz elég idejök *az secura retirádára.*» (Végzetes sejtelem!) Sőt, minthogy Pálffy ereje mind sem sok: «azért (Csákyék) ne confundáltassák magokat; ha jó, fortélyos helyen az nyakába ereszkedhetnek, — nem ellenzem megverését».*

Ő addig is elküldé Eszterházyt a zselízi sánez körűlzárolására, s ha Pálffy Zólyomhoz vagy Szent-Kereszthez jön: Ebeczkyvel kemény diversiót fog tétetni Bajmócz, Géczy Gáborral Újvárból Pozsony, és Vajda Andrással Morva felé.

Bercsényinek ezen, aug. 9-kén kelt rendelkezései Csákyt már valahol Lucsivna táján, a vissza-útban érték. Mely dolog rövideden így történt:

Pálffy parancsát vévén Viard tbk. aug. 7-kén, válogatatt 300 lovassal és Beszterczén Lambruch ezredes alatt maga mellé vett ugyanennyi gránátossal gyorsmenetben indúlt Ó-hegynek, Liptó felé. Aug. 8-kán reggel, érkeztének hírével s parancsára, míg ő maga a tetőn pihenőt tartana, — a szorost őrzött 150—160 pihent lovast és 50 gyalogot előhada gyanánt előreindítá Rózsahegynek. De ezek csak épen Revuczáig mehettek: itt a Nagy-Selmecztől nyomuló Czelder Orbán 300 főnyi előcsapata, Bajcsy alezredessel, velök szemben akadt. Bajcsy gyilkoló sortűzzel fogadja az ellenfelet, visszanyomja, és sokat elhullatva, rohammal föl a szuhai passusig űzi őket, mitsem tudván Viard ottlétéről.

A tábornok azonban a csatazajra leereszkedik a tetőről 600 emberével, megtámadja Bajcsyt, ki egy darabig még neki is ellentáll:

* *Bercsényi,* Fülekről aug. 9-kén a fejedelemnek. *(Archiv. Rákócz.* VI. 258. l.)

de azután a túlerőnek engedvén, befordúl oldalt az előtte jól ismert erdők rengetegeibe, és ezek sűrűjétől védve, jó rendben vezeti hajdúit Tót-Lipcse és L.-Szent-Miklós felé, mindenütt a hegyeken. Ráért még az ellenségből elejtettek fegyvereit, ruháit is fölszedetni és elhozni, s dandárnokát a történtekről értesíteni. Valóban, Czelder e hajdúsága emberül viselé magát: mert a revuczai harczon és űzésben, úgy a Viarddal összecsapáskor «másfélszázig való németje veszett Viardnak; az mieink 300-an lévén Bajcsyval, belőlök 9 maradt (halva), egy Laszkay nevű kapitánya Prényinek és egy alhadnagy, 14 sebes. Lovas-köntöst hoztak: mert megtartották (Revuczánál) az harczhelyt».[1]

Viard erre rögtön elindítá a 300 dragonyost Rózsahegyre, jövetele hírével, s maga is a gránátosokkal utánok sietett, hogy az immár Felső-Kubínnál reá váró Ebergényivel egyesűlve, másod-harmadnapon a már-már legvégső szorongattatásra jutott Tolletnek segélyt vinni megkísérlhessék.[2] Azonban emez 6—700, Viard is csak ennyidmagával lévén: a mindössze, a rózsahegyi őrséggel együtt másfélezernél nem számosabb e németség előtt Csáky Mihály még ugyan bátran helyt állhatott volna; sőt, hogyha a Szent-Miklósnál állomásozó Szemere László és Paur Ferencz lovasságához rendeli Czelder gyalogságát s még legföljebb 4—500 dragonyost küld hozzájok: ezek magok bizonyára bőven elég erősek lettek volna Ebergényit s Viardot Szent-Miklósnál olyképen és mindaddig feltartóztatni, míg Csáky s Andrássy, a Babócsay, Csajághy és Nyáray-féle többi csapatokkal Tolletet a vavrisói sánczból végre csakugyan kibőjtölhetik.

E megsebesűlt cs. tábornok és a kemény bombázás miatt állományának negyedrészét s majdnem összes lovait elvesztett Wolffskehl-ezred dolga ugyanis már, — e veszteségek, a holtra fáradás, virrasztás, éhség és irtóztató hullabűz következtében, — a hatodnapja tartó szoros körűlzároltatás és lövetés után oly végletekre jut vala, hogy emberi mód szerint mindenki végkép veszve hitte őket. Már maga Pálffy is desperált felőlök;[3] Rákóczi pedig csak azt óhajtá,

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 283. és fölebb is, Czelder jelentése után aug. 12-kén Murányallyáról írott levelében Bercsényinek, 277. l.

2 *Csáky* aug. 9-iki levele Vavrisótól Bercsényihez. U. o. 271. l.

3 *Bercsényi,* Murányallyáról aug. 12-kén Rákóczinak. (Archiv. Rákócz. VI. 278. l.)

hogy Csákyék «*bárcsak ne capituláltak volna az oly nagy szorongatásban lévő ellenséggel,*»[1] hanem csupán kegyelemre való megadással tették volna őket rabokká. A közhír Tolletet már általán fogolynak tudá; sőt akadt olyan tiszt is — Pongrácz Jánosnak egyik hadnagya, — a ki Liptó felől jövén, Kassa körül széltére hirdeté, «hogy Kézsmárk táján hagyta *rab Tolletet.*»[2] Némely egykorú történetírók is, név szerint *Kolinovics*, úgy tudják, hogy Tollet tbk. már, övéinek nagy veszedelme után, *el volt fogva*, de ismét kiszabadúlt.[3]

Nem is volt másként, — csakhogy Csáky képzelhetetlen kislelkűséggel, majd mintegy készakarva, kiszalasztá kezéből az immár jól üstökön markolt szerencsét. Mert a mint aug. 9-ikén Czelder tudósítását vette Viard jöveteléről, az ellenfélnek számerejét tüzetesen meg sem vizsgáltatva, rendeletet külde Orbánnak: csak nyomúljon a maga dandárával a hegyek mentén szép lassan Murányallya felé.[4] Ugyanezt hagyá meg a boczai szorost őrző két-harmadfélszáz hajdú parancsnokának is; sőt a Paur Ferencz ezredessel Liptó-Szent-Miklósnál őrt álló könnyű-lovas hadat is visszaparancsolá aug. 9-kén estére Vavrisóhoz.

Szemere Lászlót már előbb elhivatta magához, mivelhogy Czelder jelentése hírére Andrássyval és a dandárnokokkal tanácsot akart tartani. Összeűltek; csak a legértelmesebb s elszántabb, a távol levő Czelder hiányzott közűlök. Csáky előterjesztè a megváltozott helyzet szomorú képèt: mert szerinte Viard nyomán most már az egész Zólyom-megyei német had itt teremhet; s azért, nehogy az oly nagy bajjal összeszerzett szép hajdúság valamiképen megziláltassék, — elejét kell venni a dolognak. Andrássy is ezen véleményben volt. A két vitéz tábornokot egyszerre megszállá a félsz. Az eszes, de túlóvatos Babócsay erre — tán hű visszhang akarván lenni —

1 Sáros-Patakról aug. 10-kén Bercsényihez irott levelében. (U. o. II. 515. l.)

2 U. o. 516. l.

3 «Tolletus, multis suorum ab hoste cæsis opressus, *vivus capitur*, sed liberatur.» *(Kolinovics:* Hist. Belli Rákócz. 767. l.)

4 *Gr. Csáky Mihály* Vavrisótól, 1709. aug. 9-kén Bercsényinek: «Most írok Urbán Czeldernek, hogy csak menjen által előbbi orderem szerint Tiszolcz és Murányallya felé.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 272. l.)

kimondá a boldogtalan indítványt, hogy az éjjel szép móddal vissza kell húzódni Gömörbe, Szepesbe. Csajághy opponált, — ő még most is a rohampróba embere vala; szégyennek tartá a visszatérést ily szerencse után, s inkább akart dicsőséggel vért ontani. De Csáky ismét azzal állt elő, hogy neki a hajdúság sorsa igen a szívére van kötve; hátha az ostrom nem sikerül, a sok újonczhajdú összezavarodik, Viard, Ebergényi, Pálffy a nyakunkba jön s mindenestől elveszünk? míg így kár nélkűl visszavonúlhatunk, s majd azután újrakezdhetjük a próbát megint, stb. Szemere is osztá tábornokai nézetét; és így Csajághy magára maradván: Csáky kiadá a rendeletet a jövő éjjel megkezdendő szép csöndes hátrálásra,[1] — a nélkűl, hogy az immár félholt Tolleten s halálra szorongatott népén kívűl egyéb ellenséget csak látott volna is.

Mindenekelőtt Riviére-rel közöltetett a határozat, hogy ágyúit vonassa ki a telepből. A derék franczia, e gyáva parancs hallattára úgy elkeseredett, hogy dühében még a fövegét is a földhöz vágta.[2] Hasonló hangúlatba tört ki az egész hajdúság, a mint éjtszaka a nem remélt visszavonúlás megkezdődött. Szégyenérzettel, bosszúval teltek el: mért nem engedék őket mindjárt eleinte rohamra menni, mint magok akarták? A nem várt csúfos hátrálás miatt elvesztették vezéreikben minden bizalmukat; Csákyt, Andrássyt tisztek és legénység nyiltan vádolták gyávasággal, Babócsayt pedig — minthogy a visszavonulásnak ő volt formális indítványozója — árúlással. Általában őt tarták az önállótlan Csáky főtanácsadójának, s így minden rossz okozójának, és mint egykori labanczban (1704.) kerestek benne árúlást, — noha ilyesmi teljességgel távol volt tőle.

Elég az, hogy a hajdúság a mily nagy kedvvel és harczvággyal ment volt Liptónak: épen oly kedvevesztve, bosszankodva csüg-

1 «Mindenfelől hozzák az hírét: (*«a vénasszonyok»* jegyzé meg erre gúnyosan Rákóczi), mind Zólyomtúl s mind az bányavárosokrúl elgyütt az ellenség, ki is azon passuson eljöhet, melyen ez (t. i. Viard) Rosembergre jött s érkezett, eljöhetett. Arra nézve, Ngod orderéhez képest (?) tanácsosabbnak ítéltem Paur uramot is az vele lévő lovas hadakkal contrahálnom s mái napon innend retirálnom magamot, az mint már az artigleriát meg is indítottam vala.» Írja *Csáky Mihály* Vavrisó alól aug. 9-kén este, Bercsényinek. (*Archiv. Rákócz.* VI. 271. l.) V. ö. a vörösvári levéltárbeli liptai actákat.

2 *De Riviére* német levele Bercsényihez, Vörösvártt.

gedve tért vissza. Czelder hajdúiból a liptai fiak, midőn a szülőföldjükről való kivonúlást észrevevék: immár kétségbeesvén Liptónak valaha visszafoglalhatása felől, — csoportosan maradoztak el falvaikban, úgy, hogy közűlök majdnem másfél százig való jó régi vitéz oszlott haza szülőföldjére; a Csajághy- és Nyáray-dandárokból pedig több négyszáz újoncznál szélede el Gömörben.*

Ha most már ezen 550 embert számba veszszük, — ámbár az újonczok megint a zászlók alá hajthatók voltak is, — be kell vallanunk, hogy a rohamban, melyet Csajághy mindjárt Vavrisó alá érkeztökkor sürgetve ajánlott, bizonyára nem veszett volna el ennyi; és akkor Tollet csakugyan el van fogva, népe halomba vágva, tűsként az első napon; s úgy, Liptót elfoglalván: rögtön Árvának mehetnek vala, hasonlót tévén Turdosínban Ebergényivel. Míg így a veszteség a nélkűl is megvolt, Tollet megmenekűle, s Liptó és Árva dicsőséges megvétele helyett — szégyenteljes visszavonúlás következék, mind csak Csáky Mihály s Andrássy Pál tehetetlensége, gyávasága miatt.

Ők ugyan avval vígasztalgatták magokat, hogy lám Bajcsy elejtett a Viardéiból Revuczánál vagy másfélszáz embert, ők is Vavrisónál ugyanennyit, a sánczolatokat fölégették, levonatták, elronták, 40 németet foglyúl hozának, Tolletet megsebesítették, és a Wolffskehl-ezredet — embereinek megfogyasztása, a megmaradottaknak is nagyon kifárasztása, agyongyötrése s majdnem az összes lóállománynak elvesztése vagy elnyomorítása által — hosszú időre harczképtelenné tették, magoknak csaknem semmi vérveszteségével. Mind ez ugyan igaz volt: mert Tollet tbknak jelentékeny sebe miatt, úgy a Wolffskehl-vasasoknak is hónapokig nem lehetett harcztéri hasznukat venni; hanem ez az eredmény is nem annyira Csáky-Andrássy-Babócsayéknak, mint inkább De Riviére jelesűl irányzott bombáinak vala köszönhető.

Ámde Liptó, Árva megint csak oda volt, és a már markukban tartott Tollet, még megmaradott 4—500 emberével elvégre is kiszabadúlt; holott, ha már Csajághy tanácsára s a hajdúság kívánságára a roham megengedésére nézve nem hallgatott is Csáky: csak leg-

* Archiv. Rákócz. VI. 278. és 285. l.

alább még két-három napig maradt volna meg Vavrisó alatt, — a kiéhezett, megnyomorodott németnek már okvetlenül capitulálni kell vala, s Vavrisó bukását valószínűleg a szent-péteri sáncz és Liptó-Újvár hódolása is — melyek szintén körül voltak zárolva — követte volna. És ekkor egy tábornokot, két ezredest, számos egyéb főtisztet s vagy 600 embert ejtenek foglyúl, számtalan jó fegyvert, (melyre oly nagy szükségök volt!) lovat, nyeregszerszámot, egyenruhát, tábori készletet stb. nyernek, s következőleg módjukban lesz vala e rabokon a Heister által Dunántúl elfogott több jeles kurucz főtisztet és számos más rabkatonát kiszabadítani.

Pedig még három napig bízvást ott feküdhettek volna Vavrisó alatt, akár egy puskalövés nélkül is. Mert Ebergényi s Viard erejét Szemere és Czelder — mint mondók — elégségesek voltak Liptó-Szent-Miklósnál odább nem bocsátani; és Pálffy még csak 8-kán indúlván Szent-Benedektől s 9-kén estére (a mikor Csákyék Vavrisót odahagyták) érkezvén Zólyomhoz: fáradt népével a Sturecz hegyein, Rózsahegyen, Liptó-Szent-Miklóson át aug. 12-ike előtt semmikép sem érhetett volna Vavrisóhoz. De a bán egyáltalában nem is ment Liptóba, – melyről immár «desperált volt,» — mivel Bercsényi Zseliz, Selmecz, Zólyom és Breznó ellen intézett egyidejű tüntetéseivel «oly confusióba hozta vala mind Pálffy s mind az zólyomi német (Steinville) eszét, hogy csak hol elébb, hol utóbb mozgottak, és segítségre indúlni sem mertek,»[1] a mint ezt Csákyéknak meg is írá.

Mindhiába; Bercsényit most — véghetetlen bosszúságára — saját, érdemetlenül pártfogolt kedves sógorkájának gyámoltalansága büntette meg.[2] Csáky Mihályban merőben hiányoztak a hadvezéri

1 *Bercsényi,* 1709. aug. 11-kén Ráhóról. *(Archiv. Rákócz.* VI. 274.)

2 Érezte ezt ő maga is, midőn Rákóczinak aug. 28-kán ekkép ír: «Csáky Mihálynak én — hitemre — nem szépítem elégtelenségének ily példáját, azért is megírom neki: készítse relatióját, kit már is nem sok híjával lenni mondott, és már nálam van az többi tisztek relatiója. Mert mivel első parancsolatja az vala Fölségednek: commandó nélkűl maradjon, — már az relatiója adhat okot, ha adhat, az arestumára és törvénre, kiben — hacsak nem hamisítják — *tudatlanságáért szánni fogják, s úgy is reámszáll akkor is annak, mint tavaly Andrássy Györgynek vétke, hogy miért bíztam reája?*» *(Archiv. Rákócz.* VI. 302. l.)

képességek: minek erőszakolta tehát őt vezénylő-tábornokká? Azért hogy mágnás és jó magyar ember volt, — még nem volt hadvezér!

Bánta is most már s eléggé röstellé a dolgot Bercsényi; midőn a nem várt csúfos visszavonúlásról értesúlt: haragosan nevezé őket «szégyenvallottak»-nak, s szemökre hányta, hogy «mért tartották præcautiónak hátrálásukat olyan kevés és még oly messze lévő segítség (Viard és Ebergényi) elől, holott tudhatták, hogy Pálffyt ő nyakokra nem engedi menni!»[1]

A fejedelem ennyivel meg nem elégedék, hanem Csákyra mint vezénylő-tábornokra nézve — a kit utóljára is, egyedül terhelt a felelősség — útasítá Bercsényit, hogy a vezénylettől foszsza meg s idéztesse haditörvényszék elé.[2] «Én — írja S.-Patakról aug. 13-kán Bercsényinek — mindezen lármázó hírek és helytelenségek között, megvallom, semmit rosszabbat nem látok, mint hogy evvel mindakettőnknek személye discreditáltatik az ország előtt s végtére nagyobb szerencsétlenség kerekedhetik belőle, ha pro contentatione populi *(mert a hadsereg és nép hangosan követeli vala Csáky megbüntetését)* et justitia, példa nélkül hagyatik az dolog. Ideje s alkalmatossága van most Kglmednek megmutatni az ország előtt, *hogy az rosszúl cselekedő atyjafiának sem kíván kedvezni!* Jól tudom is discernálni, quod non sit peccatum malitiose: *sed haec insufficientia committere facit.* De evvel, mivel már sokszori példa, nem satisfaciálunk az országnak; annakokáért pro satisfactione omnium méltónak tartom lenni, *hogy fölfüggesztessék ab officio* — ha árestom nem indicáltatik is — *az főcommandó* (t. i. Csáky) *s legyen törvény belőle; ne mondják, hogy csak az szegénylegényeket tudjuk büntetni! . . .*»[3]

Hogy pedig e határozatát a fejedelem nem vette tréfára: kitetszik ugyan Bercsényihez szóló, hat nappal későbbi leveléből. «Mivel már Kglmed vette Csáky Mihály iránt való resolutiómat: mi haszna írom tovább is töprenkedésemet, hogy az Istentűl adott kegyelmet

1 U. o. 274. l.

2 «Hasonló szerencsénk szalada el Liptóban, az hol Csáky Mihály — *kit törvényre citáltatni parancsoltam,* — megijedvén az vénasszony hírétűl, ott hagyá az sánczot.» Írja *Rákóczi* Munkácsról aug. 19-kén Károlyinak. *(Archiv. Rákócz.* II. 519. l.)

3 *Archiv. Rákócz.* II. 517—518.

ily gyalázatosan veszténk el, s elfelejténk elkongatni (a németnek) veszedelme óráját, az újvári hajdúkínt; a modo imposterum non fiat. Babócsay levelébűl azt látom, hogy talám mind esze s mind szíve (bátorsága) volna: de úgy ír és gondolkodik, mint az alattvalóiban nem bízó és rosszaságokat magával elhitető tiszt, — az mely oly rossz, mint az első.[1] Hogy penig egyike a másikát vádolja: hoc moris est in nostra patria! Kinyilatkoztatja az inquisitió, hogy az insufficientia (t. i. Csákyban) volt az oka. Az erdélyi németrűl micsoda levelét vettem Károlyinak, ímé includálom. Egyik olyan, mint a másik! Ezen két próba között *az liptaiban az generális vétett*, itten az had elszalada; itt is, amott is az szerencse megmutatta magát, s mi elmúlasztottuk.»[2]

Bercsényi e levelekből a fejedelemnek méltán elkomorúlt hangúlatát s erélyes föllépését tapasztalván, Csákyt csakugyan elmozdítá a parancsnokságtól; sőt a vizsgálatot is megindítá ellene, Andrássy Pált, Babócsayt, Csajághyt, Czeldert, Nyárayt, Szemerét, Réthey Györgyöt, De Riviére-t, Színayt stb., szóval a liptai expeditióban részt vett főtisztek mindnyáját hivatalos jelentések készítésére szólította föl. (Riviére, mint igazi hadmérnök, a maga franczia nyelvű, igen becses relatióját pontosan készített helyszínrajzi térképpel is ellátta.[3] Mely iratok midőn benyújtattak: az eredetieket beküldé Rákóczinak, — kinek levéltárában Vörösvártt még ma is megvannak azok, — a másolatokat pedig kiadta Csákynak, mint vád alá helyezettnek, hogy reájok észrevételeit megtehesse. Valóban, szükség is volt reá, hogy megkísérelje mentegetni magát; mert a Liptóból lett gyáva meghátrálás a kurucz hadak harczi kedvét egészen elvevén, az ellenség bátorságát ellenben fokozván: napról-napra mind jobban kezdének kinyilatkozni a rossz következmények, melyek a fejedelem haragját a szerencsétlen vezér ellen lelohadni nem engedik vala.

1 Babócsay, midőn tudomására jutott, hogy őt többen, nevezetesen Szent-Iványi Márton labanczsággal vádolták: maga kért maga ellen vizsgálatot, (l. Archiv. Rákócz. VI. 304., 323. és 335. l.) a mi azonban, komoly alapja nem lévén, vagy meg sem történt — ámbár többször szóba hozatott, — vagy semmi eredménye nem lőn.

2 *Rákóczi*, Munkácsról, aug. 19. Bercsényihez. (*Archiv. Rákócz.* II. 518. l.)

3 E térkép után keresém föl Liptóban a Tollet-féle erődítvényeknek itt-ott még ma is föltetsző nyomait.

Annyira, hogy Rákóczi aug. 25-iki levelében már *Csáky fogságba vetésének* halogatását hányja szemére — és pedig igen élesen — Bercsényinek: «Kglmed nagy nyughatatlanságit örömest könnyebbíteném, de hogy lehessen? föl nem érem elmémmel; s úgy látom penig, hogy már az ellenség újonnan is reánk ismervén, s hadaink szívet vesztvén, naponkínt szaporodni fog az munka, *az mellyet okozott Csáky Mihály gyalázatos confusiója, mellyet elszenvedni törvény nélkül lehetetlen.* Mindenütt árúlónak kiáltják, Babócsayval együtt, melyet — látja Isten — én nem hiszek: mert tudom, hogy *egyikének félelme, másikának okos volta okozták ezt;*[1] de, sedendo populi furore, a ki lágyságunkat okozza, *ha az első arestáltatásával késünk.* Tudom ugyan, hogy *avval nem reparáljuk, a mit elmúlattunk:* de legalább eleget teszünk az kiáltóknak.»[2]

Azért íra pedig ily keményen a fejedelem, mivel Bercsényi Csákyt — a vezénylettől fölmentvén — hazabocsátá a szepesvári Újmajorba, már hogy védiratait elkészíteni érkezése legyen. De e hazabocsátásban a fölzúdult had megint csak simogatást látott — nem is ok nélkűl, — s annál hangosabban követelé a bebörtönöztetést. A nép véleményét Rákóczi is osztá és Csákyt maga elé idézvén, egyszersmind akként intézkedett, hogy, ha nem jőne, — *erővel hozatja.* Meg is írá ezt nyiltan Bercsényinek: «Csáky Mihály haza-

1 Jellemzőleg ír erről *Bercsényi* aug. 12-kén, midőn már Andrássy Pállal, Babócsayval, Csajághyval beszélt: «Már eleget examináltam az dolgot; úgy látom, nyelétűl is volt, fokátúl is volt, s leginkább az bátortalanságtúl. Andrássy Babócsayt okozza: minden tanácsa félelmet mutatott; Csajághy *gyöngeségit Csákynak, félelmit Babócsaynak, röstségit Andrássynak.* Hitivel mondja: hamisságot nem tapasztalt. Az számadás ugyan csak az commandóé, sokat törődöm rajta: ha előbb arestáljam-é? vagy előbb adja okát írva? Várnám örömest Fölséged parancsolatját. Andrássy igen menti Csákyt, félelmesnek mondja Babócsayt, — Babócsay Csajághy előtt félelmesnek mondta az két generálist.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 278. l.) V. ö. ugyanott 324. l. Érdekesnek tartjuk még ideiktatni *Csajághy* brigadéros hivatalos jelentéséből e nagyon jellemző és nagyon igaz néhány sort: «Malitiát nem gondolhatok egyikben is tiszt uraimék közzűl, de a vigyázatlanság és tunya lágyság megvolt, mert bizony csak az mezei strázsákat sem rendeltették ki, az mint kellett volna oly ellenség közt. *Lett volna csak velünk ő Ngok hellyett Bottyán apánk, tudom Istenem, lesz vala: «Rajta-rajta!!» Megvettük volna mind az vavrisói sánczot, mind az több reduttákat vérrel, s rabunk volna eddig mind Tolledt s mind Ebergényi, — ámbátor ott hadta volna is egynehány hajdunk az fogát.»* *(Eredeti,* terjedelmes s. k. irat a vörösvári *Rákóczi-Levéltárban.)*

2 *Archiv. Rákócz.* II. 521—522. l.

bocsátását talám már maga is általláthatja Kglmed, hogy elsiette; azon lészek mindazonáltal, hogy helyrehozzam a dolgot. *Én bizony nem sok czeremóniát követek; ha jő: magának jobb lesz; ha nem, — kísérőirűl is gondoskodom.*»[1] S midőn a betegség ürügye alatt mind csak otthon késlekedő és a fejedelem előtti megjelenéstől nagyon fázó Csáky még november hó elején is hiába váratott magára: Rákóczi — a ki eddig is csak a Bercsényi közeli vérsége kedvéért kímélé, bár fenyegette a vétkes tábornokot, — nov. 6-kán újabb megbízást ad fővezérének, mert *Ocskay példájának megújúlásától tart vala Csákynál:*

«Csáky Mihály iránt — írja Munkácsról a nevezett napon, — én azt gondolom jónak: Kglmed küldjön embert érte, és magához hivatván, ha gyünni nem akar: *hozzák hozzám, — mert úgy járunk véle, mint Ocskayval!*»[2]

Mint végződött az ügy? nem tudni; de annyi tény, hogy Csáky Mihály vezénylő-tábornoksága a vavrisói esettel 1709-re véget ért, sőt önálló parancsnokságot többé sohasem kapott. A tömlöcz és hadi törvényszéki itélet szigora elül ugyan, hatalmas sógorának befolyása megmenté. Káros és otromba hibáját a történelem ítélőszéke előtt csakis rodostói halálával megpecsételt szeplőtelen honfiúi hűsége enyhítheti némikép.

Mikor Vavrisótól a hadakat visszavezette: az egész gyalogsággal, továbbá Szemere és Réthey György lovasságával Bercsényi rendelete szerint Gömörbe, Telgárthoz, Murányallyához vonúlt, Babócsayt pedig a dragonyos-dandárral, Paur és Gellért ezereivel vissza Szepesbe, régi helyeikre bocsátá. Ekként Paur ismét Liptó szélén Lucsivnán, Gellért viszont Új-Béla és Dunavecz táján foglalt állást. Az utóbbi és hada még alig pihené ki a liptai expeditió fáradalmait: már is, ú. m. aug. 13-kán be akará küldeni egy portával Elek Zsigát Árvába, Turdosín felé; aminthogy a vitéz őrnagy meg is indúla: «de esett értésére, Lengyelország szélin lévén, hogy Lubomirszky (Tivadar) hadai *a passusokra beszállottak volna:* arra nézve bé nem mehetett ő Kglme, mivel némely katonák bé akarván

1 *Rákóczi* Munkácsról, szept. 20-kán Bercsényihez. *(Archiv. Rákócz.* II. 549. l.)
2 U. o. 567. l.

menni nyereségnek okáért: a lengyelek szintén úgy, valamint nyilvánvaló ellenséget, megkergették. Nem tudom — folytatja e jelentés írója, Gellért Imre alezredes, — mit gondolnak, mit nem? de mi már szintén úgy tartunk tőlök, valamint ellenségünktűl: netalántán úgy cselekedjék mint Szondeczki, (t. i. Lubomirszky György), *hogy ő is lobonczczá ne légyen.*»[1]

Gellért jól sejtette a dolgot: az álnok hűbér-úr már július folytán megszerződött titokban, Ebergényi közvetítése mellett a bécsi udvarral hadai nagyobb részének császári zsoldba engedése iránt, mihelyt a németek Szepesbe hatolandnak.[2] Előbb, mivelhogy gyáva volt és a kuruczoktól félt, nyiltan föllépni ellenök nem mere; azt azonban, mint Gellért levele mutatja, Ebergényi kértére megtevé, hogy midőn ez utóbbi, Turdosinból Liptó szélére alányomúlni kényszerűlt Tollet dolga miatt, — tehát a határokat és ezzel Árvát a magyarok becsapdozásai ellen a saját hadaival őrizteté. — Gellért levelét Babócsay beküldötte Bercsényinek, a ki aztán keményen reáírván Lubomirszkyra e nemzetközi sérelem miatt: a hűbérnök meghátrált, s tagadva és mentegetődzve — mivelhogy Szepes még mindig Rákóczit uralá, — csapatait visszavoná a határszorosokrúl. A mint ekként Gellérték előtt az út újra megnyílt Árvába, hogy mit műveltek? látni fogjuk; de előbb az időrendet követve, Pálffy- és Ocskayhoz kell tekintenünk.

1 *Gellért Imre eredeti levele* a Szepes-Ófalu melletti Lechniczéről 1709. aug. 14-kéről Babócsay Ferencz dandárnokhoz, gyűjteményemben. Ezzel összhangzólag *Bercsényi* aug. 18-iki levelében is olvassuk: «Babócsay írja tegnap, hogy Lubomirszky Novitarghoz szállott, Elek Zsigmondot megpuskázták az lengyel passuson, és hogy Árvában készűlnek füvelleni, s úgy hiszik, nyomára mégyen Szondeczkinek.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 289. l.)

2 L. az ezen egyezményre vonatkozó levelezéseket a gr. Csáky-levéltárban Mindszenten, az Ebergényi-féle iratok között.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Pálffy Balogh István fölverésére, Dívényhez küldi Ocskayt. Gács nem hajol. A császáriak Arvából, Liptóból Rózsahegyhez húzódnak, Viard visszatér Pálffyhoz; a kuruczok Breznót fenyegetik. — Az érsek-újváriak Mocsonoknál győznek s száguldva járnak széjjel. Ebeczky Zselízt szorongatja, majd Ocskayt fölverni indúl. Pálffy kicsap Fülekre; Ocskay hányavetisége; Füleket (a kolostort is) fölprédáltatja. — Bercsényi a hadakat összevonván, Pálffyra készül; ez sietve vonúl vissza előle Zólyomba, s eltorlaszoltatja a fürészi szorost. — Bercsényi a gyalogot Breznónak küldi, a lovast fel Pozsony és Morvaország felé; Liptóba is portyáztat. — Balogh István Újvárba megy. Réthey és Vajda expeditiója Túróczba, Trencsénybe; Maszelnik Arvában; Rétheyék Bicsén Ocskay ezredében nagy kárt tesznek. — Az újváriak Nyitra, Pozsony-vármegyét elözönlik s gabonával töltik meg erősségüket. — Berthótỹ a labancz foglyokat fenyegeti; a császáriak kegyetlenkedései a kurucz rabokon; Eszterházy visszatorlást kíván.

A bán aug. 8-kán estére Szent-Keresztig jutott hadával; de innét nem kerűlt fel Körmöczön át Túrócznak s úgy Liptóba, mint Bercsényi hivé: mivel átlátta, hogy míg ő e hosszú kerűlő-úton Vavrisót értheti, — addig Tolletnek régen vége lesz. Meg kelle tehát nyúgodnia abban, hogy ezt szorongatott helyzetéből Ebergényi és Viard mentsék ki, haugyan bírják és még nem késő. Különben is szükségét látá Steinvillel egyesűlnie, és úgy együtt akár Besztercze-Rózsahegy, akár Breznó s akár Dívény felé valamit próbálnia, már a mint a körűlmények fogják javallani. Ehhez képest aug. 9-kén Zólyomba Steinvillehez nyomúlt, s 10-kén délutánig ott pihenteté hadait.[1] Maga ugyan főtiszteivel nem pihent, — hanem a jelenlévő összes lovasságból — a mely t. i. Viarddal el nem ment s Breznó avagy Selmecz felé nem vezényeltetett — a jó paripás legénységet félnap alatt kiválogatván,[2] azután vagy harmadfélezer lovassal, Ocs-

1 *Bercsényi,* Ráhórúl aug. 10-kén Rákóczinak: «Csak erre Dívén felé ki ne csapna Pálffy: mert *tegnap érkezett Zólyomhoz, s ma még ott volt reggel tájban;* elhiszem, rosztogol, s megindúl holnap.» És augustus 11-ikéről: «... rajta lévén szemem Pálffyn, az ki Szent-Keresztttűl nyomúlt Zólyomhoz, *az minthogy tegnap is Zólyomnál subsistált.*» (Archiv. Rákócz. VI. 270. és 274. l. V. ö. Vorster Mátyás alábbi tudósításával.)

2 *Vorster Mátyás* Latour-ezredbeli vasas-német Zólyombúl 1709. augustus 10-kén

kayval, 300 granátossal, ugyanannyi muskétással (mások szerint hat század granátossal,) tábori ágyúival és a fűrészi szoros torlaszainak kivágására összehajtatott «feles fejszés emberrel» Végles-vára alá szállott.[1]

Itt és ekkor, ú. m. 10-kén estve vesz értesítést kiküldött kémjeitől, hogy Dívénynél Balogh István csak a maga mintegy 2000 főnyi lovas-dandárával — Orosz Pál, Mikházy György és Réthey János ezredeivel — áll. Mire rögtön elhatározza tábornoktársaival: Steinvillel, Drasskovich-csal, Gombossal (Hartleben a gyalogsággal még hátramaradt Zólyomnál), hogy az előhaddal Ocskayt másnap hajnalra a nyakába küldi Baloghnak,[2] s azonban maga is utána fog nyomúlni.

Ocskay saját 300 emberével s egy század némettel éjtszaka megindúl, kevés vártatva utána Pálffy is, hogy Baloghékat virradtakor fölverje. De Bercsényi Pálffynak Végleshez szállásából előre

újságolja Eysvogel nevű sógorának Bécsbe: «*Das völlige Volkh, was reidten hat können, mit dem Generalen Pálffy fort ist,* aber sie werden iber 6 oder 8 Dag nicht ausbleiben.» *(Eredeti,* a kuruczok által fölfogott levél az Orsz. Levéltárban.)

1 *Pálffy* magával vitt haderejének mennyiségéről a jelentések nagyon ingadozók. *Bercsényi* aug. 11-iki levelében nagy kicsinyítéssel csak másfél vagy kétezernek, az aug. 13-ikiban «legföljebb 2000»-nek írja azt: aug. 16. meg már Pálffynak 2000 gyalogjáról is beszél. *(Archiv. Rákócz.* VI. 275., 282. és 286. l.) Aug. 18-kán pedig 2 vagy 3000-re becsűli a bán erejét. (U. o. 288.) *Balogh István* augustus 16-kán Fülekről, *Csajághy János* ugyane napon Losonczrúl azt írják, hogy az ellenségnek lovassa Ocskayn kívűl «kétezernél följebb nem igen volt». *Kajalÿ Pál* Fülekről aug. 16. kelt levelében 2500-nál mindenestűl sem mondja többnek a bánnal Dívényhez kiszállott hadat; *Pollereczky Mátyás* dátumtalan levelében 3000-nek, *Ebeczky Tamás* gácsi parancsnok ellenben aug. 13-kán d. u. 4 órakor vett reportuma után, aug. 14-kén ezt írja Bercsényinek: «Az ellenség lehet magyarral (Ocskay labanczai) együtt *negyedfélezer,* — de mi attúl nem félünk, kiváltképen mivel munitió *arra* (t. i. rést lőni) *való* nincsen véle.» Azért a beküldött harmadfélszáz hajdúból csak hatvanat tart meg, — elég ennyi a régiekhez. «Gál Peti hadnagy most is Zólyom felé portáz jó puskás szabadlegényeivel, úgy Tihanyi hadnagy uram is egynehányad magával általment Osztroska felé.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

2 *Martony Sámuel,* a dívényi cs. táborból aug. 14-kén írja Turcsányi Jánosnak: «Wir haben bis Végles — zwey Meil hinter Alt-Sohl — keinen Feindt angetroffen; nachdeme aber der Lager alldar geschlagen worden, und einige Kundschafft eingeloffen, *dass der Feindt bey Divin mit 2000 Mann stunde:* so hat seiner Excellenz Herr Graff Pálffy unvorzüglich den Herrn Ocskay mit seynem Regiment dahin commandieret, sammt denen Freÿ-Reithern.» *(Eredeti,* fölfogott levél, u. o.)

következtetve szándékát, sőt tán kémektől hallva is valamit, Ráhórúl 10-ike éjjelén sürgősen írt Balogh Istvánnak: «*Vigyázzon s álljon ki helyéből, — fölverik virradtig!*» A dandárnok még hajnalhasadta előtt összerendeli, fölállítja hadait, és épen indúlni akar: midőn érkezik Ocskay és a német lovasság, s három felől megütik őket. A kurucz huszárság karabélyaiból sortüzet ád a támadókra, s azzal kantárt eresztve, végig a szoroson, Losonczra üget, honnét kivált az Orosz- és Mikházy-ezerek szokás szerint igen megoszlának hazafelé. Különben csak három katona esett el közűlök s nyolczat fogtak el, «kiknek ketteje kezökből szökött vissza (a császáriaknak,) s dicsekedve mondta volna nekik Ocskay: *harmadnap alatt Gácsban eszik ebédet!*»[1]

E szándékában ugyan kedve nem telt: mert a gácsi parancsnok Ebeczky Tamás épen nem félt tőle, főként miután a helyőrség szaporítására Bercsényi a boczai szorosrúl visszatért harmadfélszáz jó hajdút aug. 12-kén éjjel a várba küldötte, melyekből azonban Tamás hatvannal is beéré, s a kis hegyi várból sűrűen portyáztatott Zólyom felé.[2]

1 *Bercsényi,* Murányallyáról aug. 12. és 13-kán Rákóczihoz. *(Archiv. Rákócz.* VI. 275. és 281. l.) *Bohus András* is írja Balogh István tamásii táborából aug. 13-kán Sváb Károlynak Szepes-Tótfaluba: «11. Augusti Ocskay László dívéni mezőben idején reggel hajnalkor reánk ütött; mely iránt is nagy veszedelemben voltam, — mert hátamon puskáztanak, de az Isten minden kár nélkűl megtartott mégis.» *(Eredeti levél,* az Országos Levéltárban.) *Martony Sámuel* pedig «Feldlager bey Divín, den 15. Aug. 1709.» kelt és Turcsányi Jánoshoz intézett föntebbi tudósítását így folytatja: «... Aber er (Ocskay) hat nicht auf denselben (Balogh István kuruczait érti) gestossen: *sondern nur allein die vorausgehende Freyreither,* unter welchen der Wachtmeister Hirschl auch war, undt 2 Pferdt Beute bekommen.» Ezzel ellenkezőleg *Réthey János* úgy jelenti Bercsényinek, hogy mikor már ők indúlóban voltak, «*három felől támadtattak meg, s jól összepuskáztak*», azután eljöttek Losoncz felé. *(Archiv. Rákócz.* VI. 275. l.) Johann *Oriczky* cs. tiszt pedig Diwín, den 15. Aug. 1709. Holzer Rudolf cs. tábori póstamesternek így ír: «Gestern (?) sein wir glücklich anherokommen, und ohngeachtet wir ein grausambes Defilée passieren müssen, so hat sich der Feindt — welicher mit zwey ganze Regimenten, nemblich Rítei und Palok (Balogh) darvor gestanden — auf Annäherung unserer Vortrupp, mit Hinterlassung 5 Gefangenen über Hals und Kopf reteriret, worauf ihme Seine Excellenz Herr General-Feldt-Marschall mit den Otskayschen Compagnien undt 300 Deutschen bis Gatsch nachgesetzt, jedoch nicht mehr einhollen khönnen.» *(Eredeti,* felfogott levél az Országos Levéltárban.)

2 L. *Ebeczky Tamás* imént idézett levelét, és vesd össze *Bercsényi* aug. 12-iki tudósításával Rákóczihoz. *(Archiv. Rákócz.* VI. 277. l.)

Ocskayék nem messzire üldözték a hátráló Balogh-brigádát, csakhamar visszafordúlának Dívényhez, hol Pálffy a németekkel táborba szálla, Ocskayt pedig maga elé az országútban Lónyabányára telepíté elő-őrség gyanánt. Ez azonban a 400 lovassal Losoncz fölött Tamásinál állást foglalt Balogh Istvánt nem gátolá abban, hogy egy portáját már másnap, ú. m. aug. 12-kén beküldje Dívényig.[1] A császáriak viszont erre azzal feleltek, hogy míg Gyetvához való visszaszállásuknak álhírét terjesztették 12 s 13-kán:[2] akkor 14-kén Pálffy lecsapott a Losoncz fölött fekvő Podricsányig és Tamásiig, honnét Ocskayt magyarral-némettel a szomszéd Gács alá indítá portára, e várat megvizsgálni. És ámbár itt jól megpuskázták őket,[3] a bán most Gácsot, — minthogy Tollet véletlen fölszabadúlásának híre merészszé tevé őt, — meg akará szállani. Azért mintegy zárlat alatt tartatá,[4] és Beszterczebányára küldött nehéz-ágyúkért, mozsarakért, s Végleshez és Zólyomhoz gyalogságért.[5]

Balogh István Tamásitól minden kár nélkül elvonúlt Pálffy előtt Losonczra, de itt a megszéledt hadat csoporton nem tarthatván,

1 *Bercsényi,* aug. 13-iki levele Murányallyáról. (U. o. 281. l.)

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 281. és 284.

3 *Kajalÿ Pál* írja Fülekről, aug. 16-kán Bercsényinek: «14-kén a német újabban kiütvén, a mi hadaink Losonczon följűl Divín felé postírungolván, minden kár nélkűl lenyomúltak előtte; az ellenség sem jött annál tovább, úgymint Tamási nevő falunál, onnat Divínhez visszafordúlt, és ott megszállott. Pálffy, Ocskay van vélek, mindenestűl sem többen 2500-nál. *Gács alá is portát küldött volt, — ott jól megpuskázták.*» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.) V. ö. *Oriczky* föntebbi s Martony alábbi levelét.

4 *Martony Sámuel,* Dívénytől aug. 15-kén irott levelében tudatja még Turcsányival: «*Gács halten wir belagert, (?)* und hoffen selbiges in kurzer Zeit zu erlangen. Der Volunteur Bossányi hat sein Pferdt da verloren, einen ist der Ohr, den dritten die Nase weggeschossen worden.» (Ugyanott.)

5 A Pálffy mellől Dívénynél elfogott *Szegedy Ignácz* vallomásaiból: «Micsoda szándékkal jött és miért subsistált Dívénnél Pálffy? *Felelet: Oly szándékkal jött, hogy Gácsot megszállja, ágyúkat is akart már hozatni Beszterczérűl.* Kérdés: Micsoda gyalogja lett volna Gács megszállásához? *Felelet:* Gyalogja nem lett volna más, hanem itt magával az mely hat compánia granadérossa (a másik fogoly, Újkéry János, 3 század granátost és 3 század muskétást mond) vagyon; ezen kívűl Véglesnél volt öt compánia muskatélyossa és három compánia granatérossa, — az is eljött volna azon obsidióra.» *(Egykorú más,* gyűjteményemben.) Tehát 14 század gyalog, a mi teljesen elég is lesz vala olyan kis várnak, mint Gács, ostromlására.

Fülekhez szálla gyülekezni.[1] Más részről Pálffy sem időzék soká Podricsánynál, hanem miután delelőt tartva megpihent, és Ocskay eredménytelen járásából Gács alól visszaérkezett: ő maga is még az nap visszafordúlt Lónyabányához s Dívényhez, ágyúit és bombáit bevárandó.[2]

Gács-vára nem rettent meg sem az alatta «enyelgett» Ocskaytól, sem az ostrom hírétől, kivált mióta Bercsényi gondoskodásából Csajághy aug. 16-kán személyesen is betekinte oda, s lő- és élelmiszerekkel, új hajdúsággal fölfrissíté a várat, neki bíztatta a védőket, s mindenféle jó rendelkezéseket tőn,[3] egyebek közt Pongrácz János alezredest bizonyos hajdúsággal Dívény s Pálffy tábora mögé, a buda-lehotai erdőkbe küldötte. Ugyanezen napon Balogh István ama vitéz hadnagya Bornemisza János — ki 1708. februárban gr. Starhemberg Miksa cs. altábornagyot elfogta volt — portára menvén, Lónyabányán megcsapta Ocskay hadát, s nehány pribék levágása után hármat közülök rabúl vitt Fülekre. Ezen raboknak, úgy két elfogott németnek is összhangzó vallomásaiból kiderűl, — írja Balogh aug. 16-kán este Fülekről Bercsényinek, — hogy «az ellenség munitió nélkűl lévén *és élés dolgából szűkölködvén*, (a ki most is Dívénnél és Lónyabányánál vagyon,) állandóságát mostani helyén nem continuálhatja. *Ocskay seregein kívűl csak Lónyabányánál hét zászlóval*

1 *Kajalÿ* föntebb idézett levele, és *Archiv. Rákócz.* VI. 286. l.

2 *Bercsényinek* Murányallyáról aug. 16-án Rákóczihoz intézett levelében (Archiv. Rákócz. VI. 286. l.) olvassuk: «Az gácsi commendans írja: 11 órától fogva 1 óráig enyelgett ott Ocskay 6 zászló magyarral és 3 compánia némettel, kik közűl 1 németet s 2 lovat bévittek az várban. Podricsánban állapodott vala meg addig truppokban az német, s osztán Dévín felé visszament, az hol Pálffyt mondták lenni. De másfelől az paraszt-hír úgy hozta, hogy 18 standár volt, és 8 magyar zászló, azokból 2 és 4 standár maradt az passuson, az többi Podricsán felé gyütt, s úgy tértek Dívinhez. Gyalogját is emlegetik, de nem capiálhatom, *hol volna gyalogja?*»

3 *Csajághy János,* Losonczrúl, aug. 16-kán Bercsényihez: «Én a hajdúkat utólérvén, virradtig Gács alatt voltunk; ma bévivén őket, ott az mint lehetett, töttem jó dispositiókat, felbíztatván Ebeczky Tamás uramékat minden jóval; csak elijedtek rajta, hogy mint termettem köztök? Az ellenség Dívénnél feküdt, másfél száz (?) granatéros volt az gyalogja, az lovassát ki többnek, ki kevesebbnek mondotta, — 2000-nél feljebb nem igen volt. Circiter öt órát múlattam Gácsban; eljövetelemkor hoztak volt valamely parasztemberek oly hírt, hogy ma reggel mind marsot dobolt az német, de az ködben nem láthatták; meghadtam, túdósítsanak.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

vannak, de egy-egy alatt circiter harminczan ha lehetnek; kételkedik, ha több volna 2000-nél.»[1]

Ocskay tehát saját 300 emberével s 2—300 német lovassal *Pálffytól külön*, az országútban fekvő Lónyabányán, mintegy előőrségképen táborozik vala. Ezt más portyázók jelentései is megerősítették. Mely körülmény bizonyos hadi próbára adott alkalmat, — mint alább meglátandjuk.

Az is tény volt, hogy Pálffy hada élésben szűköt látott: mert a tábornagy épen e napon kelt, de a háta mögött Zólyomba beportyázó gácsi vagy Gál Péter-féle szabadhajdúk által felfogott levelében ugyan sürgeti Löffelholtzot, hogy Zselízről minélelőbb küldjön legalább 130 hordó lisztet Zólyomba, hol a sütő-kemenczék voltak.[2]

Ezenközben Viard tábornok Liptóból visszaérkezvén Besztercze, innét 400 emberrel még az nap, ú. m. aug. 15-kén Pálffy után sietett;[3] némelyek szerint azonban nem ment volna le Dívényig, hanem talán némi pihenés kedvéért, a Besztercze és Zólyom feleútjában fekvő Garamszegnél vert tábort,[4] a véglesi nyolcz szá-

1 *Balogh István,* Fülekről, aug. 16-kán Bercsényihez. *(Eredeti levél,* u. o.)

2 *Johann Graff Pálffy,* m. p. Feld-Lager beÿ Dewín, den 16. Aug. 1709. Kolbergi báró Löffelholtz altbgynak, «à Selicz». «Mein gestriges werdet sonder Zweifels rechtens eingelanget seÿn, und gleichwie nicht allein beÿ meinem Abmarche mündlich hinterlassen, sondern in meinen erlassenen repetieret: also verlasse mich gänzlichero, *dass ehestens eine Lieferung von wenigstens 130 Fass Mehl nacher Alt-Sohl werden überschicket werden.*» Látható e levélből, hogy a császáriak Esztergombúl valának kénytelenek Zselízre és innét a bányavárosokra szállíttatni az élelmiszereket, mert az utóbbi helyektől a kuruczok fürge lovassága minden élés-bevitelt megakadályozott. *(Eredeti levél,* u. o.)

3 Z. Z. aláírású német katonatiszt fölfogott levele Beszterczebányáról 1709. aug. 16-káról, nem tudni, kinek szóló? «Gestern ist der General Viard und Oberst Lambruch sambt der Cavalerie und Infanterie hier ankommen; *der erste* ist noch gestern mit der Cavalerie vorher zu dem Graffen Pálffy, welcher beÿ Dewín steht und seyn Absehen auf Gács hat; der Oberst Lambruch soll auch mit der Infanterie nach. Der General Viard ist nicht zufrieden, dass er zurück hat kommen muessen, denn er lieber den Feindt verfolget hätt. Sie haben wenig Feindt angestossen, ausser die auf der Sucha, (Czelder hajdúi Bajcsyval,) wie ich schon vor zwey Tagen bericht hab.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

4 *Pollereczky Mátyás* kapitány írja dátumtalanúl, de nyilván e napokban, Bercsényinek Jolsvára: «Mikor Divínhez megindúlt Pálffy: akkor commendírozott mind-

zad gyaloggal együtt mintegy utóhadát képezve egyelőre tábornagyának.

Liptóban Viard a Czeldernek Revuczánál verekedett csapatánál egyéb ellenséget már nem ért, Csákynak időelőtti kivonúlása miatt. Ekként minden akadály nélkül egyesülhetvén a Felső-Kubínig elébe jött Ebergényivel, a sebesült Tolletet és a megfogyott, elnyomorodott Wolffskehl-ezredet azonnal, ú. l. aug. 10 vagy inkább 11-kén, kivitték a vavrisói sánczból, melynek úgy is igen megrongált erődítvényeit aztán leromboltaták, a mint ezt már a Csákyék kivonúltakor Liptóban hátramaradt lovas porta is hírűl vivé Babócsaynak.[1] Így tehát csak Liptó-Újvártt és Rózsahegyen maradt német azon megyében, Árvában pedig — Ebergényinek Rózsahegyhez szállása után — csak Turdosínban és Árva-várában, szóval a két erődített helyen. Paur szorgalmasan portyázott be Liptóba, s ott egyebek közt Pálffynak Ebergényihez szóló orderét is fölfogták, egész Revuczáig leselkedve lappangó katonái.[2] Elek Zsigáék elűl azonban az útat Árvába Lubo-

gyárt Zólyomtúl Viarddal Liptóba 200 lovast, 200 gyalogot, az kik garamszegiek voltak, — azok visszatértek Viarddal; de Viard Divénnél se volt, mindgyárt csak odaszállott avval az 400 emberrel, az mint is atcu ott vagyon velek. Pálffynak szándékja, hogy egyenesen Gácshoz száll, ha megveszi, hogy Haistert ott megvárja míg elérkezik. Pálffy azért járt Beszterczére, munitiót megtekinteni, az mit is elhoztak. Ezek az detvaiak hitre mondják, hogy nincsen több 3000-nél, avval együtt, az kik Garamszegnél vannak Viarddal, *Ocskay 300 katonával* s Trencsín vármegyével együtt. Zólyom vármegyének is vagyon parancsolva, hogy felűljön. Újonnan expediáltam detvaiak közűl, hogy éppen a táborra menvén, megvizsgálja: a tábor hun vagyon? hány ágyúja vagyon s hány mozsár? van-é sok pumma? s mikor akar megindúlni? Ha megindúl erre felé, hogy mindgyárt az detvaiak adjanak nekem hírt Kokovára; odamegyek azért, hogy közelebb legyek Detvához.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

1 *Bercsényi* írja Murányallyáról aug. 13-kán Rákóczinak: «Már több leveleimből is egész informatiója lehet Fölségednek *az liptai dologrúl.* Visszaküldött portájok azt hozta: kiment maga az német azon romlott sánczbúl, *s igen megkevesedtek, lovok s bagázsiájok egészen oda;* és hogy az nap akarván fizetni, mikor reájok ütöttek, jobban benn voltak a tisztek, s azért keménkedtek; *kikben sok veszett.*» S később, az aug. 18-iki levélben: «Babócsay írja tegnap (Szepesből): még semmi lármájok, az (vavrisói) sánczot demoliálta az német, 12 ép lónál több nem maradt.» (Archiv. Rákócz. VI. 281. és 289. l.)

2 *Babócsay Ferencz* dandárnok Hunfalváról, aug. 19-kén jelenti Bercsényinek: «Szintén ezen órában hozák kezemhez valami Liptóban lappangó szegénylegények ez intercipiált Pálffy Ebergényinek szólló levelét, valami annectált hírekkel együtt.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.) Pálffynak ezen fölfogott ordere az, a melylyel

mirszky hada még mindig elállá. Legalább Babócsay Hunfalváról aug. 19-kén Bercsényihez irott levelében megint említi:

«Elek Zsigmond szintén most vala nálam, a ki is nagy diffidentiával vagyon Lubomérszky felűl, úgy, hogy semmi portát sem küldhet Árvába miatta, mivel a minap is megkergették portásit, oda akarván menni.»[1] A mint aztán ebbeli eljárásáért a kétszínű lengyel hűbérúr — Gellért Imre aug. 14-iki jelentése alapján — komolyan kérdőre vonaték: mindjárt, ú. m. már augustus 23-kán titkárát küldé mentegetődzésekkel Lőcsére Berthótÿ Ferencz Kassa-vidéki altábornokhoz, s mindenféle titkos értesítések bizalmas közlésével nyájaskodott.[2] Hadait is csakugyan utasítá a kuruczokat többé nem háborgatni, sőt elrendelé az árvai határokról a XIII. szepesi városba, — hogy így ott annál biztosabban várhassa be *Heistert.*

Míg ezek fönt éjszakon így folytanak, s Pálffy Dívénynél a gácsi ostromhoz kellő tüzérségnek, Bercsényi ellenben a Pálffy elverésére kívántató gyalogságnak (ú. m. a Csajághy- s Nyáray-dandároknak) Muránytól Fülekhez érkezését várá, és másfelől Czeldernek diversió kedvéért Breznó ellen parancsolá tűntetni:[3] addig a mocsonoki és zselízi sánczok körűl is oly dolgok történtek, melyeket részint a hadműködések szerves összefüggésénél, s részint az Ocskay-Thúróczy-féle pribékség viszontagságainál fogva nem hagyhatunk említés nélkűl.

Tudjuk, hogy Mocsonokon Hartleben tbk. kimenetele óta Thúróczy Gáspár, az elpártolt kurucz ezredes volt parancsnok, az eleinte mintegy háromszáz, de a gyakori szökések folytán napról-napra fogyó létszámú saját tót hajdúiból (egykorú levelek «Thúróczy *slapány*jai»-nak híjják őket,) a szintén pribék br. Pongrácz Gáspár 70—80 főnyi

Ebergényit Rózsahegyhez visszahúzódni rendeli, s melyről Bercsényi Károlyinak aug. 29-kéről irott levelében (Rákóczi Tár, II. 275. l.) emlékezik.

1 *Babócsay,* imént idézett levelében.

2 *Berthótÿ Ferencz,* Lőcséről aug. 24-kén Bercsényinek. *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi,* aug. 16-kán Murányallyárúl Rákóczinak: «Urbán Polonka körűl van; meghadtam neki: lármáskodjék onnan, ha diversiót okozhatna.» S ismét aug. 18-kán Jolsváról: «Urbán Czeldert küldtem Breznó felől lármáskodni; ha Revier uram el nem ment volna (Lőcse felé), eddig lövetném Breznót, s tudom, recedálna innen Pálffy.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 286., 289.)

lovas-századából és egy escadron német-lovasból álló sánczőrség fölött. Mint látni fogjuk, Pongrácz labanczai sem voltak megbízhatóbbak az Ocskay- és Thúróczy-féléknél, s általában ez az egész mocsonoki őrség nem sok gátot vetett az érsek-újváriak folytonos kiszáguldozásai ellen a fölvidékre; legfölebb annyit használt, hogy az összeköttetést Nyitra és Szered várak között fentartotta. Thúróczy és Pongrácz egymás közt veszekedtek.

Aug. közepén — ú. l. 15 vagy 16-kán — a mocsonoki őrséget, kivált annak lesre vett lovas-részét és az épen ott lévő nyitrai lovasnémetet is kemény csapás érte, Géczy Gábornak és Somogyi Ferenczneк Újvárból kinyargalt s őket a szomszédos köpösdi és sopornyii marhák elhajtásával kicsalogató századai által. A három óra hosszatt tartott harcz közben Pongrácz katonáiból tíz önként kuruczczá lőn és segíté a németet lépre vinni; kik közűl azután a nyitraiak kapitánya sok más tiszttel és legénynyel elhulla, huszonegy foglyúl Pongrácz G. elnyert zászlójával együtt Újvárba vitetett, igen számos megsebesűlt, és Thúróczy maga is karján keresztűl-lövetve, nagy nehezen bírt csak harmadára leolvadt lovasságával a sánczba beszaladni. Ha a vitézűl és kitartással ellentállott nyitrai németek ott nincsenek: az árúló ezredes bizonyára elveszik vagy kézre kerűl.

E mocsonoki harcz részleteiről négy rendbeli egykorú, — egy kurucz és három labanczpárti — kútfővel rendelkezünk, melyek különböző eredetük mellett is jóformán összevágnak és mind a négy egyaránt bevallja a császáriak veszteségét. *Géczy Gábor* ezredes Érsek-Újvárból 1709. aug. 17-kén értesíti Bercsényit, mint ezredtulajdonosát:

«Midőn szeredi és sentei marhát elhajtottuk volna, öszvegyűlt nyitrai (lovas) német, labancz is Mocsonokra, úgy, hogy német száztíz volt, labancz is (a Pongrácz Gáspárei) százig való, Thúróczyval. Által akarván menni bizonyos gabonának béhajtására az Vágon, tartván attúl: netalán valami confusiót csináljanak (visszatérőben) közöttünk,— elsőben is odamenvén (Mocsonok alá,) lesre kicsaltuk; az mint is úgy viselte magát: teljességgel föl nem verhettük, *de az kapitányjok is elveszett, sok halva, sebben esett, Thúróczy is sebben esett, úgy, hogy harmada is be nem ment egészségesen.* Közűlünk hat katona meghalt, az többit sebesen behoztuk (Újvárba), kik közűl már Tóth

Pál uram zászlótartóját és strázsamesterit el is temettettem. *Jávorka is sebben esett, de gondolnám, meggyógyúl.*[1] Ebeczky uram hadnagya is Nagy Pál sebben esett, de gondolnám, az is meggyógyúl; lovát is agyonlőtték. Az katonaság maga szófogadatlansága miatt nyerte ezt is, (mert olyan confusióba hoztuk a németet, hogy az puskáját egészlen kilődözte, — csak vágni köllött volna!) kiváltképen Somody Ferencz uram katonái; maga is jelen volt ő Kglme. *Huszonegy rabot béhoztunk*, kik közűl egy német strázsamester és Pongrácz zászlótartója van fogva; *tíz maga jóakaratjából közinkbe szaladott lovastúl, fegyverestűl*, kiket is regimentben applicáltam, jóllehet öte Generális Gróff Eszterházy Antal uram ő Nga regimentibeliek, *az kiket Révay Mihály vitt volt be*,[2] egy pedig Réthey János uram (elfogott és besorozott) katonája.»[3]

Látszik e jelentésből, hogy a csata kemény volt, és a győzedelem a kuruczoknak is veszteségükbe, különösen derék tisztek sebbeesésébe került.

Második — labancz — kútfőnk *br. Berényi Ferencz* naplója, melynek idevonatkozó bejegyzései így szólanak:

Pozsony, 1709. aug. 18-kán. «A mocsonokiakat az magok felei — volt kurucz, de labanczczá lett Pongrácz katonái — reávették; mert az kuruczok Mocsonok táján hajtogatván az marhát: Mocsonokrúl az följűlemlített katonákat pro recognitione kiküldötték, — *azok bizony kuruczczá lettek, és az kuruczokkal rajtok az mocsonokiakon;* úgy mondják, hogy tizennégyet(?) öltek meg bennök és negyvenet sebesítettek meg, lovat is nyertek s sebesítettek is feles lovat. Mocsonokon *Thúróczy szolgái is kuruczczá lettek, az vezetékjeit elhozták, magának az balkezét lőtték által*, valami Pongrácz Jánost fiastúl megöltek.» Ismét, *aug. 19-kén*: «Az mocsono-

1 Tehát a hős *Jávorka Ádám* is jelen volt e harczon. A Fehérhegyeken túli fölkelőket ekkor már *Maszelnik* kapitány vezénylé, ki ellen Schaumburg cs. ezredes harczolt, s ugyanez nap írja róla Berényi: «Samburgot mondják, hogy *Szobotistyánál* megént fölverte az kuruczokat, 18 kuruczot öletett, 20 lovat nyert.»

2 1709. januárban, midőn Révay Liptóban egy század Eszterházy-dragonyost elárúlt. Íme, szegények ezek is visszaszivárogtak lassanként, mikor szerét tehették, sőt rávezették a németekre egykori bajtársaikat. Nem volt tehát áldás a pribékségen, akár Ocskaynak, akár Pongrácznak, Thúróczynak, vagy Révaynak hítták az árúlót!

3 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

kiak felől azt mondják, *hogy ugyan íziben megzajgatták őköt.*» S 20-kán: «Ocskay Sándort (Géczy Gábor alezredesét) mondják, hogy Mocsonoknál elveszett, hogy Thúróczy lőtte volna agyon, — *szerencse, ha valami van benne!*» Veti oda e hír után maga is Berényi; jól sejtette: vak hír volt, mert Ocskay Sándornak még csak sebbe estét sem említi Géczy levele, hanem meglehet, hogy épen Ocskay lőtte át Thúróczy karját, s ebből támadt a szóbeszéd, fordított kiadásban.

A másik két forrás latin szövegű lévén, jegyzetben közöljük.[1] Különösen érdekes közűlök Pongrácznak — őrnagya által Heisterhez benyújtott — emlékirata, a mennyiben elárulja: mennyire torzsalkodtak, vádaskodtak egymás ellen a jellemtelen pribék főtisztek.[2]

1 *Kolinovicsnál* olvassuk 1709. aug. közepéről: «Thúróczyus cohortem hostilem a pagis Sopornio et Köpösdo jumenta abigentem insecutus cum 40 (?) Germanis et 70 Pongráczianis Ungaris equitibus, in brachio vulneratus profligatur, *siquidem hi ad hostem transeuntes, junctis cum illo viribus,* Germanos 10 (?) occidissent, 28 vulnerassent.» (Hist. Belli Rákócz. 763.)

2 *Casparus Pongrácz,* Liber Baro de Óvár m. p. Tÿrnaviæ, 21. Octobris 1709. Emlékirat a nyári campagne-ról gr. Heister Siegbert cs. tbgyhoz. Először is jelenti, hogy megbetegedvén, Löffelholtz altbgy. engedelméből jött ki a mocsonoki sánczból Nagy-Szombatba, magát gyógyíttatni; azután hozzá kezd: «Re vera, Excellentissime Domine, nec Sancti Patres in Lÿmbo maiori zelo expectabant adventum Redemptoris sui, prouti ego cum mea militia in præsidio *Mocsonok* expectabam adventum Vestræ Exciæ, — *ubi nullus ordo, sed continuus error et confusum chaos dominabatur.* Fateor me non posse oblivisci præsidÿ illius et commendæ Domini *Thúróczy, qui exceptis aliquot officialibus, nullam propriam militiam habens,* (annyira át- és hazaszökdöstek!) meos nimium aggravavit, et paucos contra plurimos ubique commendendo, *plurimos inaniter perdidit;* maxime unavice *(ez volt az aug. 15—16-iki harcz,)* cum ego infirmus jacuissem, ostenderunt se aliqui Kuruczonum, contra quos una cum Germanica militia omnes conscendi equos curavit, et exeundo, non procul adhuc a præsidio venerunt rustici ad faciem, cum certis novis properando, quod plenissimi valles sint cum inimico impleti, — ne tentet Dominus Commendans ultro exire cum militia Cæsarea. Interea, his non curatis, demandavit meos velociter præcedere: Si erunt, inquam videbimus ipsos! Et ipse sequebatur eosdem cum militia Germanica. *Non procul penetravit, inopinate obrutus ab inimico ex omni parte,* et primo aggressu accepto Dominus Commendans in manu aliquo parvo vulnere, *statim, nulli quidquam dicendo aufugit, militiamque totam ibi reliquit, qui ad tres horas inter se ignem stando,* seque potenter defendendo, silvam versusque pugnando se salvarunt; et nisi media hora adhuc non abivissent: *omnes ad unicum perivissent, quia Újvarino jam circiter ad 500 Granateri curruum occasione pro juvamine sequebantur,* sed jam tarde fuit. Nihilominus *sufficientes manserunt mortui et plures adhuc laesi, captique quam ex Germanica,*

Ugyane napokban, vagy valamivel még előbb, ú. m. mindjárt Pálffynak Szent-Benedektől fölmenetelekor, Löffelholtz is szorongattatásban volt a zselízi sánczban, melyet gr. Eszterházy Dániel az Ebeczky- és Szent-Pétery-dandárokkal Bercsényi parancsára szorosan körűlzárolt, hogy a bánt e fontos helynek fenyegetésével visszafordúlásra bírja.[1] Hanem a zárlat nem tarthatott sokáig: mert Balogh Istvánnak Dívénytől lett hátrábbnyomatása s dandárának megoszlása hírére Eszterházy a Garamtól Szent-Péteryvel visszasietett Szécsényhez, hogy az esetleg Gácsot megszálló vagy Losoncz felé előnyomuló Pálffy ellen Bercsényinek segélyére lehessen. Sőt a fővezérnek aug. 12. és 13-kán kelt leveleit útjában vévén: az Ebeczky-dandárt is maga után rendelé, csak Szalay Pál ezredét hagyván Ipoly-Ságnál táborban, a Zselíz alá teendő portyázás kedvéért.

Érdekesen s a közvetlenség eleven benyomásával rajzolják az ottani helyzetet Dániel úrnak Szécsényből aug. 15. és 16-kán Bercsényihez intézett tudósításai. «Exciád 12. és 13. költ leveleit Murányallyáról — írja aug. 15-kén reggeli 7 órakor Szécsényből Eszterházy — vettem alázatos engedelmességgel, Gyarmat és Szécsény között való marsomban (aug. 14.) d. u. 4 óra tájban Szent-Pétery uram brigádájával, mellyet is sűrű lármás hírekre s mind pedig ezen darab földnek megbátorítására, de leginkább Balogh István uram levelére nézve kelletett elkövetnem, s szállottam a szécsényi berkes rétekre. *Ebeczky uramnak* is írtam, hogy jőjjön utánam,[2] szálljon (Balassa-)Gyarmathoz, Ságnál pediglen maradjon vígyá-

tam etiam mea militia, adhuc in Augusto liberati, mei vero die 20. Octobris nudi reversi sunt. Alÿs occasionibus etiam plurimis ex meis equi mactati, ipsi vero vulnerati sunt.» Kéri nyári zsoldjukat, mely még most sem adatott ki, kifizettetni, «imo etiam ex Commenda Thúróczÿ et præsidio Mocsonok ad suam Armadam demandare, alias vix aliquem ex meis hominibus ibi possem detinere; ipsemet etiam mallem unicus ad latus Vræ Exciæ servire, quam in tali confusione in Mocsonok manere.» *(Eredeti,* a kuruczok által fölfogott levél, az Orsz. Levéltárban.)

1 *Bercsényi* írja Murányról aug. 12-kén De Riviére-nek: «Ego satis occupavi succursum (Pálffyanum), et nec Vetero-Zolium venerat, cum recessistis (et Liptovia,) et jam misi militiam equestrem partim in Moraviam, partim versus Bajnócz, *et circumvallavi peditatum in Zilíz cum bagazia Pálffyana;* itaque redire cogitur.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 280.)

2 *Bercsényi* Murányról Rákóczinak, aug. 13-kán: «Ebeczkyék is megtartózkodtak, az Garam mellett érte őköt az lárma, s már meg is tértek.» *Aug. 14-kén:* «Esz-

zóúl a zsilízi ellenségre Szalay uram valamely zászlókkal, a mennyit elégségesnek ítél Ebeczky uram. De azon zsilízi ellenségtűl, Kegyelmes Uram, semmit sem tartok, *a mint magam szemeimmel megláttam s observáltam: mert odamenetelem alkalmatosságával kiváltképen való réműlésben volt*, — jó strázsák pediglen oly helyre vannak rendeltetve, hogy, ha csak egy indúl is ki a sánczból akármely felé, azonnal mindeneket kiláthatnak. Azért elégségesnek ítéltem lenni azon vígyázásra Szalay uramat, a ki observálni fogja, ha Dunántúlról (Heistertől) is valamely hadak érkeznének. — Ha pediglen Pálffy Gácsot megszállaná, vagy az Ipoly felé tenne diversiót: observálni fogom azt, hogy ezen brigádákkal mellyékezhessem s csapdozhassam; de ki nem mutatom magamat, hogy annyivalinkább valamely insperate való csapást tehessek rajta.» Azonban, a mint Exciád leveleiből mind a lovas, mind a gyalog hadak kirendelését látom: talán jó volna, egymást jól observálván, «ha Gácsot megszállaná, vagy valahol tábort ütne azon ellenség: egy értelemmel, unitis viribus, egy üdőn — vagy éjjel, vagy sötét hajnalban — megütnünk, főképen míglen hadainknak mennyiségét s hollétöket ki nem tanúlhatná.» Bizony, megszégyeníthetnénk! Addig is a portákat ellene szűntelen újítom.[1]

Másnap, aug. 16-kán déli 1 órakor pedig, ugyan Szécsényből, ismételvén, hogy Szent-Péteryvel odaérkezett és Ebeczkyt is a Zselízre vígyázókon kívűl maga után rendelé, — így folytatja: «A mely napon (aug. 14.) Ságtúl erre indúltam, kemény portát küldöttem Zselízhez, hogy azon ellenséget vagy kicsalja, avagy — ha módját látja — a sánczná lévő táborába bé is csapjon; *mellyet Isten megengedett, nagy réműlésével, mely miatt a táborát is kéntelenítteteti a sánczba bévinni és hordozkodni.*»[2]

terházy Dániel uram Ebeczky és Szent-Pétery brigádáit Ság s Vadkert körűl tartván, azok mellőzni (oldalazni) fogják Pálffyt.» *Aug. 16-kán:* «Dániel urat följebbhozom Fülek tájára, közeljebb Szent-Péteryt, Ebeczkyt általbocsátom (Korpona vagy Szent-Benedek felől Zólyomba, Pálffy) háta megé, — talám tágít az lármája, s hahogy csak itt motoz Divénnél: *talám Ritschan tánczára hajthatom vissza az* (fűrészi) *passuson.*» (*Archiv. Rákócz.* VI. 283., 284., 286.)

1 *Eredeti, sajátkezű levél,* gyűjteményemben.

2 V. ö. *Bercsényi* aug. 18-iki levelét: «Eszterházy Dániel uramhoz szökött egy német Zsilízről, s megmondta, az bagázsiához valami accessus van, — mindgyárt

Ezután azon, általa már el is rendelt hadi tervvel áll elő Dániel úr, *hogy t. i. Ebeczkyt a Pálffytól Lónyabányánál 300 magyarral s 2—300 némettel külön táborozó Ocskay Lászlónak fölverésére indította.* Indokai e támadási vállalatra nézve ezek: 1. Csajághytól Tiszolczon aug. 14. kelt levelet vőn, melyben az tudatja, «hogy nyakra-főre siet még az nap a divínyi szorosok elrekesztésére, Pálffy hírére nézve,» — hogy tehát Csajághynak e munkája elősegíttessék; 2. két rendbeli portái és kémjei jelentésére nézve; «*de*, 3. *leginkább, hogy Ocskay szakasztva vagyon a némettűl: indítom éjtszakai vagy hajnali megütésére és elszakasztására ezennel Ebeczky István uramat*, ki is előre jött hozzám; ki talán megegyezik valamely részével Balogh uram brigádájának is, rendelvén ő Kglmével Kókayt, Vajdát és Szent-Pétery uram regimentjének erőssét, oly reflexióval és instructióval: ha Ocskayt elszorítja, — bene quidem; holott nem, az erősebb ellenségre (t. i. magára Pálffyra) attaquát ne tegyen, se harczot ne álljon, hanem térjen énfelém. Én pediglen, minthogy csak d. u. 2—3 órára várom Ebeczky uram brigádáját, ma egykevéssé nyúgosztalván, még hajnal előtt Szent-Pétery urammal megindúlok az által-úton *Fülek eleire* (v. ö. Bercsényi aug. 16-iki levelének föntebb idézett részét) és minden dolgokat onnét fogok szorgalmatosan observálnom.

Hogy pediglen Exciád Ebeczky uram indúlását tudhassa: megyen ma nappal túl a Ráróson (az Ipoly szorosa), onnét éjtszakán Kálnó tájára, a hol valamely sűrűségben meg fognak napolni holnap, és holnapután *(aug. 18.)* vagy éjjel vagy hajnalban, — a mint az alkalmatosság hozza — *Ocskayt vagy kiszorítani, avagy elszélyeszteni igyekeznek.*» Addig Exciád ezen levelemet veendi; azutánra mitevő legyek? «kérem sietö kegyelmes orderét.»*

rajtaküldött, s *rettenetes lármával bészaladt (a német) egeszlen az sánczban, s még azólta prófuntért sem voltak.*» *(Archiv. Rákócz.* VI. 288. l.)

* *Eredeti, s. k. levél,* gyűjteményemben. Mellékelve van hozzá: «*Ebeczky uram marsruttája.* — Mai napon: Szakalra, Ráróson által Tőréncsre. Ez éjjel onnét tarnóczi réven által az Iplyon Kalondára, rapi révre, fábiánfalusi pusztára, bolyi erdőn által Pincz felé, Garáb, Kálnó közzé, a hol napolni fog holnap. Onnét Lónyabánya két mélyföld, a hol Ocskay vagyon.» Tehát nem Losonczknak az egyenes úton, hanem a meglepés kedvéért kelet felől akartak hozzája férkőzni.

A terv nem volt rossz, a választás pedig: Ocskay megrontására régi versenytársát a vitéz és józan Ebeczkyt küldeni, — épen kitünő. És a vállalat mégsem sikerülhetett, egy pusztán *esetleges körülmény* miatt. Nem volt már a kurucznak szerencséje; a fátum is ellene esküdött! Bercsényi — kinek e jól számított próbát lehetetlen volt nem helyeselnie — megnyúgodott abban, s Jolsváról aug. 18-kán így ír Rákóczinak: «Ebeczkyék is fölérkeztek, s úgy volt, hogy *ma hajnalban kellett volna Ocskayt megütni Lónyabányán*, — de nincs hírem felőle».[1]

Másnap megjöve a hír, azonban ki nem elégítő. Ugyanis Ebeczkyék váratlanúl érkezvén föl: aug. 18-ikára virradó éjjelen, mikor már Lónyabányához indúltak, valamelyik faluban összeakadnak egy másfelől — talán Losoncztúl — jövő kurucz csapattal; ezek s a helység népe az itt nem is sejtett Ebeczky-dandárt a sötétben labanczoknak nézték, és a tekintélyes tömegtől megriadva, — rettenetes lármát ütöttek. S a veszett lárma a vak éjtszakában oly zavart okozott, hogy mire a tévedés kiderült, — a jól indúlt próbának ideje elmúlék, s Ebeczky visszaballagott — Fülekhez.[2] Itt vala már ekkor némi hajdúsággal *Csajághy János* is, és innét értesíti aug. 19-kén Bercsényit:

«Pongrácztúl nem jött még semmi túdósításom az dívényi szorosokrúl: ott mit csinál s mit nem az hajdúsággal? Hanem *most jött oly reportum, hogy Pálffy az szekereit s gyalogját tegnap általküldötte az fűrészi szoroson.* Ha el akart volna menni, elmenne ma maga is; de én azt vélem, talám csak élésért vagy egyéb szükségért küldötte által, — *mert mind helyben volt még Dívénnél az lovassa*».[3]

Eszterházy, hogy valami bizonyost tudhasson, és esetleg a netalán csakugyan visszavonúló ellenségnek hátúlját megcsapassa: aug. 19-kén hajnalban a többiekhez még 500 jó lovassal megint neki indítá Ebeczkyt.[4] Ez Dívény elé érkezvén, Pálffy gyalogját, pod-

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 289. l.

2 «Ebeczky István tegnapi próbája elmúlt; mert váratlan érkezvén fel az hadak, labanczoknak vélték, s rettenetes lármájok volt az országban miatta, s az akadályozta őköt.» Írja Bercsényi Jolsváról aug. 19-kén a fejedelemnek. (U. o. 292. l.)

3 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

4 «Minémű reportumom érkezett ez éjjel, íme includálom Exciádnak. Kire nézve

gyászvonatát meg visszatérve s a tábort mindenestől helyben találá, készen, csatarendben, úgy, hogy a szűk völgyben, fedett hadállásában «lehetetlen volt megütni» a különben is kétszeres túlerőt. Ebeczky mindazáltal, farkasszemet nézendő vele: szintén kiállott csatasorokba, és így «kirendelvén magát, — csak elnézték egymást.»[1]

Egyik fél sem támadt, s «csak abban maradt ezen próba is.» És miután Bercsényi sietve megírá Eszterházynak, hogy ily bizonytalanra «ne kalandozzanak, hanem rejtsék el magokat az hadak:» ez tüstént visszarendelé Ebeczkyt, ki is aug. 21-kén Fülek mögé, Hajnácskő felé szálla a vele járt három ezreddel, mely tényleg 1500 lovast számlált.[2]

Ugyan aug. 21-kén Bercsényi is Fülekhez rándula, és Szalayt (a kit Ságnál Zsámboky válta föl,) négy századdal az Ipoly mellé küldé előőrségre; s azzal Eszterházy Dánielt és Ebeczkyt a három ezreddel ott hagyván Fülek mögött táborban, — ő maga későn este visszatért, udvari hadából s Csajághynak vagy ezer hajdújából álló saját táborába, a hajnácskői rétekre. Mi történt a következő hajnalban Füleknél és a közelebbi napokban Dívény körül? — egyedül az ő igen élénken írt levelei fejtik meg előttünk. Hagyjuk tehát magát Bercsényit beszélni, előbb általánosságban, azután részletekben. Jolsváról aug. 29-kéről, a füleki történetet összefoglalva, így írja meg Károlyi Sándornak:

«Pálffy megértvén az hadaknak mind iminnen, mind amonnan (mind Liptóból, mind Zselíztől) való megtérésit, meglibbent vala Dívénnél; fölfogván Haisternek és Ebergényinek irott leveleit, amannak írja, hogy, ha már visszaindúlt, ott várja meg, és Szécsénhez megyen eleiben; Ebergényinek: ne féljen, a míg *itt* járok én (t. i. Bercsényi,) és ha nem állhatja (Babócsayék újított támadásait,) száll-

a minémű hadakat kibocsátottam vala is Ocskay felverésére, — kiről még a reportum meg nem érkezett, — *ment újobban ki ma korán Ebeczky István uram 500 lóval,* ki is observálni fogja a lovas ellenséget: megindúlt-é ő is a bagázsiája és gyalogja után? avagy mi szándéka leszen? Vannak szép porták kint, et pro occasione operálhatnak az elmaradott ellenségen.» *(Gr. Eszterházy Dániel* levele, Fülekről, 1709. aug. 19-kén reggeli 7 órakor Bercsényihez. *Eredeti,* Orsz. Levéltár.)

1 *Bercsényinek* Baloghrúl aug. 20. és Hajnácskőtől aug. 22-kén irott levelei. *(Archiv. Rákócz.* VI. 293—295. l.)

2 *Bercsényi* most idézett aug. 22-iki levele.

jon Rosenberghez, — ott megsegítheti. Látván, hiába várom elindúlását (Pálffynak Dívénytől), mentem 21-kén az hadak közé; találám Füleknél Ebeczkyt három regimenttel, egynek sem sok.[1] Hajnácskőhez mentem étszakára. Virradtig, oly hiszemmel, hogy engem ott tanál, rajta gyütt Pálffy oly sebesen, hogy ha nem küldtem volna az Ipolyhoz vígyázó seregeket, — egészlen confundálta volna; de amazokban akadván, ezek a puskázásra recoligálhatták magokat, — nyomúltak felém csendesen. Megtudván Pálffy az raboktúl Hajnácskőnél táborral hogy már létemet, megfordúlt. Mindenütt úntalan nyomában küldvén, csípkedték, s minden porta szerencsével tért meg; ő sem múlatott, az nap étszakával visszatért lyukában Dívénhez.»[2]

Ez az egésznek tiszta képét adja; de bővebben emlékeznek meg az egyes — igen érdekes — részletekről, és közvetlenebb benyomás alatt írvák «*A hajnácskői csevicze-réten*, 22. Aug. 1709.» és «*Hajnácskő*, 24. Aug. 1709.» dátumok alatt Rákóczihoz szóló levelei, melyeknek idevonatkozó részeit átveszszük. Az elsőben írja:

«Feljővén az hadak, Eszterházy Dániel uram micsoda dispositiókat tett vala? megküldtem Balogrúl Fölségednek; az minthogy oda is járt próbájára Ebeczky: de lehetetlen volt megütni; hanem kirendelvén magát, csak elnézték egymást. Megírtam vala azért: ne kalandozzanak, hanem rejtsék el magokat az hadak; az minthogy Hajnácskő felé, Fülek megé vonta magát Ebeczky, tegnap ott találtam 3 regimenttel, talám 1500 lovast; kiszállítottam jobb helyre, portákat expediáltam magam, és Eszterházy Dániel uram köztök maradván, magam későn gyüttem bé Hajnácskőre; — s hát ma hajnalban rajtok gyütt az német. Szerencséjökre, volt Szalay 4 zászlójával Fülekhez küldve ezeknek petekírolására, — azokban akadott, s azok hozták hátukon; mégis, az hadat szépen elhozta Dániel úr, és szemben találtam, s megállapodtam vélek itten, míg az hátuljáró megtérését hozta

1 Ez nem áll; mert 22-ikén ő maga írja, hogy a három ezred 1500 embert tett, a mi jó két lovas-ezrednek is elegendő tényleges létszám, nem egynek.

2 *Rákóczi Tár*, II. 275—276. l. Ezzel egyezők a labancz kútfők is; pl. a br. Berényi-napló szept. 9-iki bejegyzése: «Andrássy Péter uram de 2-da ír Beszterczebányárúl; azt írja, hogy Dívén, Gács, Fülek táját bényargalták, s fogtak ugyan egynehány kuruczot, *de ők is elkapdostak ezekben.*»

az ellenségnek. Egy zászlója, zászlótartó, s Melda nevű hadnagya van oda még Szalaynak, — maga is alig maradt meg.

Már ezzel ismét confundálta, az átkozott, conceptusimat: mert Csajághyt mára vártam és gyaloggal akartam próbáltatni; már ismét össze kell keresnem őköt, noha tudom, helyén maradt az többi. Micsoda leveleit hozták Pálffynak, két felől intercipiálván, íme megküldtem Fölségednek.

Ez étszaka hozák meg hírit Viard megtérésének, és két taraczkot — mondják az estve hozott rabok,[1] — s társzekereit általhozatta az passuson tepnapelűtt. Hallottam ma gazhírben: tegnap (Viarddal) gyalogja is gyütt volna; nem tudom azért, az két projectuma közűl Pálffy ha Gácsot szállja-é meg? vagy Szécsénnek megyen, vagy talám ment is már? mivel zászlót nem láttak, hanem *ezerig való commandérozott volt az németje*,[2] az táborkánk helyén megállott, s onnét tért vissza. Nyomában vannak, sűrűn az portás is: de azt mind elkerűlte. Most azért nem tudok írnom semmit, mitévő legyek? míg az reportumom el nem gyün. Hanem két corpust kell talám csinálnom: az gyalogságot lovassal erősítem, és onnan vitetem Eszterházy Dániel uramat, mivel szegény csak betegebb nálamnál. Bár lába egyeznék az fejivel!

Éppen most hozák egy íráskáját az füleki barátoknak, az rácz kapitán iratta vélek. Az kolostort is felverték, s vissza Losoncz felé tértek; Pálffy is benn volt.

Már elvégezése után ezen írásomnak, meggyütt az zászlótartója Szalaynak, s több katonák is, kik az bereknek szaladván, fülökkel

1 Tehát nemcsak Pálffy ejtett foglyokat, — ejtett tőle Bercsényi is. Ezek Viard megtérését úgy magyarázhatták, hogy a tbk. Liptóbúl, mint láttuk, már előbb, ú. m. aug. 15-kén visszatérvén Beszterczére: nehány napig kipihené magát Garamszegen, honnét csak ekkor, tehát aug. 20—21-ike érkezett be a Véglesnél állott gyalogsággal is és bombamozsarakkal a dívényi táborba.

2 Az aug. 23-ikán Dívény mellett elfogott *Szegedy Ignácz* ugyan azt vallja, hogy ezen füleki portán mindössze is csak «*hétszáz német volt,* azonkívűl Ocskaynak hét compániája, circiter 300 emberbűl álló.» De ez szándékos kicsinyítés, mert ezen kérdésre: «Kik és micsoda generálisok voltak azon portával?» ugyan Szegedy ezt feleli: «*Pálffy, Viard, Stainvil, Draskovics Ádám, Gombos* itt voltak.» *Miként jött volna 1000 emberrel öt tábornok?* Valószínűbb tehát az az alábbi állítás, hogy a németek — Ócskayn kívűl, mert ennek nem voltak «kornétái» — 40 kornétával valának, a mi 2400—2800 lovasnak felelne meg.

hallották, *mikor Ocskay s többen az elfogott katonáktúl kérdezték: Hun van Bercséni?* Nem tudom! *Hazudsz*, etc. *mert tegnap délben kellett idegyünni közitekben!* Itt volt — úgymond — de elment este felé. Hová? Nem tudom. Enyje, ebadtái; fogadtuk volna *az páter szavát*, — jobban jártunk volna; *jól mondta az páter!* . . .» Úr-Isten, ha tudhatnám pap uramat!*

Azt mondják: 40 kornétával volt, ügetve-nyargalva együtt, vissza is sebessen ment; csak elhiszem, meglibben valahol ismég. De semmi, — hadd múlassa magát!»

Az aug. 24-iki levélben pedig így ír Bercsényi:

«Tegnapelőtt alázatosan megírtam azon lármánkat. *Megállapodott vala az német Kovácsinál*, nem messze volt Balogh és Szent-Péteryékhez: de csak nem volt annyi eszök vagy bátorságok, hogy utánaeredtek volna, hanem csak jól vígyáztak magokra. *Ilyen az külön táborozásnak gyümölcse;* kiki csak magára vígyáz. Összehoznám örömest: de nincs mit præsentálnom az Ipoly-mellékére, s azon innen közhelyen nincs sohult jó víz. Kenyerünk semmi, hanem tegnap lisztet kellett osztatnom; magokban is kevés már az had, s azzal is oszlik, az süttetéssel. Íme, két corpust projectáltattam Dániel úrral, — meglátja Fölséged számát, — már ennek egy része most is Zsilíz körűl van.

Csajághy elgyütt; együtt Prínyivel sem hiszem, — az mint látom, — légyen több ezer hajdúnál, — csak az fegyvert kár, hogy elviszi az átkozott. Már az recrutta botos, az fegyveres tolvaj lesz; penig volna most, ha akarná, erdős helye az hajdúnak.

Azon vagyok, itt hát megett valami kis tábort præsentáltathassak és diversióval amoveálhassam, kire nézve *irtam Gyürkynek s Andrássynak: kezdjenek valamihez Liptóban.* Pálffy levele is arra

* Bercsényi nyomoztatta az árúló pap kilétét. Szegedyt is faggatták ezen ügyben, de az csak annyit vallott, hogy ő egyéb papot a táborban a dívényi plébánosnál nem látott, a ki «gyakran suttogott Pálffyval magánosan.» Egyébiránt Szegedy szerint a németek «semmit ő Excja (Bercsényi) Füleknél léte felől nem tudtak, nem is jöttek úgy, mint ő Exciájára: hanem három regimentet hallottak az füleki kútnál lenni táborban Eszterházy Dániel urammal: Szalay, Réthey György és Orosz Pál regimentit, — azokra jütt volt Pálffy. Az Méltóságos Fő-Generális ő Excja ittlétit penig csak az rabkatonáktúl értették már Füleken, elébb nem.» *E vallomás ugyan merőben ellenkezni látszik Ocskay föntebbi kérdezősködéseivel.*

tanít. Innen is Bajnócz s Túrócz felé küldenék örömest, ha volna kit s volna mit. Ebeczkyt ha küldöm, — az többit bár csak eldugjam!

Éppen most hozák hírit Szegedy Ignácz elfogásának: tegnap délután sétálni ment Újkéryvel s más kettővel Divínnél a tábor szélire, ott leskődött egy vice-hadnagy 30 legénynyel Gácsból, — Isten kézben hozta az átkozottat mindazkettőt; két seb van Ignáczon: de majd lesz harmadik! Elküldtem érette s faragtatom az karóját. Így mutatja Isten confœderatiónk ereit, így bünteti ilyen árúlóit! Pőstyéni nincs, az talám nem oly vétkes, azért Isten nem adta kézben.[1] Bivolíni szolgája az harmadik; de azt hallom, rabnak mondják lenni Bivolínit, s úgy is vitték bé. Majd jobban megmondják magok, s az ellenségrűl is: mit akar már?[2] Mert az rabok tegnap mondták, hogy az ágyú és mozsárokat elindították vala s az gyetvai malomtúl visszatérítették».[3]

Pálffynak e füleki kicsapásában, — mely ép oly gyorsan történt, mint visszavonúlása Divényhez, — a mint láttuk, Ocskay lényegesen szerepelt: ő járván elöl könnyű-lovas labanczaival előhad gyanánt, kalaúzolva a német tábornokokat. De Bercsényinek az Ipoly mellé őrségűl kivezényelt Szalayék kiállításában nyilvánúlt bölcs elővigyázata, a császáriak bármily sebesen és meglepőleg végbement kicsapása daczára is minden komoly veszteségtől megóvta a magyarokat. Sőt ezek sebesen csoportra gyűlekező hírére a császáriaknak kell vala, az ellenfél portyázóitól csípdeztetve, ügetést-nyargalvást visszasietnök a divényi «lyukba.» Hanem azért Ocskay azon nehány óra alatt is ott hagyá kezei nyomát Füleken: a mezővárost és a szegény ferenczi

1 Szegedy Ignácz, Bezerédynek volt őrnagya, s Újkéry János és Pőstyéni (alias Pistyánszky) János ugyanannak századosai, s tervezett árúlásának részesei valának. Vele mindhárman elfogattak s halálra ítéltettek, azonban Rákóczi megkegyelmezett nekik börtönbüntetésre. Az 1709-iki nyárig tömlöczben ülvén, sok könyörgéseik és magokról adott erős hitlevél kiállítása után innen is kibocsáttattak: de Liptóban Csáky, illetőleg Szemere mellől álnok hitszegéssel Ebergényihez szöktek, sőt még Bercsényi egy iródeákját Bivolínyi Istvánt is rabúl vivék magokkal. Most kettejök Divénynél elfogatván, aug. 26-kán elvették az érdemlett halálbüntetést: Hajnácskő-várában fejök vétetett. Később Elek Zsiga a harmadikat Pőstyénit is kézrekerítette.

2 Szegedy vallomásának főbb pontjait már láttuk. Pálffy *jövő* szándékaira nézve mitsem tudott, vagy legalább nem akart vallani. *(Egykorú más,* gyűjteményemben.)

3 L. a föntebbi két levelet *Archiv. Rákócz.* VI. 294—298. l.

barátok kolostorát — melyet pedig gr. Koháry István, a cs. altbgy. protegált, — pogány módon kiraboltatta. Nemcsak Bercsényi említi ezt: elhatott a kegyetlen dúlás, fosztogatás híre egész Pozsonyig, hol Berényi Ferencz báró már aug. 29-kén bejegyzé naplójába:

«Pálffy uram Gács táján léte confirmáltatik; az kuruczokat Lapujtőnél mondják, az ki közel van Gácshoz, és hogy azok Bercsényit várják magokhoz, hogy megütköznek Pálffy urammal. *Ocskay Füleket fölverte, Eszterházy Dániel szállása mellett másoknak is jutott, — az szegény franciscanusoknak sem engedett meg Ocskay*».[1]

Ilyen szép emlékek jelzik íme, Ocskay László járása nyomait császári ezredes korából, saját hazájában!

Azonban nemcsak ő: de Pálffy is hadosztályával nem mert sokáig megmaradni a dívényi völgyben sem, s e miatt Gács-vára oly fennen hirdetett ostromáról is le kellett tennie. Mert Bercsényi, fölhasználván Csajághynak a gyaloggal Hajnácskőhöz érkezése hírét, úgy az Ebeczky, Balogh és Szent-Pétery-dandárok nagy részének ott a táján egymáshoz közel lételét: aug. 25-kén csoportra voná a hadakat és Pálffy elleni támadást színlelve, oly ügyesen forgott, tűntetett, hogy a bán rögtön sánczolni, torlaszoltatni kezdé táborát, — másnap pedig, 26-kán, mindenestől általhátrált a fűrészi szoroson, vissza Végleshez; sőt miután a szoros Zólyomba nyíló torkolatát jól bevágatta, hirtelenül még beljebb, ú. m. Ocsova és Zolna közé vonta magát táborba, rettenetes, szakadó esőben.[2]

Bercsényi a bán ezen mozdúlatát jó vigyázó portáitól azonnal megtudá: «Hozák hírit — írja Tamásiról aug. 27-kén a fejedelemnek, — hogy tegnap Pálffy Dívéntől megindúlt, s mindenestől általment az Fűrész-völgyén; már múlat-e ott Véglesnél? vagy merre fordúl? elválik, de inkább hiszem, præoccupálva is, conceptusom

1 Nemz. múz. kézirattár, Hung. in quarto 64.

2 Ugyan *Berényi* említi, Pozsony, szept. 10-ike alatt: «*Bán uram Ocsovához szállását nem magyarázzák jónak.*» — *Eszterházy Dániel* tudósítja Egerből szept. 1-jén Bercsényit: «Tegnapelőtt jött Pálffy corpussából egy desertőr, a ki referálta, hogy a hegyen túl való általmenetelével, abban a rettenetes essőben Ocsova és Zolna közé szállott volt az ellenség, — minden sátorát elvitte a víz, takarmányát elvitte, a menykő is egynehányat ütött meg bennek.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

szerént megyen. Mivel Pálffy leveleiből csinálván conceptust magamnak, tegnapelőtt az egész lovas hadakat Fülek s Hajnácskő közé, — az kik tudniillik Lapótőnél valának, — szállítván, ugyanazon estve, mint lehete, inkább az zászlókat, mintsem az hadat subdividáltam: mert 12 *száz lovas alig volt 5 regimentben. Bocsátottam Réthey Jánost Vajdával Bajnócznak, Túrócznak, úgy, hogy Liptóban igyekezetit simulálja és azzal Ebergényinek újítsa Rosenbergnél réműlését;* Gyürki uramnak[1] megírván, hogy Liptóban nagyhírű készületekkel mozogjon.

Balogh Istvánt (mivel, ha akarja, ott lehet jobb, és örűli, hogy meghiszszük rajta) küldtem Kókayval Zsilízhez, úgy, hogy ott megvizsgálván Haister hírit: ha még sem gyün: menjen az újvári hadhoz; Berthótÿ uramnak írtam és küldje által az Vágon, occupálni az földöt.

Szent-Péteryt az egész nyeboscsíkokkal és az magam harkályival[2] küldtem Osgyán s Ráhó felé, az szepesi útnak hírit bocsátani; ki is az étszaka megfordúlván, hát megűl melléje kerűl Mikházyval az had az többihez, Hajnácskőhöz, az hol Dániel urat hadtam Ebeczkyvel vagy 1500 lovas és 2000-ig való gyaloggal, s ego-ságom cum fama indúltam az Liptóságra, s már Szemerét præmittáltam.

Ezekkel avocálni kívántam Pálffyt Gácstúl, mivel Szegedy Ignácz fassiója is confirmálta szándékát Pálffynak, hogy Liptónak ha nem kell mennie: Gácsot szállja és azzal az vármegyét (Nógrád) occupálni kívánja. Már nem tudom, miért tért meg? de *bizonyosan írhatom Fölségednek: az liptai sánczokat egészen elhadta, kiket most portásink égettek meg, már üresen találván.* Azt nem tudom, Rosenbergnél ment-é hátrább? de úgy hiszem, Ebergényi úgy vette értelmét orderinek, mint az mi tiszteink szokták magyarázni ijedtekben, s azért recedált Rosenberghez.

Magam majd Jósvára megyek már, és ott ellátván Pálffy szándékát, — ahhoz képest teszek ismét azon az oldalon valamit».[3]

1 Csáky után ugyanis a Liptó s Árva elleni vezényletet Bercsényi először Gyürky Pál tbknak akará adni: de miután megtudta, hogy ez Csetneken betegen fekszik, választotta Andrássy Istvánt.

2 A nyeboscsíkok alatt a tót ajkú katonaságot, a harkályok alatt pedig a saját, tarka ruhás udvari palotásait érti.

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 299—300. l.

Mennyire megzavarták Pálffyt Bercsényinek ezen sokoldalú s tagadhatatlan ügyességgel kitervelt és végrehajtott intézkedései: mutatja a bánnak gyors visszatérte Zólyomba, a fűrészi szoros eltorlaszoltatása, sokáig helyben ülése Ocsovánál, valamint Ebergényinek Rózsahegyhez menekülése, és az ott — Liptó nyúgati sarkában — elkezdett sánczemeltetések. Mindenfelől komoly megtámadtatástól tartottak s ezentúl Heister fölérkeztéig szigorúan védelmi állást foglalának el. A hadműveleteknek fokról-fokra való menetelét, a föntebbiekhez fűződve, szépen vázolja Bercsényinek aug. 28. és 29-iki leveleiből vett eme két töredék:

«Tegnap Tamásibúl — írja a fővezér már Jolsváról aug. 28-kán a fejedelemnek, — expediált staffétám által értésére kívántam Fölségednek adnom Pálffynak Divéntűl visszaszállását; hol állapodásárúl ugyan még nincs hírem. Indúlásakor szökött egy német mellőle, mondja, hogy sánczolni kezdette vala magát vasárnap, s egész étszaka lóháton ülvén, hétfőn megindúlt vissza; kibűl magyarázom, hogy szombaton érkezvén Csajághy oda hozzám, s másfelől apró hajdúporták mutogatták magokat: vasárnap reggel mindenfelől annak hírit vitték, *sánczolni kezdette magát*, (kit portásom is meghozott vala, de csak, hogy körűlvágatta az erdőköt s gallyakkal rakatta körűl táborát.) Ugyan vasárnap az lovas hadat szemlátomást előmben contraháltam Fülek s Hajnácskő közé egy völgyben, annak is bévitték estig hírét, s gondolta: rajtamegyek, *azért ült lóháton egész étszaka.* Magyarázhatom tehát *inkább félelembűl, mintsem succursusra való visszamenetelét*, annyival is inkább, az minthogy Babócsay írja, hogy Rosenbergnél kezdi csinálni liniáját az német s abban mind az árvai s mind az beszterczei passusát foglalni s meg is lehet annyi munkával, mint az felsőbb sáncza vala. Megválik már, micsoda diversiót fog okozni háta megé küldött hadunk is, s mint osztja meg magát? Mert mivel Haister újrakezdette Dunántúl az operatiót: minden conceptusa Pálffynak egyet fordúl, s azt hiszem, ismét posituráiban teszi magát».*

A másnap, aug. 29-kén szintén Jolsváról Károlyi Sándorhoz intézett levél rövideden, egységes képben adja a közelebbi hat nap

* *Archiv. Rákócz.* VI. 301. l.

történetét: «Pálffy 23-ikán az mozsárjait visszaküldte Gyetvától, kiket addig hozatott vala, talám azért, hogy Csajághy akkor érkezett az gyaloggal hozzám, — kinek híre jobb volt s több volt magánál. 25-ikén mind rakásra gyűjtöttem előmben az hadat, — mire az nap sánczolni kezdett. Étszaka látom én, hogy (a hadnak kevés száma miatt) non potem a nyakába menni: széllyelküldtem az hadat, kit Bajmócz s Túrócznak, s kit Morvának, Pozsonnak; zászló számát, nem hadát néztem. Magam cum floribus indúltam Szepesre, hogy Liptónak megyek. Azon egész éjjel lova hátán űlt Pálffy, s reggel 26-ikán visszament egészen, Végles felé. Azalatt Ebergényi is, tudja, mitől félt? (Babócsay sűrűen jelentkező ezredeitől,[1]) pusztán hadták egészen az liptai sánczokat, és Rosenberghez szállott, s ott — hallom — sánczolja magát. Én is azért már itt megbuktam (megbukkantam), míg hírem gyün Pálffy továbbvaló motussárúl: Liptónak megyen-é? vagy hová fordúl? De talám ismét posituráiba teszi magát, mivel Haister ismét újrakezdette Dunántúl operatióit és Simontornyát megszállotta».[2]

Bercsényi az napon, melyen ezeket írá, ú. m. aug. 29-kén, a polonkai völgyön át Győri Nagy János dragonyos- és Réthey György huszárszázadaival kemény portát tétetett be Zólyomba, Breznó és Besztercze felé,[3] hogy így a bánt oldal felől is háborgassa; viszontag Pálffy, mihelyt Dívénytől visszaindúlt, a Babócsayék elűl Rózsahegyre hátrált Ebergényi segítségére nehány lovas-századot külde által a Stureczen,[4] mely lovasságról Czelder Orbán dandárnok ugyan-

1 E dandárnok ugyanis lovasságával mentűl erősebben csapkodtatott Liptóba, mióta Bercsényinek Gyürky és Andrássy tbkok. utján megküldött (az aug. 24-iki levélben említett) ebbeli parancsát vevé.

2 *Rákóczi Tár,* II. 276. l. V. ö. Rákóczinak Munkácsról Károlyihoz írott levelét is: «Az liptai sánczokból egészlen kimenvén az ellenség Rosemberghez, Pálffy is Dívénytűl Végleshez retrahálta magát.» *(Archiv. Rákócz.* II. 535. l.)

3 *Czelder Orbán* dandárnok válaszolja aug. 29-kén Pohorelláról Bercsényinek: «Exciád parancsolatja szerint a jövő szombaton Dobsinára szállok brigádámmal. *Réthey és Nagy János uraimék sergi is actu itt lévén nálam, Breznó és Besztercze felé portaképen Exciád parancsolatjára azonnal elmentek.*» (Eredeti levél, az Országos Levéltárban.)

4 *Bercsényi* említi Jolsvárúl szept. 1. írott levelében: «Pálffy még is mind azólta Ocsova és Zolna között fekszik; *indúlt vala valamely része Liptóba,* de nem tudhatom: ha visszatért-é, vagy ott van? Az liptai gyalog való, hogy Rosenbergen van

csak aug. 29-kén vevé Pohorellán a hírt, hogy az Ebergényitől előretolatva, a liptó-szent-miklósi templom kerítésében foglalt állást, miután ezen egyház kincseit fölzsákmányolá.[1] Ekkép ezen századokkal s többi lovasságával mintegy előhaddal igyekezett az altbgy. Szepes felől födöztetni magát, hogy azalatt háborítlanúl készíttethesse rózsahegyi sánczolatait; és, mint látni fogjuk, később a csak féligmeddig lerontott szent-péteri redouttokba is megint némi gyalog őrséget vetett.[2]

Nehány nap múlva a kuruczok positív hírt nyertenek a még mindig Ocsovánál várakozva heverő Pálffy tábora létszámáról. Ugyanis e táborbúl egyszerre, hét Salm-féle granátos és egy Uhlefeld-féle vasas szökött el és jelentkezett Bercsényi előörsein, magyar szolgálatba óhajtván fölvétetni. Szökésüknek okául adák, hogy mind a nyolczan bajorok, Max-Emmánuel választó-fejedelemnek hű alattvalói, volt katonái, — és így a császárnak született ellenségei; kik is hazájokban erővel osztattak be császári szolgálatba, de most módját ejthették szabadúlásuknak, és ismét a császár ellen akarnak hadakozni. *Ily szökevények* jelentéseinek aztán hitelt lehetett adni! Ezeknek az almágyi (Gömör) táboron szept. 1-jén jegyzőkönyvre vett vallomásai szerint az ocsovai tábor — a Liptóba küldött lovasság eltávozta után is még — mintegy 4000 emberből, ú. m. 3500 lovasból és 300 granátosbúl állott, («Pedestres sunt 300 Granatirij, — reliqui sunt 3500 equestres.») Tehát a gyalogság nagy része még mindig Véglesnél táborozik vala, úgy, a mint Szegedy Ignácz vallomásaiban előszámlálja, hogy Pálffynak itt és Dívénynél összesen 14 század graná-

egészen, együtt az bagázsiájával; az lovassa Szent-Miklóson kívűl kalandoz, kire meghadtam: Paurt az lovas haddal bocsássa Andrássy István uram, kit az szepesi commandóra küldenem kellett, mivel Gyürky uram fördéshez kezdett, s menti magát.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 304. l.)

1 *Czelder,* imént idézett levelének utóiratában: «Ezen szempillantásban érkezik oly hírem, hogy Liptóban Szent-Miklóshoz érkezvén bizonyos német, ki is hogy szent-miklósi templomot egészlen kiraboltatta, s actu is még helyben volna.»

2 *Bercsényi,* Pelsőczről szept. 6-ikán: «Az ellenség Liptóban retrahálta vala ugyan magát: de látván, semmi oka az félelemre, visszaszállott Hradek várában, és az gyalogság ment bé ismét az szent-péteri sánczban, — az többi most is ürösen lévén, — és romlásit reparálja, 12 frtot kíván az parasztoktúl minden fának bomlásáért, kit ők rontottak, portásink parancsolatjábúl.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 311. l.)

tosa és muskatélyosa volt. A mint is a cs. tábornagy még mindig gondolkodott ekkor is Gács szorongatásának megújításáról. («Quorsum tendunt? *Felelet:* Auditum erat, quod ad Liptó ibunt, *et iterum audiverant, quod retro ad Gács venirent*».[1]) Talán ezen szándékáért s a fűrészi szoros őrzéséért nem akará a bán följebbvinni a gyalogságot Véglesnél, míg maga a lovassal Bercsényi további mozdúlatait várá Ocsova melletti táborában. Hogy hány tábornok van itt Pálffy oldalánál? e kérdésre a német szökevények egyhangúlag felelték: «Sunt sex Generales: General Pálffy, Stainvil, Hartleben, *Ocskay*, Traskovicz, (Drasskovich) Gombos; est Commendans Pálffy».

Érdekes ebből látnunk, hogy íme, Ocskayt magok némely császári katonák is tábornoknak tartották, noha nem volt az. Hihetően, mivel mindig Pálffy körében forgott és ez őt — mint az árúlásban keresztfiát — minden alkalommal előtérbe tolá s barátja, pártfogója vala; — hihetően, mondjuk, innét támadt e vélemény.

Selmeczbányán hat század gyalogot, Körmöczön és Beszterczén pedig 150—150-et mondottak ekkor helyőrségben feküdni ugyane bajor szökevények.[2] Jól ítélt tehát Bercsényi, mikor a legalább jó 5—6000 embert igen könnyen csoportosítható Pálffynak *szemben*, *egy ponton való megtámadására* gyöngének érezé az általa aug. 25-kén concentrált haderőt, melyet azért részleges működésre fordítva, megint mindenfelé szétküldözött.

Ezek közül Balogh István dandárnokot — mint láttuk — Kókay Márton, Réthey János, és Vajda András ezredesekkel, de az ezredek legénységének a nyári munkára való szokásos hazaoszlása következtében mindössze is fölötte csekély létszámával, Zselíz felé küldötte. A három ezer és Baloghnak saját ezerebeli, mellette lévő része együttesen tán 900—1000 lovas lehetett. Ezzel Baloghnak, a Garamon átkelvén, a zselízi német tábor és sáncz körül kell vala egy-két fordúlást tennie, s ott két részre válva, magának Érsek-Újvárba menni, s innét több lovas haddal is Pozsonynak és Morvának száguldoznia; míg Rétheynek s Vajdának Nyitra felől Bajmócz vidékét felnyargal-

1 *Bercsényi* is említi szept. 1-jén kelt levelében, hogy talán «Pálffy ismét Gácsot akarja próbálni, mivel — hallom — ismét két mozsárt az más kettőhöz vitetett ki Beszterczéről.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 305. l.)

2 A vallomásukról fölvett jegyzőkönyv eredetije az *Orsz. Levéltárban.*

niok, és Túróczon át Liptóba való szándékot hirdetve, ellenkezőleg Trencsénynek fordúlniok, s úgy valahol Vág-Újhely vagy Nagy-Szombat körűl egyesúlniök Baloghékkal, avagy Szered, Séllye felől lekanyarodniok Érsek-Újvárba.

Az utóbbi két ezredes elé kitűzött feladat: az ellenséges hadvonalak mögött s számtalan helyőrségelt apró vár és várkastély között oly óriási kerűlő-útat tenni legfölebb 5—600 emberrel, — igazi huszárbravour! És becsülettel végrehajtották. Nehány napig ugyan az Ipoly és Garam közt kelle Baloghgal együtt várakozniok, mivel az utóbbi hegyi folyamnak hirtelen árja miatt lehetetlen volt áthatolni;[1] később azonban — ú. l. szeptember 2 vagy 3-kán — úsztatva is csak általmentek. A honnét is, a zselízi próbának ideje ezalatt elmúlván, Balogh István Kókayt Esztergom elejére s Rétheyéket útjokra Nyitra felé bocsátá, maga pedig csak másfélszáz lovassal szept. 3-kán bement egyenesen Újvárba, hol ezredének nagyobb része a nyáron át tartózkodik vala.[2]

Vajda és Réthey, jó paripás huszárságuk lévén, nagyon gyorsan hozzáláttak dolgukhoz, úgy, hogy megjelenésük mindenütt váratlanúl, sőt meglepőleg történt. Azonban történt ottfenn Árvában, Ebergényi háta mögött még egy másik meglepetés is, a melyre igazán nem számított senki, még maga Bercsényi sem. E dolog pedig még Vajdáék fölérkezte előtt, szeptember 1-jén esett meg. Ugyanis néhai Luzsinszky

1 *Bercsényi,* szept. 6-ikán Pelsűczről, Rákóczinak: «Diversiójához (az ellenségnek) sem bízhatom Balogh István és Rétheyék által: mert összeszorúltak, az Garam hirtelen árja miatt egyik felekezet sem mehetett által. Annak tulajdonítom: Újvárból is alkalmas ideje tudósítást nem vettem; írja ugyan Balogh István: úsztatót kerestek, s úgy is elmennek; mentek-é? nem tudom.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 312. l.)

2 *Berthóty István,* Érsek-Újvárból, szept. 3-ikán Bercsényinek: «Balogh István uram mai napon beérkezvén, Exciád három rendbeli leveleit alázatosan vettem. Exciád dispositióit ő Kglme, minthogy nem volt kivel, Zselíz körűl véghez nem vihette, — mintegy másfélszáz lóval érkezett ide. Meglátom, Réthey uraimék is (t. i. majd a Vágon túlról megtértök után) mennyien lehetnek? Igen jól esik az Vágon túl való próba; én ugyan, ha szintén ezen hadak nem érkeztek volna is, csak az mellettem lévő hadakkal is *az Fejérhegyen túl* egy derekas próbát vittem volna véghez: annyival is inkább már most többen lévén, igyekezni fogok Exciád dispositióit effectuálni. Az mellettem való hadak mind búzáért vannak, talám ma megérkeznek. *Egy stratagémát próbálok: talám Isten Blaskovicsot is kézhez adja.*» (Eredeti levél, *az Orsz. Levéltárban.*)

Sándor híres kapitánya Maszelnik Márton, kit Bercsényi július elején vagy 40, önként vállalkozott lovassal küldött volt át a Fehérhegyekbe, s a ki az ottani fölkelők felett a parancsnokságot Jávorkától átvevé, immár 3—400 lovasra szaporodván, aug. végnapjaiban egyet gondolt és felcsapott Trencsény-vármegyének éjszak-keleti részeibe. Mivel pedig itt megtudá, hogy Ebergényi mindenestől leszállott Árvából Rózsahegyhez, s csak podgyászvonata maradt holmi csekély őrséggel Árva-Váralján: a vakmerő guerilla-főnök tehát most meg már azt gondolta, hogy miért ne törhetne ő be Árvába is? Neki vágott Zsolna alól aug. 31-kén s a zazrivai szoroson váratlanúl beütvén, Árva-váráig nyargalt, ott Ebergényi málhájának egy részét a vár alatt kinnszorítá, elnyeré, és az Új-Bélától egyidejűleg melléje vezényelt Bokros-féle száz katonával egyesülve,[1] szerencsésen elhajtatott prédájával vissza. Az Árva-várából vett lármahírekre Ebergényi arra indítá szept. 1-jén Rózsahegytől lovasságát: de ez a gyorslábú Maszelnikéknak már csak hűlt helyét találá.[2]

Alig — vagy még tán nem is — térének e németek vissza Árvából: már Rózsahegyre jött a hír, (a Bajmócz és Privigye táján nyargalódzó Réthey-Vajdáék előrebocsátott híre), hogy bent a kurucz Túróczban és onnat tör Liptónak. Mit megelőzendő: Ebergényi a keze alatti lovassággal s a Pálffytól segítségre küldött négy század dragonyossal[3] szept. 4—5-kén sietve Túróczba rohana.[4]

1 *Bokros Pál* levele Richvaldról 1709. nov. 12-kén Andrássy Istvánhoz. *(Eredetije gyűjteményemben.* L. alább idézve.)

2 *Bercsényi* Pelsőczről, szept. 6-kán Rákóczinak: A liptai németnek «lovassa még az elmúlt vasárnap (szept. 1-jén) elment Árvába, mivel — úgy mondják — Árvába bécsaptak az mieink Zsolna felűl, s bagázsiájokban elnyertek. Nem capiálom, ki csaphatott volna bé? hanemha Maszelnik, Paur kapitánya, kit magam bocsáttam vala 40 lóval az Fehérhegy és Trencsénvármegye felé; arrúl azt mondják, 3—400 lóval jár a tájon.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 312. l.)

3 *Ebeczky Tamás* írja Gácsból szept. 7-kéről gr. Eszterházy Dánielnek: «Ma examináltam egy libetbányai embert, a ki csak most gyütt; azt beszéli, hogy a mely német Liptóból elgyütt volt: *a mellé többet commendéroztak, vissza kellett menni,* és hogy Breznó felé is ment vagy 3 compánia, és hogy Ocskay labanczaival istrázsáltatja magát Pálffy.» *(Eredeti,* az Országos Levéltárban.) Még határozottabban ír Ebeczky Tamás ugyan Gácsból szept. 11-kén Bercsényinek: «Ötöd napja (tehát 7-ikén) gyütt emberem, a ki referálta, hogy *négy compánia német ment volna Liptó felé.*» *(Eredeti,* ugyanott.)

4 *Király Mihály* jelenti Polonkáról szept. 6-ikán Bercsényinek: «Benn lévén

Hiába fáradt; Rétheyék túróczi szándéka csak költött lárma volt. Mert ők Bajmócz alól Tót-Próna helyett Német-Prónának kanyarodtak, s úgy a Facskó hegyszorosain át be Trencsény vármegyébe Rajecznek, és el Zsolna alatt a Vághoz. Oly sebesen járának, hogy hírökkel egyszerre érkeztek. E gyorsaságuknak vala köszönhető, hogy Bicse mezővárosában *Ocskay László* ezredének tartalékszázadát Kovács Márton százados és szállásmesterrel, — Ocskaynak megbízott, régi czimborájával, — az ifjú br. Ritschan és a morvai két br. Szopek úrfival, szintén századparancsnokokúl kijelölt tisztekkel, 80 közemberrel s az ezrednek csináltatás végett kiosztott montour-posztójával együtt küntszoríthatták, mielőtt a régi, Thurzóféle várba menekűlhettek volna. Vajda András és Réthey tehát rajtarontván e pribékeken, nagyobb részöket levágták, tiszteiket pedig, ú. m. Kovácsot, Ritschant — ezt két sebbel — és a két Szopeket rabúl vivék magokkal. Lovaikat, fegyvereiket, montour-posztójukat, málháikat elnyerék. Azután zsákmányukkal Puchó felé tartottak, s ott, valamint Lipótvárnál is németeket rekesztve künt, vagdaltak le, és rabjaikat szaporították. Minthogy pedig a sebes járásban a legénység lovai megfáradtak: részben a nyert s részben requirált paripákon, de majd minden legény még egy-egy vezeték-lóval is, gázoltak vagy úsztattak át valahol a Vágon, és már szept. 8-ikán estve szerencsésen — igaz, hogy a roppant sok és gyors nyargalástól keményen meghajtva s elcsigázva — beérkeztek Érsek-Újvárba.*

Beszterczén bizonyos emberünk, voltaképen az ellenség szándékának és igyekezetinek végére ment; az mint is referálja, hogy mindeddig is Pálffy és Ocskay (a városon) benn vagyon, az tábora is ugyan azelőtteni helyén fekszik, s mintegy négy regimentből állott: *de Ebergényi bément Túróczba és elvitt magával alkalmasint bennök;* de bizonyosan nem mehetett végire, hogy mennyid magával ment el Ebergényi? Élésök igen vékonyan vagyon. Indúlását nem tudja, merre lészen? hallotta, hogy Haister után várakoznék Pálffy.» *(Eredeti levél,* u. o.)

* *Galánthai Balogh István* dandárnok jelenti É.-Újvárból szept. 9-kéről Bercsényinek: «Tegnap estvefelé érkezvén ide Réthey János és Vajda András colonellus uraimék mellettök lévő hadakkal, recognoscálják: Bajnócz felé vévén útjokat, onnét Német-Prónának, Rajeczra s Bicsére, az hol is Ocskay László *Kovács Mártony* névő főhadnagyát s egyszersmind quártélymesterét is, circiter nyolczvanad magával (a kit Exciád jól ösmér, nevezett Ocskaynak totum facja és intimussa lévélt, *immár kétszer szegte meg pártolásával hitit,* s mindenkor tőrben akadott,) megszorítván Bicsén, az hol is a regimentnek mundérungját csináltatta, nevezett Kovács Mártony egynehányad

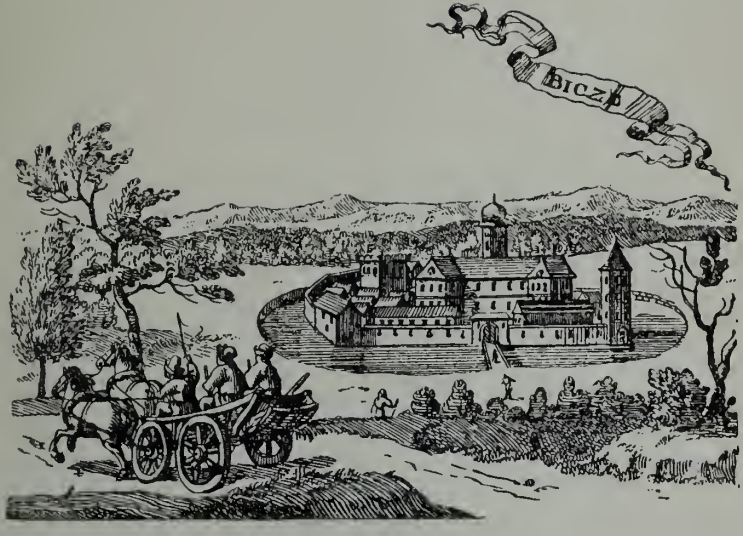

BICSE VÁRA, 1709 (222 lap.) II.

Vajda tehát most már másod ízben okozott érzékeny kárt az Ocskay-ezrednek; s ezen, és a gazdag nyereségen kívül még derekas diversiót is szerzett nagyhírű, kalandos járásuk az ellenségnek: mert úgy Ebergényitől 500 lovast, valamint Pálffy nagy-szalatnyai táborának egy részét is magok után vonták és hurczolták, föl Zsolna felé.[1]

Az érsek-újvári lovas had nagy serénységgel működött az erősségnek vágó-marhákkal és gabonával való megrakásában, a németeknek hódoló helyekről. E végből föl egész Nagy-Tapolcsányig s Oszlányig száguldoztak, úgy, hogy csak aug. végső és szept. első napjaiban többet szállítottak be Nyitra-vármegyéből 15,000 szapu vagyis pozsonyi mérő búzánál s rozsnál,[2] és tömérdek marhát, ú. m. gr. Eszterházy József cs. ezredes gulyáját, a farkasdi, szeredi, két csöppényi,

magával idehozattatott, kik között vagyon *iffiú Ricsány is* és *Szopek* két úrfi is, (de keveset és rosszúl szoptak, mert szegények;) némelyeket pediglen föláldozván vesszőt vágni küldöttek. Megijedt Kovács Mártony is: míg Exciád válasza érkezik, szolgálatjának érdemes útjára (értsd, akasztófára) eresztetik. — Ezen úttal a nevezett had annyira meghajtotta és vesztegette lovait: feles el nem jöhetett volna, ha parasztlovakat nem hajtottak volna segítségűl, (kik is remittáltattak), úgy is két hét alatt nehezen recolligálhatják.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.) *Szluha Ferencz* præfectus és rabváltó biztos is újságolja Újvárból ugyanez napon, szintén a fővezérnek: «Réthey uraimék hozának valamely ifjú Ricsánt, Ocskayféle Kovács Marczit és három németet Puchórúl. Minden katonának van vezetékje, hihető: szegényembereké.» *(Eredeti, ugyanott.)* S a *Berényi-napló*, szept. 14-ike alatt: «Réthey Bicsén szorította Blaskovicsot (tévedés, Kovács Márton helyett) és elvitte magával; és, hogy az ifjú Ricsán is ott volt, azt is elvitték. Leopoldi németeket kicsalták azon kuruczok, és hogy le is vagdaltak bennek. Réthey hogy 13 zászlóval volt.» *(«Zászló számát,* nem hadat néztem,» ezt írá, mikor elküldi vala őket aug. 25-kén *Bercsényi,* és így báró Berényi referensének könnyen igaza lehet.)

1 *Bercsényi* írja Lapujtőről szept. 12-kén a fejedelemnek: «Az német egészen belészállott Szalatnyába, *s azon éjjel,* úgymint szombaton és vasárnap között (szept. 8—9.) *még elment egy része, elhiszem: Réthey Jánosék ellen,* kik Bajnócznál megfordúlván, Bicsén Ocskaynak 80 katonáját kínn szorították s levágták, és az ifiú Ricsánt is némely rabokkal elhozták Újvárba; kire nézve, csak elhiszem, megtért eddig azon német is.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 327. l.) *Andrássy István* tbk. jelenti Hunfalváról szept. 17. Bercsényinek, két Steinville-ezredbeli, 16-kán szökött dragonyos vallomásai után: «Ebergényi Liptó-Újvárnál volt öt vagy hatszázad magával még; *Árvából elküldöttek ötszázat Zsolna felé, minekelőtte ezek Liptóhoz jöttek volna, azért, hogy ott az iffiú Ricsányt felverték vagyis elfogták volna.* Mellyeket is igen várna maga mellé vissza Ebergényi.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

2 *Br. Berényi F.* naplóföljegyzése szept. 6-ikáról, a bodoki német parancsnok és Szendrey nevű correspondensének tudósításai nyomán.

bodoki, csitári, sentei, agai stb. csordákat, vagy másfélezer darabot, melyeket többnyire az illető várőrségektől fegyvereikkel kell vala elragadniok.[1] S annálinkább megindúlt az élelem-, marha- és borkészlet beszerzése szept. hó közepe felé, mióta t. i. az újvári lovasság — mely még a nagy-magyari, pozsonyi, nagy-szombati stb. csordákból is zsákmányolgatott — Balogh István s Réthey és Vajdáék odaérkezésével megszaporodott.

Kiszáguldozásaik oly terjedelmet vőnek, hogy majd az egész Nyitra és Pozsony-vármegyei községek oltalomleveleket váltottak Berthótytól;[2] «Pozsony-, Nyitra-, Bars- és Trencsény-vármegyék pedig instáltak a császárnál: tenne róla, mert Újvár miatt elpusztúlnak és császár szolgálatjának eleget nem tehetnek».[3] Az ily kicsapások alkalmával gyakran szerencsés csatározásaik is estenek a német helyőrségekkel; így például szept. 1—2-ikán a Nyitra-völgyéről 500 szekér élelmet szállító kuruczoknak útjokat állani akaró Bossány várkastélybeli németeket s labanczokat Beleznay fölverte, jól levágott, és 3 előkelő labancz nemest: Bossányi Eleket, Bartakovics Ferenczet és Zsigmondot 35 hajdúval rabúl vitt közűlök;[4] 12-kén pedig a pozsonyi kapuk alá csapván, azután Nagy-Magyarnál Eszterházy Józsefnek Szeredbe 120 szekér lisztet kísérő labanczait levagdalták, elszélesztették, és a lisztet elnyerve, bévivék Újvárba.[5]

Más kuruczok — talán Maszelnikék — szept. 14-kén a pozsonyi hegyek közt mutatkoztak, 15-kén Eszterházy József katonáit újból megdézsmálták, 17-kén pedig a Fehérhegyeken túl Stomfánál tőnek szert nyereségre. Valamivel előbb Szeniczénél verekedtek.[6]

1 *Szluha Ferencz* szept. 9-iki levele Bercsényihez. *(Gyűjteményemben.)* A *Berényi-napló* följegyzései is, melyek tömérdek gabna-beszállítási és marhaelnyerési s elhajtási részletet sorolnak föl Nyitra- és Pozsony-vármegyékből.

2 *Balogh István,* szept. 9-iki levelének utóirata. — *Berthótÿ István*-féle és egyéb újvári levelek az országos és a vörösvári levéltárban.

3 *Szluha F.* szept. 12-iki levelében.

4 *Szluha Ferencz,* szept. 12-kén Érsek-Újvárból Bercsényihez intézett tudósítása. *(Eredeti,* gyűjteményemben.) *Br. Berényi Ferencz* szept. 6-iki naplóföljegyzése.

5 *Berényi-napló,* szept. 12. s 14-ike alatt. *Bercsényi* is írja Rákóczinak Ráhórúl, szept. 18-ikán: «A magyari révbűl hoztak prófuntot, kit séllye-szerediekkel kísértek, — Beleznay felverte s elnyerte, 14-ikén vitték bé Újvárba, 84 hordó lisztet. A pozsonyi marhát is elhajtották, rabokat is vittek bé. Ezért haragusznak Újvárra!»

6 A *Berényi-napló* szept. 14., 15., 17-iki följegyzései.

Berthótÿ István, mint szigorú meggyőződésű ember és kemény katona, az Érsek-Újvárba hordott labancz foglyokkal, mint többszörös esküszegőkkel, a hadi törvény és igazság szerint, — s nem kegyelemmel kívánt elbánni. Így a két legbűnösebbet: Ocskay kedves kapitányát Kovács Mártont és az elpártolt s Rákóczi ellen fegyvert fogott nemesek közűl Bossányi Eleket hadiszék elé állíttatván, miután szept. 10-kén kötél általi halálra ítéltettek, 11-kén föl akará akasztatni; mindazáltal Szluha Ferencz közbelépésére még várt. Szluha ugyanis a Dunántúl Heister által ejtett kurucz foglyokon netalán elkövetendő visszatorlástól tartott, — azért nem helyeslé Berthótÿ szigorát, és mint cartell-biztos fölterjesztést intézett ezen ügyben Bercsényihez, szept. 12-én:

«Ocskay uram kapitányát Kovács Marczit minapiban behozták; aztat tegnapelőtt akasztófára sententiáztatta commendáns uram, noha bizonyítja az ittvalókkal: régen szándéka volt elgyünni, és nem tudta az árúltatást,[1] hanem az hosszas betegeskedése okozta elmaradását. Tudván, (hogy) Fodor, Wolfart, Szabó Ferencz desertír (t. i. azelőtt a császáriaknál szolgált) tiszteink légyenek az ellenfélnél (fogságban): nem javallottam az executióját, az kinek tegnap kellett volna lenni; elhalasztatott ugyan holnapra, de mondja — t. i. Berthótÿ, — csak meg kell lenni! Az egész lovas tisztek sem approbálják. Azután úgy mint simplex desertért nem büntetheti; úgy, mint violatæ Confœderationis reum sem: mert ő Kglmit és az ollyan auditort mint Grassalkovich, nem illeti a bírósága,[2] hiszem nem plenipotentiáriussa ő Fölségének vagy Exciádnak, avagy az országnak! Maga alatt lévő desertéreket büntetheti: de másokat nem.

Bossányi Elek iffiú legény, a Nyitra-vármegyei portális (labancz) hajdúsággal idevaló Asztalosnak szabad-hajdúi kergetésére menvén: egynéhány Bartakovicsékkal és azon hajdúsággal mintegy 35-öd magával Beleznay által megfogattatott. Már Bossányi Eleket, hitivel pe-

1 Ezek, úgy látszik, csak a szorúltságban kicsinált mentségek valának; mert, ha Balogh István bizonysága szerint Kovács régi totum facja és intímusa volt Ocskaynak: akkor árúlásába is bizonyára be vala avatva; de meg ugyan Balogh tanúsága szerint Kovács M. immár *kétszeri elpártolással* szegte meg hitét.

2 Berthótÿ István ugyanis érsek-újvári altábornok s Grassalkovics János ottani helyőrségi hadbíró lévén: Kovács M. mint azelőtt is tábori és nem várbeli katona, szorosan véve nem tartozott joghatóságuk alá.

csétli, írt is nékem (Berthótÿ,) hogy holnap felakasztatja. Én nem tudom, van-e felőlírt auctoritása? Mert Exciád régi példáit látván: nem approbálhatom ezen dolgokat; essék csak valaki közőlünk rabbá, — bizony repressálják!»[1]

Hogy Kovács és Bossányi mint megrögzött pártosok és többszörös hitszegők megérdemlették a kötél-halált, az kétséget nem szenved; hogy azonban birt-e Berthótÿ, mint érsek-újvári parancsnok élet-halál joggal fölöttük? ez, igenis, — habár csak forma dolga, — képezhet kérdést; valamint a repressáliák ügye is megfontolást érdemel vala. Más részről az is bizonyos, hogy Szluha, midőn e fölterjesztést tette: Berthótÿval rossz lábon állott, és őt Bercsényinél — ugyan e levélben egyszersmind oly, minden alap nélküli — súlyos vádakkal gyanúsítja, melyekről a fővezér hosszas fejtörés után csak ezt jegyzi meg: «Igaz lélekkel irom, *nem concipiálhatom!*» s hozzáteszi magyarázatúl, hogy a parancsnok és Szluha «*nem egyesek,*» azaz visszavonók. A czélba vett halálos ítéletekről pedig csak ennyit említ: «. . . Most is keménykednek ottbenn (Újvárban,) *kivált az Commendant nemes- és tiszteket az Confoederatió megszegésiért condemnáltatott*, ellenére Szluhának».[2]

Részéről semmi hibáztatás, rosszalás. Hogyan is? Hiszen ő maga — Bercsényi — csak pár héttel azelőtt fejeztette le Hajnácskőn az árúló Szegedy Ignáczot és Újkéry Jánost; igaz, hogy ezek erős reversálist adtak volt magokról, mikor börtönükből kibocsáttattak, irgalom nélküli halálbüntetést kívánván önnönmagokra, hogyha elszöknének; dolguk tehát a Kovács Mártonékénál még terhelőbb vala.[3]

De továbbá, ugyancsak Bercsényi tudtával és a halálítéletnek előleges bejelentése mellett akasztatott föl szept. 9-kén gr. Eszterházy Dániel tbk. is egynehány, Nógrádban vagy Zólyomban elfogott Ocskay-pribéket.[4]

1 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

2 *Bercsényi,* Ráhótól, szept. 17-ikén a fejedelemhez. (Archiv. Rákócz. VI. 333. l.)

3 Mindazáltal — legalább 1710. elejéig — *Kovács Márton* nem végeztetett ki: mert ő is közöttük említtetik Szluha Ferencznek 1710. jan. 19-kén br. Bruckenthal győri várparancsnokhoz adott válaszában amaz érsek-újvári rab cs. tiszteknek, a kik Fodor Lászlóék halálának megtorlásáért kijelöltettek a halálra. *Bossányi Elek* pedig ekkor már szabadon bocsáttatott volt, kicseréltetvén a Liptóban Szegedyék által foglyúl vitt Bivolínyiért. (*Szluha* 1710. jan. 16. és 19-iki levelei a *gr. Pálffy-senioratus* archivumában. Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nro. 17. és 20.)

4 «A labancz rabokat — írja *Eszterházy* a csákányházi táborból 1709. szept. 7-kén

Hogy pedig a kuruczok megint ily szigorral kezdettek elbánni az egykor szolgálatukban állott s azután pártütőkké és szökevényekké lett labancz katonákkal, ha kézre kerültek: erre okot először Heister kegyetlensége ada, a ki is Dunántúl minden oly kurucz katonát, ki nem zászló alatt harczolva, hanem kisebb csoportokból fogatott el, — már oly czímen, hogy utonálló, — felakasztatott; továbbá a veszprémi várparancsnokot Eckstein János ezredest, ki azelőtt császári tiszt — kállai parancsnok — vala, lefejeztette és öt társát, csupa derék főtiszteket, főbelöveté. Okot adott másodszor egy Zólyomban történt hallatlan és irtóztató eset, a hol is egy kegyetlen rácz kapitánya Pálffynak, midőn két gácsi vagy Gál Péterféle portyázó hajdút elfogatott, e megkötözött rabok testéről pokoli irgalmatlansággal, elevenen, darab húsokat vagdalt le és szemök láttára az ebeknek hajigálta. Mely hajmeresztő kegyetlenségeért ugyan hamar meglakolt: mert a vad bosszúra gerjedt kuruczok utána lestek, el is fogták s első dühökben kivégezték őt, ámbár nem oly vérengző módon. Harmadszor idejárúlt még a kurucz tisztek nejeinek (köztük Balogh István- s Bokros Pálnénak is) és gyermekeiknek a meghódított helyekből — bár szülőföldjükről — a németek által lett istentelen kiűzetése, Mérey Mihály szegzárdi apátúrnak a csábrági várban csalárdmódon történt elfogatása s a magyar ügyhez vallott hűségéért czudarúl nyomorgattatása.

Mindezen, a cartella ellenére elkövetett embertelenségek nem csoda ha a kuruczokat annyira elkeserítették, hogy ők is bosszúért lihegtek. Eszterházy Dániel összegyűjté hadosztálya tiszteit, és az ügyet velök s a körűlötte lévő két kormánytanácsossal megbeszélvén, kértökre és nevökben a következő, részint a szánakozó humanitás, részint pedig az igazságos bosszú érzetéből fakadt emlékiratot intézé Bercsényihez:

«Kegyelmes Uram! Minémű rettentő kegyetlenséget és tyrannismust kövessenek el az ellenség pártján lévők közűl némelyek a miközűlünk elfogott rabokon: az includált originális levélből méltóz-

Bercsényinek — a kik a haza szolgálatában voltanak s leginkább az idén és Ocskayval elpártoltanak, hármat vagy négyet fogok expediáltatnom (a másvilágra) holnapután.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

tassék bővebben megérteni Exciád;[1] járúlván ahhoz Niczky Ferencz uram feleségének is nem rég gyermekágyából kiverése, a ki miatt hét mértföldön kénszeríttetett apró gyermekeivel gyalogúl menni s némelyeket gyámoltalanúl koldúlásra elhagyni. Ehhez való a szexárdi apátúr Mérey Mihály uram pogány módon való raboskodása és sarczoltatása is; kit is közölvén ittlévő senator Kajalÿ és Gerhárd uraimékkal, — mindnyájan felette megütköztünk és megháborodtunk rajta, holott az illyen dühös kegyetlenség még ekkoráig a keresztyének között hallatlan volt.

Noha pedig már *azon rácz kapitányon* megesett az ravancs (revanche), de annak is a módja nem szintén tetszik: *mivel a mint ő bánt a mieinkkel, — hasonlóképen kelletett volna övéle is bánni!* Annak az egyiknek penig megbüntetésével nem kellene megelégednünk, *minthogy két rabnak metéltetett s hányattatott az ebeknek a húsok*, — hanem in duplo is méltó volna retaliálni, és a labancz rabokat is hasonló keménységben kellene tartani, a minéművel ők kezdették tractálni a mieinket,[2] hogy ez által kénszeríttetnék az más fél, s consoláltatnának az szegény, Dunántúl való feleink és az kétségbeeséstűl megőriztetnének, s az innensőknek is netalán irtózásbúl meg ne csüggednék kedvök az hadakozástúl.

Mert minden keresztyén embernek méltó ezen felbuzdúlni s azon tÿrannismusnak megbosszúlását kívánni, bízván annak módját Exciád bölcs tetszésére; de mi jónak ítélnénk *ezen nagy kegyetlenségét az ellenségnek mind az hadak között, mind a vármegyékben publicáltatni, sőt külső országokban is megírni, főképen az angliai s hollandiai mediatióknak is tudtokra adni, a kik által a cartella transigáltatott vala:* hadd tetszenék ki az keresztyén világ előtt, miként bánjanak nemcsak világi, de egyházi elfogott tagjainkkal is, *és vennék animadversióban a bécsi udvarnak ily Isten ellen való nagy tÿrannismusát!*

Sőt a *retaliatiónak* módjárúl való pátenseknek is folytatása (kö-

1 A melléklet — fájdalom — ma már hiányzik, de más, egykorú levelekből tudjuk, hogy az alább érintett eset Zólyom-várában, vagy alatta történt.

2 A zólyomi cs. várparancsnok volt a fő-kínzómester; különben a trencsényi kurucz rabokat is télen-nyáron *a várárkában* tartották, száraz kenyéren és vizen, sánczásásra, csatornatisztogatásra stb. kényszerítvén őket, gyakran még ütlegekkel is.

röztetése) igen szükségesnek látszik, ha Exciád tetszése járúl hozzá; ki az Exciád nevezete alatt légyen-é? vagy csak az enyim alatt menjen véghez? — elvárom Exciád parancsolatját felőle, mert annak hamarább való elkövetése itt minékünk igen szükségesnek találtatott lenni, hogy többről több hasonló irtóztató állapotok az ellenségtől el ne követtessenek.

A minthogy a jelenlevő urak és hadi tisztek is velem együtt igen alázatosan kéretik Exciádat: méltóztassék ezen nagy szánakozásra való állapotot könyörűlő szívére ugyan valójában venni, és az ellenség illyen megdühödött feneségének orvoslását s megzabolázását haladék nélkül feltalálni. Elvárván Exciád továbbvaló kegyelmes parancsolatját».[1]

Eszterházy Antal is ismételve sürgette leveleiben a veszprémi gyilkoltatásokért visszatorlást tétetni Bercsényit; de a Bottyán portyázói által a rácz-kevi szigeten elfogott Iller őrnagyon kívül nem volt ekkor a kuruczoknak jelentékeny cs. törzstiszt foglyuk. (Ha Tolletet és társait el nem szalasztotta volna Csáky!) Ezen őrnagyot Bercsényi hét más rabtiszttel együtt Hajnácskőben megtorlásúl halállal ijesztette, (de csakis ijesztette!) hogy ebbeli félelmökben írt s a kurucz rabok sorsának enyhítését kérő leveleiket megküldhesse a bécsi udvarnak; továbbá a veszprémiek dolgában kemény tiltakozást iratott Szluhával, mint cartell-biztossal, a császári cartellæ commissarius útján Heisternek. Egyebet tenni egyelőre módjában nem vala.[2]

1 *Eredeti,* gyűjteményemben. (Kelt «Ex castris ad Hugyag [Nógrádban] positis, 15. Septembris 1709.»)

2 *Bercsényi* Károlyinak, Tornallyáról szept. 24-ikén: «Szegény Antal (Eszterházy) maga is fél az öléstűl s életéstűl: mert az veszprémi tiszteket, Eckstaint, Fekete Istvánt, Lukát (Benedek) melyiket, mind megölette Haister. *Repressáliát kérnek, hogy tétessék;* nyúznám, ha volna kit!» *(Rákóczi Tár,* II. 279. l.) És Rákóczinak, ugyan Tornallyáról szept. 30-ikán: «Íme újabb levelét veszem szegény Antalnak. Isten kegyelme tehet jót velök! *Keményen irattam Szluhával, cum protestatione reservationis repressalium Haister crudelitásirúl;* mert most contemnáljuk köznémeteken tenni, hanem æquorum familiæ servare possint exemplum crudelitatis Haisterianæ in fructu.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 355. l.) Illert és társait illetőleg l. Eszterházy Dániel levelét szept. 28-káról Bercsényihez. *(Eredetije gyűjteményemben.)* Továbbá Bercsényi e sorait Károlyihoz: «*Fodort* (Dunántúl Heister fogságába került kurucz dandárnok) *felnégyelték volna, ha Illert meg nem ijesztettük volna.* (Rákóczi Tár, II. 297.) *Bercsényi* erőteljes utasítását *Szluhához* 1709. szept. 29-én Tornallyáról l. a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában. Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nro. 5.)

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Bercsényi Zólyomban Pálffyt, Liptóban Ebergényit sarkalja; Ebeczky és Csajághy bemennek Újvárba. Ocskay kifecsegi a császáriak hadi terveit; Bercsényi erre a Szepesség védelmét előkészíti, Árvába, Liptóba sűrűen portyáztat, s Beszterczéig hódítja Zólyom-vármegyét. — Ocskay ezrede; liptai csatározások. Heister segélyűl küldi Zselízhez Savoyay Eugen dragonyosait. — Bercsényi elégületlen tábornokaival és Bottyánt sóhajtja. Bottyán a Duna mellett; Bottyán halála. — Hadműködések Zselíz környékén; az újváriak október 4-én Croix tábornokot s a Savoyai-ezredet Csápornál megverik. Berthótÿ István meghal; Csajághy lesz újvári parancsnokká.

Most tekintsünk vissza Ebergényi, Pálffy és Ocskayék felé. Az első ellen, Csáky elmozdíttatása óta Szepesből csak Babócsay vezényelt augustus végéig, s ettől kezdve Andrássy István tbk, ki a Kézsmárk és Szepes-Szombat közötti Hunfalván tartá főhadiszállását. Alatta állott a három reguláris dragonyos-ezerből képezett Babócsay-brigáda, összesen vagy ezer lovas; továbbá Paur, Szemere, és Bessenyey nagyon hazaoszlott ezredeinek némi maradéka, s a Bokrosébúl másfélszáz huszár. Mindössze tehát nem több mint valami 1800 lovas, s az sem csoporton, hanem hadvonalakra széljelosztva.[1] Bercsényi ehhez képest a Liptó felé eszközlendő hadműködések végett szükségesnek látta a szepesi lovasságot két ezreddel megszaporítani, mely czélból utasítá Eszterházy Dánielt: indítsa Orosz Pál és Mikházy ezereit Andrássy István mellé.[2]

Bercsényinek czélja volt Ebergényit Liptóban, Pálffyt pedig Zólyomban Breznó és Dívény felől egyszerre támadtatni meg, vagy legalább háborgattatni, hogy várakozó helyzetéből valamerre kibolygassa, s megoszlatván hadát, alkalmilag valahol megüthesse. A bán maga Ocskayval többször bejára Beszterczére,[3] hanem tábora Stein-

1 *Bercsényi* Pelsőczről, szept. 6-ikán Rákóczinak. (Archiv. Rákócz. VI. 311. l.)

2 *Gr. Eszterházy Dániel* válaszolja Bercsényinek szept. 7-kén, a csákányházi táborból: «Orosz Pál és Nikházy uraimék regimentjeit expediálom Szepesség felé Exciád parancsolatja szerint, Generális Andrássy István uram commandója alá.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 312. l. és *Király Mihály* Polonkáról szept. 6-ikán költ levelének már idézett helye.

villel, Viarddal, Hartlebennel egész szept. 9-ikéig ott feküdt Ocsovánál, hová a kuruczok eleget portyáztak, s ejtettek is német és labancz foglyokat:[1] de Pálffy csak nem mozdúlt, — a Maszelnik és Rétheyék hírére Rózsahegy és Zsolna felé küldött lovas-portát kivéve, — s foglyok és kémek vallomása egyaránt azt tartá, hogy Heister fölérkezésére várakozik.[2]

Bercsényi mindenképen ki akará őt csalni mozdúlatlanságából, hogy valahol lesre vehesse; és mivel Liptóból értesúlt, hogy — mint már említettük — Ebergényi Liptó-Szent-Miklósra s a szent-péteri sánczba ismét őrséget vetett:[3] oda is kiterjesztvén figyelmét, szept. 5-kén Dobsinán értekezletet tartott Andrássy István és Pál tábornokok, Babócsay, Csajághy és Czelder dandárnokokkal, mely után megtevé rendelkezéseit. Ezek szerint Andrássy Istvánt úgy indítá Szepesbe, «hogy mindjárt Paurt az lovasnak jobb részivel előjárótábor formában küldje bé Liptóba az liniák környékire s mintha az gyalogot Szent-Péterben bloquálni akarná, mindenfelől előreküldve, hajtasson s parancsoljon élést az utánajövő tábornak, jó vígyázó por-

1 *Eszterházy* írja iménti levelében: «Ma is érkezett két rendbéli portám az ellenség felől, már megszállásomkor, estve; *az egyik hozott három loboncot, két németet, a másika négy szökött granatérost.* Ezen portások is csak ugyanazt referálják, a mit a tegnapiak és ma regveliek, és hogy az ellenség még tegnap is Ocsovánál volt.»

2 *Bercsényi* szept. 6-iki levele. (*Archiv. Rákócz.* VI. 312. l.) *Király Mihály* levele Polonkáról ugyanezen napról Bercsényihez. (A 639. l. már idézve volt Heister várását illető passusa is.) Végre, *Ebeczky Tamás* gácsi parancsnok is említi szept. 11-iki levelében, kémje jelentése után: «*Pálffy pedig Heistert várná, addig semmi operatióhoz nem kezd.*» (Orsz. Levéltár.)

3 *Király Mihály*, most említett levelében: «Az liptai ellenségnek is miben légyen dolga? arrúl is akarám Exciádat tudósítani. *Az szent-péteri sánczot erősíti, úgy Szent-Miklósnál is csinál sánczot.* Liptóban penig több lovas nincsen, hanem Rosumberknél.» (*Eredeti*, az Országos Levéltárban.) *Andrássy István* értesíti szept. 6-kán Bercsényit Hunfalváról, hogy oda tegnap későn estve megérkezvén Dobsináról, — értekezett Szemere László dandárnokkal és Paur Ferencz ezredessel, kiktől is szóval informáltatott, «azonban az originálban megküldött levélből is (ez már ma nincs meg) kitetszik: minémű constitutióval légyen az ellenség, *másként is, a szent-miklósi templom kerítése igen magas falú lévén.* A szent-péteri sánczot is, a mint értettem, erősítteti s reparáltatja.» (V. ö. a Bercsényi szept. 6-iki leveléből már jóval föntebb vett idevonatkozó idézettel.) Mód azért próbára most nem igen láttatik, de lévén oda most is portánk Liptóba: annak relatiójától függ, mihez kezdhetünk? (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

táit bocsátván maga eleiben. Kimutatja arra magát: hol van az lovassa? és Pálffynak mint van az segítségére szándéka? Talám ismét két-háromszáz lovast bocsát; annak, ha lehet, üssön véletlen nyakába. Andrássy István azalatt az többi lovast összeszedvén, Hranoviczához nyomúljon: mintha ismét ott, mint azelőtt, az gyaloggal és munitióval egyezni kívánna. Az mint is:

Andrássy Pál uram tegnap (szept. 5-ikén, két heti éléssel) Dobsinárúl megindúlt Urbán Czelder brigádájával, ki is az két regiment tehet 1200 embert, és Nyáray Murányallyárúl, — az is talám lehet annyi; meg kellett volna ma egyezniek Polonka körűl. Revier uram is az munitióval Murányhoz menvén, azt ott kevéssé elhagyva, maga kiljebb mégyen az gyaloghoz, úgy, hogy ott megegyezésekkel, — kitanúlván mind az Pálffy indúlását s mind az liptai reportumát Paurnak, — fordúlhatnak az hová akarják. Kire præscriptiót egyebet nem is adtam, sem adhattam nekik, hanem pro generali principio tartsák: Ha Pálffy Gácsnak megyen, mivel azzal Nógrád-vármegyét elfoglalni kívánja, — vagy Liptónak menjenek, vagy ha az gyalogot kiviszi Beszterczérűl: Beszterczének, Breznyó mellől, és Andrássy István Liptóban beljebb. És mivel Revier uramnak rettenetes kedvét s jó zelussát láttam, s az ő biztatásából exhortatióimra — úgy tetszik, — felindúlt spiritussok Andrássy uraméknak, hogy csak bízzam reájok, lovas-hadat is Tóth Mártonnal kívánságok szerént adtam melléjek.»[1]

Míg így Andrássyék, István Liptónak, Pál Breznónak s Beszterczének nekikészűlnének: Eszterházy Dániel Ebeczky Istvánt «valami lovas- és gyaloggal porta-próbaképen expediálta Zólyomhoz, azért, hogy az bennvaló quarnizon három rabot bocsátott ki az falon, hogy portánkat vigye oda, s megölik az commendantot, (ez vala a rabkínozó, kegyetlen ember); mert igen szöknek (a zólyomi németek,) fogják az parasztok s ölik, — nem gyühetnek máskínt.» Tehát Ebeczky e küldetése a zólyomi cs. helyőrség titkos forrongására volt alapítva. Hanem Bercsényi — ki a föntebbieket elbeszéli, — mindjárt megjegyzi hozzá: «Egy mérföld Ocsova oda, — *semmi sem lesz belőle;* de lassa currere!» Mindazáltal, hogy a diversiók más

* *Bercsényi* levele, szept. 6-ikán Pelsűczről Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 313. l.)

oldalról is meglegyenek hozzá, Andrássy Istvánt megsürgette: Paurt csak elküldje Liptóba a minapi rendelés szerint, s «Andrássy Pál is portát bocsát Polonkától Beszterczéhez és az hová érhet. Meglátja így Pálffy: három felől készen leszünk ellene, — nem fogja tudni, merre fordúljon? s elhiszem: ott süllyed, noha híre nem szűnik indúlásának, ki erre, ki amarra, ki Haistert, ki az zsilízi németet, ki mit várat reportumával hozzája. De nincs Haister jövetelinek hire; sőt íme veszem tegnap újabb levelét Antal úrnak, melyből látszik: nem végezte még túl (a Dunán) dolgát. Szent-Benedekről sok szekér élést visznek Pálffyhoz mostan: azzal talám lehet valamely gyalog, — de más mozdúlása nincs az zsilízinek.»[1]

Pálffy talán valami hírt fogott Ebeczkynek Zólyomhoz való szándékáról: azért ezt megelőzendő, szept. 9-kén egész táborával együtt, tehát Ocskayval is, az oldalt fekvő Ocsovától a Nagy-Szalatnya és Leszkócz (Lieszkovecz) közötti rétekre szállott;[2] melyek egyenesen a Divénytől, Véglestől Zólyom-várának vivő útban, úgy szólván ennek kapuja előtt esvén, e helyváltoztatás által elzárá az útat Ebeczky előtt Zólyomhoz férkőzhetni a nélkül, hogy előbb ővele meg ne ütközzék.

Eszterházy Dánielnek portái a bán e mozdúlása hírét még az nap este megvitték, épen midőn Ebeczkyt a Zólyom-vára alá szánt csapatosztálylyal a lapujtői táborból kiindítaná. Ennek folytán megállítá őt, és tanácskozást tartván Ebeczky István, Szent-Pétery Imre s Csajághy János dandárnokokkal: közakarattal határozák, hogy a zólyomi próba most már maradjon el, a más két brigáda helyben Lapujtőnél késsék, Ebeczkyé pedig vonúljon oldalaslag Szécsény és Balassa-Gyarmat közé, «arra nézve, hogy az ellenség (Nagy-Szalatnyától) akár Korponának, akár Szécsénynek, akár pedig Gácsnak fordúljon, mindenfelől könnyen elejét vehessük, hasonlóképen, ha Szent-Benedeknek fordúl: Ebeczky a Macskarévnél megelőzhesse.» Különben, a három dandár bármily eshetőségre négy óra alatt min-

1 *Bercsényi,* Tornallyáról szept. 9-kén Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz.* VI. 322. l.)

2 *Ebeczky Tamás* jelenti Gácsról szept. 11-kéről Bercsényinek: «Az ellenség Ocsovától megindúlván, Nagy-Szalatna és Leszkócz között való rétekre szállott. Tegnap küldöttem egy granatérost Gróff Eszterházy Dániel uramhoz, hogy examinálta ő Excja. Micsiney most is portán vagyon 60 hajdúval. *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

dig egyesülhet, ámbár erre alig lesz szükség: mert ha Pálffy ki akarna is csapni, a szorosok mindenfelől jól be vannak vágva, a hegyek kövesek, — tehát hirtelen és sebesen nem jöhet. Másként is, Szalatnyánál jelenleg fekvő ereje nem olyas, hogy sokat merhetne vele; mert tegnap (szept. 9-kén) este érkezett ide a táborra Asgúthy főhadnagy, ki a Sztregova-völgyén, vagyis Dívény-Huta felé járt portára, hozott egy derék őrmestert, Winkler ezerebelit, a ki is Trencsénynél rabúl esvén, 8-ikán éjjel Pálffynak még ocsovai táborából, egy jó paripára kapva kiszökött és Asgúthyval összeakada, — ezen altiszt «kemény hite alatt vallja, hogy a német ott mindenestűl nem volt több labanczczal együtt *kétezernél.*» Továbbá, hogy negyednapja a táborról Ocskay egyik főhadnagya: Zsidó Imre, a maga századával és 60 dragonyossal Pálffy bagázsiáját bekíséré Zselízre. Jött is ma híre, hogy Pálffy maga is «Zólyomtúl egyenesen Szent-Keresztnek vette útját; *de ezt bizonyosnak nem merem írnom,*» hanem várom újabb portáim neportumait holnap reggelre.[1]

E porták azonban, úgy a következő napokon érkezettek is azt hozák, hogy a bán «egészen bészállott Szalatnyába,» s a Réthey Jánosék lármája hírére Liptóba és Zsolna felé távozottakon kívül a többi mind csak ott helyben fülel, a fűrészi szorost Végles felől keményen bevágatta, s a Szalatnya alatt paczkázó portákra «noha már az falu elől is hozták el marháját, — de senki ki nem jön.» Pálffynak e nagyon is reservált magatartásából Bercsényi igen helyesen azt magyarázta ki, hogy az «*timentem timet*» s «Haister indúlását várja.»[2]

Annakokáért, hogy ő is ezen időközt minden oldalról felhasználja, azt gondolá ki, «hogy mivel Újvárban igen sürgetik az mundírt és az hajdúság fölváltását:» tehát Eszterházy Dániellel s Ebeczkyvel megindítja Csajághy János gyalog-dandárát, s oly szín alatt, «mintha Zsilizt bosszontani küldené az hadat», — szépen becsúsztatja a gyalogot és ruhakészletet Érsek-Újvárba, mielőtt még Heister általérkezésével a nehezebb munka megkezdődnék.

1 *Eszterházy Dániel* levele a lapujtői táborból, szept. 10-kén Bercsényihez. *(Eredetije gyűjteményemben.)*

2 Szept. 14-iki levele Rákóczihoz. *(Archiv. Rákócz.* VI. 329. l.)

E szándékához híven, Eszterházyt szept. 14-én Szécsényhez indítá Csajághyval és Ebeczkyvel, úgy, hogy ott az Eger felől már útban lévő, Újvárba szánt posztót és pénzt bevárván, indúljanak a Garam felé. Erről hírt tőn Ujvárba is, hogy jőjjenek ki eléjök, s Csajághyt utasítá: válogatott, jó fegyveres 1500 hajdújából hagyjon a várban a mennyit szükségesnek ítél, s maradjon ott maga is alparancsnokúl. A régi helyőrségből az elbetegesedett, megunatkozott hajdúságot pedig küldje ki, a kikre is Eszterházy, Ebeczky, a velök menő 2000 lovassal a Garamnál várakozni fognak, illetőleg Ebeczky a hajdúkat Újvárba be- és kikíséri.

Ezen intézkedésnek immár annálinkább ideje vala, minthogy az alsó-Garam mentén vígyázó Kókay már szept. 14-kén tudatá Bercsényivel, hogy Esztergombúl Heisternek valami podgyásza érkezett Zselízhez, hová magának is mihamarabb szándékát hirdetik; 17-kén pedig egy zselízi szökevény jelenté, hogy oda Heistert várják és 300 szekeret élelmiszereik alá, — azután a bányákra mennek.

Szécsényből szept. 16-ikán estve indúlt meg Ipoly-Ság felé az újvári szer- és hadvonat; 19-kén költözött által Csajághy a Garamon, s 21-kén már örömmel tudathatá Ráhóról a fővezér a fejedelemmel, hogy «Isten bévitte az gyaloggal Csajághyt, mert a Garam nem lévén még úsztató, csak lófarán is által hordották az hajdút.»[1] Ezzel a nagyfontosságú erősség — melyet kiszágúldozó lovassága élelemmel, mint láttuk, már bőven megrakott, — most fris hadi néppel, ruhakészlettel, lőszerekkel és a hadfizetésre szükséges pénzzel is az egész őszi és téli időszakra szerencsésen elláttatott, s Eszterházy a régi hajdúságnak kiküldött részét szintoly szerencsésen elhozá Szécsényhez.

Hogy pedig ezen újvári expeditió ily jól sikerült: abban a tervezésen kívül is nagy része van Bercsényinek; mert ő vala az, ki azalatt míg Dániel úr a Garam felé járkált, Pálffy figyelmét másfelé voná. Ugyanis Eszterházyék megindúlásakor Bercsényi a Mikházy, Orosz Pál, Réthey György és Szent-Pétery Imre ezredeivel Ráhóhoz szálla és a tiszolczi passus felé mutatta ki magát, — mire Pálffy hadának egy részét Zólyom-Lipcséhez szállítá, s maga is Beszterczére ment.[2]

1 *Bercsényi* szept. 9—21-iki levelei, u. o.

2 «Minthogy Pálffyt tartóztatni akartam, — írja *Bercsényi* Ráhótól szept. 21-kén

Andrássy Istvántól Bercsényi szept. 17-kén oly tudósítást vett, hogy a Steinville-, Althan-, Uhlefeld- és Wolffskehl-ezredekből 1200 lovas Ebergényivel van Rózsahegynél,[1] — tehát a bán Szalatnyáról alkalmasint juttatott oda valamit.[2] Másnap, 18-kán érkezett azonban Ráhóra egy Wedekindt Lénárt nevű, azelőtt br. Zay András lovas-granátos-ezredebeli s most Beszterczéről, egy más társával ki- és visszaszökött kapitány, a ki Bercsényit tüzetesebben tudá informálni Pálffy erejéről. Wedekindt jelentése szerint a szalatnyai — ekkor Steinville és Viard parancsnoksága alatti — tábor 2000 emberből s az Ebergényi alatt Liptóban lévő haderő plus-minus 1600 főből (700 gyalog, 900 lovas) állott; Beszterczén Lambruch (Lombreut) ezredessel 600 gyalog és 40 lovas, Breznón Kreuzberg őrnagygyal 400 gyalog és 50 lovas, Selmeczen Langlet ezredessel (tbk?) 300, Körmöczön egy kapitánynyal 100 gyalog feküdt. Ez 5090 embert tenne; mihez adandók még a Radványban és Garamszegen, Zólyom-várá-

Rákóczinak, — hogy az Garam költözésén ne akadályoskodjék Csajághynak: *ezen az tiszolczi passuson mustrálódtam;* arra nézve rész hada Lipcséhez gyütt s maga Beszterczén volt még tegnap is Pálffy.» *(Arhiv. Rákócz.* VI. 343. l.) V. ö. a szept. 14-iki levelet (u. o. 330,) hol az ezredek elősoroltatnak, a melyekkel Tiszolcznak menend.

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 334. l.

2 Hogy ez alatt a szalatnyai cs. tábor sem egészen pihent, hanem vígyázó portákat küldözött a Buda-Lehota és Gyetva felől a szorosok torlaszain őrködő Groczky István alezredes hajdúi ellen, továbbá élelmi szállítmányért le-lebocsáta egy-egy csapatot a Garam mentén Zselízhez, — azt *Ebeczky Tamás* gácsi kapitánynak szept. 17-én estve Bercsényihez intézett következő levele mutatja: «Mai napon két rendbeli emberem gyütt; az németbűl 300-ig való, djetvai malmon innen, buda-lehotai határ szélin a mint a mi portáink szoktak általjárni, még délelőtt szállott (Szalatnyáról) és ugyan most is ott vagyon. Hova szándékozik? nem tudhatni, de hihető: vagy marhát akar hajtani, vagy *templomot fölverni,* mert két buda-lehotai gyermekekre akadván, tudakozta tőlök: hol légyen templom? Én Groczky uramnak tudtára adtam: légyen vígyázással, — vannak ugyan portáink. Groczky uram írja, hogy egy generális bizonyos haddal, a mint szalatnai ember referálta, a Garamon lement (tán Viard vagy Hartleben, Zselízhez, élésért) Haister eleiben, egyik része pedig Liptó felé. Pálffy Nagy-Szalatnán vagyon. (?) Dobrovinai ember pedig referálta, hogy *Ocskay* is lement a Garamon, (nem le, hanem *föl,* Beszterczére.) Megírtam, hogy motyovai embert hivasson, megírtam: mellyet? — az legigazabban mondja meg constitutióját az ellenségnek.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.) Másnap szept. 18-kán már tudatja *Ebeczky T.* «Ezen órában gyütt bizonyos emberem, a ki szemeivel látta, *hogy a német Djetvától Szalatnára visszament,* 500 fertály zabot vont rajtok, (a gyetvaiakon.) Buda-lehotai határig azért gyütt volt: egy odavaló embernek 24 köpű méheit verte ki, elvitte. *Értettem, hogy négy compániát commendirozott volna Liptóságra.*» (Eredeti, ugyanott.)

ban, Véglesben, Dobronyiván, Szent-Antalban, Szent-Kereszten, Bakabányán, Szent-Benedekben fekvő helyőrségek, Löffelholtz zselízi tábora, a Turdosinban, Árva-várában, Zsolnán és Túróczban lévő had, Bars, Zólyom, Liptó, Árva, Túrócz, Trencsény-vármegyék zsoldosai, s végre Ocskaynak 300 pribékje. S így ismét kijön a 10—11,000 ember, leszámítva azt a legkevesebb 5—600-at, a mennyivel a bán hadereje augustus hó eleje óta, a Liptóban, Zólyomban, úgy Dívény, Losoncz és Zselíz körül elejtettek, elfogottak és a gyakori szökések által bizonyára fogyott.

Wedekindt kapitány *Ocskayról* is tudott valamit jelenteni: «Vergangene Sontag (16-kán) war der *Utzikeÿ* in Neusoll, welcher sagte, (tehát a császáriaknál is csak szószátyárkodott!) dasz der General Ballfi (Pálffy) Briefe bekommen, dasz der General Heuster in acht Tagen ankommen würde mit achttausend Mann, besteht fast in lauter Ratzen, (ráczok) und würden sie sich alsdann von da *nach der Zips begeben*, allda sich der Winter-Quartiere zu bemächtigen.»[1]

Íme, így élt vissza a jellemetlen ember, érdemén fölül való pártfogója Pálffy tábornagy bizalmával, hogy annak vele közlött titkos leveleit úton-útfélen kifecsegte! Heisternek a Szepesség felé irányúlt szándéka *való volt*, és így, Ocskay petyegése által jutott annak tudomására Bercsényi oly jókor, hogy Lőcse, Kézsmárk, Szepesvár biztosítására a kellő intézkedésekről idejében gondoskodhatott. Meg is jegyzé magának Wedekindt e hírhozását különös nyomatékkal, s gondolkodván fölötte: éles elméje mindjárt átlátta a császáriak czélzatát, hogy t. i. Szepestől le Nógrád déli csúcsáig kívánnak a télre lineát vonni, s tovább nem terjeszkednek.[2] Érdekes még Wedekindt jelentéseiből megemlíteni, hogy a beszterczebányai jezsuiták «nagy comœdiával» várták oda Heistert.[3]

Míg Eszterházy és Ebeczky Csajághyt beköltöztették Újvárba, Bercsényi pedig kedvére sétáltatta Zólyomban föl s le Pálffyt: addig Gellért Imréék derekas vásárt csaptak Árvában. Andrássy István ugyanis Bercsényi parancsára, szept. 13—14-kén egyszerre indította

1 *Wedekindt* vallomásai szept. 18-káról, Bercsényi szept. 20-iki leveléhez csatolva. (*Archiv. Rákócz.* VI. 341. l.)

2 *Bercsényi* szept. 20-iki levele, *ugyanott* 338. l.

3 Ugyanott.

be Szepesből ú. m. Lucsivnától, Batizfalvától Babócsayt és Paurt vagy ezer lovassal Liptóba Szent-Péterhez s Miklóshoz, — és Új-Bélától a Bokros-ezreddel s Pongrácz János lovas-századával Gellértet és Elek Zsigát Árvába Turdosínhoz. Paurék a szent-péteri sánczot reparáló gyalog-németet, valamint a szent-miklósi templomkerítésben tanyázó lovast zárlatba vették, mintha hajdút várnának magok után ostromra. Azzal portát küldének Rózsahegy alá, Ebergényit bosszantani. Ez, a szent-péteri félig kész sánczot féltvén, kiugrott vagy 600 lovassal Rózsahegyről, s az ingerkedő porta után Liptó-Újvárig nyomúlt. Mire a kuruczok ismét megtértek állomásaikra Szepesbe,[1] Ebergényi pedig a szent-péteri sánczot kiürítvén, gyalogjával együtt Rózsahegyre húzódott vissza.[2]

Gellért is csakhamar visszaérkezett Árvából a szokott szepesi csúcskába, honnét, név szerint az Új-Bélával szomszédos Krempachról, már szept. 15-kén tudatja Andrássyval szerencsés járását. A mint is Gácsországon által Árvába Szuhahoránál beütöttek, s Trsztenán keresztül az általunk ismert módon elsánczolt Turdosín városa alá csaptak. Onnan már előbb eltávozván minden lovasság a Réthey-Vajdáék fordúlása hírére nézve Zsolna felé, — reájok senki ki nem ütött. Megbátorodtak tehát, hogy a gyalogot fölgázolják; s az Árva és Oravicza vizek közötti sánczot gyalog szállva megvívják, az ellenségből levágnak és Turdosínt elfoglalják. A német erre az Árva vizén túli dombon épült erődbe menekül; a kuruczok pedig, miután a házakban gazdag prédát nyertek, a várost fölgyújták, azon reményben, hogyha az erőd is megégne tőle. De ez nem történt. Ők is

1 *Andrássy István* tbk. levele szept. 17-kén Hunfalváról Bercsényihez: «Ezelőtt való napokban is tudósítottam vala Ngodat Liptóban járt portánk operatiója felől, kik is már visszatértek statiójokra. Ebergényi Rosenbergtől utánok indúlt, a mint a portások végére mehettek, hatszázad magával, ki is még most is Liptó-Újvárnál vagyon, német ruhában; tovább mi szándéka lészen? az idő meg fogja mutatni. — Annak alkalmatosságával is, a mint megírtam Gellért uramnak, hogy ő Kglmek se heverjenek, irrumpáltak Árvában; ott mit vihettek véghez? levelében feltötte ő Kglme, mellyet Exciádnak elküldöttem.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

2 *Bercsényi* írja Ráhótól szept. 23-kán Károlyinak: «Az én németem csak fülel, mint az medve az lyukban. Liptóban kicsalhatnánk, ha azt nem hinném: ő akar odacsalni, mert csak hol feljebb, s hol hátrább száll. Most ismét bészállott volt *az szentpéteri sánczban gyalogjával: ismét csak bloquáda-formában vétettem lovassal; megint érte ment, Rosenberghez vitte.*» *(Rákóczi Tár.* II. 277. l.)

visszatértek tehát zsákmányukkal Szepesbe, magokkal hozván a Turdosínban elfogott Nyizsnyánszky István nevű árvai szolgabirót, hogy a császáriak létszáma és állapotáról tábornokuk értesülhessen tőle.[1]

Andrássy István a Breznót zárlatban tartó Czelder- és Nyárayféle hajdúságból szeretett volna egy részt maga mellé kapni, és úgy lovassal-gyaloggal tenni újabb beütést Rózsahegy felé, s írt ez érdemben Bercsényinek, valamint öcscsének Andrássy Pálnak is.[2] Különben panaszkodik, hogy a széna ott a Poprád vize mentén már igen megszűkült, és hogy «valóban savanyú idők kezdettek járni, — a kézsmárki havasok hóban borúltak; még a mely regimentek mezőben vannak, valóban sollicitálják, hogy falukra bocsássam.» Forgách uram ezerének mundírja Szepsiben készen lévén, kérném ideküldetni, mert a katona «lassú ruhával vagyon.«[3]

Nehány nap múlva, ú. m. szept. 21-kén, Elek Zsigmond meglepő hirt jelentett a Dunajecz melletti Fridman helységbeli hadállomásról Andrássynak Hunfalvára: «Mai napon 5 óra tájban délután bizonyos híreim jöttenek Árvában lévő ellenség motusa iránt, hogy tudni-

1 *Gellért Imre* alezredes levele Krempachról szept. 15-kén br. Andrássy István tbkhoz: «Én Ngod parancsolatjából mellettem lévő hadakkal bémentem Árvába, a honnét is Isten engedelméből szerencsésen visszatértünk. Tverdosín alatt leseket hányván, az ellenség ki nem jött, minthogy lovas nem is volt benne, mindenestől Manyvára szállott. Látván azt, hogy lovasa nem légyen: *rajtamentünk az gyalogján, városi sánczokból kinyomtuk,* az új várba recipiálta magát. *Egynihányat közülek levágván, Tverdosínt megégettük mindenestül, gondolván azt, hogy az vár is meggyúl,* — de a vár mégis megmaradott. Subsistentiája, gondolnám, nem igen lészen a várban, mivel a városát mindenestől elégettük. Minekünk pediglen egy katonánknál többet meg nem sebesítettek és egy lovat meglőttek, tercsenaiak (így) pediglen Pongrácz uram katonáját lőtték meg. Nemes vármegye szolgabiráját Tverdosíntt találván, elhoztuk magunkkal, tudván ellenségnek minden constitutióját, hogy bővebben informálhassa Ngodat: személye szerint elküldöttem őtet.» *(Eredeti levél,* az Országos Levéltárban.) E szolgabíróról írja Andrássy, imént idézett levelében: «A mely Niznánczki István szolgabírót Árvából hoztanak, itt vagyon árestom alatt; examináltam, de semmi derék dolgot nem tud mondani. Ő ugyan esküszik, hogy soha oda modernis constitutionibus nem igyekezik visszamenni, mivel se éjjele, napja az németek miatt csendes nem volt. Exciád mit fog felőle parancsolni?»

2 «Már azon lészünk ezután — irja *Andrássy I.,* szept. 17-iki levelében, — a breznai occupatiótúl jöhetne valamely hajdúság errefelé, — azokkal tehetnénk együtt próbát Liptóra; mely iránt várom öcsémuram *(Pál)* informatióját.» *(Eredeti,* gyűjteményemben.)

3 *Ugyanazon levélben.*

illik mintegy *harmadfélezer* labanczostúl, érkezett volna Tercsena (Trsztena) névő helyben, és hogy okvetetlenűl erre felé vészi útját. Kire nézve mit parancsoljon Ngod? elvárom. Én penig az mint legjobban lehet, az mindennapi vígyázásban serénkedem.»[1]

Andrássy ezt a levelet tüstént megküldé Bercsényinek, ki azonban méltán következtette a hír nagyított voltát. Ugyanis Pálffytól 500 német és Ocskaynak három század labancza küldetett volt e napokban zólyomi jelentések szerint Liptóba, melyekhez ha Ebergényi összes lovasságát csatolta volna s úgy mindenestől ment volna is Árvába, — mégsem lett volna harmadfél-ezered magával.[2] Annyi azonban igen valószínű, hogy Gellértéknek turdosíni szerencsés próbája hírére, a turdosíni erődbe szorúlt helyőrség segélyére s azon vidéknek hasonló beütések elleni biztosítására Ebergényi csakugyan valami erős lovas portát ugratott Árvába, legalább — *kárlátóban*.

Bercsényi szept. 21-kén értesűlt Ráhónál, hogy Pálffy (természetesen, vele Ocskay és a Zólyom-Lipcsénél állott csapat-osztály is) «holnap megindúl» Beszterczéről, mint a kurucz fővezér egyelőre föltevé: Zselíz felé, az Újvárból kijövő felváltott hajdúság elé.[3] De csalódott: mert a bán csak Steinvillehez, szalatnyai táborára ment vissza. E tábornak minden mozdúlatára argusi szemekkel vígyáz vala a Zólyom-vármegyének minden zege-zugát ismerő beszterczei Pollereczky Mátyás, Bercsényi dragonyos-ezredebeli egyik legügyesebb portyázó fiatal százados, a ki (vagy a fia?) később, mint emigráns, franczia tábornagyságig és grófi rangig emelkedett, feltűnő vitézsége s katonai talentoma által. E Pollereczky, az Ipoly forrásainál, a gyetvai havas aljában fekvő Málnapatakáról szept. 22-kén így bíztatja s tudósítja főtábornokát:

1 *Eredeti levél,* az Országos Levéltárban. Megjegyzendő, hogy ekkor azért vezénylé Elek őrnagy a volt Ocskay-ezredet, mivel Gellért alezredes Bercsényihez ment a főhadiszállásra, hogy ott az ezredet a hosszas hadi fogságából kiszabadúlt *Bokros Pál* ezredesnek átadja.

2 *Bercsényi* értesíti Tornallyáról szept. 24-kén Rákóczit: «Éppen most írja Andrássy István is, mintha Árvába harmadfélezer német érkezett volna, — meg nem foghatom! Pálffytúl 500 ment Liptóba, azt mondják; az ha megegyezett Ebergényivel, nincs annyi.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 347. l.) Az Ocskayféle három századnak Ebergényi mellett lételére nézve lásd maga Ocskay, továbbá Paur szept. 28-iki levelét alább.

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 345. l.

«Én assecurálom Exciádat, hogy az ellenség meg nem mozdúl az (szalatnyai) táborrúl (a nélkül), hogy nékem hírt nem hoznának. Lipcsénél az ki volt, egészlen elgyütt Nagy-Szalatnára. Azon emberem éjfél tájban érkezett, az kit elküldtem volt Lipcsére; szaladva mentek vissza, mert olyan híre érkezett Pálffynak, *hogy egész táborunk arra felé, Breznóhoz nyomakodott.* Az ember felől dispositiót tészek; másokat várok vissza Szalatnától bizonyos hírrel délig. Az (fűrészi) szorosok be voltak vágva: de újonnan bevágattam jobban, — assecurálom Exciádat, hogy (Pálffy) oly hamar által nem gyün, ha szintén akarná is; de erre (oldalt) nem kell tartani, hacsak az országútat (Dívény felé) ki nem tisztítják».[1]

A Breznóbánya alá nyomúló «egész tábor» híre csak a Baczuchtól Pálffy távozása után odaszállott Andrássy Pál Czelder Orbánféle hadosztály kibontakozásából kerekedék, a melyről írja Bercsényi szept. 23-kán Ráhótól Károlyinak: «Az én németem csak fülel. Breznyót is bloquáltatom Andrássy Pállal az hegyekből, Beszterczéig hódol neki az Garam-mellyéke, s Pálffy csak elállja. Innen (Tiszolcztól) penig mi kívűl, s ő belől vágatta bé az hegyeket; ő Haistert, s mi Isten ítéletit várjuk az ő fejire!» És másnap szept. 24-kén Tornallyától: «Árvában is van lármája (Elek Zsigáéknak talán meg újabb beütése?) Andrássy Istvánnak, — de Pálffy csak fülel még».[2] Végre 26-kán ugyanonnét, Rákóczinak: «Pálffy még tegnap is Szalatnyánál volt».[3]

Pálffy e mozdulatlanságának oka abban rejlett, hogy hadait Zselíztől Turdosínig nagyon elszélesztve lévén kénytelen tartani a kuruczoknak Új-Béla, Lucsivna, Polonka, Tiszolcz, Dívény, Szécsény és Ipoly-Ság felőli sokoldalú s szünet nélkűli mozgalmai ellen, — ereje ennek következtében annyira megoszlott, hogy ama 2—3000 lovassal, mely még szabad rendelkezésére állott Szalatnyánál, nem merhetett semmihez kezdeni; és így csak várta, várta Heister érkezését.

Ocskay folyvást oldala mellett volt, kinek katonái szept. 22-kén Zsolnáról a szalatnyai táborra három zászló alatt érkezett 150 tót

1 *Eredeti levél,* az Országos Levéltárban.
2 *Rákóczi Tár,* II. 277—279. l.
3 *Archiv. Rákócz.* VI. 350. l.

újonczczal szaporodtak; úgy, hogy ezrede ekkor összesen mintegy 450 főre ment,[1] a legnagyobb szám, melyet, mióta labanczczá lőn, oly sok kincstári költekezés és erőszakos zsoldos-állítás után is elérni bírt. Azonban újonczai egy része — mint alábbi levele mutatja — még fölszereletlen vala, régibb katonái közűl pedig ismét «sokakat elvontak a bokrok,» azaz: a kuruczokhoz, de leginkább hazaszökdöstek Trencsény- és Nyitra-vármegyékbe. Kivált szeptember elején igen meg volt már ritkúlva ezredének létszáma,[2] nagyon elkelt tehát az alezredese által Trencsényből felhajszolt szököttekből és újonczokból álló eme szaporúlat.

Három százada (vagy 150 ember) ekkor, mint tudjuk, Liptóban, Ebergényi mellett volt. Ezek és Zsolnán fölszerelendő újonczai ügyében írá Ocskay a szalatnyai táborról szept. 28-kán költ s br. Ebergényi László cs. altbgyhoz Liptóba intézett, de a kurucz portyázóktól fölfogott és Bercsényi kezéhez Tornallyára küldött levelét, mely kezeink közt megfordúlt *legutolsó irata* a hírhedett férfinak. Ismerkedjünk meg főbb pontjaival:

«Tarnóczról (Liptó) 25. Septembris datált Exciád levelit alázatos kötelességgel, kedvesen is vettem; melyből értem Korvínÿ (hadbiztos) uramnak újonnan Zsolnára való menetelit. Igen kedves dolgot is cselekedett, hogy fáradságát nem szánta a recrutáknak megorvoslásában; remínlem is, nem fog ő Kglme haszontalan járni, meg is írtam az elmúlt napokban obrist-lajdinant (Pestvármegyey József)

1 *Joannes Augustus Forberger* nevű, Pálffy táborából Szalatnyáról szept. 25-kén kiszökött granátos, a vele okt. 1-jén fölvett jegyzőkönyv szerint e kérdésre: «Ocskaynak vannak-e sok labancz katonái és volentéri?» a következőket vallja: «Ocskaynak mind az egész regimenti vele vagyon Pálffyval, az recrutáival együtt; *három zászlóalja katonája érkezett az elmúlt vasárnap* (szept. 22.) *Szlatinához* (Szalatnya). *Mindenestűl recrutákkal együtt lehet 450 circiter az egész regementi Ocskaynak.*» (Egykorú másolat, gyűjteményemben.) Az eddigi források Ocskay ezrede létszámát mind 300 emberre teszik, ehhez véve a legújabban érkezett «három zászló,» tehát a többiekhez való arány szerint 150 újonczot, — épen kijő a szökevény által mondott 450 szám.

2 *Ebeczky Tamás* említi Gácsról, szept. 11-kén Bercsényihez szóló levelében, egy 10-kén fogott német vallomása után, hogy: « *Ocskay katonáiban is fele (150) alig maradott,* mivel (a német, mint könnyű-lovasokkal) azokkal istrázsáltatja táborát; Trencsén, Nyitra-vármegyéből lévén a dereka, — hazaszökött.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

OCSKAY LÁSZLÓ FELFOGOTT LEVELE 1709. SZEPTEMBER 28. BÁRÓ EBERGÉNYIHEZ.
(Eredetije Thaly Kálmán gyüjteményében.) (242. lap.) II.

#

Méltóságos Tehérali's nagy jó Kegyelmés Uram.

Excellentiádnak Nokott Kötelességgel való alázatos Szolgálatomat ajánlom.

Tarnóczról 25 Ubris dátále Excellentiád Levelit alázatos Kötelés-
séggel, kedvesséinis vettem, melynek continentiáiából er-
tem Korvény Uramnak ujonnan Solnára való mené-
telit, igen kedves dolgotis cselekedet hogy furatságát
nem Kanta a Recrutaknak megh orvoslásában, ré-
mintemis nem fogh eö Kglmé hasontalan járni; mégis
irám az elmult napokban Obristhegyedinant Uramnak,
hogy mihelyest valami pinzo kezekhez vesznek eö
Kglmék legh elöszöris azon rudattlan kalonát fel
rudázzák és Lovasitcsák, Excellentiádnak prottájában
az itt valokkal, s magammal, s azon három Companiá-
mot továbis nagy alázatossan recommendálom, mél-
tasstek továbis respectusban venny minajunkat,
Ön éltettvin bennünket Excellentiádnak nem Lesszünk
haladatlan Szolgáj, Méltóságos Felde Marschal Uszto
eö Excellentiájának amine bizonyossan ertettem pro
17 Ubris Csztergamban kellyet volna lenny, de hol
kesik eö Excellentiája senki itt bizonyossan nem tud-
hatya; hanem ide Nüntelen várjuk, mihelest bizonyos-
sabbat erthetik eö Excellentiája jövetele felöl azon-
nal Kötelésségem szerint Excellentiádot tudositanom
el nem mulatom, én örömest mennék az itt való Companiá-
immal Excellentiád melle, jobbanis szeretném ha edgyütt
volna Regimentem, mind kett fele mert itt hol Nagyvatok,
hol paiglan fogyok, de ha edgyütt volnánk reminlenim
a Tokrok, mégis annyra el nem vonnák ökett, s job kedv-
vekis volna azonnis lesszék hogy in Loco debetis insinuál-
van magamat Excellentiád Szolgálatjára elis jöhésték

Ámmi pedigtén Forgáir Nabachtásár éllett magamis egy irtam Excellentiádnak hogy akkori portaj utomból megh tenin hál-lottam: de mivel most bizonyossan é nepotiban idé Nokor egy katona Navábol hallom hogy Látta bizonyossan Munkács Vasa-ban á Fejedélemmel egy asztalnál ebédélni es az Tristombol ki hozuttatny csak környen el hiszem hogy semmi nincs megh Nabachtá-sában, itt semmi más ujsagunk nincsenek, hanem Deresenj mind egy ölt esnek magával Nallott Rima Nombor 202., az után ha mi ollyas occurrentia Lesznek azonnal Excellentiádor udosiranom köteleszégem Nérint elnémmutatom. Ezzel Excellentiád Meltosságos Uri Tratájában ajátom magamat, maradok

Excellentiádnak

Alázatos köteles Szolgája
Ocskaj László

Ex Castris ad Salatnam positis
Die 29 7bris
1709

V. H.

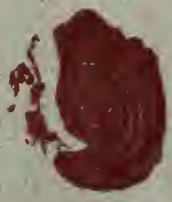

Excellentissimo Domino Domino Libero
Baroni Ladislao de Ebergenij Sacrae
Caesareae Regiaeque Majestatis Feldi
Marschal Lichtmanthio Campi Marschalli
Locumtenenti et Coitus Threnetinien. Ar-
vensis, Lypoviensis Supremo Commen-
dans etc. Domino mihi semper Colendissimo

Tamen ::

Cit
it
ut
[illegible]
[illegible]

uramnak, hogy mihelyest valami pínzt kezekhez vesznek ő Kglmek: legelőször is azon ruhátlan katonát felruházzák és lovasítsák. Exciád gratiájában az ittvalókkal s magammal azon három compániámat tovább is nagy alázatosan ajánlom: méltóztassék tovább is respectusban venni mindnyájunkat, — Exciádnak nem lészünk háládatlan szolgái.

Méltóságos Feld-Marschal (Heister) uram ő Excjának — a mint bizonyosan értettem — pro 17. Septembris Esztergamban kellett volna lenni, de hol késik ő Excja? (Bécsben járt!) senki itt bizonyosan nem tudhatja, *hanem ide szüntelen várjuk*». — «Én örömest mennék az ittvaló compániáimmal Exciád mellé, jobban is szeretném, ha együtt volna regementem, mint kétfelé: *mert itt hol szaporodok, hol pediglen fogyok*, — de ha együtt volnánk, remínleném, *a bokrok mégis annyira el nem vonnák őket* s jobb kedvök is volna; s azon is leszek, hogy in locis debitis insinuálván magamat, Exciád szolgálatjára el is jöhessek». Ebből nem lett semmi, haugyan komolyan vette is a mit írt.

A levél hátralevő részében azt újságolja, hogy «Bercsényi mintegy ötezered magával szállott Rima-Szombathoz;» továbbá, hogy Forgách kiszabadúlásának híre valótlan, s a mint hallja, abból eredett, hogy «*a Fejedelem*» (így czímezi mégis nagy-kegyesen Rákóczit) Munkács-várában lévén, egy ízben asztalához hivatta ebédre, de csak a fogházból vitték az asztalhoz.*

A mely napon Ocskay e levelét írá: ugyanaz nap emlékezik meg Liptóban volt három századáról az onnét újabb portáról épen visszaérkezett Paur Ferencz kurucz ezredes. Paur ezen, szept. 28-kán esti 9 órakor a Tátra lábainál fekvő Szalókról (Müllenbach) Andrássy István tbkhoz intézett leveléből kiviláglik, hogy Ebergényi a szent-péteri sánczot, tán Pálffy parancsára, megint megrakta helyőrséggel és pedig nem csupán gyaloggal: hanem hatvan lovas németet és Ocskay három század labanczát is beléhelyezé, kikkel aztán Paur 28-kán a sáncz előtt derekasan — bár egyik részről sem jelentékeny kárral — megellenkezett. De hadd beszéljen ő maga:

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.* Csak aláírása — mint rendesen — sajátkezű: «*Ocskaÿ László, m. k.*» Kelte «Ex Castris ad Salatnam positis, die 28. 7-bris 1709.»

«Én Ngod parancsolatja szerint az portámat szerencsésen végbe vittem, most megtérvén szintén 9 órakor. — Ez elmúlt étszakán marsomban hírt kaptam vala, hogy tegnap három zászlóval labancz (az Ocskay 3 százada) érkezett légyen be Szent-Péteren lévő hatvan lovas-némethez; arra nézve ugyan csak lesben állottam vala, várakozván, hogy talám kijárni szokott patrolírozóban elkaphatunk: de semmiképen annyira ki nem jött. Úgy aztán, mintegy (reggeli) 9 óra felé, Nedeczky Sándor kapitányomat Lehoczky hadnagygyal száz lóval commendíroztam lesből ki; kik is Szent-Péteren túl Szent-Miklós felé akarván menni: úgy rajtok kijött szent-péteri lovas, *az egész gyalogjával.* Látván, hogy netalántán elszorítsa őket tűlem: magam is egész katonaságommal kirohantam és feléje nyomakodtam a sánczhoz, az holott is sok ellenkezést tettünk, és annyi tüzek alatt egy Szemere uram katonájafélét elejtettek *granatérosok sánczból*, ki is ott helyben holtan maradott; az enyimből egyet megsebesítettek, Bessenyey uramébúl is egyik sebben van.[1] Közűlök penig ott a sáncz előtt helyben hármat lovakrúl lelőttünk, többet nem lehetett tenni.

Ebergényi Tarnóczon vagyon az lovassággal; arra nézve nem ítélhettem helyesnek lenni, hogy beljebb masirozhattam volna, meggondolván: ha beljebb megyek, — netalántán *szent-péteri infanteriával* elrekeszsze útamat,[2] és Ebergényi előmbe jőjjön. Az szent-péteri actus után azért visszamasíroztam szép hadi mód szerint. Ott, Dovalónál meg akarván szállani: az Szemere uram katonái (hajdúvárosiak) a falunak esvén, rablást indítottak; megfogatván bennök, az egész hadak előtt jól megverettem. Onnét Vichodna felé jöttem, s étszakára az én regimentembelieket Batizfalvára szállítottam és több regimentbelieket Tepliczére, — holnap pedig mindenik maga statiójába fog menni s én Kézsmárkra rándúlok».[3]

1 Paurral ugyanis a saját, Szemere és Bessenyey ezerei valának portára, mindössze tán 600-an; mert az utóbbi két mezei ezred legénysége úgy hazaoszlott mindenféle ürügy alatt Szabolcsba, hogy alig maradt közűlök még vagy 200 Szepesben. (Lásd *Rákóczi Tár,* II. 280. l.)

2 A szent-péteri elsáncolt temető és Liptó-Újvár (Hradek) vára között ugyanis csak igen keskeny — egy ágyúlövésnyi — átjáró vala.

3 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

A liptai dolgok ilyeténképen csak lényegtelen eredményű portázásokkal folytak: midőn híre jött, hogy Heister Komáromnál holmi német gyalogot és két rácz lovas-ezredet — a Seculáét és Monticelliét — küldött vala által Gútához és Séllyéhez, az újváriak kicsapásai ellen;[1] sőt ugyan ily czélból nehány nap múlva Croix tábornokkal legjobbik német dragonyos-ezredét: a még ma is fennálló híres Savoyai Eugenféle, akkor több mint 800 főnyi reguláris lovasregimentet is általrendelé Esztergomnál a Dunán. Bercsényi a Savoyai ezred átköltözéséről bizonyosabban szept. 30-ikán értesült Tornallyán.[2] Ezen haderőknek czélja volt az Érsek-Újvárba folyton folyó gabona- és borszállítmányok bevitelét elzárni, s ezen erősséget addig is, míg a vezénylő tábornagy maga általjőne, szorosabban körűlkeríteni. E végből Pálffy is rendeletet vőn a közreműködésre; minek következtében Szalatnyától szept. 29-kén, 200 némettől és Ocskaynak 300 lovasától kísértetve, Körmöczbányára rándúlt, rendelkezéseket teendő, s 600 lovast a Savoyai-dragonyosokkal és a ráczokkal leendő összeműködés végett, — az újvári kuruczság éléskamráját képező termékeny Nyitra-völgybe, Nagy-Tapolcsányhoz indított vala.[3]

1 A *Berényi-naplóban* már szept. 20., 21. és 22-ike alatt olvasunk Heister hadteste egyes részeinek általköltözéséről. *Szept. 20.* «Ma olyan hír van, hogy mind német s mind rácz lovas hadak vannak már Csallóközben, és az gyalogság hogy már Komáromot meghaladta. Heister maga Győrött van.» *Szept. 21.* «Szelénél mondanak egy regiment németet lenni, az ki általmegy a Vágon. Tegnapi levelében írja Szendrey, hogy Tapolcsánra 500 lovas-német együtt volt, de hogy megént Bán felé ment egy éjjel onnand.» *Szept. 22.* «Monticelli — az ki Bodokon telelt — Nebojszára (Galántha mellett) szállott, már is zaklatja az vármegyét. Nyitra-vármegyében két regimentet mondanak, hogy fog szállani, az egyik Udvardra, az ki Újvárhoz közel van.»

2 Már szept. 26-ikán értesűl valamely had átköltözéséről Eszterházy Dániel leveléből, (*Archiv. Rákócz.* VI. 350—351. l.) de világosan csak 30-ikán tudja meg, hogy «*Zsilizhez együtt Eugenius regimentje.*» (*Rákóczi Tár,* II. 279. l. V. ö. *Archiv. Rákócz.* VI. 355. l.)

3 *Johannes Aug. Forberger,* Szalatnyáról kiszökött Haslinger-ezredbeli granátosnak okt. 1-jén fölvett vallatási jegyzőkönyvéből: «Tegnapelőtt Pálffy Körmöczre ment 200 lovas-némettel és Ocskay katonáival. Mixtim 2000 lovasból áll szalatnyai corpusa, abból is az elmúlt hétfőre virradóra éjfél után *600 lovas ment el Nagy-Tapolcsán felé.* Az gyalogja pediglen (t. i. Szalatnyán) 300 granatérosból áll.» Ugyane szökevény vallja még, 1) hogy a táboron ezen tbkok vannak: «Pálffy maga, Stainvil, Gombos, Viard, Hartleben. Három regiment lovas vagyon Pálffyval: Hohenzoller, Latour és Althan is, a több németség commendérozott. Ez múlt pénteken ment el Pálffytúl Draskovics Ádám, muszka czárhoz, ottan lészen Feld-Marsalk.» Vallja továbbá,

Mind ezen előintézkedések, mind a rabok és szökevények vallomásai, mind pedig a felfogott levelek arra mutattak, hogy Heister maga is már közelebbről csakugyan általérkezik a Dunán, és azzal a két tábornagy erejét egyesítve, támadólag lépend föl, különösen Nógrád és Szepes vármegyék felé. Bercsényi ez iránt nem általtá magát; s midőn számba vette, hogy Heister ugyan a túl a dunai kuruczok féken tartása miatt 2—3000 embernél többet nem igen hozhat által magával: mégis meggyőződött, hogy az Érsek-Újvár elzárására hátramaradandókon kívűl, «így is csak vehet össze 7000 embert extra præsidia» ellenünk.[1] Ez ellen pedig, ha a saját és Esterházy Dániel erejének tettleges létszámát szemügyre vevé: úgy találta, hogy «bizony nem igen van több 4000 lovasunknál itt mind is, azon kívűl Bottyánnal és Újvárnál Baloghgal az ki vagyon».[2]

Szeretett volna tehát még Heister feljövetele előtt valamit próbálni, «*ha Bottyán is fölérkezhetnék az ráczrúl*, kire minap küldött».[3] S ismét: «talám valamit kellene nekünk is újítanunk, *ha Bottyán uram is fölérkeznék*».[4]

Ekként, csak Bottyánt sóhajtotta. Nem csoda, a mellette lévő protectiós-tábornokokkal megúnt már vesződni. Gr. Csáky Mihálylyal Liptóban láttuk, mint megjárta, — s a többiről így ir: «Ha az német (Heister általérkezvén) gyalogjával megrakja az bányákat s kergelődzeni akar az lovassal: úgy látom, valamennyin generálisok va-

hogy a táborból «néha Korpona felé porták mennek»; s ezen kérdésre: «Mért hever ottan Pálffy?» válaszolja: «*Azért, hogy Haistert várja,* ki is ha elérkezik, úgy hallotta, hogy mind öszvemegy az német és igyenesen *Szepességet impetálni fogják, Lőcsét és Kézsmárkot óhajtják nagyon.*» «Gácsot hallotta-e, hogy meg akarná szállani?» F. Hallotta, hogy ha Haister el fog érkezni, az passusokat (Dívény felé) ki fogják tisztogatni és Gács felé kigyünni. *Mindennap, minden órában várják Haistert,* s mihelyest el fog gyünni: álgyúkat és mozsarakat fognának hozatni, és legelsőben is Gácsot fogja megszállani, azután valamely városocskát (Losoncz? Szécsény?) közel Gácshoz, és a táján fognak postírungot formálni.» Mennyi német van a bányavárosokon? «Néhutt két, néhutt háromszáz gyalog, Beszterczén pediglen 150 lovas német is vagyon, Zólyomban pediglen 200 maródi lovas német.» Az a hír köztök, hogy Dívénynél 3000, és Szécsénynél Bercsényivel 5000 kurucz van, lovas. *(Egykorú más,* gyűjteményemben.)

1 Szept. 26-káról, Rákóczinak. *(Archiv. Rákócz.* VI. 351. l.)

2 Szept. 21-kéről, Rákóczinak. (U. o. 345. l.)

3 Szept. 23-káról, Károlyinak. *(Rákóczi Tár,* II. 278. l.)

4 Szept. 21-kéről, Rákóczinak. *(Archiv. Rákócz.* VI. 345. l.)

gyunk, könnyen elérhet bennünket; mert *Eszterházy Dániel, Gyürky, Andrássy, — négyünknek egy jó lábunk!*»[1] Ezzel inkább csak satyrizálja nyavalyás állapotaikat; hanem sokkal komolyabb és szomorúbb az a kép, melyet a két Andrássy tehetetlenségéről vázol:

«Andrássy István uram levelét Fölségednek alázatosan azért accludálom, hogy méltóztassék meglátni s ítélni commandójának formáját. Már megintettem ő Kegyelmét: ne csináljon respublicát, hanem lám, eléggé fenték fogokat azelőtt némely tisztek, — azért bocsássa s küldje; *de még csak egy helyét sem tudják változtatni az hadaknak, az mint találta őköt, úgy vannak.* — Bizony, Fölséges Uram, (Andrássy) Pál is csak jé Herr! . . . Szíve, szája, torka, gyomra helyén van, emberséges, böcsületes, commandótúl váró ember; nemhogy sokat prævideálna, — de nem hiszi azt is, az ki rosszat mond, míg nem látja, néha. *Az kettő tenne egyet;* de az kár, hogy *úrnak szegín — szegínnek úr*, s nem tudja Salamon imádságát!»[2]

Míg tehát István Szepesben köz-tanácsból kormányozott s a maga fejétől még csak a hadak dislocatióját sem tudá elrendezni: addig Pál úr pár nap múlva Gömörben azzal tűnteté ki magát, hogy a Beszterczétől Breznóba élelmet szállító 5—600 német elűl, másféldandár gyaloggal s vagy 800 lovassal még Polonkától is «az rettenetes hegyek közűl *ex praecautione meg akart fartolni*» (hátrálni) Murányvára alá, noha két passus két mértföld előtte Breznóig». S Bercsényi csakis azon bíztatással tudta őt megállítani, «hogy visszamegyen az német».[3]

Ilyen tábornokokkal, természetesen, nehezen lehetett valami döntő vállalatba kezdeni Bercsényinek. *Az öreg Bottyánt pedig már hiába várta.* A harczok ezen régi nagymestere örök nyugalomra hajtá fáradt fejét. Mikor július végén a szorongatott dunántúliak segélyére, a hónapok óta az iszonyú járvány, a «fekete halál» vagy pestis dúlta Tisza-Dunaközére kellett valakinek alányomúlni: a tábornokok közűl mindenki fázik vala e föladattól, a vészes ragálytól egymásra omló emberek közé, a kihaló, elpusztúló alsó-dunamelléki

1 Okt. 1-jéről, Rákóczinak. (U. o. 356. l.)
2 Szept. 27-kéről, Rákóczinak. (U. o. 353. l.)
3 *Archiv. Rákócz.* VI. 358. l.

községekbe lemenni; — a rettenthetetlen ősz tábornok azonban, noha a tavasz óta folyvást betegeskedett, hazafiúi buzgalmában elszántan kijelenté, hogy nem fél ő sem pestistől, sem némettől, sem rácztól, de még az ördögtől sem, hanem elmegy! El is mene, egy maroknyi, veszni szánt haddal, egy pár ágyúval és szekerekre rakatott dunai dereglyékkel.

Nagy neve hírére a dunántúli kuruczság föléledt, reménységet kapott, Eszterházy Antal dragonyos-ezrede sietett eléje, a simontornyaiak örvendeztek, — de őrült gyorsasággal nyargalt Duna-Földvárhoz maga Heister is, Bottyán átkelését minden áron meggátolandó. Budáról és Péter-Váradról ágyús-naszádokat, az egész aldunai flotillát a folyamra rendelé, melynek hajói éjjel-nappal ott czirkálának Bottyán hadai előtt, elzárva minden közlekedést; másrészről őt oldalban fenyegetendő: a bácskasági ráczokat táborba gyűlni parancsolá Szegedhez; a budai parancsnok által Váczot megszállatá; Hatvan várában árúlást forraltatott, és Pest felől egész a Jászságig csapkodának ki a budai német-rácz lovas századok, szertelenül rabolva a vidéket. Ily viszonyok között a Bottyánnal lévő leginkább jász-kún és Pest vármegyei fiakból álló csapatok semmikép sem akarák védtelenül hagyni szülőföldjüket s átkelni a Dunán,* a mi különben ott, Pataj, Földvár, Imsód és Solt körül, Heister, Monticelli és a dunai naszádosok miatt lehetetlen is volt.

Bottyán tehát Bogyiszlónál lopva átszállíttatta — hogy megmentse — Eszterházy 400 daragonyosát, s azzal sietett Pest mögött fel Váczhoz, ott kísérlendő meg az átkelést. De a flotta nyomon követte őt s a költözést lehetetlenné tevé; hanem Bottyán azért bosszújában jót ütött a váczi sánczbeli németen és a naszádosokon. Azzal lovasságát a gyűlekező ráczokat széjjelverni a Bácskaságra bocsátá, s maga — a gyors menetek, nyári hőség és a nagy megerőltetéstől kimerűlten, — a pesti kicsapások meggátlására a Tarna vize mellé szálla táborba maradékhadával, szeptember 10-ike táján. Itt aztán ágy-

* *Rákóczi* már aug. 6-kán megírá Bercsényinek: «Azonnal küldöttem curíromat Bottyánhoz, noha *bizonyos vagyok benne,* hogy ő szegény Antal urat *nem fogja segíthetni azzal az haddal,* mást commandérozni penig késő; *mert jász, Sótér fogadást tett, hogy feleségét el nem hagyja,* — s Diák Ferencz egyedül meg nem veri Haistert!» (*Archiv. Rákócz.* II. 510. l.)

nak esett. Heves agyvelő-gyulladást kapott. De erős természete vala, szeptember 18-kán kissé jobban lőn; azonnal írt Bercsényinek,[1] s csak hadát várta vissza, hogy újra küzdhessen. Azonban már csak egy küzdelme volt hátra: *a halállal.* Ezt is bátran s törhetlenül küzdé a hős mindvégig.

Megint rosszabbúl lett, halálra vált; szept. 21-kén már az utólsó kenetet is fölvette.[2] Szept. 24-kén azt írja róla Bercsényi Tornallyáról Károlyinak: «*Bottyán haldoklik!*»[3] Úgy volt; de az, ki egész hosszú életén át hadakozott: nem tud vala békében még meghalni sem. Épen e napon hírét veszi a Budáról szított hatvani árúlásnak, — s kiragadja magát végső erejével halálos fekhelyéről, hintajába űl, Hatvanba hajtat, kemény vizsgálatot tart, a főczinkosokat összefogdostatja s vasra veretve Eger-várába küldi, — széttiporja az árúlást.[4] Ez volt utólsó erőfeszítése, mely kimeríté végső erejét. Szept. 26-kán esti 8 órakor (más adat szerint 27-kén reggel) tarna-örsi táborában visszaadá erős lelkét a Teremtőnek. Szept. 27-iki tornallyai levelét a fejedelemhez Bercsényi már befejezvén, hozák meg a gyászhírt neki, melyet is sietett még utóiratban rögtön tudatni Rákóczival, a maga sajátságos — az őszintén érzett bánatban is felcsillámló, — fájóan-játszi modorában:

«Most hozák hírit: szegény Bottyán vak sógor tegnap 8 óra tájban béhúnyta az másik szemét is. *Isten irgalmazzon neki, — jó szolgáját vesztette in suo genere benne, mert fuit legalább bonae voluntatis!*»[5]

A néptől és katonaságtól édes atyjok gyanánt szeretett, jószívű, lánglelkesedésű, holtig serény, tevékeny és fölűlmúlhatatlanúl vitéz férfiúnak, — a méltán nagyhírű: mert döntő csatát sohasem vesztett és az ellenségtől örökké éber vigyázata miatt magát meglepetni soha nem

1 *Bercsényi* szept. 24-kén Rákóczinak: «Bottyán ugyan jobbadúlását írta vala 18-kán, de ha halálos,» — stb. *(Archiv. Rákócz.* VI. 347. l.)

2 *Gr. Eszterházy Dániel* a szátoki táborrúl szept. 22-kén Bercsényinek: «Bizonyosan hozák tegnap hírét, *hogy Bottyán uram halálán lévén, az utolsó kenetet is bévette,* kinek megteléntésére ezennel elküldök.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

3 *Rákóczi Tár,* II. 278. l.

4 «Hatvan meg akara hódolni Budára, *kiért holta előtt harmadnappal szegény Bottyán ott vala,* s fogdostata meg bennök.» *(Bercsényi* Károlyinak. U. o. 290. l.)

5 *Archiv. Rákócz.* VI. 354. l.

engedett, — ellenben minden bajból és kelepczéből mindig szerencsésen kiszabadúlni tudott hadvezérnek s tántoríthatlan jellemű hazafinak kidőlte, a nemzeti ügyre nézve súlyos csapás vala. A baj pedig egyedűl járni nem szokott. Így volt ekkor is; a másik csapás az irtóztató s épen e szeptember havában óriási mérvben elterjedett pestis-ragály volt, mely a Tisza-Dunaközéről fölfelé vevén útját: immár sűrűn szedé áldozatait a Jászságon, Gyöngyösön, Egerben — a várban is, a helyőrség közűl; sőt már följebb: Füleken, Miskolczon, a Hernád mentén is kezdett a nép omolni, hullani. *E vész lőn aztán a következő 1710-ik évben a nemzeti mozgalomnak egyik legfőbb megbuktatója, táborok elszéljesztője, várőrségek fölemésztője.*

Bottyánt Gyöngyösön temették el, a vészes ragadványtól már pusztúló városban, a sz. Ferencz-rendűek csúcsíves, ódon egyházában. Ocskay Lászlónak régi s a mostani Bokros-ezrednek derék alezredesét, a fogságából kiszabadúltakor (1709. márcz. 20-kán) Bottyán által oly melegen pártfogolt *Gellért Imrét* éré ama kitűntetés, hogy a dicsőűlt öreg tábornok tetemeinek az utólsó katonai tisztelgést megadó szomorú hadi pompát ő vezethette, Bercsényinek szárnysegédével Niczky Pállal együtt, a fővezértől e czélra kiadott különleges utasítással megbízatva.[1]

Ezredese Bokros Pál ugyane napokban szállíttatta át Egervárából az ott uralgó pestis miatt a cs. hadi-foglyokat — kiknek kicserélése iránt a tárgyalások már folyamatban valának — Hajnácskőbe, hatvan hajdú fődözete alatt, gr. Eszterházy Dániel tbk rendeletéből maga vevén át az utóbbi vár parancsnokságát a rabok szabadúlásáig.[2]

Bottyán ekkori hadosztálya a Deák Ferencz reguláris karabélyosezeréből (Ónod, Szerencs vidékiek), a nemes jász ezerből (Kókay Márton), Sőtér Tamáséból (Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd városok ezere) és Cseplész Jánoséból (kis-kúnsági ezer), végre a saját régibb

1 *Bercsenyi* Tornallyán, szept. 30-kán kelt ebbeli utasításának *egykorú mása*, gyűjteményemben.

2 *Eszterházy D.*, szept. 28-kán a szátoki táboron Bercsényihez irott eredeti levele, u. o. Magokat az actákat l. az *Archiv. Rákócz.* IX. köt. kiadva.

(dunántúli) ezredebeli, mindig a tábornok oldala mellett járni szokott három századból állott, — mindössze valami 3000 lovasból. Ezek közül Cseplésznek és Sőtér nehány századának a Szeged és Bácskaság felé, továbbá a Duna mentén s Pest körül kívántató őrködések tekintetéből tovább is a Tisza-Duna között kelle maradnia; Bercsényi tehát a többit, a mint a ráczról visszaérkezének s egy kissé megpihentek, Eszterházy Dániel úgy is nagyon gyéren lévő szátoki (Vadkert mellett) tábora erősbítésére rendelé.

Említettük volt Pálffyról, hogy szept. 29-kén Ocskay labanczaival és 200 német-lovassal maga is Körmöczre rándúlt a szalatnyai táborból, és hogy 600 németet vezényelt Nagy-Tapolcsány tájára; «hihető, azért — jegyzi meg Bercsényi, — hogy onnan most is 200 szekér élést vittek bé Újvárba, és az kihozandó betegek alá való kocsikat oly hírrel hajtották, hogy *Bajnóczra mennek Pálffy gabonájáért*, az mint írta Zselízre hírül az kis-tapolcsányi commendant; — hihető, ezen hír vitte oda azon németet».[1]

Mindazáltal a Bajmócz táji riadás megszűnvén, a bán ismét visszaszállott Nagy-Szalatnyához, és tovább is csak ott pihent, — ellenben a Heistertől átjött Croix tábornok a Savoyai dragonyosezreddel Esztergom, Zselíz és Szent-Benedek körül ugyan szorgalmasan munkálkodék. «Eugenius általjött hada, — jelenti *Eszterházy Dániel* a szátoki táborról október 2-kán Bercsényinek — és az előbbi zselízi német Pálffy bagázsiáját és az élést (Zselíztől a bányák felé) Szent-Benedekig kísérvén, ismét tegnapelőtt Kis-Sáróhoz visszatért, s tegnap megént Esztergomba élésért ment. Jött újabban közülök három szökövény német, kik is azt referálják, hogy mindaddig sohová nem mégyen, valameddig azon élést el nem takarja; és minthogy sok élés-hajók érkeztenek Esztergomhoz: orderök az, hogy abban foglalatoskodjanak. A magunk strázsáink és portásink is ugyanezt observálják, és tegnapelőtt elfogott rabok is hasonlót vallanak. A sánczát (Zselíznél) újonnan erősíti. És mivelhogy mai napon ismét hozának két rabot *Ocskayék közül* maga levelével, mellyet is in originali megküldök Exciádnak,[2] úgy szinte fassiójokat

1 *Bercsényi*, okt. 7-kén Nagy-Mihályról a fejedelemnek. (Archiv.Rákócz. VI. 366. l.)

2 Ez volt Ocskaynak Szalatnyától szept. 28-kán írt és föntebb ismertetett levele.

is, kikből kitetszik, hogy Pálffynak még (Zólyomba) semmi segítsége nem érkezett, mert — csak elhiszem — azt is megírná (Ocskay) Ebergényinek, és így nem reménlem, hogy Pálffy valamihez kezdjen, nem mondom ugyan, valamely kicsapást ne tégyen. Ha azért Exciádnak úgy tetszenék: én bémehetnék Szécsénbe a gyaloggal és tegnap szegény Bottyán uram táborárúl elhozatott két taraczkkal, Ebeczkyék pedig a lovas haddal szállanának Gyarmat és Szécsén közzé; előttünk lévén mind a gyalog s mind a lovas portáink: ha mi szándéka volna is a segítség érkezése előtt, — megtartózkodnék».[1]

Dániel úr ezen javaslata tisztán védelmi természetű volt; Bercsényi pedig — legalább némileg — támadóan is akart még működni Heisternek Pálffyval egyesüléséig: a tervet tehát nem hagyta jóvá, hanem a Zselíztől Esztergomba járó Savoyai-ezreden és a vele menő zselízieken megejtendő próbára utasítá a tábornokot:

«Pro coronide, Kegyelmednek leveléhez képest, kiben írja, hogy a zsilízi német újobban Esztergomhoz ment élésért, az ily alkalmakkal lehetne próbákat intézni, — nem kellene oly szabadjában engedni azon élésnek beszállítását, se az iránt ordert vagy engedelmet várni, mire nézve az Újvár elein lévő hadak conjunctiójával is próbákat rajta tenni. Kinek alkalmatosb meglehetőségére bizonyosszámú gyalogságot is lehetne az berkekre helyheztetni, csak lóháton is általköltöztetvén, az hol Ebeczky István uram szükségesnek és jónak gondolná,[2] hogy a midőn a lovas hadunk megütné: akkor a gyalogság is reája rohanjon; egy szóval, cselekedné azt Ebeczky uram, a mit Rabatta felverése alkalmatosságával, (1704.) két-háromfelé is elhányván jó módjával az leseket, — az alkalmatossághoz képest tennék az próbát.

Ugyanezen okból is, hogy a zsilízi ellenségre jobban vígyázhasson Kegyelmed: nem javallhatom még most Ebeczky uramnak

1 *Eredeti levél,* gyűjteményemben. Okt. 5. újra írja ugyan Szátoktúl Dániel úr Bercsényinek, hogy a zselízi német «tegnapelőtt ismét Esztergomba ment élésért; kire is igen szorgalmatos vígyázással vagyok, aminthogy *ma kemény portát küldöttem arra felé; onnét Szent-Benedek és Bakabánya felé is fognak fordúlni.* (Eredeti, ugyanott.)

2 *Ebeczky István* ugyanis Léváról származván, a Garam vidékeit jól ismeri vala.

Szécsényben való szállását, az lovasnak penig Szécsény és Gyarmat közt való létét; mert igen távul esnének az hadak az Garamtúl, későn folynának az ellenség constitutiójárúl való reportumok is, kivált ha az apró porták közt vígyázó ember nem lenne, tudván azt, mely nehéz az portázó tiszteket a jó rendben megtartani.

Kegyelmednek penig az gyaloggal való hátrábbszállásában egyéb difficultást nem látok: hanem, ha az gyaloggal is, a mint feljebb említém, próbát kívánna tenni, — igen messze esnék Szécséntúl».*

Míg Bercsényi gróf ekkép oktatgatta a jó Dániel urat: mint tegyen próbát Eugén ezredén, — akkorra már, s épen e levél irásának napján, általestek ezen az érsek-újváriak, kiknek 1709 nyarán viselt szerencsés hadjárataira ez az eset tette föl a koronát, a mennyiben az osztrák hadsereg leghíresebb ezredét tették csúffá.

Az érdekes esemény, melyre nézve négy elsőrendű forrás áll rendelkezésünkre, s melynek részletei eleddig teljesen ismeretlenek valának, így történt:

Berthóty István újvári főparancsnok «tovább akarván folytatni a várőrség szükségére való éléshajtatást»: október 2-kán «feles hadakat 80-ig való szekerekkel kibocsátott» Nagy-Tapolcsány felé, név szerint «Kovarcz, Ludány és Szerdahely tájára,» szemes élet hozataláért. A dandár az Érsek-Újvártt lévő lovasság javából: Balogh István, Géczy Gábor (Bercsényi,) Réthey János és Vajda András (Bottyán) ezereiből kiválogatott mintegy 700 jó paripás huszárból állott, *Balogh* brigadéros személyes vezénylete alatt. Vele valának még: *Réthey* és *Vajda* ezredesek, *Ocskay Sándor* és *Pápay Pál* alezredesek, a híres portyázó *Beleznay János*, Bercsényi-Géczy ezredbeli őrnagy, végre Balogh I. oldala mellett *Csery Imre* vezérkari százados, gr. Bercsényi főtábornoknak egyik — épen Nyitramegyei születésű — szárnysegéde.

A csapat az említett nap kora reggelén kiindúlván Újvárból, úgy látszik, a Komjátinak, Czéténynek, Láposoknak, Zsérének vagy Gímesnek vivő úton ment, itt által a Zobor-hegységen, s le megint a Nyitra-völgyébe, hol Elefánton, Apponyon át érték aztán Kovar-

* *Bercsényi* válasza Tornallyáról okt. 4-kéről Eszterházy D. okt. 2-iki levelére. (*Archiv. Rákócz.* VI. 364. l.)

czot, Nyitra-Szerdahelyt; mely utóbbi termékeny helyeken és környékükben bőven találkozik vala búza, rozs a vermekben. Elkezdtek még több szekeret összehajtani és rakodni.

Ily nagy had- és szekérvonat természetesen, kivált nappal nem haladhatott el Nyitra-vára és a többi cs. helyőrséggel bíró erődített helyek (pl. Elefánt, Bodok, Tapolcsány stb.) közelében a nélkül, hogy a németek tudomást ne vegyenek róluk. Nem is jára Balogh István lappangva: sőt inkább lobogó zászlókkal, dob- trombita-szóval, nyílt erővel, — hadd lássák a császáriak Újvárnak hatalmát! Azonban az ellenség is, «mivel már gyakran feleset hordottunk gabonát, — megirígylette», s Croix tábornok rendeletére «Vágontúlról, Mocsonakról, Nyitráról öszvegyűlt; a zselízi német is egy éjjel Kruj generálissal fölszedvén magát, 11 órakor megindúlt, s oly sebesen ment Nyitra felé azon étszaka, hogy másnap d. u. két órára oda is érkezett, conjungálván magát nyitrai, mocsonaki és másunnan is öszvegyűlt azon németséggel, rácz- és labanczsággal».

Ott volt a Savoyai-ezred, Galántháról és Szeredről Eszterházy József labanczainak s Monticelli ráczainak egy része Mocsonokrúl Pongrácz Gáspár «mintegy száz labanczczal,» s a nyitrai pár század lovas; sőt Croix ezen utóbbi várból még vagy negyedfélszáz gyalogot is kivezényelt ezen próbára: mert, mint Újvár táján új ember, minden áron kemény támadást akart intézni, s a kuruczoktól nemcsak a zsákmányt, ú. m. az erősségbe szállítandott gabonát elragadni, hanem őket magokat is lehetőleg közre szorítva, tönkre verni, ezáltal társaiknak az ilyetén kiszágúldozásoktól kedvöket örökre elveendő. Ereje felől ezt végbe is viheti vala: mert jóval több állott rendelkezésére másfélezer embernél, tán 1800 is, köztük oly kitűnő katonák, a minők a Savoyai-dragonyosok valának.

Hanem egy baj még is mutatkozék; az t. i., hogy nem lehetett bizonyosan tudni: melyik úton térendnek vissza a rakott gabnásszekerekkel a kuruczok? Elefánt és Gímes felé-e? vagy pedig a Nyitra mentén Pereszlénynek, Üzbégnek, Czabajnak? Croix, mint előrelátó, gondos hadvezér, mindkét útat megszállani gondolá, — hiszen több mint kétszeres haderejéből kitelt! Mivel pedig hihetőbbnek látszott, hogy a magyarok arra fognak visszajőni, a merre mentek: tehát Croix csapatai nagyobb részét az Elefánttól Gímes, és

Bédtől Zsére felé átvágó, de később egyesülő hegyi-útnak folytatására, Kis- és Nagy-Lápos nevű faluknál állítá lesbe. («Mintegy ezer más német Lápasokon várt bennünket.») Maga pedig a tábornok, a Savoyai-dragonyosok felével, a negyedfélszáz nyitrai gyaloggal s könnyűlovasságúl egy század ráczczal és egy század Köröskényi Dezső — Eszterházy József kapitánya — féle labanczczal, szóval körűlbelől 800 emberrel a másik úton, úgymint a Nyitra és Czabaj közötti erdőkben foglalt el rejtett állásokat. Azért mondjuk ezt többes számban: mert Croix czélszerűbbnek látá az ezen — akkor talán másfél mértföldnyi hosszú s egy mértföldnyi széles — erdőt átszelő útnak mind használtabb, Nyitrától Czabajnak húzódó, mind pedig Könyöktől s Aba-Lehotától Csápornak tartó, kevésbbé használt ágát megrakni, de olyképen, hogy a lesben álló két csapat egymástól csak egy jó ágyúlövésnyire legyen, úgy, hogy egyik a másikára visszavonúlhasson, s azután a tőrbe csalt ellenséget közös erővel támadhassa meg.

Ehhezképest maga a tábornok 200 gyaloggal és néhány század Eugen-dragonyossal («bizonyos lovas-seregekkel») az erdőnek Czabaj és Ivánka közötti részébe állott be, míg a Könyöktől Csápor felé kinyíló út mellé válogatott 220 dragonyost, 150 gyalogot s a két század ráczot és labanczot küldötte be a sűrűségbe. A kuruczok megtérő útjainak e minden oldalról való elállása okt. 4-ikére virradó éjtszakán történt: mert hírűl esett róluk, hogy másnap reggel lesznek visszaindúlandók, miután Szerdahelyen, Kovarczon és Csitáron jó szemes élettel «kétszáz szekérnél többet töltettek volt meg.» Úgy is lőn; csakugyan megindúltak okt. 4-ikén, *tehát véletlenül épp Rákóczi Ferencz fejedelem nevenapján*, kora hajnalban.

És szerencséjök ezúttal épen Croix tbk. bölcsessége volt, t. i. azon intézkedése, hogy útjaikat *minden oldalról* elállatta. Mert Balogh István azt gondolá: minek menjen ő arra vissza, a merre jött? hátha most már *várják* is őt arrafelé valahol? S aztán, a jól megrakott, *terhes szekér* nehezen is menne föl, által a Zoborhegységen, a merre *az üres kocsik* igen jól eljöhettek; minek a hegynek fárasztani a vonó-erőt, mikor Újvár még olyan messze van?! Fogta tehát, s a béd-zsérei útat mellőzvén, haladott egyenest a Nyitra jobbpartján, a nyílt országúton, Egerszegnek, Üzbégnek.

Ezen nagyon helyes irányvétellel a Láposokon reá várakozó ezer németnek szemközt s a nyitravárialnak oldalt támadását, szóval az ellenségnek nagyobb és veszedelmesebb erejét szerencsésen kikerűlvén, — azok ugyan hiába álldogáltak leshelyeiken. De előtte volt még a páruczai erdőkben Croix tábornok, két rendbeli lesével, melynek száma legalább száz emberrel szintén fölűlmúlá a kuruczok erejét; s róluk Balogh István mitsem tudott: tehát egészen váratlanúl intézhették a kígyózó terhes szekérvonat miatt hosszan és lassan húzódó magyarokra kirohanásukat.

Balogh dandárának vonúlási rendje következő vala: «előljáróban» a merész Vajda András ezredest küldötte «bizonyos seregekkel,» melyeknek létszáma, az általános arányból ítélve, nem igen haladta meg a 200-at.* Utána kanyargott a több mint kétszáz rakott szekérből álló tehervonat, melyet maga Balogh István követett Csery Imrével, a saját és Géczy Gábor ezredéből kivezényelt 300 lovassal, s ezek élén Ocskay Sándor, Pápay Pál, Beleznay János törzstisztekkel. Végre az utóhadat Vajdának kalandozó társa, a vitéz Réthey János ezredes képezé, a maga ezerebeli 200 válogatott huszárral.

Mikor ez a hosszú oszlop Könyöknél az erdő széléhez ért: Balogh Vajdát a szekerekkel előrebocsátá; de mivel a szűk erdei úton nem akart tőlük messze elmaradni, — jobbnak látta, hogy maga és Réthey egy kissé jobbra térve, Aba-Lehotáig kerűljön, és az innét Csápor felé irányúló másik erdei úton, mintegy párhuzamosan nyomúljon Vajdával és a szekérvonattal alá a tisztásig.

S ez a gondolat javára is vált, mert a támadáskor Vajda segélyére így hamarabb érkezhetett és könnyebben forgolódhatott.

Ugyanis a rövidebb úton haladó Vajda András a sűrűből kiérvén, «a midőn immár Csápor és Czabaj felé közelgetett volna a síkon,» — egyszerre kicsap az erdőből csak vagy húsz labancz a

* A «bizonyos seregekkel»-t maga Balogh, a dandárvezér írja, míg Csery «mintegy *négyszáz* lóval»-t említ; de ez utóbbi lehetetlen. Miután ugyanis Balogh István bizonysága szerint mindössze is «*circiter hétszázig való*» volt az egész kíséret: a hadfelosztás arányaihoz képest az előhadat alig képezhette több 200 főnél, a mi Balogh idézett kifejezésének is megfelel, lévén az ekkori csekély létszám szerint 50—60 katona egy «*sereg*», tehát a — plus minus — 200 lovas 4, legfölebb 5 «sereg».

Köröskényi Dezső századából a szekérvonat hátuljára, s az utólsó, hátramaradott kocsikat nagy lármával fosztogatni kezdi. Vajda e zajra «jóllehet mindjárt fordúlt,» hogy őket elűzze, — s ím egyszer csak kibukkan eléje rejtekhelyéből a 220 Eugen-dragonyos, a rácz század, s mögöttük másfélszáz német gyalog. Az ellenök intézett rohamot a dragonyosok zárt fala fogta föl; s bár a 200 Bottyán-huszár jól ütközött s kemény tüzet ada: a nehéz-lovasság visszanyomta őket, nehányat lelővén és egy zászlótartót pár legénynyel elfogván közűlök.

Vajda csak egy puskalövésnyire hátrált, ott megfordítá s új rohamra vezérlé csapatát; hasztalan, — a gyalogság sortüze s a dragonyosok zárkózott rohama megint visszafordítá, sőt most már űzni kezdte őket. Midőn Vajdát a németek a Lehota felől beszakadó út nyilása előtt keresztűlűzték volna, — épen akkor bontakozék itt ki az erdőből Balogh István, Ocskay Sándorral és Pápayval. Az ellenség eléje állott. Most Balogh gyorsan fölfejlődvén s rohamot fuvatván: németen, ráczon és labanczon «tartózkodás nélkűl rajta ment,» és pedig úgy, hogy jó példát adandó, «*legelsőben is maga, igen közelről a német trup közé lőtt.*» Katonái követték a vitéz dandárnok példáját. «Erősen megpuskáztak;» egy kissé hátrábbnyomták őket, — ott ismét helyt állának.

Ekkor Csery visszavágtat az utócsapattal közelgő Réthey Jánoshoz, sietésre inti; a ki is kivont karddal, ügetve-nyargalva «úgy gyütt tartózkodás nélkűl hadastúl, maga előljárván Réthey uram,» s a másik oldalról tüzesen bevágott. Erre «csak meg nem állhatta az német, megszaladott előttünk; Balogh uram is mindjárt rajtafordúlt, — közbeesett az ellenség, veszett benne csak ott közel több száznál.» Most már fölbomlott a császáriak közt minden rend; a győzhetetlen hirű Savoyai-dragonyosok veszedelmét látván a nyitrai gyalogság, elszéledt a sűrűben, s «a loboncz- és ráczság Mocsonak felé szaladott az erdőségen.» Ezeket Vajda András üldözte, s a szekérvonat előrészét továbbhajtatá.

A dragonyosok szívesen menekűltek volna Czabaj és Ivánka közé, arra, hol Croix tábornok állt a lesben: de egyik felől Balogh István, másik felől Réthey által el volt zárva útjok; körűlvétettek, «annyira, hogy azon kétszázegynehánybúl tizenkettőnél több el nem szaladhatott,» a többit ott halomba vágták, vagy elfogdosták. Vajda

zászlótartóját s a vele ejtett többi foglyokat is megint kiszabadíták a győzelmes kuruczok, sőt ők foglaltak el két zászlót Eugen híres ezredétől, melynek egy Schenk nevű kapitányát, egy hadnagyát, két zászlótartóját, egy rézdobost, két trombitást és 35 altisztet s közdragonyost füzének rabszíjra és vittek be diadallal Újvárba. Egypár német főtiszt holttestét azután övéik *Nyitrára* szállították eltemetni.

A heves harcz különben csak jó félóráig tartott volt. Ezalatt a szekérvonat hátuljának szekeresei kifogdosták lovaikat, barmaikat, s a zavart fölhasználva, ott hagyták az élést járműveiken és félreállottak az erdőben, némelyek épen szekerestől is. S a kuruczok, a dragonyosokkal végezvén, már ezek összehajtására készülének: midőn a nehány megmenekülttől értesített Croix tábornok leshelyeiből kimutatá magát, s «mindenfelől segítsége jött a németnek, — de későn».

Balogh a győzelemmel megelégedvén, az elszéledt szekerek összehajtásával nem tartá tanácsosnak az időt tölteni: hanem Beleznayt hátrahagyva utóhad gyanánt, maga a többivel, a szekerek fele sőt több részével,[1] a foglyokkal és diadaljelekkel szerencsésen bement Érsek-Újvárba. «Az volt szerencsénk — írja, — nem tudta bizonyosan az ellenség: mellyik úton lészen megtérésünk? Mindazáltal az Isten az útonállókat úgy szokta megjutalmazni!» Berthóty pedig: «Azért, valamely része az élésnek elveszett ugyan, valamely része pedig be is érkezett; *mely kárnál nagyobbra becsülendő annyi ellenségnek illyen confusiója.* Való dolog ugyan, ha tovább múlattak volna ott a mieink: azokban is kár esett volna, — de így, Istennek hála, kevés kárral, úgymint két-három sebessel tértek meg.» Croix is visszaballagott Nyitrára.

Beleznay okt. 4-kén csak késő este érkezett be Újvárba a harczhelyről «a testek közől,» hírül hozván, hogy «százötvenet hordottak rakásra a parasztok.»[2] De, mint nehány nap múlva kiderült, két-

1 «A szekerek, mellyek a síkra kijüttek, alkalmasint, *sőt jobb részről* ide (Újvárba) érkeztek.» *Balogh István* okt. 4-iki levele Érsek-Újvárból br. Károlyi Sándorhoz *(Eredeti,* a gr. Károlyi-levéltárban.)

2 *Balogh István* levele okt. 4-kéről, *Berthóty Istváné* 5-kéről, és *Csery Imréé* 7-kéről gr. Bercsényi Miklóshoz, mind Érsek-Újvárból. (A két utóbbi nagyérdekű s

százon fölül ment az elesett németek száma. Bercsényi az újabban vett tudósítások nyomán ugyanis így ír Unghvárról okt. 18-kán ezen esetről Károlyinak: «Minap Eugenius regimentje általjövén az Dunán Zsilízhez, az újvári provisió-hordást akarta meggátolni, s elhányta leseit. El is nyerte gyalogja szekereinknek egy részit Csúznál, (Csápornál) s az egyik lovas lesse kimutatta magát; kit Balogh István és Rétheyék *oly szaporán körülvettek, nem bocsáták a másik lesre, 200 németnél többet raktak halomba, s 35 rabot az javában vittek bé Újvárba.* Ott hagyta az szekeret s lessét az többi s ment Nyitrához,»[1] a hol gr. Wallis «commendántnak hírévé esvén ez a veszedelem: a süvegét szaggatta haragjában, azt sajnálván kiváltképen, hogy Kruj (Croix) generális volt vélek, és válogatottak vesztek el.»[2]

Megmutatta ezen csápori csatával «a szegény kurucz,» hogy a császár leghíresebb katonáival is farkasszemet mer nézni és diadallal tud megmérkőzni, — csak egy kis hadi szerencséje legyen, mint volt ez alkalommal, Rákóczinak győzelemmel megszentelt névnapján.

még kiadatlan levél *eredetije gyűjteményemben,* s az elsőé okt. 4-kéről br. Károlyi Sándorhoz, a gr. Károlyi-levéltárban.) A *Berényi-napló* okt. havi feljegyzéseiben is vannak nyomai az újvári lovasság e kiütésének; így pl. hogy Csitáron Beleznay volt, br. Berényi Györgynek 19 verem gabonáját vitette el, és sok vonó-ökröt — a naplóíró bodoki ökreit is — hajtatott el a szekerekbe, de a melyek egy részét a kuruczoknak útjokat álló Croix tbk. elnyerte, egy részök pedig a harcz alatt elszéledt. «Úgy hírlik azonban, hogy az Újvár tájára ment 600 német mind odaveszett volna,» stb.

1 *Rákóczi Tár,* II. 281. l.

2 *Balogh István* levele Károlyihoz. — *Csajághy János* is írja a csápori csatáról Károlyinak 1709. okt. 6-kán Újvárból: «Ezelőtt ötöd- vagy hatod-nappal kiküldvén portánkat Kovarcz tájékárúl gabona hozására, vagy nyolczvanig való szekerekkel, — mellyek is többire mind Nyitra-vármegyéből valók voltanak, — megértvén az ellenség Kis-Sárótúl Generál Croix 600 commandérozott lovasokkal Nyitra felé portánk eleiben indúlván, Nyitrárúl is 200 gyalogot, labanczczal együtt, az mennyit kaphatott, kihozván; szintén penig az mieink az első dandárjára találtak menni, — mely négy, kétkétszáz dragonyosbúl álló truppokban volt — és Isten kegyelmességébűl szerencsésen megverték, és mind egy lábig levágták az többit, hanem harminczig való rabot hoztak bé egy kapitánynyal, egy lajdinanttal és fendrikkel; onnand is (t. i. a csatatérről) nevezetes két főtisztet vittek bé Nyitrára, *maga penig Generál Croix sebesen, gyalázatosan bészaladott az másutt lévő truppal Nyitrára.* Negyven (?) szekeret hozhattak bé, az többi mind elszéledett az erdőben az harczkor.» *(Eredeti levél,* a gr. Károlyi-archivumban.)

Megemlékezett e csatáról *Ocskay László* is, érsek-újvári utólsó kihallgatásakor, midőn a császári hadsereg és egyes ezredek állapotáról kérdeztetvén, a Croix tbk. mellett lévő Savoyai-dragonyosokrúl ezt mondá jegyzőkönyvre: «Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, *kiket az őszszel itt Csápornál levagdaltak*».[1]

Érsek-Újvárnak 1708-iki hős megoltalmazója s az erősség tekintélyének, hatalmának az 1709-ik évben is mindvégig erélyes fenntartója, jó rendtartója, — csak nehány héttel élheté túl a tábori hadakozás érdemdús veteránját, Bottyán tábornokot. Berthótÿ okt. 5-kén írta meg idézett jelentését Balogh István csápori győzelméről: s már okt. 16-ika reggelén ezt jelentik róla Újvárból: «15-ikén estve kiadván az dispositiókat szegény Berthótÿ István generális és újvári commendáns, — *9 óra tájban azon estve az fulladásban megholt*».[2]

Így éri vala, jeles főoszlopainak reménytelen kidőlésével, egyik csapás után a másik Rákóczi ügyét! Újvárban a parancsnokságot a derék Berthótÿ elhúnytával, legalább egyelőre, az alparancsnok: a vitéz, de kellő higgadtsággal nem bíró, túlheves természetű Csajághy János gyalog-dandárnok öröklé, azonban csak az erősség és bentlévő gyalogság fölött; mert a lovasság vezénylete, — melyből ugyan télre kelve csak Géczynek újvári és környékebeli 6 százada Beleznay őrnagygyal marada ottan, — Balogh Istvánt, mint rangidősb lovasdandárnokot illeté. Berthótÿnak, mint kerületi altábornoknak, Balogh alája volt rendelve: míg Csajághynak mint ifjabb brigadérosnak alantasa ő, természetesen, nem lehetett.

1 A jegyzőkönyv 7-ik pontja. *(A Ghyczy-család levéltárában.)*
2 Archiv. Rákócz. VI. 376.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bercsényi hadi intézkedései; Eszterházy Dániel, Károlyi. Heister általjő a Dunán s Pálffyval egyesül; a császári hadi-tanács megállapodásai. — Heister Szécsényhez, Losonczhoz nyomúl; Ebeczky csatározik vele. Gács ostroma s bukása. A kurucz hadak szélednek, hadrendjök összezavarodik; Károlyi feljő és gyorsan rendet csinál. — Ocskay Losonczon; szanaszét prédál. A kuruczok gyalogsággal megrakják Murányt, Lőcsét, Kézsmárkot. — A pestis iszonyú pusztításai és káros hatása.

Mialatt az újvári vezényletben a jelzett változások történtek: hasonló változások valának készűlőben — bár nem hasonló ok miatt — a tábori hadvezetésben is, hol a kormánygyeplők Bercsényi kezeiből nemsokára Károlyi kezeibe mentek át, távolról ugyan még mindig amannak főintézése mellett. Előbb látnunk kell e körűlménynek előzményeit.

Bercsényi mindjárt azután, mikor szept. 18-kán a Heister Pálffyhoz irt titkos levelének Ocskay által lett kibeszélésèből Wedekindt kapitánytól megtudá a császáriak Szepes felé igyekvő szándokát, és ezt utóbb az egyebünnen vett értesűlések is megerősítették: elkezdett gondoskodni a Szepesség ótalmáról. Nevezetesen már szept. 27-kén eltökélé, hogy a Czelder egész és Nyáray féldandárából álló gyalogság már úgy is «régen nézvén Breznóra» Andrássy Pállal: mihelyt Heister Pálffyval egyesűlni és közeledni fog, — ezen hajdúságot oly szín alatt, mintha újra Liptóba akarna velök diversiót tétetni, szépen fölviteti Szepesbe, s ott, mintha kenyérre kellene várakozniok, Kézsmárk s Lőcse közé szállítja. Egyszersmind megvizsgáltatja s védelmi állapotba helyezteti Rivière-rel a két utóbbi város erődítéseit, — és azzal, a veszély közeledtével minden zaj nélkűl beülteti Andrássy Istvánt és Czelder Orbánt 15—1600 hajdúval Lőcsére, s Bajcsy György alezredest 4—500-al Kézsmárkra, hol eddig csak újonczaik feküdtek; míg a Nyáray-féldandárt, mely is Bercsényi udv. palotás-

ezredének két s Nyáraynak is két battalionjából állott, Kassára rendeli, az ottani igen kevés helyőrség szaporítására.*

Minthogy pedig október első napjaiban ő maga parancsot vőn Rákóczitól bizonyos nagyfontosságú külügyi tanácskozmányok végett az udvarhoz Munkácsra rándúlni: okt. 4-kén Tornallyán kelt tüzetes utasításával a vezényletet nyolczadnapig, mialatt visszatértét reményli vala, Eszterházy Dániel altbgyra bízá. Ez utasításban Dániel úrnak mindenekelőtt az Érsek-Újvárral való összeköttetés fenntartása köttetik lelkére, s e végből a zselízi németre leendő folytonos vígyázat és csapdozás. Azután következnek az egyéb, speciális intézkedések, melyekre nézve megjegyezzük, hogy a hadállás úgy volt maradandó, mint eddig, (csakhogy a központi háttérből Ráhótól vagy Tornallyától szűnt meg a kormányt tartani Bercsényi) t. i. a jobbszárny Andrássy István tbk. alatt Szepesnek Árva és Liptó felőli szélein, Gömörig; a közép Polonkánál, Baczuchnál, sőt be Breznóbányáig előretolva Zólyomba, Andrássy Pál tbk. alatt, hátterében a ráhói tartalék-tábor Babócsay Ferencz dandárnokokkal, kinek kötelessége vala szükség esetén akár a jobb-, akár a balszárnynak, s akár a középnek segélyt nyújtani, egészen Eszterházy altbgy. rendeleteitől függvén, a ki a legerősebb és most legfontosabb hivatású balszárnyat vezénylé.

Dániel úrnak hol táborozását Bercsényi az ellenség mozdúlataitól tette függővé; irányelvűl csak azt szabta eléje, hogy a Garamtól igen távol ne táborozzék, nehogy az újvári közlekedéstől és a zselízi némettől messze essék. Ezért inkább ajánlja Balassa-Gyarmat és Ipoly-Ság, mint Szécsény vidékét. Eszterházy alatt valának Ebeczky és Szent-Pétery lovas-dandárnokok brigádáikkal, s br. Révay Imrével és Groczky Istvánnal némi gyalogság is, ú. m. a Csajághy-dandárnak Újvárba bé nem ment része. E hadaknak Zólyom, Korpona, Selmecz, Szent-Benedek, Zselíz és Esztergom felé kelle vígyázniok, és ha Pálffy Gácsot megszállani találná: a Babócsay-dandárt magokhoz vonván, az ellenség táborát éjjeli-nappali támadásokkal, a hegyekből gyaloggal s a völgyeken lovassal háborgatniok. E mellett egy rész

* L. Bercsényinek Tornallyáról szept. 27-kéről Rákóczihoz irott levelét. (*Archiv. Rákócz.* VI. 352—353.) S hogy ezen intézkedéseit annak idejében csakugyan végrehajtá: bizonyítja okt. 28-iki levele. (U. o. 374.)

haddal diversió gyanánt Selmeczet megrohanni, a melynek ha Pálffy segítséget küldene: annál könnyebb volna ekkor a Gácsnál maradandókat megtámadni. Egyébiránt Andrássyéknak is parancsuk ment, hogy Gács ostroma esetében ők is másfelől közreműködjenek: az egyik Liptóba rohanjon be, s a másik Breznót és Beszterczét szorongassa.

Ha pedig Pálffy, talán a zselízivel is Liptóba menne: akkor viszont nemcsak Babócsay nyomúljon föl Szepesbe, de Ebeczky is, Szalayval nyomában, hogy az ellenségnek jobbszárnyunk annálinkább ellentállhasson.

Végre, a három tábornok és Babócsay szoros és folytonos közlekedést tartsanak egymással.[1]

Ezen utasítás kiadása után Bercsényi megindúlt; okt. 7-kén már Zemplénben Nagy-Mihályon vala, másnap reggel tovább utazandó a fejedelem elé,[2] kinél s azután Unghvárott a véltnél hosszabb ideig kellett késnie. S mikor végre visszaindúlhatott: Kassa mellett fekvő enyiczkei kastélyába érve, — itt vevé (október 25-ikén) az ellenség fenyegetőleg megkezdett előnyomúlásáról szóló tudósításokat. Ezek következtében a fejedelem által Heister nyomúlásának esetére segélyűl 3 lovas és 3 gyalog-ezreddel a Tiszántúlról átrendelt Károlyi Sándor tbknak jövetelét sürgette és várta,[3] hogy a megzilált és oszladozó hadak közé Gömörbe ne kelljen puszta kézzel visszatérnie, a mire egyébként — személyét illetőleg — szintén kész vala, csakhogy jót nem reménylett ilyetén visszatérésétől.[4]

Ezeket így tudván, tekintsünk vissza az Ipoly és Garam vidékeire.

A Felső-Garamnál a kurucz hadvonal derekának előretolt része még okt. 9—10-ike táján is jó mélyen benyomúlva állott Zólyomban; elannyira, hogy Czelder Orbán a maga hajdú-ezerével Breznót a legszorosabban ostromzárolva tartá, a beszorúlt németek és városiak szemei láttára csépeltetvén el a külvárosi pajtákban gabonáikat, hadai

1 L. e terjedelmes utasítást *Archiv. Rákócz.* VI. 359—365. l.

2 U. o. 366. l.

3 A fejedelem már okt. 18-kán utasítá Károlyit, hogy készűljön az általjövetelre, mert Bercsényi betegeskedik, és senki sincs mellette. (*Archiv. Rákócz.* II. 560. l.)

4 L. *Bercsényinek* Enyiczkéről okt. 25-kén a fejedelemhez írt leveleit. (*Archiv. Rákócz.* VI. 371—384. l.)

élelmezésére. Sőt Orbán dandárnok okt. 7-kén a Réthey György mellette levő huszáraiból 150-et egész Predajnáig küldött bé Besztercze felé Mező János főhadnagygyal, kik még 9-kén is ott állomásoztak előőrség gyanánt; s egyúttal a boczai szorosra is — Liptó felé — bocsáta portát.[1]

Az Alsó-Garamnál azonban nem ment ily jól a dolog, sőt a veszedelem — Heister képében — onnét közelgetett. Miután ugyanis e tábornagy, négy hónapi harczaival Dunántúl a kuruczokat előbb a Rábán fölülről leszorította s ellenök sánczokat és védműveket emelt, kivált ezen folyam kelőin; továbbá erősségeiket: Sümeget, Simontornyát, Veszprémet kiostromlotta, Bottyán átkelését megakadályozá, a népet kegyetlenkedéseivel megfélemlíté, s Eszterházy Antal dandárait nagyon megzilálta, megritkította és további szorongatásukra hadai egy részével s a rácz és horvát végőrezredekkel br. Nehem táborszernagyot hagyá hátra vezénylő-tábornokúl: maga, három lovas-ezreddel s egy battalion gyaloggal okt. 7-kén Esztergomba érkezett. Ide rendelé, t. i. a párkányi hídfőhöz, eleibe jőni Zselíztől Croix tábornokot a Savoyai dragonyos-ezreddel és három battalion gyaloggal; a kikkel egyesülve, s négy faltörő-ágyúból, nyolcz tábori taraczkból és négy bombavető mozsárból álló tüzérségét, valamint több száz társzekérre menő podgyászvonatát is átköltöztetve a Dunán, — október 8-ikán mindenestől megindúlt fölfelé.[2]

Az Ipoly-Ság táján vígyázó Ebeczky-dandár kikémlelésére portát bocsáta ugyan Hontba Kemencze felé,[3] mindazáltal a tábor derekával a Garam jobbpartján vonúlt egyenest Zselíznek, a hová 10-kén érkezett.[4] Löffelholtz-czal tehát már egyesült, s másnapra várá magá-

1 *Czelder Orbánnak* Baczuchról, okt. 9-kén Bercsényihez, és *Mező Jánosnak* ugyane napon Predajnáról Czelderhez szóló levelei. *(Eredetiek, gyűjteményemben.)*

2 *Zsámboky Nagy István* ezredes Szobrúl okt. 8-kán sietve tudósítja Eszterházy Dánielt a szátoki táborra: «*Ezen órában indúlt meg az német a Duna mellől,* fel igyenesen Kemencze felé, mind lovas és gyalogja; de, a mint végire mentem, gyalogja nem sok.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

3 *Zsámboky iménti levele;* mert a Kemencze felé ságúldó had csak porta lehetett, mindenképen bizonyos lévén az, hogy Heister a táborral a Garam *jobb*partján nyomúlt föl Zselíznek, nem érezve ekkor még — a Löffelholtz és Pálffyval való csatlakozás előtt — magát elég erősnek sok podgyászával s tüzérségével a közelében táborozó Eszterházy Dánielle szemben, a *balparton* biztosan haladhatni.

4 *Eszterházy Dániel* írja okt. 11-kén a szátoki táborról Bercsényinek: «Haister

hoz Pálffyt is, a ki a szalatnyai táborrúl gyalogját Beszterczére beküldvén, Steinvillel, Viarddal, Gombossal, Ocskayval s «az egész lovas haddal Zólyomtúl Szent-Kereszt felé lement az Garam mellett, conjunctióra.»[1] Ez Kis-Sárónál történt meg, miután előbb Heister okt. 11-kén e helységtől Kálnáig szállítá táborát s 12-kén Nagy-Kálna és Várad között a Garamon kettős hidat vettetett, a mely elé hadai egy részét telepíti vala.[2]

Pálffy elindúlását Szalatnyától, Zólyomtúl, legelőször Révay Imre alezredese, a fűrészi szoros torlaszain őrt álló Groczky István tudatta Eszterházyval, ki ettől — úgymint okt. 13-kától — fogva aztán «lovas és gyalog portákat» indíta be Korpona felé, a bán mozdúlatai szemmeltartására. Ebeczky pedig folyvást portyáztatott Heisterre.[3] Egyéb rendelkezéseit Dániel úrnak ismertessék e rövid sorai:

«Mi táborainkat három részben vettük: Ebeczky uram Hontnál (Ipoly-Ság mellett) maga, Szalay és Tardy ezereivel; Szent-Pétery uram Vadkert háta megett Dereskénél, (Tereske) Máriássy (Deák Ferencz) Sőtér és Kókay ezereivel; én itt Szátoknál, Esterhás Antal úr dragonyosival, Bik László és Sennyey uraimék ezereivel és a gyaloggal.»[4] Írja továbbá, hogy Géczy Gábor tegnap átjött a Garamon

tegnapi napon Zsilízhez érkezett, conjungálván magát az ottvaló ellenséggel, kinek nagyobb része (Croix-val) eleiben ment vala Esztergomhoz. Számos szekér vele, öreghajók és sok deszka, öreg-álgyú négy vagy öt; melyből colimálható: más hidat is fog általvetni a Garamon; talán Pálffy hadát még bévárja, mert jött tegnap az iránt is oly hírem, hogy azon haddal, úgy *Ocskay is* Szent-Kereszt felé elindúltak volna, — megtudom csak ma is.» *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)*

1 *Bercsényi,* Unghvárról okt. 18-kán a fejedelemhez, és Károlyihoz is. *(Archiv Rákócz.* VI. 367. l. és *Rákóczi Tár,* II. 281. l.)

2 *Eszterházy Dániel* Szátoktúl, okt. 13-kán Bercsényinek: «Haister elindúlván a zsilízi sánctúl, tegnapelőtt szállott túl a Garamon Váradhoz, és ugyanazon éjjel vetett két hidat által; minémű positurában légyen? tegnap maga megvizsgálta Ebeczky uram, ezen delineatió szerint. A gyalogjának számát nem observálhatta, — hanem ma érkezett ide a táborra Fodor Lászlónak egy rab-hajdúja, ki is együtt jött által Esztergomnál Haister corpussával, referálja, hogy az esztergomi hídon Eugenius verescompániáival, a melyek eleibe mentenek innét, 12 standárral és 4 compánia muskatérossal jött. A sánczban (Zselíznél) maradott 300 gyalog egy obrest-vachtmaisterrel. Öreg-ágyúját mondja ezen rab négyet, apróbbakat nyolczat, — a bagázsiája is véle vagyon.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.) V. ö. *Archiv. Rákócz.* VI. 368. l.

3 *Eszterházy D.,* okt. 13-iki levele Bercsényihez.

4 *Ugyanaz.* A gyalogság br. Perényi Miklós ezrede feléből, Csajághynak vagy

Újvárból a még hátra levő montourért, melyet is felesebb kísérettel holnapután, tehát 15-kén fog Újvárba beszállítani, s azután a fölösleges lovas hadat, úgymint Rétheyt, Vajdát stb. onnét visszarendeli, — írt is már eziránt Balogh Istvánnak.[1]

A mint Heisterrel 15-kén Pálffy is egyesült: az öreg vezénylő-maréchal, kis-sárai táborában a megkezdendő őszi hadjárat és az ennek befejeztével fölállítandó téli hadállomások irányának s helyeinek tüzetes megállapítása végett többszörösen tanácskozott tábornokaival. E tanácskozmányok okt. 16-kán értek véget; eredményök — főbb vonásokban — a következő határozatokban összpontosúl:

1. Pálffy tábornagy kétezer lovassal nyomúljon Nyitra, Mocsonok és Szered felé, Érsek-Újvárt e haddal, továbbá Monticelli egy részével, Eszterházy József, Pongrácz és Thúróczy labanczaival, a télen is megszállva tartandó erődített állomásokból minél szorosb zárlatba fogni. Mely iránt midőn megtevé az intézkedéseket s a zárló hadat már felosztotta: maga menjen át a Dunántúlra, mivel az ottani vezénylet neki, a Péter-Váradra bizonyos törökországi állapotok miatt visszatérendő br. Nehem helyett, fölajánltatik.[2] 2. Miután a téli szállásolási és állandó hadvonal a Garamnál beljebb fog az ország középpontja felé előretolatni: a zselízi sáncz most már fölöslegessé válván, levonandó s fölégetendő. Löffelholtz Hartlebennel, a gyalogság zömével és a Dunán Esztergomnál általjövendő s utólag csatlakozandó 14 század Lubomirszky Györgyféle lengyel-kozák lovassal indúljon föl a Garam mentén egyenest Beszterczének, Liptónak, hol az Ebergényi-Tollet osztálylyal, majd azután, Szepesbe hatolván, a másfelől ugyan ideérkezendő Heisterrel Lőcse környékén egyesüljön. 3. Heister, Steinville, Sickingen, Viard, Croix, Langlet és Gombos tábornokokkal, a hadsereg derekával, ú. m. a hét német,

6oo főnyi maradékából állott, s még br. *Révay Imre* is itt volt hajdúságának egy részével Dániel úr mellett a szátoki táboron, honnét okt. 9. Bercsényihez intézett levelében kimutatást ad ezere létszámáról. E szerint Újvárban feküdt helyőrségben 666 hajdúja, Gácsban 100, Nógrád-várában (de ezt ép e napokban kezdék lerontani) 95; Groczkyval volt a torlaszokon Buda-Lehotánál 50, ővele a szátoki táboron 258, = 1169 fő. *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

1 *Eszterházy D.,* okt. 13-iki levele.

2 *Heyperger Theodor* k. k. haditanácsosnak Bécsből okt. 23-kán Heisterhez irott, de a kuruczoktól felfogott válasza. *(Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)*

két rácz és az Ocskayféle egy magyar lovas-ezreddel, úgy egy válogatott — tán 2000 főnyi — gyalogsági osztálylyal, az Ipoly mellett indúland, s Eszterházy Dánielt hátrább nyomván, Vadkertet és Losonczot elsánczoltatja, Szécsényt és Gácsot elfoglalja, és mind e helyeket a jobbszárnyon Váczczal s a Dunával, s a balszárnyon Véglessel, Zólyommal és a bányavárosokkal összeköttetésben, állandó erős őrségekkel rakja meg. Korpona városába is némi hadat vetend. Azután, hadai hátralevő részével Zólyomtúl Besztercze- és Breznóbányának menvén, Gömörben Rozsnyót, Szepesben Szomolnokot, Remetét, Gölniczbányát elsánczoltatja, s kivált az elsőbbiket — Krasznahorka szorongatása végett — tetemesen helyőrségeli, és Igló táján a már titokban Ebergényi által (mint tudjuk) megvásárolt hg. Lubomirszky Tivadar csapataival, úgy a Liptó felől betörő Löffelholtz-Hartlebenékkel egyesülten Lőcse és Kézsmárk városokat fogja ostrom alá venni s tűzzel-vassal megvívni, nemkülönben Szepesvár és Dunavecz várakat szorongatni.

Ekként a császár hatalmát három vármegyének, ú. m. Nagy-Hont, Nógrád és Szepesnek, sőt részben Gömörnek és Kis-Hontnak is meghódításával gyarapítandja, s a kuruczokat a Dunának váczi kanyarúlatától kezdődő, — Vácz, Vadkert, Szécsény, Losoncz, Gács, Végles, Zólyom, Besztercze, Breznó, Rozsnyó, Szomolnok, Remete, Gölnicz s esetleg Lőcse és Kézsmárk erődített pontokkal jelölt, — vagyis a Dunától a Tátráig terjedő hadvonal által az ország keleti részébe szorítva, s Érsek-Újvártól nagy távolságra: 12—15 mértföldnyire elrekesztve tartandja; minélfogva ezen közelebbről szintén szorongatandó főerősségük is előbb-utóbb meghódolni lesz kénytelen, mikor aztán az előnyomúlás Eger, Kassa, Munkács ellen megkezdődhetik.

Ez a tagadhatlanúl a hadtudomány valódi elvei szerint készült tervezet főbb vonásaiban valószinűleg Savoyai Eugentől eredt s a k. k. Hof-Kriegsrath által iratott Bécsben Heister elé; de semmi kétség, hogy részletei s végrehajtási módozatai a kis-sárai tábori tanácskozmányokban állapíttattak meg. S a mint megállapíttattak, — a vezérek azonnal hozzáfogtak a valósításhoz.

Bercsényinél olvassuk okt. 17-ikéről, hogy: «Már azelőtt megegyezvén Pálffyval Heister Sárónál az Garam mellett: 17-ikén ú. m.

csütörtökön *az zsilizi sánczát és az ott lévő lábos-hídját föléget-vén*, szállott Léva irányában (Új-Barson és Kálnán alól) csinált (hajós, tehát szétszedhető) hídja eleiben, túl az Garamon.» S 18-ikáról: «Pálffy mintegy kétezer lóval elment Nyitra felé, oly hírrel, hogy ezeret Nyitrán s Mocsonokon postíroljon, az másik ezerrel általmenjen az Dunán.

N. B. Leffelholtz Pálffynak irott (de fölfogott) levele azt tartja: van engedelme Pálffynak az udvartúl az fel — hihető, Bécsbe való — menetelre; de azt akarja Haister, ott maradjon Újvár szorítására, és maga Haister Szepesnek akar menni. Kibűl collimálható: nem az Dunántúlra megyen (Pálffy), hanem Nyitrán ezer és az Vág mellett az másik ezer fog maradni postírungban. Mert 16-kán írták, hogy akkor Monticelli és Secula rácza, — az ki ezelűtt Sente körűl vala, — megegyezett Haisterrel.»[1]

A bán e kétezer lovast Nyitrán s a völgyön fel Bajmóczig, Mocsonokon, Semptén, Szereden, Galánthán, Séllyén és vidékén elhelyezvén s módban hagyván, okt. 24—25-ike táján Nagy-Szombatba,[2] onnét Pozsonyba és föl Bécsbe ment, az udvarnál remonstrálni, mivelhogy Heister alatt, — a kivel visszát vont — nem akarja vala a túl a dunai vezényletet elvállalni.[3]

Heister pedig, rendelkezéseit előrebocsátva, még két napot késett új-barsi táborában. A merre ő foglalni indúlt: mindig vele jártak védenczei a jezsuiták is, szintén foglalni, t. i. a protestánsok templomait. S a tábornagy előkészíté útjokat. Ekkép most is okt. 17-kén «in castris ad Bars positis» keltezve, nyilt rendeletet bocsát Nógrád vármegyére s a meghódítandó városok hatóságaira, hogy a «lázadók

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 376. l.

2 *Br. Berényi Ferencz* említi naplójában okt. 26-ika alatt Baradban, románfalvi emberének jelentése nyomán: «Haister Barsnál van; *bán uram Szombatban valami kuruczot lövöldöztetett meg,* — maga Pozson felé ment.» — *Bercsényi* levelei között is olvassuk: «Csajághy okt. 23-kán írja Újvárból: *Pálffy összeveszvén Heisterrel,* Pozsonba ment, *Mocsonokon 4 compániát (lovast) hagyván, az többit Séllyén s imittamott.* Leffelholczot az gyalogsággal Báthnál petekírolta Viard.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 387.)

3 A *Berényi-napló,* okt. 28-ika alatt: «Kapitány-lajdinant Carolus Meÿr érkezett Szombatbúl, bán uramot kísérte; azt mondja, hogy *bán uram nem akarja az Dunántúl való commandót fölvállalni, azért, hogy Haisterrel vissza van.* Haistert úgy hallotta, hogy Gács felé ment.»

által» — vagyis a szécsényi országos végzemények értelmében — a protestánsoknak visszaadott egyházakat, parochiákat, iskolákat és minden papi javadalmakat szolgáltassák vissza az elűzött kath. papoknak, s ezeket azok birtokába haladéktalanúl iktassák be. Az ellenszegülők ellenében elégséges karhatalmat adni a katonai parancsnokok utasítva vannak.[1] Okt. 18-kán viszont ugyancsak új-barsi táborából rideg, dölyfös hódolási parancsot intéz a szomszéd megyék nemességéhez és lakóihoz: 14 nap alatt hódoljanak meg; s a hűségesküt letenni vonakodókat tűzzel-vassal, kiirtással fenyegeti.[2]

Ezzel tábori málháját s a hihetően a még Dunántúlról jövő lengyelekre várakozó Löffelholtzot Új-Barsnál hagyva, okt. 19-kén d. u. 3 órakor Kálnánál általkelt a Garam hídján 64 lovas-századdal, melyből — mint az előtte álló s ellenkezve visszavonúló Ebeczky István embere megolvasá zászlóit — 52 reguláris német nehéz-lovas escadron vala, 12 pedig az előcsapatúl szolgált könnyű had, úgymint Monticellinek 6 század rácz, Ocskaynak ugyanennyi labancz huszára,[3] és egy csapat Kurdis Jánosféle labancz. Minthogy pedig Löffelholtz mellett a Viarddal kivezényelt 800 főnyi lovasságon kívűl mintegy 2000 gyalog maradott:[4] következőleg Heister után is a tüzérséggel ugyanennyinek kelle később nyomakodnia, miután Bercsényi Heister összes gyalogjai számát valami 4000-re teszi.[5]

E közben némi diversió kedvéért Andrássyék október 18-kán beütöttek Liptóba;[6] minő eredménynyel? — nem tudjuk, de a had-

1 *Egykorú másolat,* gyűjteményemben.

2 *Egykorú másolat,* u. o. Másutt is több példányát láttam.

3 *Ebeczky István* írja Serkéről okt. 24-kén Eszterházynak: «Én lévén legközelebb a némethez, mikor Kálnánál általgyütt az hidon: akkor az emberem az hídnál megolvasta standárjait; az németé 52, Ocskay zászlói 6, Monticellié is 6, minden bizonynyal.» *(Eredeti,* gyűjteményemben.) *Bercsényinél* is (Archiv. Rákócz. VI. 376. l.) épen így, kivévén, hogy ő Monticelli helyett Seculát ír, a másik rácz ezredest, és pedig alkalmasint helyesebben.

4 *Bercsényi,* Archiv. Rákócz. VI. 376. l.

5 *Bercsényi,* Unghvárról okt. 21-kén Károlyinak: «Ez, uram, mind is 7 regiment lovas (t. i. a németje); bizony nincs *4000 az gyalogja,* már csak semmi *ha van is,* télben. Ugyan nagy ostora lesz Istennek, ha szétgázol bennünket!» *(Rákóczi Tár,* II. 284. l.)

6 *Bercsényi,* okt. 24. Bődről a fejedelemnek: «Andrássyék bémentek Liptóba még 18-kán; nincs hírem még felőlök.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 371. l.)

járat sorsára befolyással bíró esemény ott nem történt. Október közepén Eszterházy Dániel a még csak félig-meddig helyreállított s biztos ótalmat nem ígérő Nógrádvárából kivoná az őrséget, s Géczy Zsigmondra bízta e várnak, és ha Heister Szécsény felé tartana, az utóbbinak is széthányatását s fölégetését, nehogy az ellenség fészket verjen benne. Géczy Nógrádot le is rontatá; Szécsényre nézve még várt a cs. tábornagy mozdúlataitól.[1] Rákóczi pedig, midőn megtudá, hogy Heisterrel öreg-ágyúk s bombavető mozsarak is vannak: a föntebbi két várnál nem valami sokkal erősebb Gács bástyáira is kimondá a *deleantur*-t, csakhogy egy-kissé későn; mert parancsát Bercsényi még Unghvárott is csak okt. 21-ikén vette;[2] míg tehát ezt Nógrádba tudathatta és ott végrehajtathatta volna, — kifogytak az időből. Különben is, a vár vagy két heti ellentállásra képes volt, mivel erődítményeit az odaküldött falábú franczia hadmérnök ép az imént helyreállíttatá, s az új parancsnok Nyárády Andrással elégséges hajdúság, lő- és élelmi szer vala benne. Nem igen volt ok tehát e várat oly hamar félteni, míg t. i. a Károlyi-féle segédhadak a Tiszától fölérkezhettek, a mikor aztán mód nyilt volna ostrom alól fölmentésére.

Bercsényi ugyan Nógrád-várának «kérdetlen elhányásából» Eszterházy hadainak megrezzenésére következtetett, és így már okt. 21-ikén azt irá bizalmasan a fejedelemnek: «úgy látom, *nincs mit várnunk egyebet az fartolásnál;*»[3] mindazáltal nem szűnt meg intézkedni a Heister oldalában, hátában teendő diversiók felől még Szécsény bukása után sem. De ezt előbb látnunk kell.

Heister 64 század lovassága, mint tudjuk, okt. 19-kén d. u. 3 órakor Kálna mellett át a Garamon, honnét 20-kán reggel megindúlván, «mind egy húzomban gyütt Báthnak, Palástoknak s Nyéknek, — egész éjtszaka mind marsolt. Nyéken megabrakolván, másnap (21-kén) virradóra Szécsény felé vette útját, Sőtér és Kókay uraimékat felheverte; azzal mindgyárst kiszínelvén bizonyosszámú katonát, hogy a magyarját (labanczát) kicsalhassam mellőle, — de bezzeg mind magyarja, németje úgy rajtam gyütt, hogy űzött egy mélföldön az egész corpusa, s ugyanott, az hol elhagyott, megszállott. Most is

1 *Ugyanaz,* okt. 21-kéről Károlyinak. *(Rákoczi Tár,* II. 283. l.)
2 Ugyanott.
3 *Archiv. Rákócz.* VI. 369. l. V. ö. *Rákóczi Tár,* II. 283. l.

oda vannak portásim.» — *Ezt Ebeczky István írja*, Serkéről okt. 24-kén,[1] a ki is Sennyey Ferencz, Bikk László és Tardy Ferencz, továbbá Deák Ferencznek ekkor Máriássy Ádám vezénylete alatti, gyönge létszámú ezereivel volt; — a maga ezerét öcscsével Ádámmal hátrahagyta a Garam és Ipoly közt, az ellenség háta mögött.

Bercsényi már okt. 24-iki levelében említi portázó tisztek jelentései után, hogy «20-kán Palástoknál volt 3 vagy 4000 lovas-német, és Ipoly-Ság felé ment sietve ; hihető, csak kergelődzeni indúlt, *vagy Szécsént féltette az tűztül, azt akarta megelőzni.*»[2] S ezzel fején találta a szeget. Október 25-kén így folytatja, a jelen volt Gerhárd György kormánytanácsos levele után: «Vasárnap megindúlt Haister az lovassal, Nyékre gyütt, onnan másnap (tehát 21-ikén) *Szécsénbe*, s ugyanakkor marsíroltak ők is táborunkkal *(Eszterházy)* Szécsénhez. Varsánhoz érkezvén: hallják az puskázást Szécsénben, és az szaladók gyünnek reájok. Megforgatják az zászlókat s visszamennek igyenesen Herencsénhez, az honnan gyüttek, és onnan az hadainkkal együtt Serkéig.»[3]

Még világosabb s részletesebb az okt. 28-iki levélhez csatolt magyarázat, melyet már több rendbeli tudósítás egybevetéséből állít össze Bercsényi, ú. m.:

Heister Kálnától megindúlván, eleinte «mutatta útját Báthra Selmecz felé, *(ezért halasztá el Szécsény elrontatását Eszterházy!)* de fordúlt Palástoknak, Nyéknek. 20-kán (virradóra) indúlt Inámnak az Ipoly mellé, Hidvég ellenére, hol Ebeczky volt brigádástúl; ki is lóra űltetvén az hadat, az Iplyon innen mellőzte Kohárig, (ma *Kóvár*;) ott általmenvén az német, Ebeczky félrement, s megegyezett Esterházy Dániel urammal Herencsénnél, az hol volt Máriásy 7 zászlója, Eszterházy Antal dragony-regimentje és az gyalogság. Réthey János és Vajda voltak az Ipoly túlsó részén Zelennél, — azok elnyomúltak előle Losonczon fölűl Kánához.

Sőtér Tamás Kókayval voltak Szécsény előtt Kovácsinál, s azoknak kell vala elégetni Szécsént; azok észrevévén, (de később, mintsem illett), kirendelvén magokat, 200 lovast hátúljárót hagyván, bal-

1 *Eredeti levél,* gyűjteményemben. (Eszterházy Dánielhez szólt.)
2 *Archiv. Rákócz.* VI. 371. l.
3 *Archiv. Rákócz.* VI. 371—372. l.

lagtak Szécsén felé. Azonban már másfelől az szorosokon s erdőkön eleikben kerűlt vala más része az ellenségnek, s úgy confundálták őket. Sőtér zászlói megmaradtak, Kókayébúl két zászlót elnyertek; azután ismét csuportozva, salválták magokat.

Ebeczky maga kimaradt vala, valami válogatott haddal: az labanczot akarta elcsalni az német mellől; egész erővel rajta-fordúlt, s űzte Hollókőig. Az volt szerencséje Dániel uramnak: nem vitte nyomon Ebeczky az ellenséget, hanem másfelé szaladt, — s azalatt Pásztó felé s úgy ment békével el Esterházy Dániel uram az hadakkal. Az ellenség megállapodott ott az hol elhagyta Ebeczky űzését, s onnan beszállott Szécsénbe.

Hogy Varsánnál volt az táborunk marsban, akkor előzte meg Sőtért az ellenség: úgy kell érteni, hogy, nyilván Selmeczre menő hírére az németnek Dániel úr Szécsénnek indúlt, és Ebeczky Varsánnál akadt melléje akkor, az mikor már másfelől Sőtért puskázták, s annak lármájára tért meg s maradt el Ebeczky az labancz kicsalására.«[1]

Hátra van még jeleznünk e dologban, ú. m. Sőtér és Kókay meglepése- s megűzésében, *Ocskay szerepét;* ki is Kurdis János nevű labancz kapitánynyal Heistertől előljáróban küldetvén, valami szemközt jövő árúló paraszttól tudta meg a két kurucz ezredes hadállását immár a puszta-almási réteken; megjelenté Heisternek, a ki az ezen vidéket jól ismerő Kurdissal tüstént reámene, keresztűl az erdőkön Sőtérékre. A meglepetteket könnyű volt aztán a roppant túlerőnek megriasztani.[2]

1 *Ugyanott,* 376—377. l.

2 *Kurdis János* írja Szécsényről 1709. decz. 6-káról gr. Koháry Istvánnak: «Régen kívántam Exciádnak levelemmel udvarolnom, de az sok portázás, útazás, miúlta Szécsénybe beszállottunk, annyi űdőt nem engedett, hogy az Exciád Almás nevő pusztájának rétein táborozó kuruczoknak felveréséről informálhattam volna. Generál-Feld-Marschal Heister uram ő Excja Nyék nevő falutúl megindúlván, mihelyt Gyarmathoz érkeztünk, hogy legelsőben is az város (Szécsény) két kapuját elfoglaljuk, azalatt midőn már útban voltunk volna, és így ő Excja is utánunk nyomakodván, midőn már az almási úton errefelé közölgettünk volna *előjáróban:* a Kaprás alól egy parasztember — az ki az kuruczok szekerese volt — *Ocskay* uram eleiben futván, *megmondta ő Kglmének, hogy az feljebb megírt pusztának rétjein fekszik az kurucz.* Ocskay uram mindgyárt egy ordináns katonát küldött utánam, megjelentvén nékem is az egész dolgokat, miben legyenek? Minthogy én pediglen Szécsény körűl és ezen

Így jutott Heister Szécsény birtokába; s hogy e helyet *épségben* megkapta: azt egyedül gyors járásának köszönheté. Másnap, okt. 22-kén Eszterházy Dániel Gyöngyös-Patához szálla, de előbb Ebeczkyt öt ezreddel, a mi tehetett tán 2000 lovast, Pásztó-völgyéről Hajnácskő és Serke felé indította, előzni a német menetelét, — maga is utána szándékozván. A portyázók azért Heister körül nem szűntek, az előtte és oldalt járó hadakból. Így okt. 23-kán Szegedi Kiss Mihály, Sötér egyik híres portázó főhadnagya Szécsény alá csapván, öt németet fogott el, a kik vallották, hogy Heisterrel Steinville, Gombos és egy Lubomirszky-féle lengyel tábornok van; tegyük még hozzá: *Croix is*, és Steinville, Uhlefeld, Althan, Latour, Savoyai Eugen, Hohenzollern vasas- és dragonyos-ezredek, a belőlök századonként kivezényelteken kívül, kik Viarddal még Új-Barsnál hátramaradának a podgyászvonattal. Továbbá Seculától 6 zászló rácz, és Ocskaynak 4 század labancza. (Hát *kettő* hova lett? 3 Liptóban volt Ebergényinél, 1 talán a málhavonatnál, — *hatnak* kell vala tehát vele lennie, mint Ebeczky irá, s annálinkább, minthogy a 6 zászló rácz s 6 zászló labancz számát ugyane rabok 600-ra teszik, tehát Ocskayét felében 300-ra, a mi 50 emberével 6 zászlónak felel meg.)

Vallották még ezen foglyok, hogy Heister most e sebes járásban nem hozott magával csak két taraczkot: de van a táborán (Új-Barsnál) 18 mozsárja s nehány 24 fontos ágyúja, melyeknek a gyalogsággal s podgyászvonattal kell utána jőniek. A gyalog más része ú. m. 2000 ember Löffelholtzczal Szent-Benedek felé fog fölmenni. (Jelentették is a kurucz portások, hogy Heister elindúlása után más-

az földön alkalmasint tudom az föld csínyját: a mely völgyön tanácsoltam azon kuruczoknak megcsapását s felverését, — elég kevesen mentek volna el közűlek; de mihelyt Generális Heister uram ő Excja az ellenségnek hírit meghallotta: széltében az sűrő erdőn rajtok mentünk, egyszersmind felvertük, úgy, hogy egy fordúlást sem tettek, az Ipoly vizinek szorítottuk, az hová is (nem volt ez októberben olyan nagy!) sokan belélioltak, fegyver által is mennyin vesztek (vagy 60-an) megírni nem tudhatom; csak lovat is 300 egynehányat és 6 zászlót nyertünk, Sötér Tamás és Kókay is csak nehezen mehettek el.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.) Hogy Kurdis jól nagyít, bizonyos; tudjuk pl. Bercsényitől, hogy csak *két* s nem *hat* zászló veszett oda, — így lesz a katonák- s lovakkal is, legalább a harczon jelen volt br. Andrássy Péter (labancz úr) br. Berényi Ferenczncz azt beszélte, hogy «*talám öltek meg százat,* és hatvanig valót fogtak.» *(Berényi-napló,* nov. 13-ika alatti jegyzet.)

nap Löffelholtz is megindúlt a bányáknak.) A tábornagy czéljául Gács-várát emlegették s a téli quártélyt.

Okt. 24-kén tudatták a portyázók, hogy sok üres szekér vonúlt a megelőző napon a német után Szécsénybe; talán erődítési munkálatok végett, talán élés-szállításra.[1] Ugyane napon Heister Szécsényből keltezett kevély nyiltlevélben teszi közhírré, hogy immár idáig férkőzött, «a lázadók nagy megzavarásával»; és inti a körűl levő vármegyék, különösen Nógrád és Hont előle menekűlő lakosait: siessenek Szécsénybe bejőni és az ő vagy az itt hagyandó cs. parancsnok kezébe a hódolati esküt *négy nap alatt* letenni, különben «*igazságos szigorát*» (justam severitatem) el nem kerűlik.[2]

Okt. 25-kén Heister Vadkertre és Szécsénybe erős őrséget vetvén s mind a két helyet sánczoltatni kezdvén, előbb Ludány faluig, majd Szakalig nyomúlt, ezen alól megszálla és az Iplyon az átellenes Busára hidat épittetett, melyen ezerig való német még az nap általköltözék. Másnap kelle őket követni a többinek is, hogy ott Viarddal egyesűljenek, a ki is a hátramaradt 800 lovassal, 2000 gyaloggal, nehéz ágyúk- és podgyászvonattal 25-kén érkezett Ipoly-Sághoz, honnét 26. vagy 27-kén Busánál kényelmesen Heisterhez csatlakozhatott. Világos volt innét most már a szándék: *Gácsnak ostrom alá vétele.*[3]

Mivel pedig Heister két lovas-ezreddel és Secula ráczaival diversiót tétetett le Hatvan felé: e lovasságot előbb visszavárta, mialatt ő és tábornokai a sűrűn megerősítendő Ipolyvonal megvizsgálásával s az elsánczolandó hidak, révek, kelők, gázlók és malmok megjelölésével töltötték az időt. Azután Viard tábornokot Vadkerten, Sickingent Szécsényben bizonyos haderőkkel hátrahagyván, okt. 30-kán költözött át táborostól, ágyústól, podgyászostól az Iplyon, s Losoncz alá Daróczra telepedék. Másnap beszállott Losoncz városába, s egyszersmind lovas-portát — alighanem Ocskayt pribékjeivel és németekkel — futtatott Gács alá. Becsűlettel kilődöztek reájok, úgy

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 377—378. l.

2 *Egykorú másolat,* az Orsz. Levéltárban.

3 *Bercsényi* okt. 28-iki levele Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 375. és 379. l.) Úgy a nov. 3-iki levélhez mellékelt *Reportum.* (U. o. 387.) *Rákóczi Tár,* II. 286. l.

nov. 1-jén is, midőn nagyobb porta nyomúlt a vár tövébe, s az ott fekvő mezővároskát ők vagy a várbeliek? fölégették.[1]

Ezalatt kibontogatták Zólyom felől a több helyütt eltorlaszolt fűrészi szorost, és a császáriak összeköttetése Dívény s Végles felé bányavárosi feleikkel megnyílt.[2] Az ostromágyúk és mozsarak is megérkezének Gács alá. Most Heister, miután Losoncznak körűlsánczolását elintézé s parancsnokáúl Croix tbkot jelölte ki, Ocskaynak is itt rendelvén ezredével a téli évszakra állandó állomást, — nov. 2-ikán főerejével a Gácstól félórányira fekvő Tamási mellett ütött tábort.

Innét és e napon küldött Gács-várába egy s. k. aláirása és nagy pecséte alatt kelt nyiltlevelet a parancsnokokhoz. Feldicsekszik ebben, hogy a dunántúli kurucz erősségeket elfoglalván, győzelmes hadaival a «lázadók» nem kis réműletére immár idáig hatolt, s Vácz városától fölfelé, Szécsényen keresztűl egész eddig erős lineát vont, Gács-várát is beléfoglalva. («Quodque a Vácziensi civitate per Szécsénium hucusque lineam validam traxerimus, arce Gács inclusa.») Mindazáltal bámúlva veszi észre, hogy ezen latrok barlangja, vagy inkább güzü-fészek, a dicsőséges császári hadseregnek nyakasúl ellentállni merészel. (Attamen non sine admiratione advertimus, quod hoc ipsum tale-quale perfidorum receptaculum, vel potius glirium nidus, audeat et præsumat se tam gloriosis cæsareo-regÿs armis adhuc pertinaciter opponere.»)

Ezen Heister gőgjét jellemző gyönyörű bevezetés után emlékezteti a várvédőket ama kegyetlenségére, melylyel Veszprém oltalmazóit lakoltatta légyen. Ha tehát Gács-várát ma naplementéig — mely határidő eltelte után a könyörgések sem fognak meghallgattatni — föl nem adják: a várparancsnokot és helyettesét négygyé vágatandja, s még czudar közembereik életének sem irgalmazand. («Idcirco, si hæc in exemplum non sufficiat: sciat Commendans et Vice-Commendans se in quatuor partes dividendos et ad quatuor partes arcis suspendendos fore, cæteris infamibus eorum gregarÿs debita amissione vitæ pœna non exceptis.») Igazi vad, zsarnoki irály!

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 386. l.
2 *Rákóczi Tár,* II. 288. l.

Végűl azonban hozzá teszi, hogy ha a kapuk kulcsait rögtön kiküldik és meghódolnak: úgy életöknek kegyelmet ad, s mehetnek a hová tetszik. «Signatum in castris ad Tomássy positis, die 2. Novembris Anno 1709.»[1]

E megfélemlítésnek sem volt még hatása. Nyárády a fenyegető levelet Bercsényihez küldé ki, hűsége jeléűl; sőt a felborozott hajdúsággal másnap hajnalban kemény kicsapást és tüzelést tőn a kapu előtt 300 gránátossal az éjjel állást foglalni igyekezett Lancken tbkra.[2] Mire aztán a bombázás megkezdődött, megdördűlvén a mozsarak Gács vár bástyái ellen.

Ezen közben Bercsényi — a ki, mint láttuk, Enyiczkén türelmetlenül várta Károlyit és a tiszai hadat — nem szűnék meg addig is mindenfelé intézkedni, rendelkezni, a teendő hadműveletek iránt. Eszterházy Dánielnek megírá: «ha lehet, gyújtsák reá a németre Szécsént, s keményebb portázást tegyenek rajta. Szent-Pétery brigádája szedje össze magát s menjen háta megé.» A minthogy Dániel úrnak magának is az ellenség háta mögött kellett volna maradnia Vadkert felől, — folytatja — «de midőn mind sorban valának Szécsényig az hadak, — sorban ugratta fel az ellenség.» Most már így lévén, Ebeczky István Babócsayval maradjanak előtte: de Szent-Pétery Kókayval, Sőtérrel csatlakozzék az Újvár felől érkező Géczy Gáborhoz, Somogyihoz, s a Berzseny körűl tanyázó Ebeczky Ádámhoz, a ki mellé Vajdát is parancsolta; ez lesz hat regiment: alkalmas diversiót tehet az ellenség hátában. Csak az a baj, — kesereg töprengve, — «*ki fog hadat vezetni?*» Mert «szegény Dániel úr — úgy látom — már kifáradt, Szent-Pétery hazanéz s az lába fog fájni, Balogh Újvárban fekszik, — egyedű Ebeczky van az hadak közt.»[3]

Bercsényi ez aggályai valók voltak; hiányzott köztük az erős kéz, az olyan Bottyánszerű vasakaratú, félelmet és nyugalmat nem ismerő ember, kiben a katonaság is bízik s meg is szokta, hogy hajtson a szavára. A szegény «csonka-béna» Eszterházy Dániel ugyan tettvett és elég jól akarta, — de nem tudta, s nehéz is hintóból vezé-

1 *Eredeti,* gyűjteményemben.

2 *Wagner:* Historia Josephi I. cæsaris. Bécs, 1745. kiad. 308. l.

3 *Bercsényinek* okt. 28-iki s köv. levelei Rákóczi- és Károlyihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. és *Rákóczi Tár,* II.)

nyelni, kivált még akkoriban nehéz volt. Az ezerek Bercsényi rendeletei szerint szétküldöztettek ugyan, de csak bolyongtak «tébolygó juhok módjára» szanaszét, fej nélkül. Egyik a Garamnál, másik a Mátrában vagy a Zagyva mellett kóválygott. «Kegyelmes Istenem, *micsoda összekevert kártya ez!* — sóhajt fel Bercsényi, — elmúlik az ideje, míg csak összeszedhetni is őket!»[1]

Vajda András a vett rendelethez képest által akara menni az Iplyon: de már útat találni nem tudott, mert a német «mindenütt az Ipoly mellett hol malmot, hol mit körűlsánczolt»; s azonkívűl hada úgy megfogyott, szétoszlott, hogy «két ezerből (Vajdáé és Réthey Jánosé) *kétszázan* ha vannak.» Báth és Palástok táján 300 német 900 puskás parasztt al üldözi, hajtogatja a kuruczok hátramaradt családjait, lábas jószágát.[2] Szóval, az Ipoly mentén csak zűrzavart látunk; e folyam vonalát a kuruczok elvesztették, s még jobban elrekedtek tőle a nagy hévvel készűlő vadkerti sáncz és erős cs. hadállomás miatt. Szerencse, hogy Somogyi a maga és Balogh István ezereivel, a Géczyével Ocskay Sándor, Ebeczky Istvánéval pedig öcscse Ádám még jókor átjöhettek.

Andrássy István Szepesből gyorsfutárral jelenté, hogy Liptóba Szondeczkinek 14 vagy 24 escadron hada érkezett;[3] Bokros Pál ugyan — ki okt. 20-ikán vevé át ezr ede parancsnokságát, hosszas rabságából és a hajnácskői ideiglenes kapitányságtól való szabadúlása után,[4] — október végnapjaiban becsapott Új-Bélától Árvába s ki akará lesre csalni a németet: «de két dragonyosa Gyürky Pálnak bészökvén Turdosinba, — a német ki nem gyütt.»[5] Liptó s Árva felől tehát jelentékenyebb diversió nem történt.

1 *Rákóczi Tár,* II. 289. l.

2 Archiv. Rákócz. VI. 400. l.

3 *Rákóczi Tár,* II. 289. l. és *Archiv. Rákócz.* VI. 388. l.

4 Bokros okt. 20-kán Lőcséről tudósítja Bercsényit, hogy miután a Hajnácskőben volt többi foglyok kicseréltettek, Illert Murány-várába kiséré, s azzal feljött ide br. Andrássy István tbkhoz jelentkezni, s «holnap visszatérek Exciád dispositiója szerint regimentemhez», Dunavecz tájára. *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.) *Gellért Imre* alezredes pedig Dunaveczről okt. 27-kén így ír Bercsényinek: «minthogy már az Úr-Isten rabságbúl megszabadította Bokros Pál uramot és az regimenthez érkezett: *resignáltam az ő Kglme kezihez az regimentet*», stb. (Eredeti levél, *ugyanott.)*

5 *Archiv. Rákócz.* VI. 388. l.

Még legtöbbet tőn Czelder Orbán, ki is mialatt Heister Losoncz és Gács felé nyomúlt s ez utóbbit szorongatta: hajdúival s Réthey György vitéz őrnagyával Tóth Mártonnal Polonkától újra benyomúlt Breznó sőt Besztercze alá; a beszterczei marhákat Tóth Márton elnyeré, de el nem hajthatta a magyar táborig: mert a Beszterczéről, Zólyombúl reágyűlt lovas-német utánaeredvén, meg visszanyerte tőle. Czelder is visszavonúlt előlök Polonkáig.[1]

A már Gömörbe is elhatolt pestis pedig kiütött Serkénél Ebeczky hadában, — mire a különben is rendkívűl megritkúlt ezerek úgy hazaszéledtek, hogy a három: Babócsay, Ebeczky és Szent-Péterydandárban alig maradt csoporton 900 lovas. Előbb a Balog-völgyére, majd Bejéhez, Tornallyához szállának.[2]

Károlyi, ki okt. 31-kén érkezett Enyiczkére Bercsényihez, rövid tanácskozmány után átvevé a hadak vezényletét, mert Bercsényit köszvénye ágyba nyomta. És mivel a fejedelemtől parancsolat jött Gácsvárát — ha már lerontására idő nem maradt — minden áron megsegíteni és az alatta fekvő Heister táborát ostrom közben megcsapni:[3] Bercsényi a Szepesben álló hadak nagy részét is e czélra Hranoviczára, s onnét a polonkaiakkal együtt Murányhoz rendelé.[4] A többit, a harcz színterén leendő közvetlen intézkedéseket, Károlyira bízta.

Károlyi nov. 1-jén a hadak közé indúlván, gyorsan járt, gyorsan tett; megszemlélé, csoportokba osztá, újon érkező segédhadainak hírével fölélesztè a megcsüggedt csapatokat; próbált lelket verni az elijedettekbe, rendbe vevé a rendetleneket, s Tornallya és Rima-Szombat tájára gyülekeztet vala minden erőt, hogy gácsi próbájára készűljön; s mégis, már november 6-ikán szomorúan jelenti a fejedelemnek Bercsényi: «*Isten nem akarta csudáját érnünk Gács megtartásának!*»[5]

Az egy-két hétig ellentállhatási képességgel bíró vár ugyanis már nov. 3-kán, — tehát a Bercsényi tilalma ellenére elfogadott fenye-

1 Ugyanott.

2 U. o. 386., 392. l. és *Rákóczi Tár*, II. 291. és 293. l. «*Én Istenem! én Istenem!*» sóhajt fel itt Bercsényi, mikor a három szép dandár létszámának a réműlet, rendetlenség és pestis miatti ily képtelen leolvadásáról emlékezik.

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 380. l.

4 *Ugyanott*, 379—380. l. és *Rákóczi Tár*, II. 289. l.) (Czelderről.)

5 *Archiv. Rákócz.* VI. 391. l. és *Rákóczi Tár*, II. 296. l.

gető levélre következett napon, a bombázás legelső napjának éjjelén — *kaput tárt Heisternek.* Oka ezen idő előtti meghajlásnak az vala, hogy némely gaz hajdúság (100 fő volt ott Révay Imre ezeréből s Perényiéből 150) megijedvén Heister mindenkinek halált ígérő iratától s a másnap reászakadó bombázástól: éjtszaka zúgolódni, lázongani kezdett; s miután Nyárády nem bírt elég erélylyel vagy hatalommal a zendülőket lecsillapítani: fenyegetődző követeléseiktől kényszerítve, capitulatióra lépett Heisterrel. Szabad elvonúlás biztosíttatott mindenkinek, mely joggal a fő- és alparancsnok (a «falábú franczia») s az őrség kisebb része éltek is: de a fellázadt nagyobb rész beszegődék császár zsoldosává, talán gyáva magatartásuk s forrongásuk büntetésétől való féltében.[1]

Bercsényi eleinte akasztófára szánta Nyárády Andrást,[2] annyira fölingerűlt ellene, s Károlyi is dühös lett reá, főként azért, hogy a várfeladás után csak elmene szépen házához, a nélkűl, hogy viselt dolgairól csak jelentést tenni is érdemesnek tartotta volna. Érte küldött tehát, s házától a tornallyai táborba hozatta, hol az alparancsnok már előbb megjelent vala. Mindkettőnek egy volt a mentsége: a hajdú fellázadt, zúgolódott, — kényszerűlve voltak capitulálni! De arra nem tudtak mit felelni: *miért fogadták el Heister fenyegető levelét?* Holott írásban utasítva voltak: az ellenséggel semminemű érintkezésbe ne keveredjenek! Minden rossznak, belső zendűlésnek kezdete pedig ez a levél volt. Fogságba vettettek azért, s a hadi

1 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. 783. l. V. ö. *Kajali Pál* levelét Murányból nov. 6. Bercsényihez: «Megértettem, hogy Gácsban 3. præsentis délelőtt ment bé az ellenség, 10 óra tájban: de nem a falábú német tiszt, hanem némely rossz hajdúk — fizetetlenségöket hányván — kénszerítették a tiszteket a feladásra; máskínt ő Kglmek jól viselték magokat, s eléggé csendesítették volna a hajdúkat, de nem lehetett. Ezeket tegnap egy onnan kibocsátott tizedes referálta Murányallyán, idevaló prófontmester uramnak. Prényi Miklós uram regimentjéből való, s elsietett a regimente után.» *(Archiv. Rákócz.* VI. 402. l.) L. *Wagnert* is, az idézett helyen. *Bossányi Ferencz* is írja Szécsényből, nov. 7-kén: «Gácsot 3. præsentis feladták két embernek halálával, 7 sebben az ki esett; *az hajdúság ki benne volt, letette az fegyvert;* franczia commendánsot Murány felé kísérték 9 hajdúval.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

2 *Bercsényi,* Enyiczkéről, nov. 8-kán a fejedelemnek: «Károlyi uram írja, hogy vasárnap (nov. 3-kán) csak ijesztésre feladták Gácsot; kiért kértem Károlyit: *akasztassa az commendantot,* s még az falábút is nem szánnám!» *(Archiv. Rákócz.* VI. 391. l. V. ö. *Rákóczi Tár,* II. 296. l.)

törvényszéki vizsgálat megindíttatott ellenök, először is a hűségben maradt hajdúk kihallgatásával.[1]

Heister Gács-várát nov. 3-kán ekként megvévén és 4-kén őrséggel megrakván, még ezen nap megindúla tamásii táborával Dívényhez, 5-kén Gyetvához, honnét maga sok társzekérrel bement Beszterczére, a jezsuiták által tiszteletére szerzett pompás színjátékot megnézni.[2] Ocskay Lászlót Losonczon hagyá, ki aztán innét Fülek tájára s Gömör széleire, ú. m. a Rima-völgy felé tőn portyázó kicsapásokat pribékjeivel, kik mellé Savoyai Eugen vörös dragonyosai közűl is vezényeltettek Croix tbk. által, nagyobb erő és biztosság kedvéért; s míg ez utóbbiak az ellenségre vígyáztak: addig Ocskay labanczaival, takarmányozás színe alatt széltére prédáltatta a helységeket, megrögzött gonosz szokása szerint.[3]

Gács eleste után mindenekelőtt Murányról és Szepesről kelle gondoskodni. Az előbbi kemény sziklavárba Bercsényi nov. 10-kén

1 *Károlyi Sándor*, Tornallyáról, nov. 8-kán Bercsényihez szóló levelében írja: «Nyárády elkerűlvén az commandókat, minden relatió nélkűl ment vala házához, — *mintha csak az gatyáját vetette volna le vasárnap, hogy Gácsot összverúgta s odahagyta.* Én is udvarlására küldvén, idekísértettem; hasonló az mentsége, mint az falábúnak; *hanem arra nem tud felelni, hogy az ellenség levelét bevette, szavát meghallgatta.* Quidquid sit, — minden gonosznak az feje és kezdete az volt, noha az hajdúságra vét. Intimáltam Révay (Imre) uramnak az onnan (Gácsból) kijött hajdúk examenjét, kit mihent veszek, meglátom, mire mehetek. Az *bolond capitulatiót* s passust Exciádnak elküldöm.» *(Eredeti levél,* az Országos Levéltárban.) Erre válaszolja *Bercsényi,* Enyiczkéről november 9-kén: «Nyárádynak nem lehet mentsége: mert ugyanis *az levél bévitelit hoc praeviso tilalmaztam életire;* az hajdú zúgolódása nem támadás: *mert az első zúgolódót ölette volna meg!* Az sok példa, példa nélkűl szokásba megy; az examen üdőt, az üdő szánakodást, s az szánakodás mentséget szerez, — s az ismét reménséget s példát másnak az rosszra. De ugyanis jól irja Kglmed: arma! arma! Et *animum* ad arma!...» stb. *(Rákóczi Tár,* II. 302. l.)

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 391., 392., 399. l.

3 *Nikházy György* ezredes írja Uza-Panyitról nov. 4-kén Babócsaynak, Tornallyára: «Két rendbéli portásim küldötték két-két katonájokat hozzám nyargalva, kik is bizonyosan hozták Gácsnak feladását; az minthogy mind fő- és vice-commendáns jőnek egynéhányan: *de többnyire az hajdú labanczczá lett.* Haister Losonczon, *Ocskay Tamásiban* és harmadrésze a németnek Gácsban és Lehotkán vannak.» *(Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.) Szintén *Nikházy* tudósítja Uza-Panyitról nov. 10-kéről Károlyit Tornallyára, hogy egy Major János nevű, teljes hitelű megesküdt embere tegnap bent lévén Losonczon, referálja, hogy ott most Viard a fő-commendáns, mivel «Haister a lovas hadnak jobb részével a fűrészi passuson általment. *Ocskay visszajött*

Kamocsayt, Nyáray dandárnok alezredesét küldé «frisebb hajdúkkal,» a régi őrség fölváltására.[1] Szepes védelmét illetőleg pedig nov. 8-kán tüzetes utasítást intézett br. Andrássy István tbkhoz, melyből különösen azt emeljük ki, hogy Lőcsére, — melynek erődítéseit Rivière a jeles hadmérnök-ezredes is jól védhetőknek véleményezé, — a vitéz Czelder Orbánt jelölte ki parancsnokúl, a saját, Andrássy Pál és Pongrácz János ezereiből odarendelt 15—1600 főnyi hajdúság fölött, szabad tetszésére hagyván Andrássy Istvánnak, ha oda maga is be akar zárkózni.[2] Sőt a Rivière által a modern hadtudomány elvei szerint védképtelennek mondott Kézsmárkba is Bajcsy György alezredessel 4—500 Czelder-hajdút rendelt helyőrségűl: nehogy ezen a közhiedelemhez képest erős városnak üresen hagyása a lőcseiek szívét elcsüggeszsze.[3] E gyalogságon és a Kassára szánt Nyárayén kívűl, úgy számítá Bercsényi, hogy a Tiszahátról feljöttekkel «csak verhetnénk még igen könnyen 5000 gyalogot össze;» mely erővel — mielőtt Heister Szepesbe érkeznék — *támadólag* javaslá föllépni: mert úgy hivé, hogy ha a még csak készűlő vadkerti sáncz megtámadtatnék, ennek segélyére Heister magától vissza fog térni. «De — veti utána, — *pestis*, *pestis!* . . . Van mind kenyér, minden az Mátrában, — *csak pestis ne volna!* Gömört pedig ha veszszük az gyalognak: onnét mindenüvé reáér, de (ott) kenyér nincs. *Egyiknek meg kell lenni*, csak szólhassak Károlyival.»[4] E tervezgetésből nőtte aztán ki magát később a *rozsnyai* s még később a *vadkerti próba*, mely utóbbi «*romhányi ütközet*» néven ismeretes.

tőle, Losonczon vagyon nem sok magyarral; ha mikor portára vagy hová mégyen is Ocskay: *az veres némettel* (Eugen ezrede) *szokott járni*, az magyar katonáival peniglen a ki Bokros vicéje (alezredes) volt (régenten), magas száraz ember, nem tudta megnevezni ki légyen?» A faluknak élést kell szolgáltatni és palánkfákat szállítani Losonczra, az erődítésekhez. Tegnapelőtt volt kinn a német takarmányért Fülekre, Bénára, Püspökire, s tegnap is volt Rapon. *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.) *Babócsay Ferencz* Tornallyáról nov. 13-kán Bercsényinek: «Polereczky Mátyás referálja, hogy Heister Beszterczén van, és az vele odavitt hadakat egy részben Liptóba, és más részét Túróczba küldötte volna. *Ocskay Kokaváig kicsapott vala és az szegénységet prédáltatta.*» (Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.)

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 399. és 409. l.

2 U. o. 395., 397., 398. l. V. ö. *Rákóczi Tár,* II. 291., 294. l.

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 401. l.

4 *Archiv. Rákócz.* VI. 401. lap. (Enyiczkéről, november 9-kén, a fejedelemhez.)

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Bokros Pál a lengyel széleken. Lubomirszky Tivadar herczeg is a császárnak árúlja hadait. — Csajághy Érsek-Újvárban. Az újváriak hasznos és győztes kiszáguldozásai. Viszont Viard Ocskayval Gömörben barangol, de hatvani szándékát Eszterházy meghiúsítja. — A magyarok Eger-várát élelmezik, a németek Rozsnyót megszállják. Ocskay Putnokig kalandoz. — Heister Lőcse alatt. A város és Czelder vitézűl ellent áll. Károlyi, Palocsay, Bokros, Paur stb. Szepesben, Sárosban. Lubomirszky T. egyesűl Heisterrel, de Lőcsét ő sem csábíthatja el. — Lőcse alól Heister tágúlni kénytelen. Ocskay pribékjei a Szepességen. A németek Szomolnokot, Remetét sánczolják. — Ocskay régi ezrede kié lesz? Rákóczi lengyel segédhadai. Eszterházy Antal általjő Dunántúlról; erős készűlődések. Ocskay (1709. végén) családjához tér Vág-Újhelybe; *fátuma közeleg.*

Ugyanez idő tájban Bokros Pál az egykori Ocskay-féle ezreddel még mindig fönt Szepes éjszaknyúgati csúcsában, Dunavecz vidékén őrködik vala, s nov. 12-kén Richvaldról érdekes tudósítással szolgált Bercsényinek. «A minemű német vagyon Árvában, az nem portázhat ide, mink se oda, a nagy sárok s rossz útak miatt;» mindazáltal jól vígyázok, nehogy valami non putarem érjen, — bocsátja előre. Ezt megelőzi egy csomó lengyelországi hír Nagy-Péter czárról, XII. Károlyról s párthívéről gr. Potoczky kiewi palatinusról, kinek maradékhadai nemsokára Rákóczinak állottak zsoldjába. E híreket Bokros a muszkák elűl hozzá menekűlt Stanislaista lengyel főúr gr. Tarlowtól hallá, a ki előtte hittel erősíté azt is, hogy «*bizonyosan ezelőtt csak két héttel Lubomirszky* (Tivadar, a szepesi) *Lengyelország szélén Árvába s onnan Bécsbe császárhoz küldötte követségben levelekkel maga fősecretáriussát, Kaffer nevőt*, de nem tudja, mi dologban? A ki még sem tért vissza; ajánlja magát ez (Tarlow) arra, *mihelyt megtudja: miért járt s mi válaszszal gyün? azonnal tudósít engem.*»*

* *Eredeti levél,* gyűjteményemben. Ugyane levél végén még arról emlékezik Bokros Pál, hogy miután azon «százig való katonát», kiket az ő ezeréből Árván át még Csáky Mihály Maszelnikhez — Paur kapitányához — expediált volt, ez utóbbi Trencsényben, Nyitrában nagyobbára «odavesztette, vagy hová tette, úgy, hogy csak kevés tért meg»; azonban közűlök némelyek kóborlásért, rablásokért, Érsek-Újvárban

A Tarlow gróf által megsejtett és Bokros útján Bercsényinek megjelentett Lubomirszky-ügy, a hűbérúr áruba bocsátott hadainak immár legközelebb megtörténendő átadására vonatkozott. Bokros levelének vétele napján, nov. 13-kán megtudta azt Bercsényi más oldalról, ú. m. a serény érsek-újváriak által fölfogott s megküldött *bécsi pósta* leveleiből is, és pedig sokkal világosabban. «Számtalan leveleket hozának ma — írja Enyiczkéről nov. 13-kán Rákóczinak, — az póstát fogták el már kettőt Újvárban; most hányatni kezdem, — hanem Haisternek mit ír az Bellicum, íme megküldtem. *Rossz dolog az Lubomirszky dolga; úgy látom, ellenségünkké leszen az:* mert expressusa vitte azt, az mire itt hallasztnak, *s talám azt várja maga is most Haister, azért fülel*». És másnap megint ismétli: «*bizonyosnak látszik Lubomirszky dolga más levelekből is*, s nem hiszem, nem azt várja Haister (Zólyomban) s úgy indúl vagy azzal vagy akkor innen felűl».[1]

Bercsényi jól következtetett. Heister, mint látni fogjuk, a Lubomirszky megvásárlott hadaival való *kész egyesülésre* indúlt meg Szepesbe, — s azért hagyhatott el seregéből a Vácz és Gács közötti új hadvonal erődített állomásaiban oly nagyszámú csapatokat:[2] mivel

fogságba vettettek, Maszelnik pedig ezeknek lovaikat, fegyvereiket magával lehozta: tehát e lovak és fegyverek, mint az ő (Bokros) és nem Paur ezredét illetők, őneki adassanak vissza.

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 411—412. l.

2 Az ezen hadvonalon hátrahagyott csapatok mennyiségéről szóló tudósítások egyes pontjaikban ugyan eltérők: mindazáltal abban megegyeznek, hogy kivált Losonczon, Szécsényben és Vadkerten *jelentékeny haderő* feküdt. *Bercsényi* nov. 6. s 8-iki leveleiben azt említi, hogy Heister itt *három lovas-ezredet hagyott el (Archiv. Rákócz.* VI. 390., 392. l.) és *ezer gyalogot.* (U. o. 395. l.) *Bossányi Ferencz* nov. 7-kén Szécsényről ezt írja: «Az postírungok csak Nógrád-vármegyében vannak, ú. m. Vadkerten *Viard 3 lovas regimenttel*, Szécsényben *egy lovas regiment és egy battalion gyalog* (és Kurdis labanczai is) Generális Czikinivel *(Sickingen)*, az ki is Dunától fogva Vágig s bányákon commendírozó Generális. Losonczon *három regiment*, azokból tettek Gácsban és Dívényben.» S Ocskay is még Losonczon vala. *(Eredeti levél*, gyűjteményemben; gr. Koháry Istvánhoz szólt.) Egy rácz-kanizsai, *Lénárd* nevű, Secula-ezredebeli rácz százados nov. 13-kán Berczelnél elfogatván, 16-kán vallotta, hogy Vadkerten *Viard* tbk. a következő csapatokkal fekszik: *Latour s Althan lovas- és két gyalogezreddel*, s Seculának 6 zászlója alatt *500-ig való rácczal.* A két német lovas-ezred létszámát együtt 1500-ra teszi, a gyalogét nem tudja. Három ágyú s nehány mozsár van vele. A palánkozáshoz már hozzákezdettek. Váczon is van helyőrség, de mennyi?

jól tudá, hogy a maga (a Korponán, Balassa-Gyarmaton, de különösen Vadkerten, Szécsényben és Losonczon feles számmal hátrahagyott helyőrségek kivezénylése miatt majdnem 3000-re leolvadt) hadtestéhez nemcsak Löffelholtz, Hartleben, Ebergényi és Tollet osztályait: hanem Lubomirszky Tivadar hgnek is két — harmadfélezer fris hadát fogja csatolhatni, és így ismét tekintélyes erővel léphet föl Szepesben.

Mielőtt őt oda elkísérnők, tekintsünk kissé vissza Érsek-Újvár felé. Itt Berthótÿ István elhúnytával (okt. 15.), — mint már említők, Csajághy János dandárnok s alparancsnok örökié, ideiglenesen — a vezényletet. Az igen vitéz, de szintoly indúlatos, hiú, nyakas és öntelt ember mindjárt azon kezdé működését, hogy a szemében akadályt képező régibb vagy híresebb főtiszteket valamikép kitudja Újvárból. Így a nálánál rangidősb (de lovassági) dandárnok Balogh Istvánnak, Somogyi Ferencz, Réthey János és Vajda András ezredeseknek s Géczy Gábor alezredesének Ocskay Sándornak ottlétét sanda szemmel nézte; s midőn Bercsényi parancsából Eszterházy

nem tudja. Szécsényben *Sickingen* tbk. van az Uhlefeld és Savoyai Eugen ezredeivel s gyaloggal; Losonczon és Gács táján *Ocskay*. Ugyanezen rácz kapitánynyal együtt elfogott egy *Rózsa Ferencz* nevű (alkalmasint Kurdis-féle) labancz zászlótartó szerint pedig Vadkerten *három német lovas ezred* volt *2000-nyi létszámmal* és *1500 gyalog;* a 6 zászló alatt ellenben ő csak 300 ráczot mond lenni; továbbá mintegy 38 labancz. A harmadik rab, egy *Rácz Lukács* nevű zászlótartó Secula ezeréből, mindenben kapitánya szerint vall, hanem a Vadkerten lévő gyalogság létszámát megjelölvén, azt 1800 emberre teszi. *(Egykorú másolat,* gyűjteményemben.) Egy, november 25-ike után kelt névtelen nógrádi följegyzés ismét azt állítja, hogy Viard tbk. «egy regiment rácczal és circiter *nyolcz regiment némettel* (?) vagyon Vadkerten, az hol besánczoltatván magát, minden gazdától 4—4 frtot portió-pénzt exigáltat, és conjungálván magokat a *szécsényi némettel,* Sajó mellékit, Putnok táját, Rima-Szombat, Csetnek és Galsó táját szabadon nyargalják.» Korponán Langlet tbk. a commendáns. *(Eredeti,* gyűjteményemben.) Végre maga *Ocskay László* elfogatásakor Újvárott így vallott e császári hadállomások csapatlétszámáról: «Generál Croi Eugenius és Hohenzoller regimentjével, két battalio gyaloggal *és az ő katonáival Losonczon vagyon.* Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az őszszel Csápornál levagdaltak, Hohenzollernek csak egy része vagyon ott. *Szécsényben* Czikkingen maga (gyalog-)regimentiből való battaliókkal és Uhlfeld regimentjeivel vagyon, *Vadkerten* penig Latour és Althan regimentjebeliekkel s valamely gyalogsággal Viard vagyon.» *(Eredeti,* a Ghÿczÿ-levéltárban.)

E kimutatásokból könnyen kiszámítható: mennyi cs. haderővel volt dolga Rákóczinak Romhánynál? S azért ezek a *romhányi harcz történetéhez* is becses adalékokúl szolgálnak.

CSAJÁGHY JÁNOS ÉRSEK-ÚJVÁRI PARANCSNOK SAJÁTKEZŰ LEVELE GRÓF BERCSÉNYI FŐVEZÉRHEZ.
(Eredeti s. k. levél Thaly Kálmán gyüjteményében.) (284. lap.) II.

1709.

1709.

Dánieltől rendeletet vőn Heisternek Új-Barstól Szécsény felé indúlásakor, hogy az Újvárnál télre úgy is fölöslegessé válandó lovasság nagyobb részét küldje ki a Garam s Ipoly mellé az ellenség hátába, — kapva kapott az alkalmon, s csak 6 század java huszárt fogván ott Géczy ezredéből a vakmerő ifjú Beleznay János őrnagy alatt: Somogyit, Rétheyt, Vajdát, Ocskayt tüstént kirendelé mind a többi lovassal.[1] Előbb is már ilyenformán irdogált róluk Eszterházynak: «Nékem itt sem Balogh István, sem Somody uraimék kenyér enni nem kellenek; hanem Ngod mentűlhamarébb nékem írjon, hogy Balogh uramot, Somody uramot az itt nem kívántató hadakkal sietve Ngod után küldjem, — s küldöm mindgyárt azonnal; mert én itt tovább kenyeret, húst az gvarnizonbúl nem adatok nekik absolute, — hozza, ha enni akar! *Sem Péterért, sem Pálért nem üresítem az ittvaló magazinumot; a ki bánja, tegyen róla!* De csak Ngod parancsoljon ezeknek kimenetelök iránt.»[2]

Volt e sorokban tagadhatlanúl némi igazság is, kivált a szegény elöregedett Somogyira nézve; de ily hangon beszélni oly régi, érdemes és okos főtisztről mint Balogh, — ki csak nem rég is az általa ép oly ügyesen, mint vitézűl és bölcs mérséklettel vezényelt csápori harczczal oly szép becsületet szerzett Újvárnak s tetemes gabonát hordatott az éléstárakba, — nagy tapintatlanság. És a szintén sokérdemű régi ezredessel, Somogyi Ferenczczel — ki a hazát nyolcz fiával együtt szolgálá fegyverrel, — ekként paczkázni, hálátlan viselet. Ám, a vén Somogyi ki is mene szó nélkűl Újvárból, és Balogh is hadait kibocsátá; azonban maga személyében ki nem mozdúla, mint régibb dandárnok nem tartozván s nem akarván parancsokat elfogadni Csajághytól. Eszterházy rendeleteire pedig azzal felelt, hogy beteges, (az is volt,) ki nem mehet Újvárból, — s ott maradott *moderátornak*. A féktelen Csajághy vad indúlatainak később oly bor-

1 «Újvárban Csajághy hat compániát hagyván benn lovast, a többit Ocskay Sándorral kiküldötte az német hátúljára: Géczyéből négy sereget, Somody és Balogh István hadát, (Rétheyt, Vajdát már előbb.) Nem találván helyöket, Pétervásárára mentek az Mátrába; hihető, azért, hogy Dániel úrhoz orderezték ex supposito primæ dispositionis meæ, — azért hajtottak nyomán.» *(Bercsényi,* a nov. 3-iki leveléhez mellékelt «*Reportum*»-ban. *Archiv. Rákócz.* VI. 387. l. V. ö. *Rákóczi Tár,* II. 289.)

2 *Csajághy János,* É.-Újvárból okt. 21-kén Eszterházy Dánielnek. *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)*

zasztó véres tettekben (pl. a derék Várallyay, másként Dobrowniky János őrnagynak a hadi tanácsban lett összevagdalásában) nyilvánúlt kitöréseit mindazáltal Balogh higgadtsága sem mérsékelhette.

Különben Csajághy, a mi a lovassági kicsapdozásokat illeti, igen jól kezdette; s bámúlatos, hogy a merész, fáradhatlan, kalandozó természetű Beleznay mennyi hasznos szágúldozást, — diversiót, élelem- és adóbehajtásokat — mert és tudott tenni azzal az 500 huszárral az ellenség háta mögött, császárnak hódoló vidékeken.

Csajághy, mindjárt parancsnoksága első hetében, a mint Barstól Pálffynak Nagy-Szombatba menését megtudá: e város és Pozsony közé 300 válogatott huszárt küldött át a császáriak hadvonalai közt a Vágon, gőbölyöket behajtani, az adóbeküldéssel késő Pozsony-megyei községek bíráit behozni, és — ha lehet — a bánt útjában Starhemberg módjára elcsípni.*

Ez az utóbbi szándék ugyan nem sikerűlt, mert Pálffy igenis jól szokott magára vígyázni, — azonban az erősségnek hússal és pénzzel ellátását czélzó egyéb törekvések teljesűlése már magában is elég nyereség vala; s hozzá még a bécsi cs. póstát is fölfogták, melyet Csajághy vagy háromszor keríttetett volt kézre, úgy, hogy a Heisternek és más német tábornokoknak szóló hivatalos levelek- s utasításokból, — mint pl. a Lubomirszky-ügyre nézve láttuk, — nem egy fontos dolgot lehetett kitanúlni.

Az adószedési, vágómarha- és gabonahajtási expeditiók pedig nemcsak Pozsony és Nagy-Szombat tájaira, — hanem főként Nyitra s Bars-vármegyék közép és felső, Trencsény alsó, s Hont nyúgati részei felé irányúlnak vala. Csajághy kemény hangú nyiltparancsokkal rendelé be az adókat a nevezett vármegyék községeitől, — Beleznay őrnagy s Rácz Miska, Kocsis János, Jávorka, stb. hadna-

* «Pálffy már általment az Vágon, Dunántúlra mégyen. Most küldtem Pozsony eleire éppen circiter 300 válogatott katonából álló portát; meghagytam: gőbölyöket hajtson, ha mást nem tehet, és engedetlen bírákat hozzon bé. Elválik, Isten mit ád nekik? *Jó volna, Pálffyt ha elfoghatnák.* — Mocsonakra már bement az postírung (400 német lovas,) kit Pálffy Nyitrárúl küldött. — Beleznay uramat innend ugyan el nem bocsátom; Ocskay uram (Sándor) penig valamint magát alkalmaztatni fogja, — itt is úgy fog alkalmaztatni.» (Nehány nap múlva kiküldötte őt.) *Csajághy János* okt. 21-iki levele Érsek-Újvárból, gr. Eszterházy Dániel tábornokhoz. (*Eredeti,* gyűjteményemben.)

gyoknak majdnem naponként kiszágúldó és egész Pőstyénig, Bánig, Bajmóczig, Bakabányáig fölbarangoló huszárai s a szabad hajdúk csapatai pedig nem késtek azokat az élelmi szerekkel együtt behajtani, vagy az engedetlen bírákat bevinni Újvárba; honnét aztán mindaddig haza nem bocsáttattak, míg illető községeik a követelt adóösszegekkel ki nem váltották őket. E pénzekből fizettették java részben az újvári helyőrséget. A *Berényi-napló* följegyzései telvék ilynemű adatokkal.[1]

Az ily kiszágúldások alkalmával azután a cs. hadállomásokbeli rájok leső katonasággal, úgy egyéb — utazó tisztek vagy szállítmányok mellé födözetűl stb. — kivezényelt német csapatokkal nem ritkán találkozván, keményen összeverekedtek; mely összecsapásokban többnyire a kuruczoknak kedvezett a szerencse. Így pl. okt. vége felé egy Komárom alá csapott újvári porta Zichy György alezredest és ottani helyettes várparancsnokot szerencsésen künnszorítá s elfogta.[2] Okt. 30-kán pedig egy más porta — nyilván magával Beleznayval, mert 300-an voltak — Trencsényből vagy Nyitrából visszatérő bizonyos német gyalogokat szorított meg Nagy-Tapolcsányon; kik is a városi templom kerítésébe, majd be az egyházépületbe menekűlvén a lovaikról leszállt s ostromnak menő kuruczok

1 Pl. okt. 26-ika alatt olvassuk: «Az Nyitra-völgyén gyakran járnak az kuruzok, az *báni vidékre* nagy impositiót vetettek.» *Okt. 27-kén:* «Berthótÿ 15. præsentis holt meg, azelőtt való nap kártyázott; úgy mondják, hogy megétették. (Valótlan hír!) Csajághy succedált tisztiben, currentaliter parancsolja nagy fenyegetődzéssel az impositiót Újvárba. Az sok kóborló szűntelen jár föl s alá az mi földünkön», (Nagy-Tapolcsány táján.) *Nov. 1-jén:* «28. Octobris Pőstyéntt is volt 40 lovas kurucz, de senkinek semmi kárt nem tettek.» *Nov. 20-kán:* «Mérey Gáspár uram írja, hogy executióval szedik az újváriak a falukon az impositiót, egynihány falu bíráját bé is vitték», stb.

2 A *Berényi-napló* okt. 30-káról: «Zicsy Györgyöt az komáromi kapitánt elfogták az kuruczok.» Ugyane «Dominus Vice-Colonellus Georgius Szicsy»-nek Korponay János rab kurucz állítólagos alezredesért való kibocsátását kéri, Szluha Ferenczhez 1709. nov. 17-kén Nagy-Szombatból irott levelében a cs. k. rabváltó biztos *Romeisen.* (Levelének egykorú mása gyűjteményemben.) *Szluha Ferencz* pedig Újvárból decz. 12-kén írja Szent-Miklósy János kezességre kibocsátott kurucz alezredesnek, hogy a császáriak őérette eleinte Illert kívánták szabadítani, majd ettől elállván, most «Vice-Colonellus *Zichy György* uramat Kglmedért prætendálják: de ő Excja (Bercsényi) még Zichy uram szabadúlását nem méltóztatott resolválni.» *(Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.)

elűl: ezek fölgyújták a tetőt, betörték rájok a sekrestye falát, és a sűrű puskalövésektől vissza nem riadva berohantak, s egy lábig levagdalták őket. A templom leégett a halomra ölt németek testei fölött.[1]

E vitézi győzelem után Beleznayt nemsokára, ú. m. november elején némi vereség éré; ugyanis egyik messze kirándulásában, Privigyén, a Nyitrárúl s Mocsonokrúl reája gyűlt német lovasság véletlenűl megcsapta, noha csak «kevés kárral.» Többet vesztettek az Appony mellett Szulóczon ugyanekkor tájban fölvert szabadhajdúk, kikből 30 legénynyel a túrócziak hadnagya is halálát lelé.[2] Azonban, hogy az újváriak ezentúl is csak úgy folytatták az erősségnek tetemes anyagi hasznával járó ilyetén kiszágúldozásaikat, sőt hogy a Garam és Ipoly közötti sűrű járásaik- s hódításaikkal a német hadvonalak hátában nevezetes diversiókat okozának, — bizonyítják az 1709. november hó végén kelt következő honti följegyzések:

«Az egegi (Ipoly-Ság táján) csordát az újvári kuruczok elkapták, Szántón a szent-egyházat feltörték és a parasztok benne való portékáját elvitték; Báthból és más falukrúl egynehány szekér búzát Ujvárba hajtottak; az Ipoly mellett itt fel egész Szebellébig és Csejkő táját szabadon nyargalják, és a falukat húzzák-vonják és hódítják. Most is Újvárba búzát, zabot be kell vinni, mely falutúl mennyit kívánnak. Ugyanazon kuruczok circiter háromszázan Báth és Bakabánya között lesben voltak, várván azon commissáriusokra, kik rendeltettenek volt báthi (lutheránus) szentegyháznak visszafoglalására, v. ö. Heister okt. 17-iki pátensével;) azalatt véletlenűl die 25. No-

1 A *Berényi-napló* nov. 2-káról: «Nyímcsek írja Csejtérűl, hogy valami gyalogok késértették nem tudom ki bagázsiáját, visszagyüvet Tapolcsántt szállottak meg, 300 kurucz gyütt rajtok; az templomban vették volt magokat, — az kuruczok az sekrestye falát törték bé, az szentegyházat is rájok gyújtották, s kivágták onnand Írja Nyímcsek, hogy sokáig tartott az lövöldözés, mind az két részrűl felesen vesztek el; 30. præteriti esett ez.»

2 *Szluha Ferencz,* Érsek-Újvárbúl nov. 9-kén, Bercsényinek: «Beleznay uramat e napokban Privigyén kevés kárral felverte nyitrai és mocsonoki német. Vígyázatlanok voltanak és nem ott jártak, az hol szükséges vala. Szabad-hajdúkban is 30-at levagdaltak Szulóczon: de az nem kár, mert szófogadatlan tolvajok inkább, mint vitézek valának; azon Túróczba küldött hajdúság is közöttök vala, mellyeket Exciád pátensével oda expediáltak vala, a tisztjek is elveszett.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

vembris nemes vármegye (Hont) hajdúja 12, selmeczi kamora hajdúja 2, binsahti (windschachti) hajdú 2, és egy hevér mentek volna hét szekéren, (kuruczok birtokain) confiscált borokért, összességgel tizenheten: azokat mindnyájokat levagdalták, még azoknak sem adván gratiát, (visszatorlásúl Heister és Pálffy kegyetlenkedéseiért) kiket elevenen rabúl megfogtak. — Mihályfi Gáspárné asszonyom Kis-Tőre falujából minden búzáját és tavasziát ez elmúlt szombaton (nov. 30?) mindenféle marhájával együtt Újvárba hajtották.»[1]

Egy más csapatjok az újváriaknak ugyan november vége felé fönt Trencsény-megyében barangolt, de Schaumburg cs. ezredes hadaitól Pravoticz falunál csorbát szenvedett.[2]

Szóval, látjuk, hogy ők Érsek-Újvárból a németek háta mögött és váraik, védőrségeik között is nagy messze fölnyargalták, hódították, adóztatták a körül fekvő vármegyék falvait, s dúlták a hol lehetett a labanczok jószágait, — épen úgy, mint ugyan ez idő tájtt másfelől Viard, Croix, *Ocskay László* és Kurdis csapatai viszont az ő országrészökben, a Sajó-völgyén Gömörben le Borsodig száguldozának, rémítve, rabolva, s a népet kergetve.

Ugyanis Heister november közepén Zólyombúl két oszlopban — az egyikkel Löffelholtz és Hartleben a gyaloggal Liptónak, a másikkal ő maga a lovassal Breznótúl Telgártnak — Szepesbe indúlván, meghagyá, hogy míg ezek s a Löffelholtzékhoz csatlakozó Ebergényi-Tollet-féle liptai hadosztály, nemkülönben Lubomirszky hg. zsoldosai egymással Igló táján egyesűlni fognak, — hogy aztán Lőcsét, Kézsmárkot, Szepesvárt annál háborítlanabbúl szállhassák körül és Styavnikon, Markusfalván, Szomolnokon, Remetén stb. sánczokat építhessenek: addig a kuruczok figyelmének másfelé vonása czéljából a Vácz és Losoncz közt fekvő jobbszárny is mozdúljon ki lovasságával, s Gömörben és a Mátra-alján demonstrativ műveleteket, neve-

1 *Eredeti följegyzés,* gyűjteményemben. Valami labancz főúr, talán Koháry számára készűlt, a Hont s Nógrád-megyékben lefolyt állapotokat és ottani helyzetet vázolva.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplóföljegyzése Hradistyán, nov. 29-kén: «Samburg uram katonái, — talám az Trencsény-vármegye katonáival együtt — Pravoticzon vertek föl valami kuruczokat; 23 lovat hoztak ide, 12 kuruczot mondanak, hogy öltek meg.» Tehát apróbb csetepaté lehetett az egész.

zetesen minél nagyobb réműletet, zavart gerjesztő száguldozásokat tegyen, és e közben a Rozsnyó városa helyőrségelésére szánt gyalogságot juttassa ide be.

Ocskay Lászlónak mindakét szárny működésében kijutott a szerep. Mert míg ő maga, ezredének nagyobb részével, Viard tbkkal Gömörben nyargalódzék: ugyanakkor Ebergényi mellett volt három százada, alezredesének Pestvármegyeynek vezénylete alatt, a liptai cs. hadosztály élén Szepesbe nyomúlt. Mint könnyű-hadnak, előcsapatúl ennek is, annak is hasznát vették a németek, különösen Viard, kinek gömöri kicsapása pusztán lovas kalandozás vala, tehát igen alkalmas művelet Ocskay számára. E gömöri ságúldozásban a cs. jobbszárnynak mind három tábornoka: Sickingen, Viard, Croix személyesen részt vőn,[1] a vadkerti, szécsényi és losonczi hadállomásokbeli lovasság javával, melyet Ocskay és Kurdis labanczai kalaúzolának.

E hadosztály Losoncztúl Rima-Szombatnak, innét Tornallyának nyomúlván, Babócsay Krasznahorka alá vonúlt vissza előle, Győri Nagy Jánossal. A többi dragonyos-hadat Hangossy Imrével Szepesbe küldé által Heister elé, — míg Szalay Pál és Réthey György 600 főnyi huszárságával a Sajó mentén, Putnok és Kaza táján vígyáztat vala.[2]

Br. Sickingen altbgy. Tornallyánál, mint a gömöri közlekedési vonalak találkozási pontjánál, a nehéz-lovassággal állást fogván: Viardot Babócsay szerint 1200 lovassal indítá föl a Sajó mellett, Rozsnyóbánya megszemlélésére. E tbk. — Győri Nagy János tudósításához képest — személyesen csak Pelsőczig hatolt föl, s onnét nov. 17-kén 600 emberből álló portát Rozsnyóra bocsátva, ez nap estve Lekenyénél szállott táborba, portáját bevárandó. Ezalatt Ocskay és Kurdis kegyetlenűl dúlatták, sarczolták a falukat szerteszét. A német pedig, miután 18-kán Rozsnyót jól megvizsgálta s meggyőződött, hogy az ottani igen erős falu két templomot könnyűszerrel alkalmas erőddé lehet alakítani: 19-kén éjjel visszaindúla Pelsőcz és Lekenye felé. Győri Nagy János a Bercsényi-féle dragonyos-ezerrel épen ezen

1 L. *Kurdis János* labancz kapitány alább idézendő levelét.

2 *Rákóczi Tár,* II. 306. l.

éjtszaka indúl vala ki Krasznahorka-vára alól Rozsnyóra próbát tenni: de már bent nem találván a császáriakat, utánok erede s majdnem egész Pelsőczig űzte őket, — vágott is és fogott is közűlök; mely rabok Viardéknak Losonczra való megtérési szándékát vallották.[1] Talán ekkor fogatott el ama Bene István nevű (Ocskay-féle?) labancz — és pedig kuruczból pribékké lett — kapitány is, kiről Mladosovith-Horváth István százados emlékezik.[2]

Viard csakugyan visszatért rozsnyai portájával lett egyesűlése után Lekenyétől Tornallyához, — de innét egyelőre nem fordúltak mindjárt vissza Losoncznak: sőt inkább Croix, Ocskay és Kurdissal a Sajó völgyén délkeletre, Borsod szélei felé csaptak le. Nov. 21-ikén Putnoknál éjtszakáztak, honnét egy német alezredesből és Kurdis labanczaiból álló előhaduk Kazától Edelénynek nyargalván, egész Szendrőig kalandozott, s 22-kén hajnalban Szalay Pál portáit fölverte; maga ezen ezredes is be Tornába Szögligetig hátrált előlök, s innét küldé sietős jelentését Babócsaynak.[3]

Kurdis ezen útjában találá elől a feleségét biztosságba szállítni akaró Mladosovith-Horváth István kurucz kapitányt; kit is utazása közben meglepvén elfogá, és vissza Putnokra, majd innen a Sajóvölgyi feldúlt falvakban zsákmánynyal megrakodott császári hadosztálylyal Tornallyához, sőt csakhamar Losonczra visszatérvén, magával Szécsénybe hurczolá.[4] Itt a Sennyeynek Székely Mihály nevű hadnagya mellett vagy tizedmagával raboskodó kurucz századost Sickingen altbgy, a Sréter János dandárnok és eperjesi parancsnok által hír szerint kivégeztetett Bene István labancz kapitány halálá-

Bercsényi levelei Károlyihoz. *(Rákóczi Tár,* II. 306., 307., 308.)

2 L. mindjárt alább.

3 *Rákóczi Tár,* II. 310. l. és *Kurdis levele.*

4 *Kurdis János* újságolja Szécsényről 1709. decz. 6-káról gr. Koháry Istvánnak: «Már azúta is, miúlta Szécsényben bészállottunk, Sichen (Sickingen), Viard és Kroa generálisokkal Gömör-vármegyét Rozsnyóig, onnét megfordúlván, Putnokig öszvejártuk, hódítottuk; magam pediglen az szécsényi sereggel s egy német obrist-lajdinanddal épen Szendrőig voltam, — de zászlós kuruczra sohul nem akadtunk, hanem Horváth István nevő kurucz kapitánt feleségestől útban értük, azt magunkkal elhoztuk, — most is itt vagyon tized magával árestomban.» *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)*

nak megtorlásáért akasztófával fenyegeté, s ez érdemben levelet iratott vele Szent-Pétery Imre dandárnoknak.[1]

Viard dandárának egy része Putnoktúl nem Tornallya és Rima-Szombat: hanem Rima-Szécs és Hajnácskő felé ment vissza, hogy útközben ez utóbbi vár alatt valamit próbálhasson, a miből azonban ezúttal semmisem telhetett.[2] Sickingenék gyors visszafordúlását pedig a losoncz-szécsény-vadkerti hadvonaluk ellen Eszterházy Dániel által hátok mögött tett működésről érkező nyugtalanító hírek okozák. Mert Dániel úr Viard-Ocskayéknak putnoki lármája hallatára Szent-Pétery-, Deák Ferencz- (Máriássy Ádám) és br. Révay Imrének Debrőnél táborozó hadai közé menvén, itt valami szekerestől szaladó török-görög kereskedőktúl rácz kicsapásnak is, s egyszersmind más oldalról annak hírét is veszi, hogy Szabó Máté hatvani kapitány elpártolt, és beszökvén Vadkertre, innét németeket akar vinni Hatvanba. E hírre Eszterházy sem volt rest: lovasokat külde az utóbbnevezett mezővárosba, melynek ódon, még a törökvilágból származó várkastélyát s palánkját nagy gyorsan porrá égetteté; úgy, hogy a Viardot magával hozott pribék Szabó Máté már csak füstölgő romokat talált. Mire Viard látván, hogy későn járt, meg visszafordúla Vadkert felé: de Dániel úr, hogy üttetlenül el ne mehessen, Sőtért és Kókayt bocsátá űzésére a jász huszárokkal.[3]

1 «Generális Czigínÿ uram ő Excjának — írja M. *Horváth István* Szécsényből decz. 10-kén a nevezett brigadérosnak — esett értésére, hogy egy labancz kapitánt a mieink elfogtanak, kit is hínak Bene Istvánnak, a ki is, úgy hallatik, hogy felakasztatott volna Sréter uram commendója alatt; a ki is ha úgy meglett: nékem is hasonlót ígértek megadni, a mellyet rajtam igyekeznek véghez vinni. Annakokáért bizodalmasan kérem nagy jó uramot Kglmedet: ha eddig nem exequáltatott a megírt Bene István, — suspendáltassék továbbra dolga, mert énrajtam ártatlanon a non putaram megeshetik. Szabadúlásomban penig, az Istenért kérem uram Kglmedet, mentűlhamarabb fáradozni ne terheltessék,» stb. *(Eredeti levél, gyűjteményemben.)* Bene Istvánt a kuruczok nem végezték ki, sőt gr. Wallis Ferencz szécsényi cs. parancsnok és Súgó György kurucz rabváltó-biztos 1709. decz. 20—24-kén a végből váltanak levelet, hogy őt Horváth Istvánért kicseréljék. *(Egykorú más, gyűjteményemben.)*

2 *Bercsényi,* Körtvélyesről nov. 30-kán Károlyihoz: «Az másik ódalrúl semmi hírem sem gyün, hanem hogy az putnoki sétálása után az németnek egy része Hajnácskőnek s más része Losoncznak ment; szörnyen hírlelik: Szécsént fölégették, Viard is sebben esett, és Ocskay Sándor is azon actión halálos sebben esett volna, — de az confirmatiója még elmaradt.» *(Rákóczi Tár,* II. 318. l.)

3 *Rákóczi Tár,* II. 320. l. és *Archiv. Rákócz.* VI. 413—414. l.

Hatvan fölégetésére a németek Losonczrúl Fülek felé tett újabb kicsapással s a Hajnácskő-vára alatti majorok fölperzselésével adák meg a választ, nov. 28-kán; a holott is Vajda András egyik hadnagyát Réz Istvánt elfogták, «s alkalmas lévai bujdosó katona is volt volna már vélek.»[1]

E közben a mindinkább terjedő pestis-ragályban a lakosság, sőt immár a katonaság is, kivált Heves, Nógrád, Gömör, Borsod és Abaúj-megyékben csak úgy dőlt és omlott rakásra; mely miatt az ezredek létszáma, úgy a halálozások mint az irtózatos járvány elűli szétoszlás következtében, rémségesen lefogyott.[2]

Ily körűlmények közt, — midőn Eszterházy gróf jónak látta legalább Eger-várát élelemmel megrakva biztosítani s e végből Debrőtől nem mozdúlni, Károlyi pedig a hadak derekát a Heister ellen teendő próbákra Szepesbe rendelé, — ily körűlmények közt, mondjuk, nem volt nehéz a császáriaknak Losonczrúl egy második nagyobb kicsapást intézni Gömörbe, s ismét előnyomúlni egy részről Putnokig, más részről Rozsnyót állandóúl megszállani. E kicsapást Viard és Ocskay hajtották végre decz. elején, kikhez a Rozsnyó megszállására szánt gyalogság, úgy látszik, Breznótól Tiszolcz és Jolsva felé csatlakozott, valahol Sajó-Gömör vagy Pelsőcz táján. — A Szögligettől Tornához vonúlt Szalay Pál ekkor Réthey Györgygyel keményen portyáztatott ugyan Rozsnyó alá: de az ellenség mozdúlatainak folytonos szemmel tartásánál egyebet tenni módjában nem vala. Andrássy Pál és György is csupán ennyit tehettek Krasznahorka-várából. És így, míg a német gyalog- és dragonyosság a rozsnyai templomokat körűlsánczolni, ott magát állandólag elhelyezni kezdé s összeköttetésbe lépett az ezalatt Szepesben működő Heister hadvonalának legdélibb gyűrűjét képezett szomolnoki, szintén sánczvetésben munkálkodó helyőrséggel: addig Ocskay László megint nyargalás- és prédálásnak esvén, újból Putnok felé kalandoztatá könnyűlovú pribékjeit;[3] kikkel azután nagyhamar megtére Losonczra, mint neki is, Croixnak is kitűzött téli szállására.

1 *Rákóczi Tár,* II. 320. l.

2 U. o., valamint Bercsényi egyéb e korbeli levelezéseiben.

3 *Szalay Pál* tudósítja Tornáról, 1709. decz. 8-káról Bercsényit: «Az ellenség beszállott Rozsnyóra; parancsolt Andrássy Pál uram: odamenjek, — de már négy

Egykori ezredét, — a mely t. i. Bokros Pálra ment át, — midőn Heister egy felől, Löffelholtz, Hartleben, Ebergényi és Tollet másfelől Szepesbe betörtek s előlök Andrássy István és Czelder Orbán a gyalogsággal Lőcse bástyái mögé, a lovas hadak pedig a közelgő Károlyihoz, Korompa (Krompach), Alsó-Szálok és Berzevicze felé húzódnak vala, — ott feledték a Magurán túl, Dunavecz táján. S már javában dörgött Lőcse alatt az ágyú és pattogott a bomba, mikor Bokros helyzetét általlátván s eszével élvén, parancs nélkűl is átvezeté harczedzett századait a Magura hegyein, a lengyel határok mentén lenyomúlt Szebenhez, és Károlyi egyik vitéz dandárnokához br. Palocsay Györgyhez csatlakozék, vele küzdendő Lőcse segélyére.*

E város kőfalai vassal valának megbélelve; és Heister ott — várakozása ellenére — oly kemény ellentállásra talált, hogy bizony, jól megvásék belé a foga! Nem hiába, hogy a vitéz Czelder Orbán zárkózott Lőcsébe, az ostromló táborra való csapdozásokat pedig főként a merész Paur Ferencz vezeté, kivel a hű Bokrosnak is bő része jutott a harczokban.

Löffelholtz Kézsmárk, Heister pedig Görgő felől — e helységben felütött főhadiszállásáról — környékezé meg Lőcsét, «melyet 20-ikán virradóra kezdette keményen lövéssel (bombákkal) tüzelni, s

portám lévén kinn, azokat meg kell várnom. Magam itt vagyok Réthey György urammal; értem fülhegygyel: Szepes felé indúlt Rozsnyórúl (a lovas-német), de majd portásim elhozzák hírit.» És ugyanaz nap s ugyanonnét ír Berthóthÿ Ferencznek Kassára: «Portásim izenik: Szomolnok felé ment (Rozsnyórúl) az német, *Ocskay Putnok felé.* Elválik, mit hoznak tovább? Németet is fogtak.» (Mindkét levél eredetije az *Orsz. Levéltárban.) Berthótÿ F.* pedig jelenti Kassáról decz. 13-káról Bercsényinek: «Pongrácz János oberster uramat még tegnapelűtt beszállítottam Jászóra 180-ad magával. Szomolnokon a német kemény sánczot csinált, de mennyiszámú légyen ott? nem tudhatni; hanem Remetén bizonyosan 200 német vagyon, ottan a templom körűl sánczoltatja magát.» *(Eredeti,* u. o.) *Réthey György* szintén decz. 13-kán tudatja Ardóról: «Az német mindeddig is bent lévén Rozsnyón, mégeddig Pratsoftban (Bereitschaft) az piarczon minden étszaka kétszázig való lovast tartott készen. Szűntelen portáztatok, a jó vígyázás rajtam nem múlik.» *(Eredeti,* u. o.)

* *Bokros Pál* jelentése Szebenből 1709. nov. 22-kéről Bercsényihez Varanóra: «Én ezen zenebona-időre nézve öszveszedvén seregeimet Magurán túl való passusokon, látván utóljára: senki nem commendérozhat, észszel élvén, általgyüttem lengyelországi passusokon is szerencsésen, az holott elhelyheztetvén főtiszteim bagázsiáját, magam már azokkal együtt e majdan megegyezem Palocsay urammal, s ugyan ő Nga orderét vettem, — ahhoz alkalmaztatom magamot.» *(Eredeti levél,* ugyanott.)

meg is gyúlt többször.»[1] A bombázás több napon át tartott szakadatlanúl; vívósánczokat is vetettek az éjszaki kapunál. S hogy egyszersmind Szepesvár is fenyegetve és Görgőn a cs. hadállomás háta födve legyen: Heister a szepesi káptalanba erős őrséget, 350 gyalog, ugyanennyi lovas-németből s 50 labanczból állót vete,[2] kikre Palocsay György portáztatott. Más 150 labancza pedig Ocskay Lászlónak előhadúl a Branyicskó-hegy tövében épűlt közeli Korotnokon feküvék.

Károlyi, Bercsényitől utasíttatva, gyorsan készűlt Lőcse fölmentéséhez. November 19-kén Jászón, 20-kán Metzenzéfen, 25-kén Korompán találjuk őt gyalogságával, hová a lovas haddal Berzeviczénél álló Palocsayt is várá e napra, hogy éjtszaka egyesűlt erővel Heister lőcsei táborára üssenek; de szerencsétlenségre, Palocsay későn vevé tábornoka rendeletét, és így a támadás elhaladván, — Károlyi indúlt Palocsayhoz Sáros széleire, hol őt nov. 28-kán Alsó-Szálokon összes hadaival látjuk.

Azonban a kuruczok nov. 24-ikére virradó éjjelen Lőcse alatt kemény csapást mértek az ostromlók fejére. Paur Ferencz ezredes portára kéredzvén Palocsaytól: saját és Bokros jó katonáival, — a mint tökéletesen besötétedett, 23-kán esteli 8—9 óra tájban oly hévvel csapta meg Heister táborát, hogy a külső őrséget nagy lármával beűzé a táborra, hol most mindenki lóra kapdozott, riadót fúttak és doboltak. E lármát és zavarodást a városbeliek fölhasználva, Czelder Orbán kiütött a vívók sánczaira, melyekben csakhamar háromszázig való német gyalogot — köztük sok granátost — halomba vágatott, s két ágyút elfoglalván, diadallal tért vissza a bástyákra.[3]

Paur pedig 24-kén reggel Lőcse alól Szepesvárra indúl, s a káptalanból a — különben Lubomirszky-féle — városba alájött németeket s labanczokat dél tájban megtámadja, 16-ot levág, s egy Wolffskehl-ezredbeli hadnagyot és egy Ocskay labanczát fogságba ejt. A várba is élelmet terel bé.[4]

1 *Rákóczi Tár,* II. 310. l.

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 428. l.

3 *Bercsényi* nov. 26-iki levele Károlyihoz. *(Rákóczi Tár,* II. 312—314. l.)

4 *Paur Ferencz* jelenti Szálokrúl 1709. nov. 24-kéről Bercsényinek Enyiczkére: «Én brigadíros Palocsay György uram engedelmibűl Lőcse felé portára jártam, holott

A Wolffskehl-hadnagynak, ú. m. Weiss Ádámnak Berzeviczén ugyane nap estéjén Palocsay által fölvétetett vallatási jegyzőkönyve előttünk fekszik. Ebben a harmadik pont Heister Szepesben levő haderejéről így szól: «Az lovassa öt regimentből áll, ú. m. Steinville, Uhlfeld, Latour, Wolffskehl és Althan («Olthaim»), kik is mintegy *harmadfél ezer* embert tésznek. Az gyalogját *háromezernek* mondja. *Lengyelek is vannak*, magával Szondeczkivel (t. i. Lubomirszky György), de kevesen, hanem *többet vár hozzá*, (t. i. Lubomirszky Tivadar-féléket, ki immár nyílt szövetségesük volt a császáriaknak.) *Labanczok is mintegy háromszázan vannak Ocskay-regimentbéli commendírozottak, kikkel az oberst-lajdinantja* (Pestvármegyey József) *vagyon Ocskaynak.* Hasonlóképen *liptai portális-hajdúk* vannak *mintegy százig való*, kiknek az Liptay György vihodnai ember az előljárójok. Vagyon mind álgyú, mind mozsár is, de mennyi? — nem tudja. Lőcsénél Ebergényi, Tollet, Szondeczki és Hartleben generálisok vannak.»* Heister, Löffelholtz Görgőn.

Volt tehát e szerint Heisternek Szepesben német lovas, gyalog és tűzér hada mintegy 6000, magyar labancza 400, lengyele vagy ezer, melyhez nehány nap múlva még másfélezer csatlakozék, kikkel együtt 8—9000 embert számlált, csak azon egyetlen vármegyében. A kuruczoknak iszonyúan megoszlott tábori hadaival szemben, még a Károlyi-féle ezredek fölérkezte után is, mindenesetre túlerő.

Károlyi mindemellett is próbálni akar vala a Lőcse alatti ostromló táboron, melyet Palocsay De Rivière műszaki ezredessel, egy tetemes lovas-portával intézett erőszakolt kémszemle-járattal a tervezett

is étszaka 8—9 óra tájban az Feldwachtját táborába bévertem és nem utólsó lármát szerzettem: mert rettentőképen egészlen lovakra felkapaszkodtanak és nagyon lármát fujatták s doboltatták. Sánczát penig már akkor az felső-kapuhoz közel vetette volt, s erősen lövésekkel tegnapi napon infestálta, — okvetetlenűl pressét (bréche) lőtte. Onnét Szepesvárához mentem, ott is jóformában megvígasztaltam a bentlévőket, személyem szerént commendáns uramnál is bent voltam, és egyníhány rendbéli szekereket szénával béhozattam a várban Csáky uram majorjából, 16 pár ökröt is béhajtattam és juhot is feljebb száznál. Azalatt hogy várban múlatoztam: káptalanban lévő ellenség Várallyára kijött volt katonáimra, — úgy szerencsésen jártam, hogy vagy tizenhatig ott városban elejtettünk benne, és egy lejdinandot is Volfskell regimentibűl másodmagával elhoztunk, melyet is Palocsay György uramnak præsentáltam, az labanczot penig commendáns uramnak a várban hagytam.» *(Eredeti levél,* gyűjteményemben.)

* *Egykorú másolat,* gyűjteményemben.

általános támadás czéljából tüzetesen szemügyre vőn, november 25-kén. Útjában összeakada Réthey György vitéz őrnagyával Tóth Mártonnal, ki Lőcsére szorúlván, Czelder kiütésekor osztályával jó szolgálatot tőn, e nap estéjén pedig keresztűlvágta magát az ostromló táboron, melynek fekvését jól ismerte s a czélba vett fölmentő támadásnál kalaúzkodni ajánlkozék.[1] Ezt most már nov. 28-ika éjjelén tervezé Károlyi végrehajtani, olyképen, hogy báró Palocsay a lovassággal Berzeviczétől Répásoknak húzódván, este nagy csöndben Lengvárt felé nyomúljon és ott éji 10—11 óra közt, az ellenség táborának Kézsmárk felé nyúló szárnya mögött állítsa csatarendbe csapatait. Elől, menetközben mindenütt Bokros Pál járjon a volt Ocskay-ezreddel; s midőn ő maga, Károlyi, a gyalogsággal — Bagossy Lászlóval és Rivière-rel — másfelől Alsó-Szálóktól a hegyek mentén egyidejűleg leereszkedik s Heister táborának éjszaki oldalát, vagyis a lőcsei felső-kapu előtt levő vízárkokat meg fogja támadtatni: e támadásnak lármájára rohantassa meg Palocsay viszont az ellenség nyúgati oldalát két hadoszlopban, az egyikét Bokros, a másikát Hangossy ezredes vezetvén. Minthogy pedig a *magyar labanczság* a német lovassának «Kézsmárk felé való szárnyán mondatik feküdni»: tehát legelőször is azon menjenek rajta derekasan, hogy azt megszalasztván, általa a németeket is zavarba hozhassák.[2]

Ezen eszélyesen tervezett és jól indúlt próba azonban egy, előre nem látott végzetszerű körűlmény miatt megint nem sikerűlhete. Ugyanis a végrehajtás estéjén s éjtszakáján oly rendkívűli — havas esőt csapkodó — förgeteg dühöngött a zord szepesi tájakon, hogy a Szálokról kiindúlt gyalogságnak lehetetlen volt kellő időre Lőcse alá hatolnia, — agyon ázva, dermedve, holtra fáradtan visszavezényeltetett.[3]

De a borzasztó kemény zivataros idő Heister gyalogságát is kiveré a vízárkokból; a ki is kénytelen volt Lőcse ostromát vagy

1 *Rákóczi Tár,* II. 315., 318. l. — *Századok,* VI. (1872.) 598. l.

2 L. *Károlyi Sándor* Alsó-Szálokon 1709. nov. 28-kán Palocsayhoz szóló orderét, a br. Palocsay-levéltárból általam kiadva. (*Századok,* 1873-ik évi folyam, 181—183. l.)

3 U. o. 183. — *Századok,* 1872. évf. 599. — *Rákóczi Tár,* II. 319. — *Archiv. Rákócz.* VI. 414.

egy hétre félbeszakítani.[1] Ezalatt lovasságával Károlyi ellen fordúla; kit miután Száloktúl egy kissé hátrább nyomott Kis-Szeben felé, s Palocsayt Berzeviczétől a Szinye-völgyére kényszeríti vala, — megint Görgőre tért.[2] Vele járt Berzeviczére Lubomirszky Tivadar, a XIII város tökéletlen hűbérura is,[3] a ki aztán Szepes-Olasziba és Iglóra menvén, összevonó 900 lovas és 800 gyalog német zsoldosbúl s hét század lengyelből álló hadait; de mivel a lengyelek a császár szolgálatába állni vonakodtak, csak amazokat adá át Heisternek, kik is a cs. ezredekbe, ezek hézagai kitöltésére osztattak be.[4] Azonkívül éléssel segíté a szepesi városokról a hűtelen hűbérnök a németek lőcsei táborát.

Hg. Lubomirszky Tivadar már nov. 25-kén leveleket küldött volt be Lőcsére, br. Andrássy István tbknak, Czelder Orbán dandárnok- és a városi tanácsnak szólókat a város föladása iránt, mint közbenjáró;[5] fenyegetődzvén, hogy, ha föl nem adják, «ő is succurrál Heisternek».[6] Mindezzel azonban a capitulatióról még csak hallani sem akaró helyőrség s a magyar ügyhez váltig ragaszkodó polgárság keveset törődött. Most tehát, ú. m. Károlyi és Palocsay dandárainak valamivel hátrább szállása után, Lubomirszky decz. 2-kán ismét Lőcse alá mene Heisterrel, s ennek megbízásából két trombitás által megint levelet küldött be a városba, a capitulatió iránt «közbenjárását ajánlván, s fenyegetvén az jövő öreg-ágyúkkal és Károlyi megverettetésével.»[7] A lőcseiek másnapra halasztották a feleletet, miközben Laczkó Imre kapitány Szepesvárról Bercsényi segítséggel bíztató leveleivel beérkezvén, megvígasztaltattak, — s újra nagy lelkesedéssel kiadák a tagadó választ a kéretlen közvetítőnek.

Heister feldühödött nyakasságukért, s egy, a vívóárkokból beásatott tűzaknát robbantatva fel, — annak pusztító nyomdokán rohamra hajtá legjobb granátos-csapatait. A kurucz gyalogság kirohant reájok,

1 *Rákóczi Tár,* II. 319. — *Archiv. Rákócz.* 417., 419. — *Századok,* 1872. 599.
2 *Archiv. Rákócz.* VI. 414., 415., 417., 418., 436. stb. ll.
3 U. o. 436. l.
4 U. o. 436—437. l.
5 L. közléseimet a lőcsei levéltárból a *Századok* 1872. évf. 597. l.
6 *Rákóczi Tár,* II. 316. l.
7 *Bercsényi* decz. 5-iki levele. (*Archiv. Rákócz.* VI. 417. l.)

feleset leaprított és véresen visszaveré az ostromot. Ekkor a zord Heister elővevé régi tyrannismusát, s mivel erővel nem bírt: kegyetlenséggel akart hatni. A kiütött védők közül elfogván egy hadnagyot s egy zászlótartót: amazt a várossal szemközti halmokon felakasztatá, emezt pedig főbe löveté, s újra beüzent a városba: ő velök is így fog elbánni! Azon följűl napi parancsban kihirdette: «meghal, az ki eleven kuruczot fog», ne adjanak kegyelmet senkinek, — «az minthogy ölik, az kit fognak is».[1] Mindez el nem rettenté a hőslelkű Czelder Orbánt s az általa rajongásig föllelkesített lőcseieket, kik annál keményebben s elszántabban vitézkedtek; úgy, hogy Heister kénytelen volt elszállani a város alól, s az ostromot zárlattá változtatva, falrontó nagyobb ágyúk szállítása végett adni ki parancsot.[2]

E napokban, ú. m. 1709. decz. 5-kén «éjfél után», őrhelyéről Szinye-Újfaluból kelt levelével, Ocskaynak egy visszaszökött pribékje vallomásáról s ennek nyomán a Pestvármegyeyvel Korotnok környékén állomásozó labanczok ellen tervezett próbáról, Palocsay György dandárnok ekkép értesíti Bercsényit: «Tegnapi napon dél tájban Korotnokrúl szökött hozzám Ocskay katonája, kinek is examenit alázatosan megküldöttem Exciádnak. Oly hirtelen azon katonának hitelt nem adván, magát bizonyos ideig árestomba küldöttem Eperjesre; ha való — fassiója szerint, — hogy Korotnokon túl való faluban (Gráncs?) nincsen több másfélszáz labancznál, — kinek megvizsgálására actu expediáltam jó kémet, — úgy lévén, Isten segítsége

1 Ugyanott.

2 *Ocskay László* elbeszélése Vág-Újhelytt, Novotha Mihálynak. Ugyanis a *Berényi-naplóban* olvassuk decz. 13-káról: «Novotha Mihály uram írja, hogy Ocskay Újhelybe gyütt és mondja, hogy Haister mozsárokkal ment Lőcse alá, az mellyekbűl (bombákkal) százig való házat megégetett; azután respiriumot kértek az belsők, és meg is engedte, s azon idő alatt az egész házakrúl leverték az héjazatokat, s azt üzenték, hogy egy szóval, föl nem adják. Azután valami mínán bocsátott ostromot Haister, az mely ostromon feles granatérossa veszett el Haisternek, de az ő emberei is az kuruczok közűl egy hadnagyot és egy zászlótartót fogtak; az hadnagyot közel az városhoz fölakasztatta, az zászlótartót meglövöldöztette, és újabban beüzent, hogy ha föl nem adják, övelök is úgy bánik, — de ők is annálinkább keménykedtek. Andrássy István és Orbán Czelder vannak benne 2000 gyaloggal. Ezek után, hogy Haister parancsolatot küldött Sikin generálisnak Szécsénbe, hogy Budárúl nagyobb ágyúkat hozasson.»

által meg fogom próbálni.»[1] Csakugyan, a következő napokban több rendbeli erős portákat tétete Szepesvárhoz, a káptalani németek háborgatására; melyeknek nesze alatt aztán Paur az élelmi szállítmányokkal ki s be járt Lőcsére.[2]

Nevezetes, hogy Heisternek Lőcse alól lett második elszállása, hadai nagy részének Igló táján való elhelyezése s Szomolnok és Remete elsánczolásának megkezdése után is, a szomszéd Svedlér és Vágendrüssel bányavároskákat még mindig a kuruczok birák. Rákóczinak egyik merész ezredese Pongrácz János feküdt itt, egy maroknyi szepesi hajdúval, kikkel guerilla-módra uralá a Gölnicz közép-völgyét. «Én némely kevésszámú hadammal — írja Pongrácz 1709. decz. 8-kán Svedlérről Károlyinak — itt subsistálván a bányavárosokon, ú. m. Vogondrész táján, nem informálhatom Exciádat más hírekről, hanem hogy Lubomérszky minden bizonynyal a császár népével conjungálta magát és ellenünk nagy hostilitásokat tészen, az mint is hadát dislocálta Iglóra, Snuzsányra és Scsavnikra, zsákmányokra jár az hada, szintén úgy, valamint császár népe. A mellett, minthogy kevesed magammal vagyok, kérem Exciádat: küldje Turcsányi uramat (gyalogalezredes) ide vagy 500 jó hajdúval mellém, hogy megtarthassuk ezen völgyet, — mert ha ettől elesünk, sokkal nehezebb lészen dolgunk, kit én könnyen eloltalmazhatok. Azonkívül is küldjön Exciád *200 jó katonát*, de nem szalonnásokat (tiszántúliakat), *hanem Bokros uram seregeiből valókat, kikkel a sárt megállhatnám.* Ha Exciád parancsolja, Iglót és azon XIII városokat marsalkóval (Lubomirszky Tivadar) együtt kipörzsölöm, csak a népet küldje Exciád.»[3]

Látszik e levélből, mily jó hírnévben álla folyvást az egykori Ocskay-féle kurucz ezred, mostani hű és vitéz kapitányja Bokros Pál alatt is. Azonban itt az idő, hogy megemlékezzünk — mielőtt tőle végbúcsút vennénk — ezen sok viszontagságon átment ezernek utólsó nevezetes átváltozásáról, mely azt legközelebb érendő vala. S ez az érsek-újvári állapotokkal és a Bercsényi-huszárezred dolgaival függ össze.

1 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

2 L. Bercsényi leveleit 1709. deczember haváról az *Archiv. Rákócz.* VI-ik kötetében, s közlésemet a *Századok* 1872. évf. 509—601. l.

3 *Eredeti levél,* az Orsz. Levéltárban.

Garamszegi Géczy Gábor, az utóbbemlített ezred parancsnoka, már 1709. nov. 19-kén Csernyiről költ levelében jelenté Bercsényinek, hogy a regiment derék alezredese: *Ocskay Sándor* (Lászlónak testvéröcscse) beadta lemondását s egyáltalában búcsúzik az ezredtől; «ki helyett — tudom — Exciád sem kíván mást *Beleznay* uramnál, (az azon ezerbeli híres őrnagy) lévén arra érdemes, — magam is contentus vagyok (meghiszszük azt!) ő Kglmével.» Helyette őrnagyúl pedig Szörényi Ferencz századost — valaha Ocskay László hadsegédét — ajánlja.*

Bercsényi egy darabig pihenni engedé ezen ügyet, hanem deczember közepén, az Érsek-Újvárból vett nyugtalanító hírek miatt fölvenni kényszerűlt azt. Az indúlatos, erőszakos Csajághy ugyanis az újvári helyőrség előtt november folytán, különösen egy hallatlan véres eseménynyel, nem kis gyűlölségbe hozta magát. Mert a haditanácsban nov. 25. estve, alkalmasint kissé boros fővel űlvén s valami csekély ellentmondás miatt irtóztató dühre lobbanván, a néhai Berthóty István ezredének őrnagyát Várallyay (Dobrowniky) Jánost saját kezeivel gyilkosmódra agyonszúrá, alezredesét Pongrácz Jánost pedig vasra vereté s ítélet nélkűl sanyarú börtönbe vetve tartatá. A jobbérzésű főtisztek elszörnyűködének a főparancsnoknak e bűnös tette fölött, a hajdúság zúgott, s annálinkább, mivelhogy Pongráczot vitézségeért s a megöltet emberségeért mindenki szerette és ártatlanságuk nyilvánvaló volt. Az ezred ekként fő nélkűl marada. Bercsényi erre oly várparancsnok felől kezdett gondolkodni, a kire a vétkes cselekedeteért hadi szék elé állítandó Csajághy helyett a fontos erősséget megnyugvással lehetne bízni s a ki egyszersmind az említett ezrednek is tulajdonosává válhatnék. Ilyet csak hármat talált: Gyürky Pált, Babócsayt és De Rivièret; azonban Gyürky várba nem akart zárkózni, Babócsay egykori labanczsága és felesége miatt a közvélemény előtt nem volt népszerű, Rivière pedig idegen származású. Ebeczky, a kinek a minélelőbbi bemenetelre a fejedelem rendeletet adott, lovassági tiszt vala, táborban igen jó, — erősségbe állandóan szorítani kár. Ám *egyelőre* menjen oda mégis, vegye át a vezényletet, ő legyen a fő-, Balogh István a helyettes-

* *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

parancsnok, s mikor egyik kimegy próbára: a másik maradjon bent. A gazdátlanná vált gyalog-ezred pedig adassék *Bokros Pálnak.* «Bokros ugyanis gyalog-óberster vala, est probatae fidei homo, ösmerős azon újvári vacans regimenttel, felesége is bémászott koldúlgatva Újvárba, Istenért élődik, — talám jó volna neki azon regiment Újvárban! Nem dícsírem regularitását: de kikapó vitéz ember, lovon s gyalog egyaránt próbál; literatus ember is; keze-lába volna lovon s gyalog való próbákban az commendansnak, ha más akárki lenne. Az ő regimentje penig (adatnék át) *Ocskay Sándornak*, úgyis régen össze vagynak szokva Elek Zsigmonddal, Ocskay penig nem maradhat Géczy és Beleznay között: első nem nézheti vitézségeért való keménkedésit az regimentben is, Beleznay et paritatem odit, et gradum appetit; és így talám ubique fieret bene.»[1]

Bercsényinek ezen tervezetét a fejedelem Ocskay Sándorra nézve helybenhagyá, és így került az új év tavasza nyiltával Ocskay László egykori híres ezrede, vitéz s bátyjánál sokkal jellemesebb, hazafiasabb öcscsének: *Sándornak* kezére, a ki aztán egész a nagy-majtényi mezőn végbement zászló-letételig vezénylé ezen ezredet.[2] Bokros mindazáltal nem a — De Rivière-nek adományozott — volt Berthótyféle: hanem az egyesített Balogh István Somogyi-ezer vezényletét kapta meg.

Mi történt *ezután* az oly hősileg és hosszasan védett Lőcse körül? — elbeszélése a jelen mű keretébe nem tartozik.[3] Elég azt tudnunk: hogy, ha Heister megszaporodék a két hg. Lubomirszky csapataival, — Rákóczi fejedelem hadereje viszont a november végén és deczember elején az oroszok elől Homonna felé az országba menekült kiowi palatinus gr. Potoczky Mihály 3—4000-nyi lengyel-svéd csapatosztályával gyarapodott, s keményen készüle a vadkerti positio megrohanásával az érsek-újvári közlekedést elzáró vácz-losonczi

1 *Bercsényi,* 1709. decz. 16-kán Hanusfalváról Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 423—425. l.)

2 L. *Ocskay Sándor* nevét a szathmári békeokmány aláirói közt.

3 L. erre nézve a *Századok* 1872-ik évi folyamában Lőcse sz. kir. város levéltárából közlött adataim s tanúlmányomat, 577—622. l., s v. ö. az 1873-iki folyam 109—113. lapjaival, sőt még *Wagner* jezsuita-atya — József cs. udv. historiographja — müvével is, (388—390. l.) mert Lőcse védelmének hősiességét még ez a bérlett udvaroncz sem tagadhatta meg.

császári hadvonalat áttörni. Ezen egyébiránt a 2—3000 lovassal Dunántúlról általjött gr. Eszterházy Antal és Béri Balogh Ádám már előbb átsurrantak vala.

Ocskay Lászlónak régen megérdemlett végzete azonban, feltartóztathatlanúl közeledék. Mihelyt gömöri utólsó kalandozásából decz. 9-kén visszatért Losonczra: Sickingen altbgytól, mint az ottani hadállomásokon vezénylő tábornoktól engedélyt kért s kapott a «téli-quártély» idejére állomását elhagyni, hogy ezredének Pozsonyban készülő új montourját s fizetését sürgesse, nehány hetet Nyitra-megyében hátrahagyott családja körében tölthessen, és ott fekvő birtokait megtekinthesse. Ennélfogva csak egy-két bizalmas bajtársától: Trencsényi István őrnagy és Szeredy Pál hadnagytól, s testőrszázada (Leib-Companie) nehány szakaszától, összesen vagy 50 katonájától kísértetve, oly gyorsan távozék, hogy deczember 12-kén már nejénél és gyermekeinél Vág-Újhely városában volt.[1]

Még mielőtt ideérkeznék, végzetszerű hír előzé meg őt. Láttuk, hogy Ocskay az árúlása utáni hónapokban többször csak hajszálon múlt, hogy a kuruczok kezeibe nem jutott; már-már majdnem bekövetkezett elfogatásának gyakran megújúló eseteit említi különösen a *Berényi-napló*. Azután hosszas szünet áll be. A nemezis pihenni látszik, — de csak *látszik;* mert 1709. deczember havában megint elkezdé rebesgetni a hír Trencsényben és Nyitrában, hogy *Ocskayt a kuruczok elfogták.*[2] S ellenkezőleg, a kuruczok közt ugyanezen időben az a mende-monda merűl föl, *hogy Ocskay Lászlót a császár fogatta el, és tömlöczben tartatja Bécsben.*[3]

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk 1709. decz. 13-kán: «Novotha Mihály uram írja, *hogy Ocskay Újhelyben gyütt,*» stb. (L. fölebb.)

2 «Az galgóczi zsidó gyütt Trencsénből; *azt hallotta, hogy az kuruczok elfogták Ocskayt.*» *(U. o. decz. 10-ike alatt.)* Szintén e napló *decz. 12-kén* még egy szószegését jegyzi föl Ocskaynak: «Az ifiú Krumpachnak (morvai tbk. fia) Ocskay compániát ígérvén, generális Sikin alatt resignálta az szolgálatot, az hol aggregatus volt félfüzetéssel; azonban *meg nem tartotta szavát;* 1-ma gyütt el (Krumpach) Losonczrúl, már sem kinn, sem benn, — az apja eleiben sem akarja (Baradban) bocsátani.» Ez is szép kis adat Ocskay hazug jelleméhez!

3 *Berthóty Ferencz* írja Bercsényinek Kassáról 1709. decz. 17-kén: «Tegnap estve érkezék bé hozzám Gönczy György (alezredes) uram, ez elmúlt szerdán (decz. 11.) sza-

Nem volt való — természetesen, — egyik hír sem; de a kevéssel ezután csakugyan bekövetkezett elfogatás és bűnhödés előtt alig *nehány héttel* szárnyra kelt e hírekben *volt mégis valami sejtelemszerű* ....

badúlván Beszterczérűl, ... referálja azt is, hogy az Beszterczén lévő német tisztektűl bizonyosan értette volna: Pálffy János *Ocskayval együtt Bécsben árestom alatt volnának.*» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Ocskay családi kastélyában Ocskón. Jávorka Ádám kiindúl érette Újvárból; Jávorka jellemzése. Szluha Ferencz tréfája. — Ocskay vad tivornyázása Verbón. Jávorka álruhában megkoldúlja, azután Ocskónál *(1710, január 1-jén)* reátámad, megsebzi és *elfogja őt*. — Ocskayt Újvár felé viszik. Csábítja és meg akarja vesztegetni Jávorkát s társait. Jávorka január 2-kán szerencsésen beérkezik Ocskayval Újvárba. — Nagy riadal és a várőrségnek vérbosszút kívánó lázongása Érsek-Újvárban. «*Isten hozott, császár madara!*»

A nemzeti ügy védelmében oly lelkesen és kitartóan harczoló érsek-újvári vitézeknek adatott meg az a szerencse, hogy e szent ügy legundokabb elárúlóját: Ocskay Lászlót elfogván, a büntető nemezis szigorú, de igazságos bosszújának kiszolgáltassák. A ki vért árúlt el és vérrel vétkezett, bűnét egyedűl vér moshatja le. A rettentő megtorlás órája ütött.

Ocskaynak nyers, féktelen kihágásokra, vad dobzódásra hajló természete, rég látott szelíd nejének s «apróinak» körében Vág-Újhelytt sokáig jól nem érezheté magát; — csakhamar ott hagyá tehát őket, s a karácsonyi ünnepekre baj-, illetőleg ivó-társaival és katonáival kiment az egy órányira fekvő Ocskóra, hogy itt és a szomszéd Verbón, a hasonszőrű Révay uraknál, zajos múlatságok, víg poharazás, táncz és dorbézolás közt töltse a mások által családi örömnapokúl szentelt ünnepeket. *S ép ez vala fátuma!...*

Ocskó, ezen a nagyszombat-trencsényi országút közelében, kissé jobbra terűlő falucska, az Ocskay-családnak ősi birtoka; délnyúgati szélén, nagy fák között fekszik az ódon családi-kastély, akkoriban László tulajdonát képezett majorsági épűleteivel, kertjével. E kastélyban ünneplé tiszteivel és barátaival — képzelhető, mily vad orgiák közt! — a hármas karácsonyt, hiteszegett pribékek marczona főkapitánya: híres Ocskay László; s karácsony éjtszakáján lőfegyvereiket részeg fővel «more solito» mind kipuffogtatták.*

* *Kolinovics:* Hist. Bell. Rákócz. IX-ik könyv. 796. l. és ugyanaz: «Commentariorum de rebus Ungaricis Libri XIII.» Nemzeti Múzeum kézir. lat. fol. nro 389.

Ezen zajos múlatságok híre eltölté a vidéket, melyen különben kurucz már hetek óta nem járt, — Ocskayék tehát teljes biztossággal vélték magokat gondtalan ivásnak, tivornyának adhatni. Érsek-Újvár Ocskóhoz jó messze föld, s aztán, előtte feküvének a cs. hadállomások: Mocsonok, Séllye, Szered, Sempte, Galgócz, Lipótvár, és a Vág. Hanem azért Újvárban sem aludtak, s a hol magok a vitézek meg nem fordúlának is, — ott jártak-keltek kémeik. Különösen az ezen környékbeli, nevezetesen Nagy-Kosztolány mező-városi születésű,[1] s guerilla-szolgálatra — mint már láttuk — kitűnően alkalmas ifjú, serény, vitéz, kalandkereső főhadnagy: *Jávorka Ádám* volt az, a ki ott Verbó táján jóformán mindenkit s mindent ismert; valának tehát megbízott emberei, kik őt az e vidéken történőkről titkon folyvást hírrel tartották Érsek-Újvárra. Ha az Ocskay László elbukásáról szerzett egykorú balladának hitelt adhatunk: különben is Jávorka volt ama négy kiváló újvári tisztnek egyike, a kik Ocskaynak elevenen kézhez kerítésére összeesküvének.[2]

Jávorka Ádám iskolavégzett, literátus, igen jellemes, emberséges, józanéletű és vallásos ember volt; a mellett termetére deli, szálas, erős,[3] szellemére pedig merész, de eszélyes, hidegvérű, leleményes elméjű, s fölöttébb kemény katona.[4] Hadi szereplését Thúróczy Gáspár gyalog-ezredében kezdé, hol 1707. közepén még mint őrmesterrel

1 *Kolinovics:* «Andreas (hibásan *Adamus* helyett) Jávorka, strenuus Rákóczii miles, *legionis primum Ocskayanae apud Confoederatos locumtenens,* jam liberæ apud eosdem cohortis centurio (mint «*aggregatus-hadnagy*» csakugyan vezényelt szabadcsapatot) e villa Kosztolánia ditionis Nitriensis prognatus,» etc. (Hist. Belli Rákócz. VIII. k. 794. l.) V. ö. br. Berényi Ferencz 1710. febr. 24-iki naplójegyzetével, alább.

2 L. *Thaly:* «Adalékok a Thököly és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez,» II. köt. 271. l.

3 «Javorcam econtra proceræ staturæ, virum literis non leviter tinctum, vitæ probitate et cultu B. M. Virginis, quam sabbathino jejunio colebat, singulariter enituisse,» etc. *Kolinovics,* id. m. IX. 798. és Commentárjaiban is.

4 *Br. Berenyi Ferencz* említi naplójában 1710. febr. 24-ikén, az újváriak tavarnoki kiütéséről szólván: «Az egyik salvaquárda az *kosztolányi Jávorka* volt Pőstyéntt, az azt mondotta, hogy az mely nemesek labanczczá lettek, mindnyájokat proscribálták az kuruczok. Jávorkát minap Pallugyay Ádám (labancz kapitány) Kosztolánytt kereste 40 egynihányad magával. *Nem javallom Pallugyaynák, hogy szemben álljon véle, az minémő embernek hallom lenni!*» A labancz főúr e jó véleményét eléggé igazolják Jávorka vitézi tettei.

találkozunk vele.[1] A következő év tavaszán ugyanazon ezredben már hadnagy volt.[2] Majd általment a lovassághoz, s ha igaz a mit róla a Theatrum Europaeum és Kolinovics írnak, hogy t. i. azelőtt Ocskay Lászlónak vala hadnagya:[3] úgy ez bizonyára 1708. közepe felé volt s csak igen rövid ideig tartott, — minthogy őt azontúl más ezredben, nevezetesen Bercsényinek Géczy Gábor-féle huszárezerében leljük, mint önkéntes («aggregatus,» «voluntér,») tehát szabad-portákra járó hadnagyot. Ily minőségében — kivált a Fehérhegyekben s túl ezeken, az általa szított népfölkelés kalandos vállalataival — tett hasznos szolgálatait láttuk, melyek félreismerhetlen katonai tehetségéről s vállalkozó szelleméről tesznek tanúságot. Valamint tudjuk azt is, hogy a főként a Géczy-ezred által vívott mocsonoki csatában (1709. aug. 15.) hősként küzdött és jelentékeny sebet kapott. Feltűnő vitézsége- s katonai képzettségéért főbb és idősb tisztek is, pl. a híres Beleznay János őrnagy, Csery Imre Bercsényi hadsegéde stb. benső barátságukra méltatták.[4] Utólsó adat, melyet róla felnyomozhattunk az, hogy Bercsényi gróf, mint főtábornagy, 1709. végén 50 frttal megjutalmaztatni rendeli «*dícséretes magaviselésére*» és bizonyos «kárvallására nézve» Jávorka Ádámot, még mindig saját hadnagyát.[5]

Ezt a derék fiatal katonát jelölé ki a sors, a hírhedett Ocskay Lászlónak büntető-ostoráúl. Mintha csak azt akarná, hogy gúnyja és a megtorlás még szembeszökőbb legyen, — talán azért aláztatá meg

1 *Gr. Eszterházy Antal* tábori könyvében olvassuk 1707. június 8-ika alatt: «Item, *Thúróczy strázsamestere Jávorka Ádám* mundérung-posztó elhozatására Szent-Benedekre passéroltatik.»

2 A *Borsy Ádám* törzshadbíró által 1708. április 14-kén Bajmóczon eszközölt tanúkihallgatásban hivatkozás történik «*Jávorka Ádám, Thúróczy uram vice-hadnagyá*»-ra. *(Eredetije,* az Orsz. Levéltárban.)

3 *Kolinovics,* a föntebbi idézetben. — Ocskay volt hadnagyának írja őt a Theatr. Europ. is. (L. alább.) V. ö. Bercsényi följegyzését róla 532.

4 A *Beleznay* ellen bizonyos párviadal ügyében fölvett vizsgálati iratok. *(Gyűjteményemben.)*

5 *A Consilium Oeconomicum, 1709. decz. 31-kén, Eperjestt.* «Méltóságos Fő-Generális Locumtenens Urunk ő Excja assignatióját vévén, melyben *aggregatus vice-hadnagy Jávorka Ádám uramnak* 50 Rhénes frtokat dícsíretes magaviselésére és kárvallására nézve adattatni parancsol,» — utasítja tehát a homonnai harminczadost, hogy ezen 50 frtot Jávorkának (tán azon a tájon levő hitvese kezébe) «in defalcationem obtingentis cassæ bellicæ» fizettesse ki. *(Minuta, az Orsz. Levéltárban.)*

az egykor országoktúl rettegett, nagynevű, de jellemtelen és gonoszéletű dandárvezért, az egyszerű, ifjú, azonban jellemes és erényes hadnagy által.

Jávorka 1709. deczember 29-kén Érsek-Újvárott hírűl vévén, hogy Ocskay Verbó táján Ocskón, az általa is oly jól ismert kis családi kastélyban tivornyáz: merész lelkében megvillant a vitézi tettvágy; csakhamar készen volt tervével, a várparancsnoktúl portára mehetési engedélyt kért és nyere, s mintegy harmincz elszánt jó huszárral[1] még azon nap kiindúlt az erősségből. Midőn katonáival Szluha Ferencz érsekújvári præfectus és hadi-főpénztárnok ablakai alatt elvonúlna: a főpénztárnok megpillantván a vakmerő kalandjairól híres hadnagyot, ablakot nyitott rá, és kiváncsian kérdé tőle: hová megy? . . . «*Madarat fogni*, — felelt tréfásan Jávorka, — *mert új esztendőre egy ritka madárral: Ocskay Lászlóval akarok kedveskedni az újváriaknak!*» Szluha jót nevetett a bolondos emberen; de mégis azt felelé: «*No, ha azt a derék madarat megfogja Kigyelmed, — jó egynéhány aranyat adok!*»[2]

Aligha hitte mindazáltal, hogy ígért aranyait csakugyan ki kellend fizetnie! . . .

Merre ment Jávorka? hol és miként kelt át a Vágon, hogy a cs. helyőrségek őrjárói észre nem vették? Az a bujkálva lappangáshoz oly jól értő guerilla-vezér titka marad. Valószínűleg az éj leple alatt vonúlt keresztűl a fátlan, sík téreken s gázolta vagy talán léptette által a lehet hogy befagyott folyót, és azután berkeken, erdőkön bujdosék. Annyi bizonyos, hogy a németek semmit sem tudtak járásáról, pedig deczember 31-kén reggel már ott leselkedett katonáival Ocskó körűl. Kétségtelen, hogy ismerős pórok is voltak segítségére, legalább kémkedésben s álöltözet kölcsönadásában.

Decz. 31-ikén Jávorka Ádám megtudta, hogy az ocskai kastély környékén hiába leskődik: mert annak ura már nincsen otthon; hanem az ó-esztendő utólsó és az újnak első napját dévaj vígalmak

1 «*Die 29. Decembris.* A. Jávorka . . . cum sua *30 circiter virorum turma* Újvárino egrediens,» — etc. *(Kolinovics,* id. m. 794. l.) A *Theatrum Europaeum* és *M. Kovács János* krónikája 50-et említ.

2 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. VIII. 794. l.

közt töltendő, barátjai br. Révay Sándor és Boldizsár meghívására ezekhez rándúlt át Verbóra.[1] E mezőváros — melyben valószínűleg őrség is feküdt — már sokkal nagyobb hely volt, hogysem 30 szál bármily kemény katona-legénynyel erőszakkal reá lehetett volna törni, s belőle Ocskayt, igazán mint valami «*madarat*» kifogni. Eszével, leleményességével kell vala tehát itt Jávorkának élnie.

Úgy tőn. 1710. január 1-jén reggel egyet gondolt, s katonáit a közeli erdőben elrejtve, ő maga átöltözék *koldús-ruhába*, és délelőtt be Verbóra, sőt — hallatlan vakmerőséggel — egyenest a Révay-kasélyba mene.[2] Itt értesűlt, hogy Ocskay a lefolyt éjtszakát a legvadabb dobzódásban: képtelen ivás-, szilaj tánczban, s fajtalan kéjelgésben töltötte, tiszteivel és katonáival.

Jól felborozván t. i., az utóbbiakkal a község legszebb parasztleányait szülőik házaiból kiragadoztatta, s a kastélyba hurczoltatva, egész éjjel tánczolt és buja szenvedelmeinek áldozott velök, — ő, a nős és családos férfiú. Hasonló garázdaságot engedett magához hasonló parázna tiszteinek s katonáinak is.[3] A kastélyból zene, vad kurjongás, és az erőszakolt hajadonok sikoltozása, jajjai hangzottak ki új év éjtszakáján. *Így szokott múlatni Ocskay!* S e szép jelenetek a másnap déli lakoma után még ismétlendők valának.

A koldúsnak öltözött Jávorka megtudott, meglátott mindent. Vakmerőségében annyira ment, hogy a palotába beférkőzve, boldog új évet kívánó kéregetők módjára megkoldúlá a múlató urakat, *magát Ocskayt is, kitől sajátkezűleg nyújtott alamizsnát fogad vala el.*[4] Az inkább haramiák kapitányának, mint cs. k. ezredesnek beillő gonoszéletű, vad pribék-vezér feje bizonyára mámortól szédelgett s szemeit a bor gőze elhomályosítá, — mert különben lehetetlen lett volna a villogó szemű koldúsban az egykor ezredében szolgált fiatal tisztet oly közvetlen közelről föl nem ismernie. De Jávorkát a végzet segíté, s Ocskayt viszont elvakítá, hogy megbüntethesse.

1 *Ugyanott,* IX, 795. l. és a «*Commentariorum Libri*»-ben is.

2 *Kolinovics* Commentárjai. (Nemz. Múz. kézir. lat. fol. 389. l.) A verbai *Révay-kastély* — nem nagy terjedelmű, de emeletes épűlet — a helység éjszak-keleti részén állott, a kórház közelében, s csak 1870. táján bontatott le. Ma kert terül helyén.

3 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IV. 798. l. Szintúgy Commentárjaiban is.

4 *Kolinovics Commentárjai.*

Itt hallá meg Jávorka, talán Ocskay katonái- vagy szolgáitól, hogy urok a ma déli lakoma után szándékozik visszatérni Ocskóra. Ennyi elég volt az álkoldúsnak; kiballagott Verbó városából, fölkeresé övéit az erdőben, s azzal rongyait levetkőzve, felöltözék megint fényes pantallérú, farkasbőrös, deli kurucz-hadnagynak. Majd jó paripájára pattant, kivezeté katonáit az országút felé, és ott a hol ez Ocskó közelében a domboldal bokrai közt egyszerre alászáll, — e berkek- s ligetekben őrszemekre osztotta és lesekbe állítá vitézit.[1]

Nehány óra hosszatt kellett leshelyeiken várakozniok: mert az uraknak odabent a verbai kastélyban víg múlató kedvök volt. Az új év napi dús lakoma és poharazás s az ezt követett féktelen táncz és szűzekkel való paráználkodás, — melylyel Ocskay László és pribékjei a br. Révay-kastélyt bordélyházzá aljasították, — sokáig húzódott; úgy, hogy már esteledni kezd vala, midőn Ocskay belefáradván a tivornyába, kiadá a parancsot a fölnyergelésre.[2] A megszeplősített ártatlan hajadonleányok-, az erőszakolt fiatal asszonyok- és hozzátartozóiknak ezer átkozódása s az egek Urához bosszúért emelt könyörgéseik, jajjaik közepette hagyá el az istentelen részeg csapat a várost.[3]

Ocskayt a Verbótól félmértföldnyire fekvő Ocskóig fölvett e kis útjában, Kolinovics szerint csak hét embere kísérte volna, úgymint tisztei és bűntársai: Trencsényi István őrnagy, Szeredy Pál hadnagy, két közlegény s háromn lovász, mindegyik egy-egy külön vezetékparipát tartva fékszáron.[4] Azonban a krónikásnak ezen adata téves;

1 *Ugyanott.*

2 *Kolinovics* csak «délutánt» (post meridiem) említ: de a császáriak által Ocskay és Fodor Lászlóék halála ügyében Győrött 1710. jan. 18-kán kiadott hivatalos irat nyilván ezt mondja: «Siquidem Dominus Colonellus Oczkay 1-ma hujus Anni et Mensis die *sub vesperam captus* ipsa adhuc nocte Újvárinum adductus,» etc. *(Gr. Pálffy-senioratusi levéltár,* Arm. VII. Lad. 9. fasc. 2. Nro 15. 2.)

3 *Kolinovics:* «Credunt aliqui pœnam hanc Superum permissu Ocskayo inflictam, quod peregrinos amores, licet propriam haberet uxorem, consectaretur, et narrant ipsa captivitatis die ob luxuriam in personis etiam matrimoniorum inexpertis, per se et suos admissam, *mille cum inprecationibus Verbovio discessisse.*» (Hist. Belli Rákócz. X. 798. és a Commentárokban is így.)

4 *Kolinovics* ugyanott, mindkét munkájában. Trencsényit ő ugyan csak századosnak írja: de már föntebb láttuk, hogy ez, az 1709-ik év folyamában őrnagygyá léptettetett elő.

mert közvetlenül egykorú és teljes hitelt érdemlő források, — nevezetesen Bercsényinek 1710. január 19-iki alább idézendő levele s a «*Mercurius Veridicus*» kurucz hírlap január havi számában foglalt újvári tudósítás — kétségtelenné teszik, *hogy Ocskaynak mind az ötven labancza vele volt;* s ez természetes is, mert 7 katona hogyan mert volna Verbón akkora botrányt csapni! Különben, a pribékvezér elbizakodott gondatlanságában annyira mene, hogy a még karácsony éjtszakáján kilövöldözött karabélyát s nyeregpisztolyait is, a mind azóta tartott tomboló tivornyázás mámorai között *elfelejtette megtöltetni.*[1]

Így léptetett a vad dobzódásoktúl kimerült, félrészeg csapat, élén Ocskayval, a ki épen egy még csak nem rég idomítás alá vett tanúlatlan, fiatal lovon ült.[2] Mind nagyon alkalmas körűlmény arra, hogy — a vallásos lelkűletű Kolinovicscsal szólva — a verbai hajadonok és anyák átka utólérje s megfogja őt. Nem is soká váratott már magára szomorú végzete!

Jávorka, hogy Verbótól elszoríthassa, maga előtt elhaladni engedé a vad kurjongatás, danolás közt bakdácsoló labancz csapatot, s csak midőn ez már odábbvonúla, — ugratott ki rejtekhelyéből és ada jelt hasonlót tenni lesben álló katonáinak. Ocskay, a mintegy a földből előtermett újvári vitézek megpillantására «*Itt a kurucz!!*» vészordításba kitört és azonnal zavart futásnak eredő pribékjei veszett lármájából idejekorán észrevevé, hogy üldözők ereszkedtek nyomába. S most az az egykori hős, a ki hajdan Zólyomnál még egy Vak-Bottyánnal is nyílt csatasor előtt párharczot mert vala vívni, — *egy ifjú kurucz hadnagy elűl megszökött*..... Lehetetlen nem emlékeznünk az öreg Kajalÿ jóslatára.

Ocskay övéinek vad futását látván, maga is sarkantyúba kapta újoncz lovát, kantárát jobbra rántá, szétbomlott és a kuruczoktól kegyetlenűl kaszabolt csapatát ott hagyta, s alig két vezetékes szolgájától követve, az Ocskó helység felé tartó mezei útra lekanyarodék. A két tiszt pedig s az egész pribékség a kastély és falu fölött

1 *Kolinovics,* dtto. V. ö. *br. Berényi Ferencz* 1710. január 14-iki naplójegyzetét is.

2 *Dtto, dtto,* l. u. o. mind a krónikásnak kettős művében, mind a labancz főúr naplójában.

vivő országúton igyekezett gyáván menekűlni,[1] a nélkűl, hogy akár egyikök, akár másikok csak egy lövést is tett volna az üldöző kuruczokra, vagy visszafordúlt volna vezére védelmére.[2]

A mily vitézek voltak tehát e nyomorúltak Verbón a hajadonok, menyecskék ellen és a boritalban: ép oly poltronok a kuruczokkal szemben. Ellentállásra nem gondolva, eszeveszetten futottak; s két tisztjök ugyan — köszönet jó paripáiknak — valahogy csak elhordá a leplet: hanem az a harmincz jó újvári kurucz, a részeg labancz hadat utólérve, az ötven pribékből *huszonötöt*, sőt más tudósítás szerint *harmincznál is többet* lekonczolt.[3]

A vitéz Jávorka pedig ezalatt személyesen legelől vágtatott Ocskay után, a ki hiába sarkantyúzta, verte, bíztatta lovát: a tanúlatlan paripa annálinkább megbokrosodék, s futás helyett csak toporzékolt, ugrált alatta... Jávorkának így nem volt nehéz őt megközelíteni, már épen az ocskói kastély kertje alatt elterűlő mezőn. Ocskay László közeledni látván ellenfelét: pár pisztolyt, karabélyt ragadott reá, hogy mellbe lőjje; azonban e fegyverek megtöltve nem lévén, — el sem sűlhettek.[4]

1 «Qui (Ocskay) cum hostilem incursionem a tergo adverteret: illico ad viam ad pagum ducentem se conjicit, vix cum uno duobusve famulis, centurione, locumtenente et cæteris, via regia castellum inter et pagum Ocskóvium media se proripientibus.» *(Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 796. l. és a Commentárokban is.)

2 «Az mellette lévők közűl csak egy sem fordúlt meg mellette, — mindnyájan szaladásra vették az dolgot.» *(Br. Berényi Ferencz* 1710. január 11-iki naplójegyzetében Ocskay elfogatásáról, a Nyitramegyében Pőstyéntt lakó Ferenczffy tudósítása szerint.)

3 *Gr. Bercsényi Miklós* írja Kassáról 1710. január 19-kén a svéd királynál Benderben követségben lévő Ráday Pálnak: «Ezen új esztendőben Isten kegyelméből nevezetesen kezd újúlni szerencsénk; mert ugyan új esztendő napján az újvári portások Hajsztert Pozsonig űzték felmenő útjában, — igen kevésben múlt, hogy el nem fogták. Más rendbeli porta ugyanaz nap Verbónál Ocskayt elfogta, *25-ig valót katonáiban levágván mellőle.*» (Bercsényi diplomatiai fogalmazványai 1710-ből, Vörösvártt.) A «*Mercurius Veridicus* ex Hungaria» czímű kurucz hírlap 1710. január havi számában pedig ezt olvassuk: «*Újvár, 4. Januarij.* Fœlicia nobis novus Annus producit initia. Parthia enim nostra equestris,» — s itt leírja a Heistert Pozsonyig űzött másik porta kalandját; majd így folytatja: «Fœlicius tamen alteri Parthiæ res cessit, sub Capitaneo Jávorka, quæ perfidum illum Ladislaum Ocskay, olim apud nos Brigaderum (qui ejurata fide, post prælium Trencsiniense ad Cæsareanos profugit) commilitonibus ejus *ultra triginta* trucidatis, vivum nobis attulit.» (L. *Thaly:* «Az Első Hazai Hírlap,» 40. l. Magy. Tud. Akad. Értek. 1879.)

4 «Ipsum porro Ocskayum, quod equo tÿrone, quem tum nonnisi pro se ipse-

Jávorka rég lőhetett volna: de ő *élve akará Ocskayt elfogni;* szorosan oldala mellé ugratott tehát, s fölemelt jó kardjával kábító csapást mért az árúló fejére. Ez, az épen keze ügyében volt karabélylyal födözi fejét, s a csapást elhárítja, de csak annyira, hogy a kardvas a halánték helyett az arczba és orrba sújtódik, s ezen mély, nyíló sebet vág vala. Ocskay orczáját elborítá a vér; még egy vágást kap, mely két újját sebzi, és egy csákányütést a fejére, — azzal lováról lehanyatlik, s Jávorka és odaérkezett bajtársai, két lovászával együtt elfogják.*

met instruere cæperat, veheretur, facile assequitur Jávorka . . . Accidit ad reliquum infelicitatis cumulum, ut omnes sclopi Ocskayi manuales nocte Nativitatis Domini more solito explosi ac tum necdum onerati essent.» *(Kolinovics,* az id. helyen.) *Berényi Ferencz* is ezzel megegyezőleg értesűlt: «Ferenczffy azt írja, hogy az mikor megütötték az kuruczok Ocskayt: az mikor puskázni akart volna, — *egy puskája sem sűlt el, az lova sem akart futásnak indúlni, csak veszekedett alatta.*» (1710. jan. 14-iki naplójegyzet.)

* «Ipsum Ocskayum . . . facile assequitur Jávorka, et a latere assiliens, ense appetit. Ocskayus tamen surrecta manu, ita repellit ictum, ut per sclopum, quem arripuerat, manuarium, framea tamen in nasum deflueret et cruentaret . . . Quare occurrentibus Javorcæ socijs capitur Ocskayus, ac obligato cruento naso, abducitur.» *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 796. és a Commentárok.) *Berényi Ferencz naplójegyzete* 1710. január 7-éről: «Újhelyből (Vág-Újhely) írják, hogy Ocskay igen oltalmazkodott; *két újját elvágták, az orrában is egy darabot, az fején csákányütés esett.*» A császáriaknak Győrött 1710. január 18-kán kelt hivatalos irata is *több sebét* említi Ocskaynak: «Dominus Colonellus Oczkay, *ob accepta periculosa vulnera . . .*» etc. (Gr. Pálffy-senioratusi levéltár, az id. sz. a.) Az egykorú kurucz ballada pedig, némi költői szabadsággal, így zengi el Ocskaynak elfogatását:

«Jávorka pediglen paraszti ruhában —
Egynihány vitézzel csak bétör házában.
«Héj Ocskay László! a nagy tobzódástúl
Kelj föl immár, — érted eljöttünk Ujvárbúl! . . .
Vérünk árúlója, most add meg magadot!»
— Fölkele Ocskay: de fegyvert ragadott . . .
Kiverik kezéből, s úgy homlokon vágják —
Vér elborította mind a két orczáját.
Viszik már, viszik már kötve paripára
Nyargalton-nyargalvást viszik már Újvárba.» stb. (L. az i. h.)

Végre a császáriak irányzatos túdósításaiból összeállított frankfurti «*Theatrum Europaeum*» ekként adja elő Ocskay elfogatásának történetét: «Der von Ragoczy zu denen kayserlichen übergetrettene Obrist Ozkay hatte das Unglück, in die Hände seiner Leute zu fallen, und eines schmählichen Todes zu sterben; wormit es folgendermassen herging. Als die Rebellen zu Neuhäusel die Gewissheit erhalten, dass sich er-

Ocskay számtartója Mirka Pál, a csatazajra kinyargal a faluból; de urát már megkötözve találja, s nem segíthetvén rajta, maga is csak lovának zsákmányúl odahagyásával úgy menekűlhet meg, hogy a kert sövényén általveti magát, s beugrik a kastélyba.[1]

Jávorka Ocskay sebeit hamarjában bekötözteti, és azzal őt lóra erősíttetvén, az elnyert vezetékparipákkal együtt, az üldözésből megtért kis csapatával Pőstyén felé indúl, s a táján a Vágon és úgy Bánkának a hegyen az éj leple alatt szerencsésen általköltözik Radosnya felé.[2] Másnap reggel s tovább egymásután három futárt is küld előre Újvárba, hogy *viszi Ocskayt;*[3] az elfogott lovászok egyikét pedig — és ez szép, gyöngéd vonás a kemény katonától — visszabocsátja Vág-Újhelyre: *menjen el Ocskay hitveséhez, s adja hírűl neki, hogy a férje rab!*[4]

Mely intézkedésnek más czélja alig lehetett, mint a nőt idejekorán figyelmeztetni a férje megmentése érdekében teendő lépések szükségességére, — a mi nem kis szívjóságra mutat Jávorkánál. Az árúlót ő mint katona, fegyverrel kezében, saját életét koczkáztatva elfogá, s ezzel kötelességét tette: de egyénileg nem akar okozója lenni hóhérbárd alá hurczoltatásának.

A rab Ocskay azonban kevésbbé nemesen viselé magát. Fogságában is kirítt belőle a csábító gazember, a mi vala szabadságában.

meldeter von ihnen abgetrettener Obrister, nebst einiger Mannschafft, auf seinem Gute Ozky befinde: erbot sich also einer von denen Rebellen, Nahmens *Hadnack Lavarti* (értsd: *hadnagy Jávorka,)* welcher zuvor unter ihm als Lieutenant gedienet, gegen Versprechung eines Geschencks (a Szluha-féle ajánlat) von 100 Reichs-Thaler ihn gefangen einzubringen. Hierauf ritte er mit 50 (vagy nagyítás, vagy sajtóhiba, 30 helyett) Mann aus, fand den Obristen auf besagten Gut; da sich dann derselbe zwar mit seinen bey sich habenden 8 Mann (?) auf das tapferste wehrete und viele von denen Rebellen mit eigener Hand niedermachte (? ?), je dennoch aber sich endlich ergeben muste, nachdem seine Leute niedergehauen worden, und er selbst auch *eine Wunde ins Angesicht* bekommen hatte. In solchem Zustande brachte man ihn nach Neuhäusel.» (1710. évf. 66. l.)

1 *Kolinovics,* u. o. A *Berényi-napló,* 1710. jan. 3-ikán: «Ocskayt ez napokban Verbón szorították meg az újváriak, s el is vitték.»

2 *Kolinovics,* Commentarij.

3 *Ugyanaz,* Hist. Belli Rákócz. az id. h.

4 A *Berényi-napló,* 1710. jan. 7-ikén: «Vág-Újhelybűl írják, hogy az kiket Ocskayval fogdostak el, *azok közűl bocsáttak el egyet, hogy vigyen hírt az feleségének.*»

Jávorkát és katonáit meg akará vesztegetni s a fejedelem és ország hívségétől, pénzbeli gazdag jutalmat és cs. tiszti rangot biztosító fényes ígéretekkel eltántorítani.[1] Midőn pedig az igazlelkű és törhetetlen hazafias hűségű Jávorkától mind e csábító ajánlatai megvetőleg visszautasíttatván, belátni kényszerűlt, hogy ilyenmódon szabaddá nem teheti magát: egyszerre nagyot fordított a köpönyegen, s elkezdé erős esküvésekkel állítgatni, hogy ő labanczczá lételét már régen és százszor is megbánta, s szilárdúl föltevé magában megint visszaállani Rákóczi fejedelem hűségére, — csupán az ezrede fizetésére kiadandó pénzösszeg és montour-szállítmány érkezését akará még bevárni, stb.[2]

Jávorka hagyá a jelleméből végkép kivetkőzött embert beszélni: azonban Újvárott jelentést tőn mind csábítási s megvesztegetési kísérletéről, mind pedig újabbi színlett kuruczsága felől szélnek bocsátott mendemondáiról. Mikre nézve aztán Ocskay a hadi törvényszéki kihallgatás alkalmával ki is kérdeztetett.

Jávorkának foglyával Radosnyától kezdve ellenséges helyőrségű várkastélyok s erődök, különösen Nyitra és Mocsonok között kell vala elvonúlnia, — mégis, mind előreküldött hírnökei, mind ő maga oly ügyesen választották meg útjaikat, hogy szerencsésen eljutottak Újvárba. A futárok már a délelőtti órákban (1710. január 2-ikán) beérkeztek, egymásután jelentve Ocskay László elfogatásának hírét, mit azonban a várbeliek hinni alig akartak;[3] — mígnem délutáni 2 óra tájban magok is Jávorkáék megérkezvén a bástyákról most nem kis csodálkozásra színről-színre meglátott fogoly Ocskayval, — a ballada szerint:

«Hogy vitték a kapun, istrázsa kiáltott:
«*Itt hozzák, itt hozzák az Ocskay Lászlót!*»[4]

1 L. *Ocskay vallatási jegyzőkönyvének* 23. és 24-ik pontjait, alább.

2 Hogy e maga mentségére kigondolt hazugságot a kelepczébe került ember nemcsak Újvártt erősítette számos esküvéssel, hanem mindjárt elfogatása után, útközben is már emlegette rabúl vivőinek: bizonyítja *Bercsényinek* a cs. k. Hoff-Kriegsrathhoz Ocskay kivégeztetése ügyében adott válasza. *(L. alább.)*

3 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 796—797. l.

4 *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 796. l. (L. a mindjárt alább következő idézetet.) Másik művében (Commentarii) ugyan nem d. u. 2, hanem d. e. 11 órára teszi az Újvárba érkezés idejét: de amaz lévén a *később kelt* s 1728-ban *sajtó alá rendezett mű* és *sajátkezével irott példány,* mi ahhoz tartjuk magunkat.

Az örvendetes hír viszhangja egyszerre betölté az egész erősséget. A katonaság s hajdúság minden szögletből sietett az utczákra, piarczra előtolongani, az ép oly hevesen gyűlölt, mint hírhedett hazaárúlónak meglátására; kit nemcsak hogy fölemelt öklökkel fenyegettek s éktelenűl zúgva átkoztak, szidalmaztak: hanem felkapdosott kövekkel hajigálván, — csakis kísérői legnagyobb erőfeszítésével lehetett őt *az agyonköveztetéstől* megmenteni.[1] Nincs az a becstelenítő czím, mit a nemzetárúlónak és hitszegőnek szemei közé ne szórt volna a «pribék» Ocskay látására a forrongásig felingerűlt, felháborodott várőrség. Vad fenyegetések között kiabálták: «*Karóba! kerékbe! akasztófára vele!*» ...[2]

A nap hőse: *Fávorka Ádám* diadalérzettel ülve paripáján, alig bírt útat törni kis csapatával a háborgó tömegen keresztűl, a főtéren fekvő várparancsnoki épűlet elé. Ennek kapujánál leugrott lováról, és leszállítá a kőzápor elől csak nagy bajjal megvédett foglyát, ki utóljára még mint híres kurucz brigadéros fordúlt vala meg itt 1708. júniusban, midőn Bottyán tábornok hadi értekezletekre hivatta volt meg. *Mostan — mi másképen!* ... Akkor az egész helyőrség tisztelgett előtte: ma meg akará kövezni a nép.

Ottfenn a nagy ebédlő-palotában *Csajághy János* dandárnok és várparancsnok, az épen beérkezett *Ebeczky Istvánnak* — Ocskay egykori versenytársának — tiszteletére, az új év alkalmából fényes lakomát adott, meghíván a helyőrségbeli tisztikar főbbjeit. Az urak még együtt űlnek vala az asztalnál, poharazva a bevégzett ebéd után.

1 «Ratione nuper capti, huc adducti *et inconditae multitudini equestri et pedestri vix a lapidatione erepti,* dein suffragio proprio condigna fidefragio sententia 3. præsentis publico in foro gladio pervasti Ladislai Ocskay,» — etc. *(Szluha F.* 1710. január 7-iki emlékirata Romeisen Boldizsár cs. cartell-biztoshoz. *(Eredeti fogalmazat,* a gr. Pálffy-senioratus levéltárában.)

2 *Bercsényi gróf,* Kassáról 1710. január 19-kén Ráday Pálhoz szóló idézett levelében: «Ocskayt cum applausu et gaudio militiæ vitték be Újvárban; *de oly exasperatióval fogadták: nehezen tudták megtartóztatni Újvárban az hadat karóba való vonatásától csak addig is, míg examenje meglehetett,* s másnap exequálták.» Hasonló a *Mercurius Veridicus* 1710. januári számának Érsek-Újvártt e hó 4-kén keltezett közleménye, mely így szól: Midőn Ocskayt Újvárba bevitték, «*Militia praesidiaria inexplicabili cum indignatione patibulum et furcam — antequam vel ad Commendantem nostrum deduceretur — contra eum conclamantes,* et vix jam ipse Commendans fervorem militum mitigare poterat,» stb.

ÉRSEK-ÚJVÁR KATONAI TÉRKÉPE 1710-BŐL, DE LA RIVIÈRE HADMÉRNÖK-EZREDESTŐL.

(Eredetije a gróf Károlyi-levéltárban.) (316—17. lap.) II.

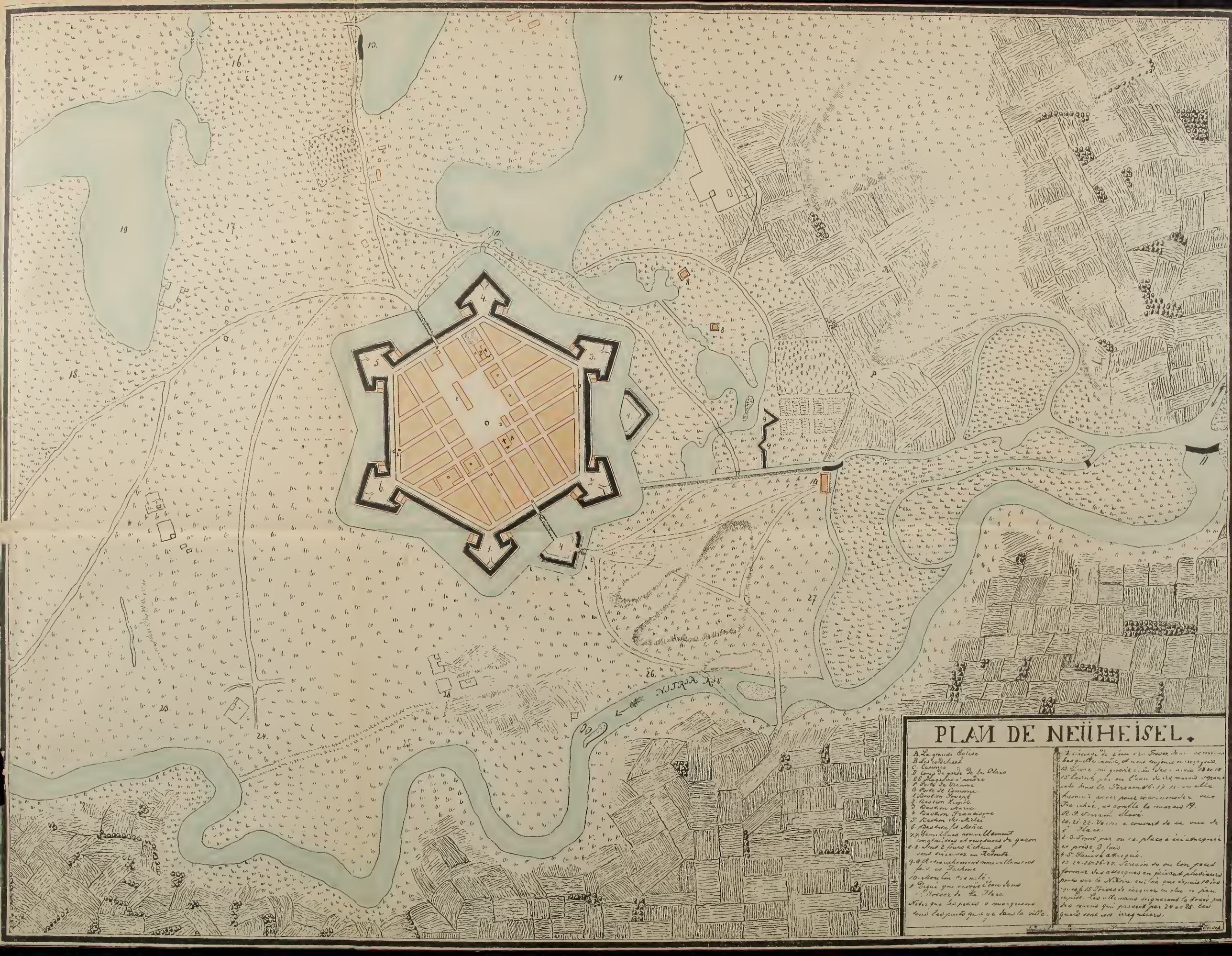
PLAN DE NEÜHEISEL.
A. La grande Eglise
B. Les cordeliers.
C. Casernes
D. Corps de garde de la Place
E.E. Magasins à poudre
F. Porte de Vienne
G. Porte de Comorne.
1. Bastion Joseph
2. Bastion Leopold.
3. Bastion Marie.
4. Bastion Francisque
5. Bastion des Michel
6. Bastion St Moïse
7.7. Demi lunes nouvellement construites et revetues de gazon
8.8. Sont 2 fours à chaux et sont sinrassez en Redoute.
9.9. Retranchement nouvellement fait, et Fachine
10. Moulin crenelé.
11. Digue qui envoie l'eau dans le Fossez de la Place
Notez que les petits o marquent tous les puits qu'il y a dans la ville.
12. Chaussée de l'eau du Fossez dans le marais bas qu'elle inonde, et n'est toujours marécageuse.
13. Digue qui grossit l'eau des marais 13 et 14
15. Endroit par où l'eau du dit marais s'épanche dans le Terrain 16. 17. 18. où elle humecte assez pour incommoder la vue Tranchée, et gonfle le marais 19.
R.P. Terrain élevé.
20. 21. 22. Vaisseau a couvert de la vue de la Place.
2. 3. Front par où la place a été attaquée et prise 3 fois
4. 5. Faux se attaqué.
23. 24. 25. 26. 27. Terrain sur où l'on peut former des attaques en faisant plusieurs ponts sur la Nitria qui n'a que depuis 10 ou 12 jusqu'à 15 Toises de largeur ou plus ou peu rapide. Les allemans soignerent le Fossé par des revens qui passent par 24 et 25. Les quels sont fort irreguliers.
Toises

Ott elnökölt az asztalfőn Csajághy, mellette jobbról Ebeczky, balról Balogh István dandárnokok, lejebb br. Limprecht János ezredes-térparancsnok, Rottenstein tűzér-alezredes s nagyszámú törzstiszt, köztük *Ocskay Sándor* és Beleznay János; továbbá előkelő állású polgáriak, mint Szluha Ferencz præfectus, carthelæ commissarius és hadi főpénztárnok, Konkolÿ Thege László Komárom és Szőllősy János Nyitra-megyei alispán, stb.

Midőn Jávorka a zúgó tömeg közt a piarczra érkezett, az urak felugráltak az asztaltól, s mindnyájan az ablakokhoz siettek, a híres foglyot megtekinteni; s az isteni igazságszolgáltatás méltán büntető kezét szemlélvén a példában, — mindannyian elégűlt és örvendező arczczal nézték a bekötözött fejjel s megkötözött kezekkel behozott árulót. Csak egy volt közöttük, a ki némán maga elé bámúlva, szomorú orczával tekinte az ablakból alá az érkezőre, kinek sorsát szívében szánni látszék. És ez az egy a szerető testvér volt, *Ocskay Sándor* alezredes.[1]

Azonban a lépcsőkön feljövén foglyával Jávorka, belép a palotába, s a várparancsnok előtt tisztelegve, bemutatja neki rab Ocskay Lászlót. «Istenhozott *császármadár!* — kiált fel Csajághy, — *rég kívántam már látni egy illyen császár madarát!*»[2] Ocskay méltatlankodva válaszolt: «Mit gúnyolódik Kigyelmed? Jobb bizony, ha borbélyt hivat, a ki sebeimet bekötözze és meggyógyítsa!» Mire az indúlatos Csajághy — tán az egykor Ocskaytól vett személyes sértésnek is emlékezetében — hevesen visszavág: «*Majd hivatok én néked ollyan borbélyt, a ki úgy meggyógyít, — semmid sem fáj többé!...*»[3]

1 «Die 2. Januarij hora 2-da promeridiana, plerisque militiæ præfectis apud Joannem Csajághyum Újváríni gubernatorem prandentibus, Jávorka perducit Ocskayum propius portam; præcurrentibus tribus sensim nuntijs vix fides fit captum esse, nisi adveniens, id ipsum centurio (t. i. Jávorka) confirmasset, quare omnes in fenestram ad spectaculum erecti verum esse comperiunt, stupente Alexandro Ocskayo, sortique fratris indolente.» (*Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 796—797. l.)

2 «Cui adducto, Csajághyus: *Salve* — inquit — *caesaris avicula;* (ita patria Ungarorum lingua attagen vocatur,) *pridem attagenem eiusmodi videre cupiveram!*» (*Kolinovics* ugyanott, és Commentárjaiban is szórúl szóra.)

3 «... Petentique pro curando naso chÿrurgum non obscure significat: *dandum fore, qui ita sanet, ut nunquam amplius doleat!*» (*Ugyanott,* mind a két munkában.) A föntérintett személyes sértést illetőleg pedig azért beszéli *Kolinovics,* (u. o.) hogy

Szluha Ferencz, e jelenet után Jávorkához fordúlva, üdvözli őt álomhoz hasonló szerencséjéért; és erszényét elővonván, az Újvárból kiindúlásakor *tréfából* ígért aranyokat most, mint hadi kincstárnok, 100 kemény tallér értékéig valósággal kifizeti neki, jutalmúl rendkívűli vitézsége- és fáradságáért.* Egyébiránt Jávorka e tettéért a fejedelemtől is részesűle kitűntetésben: ekkor lett századossá, s valószinűleg vitézi érmet is nyert.

Csajághyt valaha Ocskay — bizonyára borozás közben — arczúl ütötte volna; a mi ha csakugyan megtörtént: úgy okvetlenűl véres párviadal következett utána közöttük, — mert különben Csajághy a kurucz hadseregben nem viselhetett volna tovább főtisztséget. Más adatunk ugyan ez eseményre Kolinovics állításán kívűl nincs: de mivel Ocskay kötekedő, garázda, részeges és indúlatos, s azonfölűl tiszttársai fölött hetykélkedő ember volt, Csajághy pedig szintén magára tartó és hevesvérű, — tehát a dolog megtörténhetett.

* *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 797. Ugyancsak ezen író beszéli *Jávorka Ádám* további életéről, hogy az, a szathmári béke ideje után — tán mert a kivégzett Ocskay rokonainak bosszúállásától is tarthatott, — nejét s leányát honn hagyva, de János nevű fiát magával víve, Rákóczival Lengyel- majd Francziaországba bujdosik vala, s itt XIV. Lajos hadseregében — a Ráttky vagy a Bercsényi-huszárezredben — mint főtiszt szolgált. Egy ízben leányának 1000 tallért küldött haza kiházasításra, egy régi barátjához: de a leány már előbb hajadonúl elhalván, az összeg gr. Pálffy Miklós nádor rendeletére, a szt. Ferencz-rendű szerzeteseknek adatott. Fia János később éveket töltött Krimben, mint a tatár chán udvarához kinevezett franczia residens, s öregségére visszatért hazájába, hol Kolinovics személyesen ismerte őt, s alkalmasint tőle hallá az Ocskay elfogatásáról szóló részleteket. *(Commentarij.)* Még érdekesebb és teljeshitelű az, a mit *gr. Bercsényi Miklós,* a hős Jávorka Ádámnak még 1711-ben a németek általi elfogatásáról, budavári hosszas rabságáról s innét lett vakmerő és csudálatos megmenekülése után 1712. június vége felé lappangva Lengyelországba kibújdosásáról ír, Ilyvóról, (Lemberg) 1712. június 29-kén, Rákóczinak, ekképen: «*Jávorkával* szóllottam; *megfogták vala még taval, Budárúl csudássan s vakmerőn szabadúlt* s bujkálva együtt bé, — s csak Tót Pállal s más oly meghittel szólhatott maga. Beszéli, mint persequáltatnak öldözéssel az tisztek, csak két-három német tiszt beléjek garázdálkodik, s agyonlövődözik. Ocskay Sándort s többet nevezett ollyat, kik úgy vesztek; Pikó Döme kivágta magát s bujdosóban van, hol? — nem tudják. Azt könnyen hihetjük: kész a lelke mindennek, csak Isten kegyelmességét mutatná.» *(Eredeti levél, Vörösvártt.)* Jávorka Ádámnak egy Ignácz nevű dédunokáját, hg. Koburg szent-antali tiszttartóját, ki 1870. után halt el mint öreg ember, magunk is jól ísmertük, s tőle hallók, hogy kosztolányi ősi részbirtokát a család Ádám kibujdosása miatt vesztette el. — A kit különben e rendkívűli férfiúnak csodálatos változatokban gazdag életpályája bővebben érdekel, megírtuk és közrebocsátottuk azt: «Kosztolányi *Jávorka Ádám* ezredes. Vázlat a Rákóczi-emigrátió történetéből» cz. a. Budapest, 1888. Grill R. bizományában.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Ocskay kihallgatási jegyzőkönyve; orczátlan és hazug mentségei, erkölcsi romlottsága. Elesküszi a császárt, újból kuruczczá akar lenni, de visszautasíttatik. — Az újvári katonaság január 3-ika reggelén ismét fölzendűl. A vésztörvényszék összeűl. A népnek alig lehet már ellentállani; fegyverrel fenyegetődzenek. — Ocskay karóba vonatásra ítéltetik. Testvére könyörgéseire az ítéletet Csajághy pallosra enyhíti. Ocskay Rákóczi hívének vallja magát újra, nagy szolgálatokat ígér, — mindhiába. Végrendeletet tesz; búcsúzik öcscsétől. — Ocskay a nép előtt is megtagadja a császárt. Állandóságra, hívségre inti a katonaságot: tanúljanak példáján! *Lefejezik*, a hóhér ötször vág hozzája. Fejét a bástyán karóba tüzik. Népballada keletkezik róla. A Mária-kép vérzése. (?) — Tiszti bizonyítvány Ocskay László haláláról.

Csajághy még azon napon, saját jelenlétében kihallgattatá Ocskayt, kihez a kérdéseket Szluha Ferencz intézé. Mely kérdő pontok a reájok adott feleletekkel együtt írásba foglaltatván, szintén még jan. 2-kán aláirattak s megpecsételtettek, hogy a másnap délelőttre kitűzött hadi törvényszéki tárgyalásnak alapúl szolgáljanak.

Ezen okirat, Szluha révén mai napig eredetiben fönmaradt a Ghyczy-család levéltárában, honnét mint Ocskay Lászlóra nézve főfontosságú okmányt, szükségesnek látjuk közölni teljes szövege szerint, — tájékoztató megjegyzéseinkkel kísérve.

Examen Desertoris Ladislai Ocskay,
die 2. Januarij Anno 1710. Újvarini peractum.

Kérdés. 1-mo. Micsoda oktúl és indúlattúl viseltetett, hogy az Confoederatiótúl recedált?

Felelet. Ad 1-mum. Egynéhányszor Ottlik György uram s mások által vádoltatott, hogy labanczczá akar lenni; félvén, hogy nyakon ne ragadtassék és az sok vádlás miatt el ne veszszen, — azért lött labanczczá.*

K. *2-do.* Mikor vötte szívében azt az indúlatot? ki tanácsábúl? ki által? kik operatiójával és kinél folytatta?

* Hiábavaló mentség; mert Ottlyk intései s vádolásai — mint láttuk — akkor történtek, midőn Ocskaynak labanczczá létele már rég el volt titokban végezve.

F. *Ad 2-dum.* Csak azon nap, Tapolcsántt, mely nap labanczczá lött,[1] maga indúlatjából és *Píver* (Pÿber) *László ingerléséből;* Majtíni (Majthényi) fejér-barát által Pálffy Jánosnál jelentette maga szándékját, és annakelőtte soha senkivel az iránt nem tractált.[2]

K. *3-tio.* Kik voltak abban az ő complex társai magyarok közzűl?

F. *Ad 3-tium.* Az egész tisztek, kiknek maga legelőször eleikben adta szándékát,[3] kik is vele együtt löttek labanczczá, azon okból, hogy legjobb alkalmatosságok akkor vala labanczságra, másképen is féltvén ő magát.

K. *4-to.* Miért Haister és Pálffy János neheztellettek reá az trencsíni harcz alkalmatosságáért?

F. *Ad 4-tum.* Semmi nehezteléseket nem tudja, mert akkor véllek nem correspondeált.[4]

K. *5-to.* Miért Méltóságos Fő-Generális úr ő Excja ordere szerint nem compareált az trencsényi harczra?

F. *Ad 5-tum.* Nem is vötte ő Excja orderét, hanem a Felséges Fejedelemét vötte, akkor a midőn az harcz állott, és ahhozképest is marsírozott, — kit jól tud Szalay Pál uram.

K. *6-to.* Mi okból? miképen? s ki által kénszeríttetett, hogy az Felséges Fejedelmet és Méltóságos Fő-Generális urat ellenség kezében ejtsen? és miképen munkálkodott volna benne?

1 Képtelen és szemtelen állítás; hisz Kolinovics és mások tanúságából jól tudjuk, hogy már Vág-Újhely tervezett ostromát titkos labancz szándékból erőszakolá annyira. Azt hiszszük, Ocskay e hazug állításának ellenkezőjét annak helyén eléggé kimutattuk, — most tehát csak emlékeztetni kívánjuk erre az olvasót s nem úntatni hosszabb fejtegetéssel.

2 Pÿber püspököt és a barátot, íme maga bevallja; br. Szúnyogh Lászlónét és a többi előzményeket elhallgatja.

3 Ez is hazugság; mert csak nehány bizalmas tisztjét meré beavatni titkos dolgaiba. Láttuk, hogy egy, az árúlást megsejtett hadnagy és zászlótartó, az átpártolás végrehajtásának hajnalán kiosont táborából, és a később visszaszökött számos tisztek hittel erősíték, hogy Ocskay szándékáról ők mitsem tudván, csak midőn már körűl valának fogva, kényszerűltek labanczczá lenni.

4 A mi a *levélbeli* correspondentiát illeti: azt, hiszszük, hogy írásban ő maga már csak félelemből is nem correspondeált, — de *izenetek által*, Pÿber, Szúnyoghné, a barát és mások útján? — ez már más kérdés!

F. *Ad 6-tum.* Soha nem volt szándékja,[1] ne is adja Isten! Tudván azt, hogy mindeniknek volt quardiája, — azért nem is szándékoskodhatott arra.

K. *7-mo.* Micsoda státusban vagyon most a császár armádája? hány lovas- és gyalog-regimentekből álló? s mely erős?

F. *Ad 7-mum.* Arra nem lévén gondja, nem is tudja; hallotta ugyan Generál-Adjutant Definitűl, hogy 16 regiment volna innend s túl is a Dunán. Generál Croi, Eugenius és Hohenczoller regimentjével, két batallion gyaloggal és az ő katonáival Losonczon vagyon. Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az őszszel itt Csápornál levagdaltak; Hohenczollernek csak egy része vagyon ott. Szécsényben Czikkingen maga regimentiből való batalliókkal és Uhlfeld regimentjeivel (így) vagyon; Vadkerten penig Latur és Althan regimentjebeliekkel s valamely gyalogsággal Viard vagyon.

K. *8-vo.* Mit értett ezen télen és jövő campánián leendő operatiókrúl?

F. *Ad 8-vum.* Csak maga postírungjaiban fog lenni vígyázással, és valamely diversiókat ha tészen, — formaliter nem operálódik. Jövő campániárúl semmit se tud, most menvén Haister Eugeniushoz Bécsben.

K. *9-no.* Garam mellett létekor Haister[2] Pálffyval miért szólalkoztak öszve? és micsoda intentióval ment Haister az felföld felé?

F. *Ad 9-num.* Azért, hogy Pálffy Zsilízrűl elmenvén, nem impediálta az újvári proviant béhordását. Az Garamon sietve költözvén által (Heister Kálnánál), Ebeczky uramot akarta felverni, és hogy azután az postírungális lineákot megcsinálhassa.

K. *10-mo.* Miért hadták el Lőcse obsidióját?

F. *Ad 10-mum.* Nem volt (faltörő-) ágyúja, és valamennyi port, pummát (bombát) magával vitt, úgy Beszterczérűl is utánna vitetett, azokat béhányván, — kifogyott munitiójábúl, s recedált.[3]

K. *11-mo.* Micsoda suppositumban vannak az magyarokrúl?

1 Fennen hirdette volt pedig nem egyszer, hogy «*ő fogja el Bercsényit!*» (L. az 1708-iki őszi hadjáratot, II. kötet 11. l.)

2 T. i. 1709. októberben. L. 686—689. l.

3 Azt itt elhallgatta, a mit Vág-Újhelyen beszélt volt, hogy mennyi sok granátossát vesztette el Heister Lőcse alatt! Ebből is kitetszik hamissága.

F. *Ad 11-mum.* Rosszban, gondolván, hogy teljességgel már debellatusok vagyunk.

K. *12-mo.* Mit hallanak a magyarok succursusáról?

F. *Ad 12-mum.* Semmit sem hallott.

K. *13-tio.* Mit beszélnek Újvár felől? és micsoda szándékjok vagyon?

F. *Ad 13-um.* Semmitsem hallott; szándékjokat nem tudja.

K. *14-to.* Franczia és egyéb imperiumbéli dolgokrúl mit tud?

F. *Ad 14-tum.* Egyebet nem tud, hanem hallotta, hogy megverekedtenek, és valamely sánczot nyertenek az francziától, — de ott is több veszett az németben, mint az francziában, csak hogy a német nyerte meg a placzot; noha ők, az németek, az magok dolgait szokták nagyobbra mondani.

K. *15-to.* Eugenius herczeg mi okra nézve jött Bécsbe, és Haister is oda? úgy maga is miért szándékozott oda, és miért kéredzett a maga postírungjából? s mi karban és rendben vannak azok a postírungok?

F. *Ad 15-tum.* Eugenius, úgy tudja, hogy dispositió-tételekre jött alá, Haister is oda azért ment. Maga penig mundírungjának Pozsonból való kihozatásáért és fizetésének kivételéért kéredzett, *hogy odafel most egyéb constitutiókat is megvizsgálván, lejövetelivel magának közinkbe való bátorságosabb és jobb visszajövetelt szerezhessen, mert soha nem nyúgodhatott a lelke, miólta elpártolt vala.* (!!) Miben legyenek a postírungok? feljebb megmondotta, az mint tudta. Lubomirszky (Tivadar) penig most állott Haisterhez hadastúl, kinek hadai a XIII. városoknál maradtak.

K. *16-to.* Mikor kezdődik Pozsonban az gyűlés? és miért?

F. *Ad 16-tum.* Úgy hallotta, hogy most ez új esztendőben elkezdetik, de miért? nem tudja.

K. *17-mo.* Hogy merte maga regimentjebeli katonasággal hitöket megszegetni és labanczokká tenni?

F. *Ad 17-mum.* Megmondotta mindgyárást mind maga, mind Pálffy nékiek, hogy a kinek kedve nincsen, — *visszamehet;* (?!!) *ő senkit nem kénszerített sem akkor, sem azután,** annyival is inkább,

* Orczátlan hazugság. Jól tudjuk, hogy Pereszlénynél az elárúlt ezred körül-

hogy látta: *nem sok becsületet nyert magának*, (ez igaz!), és azért nem is ölette az kuruczokat (?), kiért Haister sokszor neheztelt is, mondván: ők is ollyanok, azért nem ölik!

K. *18-vo.* Nem bánta vala-é meg maga labanczczá lételét? és miért? Volt-é hát vissza való jövetelre szándékja, ha reménlhette volna grátiáját, és mikor? *Ebben a szándékban lött volna-é valaki néki társa?*

F. *Ad 18-vum.* Nem egyszer, hanem ezerszer is megbánta, — *Isten ötet úgy segélje!* — labanczczá létét; és hogy valóságosan megbánta eleitől fogva: *Isten ötet úgy segélje*, — mert itt nállunk jobb állapotja és nagyobb becsületi vala, melyet németek közt el nem érhetett; az minthogy odaalá Losoncz táján való létekor gondolkodott visszajöveteléről, (?) csakhogy most elsőben mundírját és fizetését vehette volna ki odafel: lejövetelivel mindgyárt kezdett volna magának útakot csinálni az visszajövetelre (??) és grátiája megszerzésében munkálkodni, mert csak nem lehetett németek közt nyúgodalma; (?!) *de ugyan még senkivel az iránt tanácskozni nem merészlett.*[1]

K. *19-no.* Miért irkált tavaly[2] ide Újvárba, hogy adják fel a várot: mivel már Bottyán, Ebeczky, Balogh Istvánék s más, Dunántúl való tiszt urak is hozzájok tartozandók és óránként közikben várattatnak?

F. *Ad 19-num.* Isten őtet úgy segélje: ő nem írta s nem is iratta, hanem Pálffy uram iratta maga secretáriussával, és néki csak megparancsolta, hogy subscribálja; (?!) *ő osztán meg sem olvasta*, (??) *hanem Pálffy kedvéért csak subscribálta;* (!!) *azért nem ő, hanem*

fogatván, úgy kényszeríttetett a labanczságra, eskületételre stb. — mint ezt a később oly nagy számmal visszaszökött tisztek és közkatonák egytől-egyig hit alatt vallották. Miként csábította pedig hazug levelekkel Berthótyt és az újváriakat s üzenetekkel később is öcscsét Sándort és Elek Zsigát, ezüstpénz fitogtatásával a katonaságot, sőt legutóbb csak a megelőző napon is Jávorkát fényes ígéretekkel, — *láttuk.*

1 Hogy e pontban kétszer is hamisan esküdött és a visszatérés még csak gondolatjában sem volt, csak most koholá ki féltében mentségül: ezen dőlt betűkkel szedett mondattal világosan elárúlja ömaga.

2 Hibásan, *harmadéve* helyett; mert már 1710-et írtanak e kihallgatáskor, s az Újvárba küldött rágalmazó levél — mint tudjuk — 1708-ban kelt.

Pálffy esküdt, hogy a (azon) *dolgok megvannak*, mert ő semmitsem tudott benne. (??)[1]

K. *20-mo. Úgy kellett-é hát maga hitetlenségét Pálffy kedvéért újítani és Istennek haragját bosszúállásra gerjeszteni azzal is, midőn teljes Szent-Háromságra, boldogságos Szűz-Máriára és Istennek minden szenteire azon levelében esküdött, hogy különben nincsenek az dolgok?*

F. *Ad 20-mum. Pálffy uram parancsolatjára kellett azt cselekedni*, (?!!) mert ő az levelet nem írta, sem nem iratta, hanem megolvasatlan csak subscribálta, (??) — azért abban nem lehet ő vétkes, (!!!) mert őnéki kéntelen subscribálni kellett, (?!) az mit Pálffy Barlókkal[2] iratott.

21-mo. Zólyom-várában lévő rabokkal szólván és azok közt Benkovics György nevűvel, miért Felséges Fejedelmünket és Méltóságos Fő-Generálisunkat ő Excját becstelenítette és ördögadtázta?

F. *Ad 21-um.* Nem szidta — Isten őtet úgy segélje! — soha is (??); még az németet sem szidta, mikor ellensége volt: nemhogy ezen *jó urait* szidta volna.[3]

K. *22-do.* Ezen és más hitetlen cselekedetiért mit nyert s mit reménlhetett a császártúl?

F. *Ad 22-dum.* Néki az amnÿstialis-grationálison, rangon, (ezredesi) decretumon és egy aranylánczon kívűl egyebet nem adtak[4] s nem is kért, — azt is Pálffy Bajmóczon adta neki, kiben ő semmitse tudott vala. (??)

K. *23-tio.* Most rabságában miért akarta *az ország híveit corrumpálni és azokat pénzzel és tisztség ígérésével hitegetni, hogy őtet elbocsássák és vélle együtt szökjenek el*, ha kivált szándékoskodott ismét hozzánk visszajönni?

1 Lehet-e már ennél *szemtelenebb, gyávább* és *gyarlóbb* mentség? Ez már maga eléggé elítéli a minden nemesb tulajdonból kivetkőzött nyomorú embert.

2 Barlók István, Pálffy magyar titkára.

3 Nem hiába járt egykor Nagy-Szombatban a jezsuiták diák iskolájába, azt megtanúlta: *Si fecisti — nega!* Egyébiránt látjuk e válaszából, hogy nemcsak tagadni: de még *hizelegni* is próbált, csak hogy nyomorúlt életét valamiképen megmenthesse.

4 Hát a Kolinovics által említett 20,000 frt, és tömérdek megengedett rablásai, sarczolásai?

F. *Ad 23-tium.* Azért cselekedte, hogy mivel még maga visszajövő szándékjára (!) securitássa nem volt: féltette magát, úgy ne járjon, mint Bezerédy; — kívánta volna ő is, mint rab, szabadúlását.

K. *24-to.* Tudja-é, hogy hadak-ámítók és azokat corrumpáló rabok halált érdemelnek, a midőn ollyant salvus conductus alatt cselekesznek?

F. *Ad 24-tum.* Nem tudta, hogy az halálos légyen,[1] minthogy még akkor nem várban, hanem kívűl raboskodott.

K. *25-to.* Miólta labanczczá lött, hány kuruczot ölt s öletett? s hol?

F. *Ad 25-tum.* Egynél többet nem ölt, — Isten őtet úgy segélje![2]

K. *26-to.* Hát tavalyi esztendőben Emőkénél Szörényi Ferencz elfogott katonáját *examen után, maga kezével miért ölte meg? nemkülönben Palástokon Ebeczky uram katonáját főben lőtte az ráczok kezében*, kiért az ráczok rá is támadtak volt.

F. *Ad 26-tum.* Nem Szörényi Ferencz katonája: hanem ő maga előbbi regimentebéli katona volt,[3] kit is midőn lórúl levertek, in prima furia lőtt agyon; többet ő — *Isten őtet úgy segélje!* — sohasem ölt, nem is akart.[4] Ebeczky uram katonáját sem ölte, ott se volt akkor, hanem az (honti) hegyek közzé volt ordereztetve *szegénység felveretésére*, (!!) kik otthon nem laktak, *és azok marhájok elhajtásokra.*[5]

K. *27-mo.* Jutott-é valaha eszében s tudta-é azt, *hogy a ki az Haza Confoederatiójához kemény esküvéssel és Urához sokszor letött hitit megszegi és annak szolgálatjától nemzete megtagadásával hitetlenül elpártol, méltó légyen az halálra?*

F. *Ad 27-mum.* Nem tudta, hogy azért halált érdemeljen, (?!!) minthogy sokan Dunántúl kétszer-háromszor is labanczokká lötte-

1 Mint a hadi-törvényeket ismerő régi katonának, ezredesnek, volt brigadérosnak jól kell vala ezt tudnia.

2 Az esküdözést — mint látjuk — épen nem kímélé; de, hogy hányat *öletett* meg? (t. i. nem nyílt harczban,) arra a felelettel mégis adós maradt.

3 Mintha ez nem *mindegy* lett volna!...

4 S midőn őt Pálffy Nagy-Tapolcsánytt, Bokrosék elfogatásakor, a kurucz rabok gyilkolásáért megfeddette?

5 Íme, maga bevallja, mily nemes föladatokra használták őt a németek!

nek, s még sem ölettettenek meg, kézben akadván;[1] azért ő is gondolta azt, hogy ővélle is hasonlóképen bánhatnak.[2] Tudja penig azt és jól isméri, hogy az magyarországi Confœderatió és Felséges Fejedelmünk hűségétűl recedált és hitit megszegte.

K. *28-vo.* Ezeken kívűl egyebet mit tud? és ezen feleletiben perseverál-é tovább is?

F. *Ad 28-vum.* Ezeken kívűl nincs semmi oly derék állapot, kit eltagadna; hanem, ha eszébe nem jutna most, tovább is kész megmondani. Valamiket penig az mostani kérdésekre mondott: azokban perseverál, és azok mellett is kíván meghalni s élni is.

Coram me *Francisco Szluha* Examinante, m. p.
(P. H[5].)

Coram me *Joanne Csajági*, m. p.
(P. H.)

Látható e vallatási jegyzőkönyvből: mennyire elhagyá az egykor híres vakmerő férfiút bátorsága, midőn — csakhogy nyomorúlt életét valahogyan megmenthesse — ismételten a legocsmányabb esz-

1 Itt Ocskay — jól átértett hamissággal — Babócsayra és ennek ama társaira czéloz, a kik Dunántúl 1704-ben s 1705. tavaszán, Károlyi tiszántúli hadainak elszaladása után, az ellenség torkába jutván és Heisternek a veszprémieken stb. elkövetett kegyetlenségeitől megrettenvén, *nehéz kényszerűség alatt* meghódoltak Leopold császárnak. *De ezek dolga egészen más: mert akkor még nem létezett a Confoederatio,* melyen hittel esküdtek egymást és a közös nemzeti ügyet többé semmi körűlmények közt el nem hagyni a szövetkezett hazafiak. Az átpártolások tehát — és annálinkább az *önként* történők — ettől fogva egészen más szempont alá tartoznak. Egyébiránt magát Babócsayt is csak Bercsényi mentette volt meg, hogy 1705. őszén Pápán történt elfogatásakor Bottyán tbk. föl nem akasztatta.

2 Ocskay nem gondolta meg, hogy e koholt állítása éles ellentétben van a 23-ik kérdőpontra adott feleletével, melyben viszont a Jávorkáék ellen megkísérlett csábítása mentségeűl azt hozá föl: *féltette magát, hogy úgy ne járjon, mint az árúlásáért lefejezett Bezerédy járt!*

3 *Eredeti,* összevarrott két ívre in folio irva, Csajághy- és Szluhának sajátkezű aláírásaival és piros spanyolviaszba nyomott, ma is teljes épségű gyűrűpecséteikkel, az Assa- és Ablancz-Kürthi *Ghyczy-család* levéltárában, Kis-Igmándon. Nem lesz érdektelen e nagybecsű okirat történetére nézve följegyezni, hogy annak fönnlételére — mint a melyről az 1847-iki pozsonyi országgyűlés alkalmával hallott beszélni — először *Deák Ferencz* figyelmezteté 1864-ben e munka szerzőjét, a ki aztán *Ghyczy Kálmán*hoz fordúlván, ennek szíves közvetítésével 1865-ben megkapta a Ghyczy-ltárban lévő összes Rákóczianumokat.

közökhöz folyamodik vala. Nem átall orczátlanúl hazudni, tagadni, saját bűneit másokra kenni, koholni, szemtelenűl színlelni és újra meg újra hamisan esküdni, — a helyett, hogy ha már botlott és vétkezett: ezt (mint Bezerédy tevé) férfiasan bevallaná, s elég lelki erővel bírna tettének következményeit bátor szívvel bevárni. Megrögzött gonoszlelkű és erkölcsileg süllyedt embereknek — a minő ő volt — ritkán adatik meg ez a szellemi fennköltség.

Sőt még tovább ment. Nem elég, hogy újból kuruczczá lenni akaró szándékát kihallgatásakor eskükkel erősítve jegyzőkönyvre vetette, — hogy csak valamikép kegyelmet koldúlhasson magának, — hanem *ismét nyíltan pártot változtatott.* Ugyanis a nélkűl, hogy erre bárki által felhivatnék vagy ösztönöztetnék: *nyilván, mindenek hallatára megtagadá hódolati kötelességét József császárhoz, és sok nagy esküvéssel, átokkal megint önként hűséget fogadott Rákóczi fejedelemnek s a szövetkezett magyar haza rendeinek.* Mely ünnepélyes nyilatkozványairól tüstént számos, szem- és fültanú által aláírt hiteles bizonyítványok vétettek föl.*

Íme, az elveteműltségnek, a minden állhatatosságot, elvhűséget durván arczúlcsapó erkölcsi romlottságnak netovábbja! ... Azonban, — mind hiába! Hitvány fejét mindezekkel meg nem mentheté. A ki a haza, önnön vére és édes nemzete, jó fejedelme, sőt az isteni jóság és közmorál törvényei ellen annyit vétkezett, — annak büntetlenűl való menekűlését a bosszúló egek és a megbántott közérzűlet nem engedék. Ocskay 'Lászlónak el *kellett* buknia. 1710. január 3-ikán utólszor virradt fel számára a nap.

Emlékezünk, hogy *az érsek-újvári vitézek* valának azok, kik Ocskay árúlása hírére hallatlanúl felháborodva, szegény megholt

* *Szluha Ferencz* magyar cartell-biztos írja É.-Újvárból 1710. január 7-kén *Romeisen* Boldizsár cs. cartellæ commissariushoz: «... Addo præterea (Ocskay föntebbi vallatási jegyzőkönyvének megküldött latin példányához) super confessionibus ejusdem palam factis et publica in foro professione testimoniales; quid is hominis fuerit, evincuit hæc manifeste, *qui* (t. i. Ocskay) *non qua Suae Mattis fidelis: sed qua jam novus Ungarus punitus est* pro illis, quæ nondum amnÿstiata fuerant delictis.» *(Gr. Pálffy-senioratusi levéltár,* Arm. VII. Lad. 9. fasc. nro. 13.) Szintén *Szluha* írja 1710. jan. 20-kán ugyanannak: «Sciat Dnao Vra *Ladislaum Ocskay rursus servitium Regni multis depositis juramentis acceptasse,* adeoque non Cæsareanum, sed Confœderatorum pœna mortis dignum Colonellum capite plexum esse.» *(Ghyczy-levéltár.)*

Berthóty buzdítására szívemelő lelkesedés között legelőször esküvének össze újból, nagy erős hittel a Confœderatió állhatatos megtartására, és a várnak utólsó csepp vérig oltalmazására. A minthogy dicsőséggel vissza is verék a dölyfös Heisternek dühös erőlködéssel vívott ostromát. *S ők még folyvást a régiek valának; az újvári hősöket 1710-ben is a harmadévvel azelőtt vallott lelkesedés töltötte el.* Az elhúnyt Berthóty örökségül hagyá e szellemet vitéz fiaira.

Ezen törhetlen lelkű és buzgó hazafias érzelmű bajnokok megsértett közszelleme lázadt fel most Ocskay ellen, s kérlelhetlen bosszút kiált vala az árúló fejére. Valamint a szintén nagyot vétett, de Ocskaynál erkölcsileg sokkal magasabban álló szerencsétlen Bezerédy Imre véres halálát Eszterházy Antal és a dunántúli hadak követelték leghangosabban: úgy Ocskaynak vesztét az érsek-újvári helyőrség kívánta. Ő ellenök vétett legtöbbet, őket akará először is csábításaival, fenyegetéseivel s legjobbjaik ellen hamis esküvések alatt szórt rágalmaival hívségükben megingatni és a haza esküdt ellenségének kezére játszani. Most mindezekért adjon számot, fizessen életével!

Említettük, hogy a katonaság már január 2-ikán, Ocskay Lászlónak behozatalakor sűrű tömegekben tódúlt az utczákra és piarczra, s fenyegető zúgással átkozá és kövekkel hajigálá a hiteszegett pribéket, kit már akkor is csak a kedvelt Jávorka tekintélye s a födözet erélyes ügyessége óvott meg a karó vagy megkövezés általi haláltól, egy szóval: a felingerült népdüh iszonyaitól. De az egyszer fölháborodott indúlatokat — kivált a *bosszúállás* hatalmas ingerét — elégtétel nélkűl állandóúl lecsillapítani vajmi ritkán lehet! A háborgó tömeg már Ocskay behozatala után is csak a parancsnoki palota erkélyén megjelent *Csajághynak* tekintélye egész súlyával nyilvánított abbeli határozott kijelentésére oszlott szét, *hogy az árúló azonnal ki fog hallgattatni, és hadi törvényszék elé állíttatván, méltó büntetését veendi!* *

* V. ö. Bercsényinek már idézett levelét és a *Mercurius Veridicus* újvári közleményének ezen folytatását: «Vix jam *ipse Commendans* fervorem militum mitigare poterat, *nisi Jure Belli convictum,* qua iniquum Patriæ et Confœderationis proditorem, *manu carnificis decollandum curasset.*» A halálbüntetést ekkor kellett a tömegnek

Január 3-ika reggelén pedig, midőn a főtisztek és a hadi törvényszék meghívott tagjai a várparancsnoki palotába gyülekeztenek: már az összes helyőrség is régen talpon volt. Hajdúk, huszárok, pattantyúsok fegyveresen és nagy csoportokban lepték el a főtért. Különösen sűrű tömeg zajongott a főparancsnoki lak kapuja előtt. Az egész csoportosúlás oly izgatott, háborgó jelleget mutatott, melyből bizton következtetni lehete, hogy itt valami nagy, valami rendkívűli esemény van készűlőben.

Odafent Csajághy elfoglalva az elnöki széket, a hadiszék összeűlt, az urak tanácskoztak. Lent a tömeg nyugtalanúl zúgott, háborgott. Fent idézték, vitatták a hadi-törvények és cartell-szerződés paragraphusait: lent mind jobban türelmetlenkedék a vért szomjúhozó sokaság; vésztjósló, fenyegető, lázongó kiáltozásokat, kardcsörgetést lehetett hallani, villogó szuronyokat látni.

Végre, a sűrű tömeg ott a főparancsnoki palota kapuja előtt türelmét vesztve, fenyegető zendűlésben tört ki, s lármásan követelte: «*Adják ki nekik az árúló Ocskayt, a ki elevenen karóba huzatást, kerékbe töretést, vashorogra akasztást, avagy bármily kigondolható kínos halált érdemel! Adják ki, — majd elbánnak ők vele!*»

Hiába kísérlék meg a tisztek, a parancsnok, a lázongó hajdúságot lecsillapítani, — minden rendre, csendre, várakozásra intés haszontalan volt. A tolongás, zajos fenyegetődzés, vad háborgás, fegyvercsörtetés mind hangosabbá lőn. Az árúló börtönének megrohanásával fenyegetődzének. Komoly, vészes, véres jellegű zavargásoktól lehetett tartani.

E pillanatban Csajághy kijelenté, hogy ő a zendűlést megzabolázni, a nép dühét elfojtani nem érzi elég erősnek magát, — nehogy tehát még rosszabb valami történjék: siessen az ítélethozatallal a törvényszék! Az urak szavaznak, és Csajághy kimondja az akkori hadi jog szigorú elvei szerint szabott halálítéletet: *Ocskay László, mint urának, hazájának, nemzetének és a confoederatiónak árúlója, sokszoros hitszegő és nyilvános pártütő, e napnál világosabban*

először megígérnie, különben a végsőkig felizgúlt kedélyű zajongó hadakat lehetetlen lett volna csak ideiglenes szétoszlásra is reábírni.

megbizonyodott iszonyú bűneiért, önnön-magának méltó büntetésére s másoknak rettentő példájára, — elevenen való karóbahúzatás által végrehajtandó halálra kárhoztattatik! *

Minő hatással volt ez a rettentő ítélet a bűnösre? — Adataink világosan nem mondják: de egyes följegyzett tények s jelenetek után mégis elképzelhetjük. Szluha január 7-iki levelében (Romeisenhez, mint már föntebb ídéztük) említi, hogy Ocskay még a köztéren is — midőn tehát már halálra vitetett — nagy felszóval esküdözik vala: *hogy ő immár ismét Rákóczi és az ország híve, nem a császáré!* Lehet, hogy a boldogtalan, utólsó pillanatáig azt hivé: e vallomásáért — noha az már előbb visszautasíttatott — végre tán mégis megkegyelmezik!

Némi kegyelmet csakugyan kapott: de ezt sem önmagának, — másnak köszönheté. Ugyanis, míg az elitéltnek utólsó lelki vígasztalására két szt. Ferencz-rendű atyát küldöttek börtönébe, ottkünn pedig a kivégzéshez szükséges előkészületek megtétettek: Csajághy

* *Kolinovics:* «Die 3. Januarij, Csajághyus, alapæ olim ab Ocskayo sibi impactæ bene memor, nocte absque somno exacta, gregarios milites ac plebem clam subornari curat, ut ad fores prætorij tumultuose clamaret: Extradandum sibi Ocskayum perduellem, palo, rota, unco, cunctisque vel excogitabilibus supplicijs dignum, qui spreto Confœderationis juramento, hosti Ungarici nominis adhæserit, patriamque oppugnarit. Quare sententia Csajághy, *siquidem se tumultui plebis resistere non posse, coram assidentibus in judicio suis assereret:* Ocskayus vivus palo infigendus decernitur.» (Hist. Belli Rákócz. IX. 797. l. és Commentarij, Nemz. Múz. kézir. lat. fol. 389.) V. ö. az *egykorú balladának* a zendűlésre vonatkozó, alább idézendő verseivel. *Bercsényi* jan. 19-iki levelén kívűl is említi, ú. m. Kassáról 1710. febr. 20-kán Ocskay halála ügyében Szluha Ferenczhez irt válaszában, az újvári «*tumultust*». (L. szintén alább.) A mit azonban Kolinovics arra nézve — nem tudni, micsoda? de bizonyára hibás alapon — mond, mintha t. i. a lázadást Csajághy titkon maga idézte volna elő: az nem egyéb *puszta rágalomnál,* melyet talán ennek személyes ellenségei koholtak ellene. Egykorú iratokban ilyesmiről semmi emlékezet sincs; de meg jól tudjuk, hogy Ocskayt árulásától fogva mennyire gyűlölé az egész kurucz hadsereg, — nem volt arra semmi szükség, hogy *ő ellene* valaki izgasson és izgassa kivált *azt a népet,* mely a foglyúl vitt árulót *mindjárt az erősségbe behozatalakor heves szitkokkal és kőzáporral fogadá,* úgy, hogy — mint láttuk — alig lehetett őt a megöletéstől már akkor is megmenteni. Nem kellett azokat izgatni Csajághynak! Eléggé fölizgatta az árulás gaz ténye s az árúló személye. Sőt, a *Mercurius Veridicus* nyilván állítja és Bercsényi is említi, hogy *épen Csajághy* mentette meg tekintélyével a népdüh első kitörése elől is Ocskayt. Kolinovics ezen, ki tudja miféle mendemondából eredt ráfogása tehát semmi hitelt nem érdemel.

OCSKAY SÁNDOR SAJÁTKEZŰ LEVELE.

(Eredetije Thaly Kálmán gyüjteményében.) (331 lap.) II.

Kötölet folgmat ajánlom Klnek
mind ja akair Brigaderos Vnak.

Melettem livö Deak Ferencz Vr két Seregi-
vel ide szebelébre érkezvén, vajda Vmot is ide
várom, eö Klne Bellujan vagyon, innend M.
Fö Generalis Vrunk utan megyünk eö Exlljo
paranssollatja szerint, Rétej Janos Vr Sarnoczán
vagyon Andrasi Pal Vmal eö Ngával edgyüt, Né-
met arsza ment Maczka rév feli vagy is talan
altal is az réven, gondolom nem igen teczet neki.
Léva meg épitése. Labancz Miklos Vr mégittem
nincsen de meg ma itt
bellében die. 11. esb
Klnek

Vajda Vr levelibül is-
tem hogy Néxiet Mac-
ka rév feli ment vér-
na.

Kötölessen holgálo Sogora.

P.S. innend Rétej
Janos Vr conjungcsojára
fogom dirigalnij Labancz
Vmot. &.

Oskaj Sándor

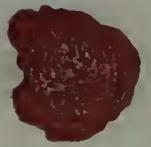

1705.

T. Nemzetes és Ulö Baboitaj Fe-
renez Brigadiros és Lovas Fö Colo-
nellus kedvet sogor Unäk eö kth
körölessen irano.

Sagh:

elé járúlt a bűnösnek testvére *Ocskay Sándor*, s atyafiszeretetétől ösztönöztetve, nem szűnt meg szánakozó szívvel, könnyek között, sőt *utóbb térdre hullva* könyörögni szerencsétlen bátyjáért: tekintse ennek azelőtti hadi érdemeit, híres vitéz voltát, előkelő családját; tekintse *az ő* hűséges szolgálatait, — és ezekért s az Isten irgalmáért kéri: ne lakoltassa bátyját oly kínos és gyalázatos halállal; hanem, ha már életének nem lehet kegyelem, *enyhítse legalább a halálbüntetés módját, végeztesse ki őt pallossal!*

És a jószívű, szerető testvér sok könyörgése nem múlt hiába; a főparancsnok szíve meglágyúlt. Csajághy élt enyhítő jogával, s elrendelé, hogy a kivégzés, a csúfos és kínos halálnemet követelő katonaság óhajtásai mellőztével, *egyszerű fővétellel eszközöltessék*, s csak a levágott fő tüzessék azután karóba, hogy így a lázongó nép kívánságának is némiképen elég legyen téve.*

Ocskay Sándor megvivé e valamennyire mégis vígasztaló hírt bátyjának, ki sírva köszönė meg az öcscse által irányában tanúsított testvéri szeretet megható nyilvánúlását, a melynek egyedűl köszönheté, hogy a halálnak ama kínteljes és meggyalázó nemétől megszabadúlt.

A két testvér közötti érzékeny jelenetnek az ítélet végrehajtása vezetésével megbizott térparancsnok br. *Limprecht* ezredes figyel-

* A *Mercurius Veridicus* már ismételve idézett 1710. január 4-iki újvári közleményében e tényre nézve olvassuk: «... pro quo (t. i. Ocskayo) *flexis genibus ad minuendam mortis poenam apud totam militiam, frater ejus Alexander,* apud nos Vice-Colonellus, *institit.*» — Kolinovics pedig ugyane tárgyról így folytatja: «... Ocskayus, vivus palo infigendus decernitur: ni Alexander Ocskayus, ejusdem frater, id adhuc impetrasset gratiæ, ut mitigato supplicio, caput eidem gladio demeretur.» *(Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 797. és a commentárokban.) Ezzel egyezőleg olvassuk a *Berényi-napló* jegyzetei közt: *1710. jan. 12.* «Ma egyebet nem beszéllettek, hanem, hogy Ocskaynak fejét vették.» *Jan. 13.* «Ocskay felől Verebélyről írták, hogy fejét vették.» *Jan. 14.* «Ferenczffy azt írja, hogy Ocskaynak fejét vették Újvárban, kétszer vágott az hóhér hozzá ... *Ocskayt hogy karóban vonták volna: de Ocskay Sándor térden állva könyörgött sokat mellette, — úgy vették az fejét, és az bástyán karóba tették.*» A *Theatrum Europaeum* így beszéli el a dolgot: «... brachte man ihn nach Neuhäusel, und fällete ihm das barbarische Urtheil, dass er noch denselben Tag (? ?) gespiesset werden solte; welches auch unfehlbar geschehen wäre, wann nicht sein Bruder Alexander Ozkay auf inständigste vor ihn gebeten hätte. Es wurde ihm demnach das Urtheil solchergestalt gemässiget, dass er des folgenden Tages mit dem Schwerdte hingerichtet werden solte.»

meztetése vetett véget: Mivel immár csak egy pár órája van hátra, siessen végrendeletet tenni, ha akar! Ocskay László engedett a fölszólításnak, s Limprecht, továbbá Grasalkovics János helyőrségi hadbíró és Csejthey János Csajághy ezredebéli hadbíró jelenlétében s tanúskodása mellett a következő tartalmú rövid végintézkedést mondotta tollba:

«Anno 1710. die 3. Januarij. Én Ocskay László, halálnak fia lévén ... lelkemet az én teremtőmnek, Istenemnek ajánlom, testemet pediglen a föld gyomrának. Azután, az mim maradott keresett ingó és ingatlan javaimból, teszek ilyen dispositiót:

1-mo. Feleségemet Tisza Ilonát fiam János és lányom Örzse tartoznak halálának napjáig a jószágban háborgatás nélkűl tartani. Továbbá azon 2000 frtot is keresményemből, a mely Zsolna városánál vagyon, feleségem vegye föl a várostúl magának; kiről az obligatoria-levél kezénél vagyon.»

2-do. «Losonczrúl bagázsiámat (tábori málháját, társzekereit) hozassa el, paripáimat is pénzzé tegye és abbúl fiamat s lányomat taníttassa, oktassa és nevelje Isten nevének dícséretire. Hasonlóképen nyári és téli quártélyomat vegye föl és azt is azon szükségekre fordítsa.»[1]

3-tio. «Ötezer frtom vagyon *Szúnyogh Gáspárnál*, vagyis, ha maga meghalna, fiánál *Szúnyogh Lászlónál*;[2] azt is fölvévén, azzal exolválja Kisinger Ferencz uramot ocskai és dubovai portióbúl.»[3]

4-to. «Az minémű 1600 frtom vagyon Mednyánszky János uramnál interessivel együtt, beczkói dominiumban lévő jószágán, — azt is vegye föl, és Sztarinszky uramot nagyszombati harminczadost hubinyai portióért exolválja.

1 Az őt mint cs. k. ezredest megillető e szállásolási jutalék valószinűleg szintén Nógrád-vármegyére vala fölvetve.

2 Ocskaynak a budatíni báró Szúnyogh-családdal való — föntebb több ízben jelzett — bizalmas összeköttetését az itt érintett kölcsönadás is tanúsítja. Szúnyogh Lászlóné, gr. Eszterházy Júliána volt 1708. eleje óta Ocskay Lászlónak kedvese és annak idején Pálffyhoz egyik titkos izenet- és levélvivője.

3 Az ocskai és dubovai (valamint a bori-i) birtok ősi Ocskay-jogon leszármazottak lévén: föl kell tennünk, hogy Kisingernek vagy neje volt Ocskay-ivadék és általa bírt ott, — avagy hogy László úgy zálogosított volt el neki bizonyos örökös birtokrészeket, és ezeknek visszaváltását tárgyazza ez a pont.

5-to. Árokszállásy András uramnál lévő száz aranyat vegye föl; ezt és podolaiaknál és koritnaiaknál lévő 600 frtomat hagyom Erzse lányomnak.

6-to. Jankó fiamnak ocskai, dubovai és tapkói örökös-jószágomat hagyom;[1] és más zálogos jószágomat egyaránt hagyom fiamnak, lyányomnak, — osztozkodjanak.

7-mo. *Feleségemnek és gyermekimnek hagyom tútorrá Pálffy János uramot ő Excját, minthogy ebben* (a halálos veszedelemben) *ő Nagysága miatt estem.*[2] In locis debitis promoveálni méltóztassék fölebb tött dispositiómat.[3]

8-vo: Köntösim és fegyverimet és aranylánczomat, melyet ő Felsége ajándékozott nekem, (az árulás díja!) Jankó fiamnak hagyom.

9-no. Érsek-újvári páter Franciscanus uraiméknak feleségem tartozzék kétszáz *forintokat*[4] lelkemért letenni és mennélhamarabb béküldeni.«

E ponttal háláját akará tanúsítani az újvári ferenczes rendház iránt, mint a melynek tagjai voltak mellette végperczeiben, és a kiknek temploma sírboltjában kívánt eltakaríttatni. Egyébiránt az Ocskóhoz közel fekvő beczkói zárdáról sem feledkezett meg; u. m.

«10-mo. Ezeken kívül *Paur Ferenczné*l száz forintom és *Ebeczky István* uramnál száz frt adósságom vagyon; ezeket is adják feleségem kezihez, és beczkói barátoknak lelkemért (tehát *misék szolgáltatására*) kezekhez adja.[5] — Az többire Istennek ajánlom feleségemet,

1 Dubova és Tapkó (ma tótosan Tyapkó) kis falucskák Ocskó közelében.

2 Igaza van tehát *Kolinovicsnak,* midőn azt írja, hogy Ocskay, özvegyének s árváinak gyámjául *gr. Pálffy Jánost* kéré föl, mint a ki a császáriakhoz csábítója és ott állandó hív pártfogója (talán *egyetlen,* ki őt meg nem veté!) volt. De igaza van *Szluha Ferenczne*k is, midőn Lutzenkirchen cs. ezredes-hadbiróhoz intézett válaszában, bizonyára e 7-ik pontra czélozva, állítja, hogy *Ocskay László maga is Pálffyt okozza haláláért* végrendeletében. (L. alább.)

3 Itt nyilván még kiszedetlen nyári és téli *quártélypénzeinek* fölszedhetését érti, a mi halála után, a cs. k. főhadi-tanács különös engedélye nélkűl bajosan lett volna foganatosítható.

4 *Így;* tehát nem kétszáz *aranyat,* mint a Theatrum Europæum, és — valószinűleg utána — Kolinovics írja.

5 Ocskay László, mint e kegyes hagyományokból is kitűnik, buzgó katholicus volt; de még inkább kitűnik ez abból, hogy midőn a jezsuitákat 1707. májusban az országos bizottság Nagy-Szombatból kiköltöztette, s mint a Confœderatiótól idegen-

gyermekimet. *Kezdett épületemet* (az 1707-ben Starhemberg Guidó által leégettetett ocskai ősi kastély toldalékát képező újabb részét, vagy az Ocskó feletti dombon romjaiban még látható építményt?) *continuálja és végben vigye.* Actum die et anno ut supra.

Limprecht János Oberster m. k. *Ocskay László m. k.*
Suffraganeus Auditor Joannes Grasalkovics m. p.
Inclÿti Regiminis Csajágiani Auditor Joannes Csejtey m. p.»[1]

E végrendeletet elkészítvén, azt nejéhez, illetőleg özvegyéhez eredetiben kiküldeni Ocskay *Szluha Ferencz* præfectust kérte föl, ki a halálra készülőnek kérését teljesítette is.[2] Ugyanőt, a jelen lévő ezredeseket, sőt — az élethez mindvégig ragaszkodva, — utóljára még a végrendeletet tanúkként aláírt térparancsnokot és hadbírákat is nem szűnt meg ostromolni ismételt esdeklésével: Járjanak közbe megkegyelmeztetéséért és az ország hívségébe visszafogadását kérő ajánlatai meghallgatásáért, — sokszorosan ígérvén, hogy «*nem oly ellensége lesz ezután a császárnak, mint annakelőtte volt, — hanem tízszerte nagyobb; kinek is ártalmára nem kis dolgokat fog elkövetni, s egyszersmind nevezetes módokat mutatand ellene!*»[3]

kedőket, az országból számkiüzette: *Ocskay erővel vissza akará őket vinni,* s csak magok a Rákóczi haragjától rettegő jezsuiták kérésére állott el szándékától. (Lásd a többször idézett nagy-szombati *jezsuita-napló 1707.* május 11-iki bejegyzését.)

1 A végrendeletnek az «*Examen desertoris Ladislai Ocskay*»-val ugyan egy papírra, és egyazon, a hibás orthographiáról s a vonások jellegéből ítélve, *női kéz* által készült *egykorú másolata,* Ocskó és Bori szomszédságában Rakoviczon, br. *Mednyánszky Dénes* úr, m. tud. akadémiai tag kéziratgyűjteményében. — Megfoghatatlan e kétségtelen hitelű okirattal szemben, hogy honnét merítették a *Theatrum Europaeum* és *Kolinovics* Ocskay László végrendeletéről írt ezzel egészen ellentétes, tehát merőben hibás, következő állításaikat: «... da er (Ladislaus Ocskay) dann jetzt gedachten seinem Bruder (Alexander) seine Güter, und 6000 Rh. Thaler dessen Sohne (*Sándor* akkor még nem is vala nős!) denen Franciscanern aber 200 Ducaten vermachte.» (U. o.) És *Kolinovics:* Ocskayus «... bonis suis fratri Alexandro, — cui mutuas inter lachrymas valedixerat, — 6 millibus Imperialium ejusdem filio, 200 aureis Conventui P. P. Franciscanorum, *quod eorum aliqui morienti adstiterant* (csak ez az egy igaz az egészben!) legatis.» (Idéz. munk. 798. l.)

2 L. a közvetlenül következő idézetben Szluha saját nyilatkozatát.

3 *Szluha Ferencz,* Érsek-Újvárról 1710. január 30-kán Lutzenkirchen cs. ezredeshadbíróhoz intézett levelében egyebek közt ezeket írja: «Et testamentum, Consorti ejusdem (Ladislai Ocskay) in specie per me missum, in certo §-o, fati sui Excellmum

Mind hiába; buknia kellett. Senkisem hitt többé szavainak, senkisem hallgatott könyörgéseire. —

Míg bent a börtönben a végrendelet elkészült és ezek történtek: azalatt odakünt a várpiarczon a vérpad felállíttatott, a bakó készen álla, s a zavargó nép türelmetlenül tombolt és ordított. Báró Limprecht János ezredes-térparancsnok pedig, kire — mint mondók — a végrehajtás körüli rendtartás bízva volt, a várparancsnoki palota udvarán töltött fegyverekkel, fölszegzett szuronyokkal felállított két granátosszázadnak jelt adván, készülőt fuvatott, s beküldött a fogházba az elítéltet elővezetni. Itt Ocskay László és Sándor zokogva ölelték át egymást, s mély megindúlás közt vettek örök búcsút.[1]

Menni kellett; az udvaron megütötték a fekete posztóval bevont rézdobokat, melyeknek tompa, gyászos kongása mellett indult meg a szomorú menet, élén a vezénylő ezredessel, a sokaságtól borított nagy piarcznak közepén felállított vérpadig.[2] Tehát nem messze; de az elítéltet a kísérő granátosoknak mégis fegyver közé kelle fogniok: nehogy a látására csaknem őrjöngő dühbe jött, vérbosszút szomjazó katonaság és nép ízekre tépje testét. A granátosok alig bírtak útat törni a vérpadig és a rettentő nép-igazságszolgáltatást gyakorolni akaró tömeget az elítéltnek megrohanásától visszatartani.[3]

Dnum Comitem a Pálffy accusat reum. *Rogavit me, rogavit Capitaneos, rogavit dein et testamenti testes: fidelis ejusdem servitium Regni oblatio acceptaretur, non talem se, ut annos ante aliquot inimicum Caesarianis fore: sed proxime decuplo majora et facturum, et media ostensurum,* ad quæ meditata, hucusque occasionem fata eidem præripuerant.» *(Egykorú másolat,* Szluha Ferencz s. k. aláírásával, a gr. Pálffy-senioratus már idézett csomagában, nro 23.)

1 L. a föntebbi idézetet Kolinovicsból. És a «*Theatr. Europ.*» is: «Nachdem nun diese beide Brüder unter häufigen Thränen von einander Abschied genommen hatten,» — stb.

2 Br. *Berényi Ferencz,* jan. 20-iki naplójegyzetében (l. alább) határozottan írja a nyitrai szolgabíró tudósítása nyomán, hogy Ocskayt «*az újvári piarczon*» (a mai főtér) fejezték le. Ugyanezt állítja *Szluha Ferencz* Romeisen Boldizsár cs. törzshadbirónak, Újvárból 1710. jan. 7-ikén kelt levelében: «... 3-tia præsentis *publico in foro* gladio pervasti Ladislai Ocskay.» *(Gr. Pálffy-senioratusi levéltár.)* És így említi az *egykorú ballada* is. Téves tehát *Kolinovics* azon értesülése, mintha a kivégezés a várfalakon kívül *(«extra moenia»)* történt volna.

3 «Csajághyus ... Rákóczio, Bercsénioque perscribit captum, supplicioque jam etiam affectum esse Ocskayum, *cum aliter plebis tumultus sedari nequiret.*» *(Kolino-*

Az emelvényhez érve, Limprecht a granátosokkal némi szabad teret képeztetett, melyet a helyőrségbeli tisztek s katonák sűrűn környékeztek. Közepén a vezénylő-ezredes, a végrendeletnél tanúskodott Grasalkovics János hadbíró — a későbbi herczeg Grasalkovics Antal öreg-atyja, — a hadi szék két tagja, s az elítélt állott, két ferenczes baráttal. Limprechtnek sikerült a zúgó tömeg közt némi csendet eszközölnie.

Most Grasalkovics felolvasá az ítéletet, kikiáltá az abban foglalt karóba-vonatás helyett a főparancsnoktól pallosra adott enyhítést, s kettétörvén a bűnös feje fölött a pálczát, átadá őt a vérítélet végrehajtójának és segédeinek. Ekkor történt az, a mit Szluha említ s bizonyítványokat is vettek föl róla, hogy t. i. *Ocskay László szót emelvén, még itt a köztéren s a végső perczekben is felszóval ismétlé, hogy a császár hűségéből kilép, és sok esküvéssel Rákóczi fejedelem s az ország hívének vallotta újonnan magát.* Talán még mindig kegyelmet remélt! — Midőn pedig erre hiába várt: a vérpadra lépve, elkezdett búcsúzni a körűlálló tisztek- és közvitézlő rendtől; bocsánatot kért mindnyájoktól árúlásáért és ellenök elkövetett vétkeiért; sőt magába szállva, töredelmes bűnbánóként, megható beszédben intette őket: *óvakodjanak a haza- és nemzetárúlástól, állhatatlanságtól; legyenek hívek mindvégig urokhoz, hazájokhoz, tanúljanak az ő szomorú példáján!....* Azután letérdepelt és áhítatosan imádkozék.[1]

Ájtatoskodását akkor is folytatá, midőn már a tőkére ültették s szemeit a hóhér bekötötte; úgy, hogy a nyakára mért első csapás is még imádkozás közt éré.[2] Halála rettenetes vala. Mert a bakó —

vics, Hist. Belli Rákócz. IX. 800.) De érdekes részleteket sorol fel különösen az «*Ocskay Lászlórúl való ének:*

«Mikor rézdobokat megütték az vártán,
Mikoron az sípot megfújták az bástyán:
Akkor *az piarczon* álltak mind fegyverben, —
Kihozták Ocskayt, vasakkal terhelten.
Ott felzöndűlének vitézek, hogy látták:
«Öld meg az árúlót! Hozzá!...» azt kiálták.
S ha fejét nagy-hamar hóhér el nem csapja:
Testét vitézlő-rend izekké szaggatja.» (Adalékok, II. 273.)

1 L. a *Limprecht* és *Grasalkovics* által kiállított bizonyítványt, alább.

2 «... *Ájtatos imádsági között* hóhár által *feje vétetett*» — mondja az iménti attestatió.

talán elfogúltságból, hogy oly híres hőst kell kivégeznie, — zavarba jött, s gyászos hivatását oly ügyetlenül teljesíté, hogy a szerencsétlen bűnösnek, — ámbár a karóba-vonatás iszonyaitól kegyelemből megmenekült, — így is nagyon sokat kelle kínlódnia. Ugyanis a hóhér első erős sújtása rosszúl irányoztatván, a pallos az elítéltnek vállába és gerinczcsontjaiba vágódott. Ezt követte még két, hasonló erejű csapás; de noha a harmadiknak súlyától a szörnyen vérző és vergődő test a földre bukott: mindazáltal a törzstől a fő még mindig nem volt teljesen elválasztva..... Most a bakó lehajolt hozzája, s vértől párolgó pallosa élével ott a földön még egynehány metszést tévén gégéjén, úgy nyeste el nyomorúltúl nyakát.....*

Ily szánandó vége lőn, íme, az egykoron országoktúl rettegett nagyhírű vitéznek, kit a szomszéd tartományok népe úgy nevezett: «*a tűz fejedelme*», «*Rákóczi villáma.*» Boldogtalan ember, — *miért lett hazaárúlóvá?!* Hogyha az ügyhöz, a melyért sokáig oly hősiesen küzdött, váltig híven maradva, harczmezőn esik el: ma a nemzeti szabadság dicső martyrjai között hirdetné nevét a történelem; *míg így?*...

* «... Eidem (Ocskayo) extra mœnia producto, *tribus validis ictibus, pluribusque scissuris caput miserabiliter aufertur,* quod intra crura repositum aliquamdiu tandem solito ritu cum corpore terræ mandatur.» *Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 797—798. és Commentarij.) Br. *Berényi Ferencz* 1710. január 15-iki naplójegyzete: «Novotha uram Isztriczárúl költ levelét vettem; Ebergényi urammal hált ott, — Pozson felé mennek. Azt mondta Ebergényi uram, hogy bizonyosan exequálták Ocskayt, *és nem kétszer vágott az nyakához az hóhár,* — az mint Ferenczffy írta, — *hanem ötször.*» Továbbá: «... wurde dem unglückseligen Obristen Ozkay von seinem eigenem Reit-Knecht (?) der Kopf auf öffentlichem Platz abgeschlagen. Jedoch gab ihm derselbe, theils als Zaghaftigkeit, theils aus Ungeschicklichkeit 3 Hiebe, und schnitte ihm endlich noch auf der Erde die Gurgel ab. Sodann wurde Er, den Kopf zwischen denen Beinen haltend, eine zeitlang zum Schauspiel ausgestellet, und zuletzt mit gewöhnlichen Ceremonien zur Erde bestattet.» (*Theatr. Europ.,* 1710-ik év, 66. l.) Majdnem szórúl szóra hasonlóan ír M. *Kovács János* Magyar Krónikája is: «1710. esztendőnek kezdetitűl fogva, nem régiben ő Fölségéhez hódúlt Ocskay László igen szerencsétlen vala. Nyolczad magával nem messze Érsek-Újvárhoz lévő Oszky (így!) nevő jószágára méne, de egy bizonyos Lieutenant által, ki ezelőtt commandója alatt lévélt, fölkerestetett és 50 emberrel fölveretett, megfogattatott s Újvárban vitettetett. Ott őtet nyársban vonták volna, hacsak az öcscse Ocskay Sándor, ki akkor Újvárban lévélt, nékie kegyelmet nem nyert volna; azért büntetése így végeztetett, hogy lovas-legénye által (?) feje elüttessék; melly is irtóztató módon ment végben: mivel szánakodásbúl-é, vagy félelembűl, vagy penig ahhoz alkalmatlan lévén, *ennyihányszor vága, utóljára penig a földön annak gégéjét elriszálta.*» (Pozsony, 1742-iki kiad. 92. l.)

Kihull a történetbúvár kezéből a toll, s azt kell mondania: *Ocskay László megérdemlette azon iszonyú halált!* — Tekintsetek csak végig életén!

Ocskaynak levágott fejét a hóhér fölmutatván, szokás szerint a csonka testnek szétterjesztett lábszárai közé helyezé, — úgy feküdt egy-pár óráig közszemlére kitéve, s a vérpad köré tolongó hajdúságtól és néptől bámúltatva. Majd egy hosszú póznára tűzték, s fölállíták a várnak Nyitrára néző bástyája ormára, — *tehát azon vidék felé fordítva, hol árúlását elkövette volt.*[1] Naplementéig vala kitűzve a véres fő; este levették és a testtel egy koporsóban, a barátok templomában csöndes gyász-szertartással eltemették.[2]

Ocskay László igen híres ember lévén a nép köreiben is: bukása mély nyomokat hagyott maga után az alsóbb osztályok kedélyvilágában, kivált a vitézlő rend között. Alig végződék be a véres tragœdia az újvári piarczon, alig vették le a bakó által szörnyen összemarczangolt fejet a bástyafok árboczfájáról, — s nehány nap múlva már megszületett valami újvári katona-költő ajkain a szomorú ballada, — az «*Ocskay Lászlórúl való ének*,»[3] mely rémesen zengi a karóba tűzött főről, hogy körűlötte:

«Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának —
S ott környűlkerengvén, ekkép károgának:
«*Kár, kár, kár, — kár vala Ocskay Lászlónak*
Illyen nagy vitéznek lenni árulónak!
De nem kár, hazáját, vérét eladónak
Szemeit kivájni, fekete hollónak!» ...
Már Ocskay László világnak nagy példa:
Gonosz árúlóknak így lészen halála!
— Ezt szörzék Újvárban, ezerhétszáz tízben...
Szegény magyarokat segítse az Isten!»[4]

1 Az egykorú ballada, Ocskay veszedelméről:

«Föltüzék az fejét a bástya fokára
A mely néz Nyitrára, — egy nagy árboczfára.»

V. ö. a Berényi-naplónak jan. 14-iki, már föntebb hivatkozott följegyzésével: «... úgy vették az fejét, *és az bástyán karóban tették.*»

2 «Ocskay mellett Eugenius is, Haister is írtak Újvárba: de mire az levél odament, — már el is temették, *Újvárban, az barátoknál.*» (Br. Berényi Ferencz naplójegyzete, 1710. január 19-kén.) V. ö. a Theatr. Europæumból vett iménti idézettel.

3 Ez éneket *Csajághy János* már 1710. január 12-iki leveléhez csatolva küldi meg Bercsényinek «*pro curiositate*», hogy t. i. «minémő verseket fundáltanak itten Ocskayrúl.» (L. *Thaly:* «Adalékok a Thökölÿ- és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez», II. k. 274. l.)

4 U. o. 273. l.

Ekként ítélt a népköltészet igazsagszolgáltatása a gyászos véget ért hírneves vezérről. — A babonás vakhit is csakhamar kitalált valamit; pár hét múlva már tudni vélték, és Nyitrán szájról-szájra járt a hír, hogy az Újvártól Surány felé vivő út mellékén álló Máriakép, *Ocskay lefejeztetése után egynéhány napig vérzett*...[1]

A milyen istenes ember volt Ocskay, — ugyancsak nagy-érzékeny szívűnek kell vala lennie annak a szent-képnek, hogy *még őérette is* vérzeni tudott! Hisz a jámbor Kolinovics bizonysága szerint a kegyes Szűz nem Ocskaynak, hanem épen *Jávorka Ádámnak* volt különös patronája,[2] a minthogy az elfogatásnál — úgy látszik — csakugyan ő mellette s Ocskay ellen segédkezett. *Miért vérzett tehát most?*... Fejtsék meg a csodamagyarázók és álomfejtők! Ehhez nem illetékes a történetbúvár, a ki halad a maga útain.

Ocskay kivégeztetéséről Limprecht és Grasalkovics a következő bizonyítványt állitották ki:

«Mi alábbirottak recognoscáljuk per præsentes. Hogy a mái alábbirandó napon, nagy bűnéért és kiváltképpen ob læsum crimen Suæ Serenitatis Principalis et omnium Confœderatorum et Conjunctorum Regni Statuum, kihozattatván fogságából törvény szerént érdemlett büntetésre és executióra néhai Ocskay Lászlót: midőn az executor kezéhez assignáltatott volna, kezdvén búcsúzni körűlötte lévő tiszt és közrenden lévő quardizonbéli uraiméktúl, ő Kegyelmeket szépen megkövetvén, arra is oktatta, hogy őróla tanuljanak és vegyenek magoknak példát; mellyet elkövetvén, ájtatos imádsági között *hóhár által* feje vétetett. — Actum Érsek-Újvárban, die 3-a Januarÿ Anno 1710. *Joannes Limprecht* Colonellus m. p. L. S. Suffraganeus Auditor *Joannes Grasalkovics* m. p. L. S.»[3]

1 «Mérey Lászlónak azt írja az szolgabíró Nyitrárúl, hogy Ocskay Lászlót 3. præsentis exequálták az újvári piarczon, *és Újvárbúl Surán felé gyüvet az mely kép vagyon, Boldogasszony képe, hogy egynihány nap vérzett.*» (Berényi-napló, 1710. január 20-ika alatt.)

2 E buzgó kath. krónikás ugyanis írja: «Javorcam vitæ probitate et cultu B. M. Virginis ... singulariter enituisse, ut quas propitia pallade struxit, *easdem prona in opem suam Deipara terfausto exitu contra Ocskayum coronaret insidias.* (Hist. Belli Rákócz. IX. 798. l.)

3 *Egykorú másolat,* a *gr. Pálffy-senioratus* levéltárában. (Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nr. 11.) Továbbá megvan a *Ghyczy-levéltárban* is 1798. Pozsonyban, Ordódy János Jakab által hitelesített másolat. A két példány szórúl szóra egyezik.

E tanúsítványban a «*hóhár által*» szavakat dőlt betűkkel szedettük, — készakarva. Mert Kolinovics azt regéli, hogy Újvárban akkor nem lévén rendes hóhér: Ocskay Lászlónak feje elütésére, vele elfogott saját szolgája — némelyek szerint borbélya, mások szerint lovásza — kényszerittetett volna.[1] De ez az elbeszélés semmiképen nem áll; ugyanis 1. egyáltalában el nem képzelhető, hogy Érsek-Újvárott, a magyarok Duna-vidéki legfőbb erősségében, a hol annyi kivégzés történt, rendes bakó nem létezett volna: holott még az egyes vezénylő-tábornokok törzsfoglárаival is jártak vala folyvást ilyenek, a szökevény és gonosztevő katonák kivégezésére;[2] annyivalinkább kellett tehát folytonosan hóhérnak lakni az érsek-újvári helyőrségben. 2. A föntebbi *hivatalos bizonyítvány* világosan «*hóhár által*»-t említ: sokkal több hitelt érdemel pedig ez, mint a 18 évvel későbbi keletű, semmi kútfőre nem hivatkozó — különben jóhiszemű, de kevés kritikával dolgozó — krónikásnak ki tudja miféle, tán ép a hóhér ügyetlensége kimagyarázásául keletkezett s a Theatrum Europaeumba is átszivárgott mendemondából származó amaz állítása. 3. A többi egykorú források is, pl. a *Mercurius Veridicus*nak már idézett közleménye és a *Berényi-napló: bakó* s nem borbély vagy lovász által lett kivégeztetését írják Ocskaynak.[3] 4. Végre, ha Ocskaynak lefejeztetése nem rendes módon, hanem saját szolgájának reákényszerítésével — a mi másként is el sem képzelhető s értelme

1 «Quia vero publicus lictor, quem carnificem dicunt, ad manum non esset: tonsor ipsiusmet Ocskaÿ, vel — ut alij — agazo (nisi utroque obsequij genere unus idemque sit functus) ad infame ministerium, necemque hero inferendam adactus.» (*Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 797.) V. ö. a *Theatrum Europaeum*-ból vett föntebbi idézetet. Talán Kolinovics is ebből merített, ez pedig a bécsi újságból.

2 Ekkép járt pl. 1707-ben Bottyán s 1708 és 9-ben Eszterházy Antal tbk dunántúli hadtestbeli törzs-porkolábjával Pulyay Jánossal «*Miklós mester*» nevű hóhér a táborokkal, a halálbüntetéseket végrehajtani.

3 «Ocskaynak fejét vötték Újvárban, kétszer vágott *az hóhár* hozzá.» (Berényinek jan. 14-iki naplójegyzete.) «Bizonyosan exequálták Ocskayt, és nem kétszer vágott az nyakához *az hóhár,* hanem ötször.» (Jan. 15-iki naplójegyzete.) *Beél Mátyás* (Notitia Hung. Novæ IV. k. 492. l.) *czigányt* említ hóhérül, a mi épen nem lehetetlen, sőt valószínű: mivel a bakómesterséget akkor még leginkább czigányok gyakorolták vala. («Isthic — t. i. Ocskó falunál — famomissimum illum Rákóczianæ factionis ducem, jam Cæsaris partes sequutum, Jaworka quidam ex insidijs intercipit, Újvarini ignobili prorsus ritu *a Zingaro* brevi post capite truncatum.»)

sincs, *miért?* — vitetett volna véghez: akkor e körűlményt a császáriak az Ocskay-ügyben folytatott jegyzékváltásaikban bizonyára nem múlasztották volna el a ténynek még súlyosbításaképen a magyaroknak szemére hányni. Azonban erről szó sincs; a borbélylovászféle hóhérság *meséjéről* a czélzatos «Theatrum Europaeum»-on kívűl nem tud senki semmit egész Kolinovicsig, kit okadatolt ellenvetéseinkkel — úgy hiszszük — egyszer-mindenkorra megczáfoltunk.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Ocskay véres bukásának következményei. Neje Pozsonyban, Bécsben. Pálffy, a cs. k. főhadi-tanács és Heister visszatorlással fenyegetődzenek. Jegyzékváltás Szluha és Romeisen között. — Esterházy Antal Érsek-Újvárba érkezik. Csajághy elfogatását *nem* Ocskay halála okozá. Rákóczi és Bercsényi nézete Ocskay kivégeztetéséről. Szluha újabb, tiltakozó jegyzéke. — Heister parancsára Ocskay haláláért Fodor dandárnok, Bolfort ezredes, Palkovich hadbiztos és még hét más kurucz rab Győrött, Magyar-Óvártt kivégeztetik; Fodor nemes halála, jelleme.

Folytassuk történetünk elbeszélését. Mert bár az 1708-iki árulás által kihívólag megsértett nemzeti érzűletnek, a megtagadott elvhűségnek s arczúl vert közmorálnak, az árúló példás, de igazságos bűnhödésével elégtétel adatott is vala — és bár az elítéltnek iszonyú bűneit oly megrázó módon kiontott vére lemosta, elfödözte, s most immár a sokat vétett és szigorúan meglakolt nyughatatlan ember tetemei ott pihennek az újvári szentegyház sírboltjában örökre nyugodtan: mindazáltal halálával gyásztörténete nem ért véget. Elvégre is, Ocskay László nagyhírű névvel és jelentékeny történelmi múlttal bírván, azon historiai alakok közé tartozik, a kik midőn véresen elbuknak: bukásuk — mint szereplésök hatása — nem tűnik el nyom nélkűl, hanem másokat is magával ránt, hogy még holtuk után is sok ártatlan vér kiomlásának válnak okaivá.

Láttuk, hogy Ocskay, erkölcsi süllyedtsége s kicsapongó, garázda természetétől ragadtatva, még azon napon is, a mikor őt Jávorka elfogá, egyszersmind jó hitvestársa ellen vétkezett: durva erőszakot, botrányos házasságtöréseket követvén el, és pedig egy egész város tudtával. S mégis, a szelídlelkű nő, Tisza Ilona, — a mint a Jávorkától visszabocsátott szolga január 2-ikán Vág-Újhelyre a vészes hírrel megérkezett, — tüstént, sem napot sem órát nem várva, megindúlt fagybanhóban Pozsonyba és Bécsbe, hogy a hatalmasok előtt térdre boruljon és sírva könyörögjön: ne késsenek közbenjárni férjéért, kinek életéért a szegény asszony — nem alaptalanúl — oly igen aggódék. Hiszen *neki* az, ha honárúló, gonosztevő, hitszegő, házasságtörő volt is, — mégis csak férje s gyermekeinek atyja volt!....

Ocskayné siető útjában már január 3-ika reggelén Morvaország szélére Baradba érkezett, a honnét mindjárt továbbutazék Pozsony és Bécs felé, hogy Pálffy, Heister, a Hoff-Kriegsrath s Savoyai Eugen hg. kegyelmét kikérje: írjanak a kuruczoknak, *ne vegyék el férjének életét*, hanem tartsák és cseréljék ki más hadi-foglyokért, egyéb rabok módjára![1]

Mások, a kik higgadtabban ítéltek, belátták, hogy Ocskay oly nagyot vétett a magyar ügy ellen, hogy a kuruczoktól kegyelmet bármily hatalmas — akár fenyegető — közbenjárás mellett sem remélhet, már csak az ellene annyira ingerült közérzület miatt sem; tehát eleitől fogva veszve hitték őt. Így gr. Eszterházy Ferencz cs. kir. ezredes (Antalnak és Józsefnek testvéröcscse) már 1710. január 4-kén folyamodik Pozsonybúl Eugen hghez, kérvén őt mint a Hoff-Kriegsrath elnökét, hogy mivel a kuruczok Ocskayt Verbónál elfogták: «ha annak regimentje *gazdátlanná lesz*,» adományoztassa ezt az ő, Eszterházy részére.[2]

A mely napon Eszterházy e kérvényét írá: az napon még nem tudták Pozsonyban Ocskaynak halálát, melynek megakadályozására az épen itt tartózkodó Pálffy tábornok már 24 órával előbb, január 3-kán, — mikor t. i. pártfogolt barátjának s az árúlásban keresztfiának elfogatását megtudá, — sietett a maga részéről intézkedni; tehát még Ocskaynénak Pozsonyba érkezése *előtt*. Pálffy ugyanis a következő levelet írá az érsek-újvári parancsnokhoz:

«Perillustris Domine! Ezelőtt harmadnapja Obrister Ocskay László uramot érvén az szerencsétlenség, Kegyelmetek emberei elfogták. Úgy tudom, s hiszem is: elsőben Újvárban vitték. Kire nézve akartam Kegyelmedet szomszédságosan requirálnom: mint efféle állapotokban illik, említett Obrister uramat tartassa Kegyel-

1 Br. *Berényi Ferencz naplójegyzete* Baradban, 1710. jan. 3-kán: «Már 9 óra után érkezett Ocskayné, Haister után megyen, hogy segétsen az urán, a kit ez napokban Verbón szorítottak meg az újváriak s el is vitték.»

2 Gr. *Eszterházy Ferencz* e folyamodványának eredetije a cs. k. hadi levéltárban. («Krieg mit denen hung. Rebellen», 1710. 1—1.) U. o. őriztetik 1—7. sz. a. Keresztély szász hg. és magyarországi prímásnak Pozsonyban 1710. jan. 11-kén költ ajánló-levele is, melyben az Érsek-Újvártt kivégzett Ocskay huszárezredét gr. Eszterházy Ferencznek kéri adatni. A mint is ezen, Balogh Ádám által Dunántúl 1710. júliusban már mint tábornok elfogatott Eszterházyé lett Ocskay labancz ezere.

metek böcsületesen, annak rendi szerént, s ne hirtelenkedjék talán valamely el nem követhető állapotnak élete iránt executiójával, — mert jól tudja Kegyelmetek, mennyi afféle s hasonló tisztek vannak mi részünkrűl is Kegyelmetek közűl fogságban, s könnyű lészen a visszaadás; hanem tartassa szabadúlásáig illendőképen. És, haugyan Kegyelmetek csak keménykednék élete iránt, bizonyosak lehetnek: mind *Fodor László*, *Wolffart* (ki is desertor volt), *de többekkel is hasonlóképpen bánnak mirészünkrűl is!*

Kovács Mártony, említett Ocskay Obrister uram regimentjebéli kapitánt is akarja-é Kegyelmetek szabadítani, vagy sem? elvárom Kegyelmed resolutióját s tudósítását. — Datum *Pozsonÿ, 3. Januarÿ Anno Domini 1710.* Perillustris Dominationis Vestræ — in licitis ad officia paratus — *Comes Joannes Pálffy m. p.*

P. S. Hitesse el Kegyelmetek magával, igaz az: hodie mihi, cras tibi!»*

Mint e levél mutatja: Ocskayra nézve a bán is — igen helyesen — úgy gondolkodék, mint veje Eszterházy Ferencz és mint minden a viszonyokat komolyan áttekintő ember gondolkodhatott; azért íra oly gyorsan, és mindjárt visszatorlással fenyegetődzve, Újvárba. A levélben említett *Fodor László*, dunántúli vitéz gyalogdandárnok, az 1709-ik év aug. havában esett Simontornyánál — két sebbel fején — császári fogságba, és azóta Győrött raboskodék *Wollfart* (Bolfort) *Ádám* vezénylő-ezredessel, ki még azon év márcz. 17-kén fogatott el Fehérvár táján Keresztúrnál. Bolfort csakugyan mint győri cs. kir. huszárszázados szökött volt át 1705-ben Bottyánhoz Rákóczi táborába, hazaszeretetétől ösztönöztetve.

Ocskayné, — ekkor már *özvegy*, bár ezt még maga sem tudá, — miután Pálffynak gyors közbenjárását Pozsonyban megköszönte, Heistert már itten nem találván, utána-utazott Bécsbe, hol mind Savoyai Jenő herczegnél, mind az említett tábornagynál volt kihall-

* *Eredeti levél,* a *Ghyczy-család* archivumában, hová Szluha Ferencz révén kellett kerűlnie. (Ívrétben, Pálffynak czímeres ép pecsétével.) Külczíme: «Perillustri Domino *N. Ordódy,* Commendanti Érsek-Újváriensi. — É.-Újvár.» Miből látszik, hogy Pálffy nem tudá: ki Újvárott a főparancsnok? Megvan egyébiránt e levélnek későbbkori másolata a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában is, a már többször idézett fasciculusban a 10-ik darab.

gatáson. A rimánkodó asszonyt mindenütt vígasztalták, bíztatták: részükről semmi el nem múlik a megmentésben vagy megbosszúlásban![1] (Ez utóbbiban ugyan az özvegynek vajmi kevés vígasztalása lehetett.)

Eugen hg. még az nap — január 4-kén — iratott is a k. k. Hoff-Kriegsrath-tal Bercsényi grófnak, mint Rákóczi fejedelem főhadvezérének hivatalosan, ilyeténképen:

«Méltóságos Gróf Úr! Értettük, hogy ő cs. k. szent Fölségének valóságos ezredese Ocskay László ur, f. hó 3-kán *(tán készakarva ejtett hibából, 1-jén helyett,)* balszerencsétől sújtatva, az elidegenedett magyarok fogságába esett. Bízunk mindazáltal, hogy ezen hadi tiszt ellen a szokott katonai elbánásnál egyébképen, úgymint sem keményebben, sem hamarosabban eljárni nem fognak, nehogy az ellenkezővel alkalom adassék nekünk is, az elidegenedett magyarok közűl a császári fegyverek hatalmába kerűlt vagy ezután is kerűlendő hadi-foglyokon visszatorlásképen hasonló rendkívűli szigorral bánni el, mind a folyó háború tartamáig; ha t. i. erre a jelen esettel — jobb reményünk és véleményünk ellenére — ok fogna adatni. Melyről is a Gróf Úr úgy légyen meggyőződve, mint bizonyos dologrúl; kitől azonban jobbat remélve, egyébként maradunk a fölűlczímzett Gróf Úrnak, *Bécsben, 1710. január 4-kén*, — szabados dolgokban készséggel: *A cs. udv. Hadi Tanács elnöke, alelnöke és tanácsosai*«.

Külczím: Méltóságos Székesi *Gróf Bercsényi Miklós* úrnak, stb.

(P. H.[2])

Végre Heister a maga részéről is intézkedett mint magyarországi cs. vezénylő-tábornok, Bécsből 1710. január 5-kén parancsot küldvén

1 Legyen itt megjegyezve *Tisza Ilonáról* — a kivel többé nem találkozunk, — hogy őt a szathmári békekötés után sógora *Ocskay Sándor vette nőül.* Legalább mi csak így tudjuk megmagyarázni azon körűlményt, hogy e nő az Ocskayak családfáján mint Ocskay *Lászlónak* s később mint Ocskay *Sándornak* hitvese fordúl elő. (L. *Nagy Ivánnál,* VIII. 198. l.) Továbbá azt is megjegyezzük, hogy Ocskay Lászlónak végrendeletében említett gyermekei *János* és *Erzse* még serdületlen korukban elhaltak, s így *az árulónak egyenes utódja nincs.* Örököseivé öcscse *Sándor* és ennek Tisza Ilonától született maradéki lőnek. — Lászlónak pecsétnyomója, tölténytartója és nyerge Ocskón őriztetett a legutóbbi időkig, a családnál. Ma már a birtok is idegen kézen van, s az ódon kastély átépítve.

2 *Eredetije* (latin nyelven) *Vörösvártt,* a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban.

Romeisen Boldizsár cs. alezredes-törzshadbirónak, ki egyúttal cartellbíztos is volt:

«Ő császári Fölsége főhadbíró-alezredesének De Romeisen Boldizsár úrnak ezennel tudtára adatik. Mivelhogy értettük Ocskay ezredes urnak némely tolvajoktól (*így!* «prædonibus») lett elfogatását s Újvárba vitelét: nem ok nélkül tarthatni attól, hogy a lázadók az ő velökszületett embertelen szokásuk szerént, («ne rebelles, secundum sibi innatam inhumanam consvetudinem»; *és ezt egy Heister meri mondani!!)* említett Ocskayval keményen bánandnak el, sőt a mi több, őt életétől is meg ne foszszák. Meghagyatik azért a főhadbíró-alezredes úrnak: minélelőbb írjon Újvárba Szluha úrnak, és adja értésére neki, hogy a melyképen járandnak el ők, — ép azonképen fogunk mi Fodor László és tíz vagy még több tisztjök ellen késedelem nélkül eljárni. A mint is győri várparancsnok báró Bruckenthal úrnak rendeletet küldök, hogy értvén Ocskay úrnak a lázadók általi kivégeztetését: Fodor Lászlóval és a többi rabtisztekkel épen úgy bánjon el. Mely parancsolatomnak a törzshadbíró úr engedelmeskedjék. — Kiadatott Bécsben, 1710. január 5-kén. — Ő cs. Fölségének kamarása, titkos tanácsosa, tábornagya, a győri végek főkapitánya, egy gyalogezred tulajdonosa és Magyarországnak teljhatalmazott vezénylő-tábornoka: *S. C. Heister m. p.*»*

A zord tábornagy egész valója, de meg ezen hadi parancsnak dölyfös és rideg hangja is azonnal elárúlja, hogy Heistert nem az esdeklő nő sírása, és nem az általa mélyen megvetett Ocskaynak szerencsétlen sorsa hatotta meg: hanem kiirthatatlan *magyargyűlölete s veleszületett kegyetlenkedő és zsarnoki hajlamai* iratták vele ezeket. E levelet Romeisen későn, csak január 9-én kapta kézhez, Pozsonyban: mert e napon küldi meg azt, eredetiben mellékelve, Szluha Ferencznek, rövid sorok kíséretében, melyekkel tudatja,

* *Egykorú másolat Vörösvártt* a *Ghyczy-levéltárban,* és egy harmadik példány a *gr. Pálffy-senioratus* archivumában is. (U. a. fasc. nro 12.) *Heisternek* ezen intézkedésére czéloz a *Theatr. Europaeum* is, midőn így ir: «Sobald nun der kayserliche General-Feldmarschall Graf von Heister von dieser schimpflichen Hinrichtung Nachricht erhilt: befahl er dem Obristen von Bruckenthal zu Raab, dass er den gefangenen rebellischen Brigadier Fodor Laslo, nebst dem Obristen Wohlfarth, mit gleicher Lebensstraffe belegen sollte.»

hogy a tábornagytól egyszersmind a győri várparancsnokra szóló nyilt-rendelet küldetett kezéhez, meghagyó, miszerint az őtőle — Romeisentől — Ocskay halála felől veendő értesítés után, minden további meghagyás bevárása nélkűl, Fodor Lászlót a Győrött raboskodók közűl még kilencz főbb tiszttel egyetemben, azonnal hasonló halállal végeztesse ki. «Miért is — úgymond — ennyi keresztyén vér ontásától visszaborzadván, a dolog mibenlétét behatóbban kifürkészni ajánlom. *Mindnyájatok dolga forog itt fenn, Uram!*»[1]

Mind Pálffy, mind a Hoff-Kriegsrath és annyivalinkább Heister levele, Ocskay életének megmentésére nézve — még ha ebben valami lehetőség vagy mód létezett volna is, — természetesen igen későn érkezett Újvárba, hol a kivégzett akkorra már rég el volt temetve.[2]

Legelőbb jött meg a legkorábban irott levél, t. i. Pálffyé: de ez is csak január 5—6-ikán juthatott be Újvárba, honnan Csajághy a helyőrség nevében tüstént válaszolt reá;[3] másnap, január 7-kén pedig átadá azt Szluhának: olvassa el, és a benne foglalt fenyegetődzések valósításának elejét veendő, Ocskay vallomásai s kivégeztetése körűlményeiről készítsen mint carthelæ-commissarius, egy okmányokkal fölszerelt tüzetes jegyzéket Romeisen számára. Ezen jegyzék avagy emlékirat még az nap elkészűlt; de mielőtt ismertetésére átmennénk, meg kell jegyeznünk, hogy Pálffy János, — ki Ocskay sorsa iránt élénken érdeklődött, — Pozsonyban már január 6-kán tudta, noha még csak «*hír szerint*,» pártfogolt barátjának immár megtörtént kivégeztetését. Nem is késett azonnal írni Savoyai Eugenhez, ösztönözvén a herczeget: rendelje el, «*dass man mit den gefangenen Rebellen eben so verfahren sollte*, — worüber er — Pálffy —

1 *Eredeti levél* a gr. Pálffy-levéltárban, u. o. sub nro 14. — Egykorú másolata *Vörösvártt.*

2 «Ocskay mellett Eugenius is, Haister is írtak Újvárba: *de az mire az levél odament, — már el is temették,* Újvárban az barátoknál.» *(Berényi-napló,* 1710. jan. 19-kén.)

3 *Szluha F.* Romeisenhez jan. 20-kán irott levelében említi, hogy «quia tam in epistolis meis,... *quam vero ad Excellmum ac Illrmum Dnum Comitem Campi-Mareschallum Joannem Pálffy, a Perillri Dno Joanne Csajághy Commendanti nostro responsoriae* datis literis evidentia criminis et consequenter mortis Ocskayanæ palam declarata et probata haberetur, —» etc. *(Egykorú másolat,* a gr. Pálffy-senioratus nemkülönben a Ghyczy-család levéltárában is.)

den weiteren Befehl erwartet.»[1] A bán volt tehát, magyar ember létére *az első*, ki a további magyar vér kiontásában nyilatkozó *bosszúállás szomorú művét* mozgásba helyezte; valaminthogy a vitéz Fodor és Bolfort személyeit is ő jelölé ki legelőször — mint január 3-iki leveléből láttuk — áldozatokúl. Nem igen előnyös vonás Pálffy különben is túlon-túl osztrák, kegyetlen, sőt néhány aljas vétekkel terhelt lelkületének ismeretéhez!

A Szluha-féle *január 7-iki* emlékirat a cs. cartell-biztoshoz, így szól:

«Tekintetes Úr! Igen tisztelt Uram! A minap elfogott, idehozott, és a katonaság s hajdúság éktelen sokasága közűl a megköveztetéstől alighogy kiragadtathatott, s azután, saját bevallása szerint is a hitszegéshez méltó ítélet következtében f. hó 3-kán a köztéren, az által a kit illet vala,[2] pallossal kiirtott (gladio pervasti) Ocskay László ügyében Méltóságos Gróf Pálffy János cs. k. tábornagy ő Excja által Tekintetes és Nemzetes Csajághy János várparancsnok úrhoz intézett levelet ma olvastam; melyben ő Excja, a mint magát kifejezni méltóztatik: «valamely el nem követhető állapotnak» Ocskay élete iránt való netaláni bekövetkezéséért, — Fodor Lászlón, Wolffart ezredesen és más magyar rabokon végrehajtandó halálbüntetéssel leendő megtorlással fenyegetődzik. A mely halálítéletet tehát ő Excja az elmúlt években (1708.) Tarics nevű, fárafüggesztetett kapitányunkon végrehajtatott: ugyanazt kárhoztatja most; és ennek idecsatolt utólsó kívánsága szerint[3] elhamarkodott halála lelkét nyomván, — immár holta után — védeni akarná.

És mivelhogy a veszprémi tisztek igazságtalan kivégeztetése alkalmából hasonló ügyben emelt jogos kívánságaimat Tekintetes Uraságoddal már bőven tudattam, s gyakorta tüzetesen kimutattam, hogy a császáriak által kezdett kegyetlenségek a magyarok részéről ritkán, sőt alig valaha toroltattak vissza; midőn továbbá bizonyítanám, hogy más Fodor Lászlónak, Wolffartnak és egyéb a szülőhaza szerelmétől annak

1 *Pálffy János grófnak Pozsonyból 1710. január 6-kán* Savoyai Eugen hghez Bécsbe intézett *eredeti levele,* a cs. k. hadi levéltárban. («Krieg mit denen hung. Rebellen.» 1710. év, 1—3.)

2 «... per eum, cujus intererat,» — tehát *hóhér által.*

3 *Melléklési jegy;* Ocskay végrendelete lehetett csatolva.

ősi szabadságaiért fegyvert fogott s már hosszú idő óta a carthela védelme alatt rabságot szenvedő magyaroknak ügye, s más viszont azoké, kik az önkéntes összeszövetkezés (Confœderatio) és szabadakaratból letett hitök által a visszatérhetésre az igaz útat magok előtt önnönmagok zárták el; — azért tehát most, sok egyebet mellőzvén, rövideden csak ennyit ismétlek:

Megtörténhetik, hogy a császáriak a carthelának részökről a magyarokkal szemben gyakrabban megsértett pontjai és határozmányai ellen törvénytelenül fognak megint eljárni: azonban emlékezzenek meg, hogy a háborúnak még nemcsak hogy nincs vége, sőt oly karban áll az, mintha újból erősbödni akarna; úgy, hogy a gyakran forgó szerencsének változásával, nagynevű császáriak eshetnek még magyar fogságba, s jeles tiszteik vagynak most is nálunk. Méltóztassanak tehát a jelenlegi foglyok dolgát akként intézni, hogy ámbátor a császáriaknak a magyarok ügyében keménykedéshez szokott elméjét mérsékelni nehezen essék is: mindazáltal bosszúérzetöket könnyebb lesz visszafojtaniok, ha meggondolják, hogy ezáltal csak a magokéit kímélik. Mert bizonyosak lehetnek abban, hogy a mi mostani rabjainkon netalántán elkövetendő méltatlanságokat, ő cs. és kir. Fölségének ollyatén hívein fogjuk megbosszúlni, a kiknek nemes nemzetségei a visszatorlásoknak hasonló gyümölcseit annál keservesebben siratandják, mennél előkelőbb és régibb eredettel kérkednek.

Egyébiránt, ha az ő cs. Fölségéhez sem hűséges Ocskaynak halála előtt nyilván bevallott bűnét fontolóra tetszik venniök: nem megtorolni, hanem aláírniok lesz méltóbb halálítéletét.[1] Melyet is hogy Tekintetes Uraságod tudhasson és a kinek szükséges, előterjeszthessen: *a nevezettnek kihallgatási jegyzőkönyvét idemellékelem*,[2] *szentül s keresztyén hitemre írván, hogy abban egy betű változtatás nincs.* Azonfölül csatolom az említettnek nyilván, a köz-

1 «Interim, si noxam Ocskayanam, neque Cæsareæ Matti unquam fidelem palam et publice ab eodem ante mortem professam considerare placuerit: non repressare, sed subscribere eidem erit condignius.»

2 Mellékelve volt tehát az általunk a Ghyczy-levéltárban levő eredeti után föntebb közlött vallatási jegyzőkönyvnek hiteles másolata is, vagy magyarúl, vagy — a mi hihetőbb — latin fordításban. (Ma már nincsen csatolva.)

téren tett vallomásairól szóló tanúsítványokat.[1] *Miféle ember volt légyen Ocskay? — nyilvánságosan kitűnik ezekből; a ki is nem mint ő cs. Fölségének híve: hanem már mint új magyar lakolt meg, azon bűneiért, melyek még meg nem bocsáttattak.*[2]

Minekokáért Tekintetes Uraságodat hivatalos tisztelettel újból és újból kérem: méltóztassék foglyaink dolgát akként mérsékelni, hogy az önök részéről oly gyakran megújított s annyi leveleinkben kifejtett sokszámú helytelenségek után végtére vígasztalást, ne gyászt érhessünk. Melyeket midőn sürgetőleg ajánlanék, magamat is ajánlom, és maradok föntczímzett Uraságodnak, mint azelőtt, úgy most is készséges szolgája: *Szluha Ferencz m. k.*»[3]

A pragmatica sanctió későbbi híres szövegezőjének classicus latínságával szerkesztett, hatalmas logicáról tanúskodó ezen velős, méltóságos, erőteljes, és meggyőző hatású emlékirat is, — mind hiába volt. Hasztalan ott a legkézzelfoghatóbb érvelés, hiábavalók a legnyomósabb okok, semmit nem ér a legtisztább igazság feltálalása is: hol Heister részéről a veleszületett kegyetlenség s Pálffy részéről a személyes bosszú ösztöne működött. Pedig abból is láthatták volna a magyarok készségét eljárásuk igazolására, hogy ezen okmányilag fölszerelt emlékiratot Szluha Ferencz *két nappal előbb* írta, mielőtt erre Romeisen által (január 9-kén) Heister megbízásából fölszólíttatott volna.

A Hoff-Kriegsrath január 4-iki, Bercsényinek szóló levele is Újvárba érkezvén: egyelőre erre is hasonló erélylyel s nyomósággal megfelelt Szluha; azonban magát az eredeti levelet a január 10-ike táján Érsek-Újvárba érkezett gr. Eszterházy Antal, Zsámboky ezredestől kiküldé a fejedelemhez, a ki viszont a czímzett Bercsényi grófhoz utalta azt, tetszésére hagyván: akar-e a maga nevében is válaszolni reá?[4]

1 Nagy kár, hogy ma már ezen — még sehol föl nem lelt — bizonyítványok is hiányzanak.

2 «... Qui non qua Suæ Matti fidelis: sed qua jam novus Ungarus punitus est, pro illis, quæ nondum amnystiata fuerant delictis.»

3 Szluha kezével irott — sokat javított, alig olvasható — *eredeti fogalmazat*, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában Pozsonyban. (Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. nro 13.)

4 *Rákóczi* írja 1710. január 16-kán Tótfaluról Bercsényinek: «Zsámboki most érkezék az Antal úr leveleivel, az mellyeket includál. *Az Bellicum levelére talám jó*

Eszterházy ugyanis, miután a Dunántúlról a Bácskaság felé áthozott 3000-nyi jó lovas-hadat a Tisza-Dunaközén megnyúgosztalá: velők 1710. január 4-ikén Gödöllőtűl Vácznak fordúla, s az ottani, 200 némettől őrzött sánczot fölvervén, Rákóczi utasítása szerint az Ipoly s Garam mellett állomásozó császáriak hadvonalai közt nekiváltott Újvárnak, a hová szerencsésen be is érkezék, emezektől későn vétetve észre.[1]

Újvárban Eszterházy Antalnak — szintén felsőbb megbízatásból — egyik első dolga az vala, hogy az ideiglenes várparancsnok Csajághy János ellen, Várallyay János őrnagynak nov. 25-kén a hadi-tanácsban jogtalanúl történt leszúrásáért és Pongrácz János alezredesnek ugyanakkor általa lett vasbaveretése- s mind azóta kemény fogságban tartatásáért vizsgálatot indítván, a menthetetlenűl bűnösnek talált dandárnokot, — addigis míg fölötte a hadi szék törvényt láthatna, — szigorú rabságra vetteté.[2] A méltatlanúl sanyargatott Pongráczot ellenben szabadlábra helyezte.[3]

Csajághy ezután az oly tapintatlanúl viselt újvári parancsnokságtól végkép elmozdíttatott és február közepén vason Eger-várába

volna energice választ adni Haister crudelitásirúl; ha nem tetszik Kegyelmednek: el is hallgathatja, *mivel már van válasz.*» (Szluhától.) *Archiv. Rákócz.* III. 8. l.

1 *Rákóczi,* 1710. január 12-kén Daróczrúl, Eszterházy Antalnak: «Ma értettem Horváth István leveléből, hogy Kegyelmed útjában az váczi sánczot felvervén, szerencsésen érkezett Újvárban», stb. (U. o. 4. l.)

2 *Limprecht János* ezredes értesíti Érsek-Újvárból 1710. január 14. Bercsényit: «Minapában Csajághy János uramnak *Várallyay János* főstrázsamesterrel való szerencsétlen casussárúl Exciádat alázatosan tudósítottam; *kiért Méltóságos Generális Eszterházy Antal uram ő Excja bejövetelinek alkalmatosságával kemény árestomban tétetett,* inquisitiót peragáltatván ő Kegyelme ellen.» *(Eredeti levél,* az Országos Levéltárban.) Megvan birtokomban Csajághynak Újvártt 1710. jan. 28-kán «soha nem próbált kemény rabságából» Rákóczihoz s. k. irott könyörgőlevele is, melyben «ügyének igazságához» s «ártatlanságának idővel megvilágosodásához» bizakodván, kéri a fejedelmet, «tisztán és minden változás nélkűl megtartott igaz hűségét» kegyes tekintetbe venni, és őt «szomorú rabságából» kegyelmesen kiszabadítani. *(Eredeti, gyűjteményemben.)* Eredménye csak a fogolynak Újvárból kihozatása és törvényszék elé állíttatása lett, — hadd igazolja ott «ártatlanságát!»

3 *Pongrácz János* alezredes levele ugyanonnét Bercsényihez, melyben panaszosan írja, hogy őt Csajághy, a Várallyay megöletésekor keresztvasba veretvén, hét egész hétig kemény tömlöczben tartatta. Elégtételt kér. *(Eredeti az Orsz. Levéltárban.)*

küldetett,[1] melynek börtöneiből csak félévi raboskodás után úgy szabadúlhat vala ki, hogy az ügyében gr. Eszterházy Dániel altbgy. elnöklete alatt dönteni hivatott hadi törvényszék előtt a megölt Várallyay özvegyével s árváival az elhúnytnak vérdíja iránt Szluha közbenjárásával 1000 Rh. forintban kiegyezett s ez összeget nekik le is fizette, — mire ezek a vádat visszavonták.[2]

Csajághynak elfogatása s hadi szék elé állíttatása dolgát azért tartottuk szükségesnek e helyütt tüzetesebben fölemlíteni, hogy tisztázzuk a Kolinovicsnál e kérdésben mutatkozó zavart. Ezen, — különben mint már megjegyeztük, jó szándékú s igazságra törekvő, de kútfő-bírálat nélkűl dolgozó — krónikás szerint «Csajághy Jánost Rákóczi és Bercsényi parancsára, *az Ocskay László kivégeztetéseért* vettették volna fogságba; sőt Ocskaynak, ámbár ellenségöknek, méltatlan halálát (??) sajnálván: (?!!) Csajághyt *e miatt* okvetlenűl életével lakoltatták volna, (??) hogyha őt e veszélyből *némelyeknek esedezései* ki nem ragadják.»[3] Azt is beszéli még Kolinovics, hogy Csajághy helyett Újvárba *Berthótÿ Ferencz* és Nagyszeghy Gábor lőnek parancsnokokká: de az első, valami zendűlés alkalmával egy német származású *tüzér-alezredest saját kezeivel megölvén*, e miatt a méginkább fellázadott várőrség dühe elűl elrejtőzni kényteleníttetett.[4]

Mire nézve megjegyzendő, hogy Berthótÿ Ferencz sohasem volt Érsek-Újvárban parancsnok, sem pedig semminemű törzstisztet

1 *Rákóczi* írja Czeglédről 1710. febr. 20-kán Bercsényinek: «Csajághy elhiszem, van tudtára Kegyelmednek, hogy már Egerben küldetett; azért tétessen Kegyelmed dispositiót dolga revisiójáról, a mint legjobbnak ítéli.» (*Archiv. Rákócz.* III. 41. l.)

2 *A peres acták* és a delegált hadbíróság elnökének tudósításai gr. Bercsényi Miklóshoz, az *Orsz. Levéltárban*. Bercsényi 1710. július 12-iki levelében említi Csajághynak a fogságból lett «*felszabadúlását*» és brigádája átvételét. (*Archiv. Rákócz.* VI. 550. l.) V. ö. a Csajághy János halála utáni örökösödési perek actáit 1713-ból a *magyar kir. kúria levéltárában*, mint a melyekben a Várallyay-ügyre is van vonatkozás.

3 «Csajághyus ad evitandam necis noxam, illico Rákóczio, Bercsénioque perscribit captum, supplicioque jam etiam affectum esse Ocskayum, cum aliter plebis tumultus sedari nequiret; sed illi talismodi excusatione minus exaudita, indignæ Ocskayi, tametsi sui hostis, neci indolentes, substitutis in præfectura præsidij Francisco Berthótÿo atque Gabriele Nagyszeghyo, Csajághyum Agriam sub custodia perduci jubent, pœnas illatæ Ocskayo mortis infallibiliter daturum, ni aliquorum precibus periculo ereptus esset.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 800. l.)

4 *Kolinovics*, ugyanott.

meg nem ölt; hanem igenis az egészből az látszik, hogy a krónikás hallhatott valamit homályosan a *Csajághy-Várallyay esetről, s ezt zavarja össze Berthótyval.* Mely vétkes tényt — alaptalanúl — ez utóbbinak tulajdonítván, és arról, hogy itt Csajághy volt a bűnös, mit sem tudván: természetes, hogy ennek elfogatása okát másutt, nevezetesen az *Ocskay kivégeztetésében* keresi, de szintoly alaptalanúl.

Az sem áll, még csak távulról sem, mintha Rákóczi és Bercsényi Ocskaynak halálát sajnálták s kivégeztetését csak egy szóval is kárhoztatták volna. Mert Ocskayra nézve az egész kuruczság, — a fejedelemtől az utólsó koldúsig — csak egy hangúlatot ismert és táplált: a *legmélyebb megvetés s engesztelhetlen bosszúállás érzetét.* Mutatja ezt az újvári helyőrség és tisztek magatartása, a miben Csajághy egy cseppet sem hibás. Ő az árúlót annak rendi szerént kihallgattatá, s rendes hadi törvényszék által ítéltette el; sőt irányában személyesen még kegyelmi, büntetés-enyhítési jogot is gyakorolt. Ocskay haláláért Csajághynak épen semmit sem róhatni föl, még azt sem, hogy sietett a kivégeztetéssel: mert hiszen jól tudjuk, hogy a fölzendűlt katonaság fenyegetései miatt kényszerűlt ezt tenni.

Csajághy elfogatási pörének actái egyedűl a Várallyay-esetről szólanak, Ocskay kivégeztetésének dolga bennök még csak nem is érintetik. De meg Rákóczi a Csajághy elfogatása iránti parancsot Eszterházy Antalnak *még 1709. deczember végén*, tehát Ocskaynak nemcsak hogy halála, hanem *elfogatása előtt* adta ki, midőn t. i. Antal úr Érsek-Újvár felé expediáltatott.

Egyébiránt nem lehet semmi kétség benne, hogy ha Ocskayt nem Újvárba, hanem egyenesen a fejedelemhez vagy fővezéréhez vitték volna foglyúl: ők is csak úgy ki fogják vala végeztetni ezen annyira elvetemedett haza- és nemzetárúlót, mint akár Csajághy, vagy bármely más kurucz parancsnok. Példa erre a Bezerédy Imre esete, a ki pedig koránt sem vétett annyit és épen nem volt oly megrögzött gonosz, miként Ocskay. Mert Rákóczi a «*Confoederatió ellen való vétek*»-ről — méltán — igen sokat tartott, és mint maga is hangsúlyozza: «*nagy consideratiói szoktanak lenni*» annak elengedésében, mely «*még csaknem példa nélkűl való dolog.*» Ezért

kárhoztatá Eszterházy Antalt, hogy az 1710. február elején elfoglalt nagy-bossányi várkastélyban rabúl esett nyitrai labancz nemeseknek mért adott kegyelmet?[1] s ezért tagadá meg ezt ő — a fejedelem — a múlt évben túl a Dunán reménytelen viszonyok között elpártolt Szentgyörgyi Horváth Zsigmond főhadbiztosnak és Kiss Gergely ezredesnek, midőn ugyan 1710-iki februárban grationálisért folyamodtak hozzája.[2] Rákóczi nem óhajtá, hogy őt és az általa felkarolt nemzeti ügyet «*hitetlenek*» szolgálják.

Így gondolkozott, íme, *Rákóczi;* és nem másként *Bercsényi*, a ki is az Ocskay lefejeztetése megtorlásáért kivégeztetett győri kurucz rabok ügyében tett fölterjesztésére Szluha Ferencznek, Kassáról 1710. febr. 20-kán ekként válaszol:

«Két rendbéli levelét Kegyelmednek de dato 8. és 13. præsentis vettem csakhamar egymásután, az acclusákkal együtt. — Győriek executiója iránt accludált német írásokbúl a mint látom, az repressáliának fundamentumát abbúl formálták, hogy Ocskay convincáltatván mint desertor, *hóhér által* vétetett feje; mellyet magam is elgondoltam vala mindgyárst: *jobb lett volna in prima furia tumultuarie öszvevagdalni*, — nem lett volna az ellenségnek is oka a repressáliára; akartam is írnom, de a mint Kegyelmetek levelébűl láttam, *már későn volt.* Ezt azért most *csak pro praecautione irom in futurum*».[3]

Tehát Bercsényi egy szóval sem kárhoztatja Ocskaynak kivégeztetését: sőt inkább — az ártatlanokon esett megtorlás ürügyének elkerűlése kedvéért — még jobban szerette volna, *ha Ocskay nem rendes hadiszéki ítélet után hóhér által végeztetik ki: hanem a*

1 *Rákóczi,* Szent-Márton-Kátáról 1710. febr. 16-káról gr. Eszterházy Antalnak: «Az Bossányban szorúlt nemesség listáját — kivált a kik reversálissal bocsáttattanak el — elvárom Kegyelmedtűl. De jobban esett volna, hogyha az grationálist nem præcipitálta volna Kegyelmed: *mivel az Confoederatió ellen való vétek elengedésében nagy consideratióim szoktanak lenni, s még csaknem* — mondhatom — *példa nélkűl való dolog,* s jobb is lett volna őket megtartóztatni.» (*Archiv. Rákócz.* III. 30.)

2 *Rákóczi,* Czeglédről 1710. febr. 21-kéről, ugyanannak: «Mivel az hitetlennek fegyvere és practicája által kevés boldogúlást reménlhetünk: *arra nézve se Horváth Zsigmondnak, se Kis Gergelynek nem expediáltatom az grationálist.*» (U. o. 44.)

3 *Eredeti,* Bercsényitől s. k. aláírt s részben titkos jegyekkel irott levél Szluha Ferenczhez, a *Ghyczy-család* levéltárában, a Rákóczi-acták közt nro 13.

Fávorka Ádámtól Újvárba lett bekísértetésekor reátámadt katonaság vagdalta vagy kövezte volna őt agyon, a fölzendült nép első dühének kitörése alatt. Más szóval: nem is rendes törvényszéki eljárásra, — hanem a *nép-igazságszolgáltatás általi bűnhödésre tartotta méltónak a nemzetárúlót.*

Épen homlokegyenest ellenkező felfogás a Kolinovics alaptalan állításával!

* * *

Romeisennek Pozsonyban január 9-kén kelt föntebbi levelét, — mely Heisternek Fodor, Bolfort s több győri rabok megöletésével fenyegetődző parancs-iratát eredetiben mellékelve tartalmazá, — Szluha Ferencz megfoghatatlan, hogy miként? csak jan. 16-kán kapta meg Újvárban. És bár jan. 7-iki emlékiratszerű, okmányokkal fölszerelt túdósításában a Romeisen által emelt kívánatnak, Ocskay halála körűlményes tudtúl adását illetőleg már eleve eleget tőn vala: mindazáltal nem késett e jan. 16-kán vett levélre is azon órában válaszolni, újra kifejtvén Ocskay kivégeztetése jogszerűségének indokait, ekképen:

«Tekintetes Úr! Tisztelt Uram! Pozsonybúl f. hó 9-kén hozzám intézett levelét ezen órában veszem nagy becsűlettel. Melyből s a Méltóságos Gróf cs. Főtábornagy Úr ő Excjának Tek. Uraságodhoz szóló, mellékelt és ezennel visszaküldött parancsolatjából értem, hogy *az egyik fél iránt sem hűséges, mindig állhatatlan, Istennek kiváltképen való végezéséből büntetett és itt az egész katonaság közfelkiáltására fejvesztéssel lakolt Ocskay László* halálát Fodor Lászlón és más, Győrött régóta raboskodó 9 tisztünkön akarják megbosszúlni.*

Minthogy pedig ezen ügyben f. hó 7-kén Tek. Uraságodhoz, továbbá Gróf Pálffy János Tábornagy Úr ő Excjához intézett s csatolva lévő levelemben a nevezett Ocskay László dolgát ép oly őszintén, mint híven előadtam vala: megmutatják ugyanannak — Tek. Uraságoddal szabályszerűleg közlött — kihallgatási jegyzőkönyve s nyilvánságosan (palam et publice) tett vallomásai: *miféle*

* «... nulli partium fidelis, semper instabilis Ladislai Ocskay, speciali Dei nutu puniti, *et hic acclamatione totius militiae capite plexi* mortem ulcisci velle.»

ember volt! A kit is nem megbosszúlni: sőt inkább halálát az igazi hívek példájára helyeselni kellene császári részről is.

És mivel bizonyára egészen más Fodor Lászlónak s a mi többi, régóta a carthela oltalma alatt (sub salvo conductu Carthelæ) raboskodó tiszteinknek, — más pedig a mindkét fél irányában hiteszegett (utrinque fidefragi) Ocskay Lászlónak ügye: mitsem kételkedem, hogy a dolgot jól megfontolván s a föntebbieket meghányván-vetvén, — más, a jognak, közigazságnak és carthelabeli oltalomnak megfelelőbb ítélettel fognak immár felőlök lenni Uraságtok is.

Ha mindazáltal fölülemlített tiszteinken, a hadi-foglyokkal szemben követett, előttünk már ismert eljárás szelleménél fogva netalán valami történnék: úgy az ellen most és jövendőben is ünnepélyesen óvást emelek, határozottan kijelentvén, hogy a dolog sehogysem maradand megtorlatlanúl! Vessék csak össze Uraságtok igazságosan az Ocskay dolgát Fodor és társai ügyével, — és önmagok fognak magoknak feleletet adni. *Ocskay különben nem is mint ő cs. k. Fölségének híve: hanem mint ismét hazai szolgálatba lépett egyén lakolt*,[1] ama bűneiért, melyek a hitszegőt és *mindakét fél iránti hűtlenségre mindig kész állhatatlant* elkárhoztatták. Nem is forog itt fenn, — a mint írni tetszik — sem az én ügyem, sem másoké; mert oly iszonyú bűnökben (mint Ocskayéi), sem magamat, sem másokat leledzeni, és így ügyünket is az övével azonosnak lenni el nem ismerem.[2]

Zichy uramról (az Újvárban raboskodó komáromi cs. alezredes) és a többi itt lévő foglyokról kétszer írtam Bécsbe Tek. Uraságodnak, — most is ahhoz tartom magamat. *Félek azonban, hogy, ha a győrieket valami érni fogná: ezekre és minden ezután rabúl ejtendőkre ugyanazon ítélet ne hozassék, melyet a császáriak a mieinkre hoznak!* Mert nem jutottak el még Önök a révpartra, s Magyarország vitorlái csak most feszűlnek még biztos reménynyel az óhajtott czél felé. És vajjon, mi vigasztalásuk leend azután, ha

1 «Qui aliunde non qua fidelis Suæ Mattis C. Regiæ: sed qua rursus resolutione servitium patrium amplexus plectabatur,» etc.

2 «... quia *tam enormium criminum reum* nec me, neque alios, adeoque neque ejusdem esse causæ agnosco.»

majd a nagyobb nemzetségekből származók is ugyanazon vészes halálba fognak taszíttatni?

Egyébiránt magamat és szegény rabjainkat jóvoltába ajánlom s maradok, *Újvártt, 1710. január 16-kán*, Tekintetes Uraságodnak készséges szolgája — *F. Sz. m. p.*»[1]

Sem ezen, sem az előbbi előterjesztésnek, sem a Csajághy és az újvári helyőrség nevében Pálffyhoz és a cs. k. főhaditanácshoz küldött válaszoknak semmi sikere nem lőn. Mert hiába volt bármily világos igazolás, okadatolás, — hiába határozott bizonyítása annak, hogy Ocskay elfogatása után ismét önként elesküdött a császártól és így ellenökben is hitszegést, hűtlenséget követett el, — Heister gőgje s magyargyűlölete és Pálffynak megsértett hiúsága s magánbosszúja véres kielégítést kívánt. Sőt Szluhának imént közlött utóbbi válasza még talán kezeibe sem jutott Romeisennek, midőn Heister parancsára a «visszatorlás» borzasztó műve már végrehajtatott».

Heister ugyanis január kőzepén Bécsből Győrré menvén, ugyanide lerendelé a pozsonyi hóhért is, kinek kezeivel az Ocskay László véres haláláért áldozatokúl kiszemelt győri és magyar-óvári kurucz rabok — a cs. tábornagy január 5-iki rendelete értelmében szám szerint *tizen* — életöktől megfosztandók valának.

Az eljárás ezután olyan kegyetlen gyorsasággal, vagy inkább gyors kegyetlenséggel történt, hogy a január 18-kán nyakrafőre elítélt győriek még az napon, az óváriak pedig, kiknek halálítélete január 21-kén kelt, ezen utóbbi napon kivégeztettek, Heister parancsából.

Az újváriak, különösen Szluha remonstratióinak csupán annyi eredménye lőn, hogy a cs. tábornagy a Nagy-Brittannia és Hollandia biztosítéka alatt álló cartellát egész világosan vagyis el nem csavarhatólag megsérteni mégis tartózkodván: utasítást adott a Győrött őrizett legtöbbnyire dunántúli 66 kurucz rabtiszt közűl[2] olyanokat válogatni ki, a kiknek kivégeztetése a jótálló külhatalmak netaláni

1 *Szluha Ferencz* kezével irott eredeti fogalmazat vagy másolat a gr. Pálffy-senioratus levéltárában, az ismert csomagban, 17. sz. a. — Egykorú mása a vörösvári levéltárban is.

2 *Romeisen Boldizsárnak* Bécsből 1710. jan. 15-kén Szluha Ferenczhez a rabcsere ügyében intézett levele szerint 66 kurucz tiszt raboskodott ekkor Győr-várában. *(Eredeti levél,* a gr. Pálffy-senioratus levéltára ismert csomagában, sub nro 16.)

felszólalásai ellenében egy vagy más ürügy alatt védhető legyen. A cs. hadbíróság azonban ilyenekűl a 66 közűl csak ötöt tud vala kijelölni: úgymint az áldozatokúl már Pálffy és Heister által eleve kiszemelt *Fodor László* dandárnokot, *Bolfort* (Wollfart) *Ádám* vezénylő-ezredest, továbbá *Palkovich Ferencz* hadbiztost, *Benedek Tamás* hadnagyot és egy *Merín-Leprin Péter* nevű francziát. Úgyde Heister kegyetlensége az egy Ocskayért *tiz kuruczot* akart s ígért kivégeztetni; a másik öt tehát a jelentéktelenebb foglyok közűl — a kik Magyar-Óvártt tartattak — lőn kiválasztandó.

A nevezett ötből a három első, mint törzstiszt, pallossal végeztetett ki jan. 18-kán, a győri főtéren fölállított emelvényen, Benedek és Merín-Leprin pedig ugyanott bitófán végzék életöket.

Fodor Lászlóról, — a ki főbb iskolákat végzett, több nyelvet beszélő, szép képzettségű ember, fenkölt gondolkodású buzgó hazafi, s Rákóczi és a szabadság ügyéhez rendíthetlen hűséggel viseltető, eszes és vitéz katona volt, — e minden tekintetben derék és ritka jelességű férfiúról föl van jegyezve Kolinovicsnál, hogy a Bezerédy Imrééhez hasonló hősies, büszke elszántsággal ment a halál elé. Midőn a vérpadra föllépett, — tán a szigeti halhatatlan Zrínyi példájára gondolva, — dolmányából szép, finom kendőt vont elő, melybe nehány arany volt kötve, s megajándékozá vele hóhérát: *emlékezzék meg, hogy egy kurucz dandárnokkal volt dolga!*[1] Tiszta lelkiismerettel s magasztos bátorsággal halt meg, mint a honszerelem martyrja. Ugyane szent érzelem vezérlé a vérpadra Wollfart Ádámot és Palkovichot is. Wollfart feje csak a harmadik csapás alatt hullott le.[2]

Miután elvérzettek, br. Bruckenthal győri várparancsnok, ottani magyar katonákkal tisztességesen, keresztyén mód szerint temettette el őket.[3]

Negyednap múlva pedig Magyar-Óvárott *Kovács Márton* had-

1 «Eorum primus Fodorius, magnanime, Bezerédÿ exemplo in ferale pegma prodiens, aureos aliquot nummos strophio illigatos lictori mercedem pro obsequio objicit, memor forte magni Zrínÿ,» etc. *(Kolinovics,* Hist. Belli Rákócz. IX. 802. s Commentárjaiban is.)

2 M. *Kovács János* Magy. Krónikája. (Pozsony, 1742. 92. l.)

3 Br. *Bruckenthal* ezredes tudósítása Győrből 1710. jan. 18-kán Szluha Ferenczhez Érsek-Újvárba. *(L. alább.)*

nagy, 40 éves, a Szigetközbe Kis-Patakra való; *Thótt Isván*, 20 éves, gönyűi; *Somodi György*, 30 éves, Mosony megyei kémlei, és *Erdélyi János*, 30 éves, Pozsony-megyei büskényi (püski-i) születésű katonák az elsőnek hadnagysága alatt, mint a kik a háború folyamában a Csalló- és Szigetköz berkeiben lappangva, mindent kikémleltek, s úgy a nagy, mint a kis Dunán a hajók és utazók megtámadása, kifosztása, gyakran meg is ölése által (nyilván guerilla-félék voltak) nem kevés károkat tőnek, — kötéllel, akasztófán végeztettek ki. Végre, hogy a *tizedik* is kiteljék: egy *Oszla Ferencz* nevű czigányt vettek elő, a ki előbb kurucz volt, utóbb pedig Katona Istók nevezetű győri hajdú társaságában szerteszéjjel rabolni járt kétféle öltözetben, magát hol egykép, hol máskép nevezve. Ez, Heister parancsára karóba vonatott.*

Látnivaló, hogy ezen óvári rabokat, az ellenök hozott ítélet szövege — melyből adatainkat merítettük — mindenképen utonállókúl, gyilkosok- és rablókúl igyekszik föltüntetni, hogy ne mint katonák: hanem mint halálra méltó latrok tekintessenek; s erre nézve kedvezett a körülmény, hogy — ámbár hadnagyság alá tartoztak, legalább a négy első, — de nem zászlók alatt, nyilt ellenségként járó, hanem lappangva bujkáló katonák valának. Az sem mondatik ki az ítéletben nyiltan, — miként a győrieknél, — hogy Ocskay László halálának megtorlásául végeztetnek ki: bár *ezeknek* halála illőbb bosszúállás lett volna *egy Ocskayhoz*, kihez — kicsinyben — sokat hasonlítottak; míg pl. *egy Fodor László* nemes jelleme, tiszta hazafisága, fentszárnyaló szelleme messze kimagaslik Ocskay fölött, kiért ugyan kár volt ily nemes főnek lehullani.

* L. az Óvártt 1710. jan. 21-kén kelt, kihirdetett és végrehajtott itéletnek egykorú másolatát a gr. Pálffy-senioratusi levéltárban, sub nro 15. — *Kolinovics* szerint (az id. helyen) «alij 8 e Rákóczianis Óváríni patibulo appenduntur,» de mi csak a föntnevezett ötnek találtuk nyomát.

HARMINCZADIK FEJEZET.

Hogyan indokolják e kivégzéseket a császáriak? — A győri magyar rabok kérvénye Bercsényihez. Bruckenthal levele Szluhához, s ennek válasza. — Szluha Romeisennek tudtára adja, hogy Eszterházy Fodorékért megtorlást fog tétetni a császári foglyokon. — Lutzenkirchen Szluhához. Szluha válaszában tüzetesen indokolja Ocskay kivégeztetésének jogos voltát. — Bercsényi válasza a cs. kir. főhaditanácshoz Ocskay és Fodorék ügyében. — Szluha Rákóczihoz, a megtorlás és rabtisztek iránt. Rákóczi Fodorék halálának megbosszúlását megengedi. Válasza Eszterházyhoz, utasítása Bercsényihez. — Végrehajtatott-e a visszatorlás, és kik valának az áldozatok? — Végső reflexiók Ocskayról.

A győri foglyokon elkövetett vérengzést a cs. k. hadbíróság Heister parancsára következőleg kísérlé meg okadatolni:

«Minekutána ezen 1710-iki új év első napján ő cs. és kir. Fölsége egy magyar lovas-regimentjének ezeredes-főkapitánya *Ocskay László* a lázadóktól elfogatván, Újvárba vitetett: ott általok mindjárt karóval és akasztófával ijesztgetteték. (Hogy *miért?* arról a cs. k. ítéleti indokolás jobbnak látja *hallgatni.*) Nehogy azért ő cs. és kir. Fölségének hajdani hívségre visszatért tisztjén ily büntetést — a megtorlás fenyegetése alatt — végrehajtani merészeljenek s a bűnöket bűnökkel tetézzék, törvényes és természetes Uroknak magokat így még nyakasabban ellene szegezvén, — arra nézve nyilván megintettek. Mindazonáltal ezekkel nem gondolva, a nevezett Ocskay ezredes úr ellen olyan ürügy és szín alatt, mintha ez a dolog rendében gyökereznék, vizsgálatot tartottak, a melyből a következő törvényszéki keresetet vonták ki. Jogosúltaknak lenni állíták magokat annak személye ellen főbenjáró hitszegés és elpártolás (desertio) czímén oly végzést hozni, — mintha az ő szolgálatukat, esküt tévén, újból kívánta és elfogadni akarta s annálfogva mind a két fél iránt hiteszegetté s hűtelenné, és több más hasonló gonosztettek által a közigazságnak alávettetett, a hozott ítélet értelmében bűnös, s fejvesztésre méltó lett volna. A mit is annálinkább, minthogy általok kibocsátott vallomásaiban és kijelentéseiben Ocskay ezredes úr önmaga bevallotta volna, hogy tettét s a császári pártra általállását nagyon megbánta,

s föltette volt magában ezrede fizetésének és ruházatának átvétele után ismét a lázadók pártjára visszamenni, s ha életének megkegyelmeznek, nekik még sokkal hasznosabban és hívebben mint valaha azelőtt szolgálni.

Ámbátor pedig mindezek *épenséggel koholt és költött dolgok*,* melyeknek hamissága csak onnan is kitetszik, mivelhogy Ocskay ezredes úr a f. év és hó 1-ső napján este fogatott el s még azon éjjel *(nem áll!)* Újvárba vitetett: a mondott vallatás tehát a következő napon történt, vagyis állíttatik történtnek; már pedig magok az azon vallatási jegyzőkönyvben föltett s hasonló perrel és ítélettel semmiképen össze nem hangzó kérdőpontok mutatják, hogy az azokra adott feleletek *csakis a saját agyukból származtak.* (??!) Továbbá már azzal is gyanúsokká teszik, sőt egészen gyanúba keverik magokat, hogy mindjárt e hó 3-ik napját tűzték ki a végrehajtásra, és így alig lehetséges, hogy mindezek oly rövid idő alatt letárgyaltathattak s elintéztethettek volna, (??) midőn másként is Ocskay ezredes úr a kapott veszélyes sebek következtében mindezeket vallani, avagy nekik a dolgok jelen állásában valamit ígérni legkevésbbé sem lehetett képes. (?) Mindezeknél fogva az ellenfélnek érintett csalárdsága ezekből világosan kitűnik, (!!) és kitetszik, hogy Ocskay ezredes úrral az ő velökszületett zsarnokságuk szerint, (s ezt *Heister* és satellesei mondják!) minden bevett szokás, mód és forma ellenére, úgy az alaki, mint a tárgyi jogokkal ellenkezőleg, méltatlanúl, tilalmasmódon, igaztalanúl és több mint barbárúl jártak légyen el, — miként ezt a következők még jobban kimutatják. Miképen követett volna el ugyanis a nevezett Ocskay ezredes úr főbenjáró vétket irányukban az által, hogy újból az ő forradalmi kötelékükbe akar vala állani? A mikor is, ha t. i. e dolognak igazsága kitűnnék: nem őket, a lázadókat, — hanem a császárt és a királyi pártot illette volna meg

* Hogy merészlik a császáriak Ocskaynak *Csajághy* és *Szluha, Limprecht* és *Grasalkovich* s több más főtisztek által s. k. aláírt, megpecsételt, hitelesen kiállított vallatási jegyzőkönyvét és a többi kijelentéseiről fölvett tanúsítványokat *hamisaknak* bélyegezni? minő jogon? midőn kivált Szluha, — a ki mégis *részökről is elismert cartell-biztos vala,* — keresztyéni hitére s becsületére fogadva vallja, hogy azon okiratokban *egy betű változtatás sincs.* A császáriak e jellemezhetlen eljárása *a legnagyobbfokú perfidiáról tanúskodik.*

a jog, reá büntetést mérni. Aminthogy az ő hajdani hűsége és a császári pártra visszatérése is nem vétkűl, sőt érdeműl tekintendő, a melyért legkevésbbé sem kárhoztathatják őt a lázadók, midőn különben is ilyesmire nincs semmi joguk, egyéb ama zsarnoki és rosszúl gyakorlott hatalomnál, mit a zendűlők magokhoz szoktanak ragadni. Mert másként is egész világ tudja és mindenütt el van ismerve, hogy a tiltott eskü (juramenta illicita) teljességgel nem kötelez senkit és nem ér semmit.

A miért is a magyarországi teljhatalmazott tábornagy és római szent birodalmi gróf Heister ő Excja, úgy ő cs. és kir. Fölsége szolgálatának az országban gyarapítása, mint a hív lakosok megmaradása érdekében, akarata ellenére (?) kényszerítve érezte magát más, nyakasságukban megrögzött lázadók ellen visszatorlásképen (per modum repressalium) hasonló végrehajtást elrendelni s eszközöltetni, név szerint pedig *Fodor László*, az ő úgynevezett dandárnokjuk, — mely rang minálunk ismeretlen és az ezredessel egyenlő rendi fokozatnak tekintetik, — továbbá *Wolffart János (Ádám)* szintén úgynevezett ezredes ellen; a mi részökre különben kegyesen elengedtetett volna, daczára, hogy mindketten, kiváló hűtlenségök s erőszakos gonosztetteikért nagyon is megérdemlik,» stb.

Itt következnek azután az ellenök felhozható vádak; úgymint *Fodor* avval vádoltatik, hogy 1) törvényes királya és ura szolgálatát hűtlenül elhagyván, minden ok nélkűl (s miért az egész nemzet?) a lázadókhoz csatlakozott s azoknak egyik főkolomposa volt; 2) a német tartományokban (?) több mint zsarnoki módon kegyetlenkedett, nevezetesen pedig a Fertő-melléki Nezsiderben alattvalóinak megengedé, hogy dúljanak, raboljanak, s asszonyok és leányzók erőszakos bántalmazásával és emlőik lemetszésével rettenetes kihágásokat és gonosztetteket kövessenek el;* 3) mindezek fölött még, fogsága

* Nezsidert Eszterházy Antal hadai és közöttük Fodor hajdúi is 1708. augusztus havában vették be, makacs védelem után, melyben a fölfegyverzett német polgárok is részt vevén: csoda-e, ha ellenök és övéik ellen a roham közben nekivadúlt, s a jó borokkal telt városi pinczékben megrészegedett hajdúság féktelenebbjei kihágásokat követtek el? De volt-e ebben Fodornak része? midőn maga az ítélet sem mondja, hogy ő is követett volna el kihágást, csak, hogy *elnézte, megengedte,* (permisisset.) Kérdés tehát: volt-e, lehetett-e egyáltalában módja e mindenesetre sajnálatos kihágá-

idejében fenyegető s gyalázó szavakat ejtett legkegyelmesebb királya ellen, és fenyegetődzött, hogy mindenekért bosszút fog állani.[1]

*Wollfart*ról pedig az állíttatik, hogy nemcsak «hasonló zsarnoki és szörnyű tettekben» utánozá Fodort, hanem győri századát (1705-ben) elhagyván, az ellenséghez pártolt és így nyilvánságos hadszökevénynyé lett.

A miért is — úgymond — mindaketten már régen még szigorúbb ítéletet érdemlettek volna: mindazáltal a tábornagy ő Excja a világnak meg akarván mutatni, hogy őt semmi gyűlölet vagy szenvedély nem vezérli, (?!!) — ámbár a jog s igazság magával hozná is, — hanem egyedűl «*in terrorem omnium rebellium*» (vagyis: minden lázadók elrettentése végett), e két föntnevezettet, úgymint *Fodor* Lászlót és *Wollfart* Jánost *(Ádámot)*, *visszatorlás gyanánt*, (per modum repressalium), úgy igen megérdemlett bűneikért is, — a mint föntebb előadatott, — mások rettentő példájára *lefejeztette*. Actum Jaurtni, 18. Januarÿ 1710.»[2]

A *Palkovich Ferencz* ellen hozott ítélet viszont azzal van indokolva, hogy a nevezett már győri fogsága alatt a «lázadókhoz,» őket lelkesítő s állandóságukban való megmaradásra bíztató levelet írt vala, Istennel bizonyítván, hogy ő kész inkább a törökőt, mint a császárt szolgálni. (Se potius Turcæ subjicere paratum, quam Cæsari servire.) A levél fölfogatott, Palkovich nem tagadá, hogy ő írta, bár mentegetődzék, hogy nem gonosz szándékkal. Hiába; Ocskayért még áldozat kellett. A cs. hadi törvényszék Palkovichnak rabságából írt, említett levelében *fölségsértést* (delictum læsæ Majestatis) látván, őt

sokat meggátolni? Mi azt hiszszük, — *alig;* mert ha igen: úgy bizonyára ő, a művelt lelkű Fodor László, minden áron meggátolta volna. *Egyébiránt, Heister németjei és Pálffy ráczai ezeknél még sokkal nagyobb és iszonyúbb kihágásokat, kínzásokat, öldökléseket, rablásokat stb. követtenek el,* pl. Veszprémben, Soprony, Zala, Vas-vármegyékben, Pécsett, Kecskeméten, stb. és pedig gyakran *vezéreik engedelmével.* De erről Heister hallgat!

1 «. . . Verum insuper durante sua captivitate minas et contumeliosa verba adversus suum Clementissimum Regem effutivisset, vindictamque de omnibus sumpturum se minatus fuisset.»

2 *Egykorú másolat* a gr. Pálffy-senioratus levéltárában, Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. nro 15. 2.

ezért — *és csupán e levélért* — egyhangúlag akasztófára ítélte. Heister pallosra változtatta az ítéletet.[1]

A negyedik áldozat, a Vas-vármegyei, jánosházi születésű, 35 éves *Benedek Tamás* (Thomas Benedict), Béri Balogh Ádám ezredebeli alhadnagy avval vádoltatott, hogy — nyilván Eszterházy és Balogh dandárainak szétziláltatása után — zászló és menetlevél nélkül tétova bolyongván, nemcsak hogy zsákmányolt és ragadozott, hanem a császár hűségére átjőni akarókat elfogdosta és megkötöztette. Erre nézve ugyan «bűnös voltát el nem ismeri és mentegetődzik: de azt maga bevallja, hogy a (Telekesi) Török István kastélyának nyilt árka mellett ejtett prédában részesült.» Tehát elkövetett gonosztetteiért, nevezetesen ragadozásaiért, (ob commissa facinora sua, nempe spoliationes) egyértelműleg, bitón, kötél általi halálra kárhoztattatott. Actum et publicatum Jaurini 18. Januarÿ 1710.[2]

Végre az ötödik, *Petrus Merin-Leprin* nevű, 39 éves, franczia, Narbonne tartomány Niemes városából való születésű, *hugenotta*. Azelőtt a császári hadseregben (hová mint hadi-foglyot alkalmasint erővel sorozták be) szolgált mint muskatéros, a Ratzenstein-században: de 1705-ben Győrött a bástyáról leereszkedvén, őrállomását odahagyta s a kuruczokhoz szökött át. Szökése indokául azt állítja, hogy gyermekei meglátogatására szabadságot nem kaphatott; szolgálatot pedig a kuruczoknál azért vállalt, mert földijeit értette nálok lenni, a kiktől segítséget remélt majdan hazájába térhetni. — Mint hadszökevény ő is egyhangúlag akasztófára ítéltetett, ugyancsak 1710-iki január 18-kán.[3]

A két utóbbinak, valamint Palkovichnak halálítéletében határozottan megemlítve nincs, hogy ők is egyszersmind Ocskay lefejeztetésének megtorlásául végeztetnek ki: azonban mégis Fodor és Bolfort mellé sorolja őket br. Bruckenthal győri várparancsnok alábbi levele, a melynek kíséretében küldötte meg mind az öt győri kivégezett halálítéletét Szluhának. E várparancsnok felhivására, a Győrött még élet-

1 *Egykorú másolat,* ugyanott, nro 15. 1. Palkovich különben nagy-szombati születésű volt, de Rákóczit Dunántúl szolgálá, mint simontornyai inspector és hadbiztos. E vár capitulatiójakor esett rabbá. Kivégeztetésekor még csak 33 éves vala. (U. o.)

2 *Egykorú másolat,* ugyanott, nro 15.

3 *Egykorú másolat,* u. o. nro 15. 3.

ben maradt — de szintén megfenyegetett — kurucz foglyok, a Fodorék megöletéseért netalán elrendelendő visszatorlásnak az ő érdekökben leendő elengedése és a magok mielőbbi kiszabadítása ügyében, a következő, ékes magyar nyelven szerkesztett kérvényt intézték *Bercsényihez*, szerencsétlen társaik kivégeztetése napján:

«Méltóságos Locumtenens és Magyarországi Fő-Generális! Nagy jó Kegyelmes Urunk! Keserves és soha el nem felejthető, vagy inkább gyászos emlékezetre méltó dolog, mely felől itten szomorú pennánk alázatosan akar emlékezni; de azon irtóztató tragœdia annyira megrettentette, hogy sűrűn zokogva tántorog és akadoz annak világos kimagyarázására most, — sőt a kormányozója sem találhatja föl útját: honnét kezdje, avagy miként végezze lamentatióját?

Méltóságos, Kegyelmes Urunk! Vártuk, nagy óhajtásokkal reménlettük, többet mondhatni: mert hittük is immár örvendezve és vígasztaltuk egymást, hogy az szabadúlás ajtónk előtt álljon; íme, mily könnyen hittük, — annál könnyebben megjátszodott a ki táplált bennünket, reménség, s azon fölött az halál ábrázatjában öltöztetett.

Excellentiád Méltóságának — a mint értjük — *Ocskay Lászlónak az elhagyott fegyver alá kerülése* talám értésére sem lehetett; kit egy étszakának eltelése alatt Érsek-Újvárban szenvedvén, másnap — nékünk jajos veszedelmünkre — (halálra) expediáltatott. *Kiért ma itten Fodor László és Bolffort Ádám uraimék, fejök vétele után, örökkénvalóságra küldettettek; hasonlóképen Palkovics Ferencz simontornyai inspector, bizonyos levélnek okáért megvált életétűl.* Mellyet hosszú processus volna elszámlálni, mindazonáltal ittvaló Commendans uram ő Nga általküldött leveléből bővebb informatiót méltóztathatik venni Exciád Méltósága.

A mellett mi, nagy sínlődésre megmaradott (vajha soha inkább nem született, szívbéli fájdalmaktúl megepedett) *szegény rabok megintettünk: kegyelem és kétség nélkűl valónak tudhassuk: mihelyt Dunán túl* (Győrtűl értve) *Exciád repressaliákat méltóztatik tétetni, — azonnal ismét retaliatió itt rajtunk történnék.* Óh mi boldogtalanok, kik illyetén napokra virradozunk, bizonyára fölkiálthatjuk: súlyosabb és rettegőbb itten életünk, mintsem a szabadságunkkorban erőszakos meghalálozásunk!

Tartozó szolgai nagy alázatossággal ezen reménkedő könyörgésünket Exciád Méltósága lábaihoz borúlni parancsoltunk; magunk is szokott engedelmességgel kérjük Exciádat: *szánja meg édes nemzetéért még mostanság életben s hívségben lévő, itt rabságot szenvedő maga igaz szolgáit, hogy többre* (többé) *ne fogyasztassunk*, sőt Exciád Méltóságának és a Nemes Hazának kívántatóképen szolgálhassunk; *ne engedjen vért ontatni, hanem inkább* — a Szent-Háromságnak és Krisztus kínszenvedéseinek kedvéért — *méltóztassék mentűlhamarébb kiszabadíttatni, a közügyet tovább is segíthessük!*

Jó Kegyelmes Urunk, óránként nyughatatlan elmével várni fogjuk szívünknek újúlását: bennünket éltető kegyelmes resolutióját; s midőn Exciád gratiájában ajánljuk magunkat, alázatos könyörgő-levelünket elindítván, maradunk — Excellentiád Méltóságának, kiváltképen való jó Kegyelmes Urunknak, — *Győri rabságban, die 18. Januarÿ 1710.* alázatos engedelmes szolgái: *Győri rabságban kesergő tiszt és közrendek közönségesen m. k.*»[1]

E megható folyamodványt intézett hadifoglyok között *Hőgyészy Ádám*, a Bottyán tbk. Bolfort által vezényelt dunántúli huszárezredének vitéz őrnagya, és *Kereskényi György* szintén őrnagy, voltak a legelőkelőbbek.[2] Mint a mély bensőséggel írt kérvény több helyéből kitetszik és az egésznek bánatos hangúlatából is következtethető: a már hónapok óta börtönben sínlődő szegény rabokra, szeretett főtiszteiknek s hű fogolytársaiknak, különösen a mindenektől őszintén tisztelt és becsült derék Fodor Lászlónak gyászos kivégeztetése mély benyomást tőn; mely is hogy annál élénkebb és megrázóbb legyen: valószínű, *hogy Heister a kivégzéseket az egész rabsággal végignézette*, — úgy, a mint ezt Veszprémben, Eckstein János, Fekete István, Luka Benedek stb. megöletésekor tevé. Rémíteni akarták őket, és ezáltal a nemzeti ügyhöz való ragaszkodásukban megingatni s a császári hívség elfogadására bírni. De e tekintetben csalódtak; mert a szegény rabok, bármennyire meg valának is hatva társaik irtóztató, véres halálától: mindazáltal a császárnak meg nem hódol-

1 A kérvény *eredetije* gyűjteményemben.

2 L. Romeisennek 1710. jan. 15-kéről a rabcsere ügyében Szluhához intézett levelét. *(Gr. Pálffy-senioratus levéltára,* az ismert csomagban, nro 16.)

tak; sőt — mint láttuk — arra kérik Bercsényit: szabadítsa ki őket minélhamarabb, azért, *hogy a «nemes hazának» az «édes nemzetnek» tovább is kívántatóképen szolgálhassanak, és a «közügyet» elősegíthessék.*

Báró Bruckenthal ezredesnek Szluha Ferenczhez mint cartellbiztoshoz szóló ama levele, melylyel a magyarok az Ocskay haláláért vett megtorlás felől hivatalosan értesíttettek, s melyhez valának mellékelve úgy a halálítéletek, mint a föntebbi győri kérvény, — íme itt következik:

«Tekintetes és Nemzetes Úr! Nekem tisztelt Uram! Miután Önök, minden várakozásunk és előre történt minden intésünk ellenére, Újvárott Ocskay László ezredes úrral embertelenül és — kiváltképen ő cs. és kir. szent Fölségének, következőleg Önök legkegyelmesebb és természet szerint való urának s királyának egy olyan főtisztjével — szokatlan módon, a nemzetközi, politikai és polgári jogot mellőzve, nagy kegyetlenül bántak el és semmi tekintettel vagy tartozó hódolattal ő Fölsége iránt nem voltak: annálfogva, mihelyt erről tudomást szerzék, megtorlást tétettem, úgymint *Fodor Lászlót* Önök dandárnokát s *Wolffart* ezredest (Brigaderum vestrum Fodor László et Capitaneum Wolffart) lefejeztettem, és pedig oly tisztességesen, hogy azután magyar katonákkal, keresztyén szertartás szerint temettettek el. Továbbá *Palkovics Ferenczet* is — kinek becsületszavára, hogy mindenről nyúgodt lehetek, szabad járás-kelést és szállást engedtem volt — hasonló balsors éré, a fogságban általa elkövetett új fölségsértésért; melyért jóllehet nagyobb büntetést érdemel vala: mindazonáltal ő is pallosra megkegyelmeztetett. (Tamen nihilominus simul hac gratia gladÿ condonatus fuit.) Végre, a két fölakasztottnak egyike *(Merín-Leprín)* a mi csapatainkból való szökevény, másika pedig (ú. m. *Benedek)* híres mezei tolvaj (!!) volt, — úgy, hogy mindezek ellen az egész világ semmi kifogást nem tehet. A miért is ezeket mind föntczímzett Uraságodnak további tájékozására, mind pedig biztosítékúl a jövőre nézve ezennel tudatni akarván, egyszersmind újból hozzáteszem s előre kijelentem, hogy, ha Önök még jövendőben bárkit is hasonlóképen elítélni és az ítéletet végrehajtani merészkednének: *akkor* — akárki lett légyen is, — *én minden bizonnyal Önöknek a mellékelt kimutatás szerint itt őrzött ösz-*

szes rabjait nemcsakhogy tüstént bilincsekbe veretem, hanem még súlyosabb büntetéssel s kivégeztetéssel is illetendem; egyébiránt azon reményben élek, hogy Önök az illyetén vérengző tettektől jövendőre tartózkodni fognak, hogy ezen kegyetlenségeknek már valahára végök szakadhasson. Melyekről választ várva maradok, *Győrött, 1710. jan. 18-kán*, fölülczímzett Uraságodnak, szolgálatokra kész: *Báró Bruckenthal, ezredes m. k.*»[1]

E levélben tehát nyilt fenyegetés foglaltatik arra nézve, ha a magyarok Fodor és Bolforték jogtalanúl — mert a cartella ellenére — kiontott véreért elégtételt szándékoznának venni császári foglyokon, a mitől Bécsben elejétől fogva igen tartottak.[2] És nem is alaptalanúl. Mert az épen, mint tudjuk, Érsek-Újvárott időző *gr. Eszterházy Antal*, — kinek mint túl a dunai főparancsnoknak hadtestéhez tartozók valának Fodor, Bolfort és a Győrött kivégezett többi rabok, — nagyon szívére vette ezeknek méltatlan halálát, s annak megtorlásáúl bosszút esküdött. Menten, még azon január 18-kán kemény fogságba záratá és súlyos bilincsekbe vereté az Újvártt raboskodó császári tiszteket;[3] Szluhának meghagyá: a már kicserélésre kijelölt Zichy György komáromi alezredest, Schenk Savoyai dra-

1 *Eredeti levél,* Szluha által 1710. jan. 19-kén Újvárból gr. Bercsényihez s ettől a fejedelemhez küldve, jelenleg a Rákóczi-levéltárban *Vörösvártt.* Külczíme: «Per-illustri ac Generoso Domino *Francisco Szluha,* Confœderatorum in permutatione captivorum Supremo-Commissario, — Újvaríni.» P. H. *Egykorú másolata* megvan a gr. Pálffy-senioratus levéltárában (az idézett csomagban, nr. 18.), kívül Szluhának e sajátkezű jegyzetével: «*Copia de executione Fodoriana et aliorum. Originale, ita obscuro ac rudo stylo scriptum, missum ad Excellmum Dominum Locumtenentem 19. Januarij 1710. Item replica 19. Jan. data.*» — 1798-iki, hitelesített másolata a Ghyczy-levéltárban is fenmaradt.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk, 1710. január 25-ike alatt: «Ma olyan hír van, hogy Eszterház Antal négyezer emberrel érkezett Újvárba. — Ocskay halála miatt Győrött *az pozsonyi hóhárral* Fodor Lászlónak, Palkovicsnak és Bolfortnak fejöket szedették. Antalt bizonyosan Újvárban írják lenni, *és hogy az komáromi kapitánt Zicsyt vasra verette. Igen szaporán szólanak róla Bécsben, hogy bizony megadják az kuruczok az kölcsönt.*»

3 L. a föntebbi jegyzetet, továbbá Hennersdorfi báró *Hochperg Károly* cs. tbknak Verebélyről 1710. jan. 18-káról Szluhához irott levelét: «Inaudio pariter, quod nostri in Újvár existentes officiales omnes gravissime inarestati et magnis compedibus acclavati sunt.» Ő is hasonlóval fenyegetődzik. *(Eredeti levél,* a gr. Pálffy-senioratus levéltárában, u. o. nro 19.)

gonyos-kapitányt, Kovács Mártont az Ocskay századosát s főszállásmesterét, báró Ritschant stb. tartsa vissza, s adja tudtára Bruckenthalnak és Romeisennek: hogy ezen és más császári rab-tisztek a Fodorék törvénytelenül kiontott véréért a bosszúló igazságnak fognak feláldoztatni.[1]

Sőt Eszterházy nemes felindúlásában még továbbment. Ugyanis mint vezénylő-tábornok, nagy tábori gyűlésre hívta egybe a dunántúli hadosztályt, a reguláris és mezei ezereket, a várőrséget, szóval az Újvár körül levő összes külső és belső hadakat, s a vérlázító ügyet lelkes beszédben eléjök terjesztvén, könnyes szemekkel kérte őket: ne engedjék megtorlatlanúl abban múlni a derék *Fodor László* és a többi ártatlanúl kivégzett dunántúli főtisztek halálát, kiáltsanak véres elégtételért, tegyék magokévá az ő, ezen ügyben Zichy, Ritschan, Schenk, Kovács kivégeztetésének elrendeléséért *a fejedelemhez intézett fölterjesztését, és válaszszanak küldöttséget, mely azt a trón zsámolyához vigye s a vezérlő-fejedelemnek a hadi rendek érzelmeit és kívánságát élőszóval is tolmácsolja.* — A katonaság, természetesen, egyhangú zajos helyesléssel fogadá a tábornagy indítványát és a küldöttséget tüstént megválasztá.[2] A fölterjesztésben, melyet legelől Eszterházy írt alá, hévvel követelték a vérbosszúnak megengedését.[3]

Szluha Ferencz is a maga részéről Bruckenthal tudósítását és a halálítéleteket, úgy a győri foglyok folyamodványát tüzetes előterjesztés kíséretében január 19-kén elküldé Bercsényinek,[4] a fővezér

1 L. *Szluhának* alább közlendő leveleit.

2 A *Mercurius Veridicus* 1710. január havi számában olvassuk: «*Újvár, 26. Januarij*. Tristis ad nos relatio pervenit de violenta nece Domini *Fodor,* unius Regiminis pedestris ordinis Colonelli apud hostem captivi, quem cum alijs 4 Officialibus Generalis Haiszter, ob justam et de jure belli necessariam licitamque illius perfidi desertoris *Ocskay* executionem, manu carnificis decollandum curavit. Ob quem indignum casum ac initæ Cartellæ inconvenientem, *omnis militia concitata est, adeoque ad Serenissimum Principem legatio missa, ut hanc crudelitatem ex nece aliorum captivorum ulciscatur, quae omnino jure repressali in magnis viris brevi retaliabitur.*» (Thaly: «Az első hazai hírlap,» 40. l.)

3 *Archiv. Rákócz.* III. 11., a mely válasz Eszterházy fölterjesztésére.

4 L. *Szluha* föntebbi jegyzetét Bruckenthal levelének a gr. Pálffy-levéltárban fönmaradt példányán, s v. ö. ugyan Szluha febr. 13-iki levelét Bercsényihez, és ennek febr. 20-iki válaszát. *(Alább).*

utasítását kérvén a visszatorlás iránt. Addig a keze alatt lévő cs. rabok kicserélését fölfüggeszti. Bruckenthalnak pedig ily választ ada:

«Méltóságos Úr! Tisztelt Uram! Méltóságos Uraságod f. hó 18-iki levelét ma kezemhez hozták. Melyből ámúlva értem, *hogy a hitiszegett, szökevény, csaló* (fidefragi, desertoris, deceptoris) *és a császári szolgálatból mindjárt elfogatásakor visszapártolt s az ország szolgálatát ismét, sok letett esküvel kérő, — ekként mind a két fél iránt hűtelen Ocskay Lászlónak halála*, Fodor László dandárnok, Volffart ezredes és Palkovics Ferencz megöletésével bosszúltatott vala meg, s még azonfölül a győri magyar rabok közül egy hadszökevény felakasztatott; sőt a magyarok embertelennek s a természeti és isteni jog ellen elkövetettnek bélyegzett tettét még mindezzel is meg nem toroltnak lenni mondja Uraságod.

És ámbátor több okokkal is meg tudnám bizonyítani, hogy a *régtől fogva a carthela védelme alatt* (sub salvo carthelæ conductu) *raboskodott* Fodor Lászlónak és Bolffortnak s a cs. szolgálatban sohasem állott Palkovicsnak ügye, a hitszegésben és más bűnökben vétkes Ocskay dolgával épen nem volt azonos, — a mint is az erről szóló jeles okiratokat a Tekintetes Hadbíró (Romeisen) Úrnak legottan elküldöttem volt, — mindazáltal abbanhagyom; csupán azt jegyezvén meg, hogy a császáriak dühödt elmejétől Palkovics halálára kigondolt ürügy egészen új, és az sincsen föltéve, hogy azon neki tulajdonított vétket hol, miként, és mily módon követte légyen el? Lám, nemde-nem szabad volt a mi veszprémi feleinket embertelenül és igaztalanúl megöletni a császáriaknak? és szabad volt Méltóságos Uraságodnak — mint maga írja levelében — Győrött azon ottani hadszökevényt szökéséért fölakasztatni: *de nem volt szabad a szövetkezett magyaroknak az ő szolgálatukat ismét elfogadott, azelőtt hitszegő és annyi hamis esküvel terhelt s az országnak oly sok katonáját félrevezetett Ocskayt megöletni?* Valójában, kegyes megtorlás! Amazok nem szökevények, csak *magyarok* valának; de hiszen azok is kivégeztettek, a kik — mint Palkovics és a veszprémiek — sohsem voltak császári szolgálatban; és még Önök vádolják a magyarokat *az ezernyi gonoszsággal terhelt Ocskaynak* (millenis sceleribus plenum Ocskayum) igazságos megbüntetéseért! Ez által azonban nagyobb rettentést és jogtalanságot követnek el a saját feleik, mint

a miéink ellen: mert módot mutatnak nekünk, hogy az önökéit hasonlókép büntessük.

A mint is, Méltóságos Gróf Eszterházy Antal tábornagy és teljhatalmú vezénylő-tábornok úr ő Excja parancsolatjából irom, hogy nemcsak az itt fogva tartott *Zichy* alezredes, *Schenk* Savoyai-ezredbeli százados, *Kovács Márton* kapitány, *báró Ritschan* hadnagy, zászlótartók és mások *a maga idején pallossal ki fognak végeztetni:* de a Kassán őrzött *Iller* őrnagy s az Egerben és másutt raboskodó császáriak is, *sőt az ezután foglyúl esendő nevezetesebb rendű emberek mindannyian hasonló halállal lakolandnak.* Kiknek száma a mi foglyainkéval nemcsak fölér, hanem meg is haladja azt; midőn a jelen eset és más a magyarok ellen ezelőtt elkövetett hasonló esetek igaz okot szolgáltatnak nekünk a visszatorlásokra, — melyekre nézve azért valamint már előbb, úgy most is ünnepélyes óvást emelek: *mi okai nem leszünk!*

De, — kérdem továbbá, — mi gyönyörűségök telhetik a császáriaknak az ártatlan vérben, melyet a most megöletettek halálával tiltottmódon és jogtalanúl kiontottak? S mily teljesen igaztalan megtorlás: dandárnokot, tehát magasabb rangút, ölni meg ezredesért! És pedig olyant, a ki már régóta nem az Önök, hanem a carthela védhatálya alatt áll vala. S egyért *négyet*, (ötöt!) hitszegőért és szökevényért szabadokat és az Önök szolgálatára soha le nem kötelezetteket taszítni a halálba! Az egek is bosszút állanak az ily tettekért! Mit midőn kívánnám, hogy az isteni irgalom elfordítson, maradok *Újvártt, 1710. január 19-kén*, Méltóságos Uraságodnak készséges szolgája — *Szluha Ferencz m. k.*»*

Romeisennek pedig másnap, január 20-kán irt Szluha, talán még határozottabban, így:

«Tekintetes Úr! Tisztelt Uram! Méltóságos Báró Bruckenthal ezredes és győri várparancsnok úrnak f. hó 18-kán hozzám intézett leveléből értem, hogy Fodor László dandárnok, Volffort ezredes,

* *Egykorú másolat,* Szluha Ferencznek nagyszámú sajátkezű javításaival a gr. Pálffy-senioratusi levéltár idézett csomagában, 20. sz. a. Más, Szluhától Bercsényihez küldött egykorú másolata *Vörösvártt,* némi csekély eltérésekkel, melyeket a fordításnál figyelembe vettünk.

Palkovics Ferencz és két más győri hadszökevény, a megöletett *Ocskay Lászlóért* lefejeztettek.

Minthogy pedig úgy f. hó 7. és 16-káról Tek. Uraságodhoz szólott leveleimben, valamint a Tekintetes Csajághy János úr parancsnokunktól Méltóságos Gróf Pálffy János tábornagy úr ő Excjához adott válaszban Ocskaynak bűne és e miatt következett halála teljesen kimagyaráztatott, kijelentetett és megbizonyíttatott; s megmutattatott az is, hogy a mi megöletettjeink ügye egyáltalában nem volt hasontermészetű, — sőt hogy Ocskay László az ország szolgálatát sok esküvéssel ismét elfogadta, tehát következőleg nem mint a császáriak, hanem mint a szövetkezett magyarok ezredese lakolt halált érdemlő bűneiért fejével: mindazonáltal a császáriak ezekkel, úgy az én közben tett tiltakozásommal nem törődvén és bennünket előbb meg sem hallgatván, amahhoz nem hasonlítható, igazságtalan visszatorlást követtenek el.

Annakokáért Méltóságos Gr. Eszterházy Antal tábornagy úr ő Excja parancsolatjából Tekintetes Uraságodnak ezennel ünnepélyes óvástétellel irom, a mint megírtam Győrbe is, hogy mi — kik már előbb is gyakorta provocálva valánk, — igaz útat látunk magunk előtt nyittatva az Önök által tett megtorlásokat kétszeresen, háromszorosan viszonozni, s a maga idején ő cs. és kir. Fölségének nemcsak jelenleg nálunk raboskodó, hanem ezután foglyúl ejtendő hívei közűl is többeket, mint az igaztalanúl elkövetett megtorlásban bűnrészeseket, fejökkel lakoltatni. Melyet midőn kötelességszerűen tudtúl adnék, magamat és a szegény rabok dolgát tisztelettel ajánlom, s maradok, — *Újvártt, 1710. jan. 20-kán*, Tekintetes Uraságodnak kész szolgája — *Szluha Ferencz m. k.*»[1]

Ezen kemény levelek elküldése után mindjárt megindúlt a császáriak pártján lévők között a hír, «*hogy Újvárban Fodorékért hét rab-tisztet nyakaztak le.*»[2] A mi azonban — legalább ekkor még — nem volt való, de jellemzi a Heistertől s Pálffytól Győrött készíttetett

1 *Egykorú másolat,* a gr. Pálffy-senioratusi levéltár idézett csomagában, nro 21. Megvan 1798-ban hitelesített más példánya a *Ghyczy-levéltárban* is. Legalól, belől: «Domino Balthasaro Romeisen,» a mi a hiányzó külczímet pótolja.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplójegyzete, Baradban, 1710. jan. 29-kén.

igaztalan vérfürdő hatása által előidézett hangulatot. Látható belőle, hogy még a császárpárti közvélemény is természetesnek találja vala a kuruczok részéről követendett további megtorlásokat, — annyira jogtalannak és méltatlannak tesztett mindenki előtt Fodorék halála — *egy Ocskayért*, kinek mint nemzetárúlónak, becsülete az ellenfélnél sem volt, és a kinek megöletésére bizonyára még Heister is azt mondá magában: *Megérdemlette!* . . .

Hanem azért a Szluha-féle — Eszterházy Antal meghagyására írt — fenyegető leveleket nem hallgathatták el szó nélkül. *F. W. Lutzenkirchen* cs. kir. főhadbíró ugyanis, a báró Bruckenthalhoz intézett válaszra Pozsonybúl január 25-kén a cs. maréchal parancsából («Aus Befehl des Commandirenden Herrn General-Feld-Marschall Excell. Herrn Graffen Sibert von Heister») a következő, Heister gőgjétől duzzadó viszonválaszt küldötte Szluhához:

«Tekintetes és Nemzetes Úr! Fölülczímzett Uraságodnak Újvárból f. hó 19-kéről br. Bruckenthal ezredes úrhoz Győrré küldött levelére válaszolnom parancsoltatott, (reponere jussus fui,) *hogy Uraságodnak az elhúnyt Ocskay ezredes úrról szóló haszontalan (!!) fejtegetése és annak halála ellen szórt rágalmai* (calumniæ??) *a szokott mód szerint (!!!) merőben hamisak*, s az ellene hozott peres ítélet a jognak minden szabványaival és alaki kellékeivel (normam et formam) ellenkezik, s úgy a hadi, mint a polgári igazságszolgáltatás szabályaihoz képest illetéktelenül és jogtalanúl formáltatott. (?!) Továbbá, hogy egy lázadónak sem szabad (nullo rebelli liceat) az ő természet szerint való legkegyelmesebb királya és ura jobbágyain s alattvalóin kegyetlenkedni, avagy tőlök valamit követelni; míg ellenben nyilvánságos tények által tudomására van az egész világnak, hogy viszont őellenök, úgymint a halálbüntetést különféle vétkeikért már rég megérdemlett (győri) kivégezettek ellen, az ítélet úgy a jog, mint a megtorlás szempontjából a legigazságosabban s a Magyarországon is bevett nemzetközi jog (jus gentium) legkisebb megsértése nélkül hozatott, (!!) elannyira, hogy mindenek jól tudják: ki volt légyen oka mindeddig annyi *ártatlan vér* kiontásának!*

* Itt tehát önkéntelenül elismeri, a mit föntebb tagadott, hogy Fodorék vére *ártatlanúl* hullt ki.

Mert ne higyjék Önök, hogy elfeledtük volna már az eperjesi helyőrségnek rettentő lemészároltatását,[1] valamint a szent-györgy-, bazín- és modoriakét,[2] melyek is a városokból a kötés ellen vezettettek ki, mivelhogy a lázadók a szerződéseket mostanáig sohsem tartották meg. Mindezek tehát szabály szerint megtoroltathatnak rajtok; úgy, hogy ha ama tett fenyegetéseik végrehajtására magokat valamikép följogosítottaknak lenni vélik: *akkor a visszatorlást, és pedig a mieinkhez képest százszorosan, minden bizonnyal megtapasztalandják.* Melyet fölűlczímzett Uraságoddal, maga miheztartása végett, ismételve tudatnom kelletett. Egyébiránt maradván, *Pozsonyban, 1710. január 25-kén,* elölczímzett Uraságodnak készséges szolgája — *J. W. Lutzenkirchen m. p.*»[3]

Ez a levél minden eddigieknél dölyfösebb, hazugabb és kihívóbb lévén, Szluha Ferencz válasz nélkűl nem hagyhatja vala. Elhatározá tehát, hogy mielőtt az Ocskay-Fodor ügyben folytatottt jegyzékváltásokat végkép befejezné: tüzetesen és tárgyilagos bizonyítékokkal felel· meg reá. Velős tömörséggel irott, nyomós, sőt czáfolhatlan érveken alapúló viszont-válasza így hangzik:

«Tekintetes Úr! Czíme szerint tisztelt Uram! Föntczímzett Uraságodnak Pozsonyban f. hó 25-kén kelt és engemet a szokásos üdvözlés helyén *Ocskay halála* miatt szokás szerint hamisúl reámszórt rágalmakkal vádoló levelét — illendő becsűlettel vettem. És ámbár maga a dolog, valamint az iratnak modora bővebb feleletet igénylene: mindazáltal, nehogy az erőszakot szavakkal láttassam visszaverni akarnom, sokat mellőzök. Egyedűl azt emelem ki, hogy mindenek

1 Az Eperjest föladott és 1705. első napjaiban Ausztria felé kísért német helyőrséget Bercsényi parancsából azért vagdaltatta össze Privigyénél Bossányi János ezredes: mivel Heister a nagy-szombati ütközetben megsebesűlt és elfogott kuruczokat e város utczáin barbárúl lemészároltatá. Az eperjesiek tehát *viszonttorlásúl* lakolának az ártatlanúl legyilkolt nagy-szombatiakért. (L. *Thaly:* «A nagy-szombati harcz,» 63.)

2 Tudva levő, hogy az e városokból kibocsátott németeket nem a kurucz katonaság: hanem a Fehérhegyek tót lakossága verte agyon, bosszúból, a rajtok azelőtt elkövetett embertelenségekért. (L. u. o. III. l. és *Archiv. Rákócz.* IV. 459. stb. l.)

3 *Eredeti levél,* a Ghyczy-család archivumában. Külczíme: «Perillustri ac Generoso Domino Francisco Szluha, etc. Újvárinum.» Másik felén: «Aus Befehl des Commandirenden,» stb. mint fölebb, Lutzenkirchen kezével rájegyezve.

csodálják: miként bírhatnak némely császáriak oly könnyű elmével, *hogy azt, a kit egykor itten és az Imperiumban viselt minden hívek előtt borzadalmas dolgaiért, vad erkölcseinek méltó jutalmául érdemesnek ítéltek a hóhérolásra* (carnificina), *s e folyó háború alatt, egynehány év előtt, a legmesterkéltebb kínpadi-halál nemével büntetendőnek és kegyelemre soha többé nem képesítettnek hirdettek vala ki egész Morvaország- és Ausztriában, — ugyanazt, t. i. a hitiszegett és ő császári Fölségének szolgálatát ismét elhagyott Ocskayt, most annyira sajnálják?!* Mintha bizony gonoszságokkal biztosabban el lehetne nyerni az érdem díjait, és ezernyi, azelőtt elítélt tettei most csak lágy büntetéssel lennének büntetendők!

Lám, a megmellyesztett rókának hogy mily könnyen nőttek még ravaszabb szőrei: az ő saját szájából tollba mondott, valódi és minden bosszúvágytól ment, részint az én saját kezemmel leírt, részint pedig a közpiarczon nyilván vallott jeles tanúsítványok megmutatják, melyeket is a Tekintetes Főhadbíró-alezredes úrnak (Romeisennek) már megküldöttem. Tudják sok általam elbocsátott nagynevű hadi-foglyok, bizonyítják ő cs. és kir. Fölsége számos, köztük a legmagasabb rangokban álló főtiszteinek is hozzám irott levelei, hogy sem élőket, sem — annálinkább — halottakat soha nem rágalmaztam. És, ha valamiben, úgy ebben nékem hitel adandó; *életemet és halálomat teszem föl reá, ha Ocskay általam megküldött vallomásainak csak egyetlen §-ában is valakitől változtatás tétetett. Nyilvánosan történtek ugyanannak kijelentései; azért, ha másként volna, kideríttethetnék.* És a feleségének tőlem eredetiben megküldött *végrendelet* is tanúskodik részben ezekről egy bizonyos §-ában, melyben *a végrendelkező a maga balsorsáért gr. Pálffy ő Excját vádolja*, (accusat reum.) Kért engemet, kérte a kapitányokat (ezredeseket), azután kérte még végrendeleti tanúit is: *fogadtassék el az ország szolgálatára felajánlott hívsége, — és ő nem olyan ellensége lesz a császárnak, mint ezelőtt nehány évvel vala: hanem legközelebb tízszerte nagyobb dolgokat is mind maga művelend, mind pedig ilyenekre módokat mutatand*, a melyekről már gondolkozott, de mostanáig a balszerencse elzárta előle az útat.

Ezeknél fogva a nevezettnek a császáriak példájára hozott halál-

ítéletét önekik is inkább alá kellene írniok, mintsem vitatniok, avagy azzal össze nem egyező jogalapon visszatorolniok. Kérem tehát részemről Uraságodat: változtassa meg mind írmodorát, mind pedig a rágalmazást illető véleményét.

Iratának másik, — úgy látom, csak a föntebbi módon kivégezett felőli hibás értesülés föltevéséből származott — főpontját vitatnom már azért is fölösleges, mivel az a szövetkezett magyarokat vádolja oly tettekkel, minőket a császáriak *előbb* követtek el a mieink ellen, és ezzel az ilyenekre nem is gondolt magyaroknak útat nyitottak, midőn ezelőtt nehány évvel Tarics kapitányt Nyitránál, több tiszteket Karvánál s másutt, a múlt évben a veszprémieket, és most legközelebb a soha senkinek lekötelezve nem volt, régóta a carthela védelme alatt raboskodott s az Ocskay ügyével semmi párhuzamba nem helyezhető győrieket megölték.

Meglátandja és ítélendi a világ is azt: mennyi ellenkező dolgot követnek el ők a foglyok általános elbocsátásárúl szóló s általam szabályszerűleg megtartott szerződéssel, és így az ezt biztosított ama hatalmak hite ellen, melyeknek (Anglia és Hollandia) munkájával és tanácsával harczolnak másutt, — itt pedig ugyanazoknak fáradozásai útján szerezték meg sok és nagynevű foglyaik számára az élettel fölérő szabadságot. Önmaguknak ők mindent szabadosnak lenni állítván, — másoknak mindent megtagadnak.

És mivelhogy a szövetkezett magyaroknak — kik mindkét békealkudozás (1704. és 1706.) ügyirataiban a császári követektől, valamint ő cs. k. Fölsége decretumaiban is tisztességesen «confœderáltak» névvel neveztetnek,— a jogtalan «rebellis» czímmel lett illetésével, azoknak a Fölséges Mediatio (Nagy-Brittannia és Holland követei) s úgy magok a császáriak akkori teljhatalmazottai és vezénylő-tábornoka által is nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadott carthell-szerződés erejével törvényesekűl elismert fegyverei ellen Uraságod súlyos sérelmet követ el, igazabban így kellett volna iratát befejeznie: Ha a confœderáltaknak ő cs. k. Fölsége híveit, kivált az olyakat, kik hozzájok ismét visszaállanak, megbüntetni és ellenök ítéleteket hozni nem szabad: akkor nem szabad a császáriaknak sem a confœderáltak híveit, azelőtt soha cs. szolgálatban nem állottakat s kivált a már régóta a carthela védelme alatt fogságban lévőket megölni,

miután az idézett szerződés erejénél fogva, mint amazoknak, úgy ezeknek is valamennyinek, a kik csak a folyó háborúnak egész tartama alatt, a hadi szerencse különböző változásaiban rabokká esnek, az előírt mód szerint ki kell cseréltetniök.

De továbbá, az indokúl oly hévvel fölhozott bazíni és egyéb esetek épen nem ütköztek a carthela jogaiba: mert hiszen azok még e szerződés megkötése előtt követtettek el, és pedig olyanok ellenében, kik a kötött (capitulationalis) föltételeket nem tartották meg; melyeket megtartván: magokat is megtartották volna. Ennélfogva azon eseteket mészárlásnak (massacra) jogosan nem nevezhetik Önök, sem pedig győri s egyéb kivégzéseik igazolására föl nem hozhatják.

Ezért fölülczímzett Uraságodat — kinek megillető czímét egyébiránt nem ismerem — kérve kérem: vegye szívére az ártatlan vérontást, (mert a magyarok ellen nyíltan tajtékzó gyűlölet és hatalmaskodás szenvedélyeit szelidíteni keresztyéni dolog!) s igyekezzék a jelenleg fennforgó ügyet, — mely ha nem mérsékeltetik, súlyos hóhérkodásokra és ártatlanok halálára vezetend, — eszélyes és keresztyéni buzgalommal olyképen forgatni, hogy az enyhébb móddal intéztethessék el.

A mi tőlem függ: én minden követ megmozgatandok, hogy a bosszúállás műve tovább ne terjedjen, — mint a ki a szegény rabok sorsát mindig enyhíteni törekedtem vala, — csakhogy császári részről is az ezen dologban nagy jogtalanságot szenvedett magyaroknak illő elégtétel adassék.

Máskülönben, parancsolatom szerint újra és újra ismételem, hogy ama kegyetlenkedések a maga idején meg fognak toroltatni, és pedig nagyobb nevű családok tagjain és tiszteken.

Midőn tehát ezeket, úgy magamat és a szegény rabok sorsát melegen ajánlanám, maradok *Újvártt, 1710. január 30-kán*, föntczímzett Uraságodnak készséges szolgája — *Sz. F. m. k.*»*

Szluha ezen erős logikával s mondhatni, megdönthetlen okfejtés-

* *Egykorú másolat,* Szluha Ferencz s. k. aláírásával, a gr. Pálffy-senioratus levéltára sokszor idézett csomagában, nro 23. Alól, belől: «Perillustri Domino Luczenkirchen.»

sel írt, és Ocskay kivégeztetésének történetéhez is oly becses részleteket tartalmazó iratával az érsek-újvári jegyzékváltásnak — a császáriakkal — vége szakad.

Bercsényi is, kinek a k. k. Hoff-Kriegsrath hozzáintézett levelét Rákóczi — mint láttuk — január 16-kán küldötte kezéhez, s a válaszolást vagy elhallgatást (a Szluha-féle felelet után) tetszésére hagyá, úgy látszik, nem akart többé válaszolni: de aztán, a Győrött elkövetett irtóztató vérengzés hírére megtöré hallgatását; és miután Fodorék kivégeztetéséről tüzetes értesülést kapott, — január végén a következő válasziratot fogalmazá a cs. k. főhaditanácsnak:

«Fönséges cs. udv. Főhaditanács! Méltóságos, Nagyméltóságú, Tekintetes és Nagyságos, nemkülönben Nemzetes Urak, Uraim! F. hó 4-kén* *Ocskay László* ügyében hozzám intézett levelöknek elkésve lett kezemhez jutása annálinkább okot adott nekem a kései válaszra, minthogy ugyanazon a napon, de még előbb esett értésemre az esküjét annyiszor megszegettnek a nagy-hirtelen fölzúdúlt katonaság fölzajdúlása miatt (conclamante præpropero zelo militia) bekövetkezett — a hadi jog szerint szabados és minden kivételnek kizárásával igazságos — kivégeztetése.

Serkenti mindazáltal az írásra késlekedő tollamat Heister teljhatalmazott cs. tábornagy úrnak idő előtti (immaturus) kegyetlensége, melylyel a *már a cartella oltalma alatt állott* Fodor László dandárnokon, Volffart ezredesen és még két (három) más hadi foglyunkon végrehajtatott méltatlan megöletések által aránytalan, minden párhuzamtól idegen és így teljesen egyenlőtlen megtorlást tétetett. Mi állhatott útjában? Hiszen Ocskay László, ki a császáriaktól kétszer szökött meg, (bis a cæsarianis desertor), azután ismét a szövetkezett magyar rendek hadaitól követett el újabb, átkos gonoszsággal undok szökést, — méltán bűnhödött; ki is nem eléglé meg, hogy a nemzetséges Confœderatió kötelékétől magát és némely más tiszteket rút hitszegéssel elszakasztott: *hanem még titkon elárúlt ezredének nagyobb részét is a császáriaknak inkább kényszerű fogságába, mint szolgálatába vezeti vala;* és a ki, eskütörő állhatatlanságától hányattatva, mindjárt fogságba vitetésekor s úgy halála előtt ejtett

* «4-ta *currentis;*» bizonyos tehát, hogy e válasz még januárban kelt.

végszavaival is a császáriak szolgálatát felmondván, magát újból az ország hűségét elfogadottnak és erre már rég eltökéltnek lenni a legorczátlanabbúl vallotta.*

Ellenben a föntnevezettek egyike (t. i. Fodor László) *a császáriak szolgálatából előbb becsülettel elbúcsúzván, magát semminemű szökés vétkével be nem szennyezte volt;* a másik pedig (t. i. Bolfort,) miután egész nemzetét fegyvert fogni látta, rohant kebelére végső veszedelmek habjaitól hányatott édes hazájának, melyhez a természeti törvények szorosb kötelékkel csatolják az ország szülötteit; végre a másik kettő (Palkovich és Benedek) azelőtt semmi szolgálathoz kötelezett és így minden ürügytől mentes lévén, — a méltatlan, erőszakos halált mégsem kerülhették ki.

Mily okokbúl s mily lelkiismerettel lett volna tehát szabad e becsületes katonákat a hitszegőért s mindenik félhez hűtelenért, dandárnokot az ezredesért, négyet egyért, s végre ezek mindannyiát a cartella óvhatályába befoglaltakat, az ez alól kirekesztve lévőért oly szokatlan s iszonyatos megtorlással büntetni?... semmiképen át nem látható, — hacsak a nevezett tábornok úrnak féktelen teljhatalma a Fönséges Haditanács tekintélyét kizárva, az egész cartellának már mindenestől ellene nem mondott, és a hadviseléssel össze nem férő, egyszer megszokott kegyetlenkedésektől magát megtartóztatni többé már nem bírja.

Elszörnyed az emberi lélek, ha visszaemlékezik: mennyi, fegyverviselésre képtelenek ártatlan fejei lőnek már Heister vérszomjának áldozataivá, midőn az elmúlt esztendőkben Veszprémben irgalomra semminemű életkor nem találhatott, s ugyanazon városnak Győrbe hurczolt rabjai még nem oly régen szintoly jogtalanúl erőszakos halállal sújtattak. Sorra járja továbbá a keresztyén világ fejedelmeinek udvarait az ő átkos kormányzata alatt Kézsmárk városában végbevitt ama szörnytett jeles híre, a melyről azt hivé, hogy midőn a hitegetett s hadseregének a bemenetelt megengedett polgároknak hat legelőkelőbbjét hóhér kezével lefejezteti: ezeknek ártatlan vérével dicsőséget szerzend magának.

* «. . . quive fidefraga inconstantia fluctuans, iterum servitia Regni — cæsareo renunciato — se acceptans, se et jamdudum hoc sibi proposuisse, statim in captivitatem adductus, et post extremis ante mortem verbis impudentissime professus est.»

Mindezeken följűl a dunántúli nemes úrnőket (Kisfaludy Györgyné, Béri Balogh Ádámné, Thelekessi Török Istvánné, Niczky Ferenczné, stb.) a legszorosabb fogságban tartatja s az ételeket is megtagadván tőlök, puszta kenyéren s vízen nyomorgatva kínozza. Sőt még a holtak hamvai sem nyugodhatnak békén a nevezett tábornok úr kegyetlenségétől: mert az általa elfoglalt helyek templomaiból az evangelikusok halottainak testeit felásatván, — minden keresztyénséget levetkőzve, a piarczokra kihányatja.*

Ámbár tehát ezen és végtelen sok más ilyetén, a diadalmat a véráldozat előtt hirdető zabolátlan tettek elkövetésével azoknak méltó visszafizetésére nekünk, a bosszúálló Isten segélyével hasonló megtorlásokra igazságos alkalom nyújtatnék: mindazáltal meg vagyunk győződve, hogy ezek a Fönséges Haditanácsnak nemcsak nem beleegyezésével és parancsára, sőt tudta nélkűl történnek. A miért is mindezek ellen ünnepélyes óvást emelek és a csak nem rég elmúltaknak fölidézett megtorlását a Szövetkezett Rendek előtt nyilván kihirdetem, s egyszersmind föntczímzett Uraságtokat ezekről a Fölséges Vezérlő-Fejedelem nevében oly fölkéréssel tudósítom: hogy *Ocskay Lászlónak* nagyon is megérdemlett halála környűlállásait jól megvizsgálván s a hadi jog elveivel összehasonlítván, ismerjék be elfogúlatlan ítélettel, hogy ama jog általunk semmi részében meg nem sértetett, ellenben az ellenkező részről tett megtorlások a jogelvekkel meg nem egyeztethetők. Minek folytán ne terheltessenek Heister tábornok urat a cartella megtartására — ha ugyan ez még teljességgel el nem vettetett — szorosabban kötelezni és őt a hadviselő felek közt szokatlan ilyetén eljárásoktól (processibus) hathatós tekintélyökkel eltiltani.

Mit méltóztatnak azért a háború további folyamában követendő módra nézve föntczímzett Uraságtok vélni és kijelenteni? azon határozott biztosítással várom, hogy a mely módot választani tetszik: ugyanazt követendjük rettenthetlenül mi is, a kik ha már egyszer a hadiszerencse koczkájára vetettük mindenünket és mindenünknél

* Hogy a jezsuiták által fanatizált s állítólag maga is világi jezsuita vad Heister ily barbár tetteket Beszterczebányán, Rozsnyón és más bányavárosokon csakugyan elkövetett, — számos egykorú kútfő bizonyítja.

kedvesb életünket, — hogysem hazánk elvesztendő szabadságairól önként lemondjunk: az isteni gondviselésre bízva igaz ügyünk kimenetelét, — el vagyunk tökélve inkább a legvégső végletekig kitartani!

Én azonban, a mi magamat illet, maradok Méltóságos, Nagyméltóságú stb. Uraságtoknak illendő dolgokban kész szolgájok: *Gróf Bercsényi Miklós m. k.*»*

E fenkölt szellemű, határozott, csattanós irályú és elegáns latínságú levél fejezi be az Ocskay-Fodor ügyben a két hadviselő fél között folytatott jegyzékváltásokat, melyek íme egész kis nemzetközi jogi vitatkozást képeznek.

De ezzel a megtorlás kérdése még mindig nem volt elintézve. Tudjuk, hogy Eszterházy Antal, a győri kivégzések hírére Zichy cs. alezredest és a többi újvári rabokat — a kik már kicserélésre odaígértettek is, — nemcsak visszatartatta, hanem mint halálra szántakat, súlyos bilincsekbe verette. Ezek ügyében *Szluha Ferencz* egyenesen az ekkor Bercsényi grófnál Újvárhoz jóval közelebb tartozkodó fejedelemhez fordúlt utasításért 1710. január 27-kén kelt fölterjesztésével: kibocsáttassanak-e? vagy Fodorékért föláldoztassanak? S egyszersmind a megtorlásra nézve a maga részéről javaslattal áll elő. A több tekintetben érdekes fölterjesztés így szól:

«Fölséges Fejedelem! Kegyelmes Uram! Kemény parola alatt lévő (komáromi fogságából, irott becsületszóra haza Jász-Berénybe bocsátott) vice-colonellus Szent-Miklóssy János uramnak az ellenség vissza való jövetelét per absolutum kívánván, Méltóságos Gróff Locumtenens s Fő-Generális Uram ő Excja itten raboskodó Zichy György vice-colonellus uramnak érette való elbocsátását méltóztatott vala resolválni, és az ellenkező féltől, illendő quietantiának kezemhez való küldésével acceptáltatott is. Hanem közbenjövén Fodor és Wolffordt uraiméknak helytelen executiójok: Fölséged továbbvaló kegyelmes resolutiójáig, Méltóságos Feld-Marschalk *Gróff Eszterházy Antal uram ő Nga Zichy György elbocsátását suspendálta.*

Minthogy pedig Zichy magyar, és nem igen nagy considerátió-

* *Eredeti fogalmazat,* a Rákóczi-levéltárban, Vörösvártt.

ban vagyon az ellenségnél: Szent-Miklóssy uram maga is igen óhajtja kemény parola alól való megszabadúlását, noha ezen közbenjött győri executió miatt nagy controversiáink vannak, lesznek is, — kikről minapi alázatos levelemben Méltóságos Gróff Locumtenens Uramat ő Excját voltaképen túdósétottam, — *és jó alkalmatossággal*, a midőn többi raboskodó magyar tisztek vagy megszabadúlhatnak, avagy pediglen Isten kezünkben juttatván valamely nevezetes császár híveit, in securitate lesznek, *azon crudelitását megbosszúlni szükséges, nem is köllenék mostani német rab-tiszteket elbocsátanunk;* mindazáltal nem régen mocsonakiaktúl megfogattatott jó vitéz kapitányunk Tóth Pál uram érdemes, hogy — ha lehet végbenvinnem — Nyitránál az elmúlt őszkor fogattatott Eugenius regimentjebéli Schenk névő kapitányon megszabadúljon. Úgy is azon (csápori) actióért Schenk kapitányra neheztellésök lévén, eddig nem igen sürgették különben a szabadúlását: hanem az utólsó computusunk után szabadúlt öt kapitánynyal adós lévén császár auditorának, azoknak defalcatájára kérettetett. Helyesebben esnék, ha directe Tóth Pál rajta szabadúlhatna.

Az okáért mindkét rendbéli dolgot hív devotiómhoz képest tartozván engedelmesen Fölségednek repræsentálnom: a midőn mindenekben Fölséged kegyelmes resolutiójától függök, Fölséged kegyelmességében nagy alázatossággal magamat ajánlván, holtomig maradok, *Érsek-Újvár, 27. Januarÿ 1710*, Fölségednek alázatosan szolgáló híve: *Szluha Ferencz m. k.*»*

Mikor Szluha ezeket írá: még nem volt tudomása Rákóczinak az Eszterházy Antal megtorlást kérő levelére adott válaszáról. Antal úrnak mindjárt Fodorék kivégeztetése után — nagyobb biztosság okáért titkos jegyekkel tarkázva irott — első levelét ugyanis a fejedelem, a közbejött romhányi ütközet miatt csak január 23-kán vevé Pest-vármegyei Hévíz faluban, honnét másnap válaszolt reá. E válasznak a visszatorlást illető pontja így hangzik:

«Bánom, hogy Kegyelmed (Eszterházy) oly vélekedésben vágyon, *mintha az Haister tÿrannismusáért, szegény Fodor és többi tisztek haláláért repressáliát nem kívánnék tenni;* de nem informatus

* *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

Kegyelmed az rabok dolgárúl, ha azt ítéli, hogy most ollyan rabjaink volnának, a kikkel eleget tehetni. Ha penig az Kegyelmed opiniója szerint azért az *magyar rabokat is* (Zichyt és Kovács Mártont érti) ölettetni kezdjük: *nem bosszút, — de kedves dolgot követünk az német előtt!* Az kik azért *német tisztek* lesznek: *exequáltatásokrúl fogok Bercsényi úrnak parancsolni.*»[1]

A fejedelmek eme válaszából három dolog tűnik ki: 1. az, hogy Rákóczi Fodor Lászlóék kivégeztetését jogtalannak tartván, helyeslé annak véres megtoroltatását, csakhogy ezt halasztani akará akkorig, mikor jelentékenyebb német foglyokon lesz módjuk bosszút állani; 2. a labancz magyar rabok életét elvenni (kivált Zichyét, a ki nem a kuruczoktól szökött át, mindig császári lévén) nem vélé megfelelő elégtételnek: mert a magyargyűlölő Heister e fölött csak újongott volna, hogy a magyar hogyan emészti egymást, *az ő* gonosztettéért! Végre 3. határozottan kijelenti a fejedelem, hogy a *német* rabok kivégeztetésére parancsot fog adni, — és ezzel *Iller* őrnagy, *Schenk* kapitány s báró *Ritschan* fejei lőnek legközelebbről fenyegetve. Jól járt Savoyai Eugen hg. dragonyosainak Romhánynál elfogott őrnagya (gr. Philippi), a kit gr. Wallis ezredes, szécsényi parancsnok kértére, a többi, ugyanazon harczon rabúl esett császáriakkal együtt Rákóczi, még föntebbi levelének írása előtt bebocsáta Szécsénybe, az ott lévő magyar rabokért cserébe; mert különben ezen törzstiszt feje is igen könnyen lehullhatott volna a Fodor, Bolfort és Palkovichékéért, — míg így hamar megszabadúla; noha később a fejedelem Wallis által történt megcsalatásáról panaszolkodik, a mennyiben ez csak a magyar rabokat bocsátá ki cserébe, — a svéd tiszteket nem.[2]

Azonban a fejedelem, úgy látszik, újabb nevezetes foglyok ejtésének szerencséjére várva, a német rabok kivégeztetése iránt az Eszterházynak jan. 24-kén határozottan megígért parancs kiadásával nem nagyon sietett.

1 *Rákóczi,* 1710. jan. 24-kén Hévízről Eszterházynak. (*Archiv. Rákócz.* III. 11. l.)

2 *Ugyanaz,* 1710. febr. 18-kán Szent-Márton-Kátáról Bercsényinek. (U. o. 34. és 52. l.)

3 L. *Bercsényi* alábbi *válaszát* Szluhához Kassáról febr. 20-kán, melylyel e két levélre felel. Egyébiránt a febr. 13-iki levél ma is megvan (gyűjteményemben,) s egyebek közt így ír benne Szluha: «Győri executiónak nékem küldött seriessét is

Szluha Ferencz ezért február 8. és 13-iki leveleiben ismételve sürgeti Bercsényit: utasítsa már egyszer, mitévő legyen az újvári foglyokkal?[3] Mire a fővezér és fejedelmi helytartó Kassáról febr. 20-kán csak ennyit válaszol neki:

«Zichy szabadúlása iránt Kegyelmednek egyebet nem írhatok, hanem *relegálom Kegyelmedet ezen dologban a Fölséges Fejedelemhez;* minthogy a *repressáliát* — látom, — urgeálja ő Fölségénél Méltóságos Generális Eszterház Antal Uram ő Kegyelme:[1] *tudom, az iránt fog ő Fölsége parancsolni.* Mire nézve Kegyelmed írhat az Fölséges Fejedelemnek mind az rabok dolgában, úgy más odavaló dolgokban is, közelébb esvén Kegyelmetekhez; másként is, csak idő hallad, ha nekem ír Kegyelmed valami sietős dologrúl, s azt nekem vissza kell küldenem a Fejedelemnek, hogy ő Fölsége dispositiója ellen valami ellenkezőt ne disponáljak; jobb inkább, ha mit akar ő Fölsége reám relegálni, — onnét vehessek informatiót.»[2]

Látszik e levélből, hogy Bercsényi a vértorlás ügyében önmagától nem akart intézkedni; hanem azért, midőn Szluhának válaszol vala: ugyanakkor egyszersmind Rákóczinak is írt, emlékeztetvén őt ez ügyre. Mire aztán a fejedelem rögtön megadja neki — Jász-Berényből, 1710. febr. 25-kén költ levelével — a teljhatalmat, tetszés szerinti megtorlásra: «*Az rabjaink iránt igenis, tehet Kegyelmed oly repressáliát, az minéműt szeret,* — én sem bocsátom többször parolára őköt.»[3]

Ezzel tehát az Ocskayért ártatlanúl elvérzett Fodor Lászlóék halálának megbosszúlására Bercsényi grófnak, a német rabok életésére szabad kéz adatott. Mint élt ezen jogával? porba hullottak-e Fodorékért Iller, Schenk, Kovács Márton, br. Ritschan vagy másoknak fejei? s fölakasztották-e csakugyan — mint a hagyomány tartja —

accludálom Exciádnak; *az mint tapasztalom: csak Ocskay módjához formáltatott, és haszontalanúl hamisságal vádol minket, a kiben maga tapasztaltatik.*» (Eredeti.)

1 Ez a pont bizonyára Eszterházynak a hadak gyülekezetéből és ezek küldöttsége által időközben megvitt *második,* t. i. hivatalos, formaszerű fölterjesztésére vonatkozik.

2 *Bercsényinek* s. k. aláírt, részben titkos-jegyes *eredeti levele* Szluha Ferenczhez a *Ghyczy-levéltárban,* a Rákócziának közt 13-ik sz.

3 *Rákóczi levele* Bercsényihez. *(Archiv. Rákócz.* III. 52.)

Zichy György cs. alezredest Újvárott?... Nem tudjuk; az idevonatkozó adatok eddig napfényre nem jutottak; hol lappanganak? kinyomoznunk még nem sikerült. Mindazáltal az a föntebbi idézetből bizonyos, hogy Heister szörnyű tettének megtorlására a főként Eszterházy Antaltól annyira sürgetett engedélyt Rákóczi megadá; valamint bizonyos az is, hogy ugyan Eszterházy az elfoglalt Nagy-Bossány, Tavarnok és Radosnya várkastélyok cs. helyőrségeiből 1710. február 14-kén vagy másfélszáz német foglyot vivén Újvárba: ezekből és a fönt előszámlált rabtisztekből eleget válogathattak ki a megtorlásra, véres áldozatokúl. Ha a bosszúállás rettentő ténye netalántán mindezek ellenére elengedtetett volna, — *úgy ez csupán a teljhatalmazott gr. Bercsényi Miklós mérsékletének köszönhető.**

* * *

Eddig terjed Ocskay László története. Teljes élete vérontásban telt el, s még halála után is mennyi ártatlan vér omlott ki érette! Kard tevé őt híressé, kard által pusztúlt el. Kemény vitéz vala, ritka hős vala, a miért is a maga korában európaszerte ismert s az osztrák örökös-tartományoktól rettegett nevet nyert. Az sem vitatható el, hogy a nagy szabadságháborúnak, a nemzeti ügynek egykor jelentékeny hasznára vált számos jeles hadi tettei által: de viszont később ugyanannak még többet ártott erkölcsileg, sőt részben anyagilag is, gyalázatos árúlásával. Aljasmódon szegé meg sok hűségesküvel pecsételt hitét fejedelme, hazája, nemzete, bajtársai iránt, kiket ocsmányúl megcsalt, eladott. Azután szolgált, harczolt ura s szülőhona, gyalázkodott, féktelenkedett volt társai ellen; dúlta, raboltatta, sanyargatta, gyilkolá és gyilkoltatá nemzetbélieit, s gúnyolá

* Nagy kérdés azonban — ismételjük, — ha mégis csakugyan elmaradt-e a visszatorlás, vagy nem? Ha tekintetbe veszszük, *az épen Bercsényi* hadi irodájában szerkesztett *Mercurius Veridicus* 1710. január havi számából már idézett jan. 26-iki újvári közlés végmondatát: «*quae omnino jure repressali in magnis viris brevi retaliabitur,*» — úgy e mondatnak határozottsága kétségkívűl nagyon fenyegetőleg hangzik s a mellett látszik tanúskodni, hogy a visszatorlásnak elvégre Bercsényi sem volt ellene, s azt tényleg valósíttatá. De talán csak részlegesen; mert legalább Zichy Györgyről valahol, levéltárban, olyat olvastunk, mintha túlélte volna a kuruczvilágot.

és rútúl rágalmazá előbb hunyászkodó alázattal uralt vezéreit. Mikor pedig a bosszúló végzet keze, a vakmerő Jávorka Ádám s vitéz csapatja képében elvégre utolérte őt, — akkor, sorsának hősi megadással tűrése helyett szégyen nélkűl megtagadá új urát a császárt, és sok hazug esküvéssel, szemtelenűl színlelt szájas ígéretekkel akart újra hazafivá, kuruczczá felcsapni... Netovábbja a jellemtelenségnek, erkölcsi romlottságnak!

Nem lett volna azérsek-újvári kuruczokban — a magyar vitézlő rendnek ezen igaz-gyöngyeiben — egy csepp hazafi-érzés és erkölcsi tudat, s nem élne igazság a történelemben, ha Ocskay a régóta és oly sokszorosan megérdemlett halálbüntetést elkerűlte volna. Nem is kerűlte el; elbukott — *hóhérpallos alatt.* Csak kár, hogy egy ilyen kiváló czégéres gonosztevő halála annyi ártatlannak véres tragœdiáját voná maga után! De *ezért* az Örök Igazság előtt a magyargyűlölő zord *Heister* kegyetlen lelke felelős, és *Pálffyé*, a kit mint csábítóját, Ocskay maga is elkárhoztat végrendeletében.

Rákóczi fejedelem még lengyelországi bujdosásából nemzetéhez intézett *utólsó manifestumában* is megemlékezik, mint az isteni bosszúló igazság eleven példájáról, Ocskay László gyászos végéről, írván: «... Él még az igaz Isten, *megmutatja igazságát példás ostorával, a melyet mind Ocskayban s mind Bezerédyben megmutatott.*»*

Tehát Ocskay véres kimúlásával «a bosszúló igazság» kívánalmainak a kortársak fogalmai szerínt is elég tétetett. A boldogtalan ember iszonyú vétkeit borzasztó halálával, megrendítőmódon kiontatott vérével mosta le. És most ott áll a történelem ítélőszéke előtt, felmutatva olyannak, a minő *valóban volt.* Ne válaszsza őt senki

* Rákóczinak 1711. ápr. 18-kán Kukizován kelt manifestuma. (L. *Szalay László:* Magy. Tört. Emlékek, V. köt. 375. l. *Pulay:* «Szathmári Békesség.») Hogy a kurucz vitézlő rend egyáltalában mennyire helyeselte az árúló Ocskay Lászlónak véres halállal lakolását, és mennyire az isteni gondviselés bünt etőkezét látta abban: érdekesen tünik ki még magának a Lőcse feladásával nemsokára szintén árúlóvá lett *br. Andrássy István* tbknak Bercsényi fővezérhez Lőcséről 1710. január 23-kán írott levele e soraiból is: «Ocskay László casusa is *mindnyájunk consolatiójára vagyon, elárúlván az igaz igyet, Isten sokáig nem szenvedé.* Itt ugyan úgy hallottuk, hogy a maga katonái vitték volna bé Újvárba.» *(Eredeti,* s. k. írt levél, gyűjteményemben.)

mintaképűl, sőt rettenjen vissza riasztó példájától minden magyar!... *S épen ezért tártuk fel és tárgyaltuk oly részletesen életét.* Hadd lássa az utókor, hogy vannak hazánknak a dicső Árpádok, Hunyadyak, Bocskayak, Bethlenek, Rákócziak, Kossuthok mellett — *ilyen* történelmi rémalakjai is!

Szolgáljon munkánk hű korkép gyanánt, és szolgáljon a *dicsőség emlékoszlopául* a hősnek, — de egyszersmind *pellengérjeűl is* az árúlónak s erkölcsi szörnyetegnek.

OCSKAY LÁSZLÓ KURUCZ BRIGADÉROSI PECSÉTJE, 1708-BÓL.

TARTALOM.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Lap

Bercsényi működése Pálffy és Heister ellen ; Heister táborát mindennap csapdozzák ; Pálffy visszahúzódik Érsek-Újvár alá, honnét okt. 11-kén szégyent vallva szállanak el a császáriak, s Újvár fölszabadúl ; néhány részlet az újvári ostromból. — A császár tábora a bányavárosok felé indúl ; Bercsényi Ebeczkyvel, Rétheyvel stb. harczol ellenök ; Ocskay «nyelvel,» hogy ő fogja el Bercsényit. — Bottyán a császáriak háta mögé kerűlve, Újvárhoz, majd Pozsonyig nyomúl ; Galánthát megveszi, Újvárt romlásaiból megépítteti s élelemmel mindenfelől megrakja. — A bányavidék védelme ; Bercsényi és Ottlÿk ; Ocskay megint egy foglyot lő agyon sajátkezűleg ; Korponát és Zólymot Andrássy György porrá égetteti ; Heister brutális fenyegetései ; Ocskay üzen a kuruczokhoz, s csábítja testvérét és Elek Zsigmondot. — Heister a bányavárosokat keményen megsarczolván, Selmeczet, Körmöczöt, Beszterczét s a felső Garamvonalat megszállja ; Steinville tbkot a Nyitra-völgyi kastélyokba küldi. — Bottyán Cusani tbktól Heister bányavidéki prédáját elnyeri; Heister dühében négy foglyot megcsonkíttat és Bottyánt durván fenyegeti; a barbarizmus visszatoroltatik, s kemény válasz kél. — Heister téli szállásokra : falak, sánczok közé helyezvén hadait, elballag Bécsbe. _ _ _ _ _ _ _ _ 3

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Pálffy Ocskayval Bajmócz alá megy; Ottlÿk védelmi intézkedései. Bajmócz vára vitézi ótalom után, az árok lecsapolása miatt kaput tár ; Ocskay az elbocsátott várparancsnokot a szerződés ellenére kiraboltatja. — A Facskó-hegyszorúlat megostromlása ; Thúróczy labanczczá lesz, minek következtében Zsolna és utána Budatín elesik. — Pálffy Túrócz-megyét meghódítja; a kuruczok Liptót és Árvát elsánczolják s trencsényi váraikat védik. Ocskay Lietavát hazugsággal, ijesztéssel és vesztegetéssel akarja megvenni, de hasztalan ; a magyarok beportyáznak Trencsénybe és Túróczba. — Kurucz hadvonalak a bányavárosok alatt; Heister alájő Bécsből. Lednicze, Lietava és Óvár végtére meghódolnak. Ocskay katonái 1708. végeig majdnem mind visszaszöknek a kuruczokhoz. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 31

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Lap

Heister megsegíti a bányavárosokat; combinált hadjáratot tervez Árva, Liptó elfoglalására. — A kuruczok hadműködései és tervei; Bottyán gyalogságot kíván a bányavárosok és Steinville megtámadására. Csatározások 1709. január elején; Királyi Sándor fölrendeltetik; Eszterházy utasításai; a tél iszonyú keménysége sokat meggátol. — Pálffy, — Ebergényi, Viard, Tollet tbkokkal, Ocskay-, Ebermont- és Thúróczyval — háromfelől megtámadja a kuruczok árvai és liptai sánczait; a Czelder Orbán által vezetett vitézi védelem; a rettentő hideg miatt a kuruczok nem tarthatják soká a sánczokat, de Pálffynak is sok katonája fagy el. — A magyarok Liptóból Szepes széleire szorúlnak; Árva-vára ellent áll, ostromzároltatik; Lubomirszky Tivadar hg., a szepesi hűbérúr, a császáriak felé hajol, Ocskay alkudozik vele. Lubomirszky Czeldert hiába csábítja. 63

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Csatározás a bányavárosoktól délre és Zólyom, Besztercze körül; Beszterczebányát a kuruczok körűlzárolják; Heister Viardot Liptóból segélyűl visszahívja s a dívényi szoroson átűzi Csajághyt. — Ocskay a liptai és árvai nemességet Beszterczére kíséri Heisterhez; a császáriak keményen sarczolják az elfoglalt vármegyéket; Pálffy Árva-várát szorongatja. Szepesben a kurucz szaporodik; csatározások Liptóban; kísérletek Árva-vára fölmentésére; a császáriak megszállják a batizfalvi kastélyt, de megint kiszoríttatnak. — Heister Ocskayt Bécsbe rendeli; fogadtatása az udvarnál, nagy ígéretei; tetemes pénzt kap hadak fogadására; a bécsi nép kíváncsian bámúlja «*Rákóczi villámá*»-t. Ocskay visszatér és újonczozni, toborzani kezd. — Károlyi és Bottyán Nyitráig, Tapolcsányig csapdoznak s Újvárt élelmezik. Árvavára végre április hóban capitulál; hg. Lubomirszky György, a szondeczki, 4000 emberrel a császár szolgálatába szegődik. E tény jelentősége. 88

HUSZADIK FEJEZET.

A kuruczok gyalogságukat 12,000-rel szaporítják; ezek fölfegyverzése. Bottyán és Károlyi másodszor is megrakják Érsek-Újvárt, s Pozsonyig és Trencsényig száguldoznak. — Ocskay új katonái sűrűn szöknek Újvárba, még tiszteik is. A Fehérhegyek lakói fegyvert fognak; Jávorka Ádám és Maszelnik Márton guerilla-expeditiói; becsapnak Ausztriába, stb. — Rabok kicserélése és szökevények ügye. A császáriak az alsó Garam-vonalat is meg akarják szállani, Mocsonokon és Suránynál sánczolnak, de innét kiveretnek. Bottyán Léva-várát elhányatja, Zselíznél hídat vet a Garamon; a

Lap

németek itt később nagy sánczot emelnek s Párkánynál hídfőt. — A császáriak zselízi erődített tábora; Heister Dunántúl, Pálffy a bányavidékeken vezényel; Liptót és Selmeczet elsánczolják a németek és Zólyom-várát építik. Bottyán a zselízi tábor és sáncz ellen; a kuruczok tompai, viski tábora. — Pálffy Zselízhez érkezik; Bottyánt Eszterházy Dániel váltja föl Szécsényben. — — — 114

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A kuruczok Árvába portyáznak s Turdosínnál győznek; Ocskay Árvában; katonáinak hangúlata. Pálffy Ocskayt magához rendeli; Kolinovics téves állítása. — Pálffy hadainak létszáma és elhelyezése; Bercsényi hadainak létszáma és elhelyezése. Hadászati combinatiók s előnyök és hátrányok; a kuruczok osztálytábornokai. — — — — — — — — — — — — — — — — 141

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Bercsényi tervei. A támadás Breznóbánya és Liptó ellen; ennek részletes előkészítése; az új gyalogság. A fejedelem Ocskayról és Babócsayról. — A liptai próba; a sánczok megvétele, levonása, veszedelme; Pálffy segélyre indúl; Czelderék megharczolnak Viarddal. Csáky s Andrássy túlóvatossága s visszavonúlása; vizsgálat Csáky ellen; a fejedelem méltó haragja. — Lubomirszky. 164

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Pálffy Balogh István fölverésére Dívényhez küldi Ocskayt. Gács nem hajol. A császáriak Árvából, Liptóból Rózsahegyhez húzódnak, Viard visszatér Pálffyhoz; a kuruczok Breznót fenyegetik. — Az érsek-újváriak Mocsonoknál győznek s száguldva járnak széjjel. Ebeczky Zselízt szorongatja, majd Ocskayt fölverni indúl. Pálffy kicsap Fülekre; Ocskay hányavetisége; Füleket (a kolostort is) fölprédáltatja. — Bercsényi a hadakat összevonván, Pálffyra készül; ez sietve vonúl vissza előle Zólyomba, s eltorlaszoltatja a fűrészi szorost. — Bercsényi a gyalogot Breznónak küldi, a lovast fel Pozsony és Morvaország felé; Liptóba is portyáztat. — Balogh István Újvárba megy. Réthey és Vajda expeditiója Túróczba, Trencsénybe; Maszelnik Árvában; Rétheyék Bicsén Ocskay ezredében nagy kárt tesznek. — Az újváriak Nyitra, Pozsonyvármegyét elözönlik s gabonával töltik meg erősségüket. — Berthóty a labancz foglyokat fenyegeti; a császáriak kegyetlenkedései a kurucz rabokon; Eszterházy visszatorlást kíván. — — — — — — — — — — — — — — — — 194

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Lap

Bercsényi Zólyomban Pálffyt, Liptóban Ebergényit sarkalja ; Ebeczky és Csajághy bemennek Újvárba. Ocskay kifecsegi a császáriak hadi terveit; Bercsényi erre a Szepesség védelmét előkészíti, Árvába, Liptóba sűrűen portyáztat s Beszterczéig hódítja Zolyom-vármegyét. — Ocskay ezrede; liptai csatározások. Heister segélyűl küldi Zselízhez Savoyai Eugen dragonyosait. — Bercsényi elégűletlen tábornokaival és Bottyánt sóhajtja. Bottyán a Duna mellett; Bottyán halála. — Hadműködések Zselíz környékén; az újváriak okt. 4-kén Croix tbkot a Savoyai-ezreddel stb. Csápornál megverik; Berthóty István meghal, Csajághy lesz újvári parancsnok. ... 230

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bercsényi hadi intézkedései; Eszterházy Dániel, Károlyi. Heister általjő a Dunán s Pálffyval egyesűl; a császári hadi-tanács megállapodásai. — Heister Szécsényhez, Losonczhoz nyomúl, Ebeczky csatározik vele. Gács ostroma s bukása. A kurucz hadak szélednek, hadrendjök összezavarodik; Károlyi feljő és gyorsan rendet csinál. — Ocskay Losonczon; szanaszét prédál. A kuruczok gyalogsággal megrakják Muránytt, Lőcsét, Kézsmárkot. — A pestis iszonyú pusztításai és káros hatása. ... 261

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Bokros Pál a lengyel széleken. Lubomirszky Tivadar hg. is a császárnak árúlja hadait. — Csajághy Érsek-Újvárban. Az újváriak hasznos és győztes kiszáguldozásai. Viszont Viard Ocskayval Gömörben barangol, de hatvani szándékát Eszterházy meghiúsítja. — A magyarok Eger-várát élelmezik, a németek Rozsnyót megszállják. Ocskay Putnokig kalandoz. — Heister Lőcse alatt. A város és Czelder vitézűl ellent áll. Károlyi, Palocsay, Bokros, Paur stb. Szepesben, Sárosban. Lubomirszky T. egyesűl Heisterrel, de Lőcsét ő sem csábíthatja el. — Lőcse alól Heister tágúlni kénytelen. Ocskay pribékjei a Szepességen. A németek Szomolnokot, Remetét sánczolják. — Ocskay régi ezrede kié lesz? Rákóczi lengyel segédhadai. Eszterházy Antal általjő Dunántúlról; erős készűlődések. Ocskay (1709. végén) családjához tér Vág-Újhelybe; *fátuma közeleg.* ... 282

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Ocskay családi kastélyában Ocskón. Jávorka Ádám kiindúl érette Újvárból; Jávorka jellemzése; Szluha Ferencz tréfája. — Ocskay vad tivornyá-

Lap

zása Verbón. Jávorka álruhában megkoldúlja, azután Ocskónál *(1710. január 1-jén)* reátámad, megsebzi és *elfogja őt.* — Ocskayt Újvár felé viszik. Csábítja és meg akarja vesztegetni Jávorkát s társait. Jávorka jan. 2-kán szerencsésen beérkezik Ocskayval Újvárba. — Nagy riadal és a várőrségnek vérbosszút kívánó lázongása Érsek-Újvárban. «*Isten hozott, császár madara!*» 305

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Ocskay kihallgatási jegyzőkönyve; orczátlan és hazug mentségei, erkölcsi romlottsága. Elesküszi a császárt, újból kuruczczá akar lenni, de visszautasíttatik. — Az újvári katonaság jan. 3-ika reggelén ismét fölzendűl. A vésztörvényszék összeűl. A népnek alig lehet már ellentállani; fegyverrel fenyegetődzenek. — Ocskay karóba vonatásra ítéltetik. Testvére könyörgéseire az ítéletet Csajághy pallosra enyhíti. Ocskay Rákóczi hívének vallja magát újra, nagy szolgálatokat ígér, — mindhiába. Végrendeletet tesz; búcsúzik öcscsétől. — Ocskay a nép előtt is megtagadja a császárt. Állandóságra, hívségre inti a katonaságot: tanúljanak példáján! *Lefejezik*, a hóhér ötször vág hozzája. Fejét a bástyán karóba tüzik. Népballada keletkezik róla. A Mária-kép vérzése. (?) — Tiszti bizonyítvány Ocskay László haláláról. ... 319

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Ocskay véres bukásának következményei. Neje Pozsonyban, Bécsben. Pálffy, a cs. k. főhaditanács és Heister visszatorlással fenyegetődzenek. Jegyzékváltás Szluha és Romeisen között. — Eszterházy Antal Érsek-Újvárba érkezik. Csajághy elfogatását *nem* Ocskay halála okozá. Rákóczi és Bercsényi nézete Ocskay kivégeztetéséről. Szluha újabb, tiltakozó jegyzéke. — Heister parancsára Ocskay haláláért Fodor dandárnok, Bolforth ezredes, Palkovich hadbiztos és még hét más kurucz rab Győrött, Magyar-Óvártt kivégeztetik; Fodor nemes halála, jelleme. ... 342

HARMINCZADIK FEJEZET.

Hogyan indokolják e kivégzéseket a császáriak? — A győri magyar rabok kérvénye Bercsényihez. Bruckenthal levele Szluhához, s ennek válasza. — Szluha Romeisennek tudtára adja, hogy Eszterházy Fodorékért megtorlást fog tétetni a császári foglyokon. — Lutzenkirchen Szluhához. Szluha válaszában tüzetesen indokolja Ocskay kivégeztetésének jogos voltát. — Bercsényi válasza a cs. k. főhaditanácshoz, Ocskay és Fodorék ügyében. — Szluha Rákóczihoz, a megtorlás és rabtisztek iránt. Rákóczi Fodorék halálának megbosszúlását megengedi. Válasza Eszterházyhoz, utasítása Bercsényihez. — Végrehajtatott-e a visszatorlás, és kik valának az áldozatok? — Végső reflexiók Ocskayról. ... 360

A KÉPEK ÉS OKLEVELEK JEGYZÉKE.

	Lap
Bottyán János, vezénylő-tábornok (czímkép)	
Érsek-Újvár	6
Kurucz huszárok és német dragonyosok csatája. (Rugendas eredeti olajfestménye. Thaly Kálmán birtokában)	12
Kurucz huszárok és német dragonyosok csatája. (Rugendas eredeti olajfestménye. Thaly Kálmán birtokában)	12
Árva vára	110
Gróf Bercsényi Miklós, főhadvezér	164
Bicse vára, 1709.	222
Ocskay László felfogott levele 1709. szept. 28. báró Ebergényihez. (Eredetije Thaly Kálmán gyüjteményében)	242
Csajághy János érsek-ujvári parancsnok sajátkezű levele gróf Bercsényi fővezérhez. (Eredeti s. k. levél Thaly Kálmán gyüjteményében)	284
Érsek-Újvár katonai térképe 1710-ből, de la Rivière hadmérnök-ezredestől. (Eredetije a gróf Károlyi-levéltárban)	316
Ocskay Sándor sajátkezű levele. (Eredetije Thaly Kálmán gyüjteményében)	331
Ocskay László kurucz brigadérosi pecsétje, 1708-ból	387

DB
932
.9
O2T5
kot.2

Thaly, Kalman
Ocskay Laszlo II

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 07 15 07 06 013 1